

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

**18. YÜZYILDA VİDİN ŞEHRİNİN SOSYO-EKONOMİK
PANORAMASI
(1790-1808)**

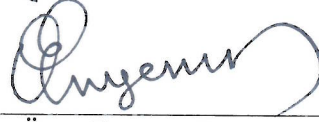
Nagehan Üstündağ Özdemir

Doktora Tezi

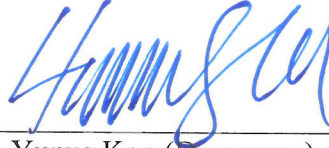
Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Nagehan Üstündağ Özdemir tarafından hazırlanan “18. Yüzyılda Vidin Şehrının Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)” başlıklı bu çalışma 17. 01.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Özer Ergenç (Başkan)

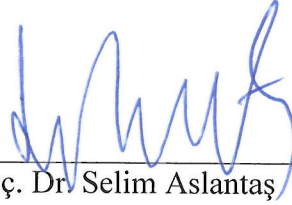
Prof. Dr. Yunus Koç (Danışman)

Prof. Dr. Mehmet Öz

Yrd. Doç. Dr. Güçlü Tülüveli

Yrd. Doç. Dr. Selim Aslantaş

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Yusuf Çelik

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

17.01.2014

Nagehan Üstündağ Özdemir

Lisans öğreniminin son yılında, bu dünyadaki yorucu yolculuğunu tamamlayan,

BABAM

KEMAL ÜSTÜNDAĞ'a

Sonsuz bir özlem ve sevgiyle adanmıştır.

TEŞEKKÜR

Elinizdeki çalışma, en temelde, tarih bilimine ait metodları kullanarak, zaman ve mekan olarak sınırlandırılmış bir konunun, araştırmacının ulaşabildiği kaynaklar ışığında ve onları yorumlama gücünün sınırları ile çerçevelemiş ve yine araştırmacının ulaşabildiği literatür ile sentezlenmiş bir analizi olma iddiasındadır. Her ne kadar doktora çalışmasının başından itibaren araştırma konusu olan Vidin şehri ve zaman dilimi olan 18. Yüzyılın sonu sınırlamaları araştırmacının zihninde ise de başlanılan nokta ile varılan durak arasında uzun bir zaman dilimi ve bakış açısı farkı bulunmaktadır. Dolayısıyla, burada teşekkür etmek istediğim ve gerekliliğini duyduğum kişiler, bu farkı yaratan, oluşturan ve buna vesile olanlardır. İnsan, kendi hayatını belirli kompartımanlar şeklinde tanımlama ve düşünme eğilimine sahip olsa da her bir bölmenin birbiriyle bağlantılı olduğu ve nihayetinde bütünü oluşturdukları gerçeği reddedilemez. Bu açıdan, bu çalışmanın nihayetinde vardığı noktaya beni ulaştıran insanlar, farklı konumlarda ve rollerde olmakla beraber, resmin bütününde pay sahibi olanlardır. Bir tanesinin bile yokluğu ile şu anda var olan sonuca ulaşamayacağı için, bir önem sıralaması yapmak ya da bana verdikleri emek ve anlayışı derecelendirmek mümkün değildir. Bu sebeple, bu teşekkür kısmında yer alan kişilerin her birinin, bu çalışma için vazgeçilmez bir unsur olduğunu en başından belirtmek isterim.

Uzun bir sürece yayılan doktora çalışması esnasında, araştırma nesnesi olarak belirlediğim Vidin şehrini, tarihsel bir süreç içerisinde anlamlı bir bütün olarak değerlendirme çabalarım, çeşitli nedenlerle bir çok defa değişime uğradı. Zaman zaman bir detayın, bir kişinin ya da çalışmam açısından çok önemli ve bağlantılı olduğunu düşündüğüm –ve defaatle yanıldığım- farklı temaların peşine takılarak, bir doktora adayının en kıymetli varlığı olan zaman nimetini israf ettiğim oldu. İşte bu dönemlerde, doktora çalışma konusunu belirlememde büyük katkısı olan ve her zaman akademik desteğini cömertçe sunan danışmanım Prof. Dr. Yunus Koç, benim kısa sürede toparlanmamı ve odaklanmamı sağladı. Bununla birlikte zihnen yorucu ve yıpratıcı geçen yazım aşamasında, sorduğum bütün sorulara-ki bazıları başka biri tarafından oldukça saçma bulunabilirdi- bıkmadan yanıt bulmaya çalıştı ve son derece yoğun iş temposunda yüksünmeden bana zaman ayırdı. Kendisinin bu teze ve yazarına yaptığı

akademik ve insani katkı burada anlatılabileceklerin çok ötesindedir. Bu emeğin hakkını verebilmiş olmak en büyük temennimdir.

Nihayetinde beni Vidin şehrine ve insanlarına ulaştıran bu çalışmanın başlangıcında; aradığım ve bulmak istediğim şeyin bu tezin şu anki biçimi olduğunu söylemek çok zor. Lisans öğrenimini yeni bitirmiş, heyecanlı bir genç olarak, tarih eğitimine başlamadan çok önce arkadaş edindiğim edebi eserlerin beslediği kurgu dünyamın kışkırtıcılığı ile Osmanlı tarihinin vaat ettiği zengin ve bereketli topraklar karşısında büyük bir neşe, ilham ve özgüvenle baktığımda; parlak, sıra dışı, problemlili ve bu nitelilerin yarattığı “karizmatik” ambalajıyla, ışıltılı bir yansıma yaratan tarihi aktörlerden birinin peşine düşmüştüm. Pazvandoğlu Osman namındaki bu aktör, bir roman kahramanını andıran yaşam öyküsü ve adının etrafında oluşan efsaneleri ile iyi bir edebiyat okuruna hitap edebildiği kadar, bir imparatorluk ordusuyla çarpışıp kendi bölgesini koruyabilen, padişahla pazarlık edebilen, kendine ait topraklarda yaptığı ticari tarım sayesinde kapısında güçlü bir ordu besleyebilen, eşkıyaları ve düzen karşıtı unsurları kendi planları çerçevesinde harekete geçirme kabiliyeti ile bölgesel politikaların belirlenmesinde irade sahibi olan ve bu niteliklerinden dolayı, “derebeyi” denemese de, “savaş lordu” olarak nitelenen bir ayan olarak, 18. Yüzyıl Osmanlı toplumu ile ilgili bazı tarih teorisyenlerine malzeme sağlayan niteliği ile acemi bir araştırmacıya da fazlasıyla hitap ediyordu. Dolayısıyla, define sandığının başında, parıltılı boncuklardan gözü kamaşan karga misali, yüksek lisans çalışmamın konusunu seçerken bu albenisi yüksek kahramanı seçmek hiç de zor olmadı. Her ne kadar yüksek lisans tezi esnasında, konuyla ilgili malzeme ile karşılaştığımda bu edebi ve teorik tarafı daha güçlü olan hevesimin kısmen kırıldığını söyleyebilirim de, algı yatkınlığının yok olmadığını veya daha ziyade Osmanlıca dersleri için kullanılan ama bilimsel bakış açısı için de son derece geçerli olduğunu düşündüğüm “göz kırılması” tabirini tam olarak hayata geçiremediğimi ifade etmeliyim. İşte bu noktada bulunan çiçeği burnunda bir doktora öğrencisi için Prof. Dr. Özer Ergenç ile karşılaşmak, kendisinden ders almak ve denetiminde doktora yazmak gerçek bir dönüm noktasını ifade etmektedir ve ne yazık ki ancak yaşanılabilir; yazıya döküldüğünde eksik kalacaktır. Kendisinin Osmanlı kurumları ve şehri üzerine olan engin bilgisi ve yeteneği cümlelerin malumudur ve benim burada bu konu üzerinde söyleyebileceğim tek şey; Özer Hoca tarafından eğitilmek

şerefine mazhar olmakla ne kadar şanslı olduğumdur. Kendisi, altı ayda bir yapılan tez izleme komitelerinde, karşısında bulunduğu kafası karışık, teorik temelli algısı yüksek ve henüz konusunun temel kaynakları üzerinde gözünü kıramamış bu öğrencisi karşısında her zaman müthiş bir olgunlukla sabretmiş, güleryüze ve yumuşak bir sesle Osmanlı dünyasının kendine özgünlüğünü ve içeriden bakışın gerekliliğini defalarca izah etmiştir. Bu uzun soluklu-ve zaman zaman uzun iç çekişlerle dolu- tez yazım sürecinde, kaynaklarla karşı karşıya kaldığım her gün, Özer Hoca'mın aslında ne demek istediğini biraz daha anladığımı düşünerek, uğraştığım imparatorluğun kompleks kurumları karşısında biraz daha hayrete düşerek yola devam ettim. İtiraf etmeliyim ki, edebi metinlerin ve büyük tarihsel teorilerin derdime çare olmadığı, büyük bir yükün altında ezildiğimi hissettiğim dönemlerden geçtim. Ancak, bu esnada fark ettiğim en önemli şey, inceleme nesnemle gerçekten ve dolaysız bir şekilde yüzleştiğimdi. Çerçevesine sığabileceğim; varsayımları ve ön kabulleriyle kendime bir güvenlik duvarı örebileceğim “büyük” teoriler olmadan, daha “yalnız” ve daha “güçsüz” hissederek ama daha net, daha yüz yüze bir ilişki kurabildim. Özer Hocam'ın her zaman izah etmeye çalıştığı gibi, nesneyi kendi özgül özellikleri ile ve kendi dönemine göre değerlendirmek ilkesini, kendi ağzından duyduğum ilk günlerde anladığımı düşünmüştüm ancak yazım aşamasında, kendimi bu yükün altında bulduğumda sadece duymuş olduğumu fark ettim ve bunu fark ettiğim an bu sözü gerçekten anladığım andı. Büyük sonuçlara ulaşmak için küçük küçük bir çok sonucu toplayabilmek gerekiyordu. Bu nedenle ben bu çalışmada ancak o küçük sonuçlardan birini oluşturmayı hedefledim. Umarım bir gün büyük neticeler üzerine konuşacak kadar küçük sonuç biriktirmiş olabilirim ve umarım Özer Hoca'mı öğrencisi olduğum için gururlandırabilirim.

Değişik ruh halleri, kendinin algı ve yetenek sınırlarını keşfetme, büyük bir imparatorluğun kurumlarını, ideolojisini ve seyrüseferini anlamlandırma gibi zorlu bir süreçte, bana yol gösteren, bu koca okyanusta kılavuzluk eden bir diğer Hocam Prof. Dr. Mehmet Öz, bu doktora tezinin oluşmasında en önemli pay sahiplerinden biridir. Kendisi, akademik konulardaki kıymetli önerileri, sakin, olumlu ve iyimser tutumuyla, dev dalgalarla boğuştuğunu hisseden bu öğrencisi için her zaman bir cankurtaran olmuştur. Öz Hocam'ın müthiş alçak gönüllüğü ile bana ve diğer arkadaşlarıma her zaman bir meslektaş olarak bakması, gerek çalışmalarımızla, gerekse kişisel

problemlerimizle kendi ailesinin fertleriymişizcesine ilgilenmesi, bizi, bir çok doktora öğrencisinin yaşayamadığı ayrıcalıklı bir konuma taşımıştır. Bu tezin hazırlanması sırasında, bana gösterdiği sabır, anlayış, huzur dolu bir çalışma ortamı ve her zaman tereddütsüzce çalabileceğim bir kapının arkasında, her konuda yardımcı ve destek olmaya hazır bir hocamın olduğunu bilmenin verdiği güven ve rahatlık duygusu için kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisinden sadece bilimsel üretimi değil, akademik iş ahlakını öğrenebildiğim için kendimi şanslı addediyorum.

Doktora süreci, bir çok öğrenci için her zaman neşeli ve eğlenceli geçmeyen bir süreçtir. Yalnızca çalışmanın zorlukları ile değil, yaşam uğraşısının karşımıza çıkardığı bin bir türlü sorunla, kafamızdaki ağır yüke rağmen mücadele ettiğimiz günlerle doludur. Bazen yaşamın bizatihi ağır yüküne eşlik edecek biçimde, kötülük ve nefretin müşahhaslaştığı insanlarla karşılaşmak ve bir şekilde hayatınızın bir kısmına müdahil olmalarına da katlanmanız gerekebilir. İşte böyle durumlarda, çevresinde bulunmanın insana nefes aldırıldığı ve yaralarını sardığı iyi insanlara olan ihtiyaç her zamankinden fazla olur. Bu konuda beni diğer doktora öğrencilerinden ayıran en önemli özellik, Dr. Güçlü Tülüveli'yi tanıma ve beraber çalışma fırsatı bulmuş olmamdır. Kendisi, bu teze bir çok değerli görüş ve tavsiyeleri ile katkıda bulunmuştur. Ancak bunun çok ötesinde bana, gücün karanlık tarafına karşı durmam konusunda umut veren, destek olan, motive eden ve en umutsuz anlarda “iyi insanlar da var” dedirten bir dostluğu, büyük bir tevazu ile lütfetmiştir. Kendisine verdiği emek ve gösterdiği iyi niyet için minnet borçluyum.

Doktora öğrencisi olmak kendi başına ağır bir yük haline gelebilirken, bir asistan olarak tezinizi yazmak, bulunduğunuz birimin gelenekleri ile doğru orantılı olarak bazen daha ağır şartlara sahip olmanızı beraberine getirebilir. Ancak yine bu hususta son derece şanslı olduğumu ifade etmem gerekir. Hacettepe Tarih Bölümü'nün sahip olduğu akademik gelenek, bölümde bulunan her bir bireyin ailenin bir parçası olarak görülmesi anlamına gelir ve bu aile içerisinde istisnasız herkes, saygı, sevgi ve hoşgörü ile karşılaşılır. Böyle bir ortamda bulunmak, benim açımdan sadece tez yazmamı kolaylaştıran bir zemin hazırlamamış aynı zamanda bu mesleğin nasıl icra edildiğini, bir bölüme ait olmanın nasıl bir şey olduğunu ve bir üniversite kimliğini taşımanın usulünü öğretmiştir. Burada, lisans öğrenimime başladığım an itibariyle oldukça uzun bir zaman

içerisinde gerek derslerini alarak gerekse çeşitli vesilelerle birarada bulunduğum, eğitimlerinden, sohbetlerinden, önerilerinden, fikirlerinden ve yaşam tecrübelerinden faydalandığım Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki hocalarımı saymak istiyorum: Prof. Dr. Ramazan Acun, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Prof. Dr. Baheddin Yediyıldız, Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Prof. Dr. Mehmet Özden, Doç. Dr. Gümeç Karamuk, Doç. Dr. Rüya Kılıç, Doç. Dr. Erkin Ekrem ve Yrd. Doç. Dr. Hulusi Lekesiz. Her birinin derslerini almış olmak ve öğrencileri olmak benim için bir iftihar kaynağıdır. Yrd. Doç. Dr. Selim Aslantaş'ın öğrencisi olmamakla birlikte kendisi doktora jürime katılarak değerli fikirleriyle katkıda bulunmuştur. Tüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Tarih bölümü kadrosunda yer alan ancak yaşdaş olmam hasebiyle dersini alma şerefine nail olduğum hocalar listesi içerisinde yer almayan fakat bu çalışma için çok önemli olan bir diğer şahıs Doç. Dr. Fatih Yeşil'dir. Kendisi, uzman olduğu bir yüzyıl üzerinde çalışan bu doktora öğrencisine her zaman sınırsız bir destek sunmuştur. Fikirlerini, bilgilerini ve hatta kaynaklarını paylaşmaktan çekinmeyen bir meslektaşlık bilincine sahip olmasıyla bile sonsuz bir saygıyı hak etmektedir. Bunun ötesinde bana, samimiyetini ve dostluğunu lütfetmiştir ki bu benim için bir onur kaynağıdır. Çalışkanlığı, dürüstlüğü, saygısı ile her zaman benim için ideal bir bilim adamının canlı portresi olan Dr. Yeşil'e "hocam" demek şahsım adına bir ayrıcalıktır.

Yrd. Doç. Dr. Serhat Küçük, teknik konulardaki desteğinin ötesinde, samimiyeti, nezaketi ve dostluğu ile bu doktora öğrencisinin yaşamını kolaylaştırmıştır. Kendisine bütün yardımları için çok teşekkür ediyorum.

Asistan arkadaşlarım içerisinde kimiyle aynı odayı, kimiyle aynı sofrayı paylaştığım "kader ortaklarım" var ki burada muhakkak zikretmeliyim. Özlem Akay, bir oda arkadaşı olmanın ötesinde bir dost olarak bu çalışmanın her aşamasına bizzat şahit olmuş, sadece doktora yazımında değil yaşam uğraşımında dert ortağım, komşum ve kız kardeşim olmuştur. Yıpratıcı tez aşamasında her türlü huzursuzluğumu büyük bir iyi niyet ve incelikle karşıladığı için ve en önemlisi var olduğu için ona çok teşekkür ediyorum. Hayatımı ve çalışmamı her anlamda kolaylaştırmak için elinden gelen her

şeyi yapan bu arkadaşına burada söyleyebileceğim hiçbir söz minnetimi açıklamaya yeterli olmayacaktır.

Ali İhsan Çağlar, Rumeysa Kalem, Ömer Gezer, Filiz Yaşar, Özhan Kapıcı bu uzun süreçte, benim çeşitli gevezeliklerime ve huzursuzluklarıma maruz kalmış ancak bunu büyük bir olgunlukla karşılayan diğer arkadaşlarımdır. Kendileri ile paylaştığım her an benim için çok kıymetli olup, anlayışları, iyi niyetleri ve destekleri olmasaydı bu çalışmanın bu aşamaya gelebileceğini belirtmek isterim. Her birinin arkadaşı olma şansını elde ettiğim için minnet duyuyorum.

Bu çalışmanın son aşamaya gelmesinde akademik hayatımın dışında yer alan ancak çok büyük pay sahibi olan kişiler var. Burada onların hakkını teslim etmeyi görevim sayıyorum. Kültür Bakanlığı uzmanlarından Taner Beyoğlu, Ramazan Sıkı ve Ayhan Hazırlar, bu uzun çalışmanın her aşamasında hem dostluklarını hem de yardımlarını esirgemediler. Emeklerinin karşılığı olur mu bilmiyorum ama bana bahsettikleri bu destek için her birine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Arkadaşlıklarına nail olmakla kendimi şanslı sayıyorum.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak bulunan ancak benden çok önce doktorasını tamamlayıp görev yerine dönmüş olan hem arkadaşım hem meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Biray Çakmak, ayrıca bir teşekkürü hak etmektedir. Dostluğunun yanı sıra bu çalışmaya elinden gelen her türlü desteği sunmuştur. Kendisine şükranlarımı sunmak boynumun borcudur.

Çalışmamın kaynaklarını elde edebilmek için Sofya'ya yaptığım yolculuk bana çok kıymetli dostlar kazandırdı. Dr. Yordanka Bibina, Dr. Margarita Koleva Dobрева, Dr. Orlin Sabev bu dostların en önemlileridir. Kendileri, bilmediğim bir arşivde yolu bulmayı sağladıkları gibi, samimiyetleri ve güçlü meslektaşlık duyguları ile beni onurlandırdılar. Hepsine çok teşekkür ediyorum.

Bu aşamada Sofya'ya gidebilmem için burs sağlayan iki kurum TÜBİTAK ve YÖK yetkililerine bir teşekkür sunmalıyım. Zira TÜBİTAK'ın sağladığı Doktora Araştırma

Bursu ve benzer şekilde aynı isimle YÖK'ün sağladığı burs olmasaydı bu çalışmanın kaynaklarına erişmek hiç de kolay olmayacaktı.

En nihayetinde bütün doktora sürecine en yakın olan insanlara, aileme bir teşekkür sunmalıyım. Bu sürecin bütün acılarına, sıkıntılarına ve yorgunluğuna benimle birlikte katlanan, ailevi görevlerimi sürekli ertelememe göz yuman, bilakis gerek maddi gerek manevi açıdan ellerinden gelen bütün yardımı önüme seren Akile, Elvan ve Kerem Üstündağ'a, şükranlarımı sunuyorum. Benim için yaptıkları muhakkak ki kuru bir teşekkürden kat kat fazlasını hak etmektedir. Her zaman olduğu gibi bu hususta da anlayışlarına sığınıyorum.

Hayat arkadaşım, eşim Fatih Özdemir, yüksek lisans itibariyle bütün bu eğitim sürecimin en çok çile çekenini olmuştur muhakkak. Sonsuz sabrı, sevgisi ve tahammülü ile hayatımı ve çalışmamı her zaman kolaylaştıran eşime minnet borçluyum. Eğer bu çalışma bir başarıya erişebildiyse şüphesiz ki en büyük pay kendisinindir. Tüm tezler için klasik olarak kullanılan cümle benim eşim için gerçekten anlamını bulmaktadır: “O olmasaydı bu çalışma gerçekleşmeyecek ve yazılamayacaktı”...

Son teşekkürüm ne yazık ki bu satırları asla okuyamayacak olan babama. Bütün ömrünü harcadığı üç evladının sonuncusu olarak, emekliliğinin bile sefasını sürmeden farklı işlerde çalışmaya devam edip, okutmaya çalıştığı ve henüz lisans diplomasını göremediği kızı olarak babam Kemal Üstündağ'a ancak bu tezi adayabiliyorum. 2000 Şubat'ı itibariyle gösteremediğim bütün diplomalar yerine....

ÖZET

Nagehan Üstündağ Özdemir. *18. Yüzyılda Vidin Şehrının Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)*, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Bu çalışma 18. Yüzyıl sonunda Vidin şehrinin idari, sosyal ve ekonomik yapısını, şeriye sicillerinin sağladığı veriler ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. 18. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya ve Rusya ile yaptığı savaşlar ve bu savaşların yol açtığı askeri, mali, idari ve sosyal değişimlerle yüzleştiği bir dönemi ifade eder. Emperyal hedeflerle Osmanlı Balkanlarında egemen olmaya çalışan Avrupalı devletlerle yürütülen savaşlar, Osmanlı askeri nizamını dönüşüme zorlayan bir unsur teşkil etmiştir. Askeri nizamın ve aktörlerinin, savaş uğraşısında daha etkin hale getirilmeleri ve rakipleri ile benzer formasyona sahip olmaları, Osmanlı devlet erkanının en önemli problemlerinden biri halindedir. Ancak askeri nizamın “modernleştirilmesi” çabaları, öncelikle mali alanda olmak üzere imparatorluğun taşra idaresinde ve sosyal yapısında da bazı tedbirlerin alınmasını zorunlu kılar. Özellikle taşra idaresinde yeniçerilerin yerel idareci ve halk ile geliştirdikleri ekonomik ve sosyal bağlar, merkezi yönetimin mali ve idari anlamda tam kontrol sağlamaya çalıştığı süreçte önemli bir problem haline gelir. Yeniçerilerin de dahil olduğu taşra idarecileri zümresi, kişisel kazanç ve güç alanlarının daha merkezileşmiş bir yönetimin kontrolü altına girmesinden hoşnut olmadıkları için bu yeni nizama (Nizam-Cedid) karşı muhalif kanatta yer alırlar. Vidin, 18. Yüzyılın son yıllarında, sakinlerinin neredeyse tamamı yeniçeriler ve ailelerinden müteşekkil bir şehir olarak, İmparatorluğun bu yüzyılda yaşadığı dönüşümün tüm etkilerini örnekleyecek durumdadır. Tuna kenarında yer alan bir kale şehir olarak, Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşların fiziki ve mali yükü ile doğrudan karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte, bu süreçte Vidin'in fiili idaresi, kendisi de bir yeniçeri olan ve 18. Yüzyıl'ın güçlü ayan tipolojisini müşahhaslaştıran Pazvandoğlu Osman'ın elindedir. Merkezi idare ile Pazvandoğlu Osman'ın ilişkisi, ayan ve devletin uzlaşmaz ve ayrılmaz bağımlı gösterirken, Vidin ise bu yüzyılda bir serhat şehrinin idaresi ve sakinlerinin toplumsal ilişkilerini örneklemektedir.

Anahtar Sözcükler

18. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu, Vidin, Yeniçeriler, Pazvandoğlu Osman, Serhat Şehri, Taşra İdaresi.

ABSTRACT

Nagehan Üstündağ Özdemir. Socio-Economic Panorama of the City of Vidin in the 18th Century (1790-1808), Doctoral Dissertation, Ankara, 2014.

The object of this study is to analyze the administrative, social and economic structure of the city of Vidin in the 18th century in the light of provincial court registers (*şeriye sicilleri*). The 18th century represents a period in which the wars against Austria and Russia, and their consequences causing military, fiscal, administrative and social changes the Ottoman Empire faced with. The wars against the European states, seeking to dominate the Ottoman Balkans with colonial aims, constitute a factor that enforced the Ottoman military system into a transformation. Making the military system effective in warfare and training its actors in a similar manner as their European counterparts did was one of the crucial problems for the Ottoman statesmen. Nevertheless the efforts for “modernization” of military system entailed some measures first in fiscal and then provincial administrations as well as the social structure of the Empire. The economic and social relations, the janissaries developed with the local notables (*ayan*) and ordinary people in particular, became an important problem when the central government sought to establish financial and administrative control over the provinces. The local administrative groups in which the janissaries got involved in the course of time, opposed to the New Order (*Nizam-ı Cedid*) as they were dissatisfied with the fact that their personal interests and domains came under a more centralized administration. Vidin, at the end of the 18th century, as a city composed almost totally of the janissaries and their families illustrates the whole effects of transformation the Empire went through in this century. As a citadel on the north-west bank of Danube, Vidin directly confronted with the physical and financial burdens of the wars against Austria and Russia. At the same time, in this process the actual control over Vidin was in the hands of a janissary, Pazvandoğlu Osman who embodied the typology of a powerful local notable of the 18th century. The relations between the central government and Pazvandoğlu Osman display the irreconcilable and inseparable bonds between the provincial notables and state while Vidin in this century demonstrates the administration of a city on the border and social relations of the inhabitants.

Keywords

18th Century, Ottoman Empire, Vidin, Janissaries, Pazvandoğlu Osman, Border City, Provincial Administration.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM	ii
İTHAF.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xii
İÇİNDEKİLER.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xvi
TABLolar DİZİNİ.....	xvii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: REFORM ÇAĞINDA İMPARATORLUKLAR VE DEĞİŞEN SINIRLAR.....	16
1.1. 1683 SONRASI DEĞİŞEN DENGELER VE BALKANLARDAKİ GÜÇ ODAKLARI.....	16
1.2. 18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA HABSBURG İMPARATORLUĞU.....	30
1.2.1. Reform Çağında Habsburg İmparatorluğu.....	30
1.2.2. Osmanlı-Habsburg Dengesi.....	39
1.3. RUSYA 'NIN BALKAN SAHNESİNE ÇIKIŞI.....	44
1.3.1. Reform Çağında Rusya.....	44
1.3.2. Osmanlı- Rus Dengesi.....	56
1.4. OSMANLI TEPKİSİ/REFORMLAR VE YEREL GÜÇLERLE MÜCADELE.....	58
1.4.1. 18. Yüzyıl'a Yürüyüş.....	58
1.4.2. Nefer İhtiyacı.....	64
1.4.3. Yeniçeri Dominasyonu.....	66
1.4.4. Askeri Reform.....	71
1.4.5. Nizâm-ı Selim-i Sâlis.....	72
2. BÖLÜM: OSMANLI YÖNETİM DİNAMİKLERİNDEKİ DEĞİŞİM VE VİDİN: BÖLGESEL VE YEREL SORUNLARI.....	79
2.1. OSMANLI TAŞRA İDARESİ.....	79

2.2. VİDİN'DE OSMANLI İDARESİ.....	81
2. 3. VİDİN YÖNETİCİLERİ.....	83
2.3.1. Muhafız.....	87
2.3.2. Kadı.....	89
2.3.3. Nakibü'l-Eşraf.....	93
2.3.4. Ayan.....	94
2.3.5. Şehir Kethüdarları.....	97
2.3.6. Yeniçeriler.....	98
2.3.7. Pandor, Bölükbaşı ve Kır Serdarı.....	99
2.3.8. Vidin Defterdarı.....	101
2.3.9. Mali Meselelerde Yer Alan Diğer Görevliler.....	102
2.3.10. Vilayet Vekili.....	103
2.3.11. Vidin Kalesi Bina Emini.....	104
2.3.12. Mübaşirler.....	104
2.3.13. Voyvoda.....	105
2.3.14. Tuna Kapudanı.....	106
2.3.15. Yerlüyan Ağavacı.....	106
2.3.16. Metropolit.....	109
2.4. VİDİN'DE YÖNETİM SORUNLARI.....	110
2.4.1. Tayinat ve Mevacib Meselesi.....	112
2.4.2. Askeri İnşa ve Geçitlerde Güvenlik Meselesi.....	119
2.4.3. Harb Malzemesi.....	127
2.4.4. Eflak'ın Önemi ve Vidin'le İlişkisi.....	131
2.4.5. Asayiş Meselesi ve Eşkîyalık.....	137
2.4.6. Askerin Sefere Katılımı ve Firar Meselesi.....	148
2.4.7. Yönetimde Yolsuzluk ve Usulsüzlük Meselesi.....	150
2.4.8. Rusya İle İlgili Meseleler.....	152
2.4.9. Nemçe İle İlgili Meseleler.....	155
2.5. VİDİN YÖNETİMİNDE YENİÇERİ HEGOMONYASI YA DA VİDİN'DE YENİÇERİ OLMAK.....	158

2.6. VİDİN YENİÇERİLERİNDE TEREKE YÖNETİMİ.....	183
3. BÖLÜM: GARNİZON'DA YAŞAM.....	196
3.1. SERHAT ŞEHRİNİN FİZİKİ DOKUSU.....	196
3.2. GARNİZONUN FİNANSMANI.....	205
3.2.1. Cizye.....	205
3.2.2. Vilayet Masarifi.....	212
3.2.3. İmdad-ı Hazariyye.....	221
3.2.4. Rüşum-ı Zecriyye.....	226
3.2.5. Yapağı ve İpek Vergileri.....	232
3.3. GARNİZONDA SİVİLLER: YENİÇERİ HATUNLARI-VALİDELERİ- KERİMLERİ.....	235
4. BÖLÜM: VİDİN'DE YÖNETİM KRİZİ VE PAZVANT'IN HÂKİMİYETİ.....	253
4.1. MERKEZLE KARŞILAŞMALAR.....	253
4.2. YAMAKLAR/ EŞKİYALAR/ NİZAM-I CEDİDİN ESKİ MUHALİFLERİ...277	
4.3. VİDİN'DE ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER.....	285
4.4. VİDİN'DEKİ MÜLKLERİ VE DOSTLARI.....	288
4.5. HALKIN VE YENİÇERİLERİN GÖZÜNDE PAZVANT.....	299
4.6. ÖLÜMÜ VE VAKIFNAMESİ.....	307
SONUÇ.....	311
KAYNAKÇA.....	317
EKLER	333

KISALTMALAR DİZİNİ

bn.	Bin
bt.	Binti
vl.	Veled
VŞS	Vidin Şeriye Sicili
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
OAK	Orientaliska Archivna Koletsiya

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.	Doktora Çalışmasında Kullanılan Vidin Şeriye Sicillerinin Katalog Bilgileri.....7
Tablo 2.	68 No’lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.....8
Tablo 3.	6 No’lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.....8
Tablo 4.	167 No’lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.....9
Tablo 5.	53 No’lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.....9
Tablo 6.	68 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçerilerin Oranı.....166
Tablo 7.	6 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçerilerin Oranı.....166
Tablo 8.	167 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçerilerin Oranı.....167
Tablo 9.	53 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçerilerin Oranı.....167
Tablo 10.	68 No’lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı.....168
Tablo 11.	6 No’lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı.....169
Tablo 12.	167 No’lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı.....169

Tablo 13.	53 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı Abdullah ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı.....	170
Tablo 14.	68 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerisinde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.....	184
Tablo 15.	6 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerisinde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.....	185
Tablo 16.	167 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerisinde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.....	185
Tablo 17.	53 No'lu Vidin Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.....	186
Tablo 18.	Hicri 1205-1210 Yılları Arasında Vidin Cizyesinin Toplandığı Mukataa Bölgeleri ve Evrakı.....	207
Tablo 19.	Hicri 1204 Rebiülevvel- 1205 Safer Tarihleri Arasında Vidin Vilayet Masrafı.....	214
Tablo 20.	Vidin Vilayet Masrafının Tahsil Edileceği Mukataa Bölgeleri ve Mal-ı Tekalif.....	215
Tablo 21.	Hicri Cemaziyelevvel 1207- 29 Rebiülevvel 1208 Vidin Vilayet Masrafının Kasım Döneminde Tevzi Olunacak Miktarı ve Toplanacağı Mukataalar.....	219
Tablo 22.	Hicri 1208 Rebiülahir- 1209 Rebiülevvel Tarihleri Arasında Vidin Vilayet Masrafının Kasım Döneminde Tevzi Olunacak Miktar ve Toplanacağı Mukataalar.....	220
Tablo 23.	Hicri 1 Muharrem 1208- 29 Zilhicce 1208 Arasında Niğbolu'dan Toplanan İmdad-ı Hazariyye Vergisinin İlk Taksit Miktarı ve Toplandığı Mahaller.....	224
Tablo 24.	Hicri 1 Muharrem 1208- 29 Zilhicce 1208 Arasında Niğbolu'dan Tahsil Edilecek İmdad-ı Hazariyye Vergisinin Taksitleri ve Miktarı.....	224
Tablo 25.	68 No'lu Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekeler İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı.....	239
Tablo 26.	6 No'lu Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekeler İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı.....	239

Tablo 27.	167 No’lu Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekeler İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı.....	240
Tablo 28.	53 No’lu Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekelerin İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı	240
Tablo 29.	68 No’lu Şeriye Sicilinde Kayıtlı Olan Mülk Alım-Satımlarının Cinsiyete Göre Dağılımı	245
Tablo 30.	6 No’lu Şeriye Sicilinde Kayıtlı Olan Mülk Alım-Satımlarının Cinsiyete Göre Dağılımı	246

GİRİŞ

Vidin, Tuna nehri kenarında, bugünkü Bulgaristan topraklarının kuzey-batı sınırında yer alan bir şehir olup Bulgaristan idari haritasında, aynı isimli vilayetin de merkezidir. Günümüzde, şehrin Osmanlı İmparatorluğu ile bağına şahitlik eden bir camii, bir sokak tabelası, bir tek mezar taşı ve Osmanlı'dan ziyade Romalılığı vurgulanan kalesi sağlam bırakılmış olmasına rağmen bu kent Osmanlı tarihinde son derece önemli bir rol oynamıştır.

Vidin 1396'da Osmanlı egemenliğine girmiş olan ancak bundan önceki tarihi, Roma dönemine dek uzanan, antik bir kenttir. Osmanlı egemenliği şehirde nüfus yapısından mimariye dek pek çok unsuru değiştirmiş ve geliştirmiştir. Şehir Osmanlı taşra idare sistemi içerisinde Vidin kazasının merkezi olarak konumlandırılmıştır. Bu kaza kendi ile aynı adı taşıyan Vidin sancağına bağlıdır. Osmanlı egemenliği süresince idari örgütlenmedeki değişimlere göre zaman zaman bağlı bulunduğu eyalet değişmekle birlikte 18. yüzyılda Rumeli eyaletine bağlıdır.

Bu çalışma, genel olarak, 1790-1808 yılları arasında Vidin şehrinin idari ve sosyo-ekonomik yapısını incelemeyi amaçlamıştır. Öncelikle, çalışmanın zaman sınırlamasının açıklamak gerekir. Bilindiği gibi 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal anlamda dönüşüm geçirdiği/değiştirdiği bir dönemdir. İmparatorluğun "klasik" dönemi ile "çöküş" dönemi arasında kalan ya da bir başka bakış açısıyla "pre-modern" dönem ile "modernleşme" dönemi arasında kalan, ancak kendine has bir tanımlaması bulunmayan 18. yüzyıl, Osmanlı tarihi araştırmalarında son yıllarda ilgi çeken ve henüz üzerinde yeterince çalışma bulunmayan bir dönemdir. İmparatorluğun bu yüzyılda geçirdiği kurumsal değişim genel hatlarıyla ifade edilmiş olsa da hem kurumların ve idari-mali-sosyal yapıların dönüşümü hem de bölgelerin ve şehirlerin bu yüzyıldaki yapılarını inceleyen monografik çalışmalar henüz genel bir karşılaştırma yapmaya ve yüzyılın "büyük" resmini görmeye elverecek ölçüde değildir. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılı üzerindeki çalışmaları bu yüzyılı tanımlayacak olan bir kaç konu başlığını ön plana çıkarmıştır: Savaş, yeniçeriler, iltizam, ayanlık, eşkıyalık, desantralizasyon, ıslahat ve nizam-ı cedid.

Osmanlı İmparatorluğu, yüzyılın başından itibaren kendilerini askeri açıdan geliştiren ve merkezi bir orduya sahip olan Avrupalı iki büyük rakibi Avusturya ve Rusya ile neredeyse kesintisiz bir şekilde savaşmıştır. Bu savaşlar bir taraftan İmparatorluğun coğrafyasını değiştirip tahrip ederken öte yandan giderek artan askeri harcamaların finansmanı, orduya gereken insan gücü ve malzeme takviyesi gibi önemli problemleri Osmanlı devlet erkanının önüne sermiştir. Bu problemler, 17. yüzyıl sonlarından itibaren, hatta başarısız 1683 Viyana kuşatmasının akabinde farkedilir hale gelmekle birlikte 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren daha yoğun bir şekilde hissedilecek ve yüzyılın sonlarına doğru ise artık askeri düzenleme için planlı ve programlı bir ıslahat çalışmasına gidilecektir. Çünkü 18. yüzyılın sonunda Osmanlı ordusu, gerçek sayıları devletin kayıtları ile bir türlü uyuşmayan, askerlik dışı işlerle meşgul, genel disiplinden yoksun ve savaş teknolojisini takip edemeyen askeri kuvvetler ile savaş meydanında hasmı yenmek ya da toprak kazanmaktan ziyade ancak savunmaya odaklanmış ve bunun için de emri altındaki askerin itaatini sağlama konusunda ciddi problemler yaşayan komuta kademesinden oluşmaktadır. Bununla birlikte belki de en önemli sorun, orduya nefer, levazım, mühimmat, yiyecek ve ulaşım araçlarını sağlayan taşra idarecilerinin genellikle ayanlardan veya taşrada bir şekilde nüfuz kazanmış kişilerden oluşmasıdır. Bu durum, yani taşra idaresinde iş görebilecek, devletin taleplerini karşılayabilecek ve bölge halkını bu taleplere göre organize edebilecek kudretteki kimselerin aracı durumda olması teorik açıdan bakıldığında bir problem gibi görünmemektedir. Ancak 18. yüzyıl sonunda taşrada nüfuz kazanan idareciler, zikredilen aracılık işlevini kendi kişisel servetlerini ve nüfuzlarını artırmak maksadıyla yapan veya çıkarlarına ters düştüğünde yapmayan; birbirleriyle çıkar ve nüfuz çatışmasına girişen, etraflarında bu çatışmayı kendi lehlerine çevirmeye yaratacak ve destekleyecek bir mekanizma oluşturan; vezaret ve kapıcıbaşılık gibi askeri rütbeleri kazanmak ve otoritelerini meşrulaştırabilmek için devletin ihtiyaç duyduğu hizmet ve talepleri karşılamayı bir pazarlık unsuru olarak kullanabilen gruba dönüşmüştü. Üstelik bu grup, devlet için çok daha hayati olan bir görevi, vergi toplama işini de ifa ediyordu ve esas güçleri de buradan kaynaklanıp geliyordu. Dolayısıyla, merkezi devletin en hayati iki meselesi olan savunma ve ekonomi bir şekilde, artık giderek yerel kimlikler taşıyan

ve çeşitli yollarla taşra idaresine hakim olmuş bu grubun işbirliğine dayanmaktaydı. Elbette bu tarif edilen durum 18. yüzyılın son yıllarında Anadolu ve Balkan coğrafyasında farklı şart ve şekillerde gelişmesine rağmen benzer bir sürece işaret ediyordu. Anadolu topraklarında benzer şekilde ayan ve taşra idaresi problemleri yaşanmış olsa da bu süreç, sürekli savaflara sahne olan Balkanlarda, devlet açısından çok daha büyük sorunlar yaratma potansiyeline dönüşüyor, mevcut toplumsal ve etno-kültürel yapı devletin buralardaki konum ve icra gücünü daha da hassas hale getiriyordu.

Devletin savaş ve savaşın finansmanı işlerinde yerel güçlere daha fazla bağlı olması ya da diğer bir deyişle bu işlerde yerel güçlere daha fazla muhtaç hale gelmesi, 18. yüzyıl sonunda ciddi bir problem yaratmaya başladı. Zira, bu dönemde Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşların coğrafi, siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan ana alanının Balkanlar olması, işlerin/taşra idaresinin kendi mecrasında gitmesi yerine çok daha farklı değişkenlerin bir araya gelmesine zemin hazırlıyordu. Bu sebeple Balkanlardaki taşra idaresi ve idareciler merkezi devlet açısından daha mühim bir rol oynamaktaydılar. Bu yüzden idarecilerin devlete karşı tutumlarının ne olduğu ve görevlerini ne şekilde ifa ettikleri büyük önem taşımaktadır. Merkezi devlet açısından bakıldığında, taşra idaresinin kimlerle ve ne şekilde yürütüldüğü savaş ve ekonomi gibi hayati meselelerin çözüm şeklini belirlerken öte yandan bölgede yaşayan ahalî açısından benzer bir şekilde günlük yaşamın akışını, geçim sağlama yollarını, güvenliği ve neticede ne şekilde hayatta kalınacağını belirleyen bir öneme sahipti. Savaşın hem ekonomik yükünü hem de çatışma, savunma, işgal gibi fiili ağırlığını yaşayan ahalî için, bölgedeki idareciler ve tutumları; yüzünü görmedikleri bir padişah ve günlerce uzaklıkta olan İstanbul'un kararları ve taleplerinden daha belirleyiciydi. Özellikle bu dönemde, taşra idarecilerinin merkezi devletin taleplerini karşılama konusunda önceki dönemler göre daha "serbest" bir tutum içerisine girmeleri, bölgedeki ahalinin de merkezi yönetimin talepleri ile ne kadar muhatap olacağını belirlemeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında 18. yüzyılın sonunda taşra idaresinin aktörleri ve işleyişi oldukça ilgi çekici bir konudur. Merkezi yönetim ile taşra yönetimi arasındaki bağ, bu bağın işlevselliği ve günlük pratikler içerisinde ilişkinin ne şekilde işlediğini görmek mümkün olabilir. Merkez-taşra ilişkisinin tüm

seyir alanlarını farklı coğrafyalardaki tezahürlerini, hem taşra hem de merkezde tutulan kayıtlar üzerinden takip etmek, ilişkinin seyrini ve iktidar oyunlarının etapların görmek mümkün olabilir. Bu çerçevede mümkün olan bu takip seyrini imparatorluğun diğer bölgelerine nazaran görece daha “hassas” olduğu ileri sürülebilecek bir coğrafya üzerinden izlemek daha “öğretici” olabilir. İşte bu gerekçe ile Vidin gibi hassas ve özel bir tanımlama ile kayıtlara geçen bir serhat şehri üzerinden bu takibi yapmak bu çalışmanın temel amacıdır. Diğer bir ifadeyle Vidin örneğinden yola çıkarak askeri ve idari bakımdan nisbeten daha hassas olan bir şehirde taşra yönetimini, aktörlerini ve toplumsal ilişkileri incelemek, bu şehrin tüm unsurlarının merkezle olan ilişkilerini takip etmek tezin ana konusudur. Dolayısı ile çalışmada 18. yüzyılın son yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun serhad şehirlerinden biri olan Vidin’in idari yapılanması, bu yapılanma içerisinde yer alan aktörler ve şehrin sosyo-ekonomik yapısı incelenecektir.

Vidin, 1718’de Belgrad’ın Avusturya eline geçmesiyle serhad şehri haline gelen ve daha sonra da gerek Avusturya gerekse Rusya saldırılarına karşı bu özelliğini 18. yüzyıl sonuna kadar koruyan bir bölgedir. Bu sebeple Osmanlı belgelerinden “darü’l-cihad ve’l-mücahidin” olarak tesmiye edilmiştir. Avusturya ve Rusya’nın Balkanlarda ele geçirmek istedikleri ve savaşların yaşandığı bölgeye dahil olan Vidin, stratejik olarak Belgrad ve Küçük Eflak bölgesinin ortasında yer almaktadır. Dolayısıyla 18. yüzyıldaki savaşların mali yüküne ve askeri çarpışmalara fiilen maruz kalmıştır. Bu bakımdan hem serhat şehir olması hem de her üç taraf bakımından stratejik bir konuma sahip olması Vidin’i daha da önemli bir hale getirmektedir.

Vidin’in bir diğer özelliği ise 18. Yüzyılın ikinci yarısı boyunca taşrada nüfuz kazanan ayanlardan birine ev sahipliği yapmış olmasıdır. Yüzyılın son on yılında, taşra idaresine bir şekilde müdahil olmayı başaran ve kısa zamanda bu idarenin en önemli aktörü haline gelen Pazvantoğlu Osman, Osmanlı tarihinde bilinen güçlü ayanlardan birkaçı içerisinde sayılmaktadır. Merkezi yönetim ile açıkça çatışmaya girecek kadar askeri güce ve servete sahip olan bu ayan, çapul, yağma ve soygun işlerinin baş aktörleri olan eşkıya ile işbirliği yapmaktan, Belgrad yeniçerilerini

desteklemeye kadar bir çok siyasi ve askeri faaliyet içerisinde bulunmuştur. Bölgede, kendisinin de dahil olduğu yeniçeriler grubu üzerinde yüksek saygınlığı ve neredeyse mutlak bir otoritesi bulunmaktadır. Bu kompozisyon taşrada ekonomik kayıplara ve siyasi egemenlik zafiyetine uğrayan merkezi yönetimin yeniden etkili olma talep ve uygulamaları ile çelişen bir yapı arz etmekteydi. Dolayısıyla, 18. yüzyılın sonunda taşradaki etkinliğini yeniden elde etmeye çalışan devletin mali reform ve askeri ıslahat projeleri hali hazırdaki yeniçeri grubunun çıkarları ile ters düşmekteydi. Kadim bölük ve cemaat örgütlenmesini kendi çıkarları için yeni bir iç nizama kavuşturan yeniçerilerin bu örgütlü yapılarında ihtiyaç duydukları tek şey bir başbuğ idi. Bölgede yürüttüğü ekonomik ve idari faaliyetler sebebiyle daha babası zamanında özellikle Belgrad yamakları arasında nüfuz kazanan Pazvantoğlu Osman bu ihtiyacı karşılayacak bir tipoloji ve prestij sergilemekteydi. Dahası merkezi yönetime bazen kafa tutarak bazen siyasi manevralarla pazarlık masasına oturan Pazvantoğlu Osman devletin taşrada gerçekleştirmeye niyetlendiği yeni ekonomik ve idari nizamın da önemli muhaliflerinden biri haline gelmişti. Bununla birlikte, Vidin ve bölgenin idaresinde söz sahibi olarak Osman, devletin taşraya yönelik proje ve taleplerinin her bakımdan muhatabı konumundaydı. Nihayetinde, yine 18. yüzyıl ayan tipolojisinin bir temsilcisi olarak, kendi serveti ve iktidarına fazlaca dokunulmadığı ve yetki ve mansıplar da verildiğinde Rusya'ya karşı yürütülen savaşta bölgesini koruyacak ve merkezin emirlerini uygulamaktan çekinmeyecekti.

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun temel problemlerinden birisi de tüm bölgelere yayılmış bulunan eşkıyalık hareketleridir. Bu bağlamda Vidin bölgesi de özellikle yüzyılın sonlarına doğru merkezi yönetim tarafından Dağlı İsyanları olarak adlandırılan bir seri kargaşa ve huzursuzluk olaylarına sahne olmaktadır. Dağlı isyanlarının yarattığı bu kargaşa ve güvensizlik ortamından can ve mal güvenliği kalmayan şehir halkı ve taşradaki reaya sığınacak bir merci aramakta ve verdiği emirlerin yerine getirilmeme durumunun mutad hale geldiği bir merkezi yönetime de güvenmemekteydi. Tüm bu eşkıyalık hareketleri, güvensizlik ortamı ve savaşın ahaliye getirdiği ekonomik ve idari sorunlar Vidin bağlamında Osman'ın yerel iktidarını güçlendiren olaylar olarak gelişti. Birbiriyle bağlantılı tüm bu süreçlerin birlikte görüldüğü, yaşandığı bir mekan olarak Vidin Osmanlı taşra idaresinin bu

yüzyılın sonlarındaki dokusunu ve görünümünü anlayabilmek açısından incelenmeye değer bir örnek sunmaktadır. Tüm bu sebepler çalışmamızın mekanı ve zaman diliminin belirlenmesinden etkili olan faktörlerdir. Vidin'in 1790-1808 arası dönemde yaşadığı siyasi, ekonomik ve idari serüveni, merkez-taşra ilişkileri çerçevesinde ve daha çok da yönetim organizasyonu bağlamında ele almak bu tezin ana sorunsalını teşkil etti.

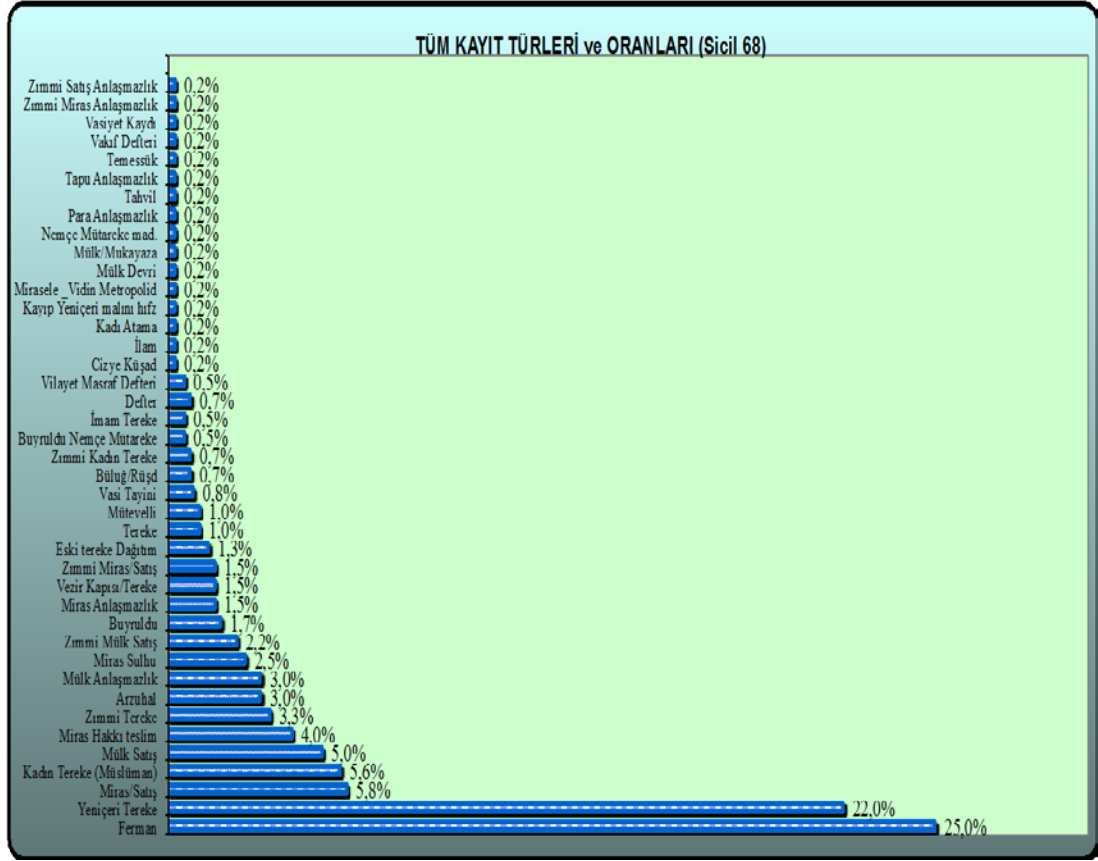
Çalışmanın, temel kaynak kümesini Vidin şeriye sicilleri ve Vidin'deki sorunlarla ilgili merkezi idarenin gönderdiği hükümler oluşturmaktadır. Bilindiği gibi şeriye sicilleri devletin taşra ile bağının gözlemlenebileceği zengin bir kaynak türlerinden birisidir. Siciller, zamanda bölge ahalisi ile idareciler arasındaki ilişki ve günlük yaşama dair ayrıntıların bolca bulunabildiği bir belge koleksiyonudur. Bu nedenle, 1790-1808 arası dönemde Vidin'in idari yapısını ve sosyo-ekonomik ilişkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikli olarak söz konusu dönemi kapsayan Vidin şeriye sicilleri (VŞS) kullanılmıştır. Vidin'e ait olan tüm şeriye sicilleri bugün, Sofya'daki Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nde (Narodna Biblioteka Kiril i Metodiy (NBKM)) bulunmaktadır. Vidin şeriye sicilleri 1550'lerden 1869 senesine dek toplam 77 adet defterden oluşmakta ve kütüphane kataloglarında yer almaktadır. Ancak kataloglardaki 1832-1869 yılları arasını kapsayan 9 adet defterin katalog bilgilerine bakıldığında, bunların mahkeme sicil kayıtlarından ziyade, emlak, Vidin kalesi cephanesi, çeşitli tereke kayıtlarının müstakil defterleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın kapsadığı dönemle ilgili olarak, Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nde toplam 8 adet defter kayıtlı görünmektedir. Bu defterler içerisinden, çalışmada değerlendirilmek üzere dört tanesi seçilmiş ve iki adet defterden ise içerdikleri ferman ve buyruldu kayıtları kullanılmak suretiyle faydalanılmıştır. Çalışma için seçilen defterlerin numaraları, katalog tarihleri ve sayfa sayıları şu şekildedir:

Tablo 1. Doktora Çalışmasında Kullanılan Vidin Şeriye Sicilleri'nin Katalog Bilgileri

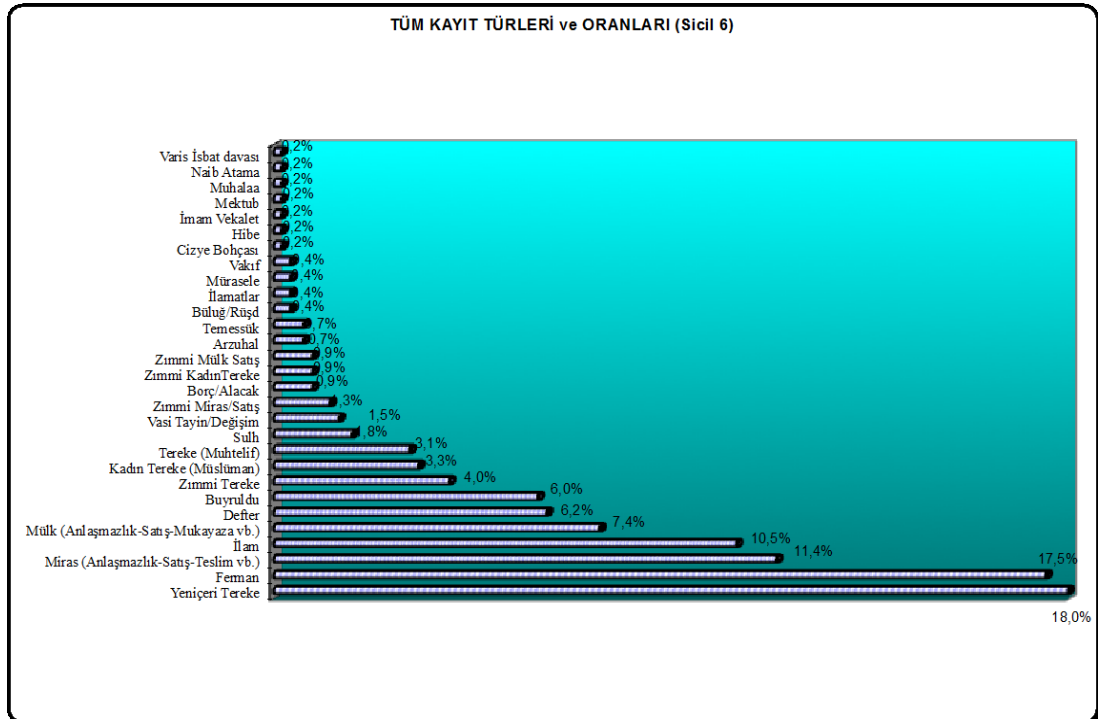
Defter Numarası ¹	Katalog bilgilerine göre kapsadığı dönem	Yaprak sayısı	Kayıt Sayısı	Açıklama
VŞS 68	1789-1792	126	394	Defterdeki en erken tarihli kayıt 12 Ağustos 1790'a; en geç tarihli kayıt ise 30 Temmuz 1792'ye aittir.
VŞS 6	1791-1794	136	445	Defterdeki en erken tarihli kayıt 31 Ekim 1792'ye; en geç tarihli kayıt ise 26 Nisan 1795'e aittir.
VŞS 167	1794-1800	78	285	Defterdeki en erken tarihli kayıt 17 Aralık 1794'e; en geç tarihli kayıt ise 8 Nisan 1800'e aittir. Ancak bu defterde 26 Temmuz 1795 ile 27 Mart 1799 tarihleri arasında hiçbir kayıt bulunmamaktadır.
VŞS 53	1805-1808	125	74	Defterdeki en erken tarihli kayıt 13 Temmuz 1805'e; en geç tarihli kayıt ise 22 Şubat 1808'e aittir.
VŞS 160	1792-1793	94	34 (ferman ve buyruldu)	Bu defterden sadece ferman ve buyruldu kayıtları kullanılmıştır. Bu kayıtlar ise Mart-Kasım 1792 tarihi arasında bulunmaktadır.
VŞS 69	1795-1796	90	22 (ferman ve buyruldu)	Bu defterden sadece ferman ve buyruldu kayıtları kullanılmıştır. Bu kayıtlar Ocak-Nisan 1796 tarihleri arasında bulunmaktadır.

Bu listedeki ilk dört defter tüm kayıtları ile değerlendirmeye tabi tutulmuş olup, aşağıda her birinin içerdiği kayıt türleri ve oranları gösterilmiştir:

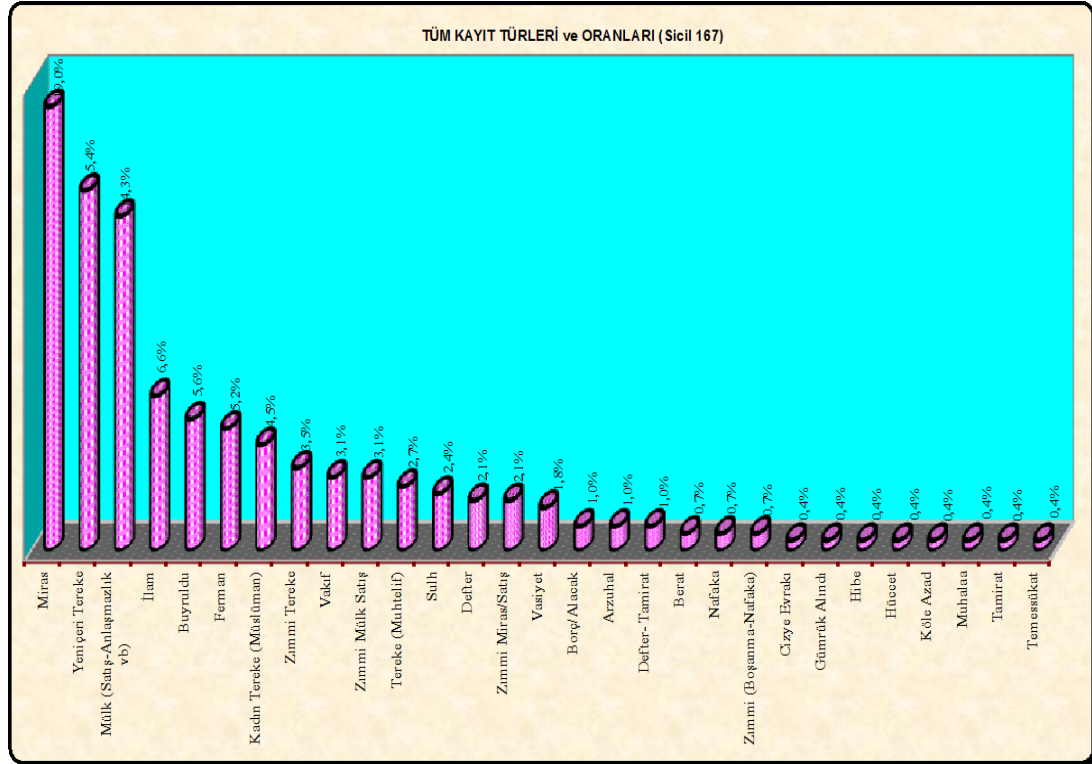
Tablo 2. 68 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.

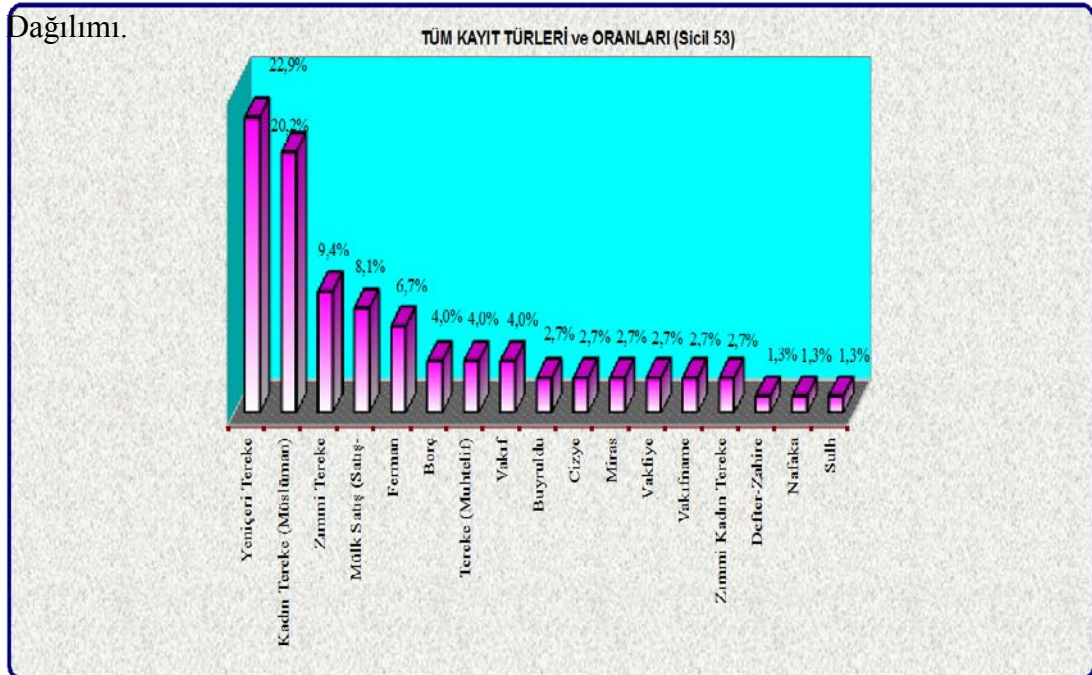
Tablo 3. 6 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.

Tablo 4. 167 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.

Tablo 5. 53 No'lu Vidin Şeriye Sicilinin İçerdiği Kayıt Türlerinin Tematik Dağılımı.

Bu çalışmada kullanılan sicillerin tarihleri incelendiğinde, genel itibariyle 1790-1808 arası dönemi izah etmeye yeterli oldukları görülmektedir. Ancak VŞS 167 nolu sicilde, kayıt tarihi Temmuz 1795 ile Mart 1799 tarihleri arasında ait her hangi bir belge yer almamıştır. Bununla birlikte defter en son Nisan 1800 tarihli bir belge bulunmaktadır. Katalogda bulunan bir sonraki sicil defteri VŞS 53’de yer alan ilk kayıt Temmuz 1805 tarihine aittir. Dolayısıyla sicil defterlerinde 1797-98 yılları ve 1800-1805 arasındaki dönemi bulmak mümkün değildir. Bulgaristan Milli Kütüphanesi’nde bu döneme ait olan başka bir deftere de rastlanmamıştır. Defterlerdeki belgelerden kayıt tarihi itibariyle boşluk olan yılların, Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman’ın Payitaht ile problem ve çatışma yaşadığı dönemi içeriyor olması ilgi çekicidir.

Şeriye sicillerinin kapsamadığı bu yıllar için bir başka kaynak devreye girmektedir. Pazvantoğlu Osman’ın İstanbul’a karşı isyan etmesi ve nihayetinde Vidin’in kuşatılmasına kadar uzanan süreçte, doğal olarak birçok yazışma yapılmıştır. Bu mesele ile ilgili çeşitli bölgelerdeki birçok kişi ile yapılan yazışmalar Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’nde Hatt-ı Hümayun Kataloğu, Cevdet Dahiliye-Maliye-Askeriye gibi çeşitli fonlarda bulunmaktadır. Vidin ayanının isyanı merkezi devleti uzun süre meşgul eden bir mesele olduğu için ilgili fonlarda konu hakkında bulunan belge sayısı oldukça fazladır. Ancak belgelerin büyük çoğunluğu Pazvant’ın isyan hareketi ve karşısında alınan tedbirlerle ilgili olduğundan, bu çalışmanın ana konusunu aşan ayrıntılara sahiptir. Bu sebeple, çalışmada bu belgelerin bir kısmından faydalanılmıştır. Bölgedeki yeniçerilerinden biri ve hatta onların lideri olarak Pazvantoğlu Osman’ın servet ve rütbe kazanmak için yaptığı faaliyetler ile merkezi devletle ilişkileri bu çalışmanın konusuna dahil olduğundan belgeler bu açıdan tasnif edilmiştir. Çalışmanın ana temasının dışında kalan ve ayrıntıları içeren bir çok belge, incelenmiş olmasına rağmen, çalışmaya dahil edilmemiştir. Bununla birlikte aynı konu ile ilgili olarak Bulgaristan Milli Arşivi’nde çeşitli fonlar altında pek çok perakende belge bulunmaktadır. Bu fonlardan biri Orientalska Archivna Koletsiya (OAK) adını taşımaktadır. Bu koleksiyonun muhteviyatı, Osmanlı İmparatorluğu’nun hemen her bölgesi ile alakalı olup, 15-19 yüzyıl arasında fermanlar, çeşitli defterler ve çeşitli türdeki arşiv malzemesini içermektedir. Bu

geniş fon içerisinde Vidin’le alakalı çeşitli tarihleri kapsayan belgeler bulmak mümkündür. Bu fonun belirli bir kataloğu yoktur, dolayısıyla ilgili yüzyıl ve bölge ile alakalı olan evrakı bulmak şans ve zaman faktörüne bağlıdır. İkinci olarak Bulgarsitan Milli Arşivi’nde yerleşim birimlerine göre belgelerin derlendiği fonlar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Vidin ile ilgili olanlar “26” ve “26A” Vidin fonu olarak bilinen iki gruptur¹. Bu iki fonun katalogları hazırlanmış olup ancak el yazısı ve Bulgarca olarak kütüphanede muhafaza edilmektedir. Belgelerin kronolojik bir sıralama ile dizinlenmediği bu katalogda, dosyaların içindeki belgeyi tanımlayıcı bir kaç kelime kullanılmış olmasının, araştırmacıya kolaylık sağladığını söylemek oldukça zordur. Bu çalışma kapsamında, bahsedilen her üç fondan da pek çok belge incelenmiş ve genellikle çalışmanın zaman sınırlaması içine dahil olan belgelerin Pazvantoğlu Osman vakası ile ilgili olduğu görülmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi bu fonlardan alınan belgeler de konunun odak noktasını dağıtmayacak ölçüde kullanılmaya çalışılmıştır. Tüm bu türen farklı arşivlerdeki perakende vesikaları ve defterler ile şeriye sicilleri çalışmanın ana dayanağını oluşturmaktadırlar.

Söz konusu edilen bu arşiv belgelerinden elde edilen veriler ışığında, öncelikle Vidin’in 1790-1808 tarihleri arasındaki idari yapısı ve idarecileri tesbit ve sınıflamaya tabi tutulmuş, bu dönemdeki idari yapı tanımlayıcı ve betimleyici bir yöntemle açıklanmaya çalışılmıştır. Vidin’de yaşayan yeniçerilerin faaliyetleri ve bölge içerisindeki ilişkileri şeriye sicillerinin ve diğer belgelerin sağladığı bilgiler ışığında analiz edilmeye çalışılmış ve bölgenin sosyo-ekonomik tablosu bir bütün halinde ele alınmaya çalışılmıştır. Vidin’deki ekonomik faaliyetleri konu alan veriler daha ziyade bölge halkının vergi mükellefiyetleri ile alakalıdır. Vergi tarhi, tevzii ve tahsili ile ilgili olarak ortaya çıkan tablo, 18. yüzyılın son senelerinde, merkezi yönetimin ıslahat çabaları ve yeni gelir kalemleri yaratma teşebbüsleri çerçevesinde ele alınmış; ahalinin vergi yükü, bu yükün niteliği ve şekline dair veriler sorgulanarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

¹ Bu fonlar ile birlikte “Vidin Öfonu” olarak tanımlanan ayrı bir belge gruplandırması bulunmaktadır. Bu fonun henüz kataloğu oluşturulmamakla birlikte Margarita Koleva Dobreva, bu fonda bulunan defterlerin bir kataloğunu hazırlamıştır. Genellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısına ait olan bu defterler, Vidin ekonomisi ve toplumsal hayatı açısından zengin bir kaynaktır. Bkz. (Dobreva, 2013).

Sicillerden ve arşiv vesikalarından elde edilen bulgulara dayanarak Vidin şehir ahalisinin büyük çoğunluğunun yeniçeri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Vidin’de yeniçerilerin evlenme, boşanma, ölüm, miras, niza, borç-alacak ve alım-satım gibi işleriyle ilgili kayıtların değerlendirmesi aslında doğrudan Vidin ahalisinin önemli bir gurubunun gündelik yaşamını ve sosyal ilişkilerini yorumlamak anlamına gelmektedir. Kayıtlarda hakkında veri bulabildiğimiz ve “sivil” olarak tanımlanabilecek tek grup kadınlardır. Bu grubun büyük bir bölümü, bir şekilde bölgede baskın durumda bulunan yeniçerilerin eşleri, kızları ve annelerinden oluşmaktadır. Vidin ahalisinin günlük yaşantısı ve sosyo-ekonomik özelliklerine dair analiz yapabilmek için bu kadın topluluğunun incelenmesi önemli ipuçları sağlamaktadır. Kaynakların sağladığı veriler ile yukarıda zikrettiğimiz konular çalışma içerisinde ayrı başlıklar halinde ele alınmış ve sorgulayıcı bir yöntem uygulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Vidin ahalisinin çoğunlukla yeniçerilerden müteşekkil oluşu yanında, merkezi devletin de bu yüzyıldaki ıslahat çabalarının askeri alanda yoğunlaşması bu iki eğilimin karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Yeniçerilerin bu ıslahat çabalarına direnen bir gurup halinde örgütlenmesi ve muhalif bir grup olarak ön plana çıkmış olması; içlerinden birinin de ayan kimliği ile yeni nizamın baş muhaliflerinden biri haline gelmesi, çalışmada, Osmanlının askeri alandaki modernleşme dinamiklerine temas etmeyi zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte 18. yüzyılda Osmanlı askeri yapısını ve modernleşme çabalarını hakkında değerlendirmek ve bir karşılaştırma yapabilmek için Avrupalı hasımları olan Avusturya ve Rusya’nın modernleşme sürecine ve yüzyıl içerisindeki dönüşümüne bakmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu tespitten yola çıkarak çalışmanın giriş bölümünde 18. yüzyılda Balkanlar sahasında Osmanlı-Romanov ve Habsburg mücadelesinin ana hatları aktarıldıktan sonra her üç imparatorluğun idari ve askeri açıdan yaşadığı dönüşüm süreci kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Bu karşılaştırma, Osmanlı İmparatorluğu’nun 18. yüzyılın sonunda gerçekleştirmeye çalıştığı reformları ve savunma hattında bir serhat şehri Vidin’den beklenti ve taleplerini daha net anlamamıza imkan verecektir. Bu muhteviyattaki giriş bölümünden sonra çalışmada sırasıyla Vidin idari yapısı, idarecileri, ayanı, sosyo-ekonomik yapısı ve ahalisi ile ilgili bölümler yer almaktadır.

Konuyla ilgili literatüre gelince, Osmanlı tarihi çalışmalarında 18. Yüzyılın sorunları ve bunların tartışıldığı çalışmaların henüz yeterli nitelik ve sayıya ulaşmadığı iddia edilmektedir. Bu tespit İmparatorluğun Balkan toprakları söz konusu olduğunda bütün yüzyıllar için geçerlidir. İmparatorluğun Avrupa yakası 19. ve 20. Yüzyılda elden çıkmış olduğundan ya da bu bölgelerde artık yeni devletler kurulduğundan tarih yazıcılığı açısından oldukça polemik dolu bir çizgi seyrederek. Dahası kaynaklara dayalı çalışmaların bir yorumlanması her ülkenin kendi tarihçileri tarafından farklı şekillerde yapılmış ve adeta bir kutuplaşma yaşanmıştır. Buna rağmen son 20 yıldan bu yana daha nesnel yorumlar içeren, kaynak eksikliğini çözümlenmeye başlamış ve daha hakkaniyet dolu analizler ortaya çıkmıştır. Ancak yine de bu çalışmalar nitelik ve nicelik bakımından artırılmaya muhtaçtır. Vidin bölgesi ile ilgili çalışmalar ise dönemlere göre farklılaşsa da sayıca az, nitelik olarak da tartışmaya açıktır. Bulgaristan menşeli çalışmalar bahsettiğimiz sebeplerden dolayı spekülasyona bürünmüş, diğer dillerdeki yayınlar ise sayıca oldukça azdır. Son zamanlardaki ilgiye rağmen bu eksiklik henüz giderilememiştir. Sayıca az olan bu çalışmalardan bazılarını özellikle zikretmek gerekir. Münhasıran Vidin bölgesi ile ilgili en dikkat çekici çalışmalar arasında Ayşe Kayapınar'ın 2004 yılında doktora tezi olarak hazırlanmış olduğu ve 2011'de aynı isimle, "Le Sancak Ottoman de Vidin du XVe à la Fin du XVIe Siecle", yayınlanan eseri gelir. Bu eserde, Vidin Sancağının 15. ve 16. yüzyıldaki idari ve sosyo-ekonomik durumu tahrir defterlerine dayalı olarak incelenmiştir². Bununla birlikte yine aynı yazarın "İki Balkan Şehri Tırnova ve Vidin'de Türkler" isimli makalesi³, 12. yüzyıldan 16. yüzyıl ortalarına kadar iki şehrin nüfus yapısı ve fiziki dokusu açısından karşılaştırmasını içermektedir. Kayapınar'ın ele aldığı Vidin şehir Osmanlı "klasik" dönem diye bilinen döneme aittir ve 18. yüzyıla kadar geçen zaman zarfında, hem yapısal olarak hem de fiziki görünüm olarak Vidin oldukça değişmiştir. Bu sebeple aradaki iki yüzyıllık zamanın da farklı veriler ve yöntemlerle değişik açılardan incelenmesi gerekmektedir.

² (Kayapınar, *Le Sancak Ottoman de Vidin du XVe à la Fin du XVIe Siecle*, 2004).

³ (Kayapınar, *İki Balkan Şehri Tırnova ve Vidin'de Türkler (Bulgar Çarlığından Osmanlı İmparatorluğuna)*, 2004).

Vidin ile ilgili olarak sırasıyla ele alacağımız diğer üç makale de aynı akademisyene aittir. Rossita Gradeva, Vidin ile ilgili olarak farklı zamanlarda hazırladığı üç makalesinde⁴ 15. yüzyıldan 18. yüzyıla dek Vidin bölgesi ile ilgili veriler sunmuş olmakla birlikte, çalışmalarının hacmi nedeniyle sınırlı bir çerçeve çizebilmiştir. Daha ziyade Vidin'in stratejik önemine değindiği bu makalelerde Gradeva, bölgeyi kısaca tanımlayan verilere yer vermiştir. Pazvantoğlu Osman ve Vidin ile ilgili çalışması ise daha ziyade Osman'ın Balkan “milli uyanışı”ndaki rolü ile ilgilidir. 17. yüzyılın sonunda 1698-1699 tarihli Vidin Şeriye siciline göre Vidin'de toplumsal hayatı inceleyen Hava Selçuk⁵ ise, makalesinde, şeriye sicilindeki kayıtları konularına göre ayırarak genel bir tanıtım ve değerlendirme yapmıştır. Bu makale özellikle bölgedeki mahalle isimleri, vergiler ve toplumsal yapı hakkında bu çalışmada faydalandığımız bazı verileri içermektedir. Aynı yazarın, 1844-1845 tarihli temettuat defterine dayanarak Vidin şehrinin 19. yüzyıldaki durumunu ele aldığı çalışması *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin 19. Yüzyıl* adını taşıyan bir kitaptır ve 2013 yılında yayımlanmıştır⁶. Çalışma, odak noktası olarak her ne kadar daha sonraki bir döneme temerküz etmiş olsa da bizim çalışmamız açısından faydalı veriler sunmaktadır. H. Selçuk'un bu çalışması için kaynak olarak kullandığı sicillerde, mahallelerin kale içi veya dışında olması durumunun belirtilmiş olması bizim çalışmamız açısından aydınlatıcı olmuştur. Zira bizim incelediğimiz sicil kayıtlarında konu ile ilgili çok az veri bulunmaktadır. Bu sebeple H. Selçuk'un bu çalışması mahallelerin konumu hakkında aydınlatıcı olmuştur. Şehrin 19. yüzyıldaki tarihi üzerine yoğunlaşan bir başka eser William Herbert'in “The Chronicles of a Virgin Fortress” isimli çalışmasıdır⁷. Ancak akademik bir çalışma özelliğinden uzak, kısmen öykülemeye dayalı bu çalışma daha çok 19. yüzyılın ikinci yarısı üzerine eğilmektedir. Son olarak Vidin'le ilgili iki temel çalışmadan bahsetmek gerekir bu

⁴ (Gradeva, *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*, 2005); (Gradeva, *War and Peace along the Danube: Vidin at the end of the Seventeenth Century*, 2001) bu makale aynı zamanda şu eserin içinde yer almaktadır (Gradeva, *Rumeli under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*, 2004) ve (Gradeva, *Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries*, 2009)

⁵ (Selçuk H. , 2012).

⁶ (Selçuk H. , 2013).

⁷ (Herbert, 1896).

iki alışmalar, Svetlana Ivanova⁸ ve Machiel Kiel⁹'in *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdıkları "Vidin" maddesidir. Her iki çalışma da şehrin tarihini Roma zamanından itibaren 19. yüzyıl sonuna dek kısa ama zl bir şekilde ele alınır. Machiel Kiel, şehrin 20. yüzyıldaki durumu ile ilgili de kısa bilgiler ekler. Bu iki çalışma ansiklopedi maddesi olmak hasebiyle kısa ancak nitelikli veriler sunmaktadır. Grldği gibi, Vidin ile ilgili akademik çalışmalar henüz oldukça az sayıda ve kısıtlıdır. Özellikle bölgenin 18. yüzyıldaki idari ve sosyo-ekonomik durumu hakkında yapılan çalışmalar daha da sınırlıdır. Elinizdeki alışma, bu alandaki boşluğa küçük bir katkı olarak da değerlendirilebilir..

⁸ (Ivanova, 2002)

⁹ (Kiel, *Vidin*, 2013).

I. BÖLÜM: REFORM ÇAĞINDA İMPARATORLUKLAR VE DEĞİŞEN SINIRLAR

1.1. 1683 SONRASI DEĞİŞEN DENGELER VE BALKANLARDAKİ GÜÇ ODAKLARI

18. yüzyıla kadar idarî, malî ve askerî yönleriyle Osmanlı yönetim pratiğinin hâkim olduğu Balkanların kuzeybatı sınırında bulunan Vidin, yüzyılın başından itibaren imparatorluğun geçirdiği yapısal dönüşümden ve Avrupalı büyük güçlerin emperyal stratejilerinden fazlasıyla etkilenen bir şehir hâline gelmişti. Avrupa'daki en mühim rakibi Habsburg İmparatorluğu'nun aksine henüz 15. yüzyıl ortalarından itibaren görece merkezî bir yönetim tesis etmeyi başarmış olan Osmanlı İmparatorluğu, erken modern dönemde Avrupa'da yaşanan ekonomik değişim yanında savaş araçlarının ve biçimlerinin değişmesinin sosyal hayatta yarattığı dönüşümler sebebiyle 18. yüzyıl başından itibaren yapısal bir dönüşüme maruz kalmıştı. Bu dönüşümlerden görece ilk olarak merkezî idaresi etkilendi. Merkez-taşra ilişkisinin kaçınılmaz olarak yeniden tanımlanmasıyla yerel güç odaklarının yükselişine paralel olarak Bâbîâli, asker ve mali açıdan sistemin işlerliğini sağlayabilmek için bu yerel 'asi'lerle, yine kendine özgü metotlar geliştirerek mücadele etmeye başlıyordu.

Avrupalı güçlerle bazen savaşa bazen ittifaka veyahut barışa doğru seyreden ilişkiler manzumesi, Osmanlı'nın sınırlarını ve tebaasını korumak için yapacağı tercihleri, iç dinamiklerin de göz önünde bulundurulması suretiyle belirlemekte ve yönlendirmekteydi. Bu süreçte Osmanlı toplumunun gündelik hayatını etkileyen en önemli faktörler, savaş ve bununla bağlantılı olarak ekonomi ve iâşe idi. 18. yüzyıl, Osmanlı için bu iki hayatî konunun birbiriyle daha fazla iç içe geçtiği, bu süreçten de her koşulda tüm toplum katmanlarının ve özellikle de sınır boylarındaki yaşamın etkilendiği çok sarsıcı bir dönemdir. Balkan coğrafyası ise aynı yüzyıl boyunca gerçekleşen daha fazla etkilenen bir alandı. Balkanlar hem imparatorluğun iç dönüşümünün sonuçlarını yani yerel güçlerin merkez ile mücadelelerini derin bir şekilde hissetmiş hem de Avrupa devletlerinin emperyal arzularının nesnesi olması dolayısıyla yaşanan savaşların tüm yükünü çekmişti. Osmanlı siyasî ve idarî

söyleminde 17. Yüzyıl ortalarından itibaren “Darü’l-cihad ve’l-mücahidin”¹⁰ olan Vidin şehri tüm bu iç ve dış sarsıntılarının ortasında yer almaktaydı. Osmanlı için bu dönemde dış ilişkilerin ve rekabetin yoğunlaştığı ülkeler olan Habsburg İmparatorluğu ve Rusya ile sıcak temasların yaşandığı bölgelerin başında Vidin yer almaktaydı. Bu bakımdan hem iç dinamiklerin yoğun bir değişim alanı hem de dış ilişkilerde meydana gelen değişimin derin bir şekilde hissedildiği coğrafya olarak Vidin’in 18. yüzyılda özel bir konumu olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz.

Aşağıda, 18. yüzyılda yaşanan olayların Osmanlı imparatorluğu merkezli kısa bir kronolojik özeti verilecektir. Bu özetde, İmparatorluğun genel siyasi ve idari dönüşümünden bahisle Balkan topraklarına odaklanılacak, münhasıran Vidin’in bu siyasi tablodaki yeri vurgulanmaya çalışılacaktır.

17. yüzyıl sonlarından itibaren Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupalı hasımları arasındaki mücadelede hem fethedilmek istenen bir bölge hem de savaş alanı olarak önem kazanmıştır. 1683’te Viyana’daki yenilgiyi takip eden yirmi yıl içerisinde Osmanlı İmparatorluğu; Avusturya, Rusya, Venedik, Polonya ve Rusya ile çeşitli cephelerde savaşmak zorunda kalmıştır. Viyana bozgununun doğurduğu en önemli sonuç, Avrupa devletlerinin siyasi çekmecelerinden Osmanlı varlığını kıtadan silebileceklerine dair düşünceyi masa üstüne çıkarmalarıdır. Bu niyetin somutlaşmış hali, Viyana bozgununu takiben Avusturya, Venedik, Papalık ve Lehistan’ın birleşerek, sonradan Rusya’nın da katılacağı Kutsal İttifakı oluşturması ve Osmanlı İmparatorluğu’na savaş açmalarıdır (Emecen, 2001:53). Osmanlı İmparatorluğu, Macaristan-Bosna-Sırbistan topraklarında Habsburglarla, Ukrayna’da Lehistan’la, Dalmaçya, Arnavutluk ve Mora’da Venedikle, Kırım ve Tuna Prenslikleri yani Eflâk ve Boğdan coğrafyasında Rusya ile savaşmak zorunda kaldı. Avusturya ile girişilen savaşta, Macaristan toprakları 1684 ve 1687 yılları arasında elden çıktı ve Habsburglara geçti. 1688’de Habsburglar Tuna’yı geçip Belgrad’a ulaştılar. Bu şekilde Osmanlı’nın Tuna savunma hattı yarılmış oldu. Bunun

¹⁰ “Dârü’l-cihâd” tabirinin Osmanlı memurları tarafından Belgrad için kullanılmasıyla alakalı olarak bkz. (Aslantaş, 2011:13). Aslantaş bu tabirin “cihâd yurdu, yeri, kapısı, meydanı” gibi anlamları karşıladığını belirtmektedir. Ancak Belgrad için kullanılan bu tamlamada Vidin sicillerinde yer alan “ve’l- mücâhidin” eklemesi yoktur.

içerideki yansıması ise bir dizi Balkan isyanının baş göstermesi oldu¹¹. Eflak voyvodası, Habsburg İmparatorunu tanıdığını bildirdi ve Osmanlılara karşı mücadelede Viyana'dan yardım sözü aldı. Belgrad'ın Habsburg İmparatorluğu'nun eline geçmesi, Vidin'i sınır şehrine dönüştürüyor, bölgeyi de tam anlamıyla bir serhat vilayeti konumuna düşürüyordu. Bununla beraber Avusturya yardımını dileyen Eflak toprakları da -özellikle Küçük Eflak adı verilen bölge- Vidin'in karşı kıyılarında uzanmaktaydı. Dolayısıyla bu esnada Vidin, hem nehirden hem de karadan Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey-batı sınır parçasını oluşturan ve düşmanla sıcak temasın sağlandığı mühim bir bölge haline geldi. Habsburgların 1689'da Niş'e ilerlemeye başlaması ile Vidin bu bölgedeki Osmanlı askeri gücünün hinterlandı haline geldi¹². Habsburgların Tuna'yı geçmelerini takip eden süreçte Niş, Vidin, Üsküp ve Prizren işgal edildi. 1690'da Osmanlı ordusunun Habsburglar üzerine yürüyüşü Niş, Semendire ve Belgrad'ı Osmanlı egemenliğine geri döndürebildi (Hochedlinger, 2003:162-164); (Shaw S.,1994:300-302).

Kutsal İttifak ile savaş halindeyken, Rusya'nın 1697 yılında ittifaka katılımı ve böylece savaşta bir cephenin daha açılması Osmanlı İmparatorluğu'nu barış istemek zorunda bıraktı. Avusturya, Venedik ve Lehistan ile 1699'da Karlofça Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma Habsburglara geniş ve değerli topraklar kazandırdı: Macaristan, Hırvatistan ve Pojega'nın belirli kesimleri ve Erdel. Venedik Mora'yı ve Dalmaçya'nın büyük bölümünü aldı. Lehistan ise Podolya'yı geri aldı. Karlofça Anlaşması Habsburglar için önemli bir zaferdi ve bazı değişiklikler dışında 1878

¹¹ Balkan topraklarında başarı kazanmaya başlamak Leopold açısından Balkan Ortodokslarına liderlik etme ve onları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kullanmak hususunda cesaretlendirici olmuştur. Bu bölgede Rusların da aynı niyeti taşıdığını bilen ve 1680'lerden beri Ortodoksların kendilerini korumak için Rusya'ya yakınlaştığını farkederek Leopold, Balkanların Hıristiyan halklarını kendi otoritesi altına toplayabilmek için bir manifesto yayınlamış ve onlara dinsel özgürlük ve korunma vaad etmiştir. Karşılık olarak beklediği ise Osmanlı'ya karşı ayaklanmalarıdır. Bu çağrı, 1690 yazında yaklaşık 60.000- 70.000 Sırp'ın, (Bulgarlar, Makedonyalılar ve Arnavutlar da dahil olarak) Macaristan'ın güneyine göç etmesi ve bir çoğunun Osmanlı'ya karşı akıncı gruplara katılması ile karşılık bulmuştur. Bu Slav göçmenler 18. yüzyıl başında Avusturya'nın Askeri Sınır'ına eklenen yeni topluluğu oluşturmuşlardır. Bölgesel nüfus kompozisyonu açısından ise Avusturya'ya yapılan bu katılım, Macaristan topraklarında Sırp nüfusun dominasyonunu beraberinde getirirken, Sırbistan toprakları ise Arnavut göçmenlerin akınına uğrayacaktır (Hochedlinger, 2003:161-162).

¹² Şehrin 18. yüzyıl başındaki bu konumu yüzyılın sonunda da değişmemiştir. Bu durumu, Vidin sicillerinde yer alan ve Niş'e gönderilmesi gereken mühimmat ve levazım gibi konulara dair fermanlardan teyit etmek mümkündür.

yılına dek Avusturya-Osmanlı sınırını belirleyecekti. Yalnızca iki kalıcı değişiklik meydana geldi: Avusturya 1718’de Temeşvar’daki Banat’ı 1775’te ise Bukovina eyaletini aldı (Jelavich, 2006:71-72). İttifakın geç ortağı olan Rusya 1700 yılında Osmanlı ile müstakil bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma hükmünce 1696 yılında alınmış olan Azak kalesi Ruslara iade ediliyor ve St.Petersburg yönetimi, İstanbul’da daimi bir elçilik açma hakkı elde ediyordu (Jelavich, 2006:73).

Karlofça Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu tarihinde önemli bir kırılma noktasıdır. Osmanlı, fetihlerle sürekli genişleye(bile)n, askeri gücü ile Avrupa devletlerini endişelendiren ve devletlerarası hesaplarda tehdit edici bir güç merkezi olarak referans noktası olma konumundan uzaklaşmış, güçler dengesi içerisinde kendi siyasi ve askeri gücü nedeniyle değil, sahip olduğu mülkün bir başka devletin eline geçmemesi niyetiyle müttefik olarak kabul edilen veya bütünlüğü korunan bir devlet olma konumuna dönüşmüştür. Karlofça’nın beraberinde getirdiği bu ‘prestij’ sarsılması, Avrupa dengesini belirleyen devletleri Osmanlı üzerinde plan yapmak hususunda cesaretlendirirken, Osmanlı lider kadrosunu askeri ıslahat/ modernleşme konusunda daha derin düşünmeye sevk etmiştir. Karlofça Antlaşmasıyla Avusturya, Macaristan’ı ele geçirerek Balkanlarda nüfuz kazanmıştır. Avusturya’nın bundan sonraki en önemli hedefi Küçük Eflak arazisi olacaktır ki burası Vidin’in karşı kıyısıdır. Bu nedenle Vidin şehri, 18. yüzyıl boyunca Avusturya ve daha sonra Rusya’nın arzu nesnesi olan topraklarda Osmanlı sınır şehri olarak merkezi bir konuma yükselecektir.

Hıristiyan bir güç karşısında ilk kez kalıcı olarak toprak kaybını ifade eden Karlofça Antlaşması, Osmanlı yönetim çevrelerinde çeşitli tartışmaları ve çekişmeleri doğurmuştu. Sultan, sadrazam ve şeyhülislam barışın sürdürülmesi gerektiğini düşünürken onlara karşı çıkan savaş taraftarları da vardı. İmparatorluk sınırları içinde en önemli savaş yanlısı grup kapıkullarıydı. Barış döneminde maaşlarını alamamaktan ve terhis edilmekten korkan kapıkulları savaşın sürmesini istiyorlardı. Avrupalı devletler de bu çekişmenin içerisindeydi. Fransa Osmanlı devlet erkani içerisindeki savaş yanlılarını desteklerken İngiltere ve Hollanda ise barışın sürmesi için yönetici grubun içerisinde savaşa karşı olanları destekliyordu. Her iki ülke de

çeşitli görüşmeler vasıtasıyla Osmanlı yöneticilerine kendi emellerine uygun enformasyon sunuyordu (Shaw S., 1994:311), (Kunt, 2000: 45-49). Osmanlı devlet erkanı içerisindeki bu çekişme II. Mustafa'nın tahttan indirilmesine kadar sürdü ve Karlofça antlaşması gibi bir bedelle sağlanabilen barış ancak 1710 yılına dek muhafaza edilebildi.

18. yüzyılın başında Rusya'da meydana gelen değişim, neredeyse bütün bir yüzyılı dolduran Osmanlı-Rus savaşlarının başlangıcı olmuştur. Bu dönüşümü doğuran, 1682'de 10 yaşında tahta geçip 1696'da kardeşinin ölümü üzerine tek başına iktidara geçen Deli Petro'nun hükümdarlığıdır. Petro'nun yayılmacı politikasıyla, Rusya'nın II. August döneminde Lehistan'ın iç işlerine müdahil hale gelmişti. 1715-1716 yılları arasında Lehistan Kralı II. August ve muhalifleri (II. August'un kendisini korumak için getirdiği Saksonya ordusunu topraklarında istemeyen Leh asiller) arasında ortaya çıkan savaşta, Petro arabulucu olarak devreye girmiş ve kurdurduğu meclis aracılığıyla ('Sessiz Sejm' ya da 'Dump Meclisi') önceden düzenlediği kuralları kabul ettirmiştir. Bu kurallar 1770'lere kadar Rusya'nın hassasiyetle koruduğu ve uygulamaya geçirdiği kurallardır. Bu kurallar ile Lehistan, Rus himayesine giren ve Rusya ile batı arasında tampon görevi gören bir bölge olmaktan başka bir anlam taşımıyordu (Davies, 2006:706).

İsveç Kralı Demirbaş Şarl ve I. Petro arasındaki gerilim, Petro'nun 1700 tarihli İstanbul antlaşması ile Lehistan'a ait olması gereken Ukrayna topraklarında serbest hareket etmesi ve genişleme siyasetini tatbik etmesi sebebiyle savaşa dönüşmüştü. Ruslara karşı Ukrayna'yı Rus istilasından kurtarmak isteyen Kazak Hatmanı ile anlaşma yapan Şarl, 1708'de Ukrayna'ya girdi. İsveç kralının Ruslara karşı tutumu Osmanlı tarafından dikkatle izleniyordu, XII. Şarl, Poltava civarına yaklaştığında Kırım Hanına ve Bender Muhafızı aracılığıyla Osmanlı devletine başvurmuştu. Rusya ve İsveç'in Poltava'da karşılaşmaları 8 Temmuz'da İsveç'in mağlubiyeti ile neticelendi. Böylece dokuz yıldır devam eden İsveç-Rusya muharebeleri son buldu (Uzunçarşılı, 1956:57-62).

Bu muharebede esir olmaktan zor kurtulan Demirbaş Şarl ve bir miktar askeri, memleketlerine dönüş yolları Ruslar tarafından kapatıldığı için, kendilerine yardım eden Ukrayna Kazakları Hatmanı Mazeppa'yla beraber, Dinyester'i geçip Osmanlı Devleti'ne iltica ettiler (Kunt, 2000:56). Bu sığınma Osmanlı-Rus savaşını yeniden başlatacak bir fitil oldu. I. Petro, yüzyılın başından itibaren bir "Balkan Kampanyası" başlatmıştı. Balkanları ve özellikle Tuna Prensliklerini hedef alan Petro, Osmanlı toprakları içerisinde ilerleyişini destekleyen bir Hıristiyan nüfus yaratma çabasıydı. Eflak ve Boğdan beyleri asıl hedefi oluşturuyordu. Petro bu beylere her türlü destek sözü vermiş ve karşılığında Osmanlı'ya isyan ve Rus ordusuna katılım beklemişti. Karadağ Viladikası Danilo Petroviç, Rusların kışkırtmasıyla Hersek ve Bosna taraflarına saldırıya başladı, Prut mücadelesi ve akabinde anlaşma sürecinde Osmanlı, Karadağ meselesiyle gerektiğince ilgilenemediği için Karadağ'daki isyan girişimi büyüdü¹³. Eflâk'ta da voyvoda Brankovan, Ruslar ile gizlice anlaşarak yardım etmeyi garanti etmişti. 1710 yılında Rusya'da bulunan Boğdan Popovic adında bir Sırp, Rus ordusuna Osmanlılarla savaşa girdikleri takdirde yirmi bin kişilik bir ordu ile yardım etmeyi vaat etmişti (Uzunçarşılı, 1956:67-74), (Aksan, 2010:35). Petro'nun Balkan eylem planı Vidin'i gayriresmi sınır durumuna getirdi. Avusturya ile yapılan savaşta Eylül 1688-Ekim 1690 arasında Belgrad'ın kaybedilmesi Vidin'i fiili bir sınır konumuna getirirken, Belgrad hattı korunduğu müddetçe Vidin gayriresmi bir sınır alanıdır¹⁴. Belgrad'a olan yakınlığı Vidin'i bir serhat şehri yapmaktadır. 18. yüzyılın ilk yıllarında da Petro'nun Balkan topraklarına inme konusundaki kararlılığı ve Çar'ın yardımını/korumasını kabul eden Eflâk'ın karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır bekçisi olarak Vidin Kalesi durmaktadır.

Petro, Osmanlı'ya savaş açtığında Eflak, Boğdan ve Sırbistan'daki idarecilerden ve halktan büyük bir destek göreceğini düşündü. XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarında bulunmasının 1700 tarihli İstanbul anlaşmasını ihlal ettiği bahanesiyle savaş ilan

¹³ Rus Çarı tarafından Karadağ isyanını teşvik etmek için Belvaradoğlu olarak bilinen Mihail isminde bir şövalye iki kardeşiyle beraber bölgeye gönderildi. Çetine kasabasında Vladika ile görüşüp Karadağ ve İşkodra'da halkı ayaklandırıdılar.(Uzunçarşılı, 1956:98).

¹⁴ Belgrad 18. Yüzyıl boyunca bir kaç kez Osmanlı egemenliği dışında kalmıştır: Eylül 1688-Ekim 1690; Ağustos 1717-Eylül 1739; Kasım 1789-Ağustos 1791; Ocak 1807-Ekim 1813 (Aslantaş, 2011:14).

etti. 1710'da Yaş'a kadar ilerledi. Ancak Petro Balkanlarda çıkacak ayaklanma konusunda yanılmıştı (Jelavich, 2006:73), (Uzunçarşılı, 1956:67). Baltacı Mehmet Paşa'nın Eflak üzerinden Ruslara karşı yürüyüşü ile Prut'ta kuşatılan Petro, anlaşmak zorunda kaldı. Yüzyıl boyunca Ruslar karşısında elde edilebilen tek ayrıcalıklı konum Prut'taki bu kuşatmadır. Bundan sonra Osmanlı Ruslara karşı daima müdafaada olacaktır (Kurat, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, 1953:702-706).

Prut Antlaşması'nın Rusya açısından ehemmiyeti, çok yönlü bir askeri reformun gerekliliğini göstermesinde yatar. Bu antlaşmanın akabinde, Balkan politikası bir süreliğine Rusya'nın gündeminden düşmüş gibi görünse de Rusya'nın bu olaydan çıkarttığı bir sonuç vardır: Sadece seçkin zümre ile anlaşarak Balkan Hıristiyanlarına ulaşamayacağı ve bölgede daha derin çalışma yapılması gerekliliği. Bundan sonraki süreçte, bu dersin ışığında Rusya, Balkanlara girmeden önce ajanlarını halkın içerisine yerleştirerek propaganda zeminini daha sağlam hazırlamıştır. Prut ile sonuçlanan Rusya savaşı, Osmanlı devletinin Balkan idaresinde bir değişim meydana getirdi. Osmanlı yönetici zümresi Eflak ve Boğdan beylerinin Ruslara gösterdiği yakınlık ve destek karşısında, bölgenin taşra idaresine yerel beyler yerine Fenerli idarecilerin getirilmesini kararlaştırdı. Yönetimdeki bu değişim Balkan halklarının kaderini ve Osmanlı'ya karşı tavırlarını belirleyecek bir dönüşümdü. Yüzyılın sonunda Fenerlilerin kötüye kullandıkları yönetim gücünden ve Rum kültürel unsurlarının hâkim kılınmasından rahatsız olan Balkan toplulukları çeşitli isyan hareketlerine kalkışmışlar ve bu isyanlar ilk başta Osmanlı'ya karşı olmamakla beraber siyasi konjonktürün de yardımıyla ulusal nitelik kazanmıştır (Jelavich, 2006: 112-113).

Osmanlı-Rus Savaşı 1711'de yapılan Prut Antlaşması'yla sona ermiş oldu. Bu anlaşma ile Rusların Osmanlı sınırındaki kaleleri terk etmeleri, yeni inşa ettikleri kaleleri yıkmaları ve Kırım'a müdahale etmemeleri gerekmektedir¹⁵ (Uzunçarşılı, 1956:91-92).

¹⁵ Anlaşma maddeleri için bkz. (Kurat, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, 1953:527-529), (Uzunçarşılı, 1956:84-85).

Prut Anlaşması'nın akabinde Venedik ve Avusturya ile savaşlar Osmanlı İmparatorluğu'nu meşgul etti. Rus propagandası neticesinde Karadağ'da isyan eden asileri Venedik'in desteklemesi ile Osmanlı- Venedik mücadelesi kaçınılmaz hale geldi. Bir kaç ay içerisinde Mora yarımadasının büyük bir bölümü ve Girit Osmanlılar tarafından ele geçirildi (Emecen, 2001:56).

Venedik üzerine sefere çıkılmış olmasını Avusturya sert bir tepki ile karşıladı. Karlofça Antlaşmasına atıfta bulunarak Mora'nın Venediklilere geri verilmesini talep etti. Bunun üzerine 1714-1718 yılları arasında sürecektir Osmanlı- Avusturya savaşı başlamış oldu. Bu savaş 21 Temmuz 1718'de Pasarofça Antlaşması ile sona erdi. Avusturya ile yapılan anlaşmada Küçük Eflak arazisi (Olt nehrinin batısında), Banat, Temeşvar, Belgrad ve Timok ile Sava arasındaki bölge Avusturya'ya bırakıldı (Uzunçarşılı, 1956:144). Pasarofça Antlaşması'nda Avusturya'nın ele geçirdiği Küçük Eflak bölgesi sebebiyle Vidin bir kez daha Osmanlı sınırını temsil ediyordu. Vidin surları doğrudan Habsburg egemenliğindeki Küçük Eflâk'a bakıyordu.

1736 senesine kadar Osmanlı İmparatorluğu dış ilişkiler anlamından nispeten sakin bir dönem yaşadı¹⁶. Rusya İmparatoriçesi Anna'nın Karadeniz üzerinde egemenlik kurmak üzere giriştiği faaliyet iki devlet arasında savaş ortamını hazırladı. Kırım'ı ele geçirmek niyetinde olan Rusya, Ukrayna'ya Tatar akınlarını gerekçe göstererek Tatarlar üzerine saldırıyı başlattı. Avusturya'da yaklaşık bir sene sonra savaşa dâhil oldu. Avusturya'nın temel kaygısı Rusya'nın yalnızca Kırım topraklarında kalmayıp Eflak ve Boğdan üzerinde hakim olmasıydı. Bu nedenle Avusturya saldırı alanını bu iki bölge ve buna ek olarak Osmanlı Eflak'ını koruyan en önemli kale olan Vidin'e

¹⁶ Pasarofça Antlaşması'ndan sonra 1723'te Petro İran coğrafyasında bir ilerleme harekâtına girişti. Buna karşın Osmanlılar da İran üzerine hareket ederek bazı mühim mevzileri ele geçirdiler. Bir Rus-Osmanlı karşılaşması doğuran bu durum savaş söz konusu olmadan 1724'te yapılan İstanbul antlaşmasıyla kısa bir süre için halledildi. Bu anlaşma her iki tarafın İran üzerindeki isteklerini karşılamış oldu (Shaw S., 1994:324-325). Bu problemin çözümüyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu için 1730'a dek sürecektir bir barış dönemi başladı. Lale devri olarak bilinen bu eğlence ve barış dönemi 1730'da Patrona Halil isyanıyla son buldu. Neticede III. Ahmet tahttan indirildi ve yerine I. Mahmut geçirildi. I. Mahmut tahtta bulunduğu süre içerisinde İran, Rusya ve Avusturya ile savaşa girdi (Kunt, 2000:60-61), (Shaw S., 1994:326).

yöneltti. Ruslar ile Osmanlı'nın esas çarpışma alanı ise Oçakov oldu. Rusya, Boğdan üzerine yapılan harekatta, her ne kadar Kırım'dan daha başarılı olsa da umduğunu bulamadı. Savaş'ın son safhasında Osmanlılar'ın Pasarofça Antlaşması'nda kaybettikleri Belgrad'ı ele geçirecek bir başarı göstermeleri, birçok olumsuz koşuldun fazlasıyla yorulmuş olan Avusturya'yı barış istemek zorunda bıraktı. Bu esnada Balkanlar'da ilerleyen Rusya hoşnutsuz da olsa barışa katıldı.

1736-39 savaşlarının büyük bir bölümü Vidin'de yaşandı. Bu nedenle şehir stratejik olarak son derece önem kazanırken, savaş koşullarının tüm ağırlığını yaşadı¹⁷. 1739 yılında Belgrad Antlaşması imzalandı. Avusturya Pasarofça ile elde ettiklerinin çoğunu geri verdi. Banat kalıcı olarak Avusturya'ya bırakıldı. Kuzey Sırbistan, Belgrad Kalesi ve Küçük Eflak (Olt nehrinin batısı) Osmanlıya iade edildi (Uzunçarşılı, 1956:272-290). Böylece Vidin, karşı kıyısının tekrar Osmanlı egemenliğine girmesine rağmen batısında kalan Banat vasıtasıyla Avusturya askeri sınırının komşusu olmayı sürdürdü. Ruslar ise bu anlaşma ile Azak'ı aldı ve Karadeniz'de ticari ayrıcalık elde etti (Jelavich, 2006:75).

1768 senesine kadar Osmanlı İmparatorluğu savaşlardan uzak kaldı. Avrupa güçlerinin birbirleriyle olan mücadeleleri bu barış dönemini sağlayan ana etkidir¹⁸. Bu barış dönemi, Rusya'da 1762 senesinde tahta geçen ve fikrî açıdan I. Petro'nun gerçek varisi sayılabilecek II. Katerina'nın iktidar dönemi ile kısa süre içerisinde bozulacaktır. II.Katerina, I. Petro'nun emperyal planlarının bir uzantısı olarak Lehistan'ı hâkimiyet altına almak üzere harekete geçtiğinde, bu emperyal

¹⁷ Vidin'e yapılan saldırı Vidin Muhafızı İvaz Mehmed Paşa tarafından başarıyla bertaraf edilmiştir. 1737'de İvaz Mehmed Paşa Serasker tayin olunmuş, Vidin Muhafızlığı'na ise Karaman Valisi Mehmed Emin Paşa verilmiştir. Avusturya'nın Bosna, Vidin, Eflak ve Boğdan'da da çeşitli yenilgiler alışı neticesinde Erdel'de Avusturya idaresinden memnun olmayan halk arasında isyana sebep olmuştu. Erdel'deki bu huzursuzluk, Macarların istekleri ve Rakoçioğlu'nun Vidin'de bulunmasının harbin gidişatı açısından olumlu olacağını düşünen İvaz Paşa'nın önerisiyle Tekirdağ'da yaşayan Rakoçi Frenc oğlu Josef İstanbul'a getirilerek kendisine Erdel krallığı ve Macaristan dükalığı verilip Vidin'e gönderildi (4 Ocak 1738). Vidin ve Niş Seraskerliğine yükselen Hacı İvaz Paşa'nın Fethülislam ve İrşova taraflarını Avusturya'dan kurtarması akabinde Osmanlı kuvvetlerinin Belgrad'a dek ilerlemeleri Avusturya'yı barış istemek zorunda bıraktı (Aksan, 2010:112-127).

¹⁸ 1740'da başlayıp 1763'e dek süren Avusturya veraset ve Yedi Yıl Savaşları Avrupa'yı fazlasıyla meşgul etti. Osmanlı İmparatorluğu böylelikle Avrupa güç dengesi içerisinde bir yer bulmuştur. Tüm bu gelişmeler Osmanlı hükümeti tarafından dikkatlice takip edilmiş ve Eflak ve Boğdan voyvodaları vasıtasıyla haberler alınmıştır. Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçileri kanalıyla da Osmanlı İmparatorluğu'nun istihbarat kaynakları çeşitlenmiştir (Uzunçarşılı, 1956:356).

yayılanın kendi topraklarına sıçrayacağını bilen Osmanlı İmparatorluğu yine Rusya ile karşı karşıya gelmiştir¹⁹.

1768 yılında Osmanlı, Rusya'ya savaş ilan etti. Ruslar 1769-70 kışında Boğdan'a girdiklerinde güçlü bir direnişle karşılaşmadıkları gibi, Eflâk'a yürüyüp Bükreş'i işgal etmek hiç de zor olmadı. 1770 yılının başları itibariyle Ruslar, Prenslikler içine yayılmış bulunuyorlardı. Dolayısıyla Vidin bu sefer Rus kıyılarına karşı komşuydu. İsmail, İbrail, Kili, Akkerman kaleleri Rusya'nın eline geçmişti. Rus ajanları Mora'da bir ayaklanma çıkarmaya çalıştılar. İsyancılara silah yardımı yapıldı ve Müslüman halktan pek çok kişi katledildi. Yunanistan'ı ayaklandırma planı kısmen başarılı olduysa da Arnavut askerleri 1770 yılında çıkan ayaklanmayı bastırdı. Ancak aynı başarı Rus donanmasına karşı gösterilemedi. Amiral Aleksey Orlov'un donanması Osmanlı donanmasını Çeşme'de yaktı ve Osmanlı donanması büyük bir yara almış oldu. Rus zaferinin tüm Avrupalı güçleri telaşlandırması üzerine Prusya Kralı Friedrich barış için baskıda bulundu, bunu Lehistan'ın parçalanışı izleyecekti (Jelavich, 2006:76).

1774 yılında sona eren savaş sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Avusturya ile yapılan Karlofça'nın benzeri idi. Anlaşmanın maddeleri Osmanlı açısından oldukça ağırdı. Üçüncü madde ile Kırım, Bucak, Yedisan, Yediçikül kabileleri ve Tatarlar başka bir devlete tabi olmamak üzere her bakımdan bağımsız olacaklar, yalnızca Müslüman olanlar mezhep işlerinde Osmanlı Halifesine tabi olacaklardı. Ayrıca Osmanlı ve Rus hükümetleri Han seçimlerine karışmayacak,

¹⁹ Lehistan Kralı III. August'ün hastalanması vesilesiyle Katerina, Stanislav Ponyatovski'yi Lehistan kralı yapmak için çalışmalara başlamıştır. Leh asilzadeleri içerisinde Ponyatovski ve Ruslara muhalif olan grubun karşı çıkması sebebiyle iç çatışma çıkmış, II. Katerina askeri kuvvetlerini Lehistan'a sokmuştur. Kral seçimi ve Ortodoks halkın ayrıcalıklarını bahane ederek Lehistan içerisine yerleşen II. Katerina'ya karşı 1768 yılında Katolik Lehliler tarafından kurulan Bar Konfederası, Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmiştir. Neticede, Rusların Lehistan'a müdahalesi Bar Konfederası'nı dağıtıp Osmanlı topraklarına kaçan bazılarının öldürmeleri ve bu esnada sınırda Kırım Hanlığı'na ait olan Balta kasabesindeki Müslüman halkın katledilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile savaşa girmesinin sebebinin oluşturmuştur (Aksan, 2010:134-149), (Emecen, 2001:61).

Yeni Kale ile Kerç Kalesi Ruslara bırakılacak ve Anlaşmayı takiben Ruslar Kırım ve Tatarlara ait diğer yerlerden ve Koban'dan çekileceklerdi²⁰.

Küçük Kaynarca Anlaşması'ndaki önemli kazanımlarına rağmen II. Katerina'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki planları henüz sonuca ulaşmamıştı²¹. Bununla birlikte en öncelikli hedefi Kırım'dı. Adım adım geliştirilen bir ilhak ile Kırım Rusya'nın kontrolüne girdi. Rusya'nın yayılması karşısında Fransa ve İngiltere hoşnutsuz olmalarına rağmen halen devam eden Amerikan bağımsızlık savaşı nedeniyle olaylara müdahil olamadılar. Rusya ile savaşı'a henüz hazır olmayan ve ittifak olanağından yoksun olan Osmanlı İmparatorluğu, 8 Ocak 1784'te düzenlenen bir "sened" ile Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını onaylamak zorunda kaldı (Beydilli, 1985:129-132)²².

Nihayetinde, Kırım ilhakını içine sindirememiş olan Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'da giriştiği faaliyetler üzerine²³, 17 Ağustos 1787'de

²⁰ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 4. maddesine göre her iki devlet sınır bölgelerinde serbestçe hareket edebileceklerdi. Böylece Ruslar için sınırda kale yapımına getirilen sınırlama kaldırılmış oldu. 5. maddede, Rusya İstanbul'da daimi elçi bulundurabilecek ve 11. madde ile Ruslar, uygun görebilecekleri şehir ve kasabalarda konsolosluk açabileceklerdi. Ayrıca, Rus ticaret gemilerinin Karadeniz ve Akdeniz'e serbestçe gidip gelmeleri ve Osmanlı limanlarında kalmalarına izin verilecekti. 18. madde ile Aksu nehri sınır olarak belirlenip Özi suyu Osmanlılarda kalıyordu. 21. maddede, Kuzey Kafkasya'da bulunan İki Kabartay Tatarları Ruslara bırakılıyordu. 23. maddeyle, Rusların işgal ettiği Gürcistan tarafındaki kaleler Osmanlıya iade edilip Gürcülere ait olanlar Gürcülere teslim ediliyordu. 14. maddeyle Ruslar Galata'da kilise inşa etme ve kilise halkını Rus elçilerinin himayesine alma hakkını elde ediyorlardı. Anlaşmanın 16. maddesi, Bucak, Akkerman, Kili, İsmail kaleleriyle Bender kalesini ve Eflak ve Boğdan'ı Osmanlı devletine iade etmekle beraber belli koşulları sağlamasını zorunlu kılıyordu. Bunlardan en önemlileri, her iki voyvodalıkta genel af ilanı, yine bu voyvodalıklar için geçerli olacak bakaya vergilerin affı ve iki sene süresince vergiden muafiyet; iki seneden sonra da bölge halkından cizyeden başka hiçbir vergi talep edilmemesi, Müslüman olan Eflak ve Boğdan kapı kethüdalarının yerine Ortodoks mezhebinden kişilerin tayini; lüzumu halinde Rusya'nın Eflak ve Boğdan meselelerine müdahale edebileceği şartlarıdır (Uzunçarşılı, 1956:422-424).

²¹ Katerina'nın "Yunan Projesi" olarak adlandırılan planı Osmanlı'yı parçalayarak Bizansı canlandırmak ve bu devletin Rus koruması altında olmasını sağlamaktı. Daha ilerisi, torununun bu devletin başına geçeceğini planlamış ve adını Konstantin koymuştu (Jelavich, 2006:77), (Hochedlinger, 2003:378-381), (Ragsdale 1988: 93).

²² Karadeniz ve Kırım ele geçirildikten sonra Rusya ve özellikle de Grigoriy Potyomkin, yeni elde edilen toprakları kolonileştirme çalışmalarına başladı. Bölgeye Rus ve Alman göçmenler getirildi, ticari gelişim desteklendi ve Kerson bir denizcilik üssü olarak inşa edildi. Bu gelişmeler hem Karadeniz bölgesindeki askeri dengeyi hem de Balkan yarımadasını derin şekilde etkileyecekti. Rusya Karadeniz limanlarına yerleşmiş ve önemli liman şehirlerini kontrol altına almıştı (Jelavich, 2006:77-79).

²³ Rusların Kırım'a yerleşmiş olmaları ve Eflak ve Boğdan'daki varlıkları Osmanlı nezdinde çözülmemiş bir problem olarak dururken Akdeniz'deki adalarda, İskenderiye, Suriye ve Eflâk'a

Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Avusturya ve Rusya'da 9 Şubat 1788'de bu savaş ilanına karşılık vermiştir (Emecen, 2001:67).

Savaşın ilk safhasında Avusturya'ya karşı Vidin ve Fethülislam'da konuşlanan Osmanlı Ordusu Şebeş muharebesinde başarı kazanmış, ancak akabinde gelen Avusturya saldırısı karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Rus cephesinde de benzer bir durum yaşanmıştır. Yaş ve Hotin kaybedilmiş, Karadeniz'deki kısmi başarıya rağmen Özi'nin düşmesiyle mağlubiyetin yolu açılmıştır (Aksan, 2010:171-180). 1789'da Rusya ile Boğdan sınırındaki Fokşani'de yaşanan karşılaşmada Osmanlı kuvvetleri Avusturya-Rusya ittifakına yenilmişler, bir sonraki cephe olan Boza'da da General Suvarov Osmanlı kuvvetlerine karşı galibiyet kazanmıştır. Akkerman ve Bender Rusların kontrolüne geçmiştir (Karal, 1999:14-16).

Osmanlı İmparatorluğu açısından gidişatı yenilgilerle süren bu savaş dönemi içerisinde, Avusturya ve Rusya'yı Osmanlı ile olan savaşı bitirmeye zorlayacak bazı gelişmeler olmuştur. Rusya'nın İsveç ile savaşa başlaması ve İsveç'in Osmanlı İmparatorluğu ile 11 Temmuz 1789'da bir ittifak gerçekleştirmesi, Rusya'yı iki cephede savaşmaya zorladı. Avusturya ise Macaristan ve Avusturya-Hollanda'sında iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Prusya ile ittifaka girişmesi²⁴ ise savaşın diğer taraflar açısından husursuzluk yaratmıştır²⁵. Nihayetinde Prusya'nın Avusturya'yı barışa zorlaması ve el değiştiren Avusturya

niyetlenip Silistre'de açtıkları konsolosluklar vasıtasıyla her cinsten muhalefeti Osmanlı'ya karşı destekleme politikaları iki ülke arasındaki ilişkileri son derece germiştir. 27 Temmuz 1787'de Rus elçisi ile görüşen Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi Osmanlı'nın Ruslardan isteklerini 7 madde halinde sıraladı: Boğdan voyvodası II. Alexander Mavrokordato'nun teslimi, Eflak ve Boğdan'daki konsolos vekilinin azli, Kılburun göllerinden Özi halkına tuz verilmesi, İki taraf tüccarına eşit muamele, Osmanlı tüccarlarını korumak için gerekli yerlere şebenderler gönderilebilmesi ve ilk etapta Kırım'a bir memur gönderilmesine izin verilmesi, "Memnu" emtia nakleden Rus ticaret gemilerinin kontrol edilmesi, Rusların Tiflis'ten çıkmaları. Ancak bu yedi maddelik uyarı Petersburg'a ulaşmadan Osmanlı savaş ilanını yapmıştı (Uzunçarşılı, 1956:500-504).

²⁴ Osmanlı-Prusya ittifakı için bkz. (Beydili, 1984).

²⁵ Prusya- Osmanlı ittifakı 31 Ocak 1790'da gerçekleşmiştir (Beydilli, 1985: 189). Prusya ile yapılan ittifaknamenin esas maddeleri, Rusya ve Avusturya'nın Tuna'nın sığ sahiline geçmeleri durumunda Prusya'nın 1790 ilkbaharında her iki devlete de savaş ilan etmesi; Osmanlı barış anlaşması yapana kadar karada ve denizde ona yardım etmesi ve İstanbul'u emniyet altında bulundurması; buna karşılık Lehistan'a ait olup Avusturya'nın elinde bulunan Galiçya'nın yine Lehistan'a terk edilmesidir (Uzunçarşılı, 1956:560-562).

tahtının yeni sahibi II. Leopold'ün daha barışçı bir siyaset izlemesi ile 4 Ağustos 1791'de iki taraf arasında Zıştovi Anlaşması²⁶ yapılmıştır (Emecen, 2001:68).

Ruslarla olan savaş yaklaşık altı ay daha devam etmiş, Kili, İsmail gibi önemli mevziler Rusya egemenliğine geçmiştir. Nihayetinde 10 Ocak 1792 tarihinde Rusya ile Yaş Anlaşması²⁷ yapılarak bu savaş sonuçlandırılmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlının Balkan haritası köklü bir değişikliğe maruz kalmadan birkaç küçük revizyona uğramıştır: Özi Kalesi Rusların eline geçmiştir. Savaşın asıl önemli etkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım'ı geri kazanmak için yapabileceği hiçbir şey olmadığı gerçeği ile yüzleşmesidir.

Osmanlı İmparatorluğu, bu uzun savaş yüzyılımı, 1798'de Fransa ile savaşa girerek kapatmıştır. 16. yüzyıldan beri kapitülasyonlar ile başlayan ve çeşitli şekillerde süren Fransa-Osmanlı dostluğu 18. yüzyıl sonunda kadar Osmanlı dış politikasında bir eğilim olarak devam etmişti. Fransa açısından ise Osmanlı İmparatorluğu, İsveç ve Lehistan'ın dâhil olduğu Doğu Bariyeri'nin bir parçası olarak görülüyordu. Dolayısıyla toprak bütünlüğünü koruması önemliydi. Fransa-Osmanlı "dostluğu", 1797'de İtalya ve Avusturya'yı yenerek Avusturya ile Campo Formio Anlaşması imzalayan Napolyon Bonaparte'nin Paris'e döndüğünde Mısır'ı işgal etme planını kabul ettirmesiyle bozuldu. Napolyon'un amacı, Akdeniz'de sömürge bölgeleri elde edebilmektir. Napolyon 1797 yılında Akdeniz'de saldırılara başladı. Yunan adaları işgal edildi. Aynı zamanda Fransa'nın nüfuzunu artırmak için Mora topraklarına ajanlar gönderildi. Mora valisinden gelen haberler ve İstanbul'daki Rusya elçisinin verdiği bilgiler ile Osmanlı hükümeti Mora'da Fransa'nın halkı ayaklandırma ve

²⁶ Zıştovi Anlaşması 14 madde ve 1 hatime üzerine 50 sene müddetle akdedilmiştir. Bu anlaşmayla savaş ilanından önceki sınırlar korunmuş yani Avusturya, Belgrad ile birlikte ele geçirdiği diğer yerlerden çekilmiş yalnızca Tuna'nın sol kıyısında bulunan Banat bölgesinde bir miktar toprak kazanmıştır. Hotin kalesinin Ruslarla barış yapılmıncaya kadar Avusturya'da kalması ve barıştan sonra Osmanlıya iade edilmesi kararlaştırılmıştır (Uzunçarşılı, 1956: 570-572).

²⁷ Yaş Anlaşması on üç madde ve bir hatime olarak kaleme alınmıştır. Bu anlaşmada; daha önce Osmanlı-Rusya arasında yapılan 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması, 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi, 1783 ticaret muahedesi ve Kırım'ın ilhakını onaylayan anlaşmanın şartlarının geçerli olduğu, Dinyester nehrinin hudud kabul edilerek Özi'nin Ruslar'a bırakılması, Bender, Akkirman, Kili, İsmail ve o bölgede Ruslar'ın işgal ettiği kalelerin Osmanlı'ya iadesi, Boğdan voyvodalarının borçlarının silinip Yaş Anlaşması'nı takib eden iki sene boyunca Boğdan'ın her türlü vergiden muaf olması ve Rus ticaret gemilerinin Osmanlı sularında güvenliğinin sağlanması gibi ana maddeler bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1956:591-593).

bölgeye yerleşme çabalarından haberdar oldu. Doğu Akdeniz'deki çıkarlarının zarar görmesinden endişe eden Rusya Osmanlı'yı Napolyon'un niyetleri konusunda defalarca uyardı. Nihayetinde Fransız kuvvetlerinin İskenderiye'ye vardığını öğrendiler. Bunun üzerine Osmanlı, Fransa'ya savaş ilan etti (2 Eylül 1798) (Karal, 1938:70-95).

Osmanlı, Mısır'ın işgali üzerine İngiltere ve Rusya ile ittifak yapmayı tercih etti. İngiltere, Akdeniz'deki sömürge savaşında Fransa aleyhine bir gelişme sağlamak istiyor, Rusya ise Fransa genişlemesinden rahatsızlık duyuyordu. Bu nedenle bu üç ülke arasındaki ittifak ortak çıkarlar, daha doğrusu ortak düşman üzerinden şekillendi. Osmanlı, İngiltere ve Rus donanmaları Akdeniz'de işbirliği yaptı²⁸. 1798 yılında Nil Savaşı'nda Fransa'nın donanması İngiltere tarafından tahrip edildiği için bu yeni ittifaka karşı koymadı. Böylece Mısır'daki işgal çözüldü. 1801 yılında İskenderiye, İngiltere'nin eline geçti ve Fransız askerileri teslim oldu (Jelavich, 2006:131-132).

Osmanlı toprakları 1798'de Napolyon'un Mısır'ı istila etmesi ile başlayan 1812'de Rusya ile Bükreş Anlaşması'na kadar uzanan dönemde savaşların etkisi altında oldu. Mısır, Suriye, Dalmaçya Sahili ve Tuna Prenslükleri savaştan en çok etkilenen bölgeler oldu. Savaş dönemi aynı zamanda yerel idarecilerin, özellikle de Balkanlarda, güçlenmesi için zemin hazırlamış oldu (Jelavich, 2006:131).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılda, özellikle de 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla başlayan süreçte Avrupa devletlerinin genişleme politikaları ve birbirlerini sınırlama çabaları arasında nasıl etkilendiği ve genelde bu genişleme ya da engelleme harekâtının nesnesi halinde olduğu için savaşlardan ve uzlaşmalardan nasıl zarar gördüğü, siyasi gelişmelerin bu kısa izahıyla daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece 18. yüzyılın devletlerarası ilişkilerini özetleyen bu bakış Osmanlı İmparatorluğu'nun maruz kaldığı sancılı sürecin ancak bir yüzünü gösterebilir. Aynı dönemin Osmanlı iç problemleri kısmına şöyle bir değinmek

²⁸ Osmanlı-Rus Anlaşması 23 Kasım 1798'de, Osmanlı-İngiliz ittifakı 5 Ocak 1799'da yapıldı (Karal,1938:98).

gerekirse; savaşların yol açtığı ekonomik buhran, göç, askeri modernleşme sancıları, yerel güçlerin yarattığı problemler ve Balkan coğrafyasında Rusya'nın sosyo-politik ve askerî faaliyetlerinin bir sonucu olarak 19. yüzyılın hemen başında gerçekleşen Sırp isyanı ile Yunan isyanı sayılabilir.

Bu çalışmanın konusu olan Vidin şehri 18. yüzyılda, Avusturya ve Rusya ile savaşların hedefi içerisinde yer alan Balkan coğrafyası gibi bu savaşların bizzat sahnesi olan ve doğrudan etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Avusturya'nın Sırbistan'a yönelik harekâtında ve Rusların Tuna Prenslüklerini hedefleyen işgal ve müdahalelerinde Vidin, sürekli olarak Osmanlı'nın askeri sınırının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bu özelliği, 18. yüzyıl sicillerinde şehrin sıfatı haline gelen 'Darü'l-cihad ve'l- mücahidin' tanımlamasının tarihsel temelini oluşturur.

1.2. 18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA HABSBURG İMPARATORLUĞU

1.2.1. Reform Çağında Habsburg İmparatorluğu

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa sahasındaki önemli rakiplerinden biri Avusturya'dır. Habsburg hanedanı idaresinde Avusturya'nın geçirdiği askeri-idari dönüşüm, devletin savaş gücünü yükseltirken, Balkan topraklarındaki genişlemem emeli nedeniyle sıkça Osmanlı İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmesine neden olacaktır. Aşağıda, Avusturya'nın 18. yüzyıl boyunca geçirdiği dönüşüm ana hatlarıyla aktarılacak, özellikle askeri sahada ve devlet mekanizmasındaki yapısal dönüşüm açıklanmaya çalışılacaktır.

İmparatorluk kendine has bir şekilde dağınık ve geniş toprakları kapsamaktaydı. Büyük oranda Orta Avrupa'ya yayılmakla birlikte bugünkü Belçika ve Lüksemburg'u içine alan Avusturya Hollandası, kuzey İtalya (Lombardiya) ve Toskani doğrudan Habsburg hanedanı tarafından yönetiliyordu. İmparatorluğun Orta Avrupa uzantısı ise, İsviçre, Yukarı Ren ve Alsace, Yukarı ve Aşağı Avusturya, Sıtya, Karintiya, Karniola, Tirol, Vorarlberg, Bohemya, Moravya, Silezya ve büyük bölümü Osmanlı İmparatorluğu tarafından kontrol edilen Macaristan'ı içine alıyordu. Macaristan'ın Osmanlı kontrolünde kalan bölgeleri -Transilvanya

Prenslüğünü de kapsayan komşu topraklarla birlikte- 18. Yüzyıl başlarında tekrar ele geçirilmişti (Jelavich, 2006:144). 1740 sonrası yarım yüzyıllık dönemde imparatorluğun veraset toprakları üzerinde ciddi sınır değişiklikleri meydana gelmişti. Maria Theresa'nın hükümdarlığının ilk on yılında Silezya'nın büyük bölümü Prusya tarafından işgal edilirken Doğu Galiçya 1772 yılında Avusturya'nın eline geçmişti. 1775'te Bukovina Osmanlı'dan ve 1779'da İnviertel Bavyera'dan alınmıştı. İmparatorluğun mülklerinin ve topraklarının dağılımı, Habsburg tebaasının sosyo-etnik dağılımında da kendini göstermektedir (Sugar, 1963:1-3), (Scott, H.M., 1990:148-149). Sosyal, ekonomik, coğrafi, dini, etnik ve dilsel çeşitlilik hanedan açısından yönetimi oldukça karmaşık ve yeniden yapılanmayı ise zor hale getirmekteydi. Maria Theresa'nın veraset yoluyla edindiği topraklar merkezi yönetime tabiyken 1749-61 arası dönemde uygulanan idari reformların ardından imparatorluk tebaası çeşitli kurumlar tarafından yönetilmeye başlamıştır. Dolayısıyla Viyana'nın otoritesi bir eyaletten diğerine önemli farklılıklar göstermekteydi. Örneğin Lombardiya, Macaristan'ın aksine merkezi yönetimin kısıtlamalarından azade bir şekilde ciddi bir serbestiyete sahipti. Taşranın büyük bölümünde yerel asilzadeler hâkimdi ve bu durum merkezi otorite üzerinde bir baskı unsuruydu. Bu durum, yeniden yapılanmanın yerel ölçekte de gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır.²⁹

1740-1780 arasındaki dönem, Avusturya tarihi açısından dini, siyasi ve idari alanlarda kapsamlı ve radikal reformların gerçekleştirildiği dönem olmuştur. İmparatoriçe Maria Theresa (1740-1780) ile başlayan süreç II. Joseph'le (1780-1790) birlikte hızını artırarak devam etmiştir. Habsburg Reform Çağının en üst noktasını temsil eden Joseph'in hükümdarlık döneminde en radikal reformlar gerçekleştirilmiştir. Reformların hazırlık ve uygulanışı açısından bu iki hükümdar

²⁹ II. Joseph, ülke çapında çok seyahate çıkmış bir hükümdar olarak imparatorluk sınırları dâhilindeki bu farklılık ve çeşitliliği son derece iyi analiz etmiş ve genellikle de reformları her bölgeye farklı şekilde uyarlamıştır. Elbette reformlarının nihai amacı- ki 1780'den itibaren daha da kendini belli ettiği üzere- tüm imparatorluğu idari, askeri, mali ve hukuki açıdan tek tip (*uniformative*) bir yönetime kavuşturmaktı (Jelavich, 2006:153), (Scott, H.M., 1990:148-149).

arasında bir zihniyet farklılığı da vardır³⁰. Bahsi geçen bu çeşitlilik reformların tetikleyicisi olan entelektüel ortamı da şekillendirmesi açısından önemlidir. 1750'lere kadar opresif bir Cizvit sansürünce kontrol edilen entelektüel hayat, yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Sansür Komisyonu tarafından engellenmemiş ve bu sayede yeni fikirler en azından eğitilmiş kişiler arasında yayılmaya başlamıştır. Kuzey İtalya'daki ve Hollanda'daki Habsburg toprakları imparatorlukta dini reformların ortaya çıkışının ve Jansenizm'in* yayılmasının açıklanması açısından önemlidir. Almanya ile olan tarihsel ve siyasal bağlar da kameralist (merkantilist) teorilerin imparatorluğa girişi ve aydın despotizminin Viyana sarayında muhatap bulmasını büyük ölçüde açıklamaktadır (Rothbard, 1995:493).

Habsburg reformlarının ve modernizasyonunun arka planındaki itici gücü açıklarken şüphesiz ilk sırada gelen faktör uluslararası rekabettir. 1730'larda Osmanlı karşısında alınan mağlubiyetler ve takip eden 20-30 yıl boyunca Prusya karşısındaki başarısızlıklar, Yedi Yıl Savaşları ve Silezya'nın kaybedilmesi Habsburg Hanedanı ve Avusturyalı devlet adamlarında, ülkenin bir gerileme sürecine girdiği ve radikal tedbirlerin alınması gerektiği kanaatinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Prusya'nın ve Rusya'nın yükselişine eşlik eden mali ve askeri kaygılar birtakım yeni uygulamaları başlatmıştır. Prusya'ya üst düzey devlet adamları gönderilerek askeri, ekonomik ve idari modeller incelenmiş ve birçok model ve sistem ithal edilmiştir.³¹

³⁰ Tebaasını pragmatik ve muhafazakâr bir Hıristiyan olarak yöneten Maria Theresa, reformlara ilk aşamada her zaman mütereddit ve isteksizce yaklaşmış fakat reformların gerekliliklerine ikna edildiği anda ciddi adımlar atmaktan geri kalmamıştır. Dönemin siyasi vizyonu olan 'yenilik/değişim, elzem ve fayda sağlıyor ise gündeme gelir' düsturuyla harekete eden selefinin aksine Joseph'in değişim algısı daha idealist, aydınlanmanın temel motifleriyle örülü ve hatta doktriner olmuştur. Bu yüzden tebaasına karşı sorumluluk hissi, dinden ziyade doğa yasaları teorilerini esas alan ve her insanın doğuştan haklarının olduğu inancından beslenmekteydi. Yönetimi altındaki tüm insanların yasalar önünde eşit ve merkezi yönetime karşı aynı derecede sorumlu olmasını arzulamaktaydı. Devlet otoritesini güçlendirip imparatorluk bürokrasisinin genişletme arzusuyla birlikte bu yaklaşım, Joseph'in reformlarının temelini oluşturmaktadır (Jelavich, 2006:154).

* Calvinizm'e benzeyen fakat Calvinizmden farklı olarak kurtuluş [*salvation*] yolunda kişinin iradesini yadsımayan yeni bir mezhep.

³¹ İki devlet arasında onyıllardır devam edegelen husumet dikkate alındığında Prusya'nın Habsburglar için bir model olması şartıcı olsa da, reformistler üzerindeki Prusya etkisi özenme derecesindedir. Örneğin Avusturya ordusu 1748 sonrasında bir yandan Hohenzollern modeli örnek alınarak modernize edilirken diğer yandan da 1770lerde yine Prusya tarzı askere alma (*cantonal*) modeli aynen kopyalanmıştır. Maria Theresa'nın reformlarla ilgili baş danışmanı ve şansölyesi olan Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz idarenin merkezileşmesi yolunda 1749 yılında başlattığı reformların temel esin kaynağı Prusya idari sistemiydi. Hatta imparatoriçeye, Avusturya merkezi

Netice itibarıyla 18.yüzyıl ortasında başlayan reformların başlıca esin kaynağı Prusya'ydı (Wright, 1966:32-33), (Scott, 1990:151-154).

18. yüzyılda Habsburg ordusu ve askeri sistemi 1730' larda başlayan reformların ve onun etrafında gelişen tartışmaların merkezinde yer almıştır (Rabasa, 2012). Askeri başarısızlıklar ve yenilikler Habsburg gücünün görece zayıflığının ve geri kalmışlığının en bariz semptomları olmuş ve bu yönde bir değişimin gerekliliğine yönelik şüpheleri ortadan kaldırmıştır. Yeni tip bir askeri örgütlenmenin siyasi, toplumsal ve özellikle de mali sonuçları, imparatorluğun karşı karşıya olduğu uluslararası zorluklarla eşit öneme sahipti ve yönetim kademelerinde bu konuda birçok farklı görüş ortada dolaşıyordu. Maria Theresa dönemindeki iki büyük savaşta alınan başarısız sonuçların temel nedenleri üzerine çeşitli ve farklı teşhisler konmuştu. Bu yüzden imparatoriçenin başlattığı askeri reformlar iki farklı dönemi kapsamaktadır. İlk dönem, Avusturya Veraset Savaşları'nda (1740-48) ve yenilene ordunun ilk kez denendiği Yedi Yıl Savaşları'ndaki (1756-63) başarısızlıklar nedeniyle yapılan reformları içine almaktadır. İkinci dönem reformları ise, uluslararası mücadeledeki başarısızlığa karşı Kaunitz'in çerçevesini çizdiği diplomatik ilişkiler bağlamında yapılan yenilikleri kapsamaktadır. 18. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayıp Fransız Devrimine kadar devam eden askeri reformlar sonucunda Habsburg ordusu, bir devlet kurumu olmaktan çıkmış ve bir ulusal ordu haline dönüşmüştür (Szabo, 1994:258).

Düzenli ordu kavramı Otuz Yıl Savaşlarının (1618-1648) ardından mutlakiyeti besleyen ve destekleyen en önemli faktör olmuş; Avrupa monarşilerinin sadece birbirleriyle olan savaşlarında değil kendi hâkimiyet alanlarındaki yerel aristokratik güç odaklarıyla olan mücadelelerinde de merkezi bir öneme sahip olmuştur. Maria Theresa döneminde önemini iyiden iyiye hissettiren düzenli ve merkezi ordu, bir

idaresini Prusya Genel Direktörlüğü ile aynı şekilde kompartımental bir yapıda örgütlemeyi önermiş ve nihayetinde Avusturya Genel Direktörlüğünü (*Directorium*) kurmuştur. Daha dikkat çekici olan, ilköğretimi iyileştirme amacıyla girişilen yeniden yapılanma da yine Prusya'nın Pietist okulları örnek alınarak başlatılmıştır (Wright, 1966:32-33), (Scott, 1990:151-154).

yandan imparatoriçenin veraset yoluyla edindiği toprakların³² idamesinde, diğer yandan da taşra aristokrasisinin siyasi gücünün törpülenmesinde hayati bir rol oynamıştır (Szabo, 1994:258) (Black, 1994). Yüzyılın ikinci yarısına kadar sürekli ordunun kurulması ile ilgili denemeler başarısızlıkla sonuçlanmış fakat Modenalı aristokrat Kont Montecuccoli (1609-80) ve Savoy Prensi Eugene (1663-1736) profesyonel standartlarla yönetilen yeni bir askeri sistemin oluşturulmasında kısmen de olsa başarılı olmuşlardır³³.

Maria Theresa Prusya'yla olan yıpratıcı mücadelenin sonuçlarının da etkisiyle yapısal bir askeri dönüşümün gerekliliğine inanmış ve 108 bin askerden oluşan bir merkezi orduyu kurarak işe başlamıştır. Ardından, askere alma yöntemi revize edilerek askeri birliklerin sayısı artırılmıştır. Savunma Bakanlığı, savaş ekonomisini güçlendirmek amacıyla müstakil bir bakanlığa dönüştürülmüştür. Askeri örgütlenmenin tüm veçheleriyle devletin inisiyatifine geçişiyle yerel askeri sistemin (*estates contribution*) sonu gelmiş, ordu donanım standardize edilmiş ve sürekli askeri talim bir kural haline gelmiştir. Silahlardan sancaklara ve üniformalara kadar her şey normatif şartnamelere göre düzenlenmiş ve ordunun birçok sınıfında özellikle de topçu birliklerinde teknik yenilikler uygulanmaya başlanmıştır (Duffy, 1977). Daha da önemlisi, General Leopold von Daun tarafından hazırlanan Muharebe Hizmet Yönetmeliğinin temel taktiklerin öğretilmesi, disiplinin maksimize edilmesi ve rütbelerin uyumunu sağlayarak ordunun tek tipleşmesini mümkün kılmıştır. Daun ayrıca ordunun personel ve subay ihtiyacını karşılamak için bir askeri akademi olan *Wiener Neustadt*'ı kurdurmuştur (Black, 1994:128-

³² Habsburg topraklarının genel sınırları ve veraset yoluyla intikal eden toprakları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Rabasa, 2012:302-321).

³³ Montecuccoli'nin geleneksel savaş taktiklerinden modern stratejilere geçişi ve orduyu daha küçük ölçekli ve hareket kabiliyeti yüksek bölümlere ayırması işe yararlığını 1674-75 yıllarında Fransızlara, 1680'lerde de Osmanlı'ya karşı kanıtlamıştır. Süngünün ve filintanın (çakmaklı tüfek) orduda kullanılmaya başlamasıyla bu aparatları kullanmayan Osmanlı ordusuna karşı üstünlük sağlanmıştır. Montecuccoli'nin reformlarını devam ettiren Prens Eugene Habsburgların sınırlarını doğuya doğru genişletmiştir. 1697'de Zenta'da, 1716'da Petrovaradin'de ve 1717 yılında Osmanlı'ya karşı zaferler kazanmıştır; bkz. (Black, 1994:103-105). Diğer yandan Osmanlı tımarlı sipahi sistemine benzer bir model olan geleneksel *estates contribution* (malikane destek) sistemi Maria Theresa dönemine kadar terk edilmemiş fakat önemini giderek kaybetmiştir (Kuzmics & Axtmann, 2007:72-73). (Kann, 1980) Bohemya'da örneğin 1627 yasasıyla, Macaristan'da da 1715'te Osmanlıya karşı mağlubiyetle *estates* askeri sistemi kaldırılarak merkezi orduya geçilmiştir (Kann, 1980:133).

131). Son olarak, askeri sınıfın sosyal statüsü toplumun diğer katmanlarına oranla yükseltilerek nitelikli insan kaynağının orduya çekilmesi için ordu mensubu olmak cazip bir hale getirilmiştir. Tüm bu düzenlemeler kısa zamanda meyvelerini vermiş ve 1756 yılında başlayan Yedi Yıl Savaşlarıyla sınanma imkânı bulmuştur (Szabo, 1994:260-261).

İmparator II. Joseph döneminde yeni orduya yönelik yatırımlar daha da artmış ve 1765 yılına gelindiğinde ordu 65 bin yeni asker ve 14 bin süvari atı, 3 bin levazım aracı, 1.900 beygir, 14 bin topçu atı, 100 bin yeni ateşli tüfek donanımıyla daha da kuvvetli bir hale getirilmiştir.

Habsburg İmparatorluğu'nda idari alandaki ilk reformlar Aix-la Chapelle Barışı'nın hemen arkasından İmparatoriçe ve Francis Stephen'in de desteğiyle Friedrich Wilhelm Haugwitz tarafından hazırlandı ve uygulamaya konuldu. Merkezi idare yanında taşradaki yerel güçlerin de kendi idari kurumlarının olması, yani imparatorlukta iki başlı bir yönetim örgütlenmesi idareyi etkinlikten uzaklaştıran temel etkendi. Merkezden atanan yöneticilerin yerel muadillerine oranla nicelik ve nitelik açısından yetersiz olması, vergilerin merkezin iradesinden ziyade yerel otoriteyle pazarlık usulüyle belirleniyor olmasına ilave olarak yerel otoritelerin eliyle toplanıyor olması, Viyana açısından hem zaman kaybı hem de idari zaafiyet anlamına geliyordu. Bu köhne mekanizmanın mali sonuçları 1733-48 savaşları sırasında kendini göstermiş ve Avusturya'nın "büyük güç" pozisyonunun idamesi açısından yetersiz olduğunu ortaya koymuştur (Szabo, 1994:74-83), (Scott, 1990:152-153).

Osmanlı taşra yönetiminden farklı olarak yerel asiller, sahip olduğu topraklar üzerinde mütemekkin halkın yerel hükümeti idi ve bu topraklardaki vergileri toplamak, adaleti yerine getirmek, hukuku ve asayişini muhafaza etmek ve asker toplamakla mükellefti. Merkezi otoritenin zayıflığı, toprak aristokrasinin ülkenin birçok eyaletinde bu şekilde tesis ettiği toplumsal ve siyasi hâkimiyetin unsurları

olan ayrı yasal sistemler ve mevzuatlarla giderek daha da artmıştır³⁴. Bu ayrık yapı, 18. yüzyıla doğru Avusturya ve Bohemya Şansöyeliklerinin de oluşturulmasıyla iyice derinleşmiştir. Bu konudaki kapsayıcı reformlar Prusya'yla barış akdedildikten sonra geldi. Savaş dışı dönemde hazır bulundurulmuş 108.000 askerlik orduyu besleyebilmek için mali ve siyasi gücün tek elde toplanması gerekiyordu ve 2 Mayıs 1749'da Maria Theresa'nın emriyle bu yönde ilk adım atılarak Avusturya ve Bohemya Şansöyelikleri lağvedildi. Yerine Yüksek Mahkeme (*Oberste Justizstelle*) kurularak taşra güç odaklarının sahip olduğu hukuki ve kazai yetkiler bu kuruma devredildi. Habsburg toprakları üzerindeki üniter kontrol (siyasi ve mali) *Hofdeputation*'un kaldırılıp yerine *Conferenz in Interimis*'in kurulmasıyla sağlanmış oldu³⁵ (Adam, 2006:30).

1760'tan sonra taşra idaresi Viyana'nın buyruklarını daha kısa sürede ve etkili bir şekilde yerine getirmeye başlamıştır. Adı *Gubernien* olarak değiştirilen yerel idare meclisleri (*Representationen*) etki alanı her ne kadar kısıtlı da olsa 1763 ve 1790 arası dönemde Viyana'nın toplumsal, ekonomik, eğitim ve zirai reformlarını uygulamaya devam etmiştir (Scott, 1990:157-158).

İdari yönden üniterleşme ve merkezileşme çabalarını daha ileriye taşımak amacıyla bir yandan da devletin kodifiye edeceği tek bir amme hukukunun oluşturulmasına da çalışılmıştır. Bunun yanında yasalar karşısında herkesin eşit olduğu hükmü getirilmiş; vatana ihanet ve askeri disiplinsizlik halleri dışında ölüm cezası

³⁴ Halk kitleleri ile doğrudan ilişki içerisinde olan ve serfleştirilmiş köylüleri kontrolleri altında tutan yerel asiller merkezi hükümetin, çıkarlarına dokunacak uygulamaları karşısında birlikte hareket edip meydan okuyabiliyorlardı. Hem merkezi yönetimde ve hem de kilisede üst düzey makamlar edinmiş olan bu grup ordunun da subay kadrolarını oluşturuyordu. Çok az oranda vergi ödemekte ya da hiç ödememekte olup kazai durumlarda da ancak kendi sınıfının üyelerince yargılanabiliyorlardı. Teoride merkezi yönetimin koyduğu yasalara tabii olmalarına karşın mahkemede, kendi çıkarları bir köylünün ya da bir şehir sakininin çıkarıyla çatışırsa kesinlikle avantajlı duruma sahiptiler (Jelavich, 2006:147).

³⁵ Siyasi ve mali gücün merkezi yönetimin eline geçişi Prusya'nın Genel İdare'sinin aynen kopyalanmış versiyonu olan *Directorium in Publicis et Cameralibus*'un kurulmasıyla pekiştirildi. Takip eden 10 yılda Haugwitz *Directorium*'un ilk başkanı olarak Habsburg topraklarının idaresinin üniter bir yapıya dönüşmesi ve bu yönetim modelinin genişlemesi için reformları detaylandırarak uygulamaya devam etti. Çeşitli vilayetlerde ilk etapta *Deputationen* olarak bilinen ve 1749'dan sonra *Representationen und Cammern* olarak devam eden taşra idare komitelerini kurdu. Bu komitelerin üyeleri ağırlıklı olarak merkezi idare (*Directorium*) tarafından atanıyor ve askeri ihtiyaç, istihkam ve vergi toplama konularında merkezin taşradaki kontrolünü sağlıyorlardı (Adam, 2006:26-29).

kaldırılarak ağır angaryanın şartları ağırlaştırılmış; cadılık, büyücülük ve heretiklik suç olmaktan çıkarılmıştır. Bu süreç, kanun önünde herkesin eşitliği hükmü de göz önüne alındığında Habsburg İmparatorluğunda tebaadan vatandaşlığa (*citizenship*) geçişin yapıtaşlarını oluşturmuştur (Szabo, 1994:180-185), (Johnston, 1983).

18.Yüzyılda Habsburg İmparatorluğu'nda reformların yürütüldüğü bir başka alan, eğitim kurumlarıydı³⁶. Devlet memuru yetiştirmek için 1746'da kurulan *Theresianum*, 1751-52'de orduya subay yetiştirmek için kurulan *Wiener Neustadt* ve geleceğin diplomatlarını yetiştirmek için 1754'de kurulan *Oriental Academy* ilk sırada gelen yeniliklerdir. Bu tür okulların etkisiyle eğitimdeki Cizvit tahakkümü önemli ölçüde kırılmış ve reformist kişiler devlet mekanizmasında önemli yerlere atanmışlardır. 1780'den sonra II. Joseph'in eğitime olan ısrarcı eğilimiyle dönüşüm süreci daha da hızlanmış ve yüksek eğitim kurumlarında hukuk, tıp, linguistik, ekonomi gibi daha pragmatik derslere ağırlık verilmeye başlanmıştır (Johnston, 1983:67), (Scott, 1990:172-173).

Habsburg Monarşisinin coğrafi ve beşeri çeşitliliği zirai ekonomide farklılıkların oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu farklılıklar sadece eyaletler arasında değil aynı bölgedeki üretim alanlarında da kendini gösteriyordu. Toprakların büyük bir bölümü kadim feodal sistemin aktörleri olan asilzadelerin ve kilisenin mülküydü ve köylüler onlara ait toprakları belirli bir pay karşılığında işliyorlardı. Erken modern dönem başlarında Orta Avrupa köylüsü büyük oranda özgürdü fakat 16. yüzyıldaki Fiyat Devrimi'nin sebep olduğu tahıl ve tahıl ürünleri ihracatının artışı köylünün durumunun kötüleşmesine ve özgürlüğünün sona ermesine sebep olmuştur. Bunun da başlıca sebebi kuşkusuz asillerin işgücü maliyetlerini angaryayı kullanarak

³⁶ Öyle ki, üniversitelerdeki hemen tüm öğretim elemanları kilise mensubuydu. Geleneksel ve skolastik eğitim veren bu kurumların devletin ihtiyacı olan alanlarda nitelikli istihdama yönelik bir katkıları yoktu. Alt-tabaka soylular ve aristokratlar çocuklarını özellikle 1730'lardan sonra daha pratik eğitim veren imparatorluğun çeşitli yerlerindeki veya yurtdışındaki eğitim kurumlarına gönderiyorlardı. Salzburg'daki Benedikten Üniversitesi, Hollanda'daki Leiden, Almanya'daki Halle, Jena ve Göttingen bunların başında gelmekteydi. Bu eğitim kurumları amme hukuku, doğa bilimleri, tarih ve ekonomi alanında daha seküler ve devlet idaresiyle ilintili disiplinleri müfredatlarında barındırıyorlardı. Örneğin, Haugwitz'den sonra Devlet Konseyi'nin başkanı olan Kaunitz Leipzig'de eğitim görmüştü. Devletin istihdam kaynaklarının çağa uygun hale gelmesi için 1740larda ve 50lerde birtakım girişimlerde bulunulmuştur (Gruber, 1982).

azaltmak ve kârlarını artırma hırslarıdır³⁷. Bu durum 17. yüzyılın siyasi çalkantılarıyla birlikte Osmanlı ve Fransa'ya karşı girişilen savaşların mali külfetini karşılayabilmek için salınan vergiler nedeniyle iyice kötüleşmiştir. Köylünün serfleşmesi, Doğu Avrupa'da kadimden yerleşik bir gelenektir ve dolayısıyla da Habsburg sınırları dâhilinde de izlenebilen bir süreçtir.³⁸ Köylünün, toprak sahibinin boyunduruğundaki durumu Maria Theresia'dan önce, 17. yüzyılda Viyana'nın dikkatini çekmiş ve toprak asillerinin baskıcı ekonomik uygulamalarına karşı 1680, 1717 ve 1738'de angaryayı haftada 3 güne çekmeye yönelik kanunnameler (*Robotpatenten*) yayınlanmıştır. Maria Theresia döneminde köylünün durumuna ilgi daha da artmıştır çünkü bir yandan Prusya'yla girişilen mücadelenin finansmanı sorunu bir yandan ani nüfus artışıyla birlikte topraksız köylü sayısının artışı ve dolayısıyla var olan boş arazilerin durumu gibi yapısal sorunlar ortaya çıkmıştır. 1770 ve 71'deki şiddetli yağışların Orta Avrupa'da hasadı yok etmesi ve ardından gelen kıtlık da işin içine girince durumun kesafeti iyice artmıştır.³⁹ Fakat güçlü bir Avusturya için serfliğin tamamen kaldırılıp özgür, toprak sahibi ve varlıklı bir köylü sınıfının olmasının en ideal yöntem olduğunu düşündü Maria Theresia, bu yönde önemli adımlar atmıştır (Ingrao, 2000:186-188), (Kann, 1980:198), (Wright, 1966:156-161).

Maria Theresia ile başlayan tarımsal ekonominin dönüşümü Joseph'le daha somut adımlarla devam etmiştir. Köylüler serfliğin baskısından kurtarılarak maddi ve temel

³⁷ Konuyla ilgili olarak bakılabilecek birkaç kaynak arasında şunlar sıralanabilir: Charles W. Ingrao, *The Habsburg Monarchy, 1618-1815*, Cambridge University Press, 2000; Daniel Chirot, *The Origins of Backwardness in Eastern Europe: Economics and Politics from the Middle Ages Until the Early Twentieth Century*, University of California Press, 1991; David Hackett Fischer, *The Great Wave: Price Revolutions and the Rhythm of History*, Oxford University Press, 1996.

³⁸ Köylünün serfleşmesi imparatorluğun bazı bölgelerinde o derece ağırlaşmıştır ki angarya örneğin Galiçya'da yaz mevsiminde haftada altı güne çıkmıştır. Sadece bir ekonomik sistem olmayan Servaj aynı zamanda bir toplumsal örgütlenme formudur. Serfler köle olmasa da senyörün uyguladığı angarya ve kısıtlamalarla toprağa bağımlıdır. Toprak sahibinin müdahalesinin sadece ekonomik değil aynı zamanda hukuksal boyutu da vardır. Hem medeni ve hem de cezai süreçlerde toprak sahibi arkaik ortaçağ hukukundan kalma ataerkil haklarını kullanmaktadır (Jelavich, 2006:145), (Scott, 1990:178-179).

³⁹ Örneğin kıtlık Bohemya'da feodal ekonomik sistemi resmen çökertmiştir çünkü söz konusu 2 yılda 250 bin insan ölmüştür. Bardağı taşıran son damla, birçok Bohemyalı asilzadenin depolarındaki tahılı açlıktan ölmekte olan köylülerine dağıtmak yerine Saksonya ve Prusya'da fahiş fiyattan satmaları olmuş ve neticede 1775'te Bohemia'yı yıkımın eşiğine getiren köylü ayaklanması patlak vermiştir. Aynı yılın Ağustos ayında yeni bir toprak kanunnameyle (Robotpatent) Bohemya ve Moravya'da angaryayı hafifletilmiş ve köylünün durumu bir nebze düzeltilmiştir.

haklar açısından rahatlamış ve dolayısıyla zirai üretim artmıştır. Bu uygulamalar hiç şüphesiz imparatorluğun tüm halkları ve özelde de Balkan milletleri üzerinde köklü değişikliklere yol açacak önemli kilometre taşlarıydı (Jelavich, 2006:156).

1.2.2. Osmanlı-Habsburg Dengesi

Avrupa’da 16. yüzyıl öncesi savaşlarla bu yüzyılın erken dönemlerinden itibaren meydana gelen savaşlar hem kapsam hem de nitelik yönünden farklıdır. 16. yüzyıla kadar cereyan eden savaşlar yerel ölçekte, yani kah İtalyan kent devletlerinin birbirleriyle olan mücadeleleri kah İngiliz ve Fransız krallıklarının müzmin çekişmeleri gibi, bölgesel hegemonyaya yönelikti. Fakat 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’daki bu geleneksel ve bölgesel mücadeleler ya o dönemin insanlarını kıta egemenliği uğruna girişilmiş çok daha geniş bir yarış gibi görünen mücadelenin parçası haline getirdi ya da bu yarış onları gölgede bıraktı. Bu yüzyıl savaşlarını, çok daha yaygın ve birbirleriyle bağlantılı hale getiren ve böylece daha önceki dönemlerin mücadelelerinden ayıran en önemli siyasi faktör, merkezileşmeyi başaran bir seküler siyasi erkti. Bunu, Cebelitarık’tan Macaristan’a, Sicilya’dan Amsterdam’a uzanan toprakların oluşturduğu ve büyüklük yönünden Charlemagne döneminden bu yana Avrupa’da görülenlerin hepsini geçen bir ağ kurmak üzere Habsburglar gerçekleştirmişlerdi.⁴⁰ 18. yüzyılda Orta ve Doğu Avrupa’nın hâkim devleti Hasburg İmparatorluğu’nda cereyan eden bu gelişmeler hiç şüphe yok ki

⁴⁰ Kökenleri Avusturya’da olan Habsburg hükümdarları, kendilerini düzenli olarak Kutsal Roma İmparatoru seçtirmeyi başardılar –bu ünvan gerçek güç açısından ortaçağın en koyu dönemlerinden bu yana çok şey kaybetmiş, ancak gene de Almanya ve genel olarak da Avrupa meselelerinde daha aktif rol oynamaya hevesli hükümdarların peşinde oldukları bir unvandı. Pratik olarak da, evlilik ve veraset yoluyla topraklarını genişletmede Habsburglar çok başarılıydılar. Avusturya Kralı I. Maximilian’ın (1493-1519 ve Kutsal Roma İmparatoru 1508-1519) bu tür tek bir hamlesi, veraset yoluyla zengin Burgonya topraklarını ve onlarla birlikte 1471’de de Hollanda’yı Habsburglara kazandırmıştı. Bir başkası 1515 tarihli bir evlilik sözleşmesi sonucunda Macaristan ve Bohemya topraklarını da bunlara katacağı; Macaristan, Kutsal Roma İmparatorluğu içinde olmadığı ve pek çok özgürlüğe sahip bulunduğu halde, bu durum Habsburglara Orta Avrupa’da geniş bir toprak parçası sağlamıştı. Ancak Maximilian en geniş kapsamlı hanedan bağlantısını oğlu Philip’i, İspanya Kral ve Kraliçesi Ferdinand ile Isabella’nın kızı Joan ile evlendirmesi sayesinde gerçekleştirmişti. Ferdinand ve Isabella’nın kendi evlilikleri zaten Kastilya ve Aragon’u (Aragon, Napoli ve Sicilya’yı da içeriyordu) getirmişti. Tüm bu evlilik sözleşmelerinin mirasın bölünmesinden sonraki varisi ise Philip ve Joan’un büyük oğulları Charles’dı. 1519’da hem Kutsal Roma İmparatoru, hem de Avusturya’da veraset yoluyla Habsburglara geçen toprakların (İspanya, Aragon ve Kastilya) hükümdarı olmuştu. Böylece İmparator V. Charles sıfatıyla dört mirası da, 1555-56 tarihlerindeki feragatine kadar kendinde toplamıştı. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra da, Osmanlı’ya karşı Mohaç Savaşında (1526) ölen Macar Kralı Louis’in çocuksuz oluşu da Charles’in hem Macaristan hem de Bohemya tahtına sahip çıkmasını sağladı (Kennedy, 2002:56-59).

sadece imparatorların aydın despotik prensipleri benimsemeleriyle açıklanamaz. Yüzyıl başlarından itibaren batıda Fransa, Prusya, Bavyera, Rusya ve doğuda Osmanlı Devleti ile mücadelenin ortaya çıkardığı siyasi, askeri ve ekonomik birlik oluşturma güdüsü Habsburgların siyasi evriminin en önemli dış nedenidir (Kann, 1980:21-26).

Macaristan'ın Mohaç Savaşından sonra Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları arasında taksim edilmesi iki büyük imparatorluğu karşı karşıya getirmiş ve bu tarihten itibaren yaklaşık üç asır boyunca birbirleriyle olan ilişkileri bu iki siyasal yapının dönüşümünde önemli rol oynamıştır. İki devletin mücadele alanı Macaristan toprakları olmuş ve Habsburglar 18. yüzyılın başlarına kadar Osmanlıya karşı “Sınır Savunma” stratejisini benimsemiştir (Palffy, 2000:3-5). 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarını kapsayan yaklaşık 15 yıl süren (1591-1606) savaşlar sırasında benimsenen bu strateji birçok bölgede işlevini kaybetmiş; Osmanlı 1592’de Bihaç, 1594’te Győr, 1596’da Eğri ve 1600’de Kanije kalelerini zaptetmiş ve Osmanlı İmparatorluğu’yla Viyana arasında herhangi bir engel kalmamıştır. 1606 yılından itibaren iki devlet arasındaki ilişkiler yarım yüzyıldan fazla sürecek uzun bir sulh dönemine girmiştir. Bu sulh döneminde II. Maximilian yeni savunma bölgelerinin oluşturulmasını emretmiş ve Tisza nehrinin diğer tarafında kalan bölge “askeri sınır hattı”nı (*Militargränze*) oluşturmuştur. Eğri kalesinin yerine Tisza, Sajo, Bodva, Szendro ve Tokaj nehirleri üzerinde yeni kaleler inşa edilmiştir. Kanije kalesinin Osmanlı’nın eline geçmesi üzerine Zala ırmağı üzerindeki Egerszeg, Lenti ve Kiskomarom kaleleri yeni savunma merkezleri olmuştur (Palffy, 2000:56-57).

1663-64 Osmanlı-Avusturya Savaşının ardından maden bölgelerinin savunma sisteminde önemli değişiklikler olmuş, sınır kalelerinin düşmesi üzerine Viyana, Aşağı Avusturya ve Bohemya-Moravya eyaletleri Osmanlı tehdidiyle doğrudan karşı karşıya kalmışlardır. Bunun üzerine modern bir kale olan Lipotvar, Vag nehri üzerinde inşa edilerek 1665 yılında yeni sınır savunma hattının merkezi olmuştur. 17. yüzyıl başlarına kadar ağırlıklı olarak merkezden atanan komutan (*captain-general*) ve askerler tarafından yerine getirilen sınır savunma, Habsburgların Osmanlı’yla sulh akdedip dikkatini Otuz Yıl Savaşlarına çevirmesiyle önemli bir

değişikliğe uğramıştır. Otuz Yıl Savaşları döneminde imparator, Macaristan sınırlarındaki garnizon ve asker sayısı azaltılmış ve bu sebeple yerel toprak sahipleri topraksız köylülerden oluşan kendi özel kuvvetleriyle (Soldatenbauer) bu sınırları Osmanlı akınlarına karşı savunmaya başlamışlar ve bu köylüleri de bu bölgelere yerleştirmişlerdir. Bu hizmet karşılığında birçok yükümlülükten (vergi gibi) de muaf olmuşlardır. Hırvatistan-Slovenya sınırlarında bu görev Vlahlar (*Valachi*) ve Uskoklar (*Uscoci*) tarafından yerine getirilmiştir. Sınır savunma bölgelerindeki bu yerleşimler (Hayduk) 17. yüzyılın başlarından itibaren gitgide artmış ve bu durum beraberinde askeri hattın art bölgesinin sınır savunmasına daha aktif olarak katılmasını beraberinde getirmiştir. Neticede daha önceleri merkezin askerleri tarafından korunan sınırlar artık müstahkem köylü asker yerleşimleri, Hayduklar ve yerel toprak sahiplerince kontrol edilmeye başlanmıştır (Palffy, 2000:58-60).

Doğu Avrupa'nın iki büyük imparatorluğun ilişkileri açısından dönüm noktası, uzun süren ikinci Viyana Kuşatması (1683) ve neticesinde imzalanan Karlofça Anlaşmasıdır (1699). Bu anlaşmayla yeni sınırlar Sava, Tuna, Tisza ve Maros nehirlerinin diğer yakasına kaymıştır. Siyasi sınırların değişimi Osmanlı açısından savunma merkezlerinin de değişimini beraberinde getirmiştir. 1686 yılında Budin Paşalığının elden çıkmasıyla yeni savunma hattının merkezi Belgrad Paşalığı olmuş ve Karlofça Anlaşmasını takip eden dönemde Tuna nehrinin kuzeyinde kalan topraklarda meskûn Müslüman nüfus bu şehre akın etmiştir. 1718-1739 arası dönemde eyalet Habsburgların eline geçmişse de Müslüman nüfus bölgeyi terk etmemiş ve Hıristiyan Sırpların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu eyalette şehirlerde ve kasabalarda yaşamaya devam etmişlerdir. Çoğunlukla kırsalda yaşayan Sırp nüfusun bir bölümü de ticaretle iştigal etmekte ve *knez*lerle birlikte bölgedeki Hıristiyan reaya ve Osmanlı yönetimi arasında aracı vazifesi görmekteydi. Paşalığın Müslüman nüfusu zanaatkârlar, esnaf, yeniçeriler, askeri yöneticiler ve yamaklardan müteşekkildi (Zens, 2012:131), (Jelavich, 2006:157).

Habsburglarla Osmanlı arasındaki mücadelenin yeni merkezi olan Belgrad, 1718-1739 arasında Habsburg yönetiminde kaldığı dönemde önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Bu yirmi yıllık süre zarfında Habsburglar Belgrad'ı bir Alman şehri ilan

ederek kolonizasyon hareketine başlamışlar; Avusturya ile bölge arasındaki ticareti teşvik ederek Sırp orta sınıfının ortaya çıkışına zemin hazırlamışlar; bölgedeki yerel Sırp yönetimini kuvvetlendirip bir Sırp milis gücünü oluşturarak Sırp isyanına giden yolu açmışlardır (Zens, 2012:132).

Osmanlı Devleti 1739 yılında Belgrad'ı geri aldığında şehre çok sayıda yeniçeri göndererek buradaki garnizonu kuvvetlendirmiştir. Bölgeye asayiş ve siyasi istikrarı yeniden tesis için gönderilen yeniçeriler bir şekilde Sırp reayanın topraklarını ellerinden almaya başlayınca Osmanlı yönetimi Niş ve Belgrad arasındaki tüm Yeniçeri garnizonlarının kaldırılmasını istemiştir. Mamafih Belgrad'ın, Avusturya sınırındaki en önemli savunma merkezi olması hasebiyle devlet tüm Yeniçeri birliklerini bölgeden tahliye edememiştir (Zens, 2012:132).

16. Yüzyılın başlarından itibaren karşı karşıya gelen bu iki imparatorluğun siyasi-askeri dönüşümü birbiriyle zıt istikamette olmuştur. Habsburglar, Doğu Avrupa'daki hâkimiyetlerine sürekli bir tehdit olarak beliren Osmanlı İmparatorluğuyla askeri anlamda boy ölçüşebilmek için Erdel-Macaristan-Hırvatistan hattı boyunca bir savunma bölgesi oluşturup, sınır kalelerini tahkim ettiler ve askeri, mali ve bürokratik sistemlerini modernize edip merkezileştirdiler. Bu karşılaşmanın bir sonucu olarak Osmanlının, Habsburgların yeni merkezi askeri teşkilatının farkına varmasına rağmen, yeniden teşkilatlanması tam ters yönde seyrederek adem-i merkezileşmiş ve taşradaki ayanın askeri kaynaklarına bağımlı hale gelmiştir. Ayanlar 18. yüzyıldan itibaren devletin ekonomik kaynaklarından kendi ordularını kurabilecek ve iâşe edebilecek kadar önemli oranda pay almayı başardılar ve bu durum merkezi yönetimin hemen her konuda taşra ayanıyla müzakere ve uzlaşma yoluna gitmeden bir netice alamamasına neden olmuştur⁴¹. İki imparatorluğun yönetim mekanizmasının asimetrik evrimi neticesinde Habsburglar bir yandan daha iyi eğitilmiş, donanımlı ve daha etkin emir-komuta silsilesi olan standart merkezi bir orduya sahip olurken diğer yandan da savaş akademileri ve askeri akademilerle yeni sistemin kurumsallaşması sağlanmıştır (Aksan, 2010:133-144), (Agoston, 2012:170-172).

⁴¹ Bu sürecin Musul örneğinde analizi için bkz. (Khoury, 1999:49-80).

16. yüzyılın ilk yarısında Habsburgların ve dolayısıyla Avrupa'nın diğer feodal monarşileri savaşlarda düşmanın karşısına asker çıkarabilmek için feodal beylerle pazarlık yaparken Osmanlı Devleti 15-20 bin kişilik (tımırlı sipahiler hariç) merkezi bir orduya sahipti⁴². 16. yüzyılın sonlarından itibaren Habsburgların, İtalyan ve İspanyol ordularından subaylar devşirerek ateş yoğunluğu daha yüksek silah kullanımını ve buna bağlı yeni savaş stratejileri benimsemeleri,⁴³ 30 Yıl Savaşlarından sonra savaşan orduyu terhis etmeyip bu mevcut üzerinden merkezi ve daimi bir ordu kurmaları; askeri hiyerarşı ve emir komuta sistemini Prusya modeline göre uyarlayarak yönetim etkinliğini artırmaları; askere alma metodlarını yenilemeleri; Macar ve Hırvat köylüleri askeri sınır bölgelerine yerleştirerek askeri hizmete almaları ve bu sınıfı vergi ve angaryadan muaf tutarak muvazzaf asker mevcudunu artırmaları⁴⁴ sayesinde Osmanlıya karşı askeri üstünlükleri her yönden arttı. Osmanlı Devleti bu duruma mukabele edemedi çünkü artan Habsburg askeri etkinliğine karşı teçhizat ve lojistikte modernizasyonunu gerçekteştiremedi ve askere alma yöntemleri değişen askeri-ekonomik şartlara uyarlanamadı. Batıda Avusturya ve Rusya'yla, doğuda da İran'a karşı yapılan savaşların idamesi için Yeniçerilerin sayısını artırması, bu yöntemi benimserken de Celali isyanları sonucu topraksızlaşan köylülerden sekban olarak yararlanması bir yandan Devlet-i Âliyyenin merkezi hazinesini diğer yandan da taşra idaresinin temeli olan tımar sistemini etkiledi⁴⁵.

17. yüzyılın daha başlarından itibaren tahrirlerin yenilenmemesi sadece sipahinin gelirinin sabit kalması veyahut gerilemesine sebep olmuyor aynı zamanda bu durum

⁴² Agoston bu bilgiyi İstanbul BOA-MAD 23 nolu defterden derlemiştir. Söz konusu rakam Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine denk gelmektedir: 26 Mayıs-21 Ağustos 1514; (Agoston, 2012:177).

⁴³ 1596 Haçova Meydan Muharebesine şahit olan Hasan Kâfi el-Akhisârî yazdığı risalesinde (Usûlü'l-Hikem fi Nizâmî'l-âlem) Habsburg ordusunun son teknoloji arkebüz ve top bataryaları sayesinde Osmanlı kuvvetlerine karşı kurdukları üstünlükten bahseder; Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Devlet Düzenine ait Eseri Usûlü'l-hikem fi Nizâmî'l-âlem", *Tarih Enstitüsü Dergisi* 10-11 (1979-1980), s. 268'den aktaran (Agoston, 2012:200).

⁴⁴ 1649 yılında mevcudu 37 bin olan Avusturya daimi ordusu tedrici olarak 1705 yılında 113-135 bine çıkmıştır; (Agoston, 2012:198-199).

⁴⁵ 1582'de 17 bin olan Yeniçeri sayısı 1654'e gelindiğinde 3 kat artış göstererek 51 bine, 1729'da 98 bine ve 1798'de de 66 bine ulaşmıştır; (Genç & Özvar, 2007:112-287); (Agoston, 2012:203-204).

merkezin gelirleri takip ve yeniden tevcihâtındaki kontrolü de kaybetmesi anlamına geliyordu. Gelirler eyaletlerde iltizam vasıtasıyla zamanla ayanın kontrolüne giriyor ve merkezi hazinenin akarı azalıyordu. 16. yüzyılda Hazine-i Amire gelirlerin % 58'ini yönetirken bu rakam 17. yüzyılda yarısından fazla gerileyerek % 25'e düşmüştür. Bu durum çevresel güçlerin, ayanların, askeri ve ekonomik özgürlüklerinin artmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle balkan coğrafyasında, taşra ayanının yeniçeri kökenli olması ve iltizamla bağlantılı olan grubun 17. yüzyıldan itibaren tımar toprakları üzerindeki vergi gelirlerini kontrol etmeye başlamasıyla taşra idaresindeki denge taşra idarecilerinin lehine bozulmuştur. Bununla birlikte yeniçerilerin ateşli silahları kullanma konusunda da ön plana çıkmaları sipahiler aleyhine gelişti. Önemleri azalan sipahilerden sadece küçük bir grup savaş zamanlarında seferde görev yapma başladı. Buna paralel olarak da yetki, sorumluluk ve prestij kaybına uğrayan sipahilerden küçük bir kısım, iltizam sistemin bir parçası olarak yerel güç odakları haline dönüşebildi (Agoston, 2012:206-207) (Davies B. L., 2010).

1.3. RUSYA'NIN BALKAN SAHNESİNE ÇIKIŞI

1.3.1. Reform Çağında Rusya

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18.yüzyılda Ruslarla yaptığı uzun ve ağır savaşların her biri, başlı başına bir tarihsel anlatı oluşturabilir. Bu yüzyıl Rusya'nın imparatorluk haline gelişi ile beraberinde yaşadığı askeri dönüşümü ve onun 'bir Avrupa gücü' oluşuna kadar gidecek sürecin başlangıcını tanımlarken, Osmanlı imparatorluğu için, Avrupa güçleri arasında hayatta ve ayakta kalma yollarının arandığı bir dönemin ifadesi olacaktır. Her iki imparatorluk için de değişim çağı olarak adlandırılabilir bu dönem, Rusya için daha ziyade "reform çağı" olarak anılabilirken, Osmanlı imparatorluğu için "dönüşüm" yüzyılıdır. Komşu olan iki emperyal gücün genişleme emelleri ile topraklarını/çıkarlarını koruma güdüsü arasında değişen planlı ya da tepkisel motivasyonlarının kaçınılmaz olarak yakın temas doğuracağı bir gerçektir.

I. Petro, Büyük Petro ya da Osmanlı tarihinde bilinen adıyla Deli Petro, modern Rusya'nın kurucu sayılmaktadır. Petro 1672'de doğmuş, 1682'de kardeşi V. İvan ile ortak olarak tahta geçmiş ancak 1695'te iktidarı tek başına ele geçirebilmiştir. 1725'te ölümüne kadar özellikle ordu ve donanma üzerindeki reformları ve Rusya'nın dış politikasının temel ilkelerini belirlemesiyle Avrupa tarihinde kalıcı bir isim yapmıştır⁴⁶.

O'nun tarihe 'Büyük' unvanıyla geçmesini sağlayan siyasi olaylar silsilesi Rusya'nın 1686'da Kutsal İttifak'a katılarak Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla başlar. Kırım üzerine 1687 ve 1689'da olmak üzere iki sefer düzenlenir fakat başarı sağlanamaz. Karadeniz'e açılmanın tek olması da en önemli yolunun Kırım olduğunu çok iyi bilen Petro, 1695 ve 1696'da Kazak bölgesine iki sefer düzenledi. İlk seferin başarılı olmamasının akabinde, Azak'ın deniz yoluyla destek almasının engellenememesi üzerine Petro, Don nehrinin yukarısında bir donanma inşa etmeye karar verdi. Bu donanma için Avusturyalı uzmanların yardımını aldı. Don nehrinin üst tarafında Voronej (*Voronezh*) şehrinde tersaneler kuruldu ve 30 harb gemisi inşa edildi. Bu hazırlıkla beraber Azak üzerine ikinci saldırı gerçekleştirildi. Bu saldırı başarıya ulaştı ve Azak kalesi Rusların eline geçti. Azak'ı ele geçirdikten sonra Petro donanma inşasına daha tutkulu bir şekilde devam etti. Taygan (*Taganrog*) kenti bir deniz üssü konumuna getirildi, Hollandalı, İngiliz, İsveçli ve Venedikli uzmanlardan teknik yardım almakla beraber, pek çok yabancı denizci istihdam edildi. Liman ve donanama inşası için büyük bir faaliyet başlatıldı. Kerç boğazını

⁴⁶Rusya tarihinde Büyük Petro'nun en önemli etkisi şüphesiz askeri alanda yaptığı düzenlemelerden ve emperyal vizyondan kaynaklanmaktadır. Değişen savaş koşullarının zorlamasının yanında, askeri reform düşüncesini geliştirmede Petro'nun kişisel deneyimlerinin fazlasıyla etkisi vardır. Mesela, Petro'nun 1682'de kardeşi İvan'la beraber yönetim erkini paylaşmasının temel nedeni, ablası Sofya'nın iki küçük prensin vasisi/hamisi olarak yönetime geçme hevesi ile *streletsleri* ayaklandırmasıydı. Tüfenkçi İsyanı olarak bilinen hadisede *streletsler* Kremlin Sarayı'nı basmış ve Petro'nun anne tarafından aile üyelerini öldürmüşlerdi. Korku dolu günler geçiren Petro, doğrudan hükümdara bağlı ve kontrol edilebilir bir silahlı gücün değerini o sıralarda anlamış olmalıdır. Kendisinin gemilere ve ateşli silahlara olan düşkünlüğü, hükümdarlığı döneminde Rus donanmasının gelişimine ve daha da önemlisi gerçek gücü ile fazlaca bağlantılı olmasa da 'Büyük Rus donanması' efsanesinin doğumuna neden olacaktır (Bushkovitch, 2001:125-136), (Kurat, 2010:248), (Sumner, 1976:24-26). 18. Yüzyılın aydınlanmacı monarklarından oluşu ve Rusya'nın kurucu babası sayılması, devleti bir imparatorluğa dönüştürmüş olması sebebiyle Avrupa ve Rus tarih yazımının meşhur nesnelere biri olan Petro'nun yaşamöyküsü ile ilgili hatırı sayılır bir kaynakça bulunmaktadır.

olarak Karadeniz'e inmek Petro'nun en önemli dileği idi.⁴⁷ Petro'nun tutkulu bir çabayla hayata geçirmek istediği bu “denizlere açılıma”⁴⁸ fikri, kendinden sonra Rusya dış politikasına kalan en büyük miras olmakla kalmayacak, Türk tarihçiliğinde ders kitaplarına kadar girecek “Rusların sıcak denizlere açılma emelleri” klişesinin temelini oluşturacaktır.

Avusturya ile Kutsal ittifakın canlandırılması planı⁴⁹ işe yaramamış ve Avusturya'nın Osmanlı ile 1699 Karlofça Antlaşması'nı imzalaması üzerine 1700'de Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile İstanbul Antlaşmasını yaparak hareket yönünü Baltık tarafına çevirmiştir (Kurat, 2010:255-256)⁵⁰. Halil İnalçık'a göre İstanbul Antlaşmasının en önemli yanlarından biri Kırım Hanlığı'nın Osmanlı-Rus ilişkileri içerisinde bir aracı olarak konumlanması durumunu ve Rusya karşısındaki prestijini kaybetmesidir. 1667'de Andrussovo Antlaşması ile Lehistan'dan Ukrayna'nın bir kısmı ve Smolensk'i alan Rusya, Kırım Hanlığı ve Osmanlı aleyhine Doğu-Avrupa'da güç dengesini değiştirmiştir. 1687 ve 1689'da Rusya'nın Kırım Hanlığını işgal çabaları umduğu sonuca ulaşmasa da Azak'ın 1696'da ele geçirilmesi ile Kırım toprakları ve Karadeniz Rus saldırısına daha açık hale gelmiştir.

⁴⁷ (Sumner, 1976:35-36), (Sumner, *Peter the Great and the Ottoman Empire*, 1965:18-19), (Kurat, 2010:250, 252-253), (Hughes, 2002:37-39).

⁴⁸ Denizlere açılma daha doğrusu liman şehirleri kurma isteği ticaretin, ithalat ve ihracat akışının sağlanabilmesi açısından Petro için oldukça önem taşımaktadır. Denizlere dökülen nehir sistemini fazlasıyla kullanmış olsalar da (Baltık Denizi'ne açılan Narva, Dvina ve Volhov; Beyaz Deniz'e açılan Kuzey Dvina; Karadeniz'e akan Don ve Dnyeper gibi) liman şehirleri geliştirmek başlıca amaç olmuştur (Madariaga, 1997:5-6).

⁴⁹ 1697'de Osmanlı'ya karşı kurulmuş olan Kutsal ittifak'ı canlandırmak niyeti ile tebdil-i kıyafet ederek Avrupa'ya bir seyahat düzenleyen Petro, özellikle Hollanda ve İngiltere'den donanma inşası ve topçuluk alanlarında fazlasıyla etkilendi. Bu gezi her ne kadar diplomatik hedefi olan Avusturya'nın Osmanlı'ya karşı kışkırtılıp savaşın canlandırılması amacına ulaşamadıysa da Petro'nun askeri yenilikler ve Avrupa kültürü, gündelik yaşamı ile ilgili görgü ve bilgisini artırmıştır. *Streletslerin Moskova'da isyan başlatması* ile Avrupa gezisini iptal edip Rusya'ya dönen Petro, isyanı bastırmasının akabinde Avrupa tarzı kültürel öğeleri gündelik yaşamda uygulamaya koymuştur. Özellikle saray halkının ve her kademedeki memurun sakalını kesmesi, kıyafetlerini o dönemin Avrupa tarzına uygun olarak değiştirmeleri, kadın ve erkek ayrımı olmadan düzenlenen balolar gibi toplum hayatının görüntüsünü değiştirecek uygulamalarla birlikte, kullanılan takvimin değiştirilmesi gibi reformlarla Rus toplumunun Avrupa ile güncel iletişim kanallarını açacak girişimlerde bulunmuştur. Elbette Avrupa seyahatinin en önemli sonucu askeri reform çabalarının hız kazanmasıdır. Petro, hem mühendislik açısından hem de bu planları uygulayabilecek danışman ve iş gücü açısından pek çok yabancıyı Rus topraklarına getirtmiş ve hem donanma hem de ateşli silahlarda Avrupa standartlarını yakalamaya çalışmıştır (Riasanovsky, 2000:220-221).

⁵⁰ Tolstoy 1702'de İstanbul'a vardığından sonra Slavlar, İtalyanlar ve Adriyatik sahilindeki Yunanlılarla yakın ilişkiler geliştirdi. Bu bağlantılarını hem istihbarat kaynağı olarak kullandı hem de içlerinden donanma ve askeri teknikler konusunda yetenekli olanlarından Rus donanması için faydalandı (Sumner, *Peter the Great and the Ottoman Empire*, 1965:18, dipnot 2).

İstanbul Antlaşması ile Rusya Avrupalı güçler arasına katılırken, Kırım Hanlığı ve Polonya açısından güç dengeleri Osmanlı aleyhine değişmiştir⁵¹.

Büyük Kuzey Savaşı olarak bilinen Rusya'nın Baltıklarda ilerleme çabasının sonucu olan savaş, 1700 yılında İsveç'e karşı Rusya, Lehistan ve Danimarka birliğinin açtığı savaştır. İsveç'in kalabalık ordusu, donanması, demir madenleri ve topraklarını giderek genişletmesi komşularını fazlasıyla rahatsız etmiş, Rusya'nın da Baltık'ta söz sahibi olma hedefi ile İsveç'in büyüyen gücü çakışmıştır. 1709'da Poltava'da karşı karşıya gelen İsveç ve Rus orduları arasındaki çarpışmada Ruslar bir zafer kazandılar. Poltava zaferiyle Doğu Avrupa'da Rus egemenliğinin yolu açılmış oldu. Lehistan yine Rus Egemenliğine girdi ve II. August tekrar Leh Kralı oldu. Nihayetinde XII. Karl, Kazak Hetmanı ile birlikte Osmanlı topraklarına (Bender) sığındı ve Petro bir kez daha Osmanlı ile karşı karşıya geldi. İsveç Kralı vesilesiyle alevlenen Osmanlı-Rus savaşı 1711'de Prut'ta Osmanlı zaferiyle sonuçlandı. Prut anlaşmasından sonra İsveç uğraşısına devam eden Petro nihayet 1721'de istediğini elde edebildi. 1721'de yapılan barış antlaşmasına göre Livonya, Estonya, Ingria ve Finlandiya'nın bir kısmı Rusya'nın elinde kaldı. Bu şekilde Baltık Denizi şeridi Rusların hâkimiyetine girmiş oldu (Kurat, 2010:256-262).

1721'de imzalanan Nystad anlaşmasına kadar I. Petro, Avrupa güç dengesinde önemli bir aktör olan İsveç'i bu konumundan gerilettiler, Rusya'yı Baltık sahillerine kavuşturarak bir imparatorluk haline getirdiği gibi, donanma için daimi bir alan kazanmış oldu. Lehistan üzerinden elini çekmeyerek, bu devletin bir Rus uydusu olarak yaşamasını sağlayan Petro, hem ekonomik hem de stratejik anlamda Lehistan'ın bu yüzyıldaki konumunu belirlemiş oldu. Rusya'yı bir imparatorluk ve bir Avrupa gücü haline getiren Petro, II. Katerina'ya miras kalacak temel dış politika unsurlarını belirlemiş oldu. Lehistan'ın kontrolde tutulması, Baltık'ın Rus gölü olması ve hem Kırım Tatar ve Kazaklarının kontrolünün sağlanabilmesi hem de Karadeniz'e yerleşilebilmesi için Osmanlı'ya karşı saldırgan tutum, Osmanlı

⁵¹ (İnalçık, *The Middle East and The Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, 1993:391-392), (İnalçık, *Struggle for East-European Empire: 1400-1700 The Crimean Khanate, Ottomans and the Rise of the Russian Empire*, 1982:13-14).

tebaasında bulunan Slav halkı üzerinde propagandist hareketin artırılması gibi temel özellikler Rusya'nın 18. yüzyıldaki politikasının ana hatları olarak sayılabilir.

Çar I. Petro'nun 'büyüklüğünün' şüphesiz en önemli sebebi uygulamaya koyduğu askeri reformlar ve bunları destekleyecek nitelikte olan idari ve ekonomik düzenlemelerle Rusya'yı bir Avrupa gücü ve bir imparatorluk haline getirişidir. Özellikle askeri alandaki yenileşmenin tohumları kendi hükümdarlığından daha önce atılmış olsa da ordu ve donanma konusundaki tutkusu, kişisel karizması, emperyal hedefleri, ideolojik ve sembolik anlamda temellendirdiği ve yarattığı imparator imajı⁵² ve askeri başarılarıyla yaygın bir reform/değişim hareketini hayata geçiren, Rus halkının günlük yaşamında bu değişimi görünür kılan figür I. Petro'dur. Dolayısıyla Rus ve Avrupa tarihçiliğinde, Rusya'nın 18. yüzyılı kapsayan emperyal açılımları, reformist politikaları ve yeni bir mecraaya akan sosyo-politik tarihi, Petro ismi ile bütünleşecektir⁵³. Onun reform hareketinin iki ana ekseninde incelemek mümkündür: askeri ve idari-mali.

Petro'nun hükümdarlığı süresince Rus ordusu genelde hep seferdedir ve hükümdarlığın politikasını belirleyen iç ihtiyaçlardan ziyade dış politika gereklilikleridir. Ordunun modernleştirilmesi, gereken asker gücünün, ekipmanın ve lojistiğin sağlanması, hem teknolojik hem de talim anlamında yenileştirilmesi kara ordusuna destek olacak bir donanmanın yaratılması, Petro'nun en önemli askeri hedeflerini oluşturmaktadır. Narva yenilgisine dek Rus ordusu modern donanım ve talimden uzak olmasına rağmen bu tarihten sonra Petro'nun müdahalesiyle ordunun modernleştirilmesi çalışmaları başlamıştır (Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*, 2000:63-64).

Petro döneminin genelde askeri seferlerle geçmesi, emir altına alınan asker sayısının daha da artırılması gerekliliğini doğurmuştur. Petro öncesinde, ordunun asil kökenli süvari birimlerine dayandığı göz önüne alınırsa, genişleyen ve süresi uzayan

⁵²(Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*, 2000:63). Petro'nun imparatorluk imajı ve bunun dinsel ve sembolik anlamları için bkz. (Cherniavsky, 1972).

⁵³ *Petrine reforms/revolutions/age, Pre-Petrine Russia* gibi.

savaşlar için bu süvarilerin ve sadece kraliyete ait köylülerden toplanan askerlerin yeterli olamayacakları gayet açıktı. Dolayısıyla Petro döneminde, askere alma işlemi, dönem dönem ihtiyaca göre değişen ama sürekli olarak halk tabakası içerisinde yayılan bir gelişim gösterdi. Köylüler,⁵⁴ gönüllüler, asiller⁵⁵, kilise

⁵⁴ Köylülerin (ki köylülerin çok büyük bir kısmı serf durumundaydı) ve özgür kişilerin (azat edilmiş olanlar) askere alınması, vergi, işleri, üretim ve kazı imar işlerinde de kullanılan bu toplum kesimi için ve onların sahibi durumunda olan toprak sahipleri için oldukça sıkıntılı bir durum yarattı. Genellikle işgücünün topraklarından ayrılmasını istemeyen toprak sahibi grup devleti askere gidebilecek köylüler konusunda doğru bilgilendirmedi. Kasım 1699'da tüm özgür erkeklerin gönüllü olarak *Preobrajensky* alayına yıllık 11 ruble maaş, yiyecek ve şarap ihtiyaçlarının karşılanması garantisıyla katılmalarını isteyen bir ferman yayınlandı. Bu fermanla amaçlanan sıradan askeri gurupların tam zamanlı asker haline getirilebilmeleri idi. Ancak bu durumda askere katılmak şartıyla, yani gönüllü olmak şartıyla elde edilebilecek bir özgürlük söz konusuydu. Yani köylü halk için ya serf durumunda toprak sahibine bağımlı yaşamak ve ömür boyu asker olmak arasında bir seçim söz konusuydu. Ömür boyu gönüllülük özgür olmayanlar için bir azatlık garantisi verse de serflerin gönüllü olabilmeleri için toprak sahibinin iznine ihtiyaçları vardı. Kölesini serbest bırakmak isteyen biri onu azatlık belgesi ile gönderiyor ve piyade listesine kayıt ediliyordu. Askerliğe uygun olmayanlar yeni bir kontratla angarya işler için yeni bir efendinin yanına veriliyordu. Hem askerlikten hem de serflikten kurtularak özgür olma söz konusu değildi. Belli kategorilerdeki kişiler elit muhafızlara seçilmek için uygun/yeterli nitelikte görünmüyorlardı: Tatarlar, Kalmuklar, Moğollar, Polonyalılar, Çerkezler (Ukranyalılar), Eflaklılar, boyarların köleleri, köylüler, köylü çocukları ve aşçılar, fırıncılar gibi. Ancak gönüllü olarak seçilebilecek kişilere yönelik getirilen bu sınırlamalarla asker ihtiyacı karşılanamadı. Bu nedenle Aralık 1699'da mecburi askere alma koşulları açıklandı: 50 adet köylü haneye sahip olan her toprak sahibi teçhizatlı bir asker sağlamak zorundaydı. 1705'te askere çağırılmayı sistematize etmek için bir düzenleme yapıldı. 15- 20 yaş arası erkekler, her 20 köylü haneden bir kişi olmak üzere askere yazıldılar. Petro döneminde askere alınma uygulaması daha önce olmadığı kadar geniş bir skalada gerçekleşmesine ve sıklıkla yapılmasına rağmen, ne gönüllülerin ne de köylülerin kullanılması yeterli olmadı. Kuzey Savaşı'ndaki her yıl savaş ve salgın hastalıktan doğan asker kayıplarını kapatmak için binlerce askerin alınmasını gerektirdi. 1703'te borçlu-kölelerin (depth-slave) sahiplerinin ölümüyle serbest kalmaları yasaklandı. Sahiplerinin ölümüyle bu köleler yeni sahipleriyle kontrat yaptırıldılar ve denizci ya da asker olarak kaydedildiler. Kiliseye hizmet etmesi beklenen/gereken kişiler, papaz ve rahip çocukları ve çeşitli kategorilerde ama atanmamış kilise görevlileri askeriye yönlendirildiler. 1708'de Grek ve Latin okullarında çalışmasına ihtiyaç duyulan gençler, bu görevi reddettikleri durumda askeri hizmet içerisine alındılar. Papaz ya da rahip olarak atanmaları kesinlikle yasaklandı. İsveçli kaçkınlara askere kayıt olmaları halinde aylığa bağlanma sözü verildi. 1704'te *streltsy* alayından arta kalanlar piyade alayına atandı. Hatırı sayılır miktarda bir yedek güç de Kazak ordularından ve Ukraynalı, Polonyalı, Ukraynalı hatmana bağlı Kazaklar ve Don ve Dinyester bölgesindeki Kazaklardan karşılandı. Petro ayrıca Ortodoks olmayan gruplar içinde askere girme çağrısı yaptı, örneğin Aşağı Volga Süvarisi olarak bilinen grup Kalmuklar, Tatarlar ve Başkırtlardan oluşuyordu. Tüm bahsedilen bu çabalar sayesinde Petro az ya da çok ordusunu belli bir sayıda stabil tutmayı başardı (Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*, 2000:67-70).

⁵⁵ Ordu büyütülmeye ve süreklileştirilmeye çalışılırken, asillerin ayrıcalıkları Petro tarafından korunmaya devam etti. Ancak, bu durum da düzenlemeden azade değildi. 1722'de yayınlanan Rütbeler Cetveli (*Tabel' o Rangakh*) sivil ve askeri memurları 14 kademeye ayırıyor ve her bir asilin, doğuştan gelen ayrıcalıklarına bakılmadan en alt kademedden başlayıp sistem içinde yükselmesini zorunlu kılıyordu. Kıdemlerine bakılmaksızın tüm subaylar asil kabul ediliyordu. Sivil görevde olanlar ise askeri sınıfa girebilmek için 8. Kıdem derecesinde bulunmaları koşul sayılıyordu. Aslında bu şekilde askeri sınıfın ve dolayısıyla ordunun daha mühim bir konumda olduğu vurgulanıyordu. Rütbeler Cetveli ile sivil ve askeri bir hiyerarşik yapılanma oluşturulmuş oldu. 1917'ye dek geçerli kaldı (Riasanovsky, 2000:235-236), (Agoston, 2012:243-244).

çalışanları gibi hemen her kesimden çeşitli kurallarla askere alım işlemi gerçekleştirildi (Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*, 2000:72-73).

Petro'nun askeri alandaki reformları, birkaç unsurda toplanabilir. Bunlardan en önemlisi seleflerinin tam olarak başaramadığı düzenli ve devamlı bir ordu kuvveti oluşturabilmesidir. Ülkenin gelir ve insan kaynağı orduyu sürekli besleyecek şekilde organize edilmiştir. Kara kuvvetlerini destekleyecek şekilde bir donanmanın oluşturulması ise Petro döneminin efsane haline gelmesini sağlayan bir olgu olmuştur. Her ne kadar savaş gücü, şöhretiyle yarışacak kadar büyük olmasa da, Petro'dan önce var olmayan donanma kuvveti, Rus ordusunun önemli bir kolu haline gelecektir. Ateşli ve büyük silahların kullanımı, linear formasyonda ordu düzenine geçilmesi, yabancı uzman, teknoloji ve taktik ithali gibi yenilikler Rus ordusunun Petro döneminden itibaren geçirdiği değişimin temel hatlarını oluşturur. Rus askeri tarihi açısından bakıldığında, ülkenin bizatihi kendisinin bir savaş enstrümanı olduğu görülür. Çok geniş arazileri, sert iklim koşulları, dağınık nüfusu sebebiyle işgale müsait bir alan değildir ve her zaman işgalci ordunun lojistik sınırlarını fazlasıyla zorlar. Dolayısıyla gelişen askeri gücü ile Rusya yayılmaya ve işgale odaklıdır denilebilir (Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*, 2000:80-90).

Petro döneminde yönetim kurulunda yapılan ilk yenilik 1711'de Senato'nun oluşturulmasıdır. Petro'nun savaşa gitmesi sebebiyle dönüşüne dek onun yokluğunda karar verme ve uygulama yetkisi bulunan Senato, yasama, yargı ve mali gücü elinde bulunduruyordu. Petro, Senatonun denetlenmesi için çeşitli makamlar oluşturdu. 1715'te Genel Müfettiş (*Glavnyy İnspektor*), 1721'de Muhafız (*Gvardiets*) ve 1722'de "General Prokuror". Tüm bu makamların oluşturulmasındaki etken Senato'nun görevlerini "iyi" yapıp yapmadığını belirlemektir. Daha doğru bir ifadeyle, Senato üzerinde Petro'nun kontrolünü sağlamaktır. Böylece Senato Çar'a bağlı idari bir organ haline geldi (Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*, 2000:101-109), (Riasanovsky, 2000:228-229).

Bürokraside koordinasyonu sağlamak için Petro'nun öngördüğü bir değişiklik ise merkezi yönetimi çeşitli bölümlere ayırmak için bakanlık olarak tanımlanabilecek ve İsveç örneğinden uyarlanmış “collegiate boards”u (*kollegii*) oluşturmaktı. Başlangıçta 9 adet bakanlık planlanmıştı: Ticaret, Maliye, Adalet, Üretim, Donanma, Devlet Giderleri, Devlet Gelirleri ve Harbiye. Senatonun kompozisyonu ve görevleri bakanlık sistemine entegre edildi (Kurat, 2010:267).

Merkezi yönetimin yanı sıra taşra yönetiminde de Petro döneminde çeşitli düzenlemeler yapıldı. Moskova yönetiminde taşradaki kasabalar çeşitli “prikazy”lerin idaresindeydi. 1708’de yeni eyaletler (*gubernii*) oluşturuldu. Her bir eyalet bir vali tarafından idare ediliyordu. Valiler belediye başkanı ve voyvodaların taşradaki görevlerini devraldılar. Askeri birimler eyalet bazında desteklenmeye başlandı. Askeri ihtiyaçlar için paranın toplanması ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması valilerin görevlerinden biriydi. 1712’de eyaletlerin alt birimleri, *provintsiia* oluşturuldu. Tüm şehirlerde bir mahkeme kurmak ve adaleti ulaşılabılır hale getirmek için Baş Hâkimlik (*Voiskovoy Studya*) oluşturuldu. Kısaca taşra yönetimini düzenlemesi meselesi, Petro açısından savaşa dâhil edilebilecek kaynak ve insan gücünün daha iyi tespit ve toplanmasına yarayacak bir işlev gördü. Vergi ve asker toplama anlamında başarılı sayılabilirse de Rus taşrasında nizamın sağlanması anlamında fazla başarıya ulaşamadı. Petro'nun ölümünden sonra voyvodaların görevlerine geri dönüşü söz konusu oldu, taşrada ve merkezdeki görevli sayıları azaltıldı (Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*, 2000:113-119,133).

Petro hükümrânlığının neredeyse tamamı savaşıla geçirmiş, tüm düzenlemelerinde ordunun ve donanmanın gelişmesi çabası görülür. Ekonomik açıdan önemli bir yük getiren savaşın finansmanı meselesi pek çok çağdaşı gibi Petro için de önemli bir sorundur. Asker ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için fabrika ve imalathaneler açıldı. Çoğu kez devletin girişimci olduğu bu imalathaneler için özel teşebbüs de desteklendi. Bu fabrikalar çuha, yelken, keten, demir, silah gibi askeri malzeme ürettiyordu. İmalathanelerin açılması köylü halk için hem vergi hem de angarya yüklenmesi demektir. 1721’de imalathanelerde serflerin çalıştırılmasına izin

veren bir ferman yayınladı⁵⁶. Petro'nun ölümünden önce Rusya'da ikiyüz kadar fabrika ya da imalathane vardı ve bazıları binden fazla işçi çalıştırmaktaydı. Serflerin bu tür işlerde çalıştırılabilir olması toprak sahibi asiller açısından problem doğuruyordu. Çünkü bu serf nüfusa toprak işleri için ihtiyaç duyuyorlardı. Askeri imalatın canlandırılması ülkede maden arama çalışmalarını da hızlandırmış ve kıymetli maden ihracı yasaklanmıştır. Vergiyi artırmak için ise hane başına toplanan vergi *podushnaia podat*⁵⁷ “baş vergisi”ne çevrilmiş ve vergi verecek nüfusun saptanabilmesi için de 1710'da bir nüfus sayımı yapılmıştır. 1724'te vergi yükümlüleri bir sayımla daha kontrol edilmiş ve 5.5 milyon vergi mükellefi tespit edilmiştir (Kurat, 2010:265), (Lyashchenko, 1972:74-75).

Petro'nun Rus devletini canlandırması ve modernize ettiği ordusuyla Osmanlı İmparatorluğu karşısında gösterdiği yayılmacı tutum, Balkan topraklarında Rus yardımının özerklik getireceği fikrini doğurdu. Osmanlı'ya karşı Habsburg ile ilişkilerini iyi tutan Sırp ve Tuna Prenslükleri, Habsburgların uyguladığı dinsel politikadan hoşnut değillerdi ve çoğu zaman Ortodoksluğu bir sapma olarak görüp düzeltmeye çalışan Habsburglar yerine, dini meselelerine hiç karışmayan ve baskıda bulunmayan Osmanlı imparatorluğu egemenliğini daha cazip buluyorlardı. Ancak Rusya'nın Petro hükümdarlığı ile beraber bir güç olarak sahneye çıkışı, üstelik Ortodoks bir güç oluşu bu tabloyu değiştirdi. Özellikle Petro'nun Poltava'da kazandığı zaferden sonra Rus askeri gücüne olan inanç pekişmiş oldu. Eflak voyvodası Konstantin Brinkovenau ve Boğdan voyvodası Dimitri Kantemir Ruslarla çeşitli görüşmeler ve anlaşmalar yaparak, Osmanlı üzerine yapılacak bir saldırıda Rusları destekleyeceklerini bildirdiler. Kantemir'in Ruslarla yaptığı anlaşma, yalnızca Rus ordusuna yardımını kapsamakla kalmıyor, Boğdan'ın Çar'a bağlı özerk bir devlet olmasını, Kantemir'in prensliğini ve yönetim hakkının ırsî olarak kendi ailesinde bulunacağı garantisini içeriyordu. Ayrıca herhangi bir gereklilik durumunda kendisine Rusya'ya sığınma hakkı verilecekti. 1711'deki Rus yenilgisi ile Kantemir Rusya'ya kaçtı. Kendisine ödül olarak elli köy ve elli bin serf ve

⁵⁶ Petro ve takipçileri döneminde Rus köylülüğü ve kölelik ile ilgili olarak bkz. (Hellie, 1971:258-260).

⁵⁷ Bu tanım, Rusçadan İngilizce'ye kelime anlamı ile çevrildiğinde, karşılığı “the soul tax” (Hartley, 2009:130) olup, Türkçe'de tam olarak baş vergisini karşılamaktadır.

Petersburg’da iki ev verildi. Brinkovenau ise 1714 yılında Avusturya ile gizli ilişkilerini yürüttüğü için dört oğluyla beraber idam edildi. Eflak ve Boğdan’da Osmanlı’ya karşı Avusturya ile iyi geçinme ve akabinde Rusya’ya yaklaşma harekâtı, bölgenin geleceği açısından daha büyük bir değişime zemin hazırlamış oldu. Yerel seçkinlerin ihanetine karşılık Osmanlı hükümeti bölgenin yönetimine Fenerli aileleri getirmeyi uygun buldu. Bunun sonucu olarak Tuna Prenslüklerinde Fenerliler dönemi başlamış oldu. Rum kültürünün empoze edilmesi ve Fenerli voyvodaların vergi gelirlerini artırmak için yaptıkları suistimaller bölgede Osmanlılardan çok Fenerlilere karşı bir nefret uyandırmakla birlikte, otonom bir statüye kavuşabilmek için uluslararası ilişkilerin kullanılması geleneğini sürdürdüler (Jelavich, 2006:111-112), (Sumner, *Peter the Great and the Ottoman Empire*, 1965:42-44).

Büyük Petro’dan sonra Rus tarihinde reformlarıyla Avrupa tarihine damga vurmuş olan ikinci hükümdar II. Katerina (Büyük Katerina)’dır⁵⁸. Katerina’nın uzun hükümdarlığı bir kanunlaştırma hareketine sahne olmuştur. Bu özelliği ile Rus tarihi açısından Büyük Petro ile neredeyse eşit önem kazanmış bir aktördür (Madariaga I. d., 2003:581). Tahta çıktıktan sonra ilgilendiği en öncelikli iki konu idari reform ve kanuni düzenlemedir. İdari reform içeride hem merkezi yönetim sisteminin hem de

⁵⁸Dış politika açısından bakıldığında Büyük Petro’dan Büyük Katerine’ya dek Rusya’nın stratejik planı kesintisiz ve doğrusal bir çizgiye benzetilebilir. Müttefik ve düşman devlet kategorisinde pek bir değişme olmamıştır. Fransa, Rusya’nın da çıkar alanı olan Osmanlı, Polonya ve İsveç üzerinde ortak çıkarı bulunan bir ülke olarak elbette başlıca düşman ülke idi. Avusturya ise en büyük müttefik konumundaydı. Gücü artan Prusya, özellikle de 1740’tan sonra Büyük Frederick’in yönetimi altında bir müttefikten ziyade tehdit olarak algılanıyordu. Bu ittifak sistemi çerçevesinde 1725-1762 yılları arasında Rusya beş kez savaşa girdi. 1733-1735 arasında Avusturya ile birlikte, Polonya taht meselesi nedeniyle Fransa’ya karşı, 1736-1739’da yine Avusturya ile Osmanlı’ya karşı, 1741-1743’te Fransa tarafından desteklenen İsveç’e karşı Avusturya desteği ile ve 1756-1763 arasında Yedi Yıl savaşlarında mücadele etti. Yedi Yıl Savaşları’nda Rusya; Avusturya, Fransa İsveç ve Saksonya ile ittifak kurarak Prusya ve onu destekleyen İngiltere’ye karşı savaşmıştır. Avusturya’nın temel amacı 1740-1748 Veraset Savaşları esnasında Prusya’ya kaybettiği Silezya’yı geri almaktır. Avusturya ve Prusya arasında Silezya’nın ele geçirilmesi ile ilgili mesele, aslında Orta Avrupa’da iki devlet arasındaki güç mücadelesinin bir ifadesidir. Bir “sanayi bölgesi” olduğu için Silezya’nın ele geçirilmesi ekonomik ve bağlantılı olarak askeri kapasite için fazlasıyla güç sağlayacaktır. Nitekim savaşın sona ermesinden sonra Avusturya- Prusya arasında yapılan Hubertusburg anlaşması (1763) ile Prusya’da kalmıştır. Rus tahtına III. Petro’nun çıkışı ise Rusya-Prusya ilişkilerindeki gerilimi azaltmıştır. Çünkü III. Petro Prusya’ya sempati beslemektedir. Bu savaşlar Rusya’ya fazla bir kazanın getirmemiş gibi gözükmekle beraber, Rusya’nın büyük bir Avrupa gücü olduğu ve Avrupa meselelerinde rol alan bir aktör olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Netice de Büyük Petro’nun mayası tutmuştur (Riasanovsky, 2000:250-253), (Kennedy, 2001:128-129).

taşra idari mekanizmasının düzenlenmesi yer almaktadır. II. Katerina'nın 1763 reformuyla birlikte taşra idari yapısında bir "sivilleşme" oluşturulmaya çalışıldı. Vergi toplama işi sivil bir memura devredilmiş oluyordu. Bununla birlikte eyalet yöneticilerinin merkezi idaredeki statüsü de değiştirildi. Sorumlulukları artık doğrudan doğruya Çariçeye karşıydı, dolayısıyla Senatonun onlar üzerindeki gücü artık sona ermişti. Senato ile beraber Bakanlıklar da, adli meseleler de dâhil olmak üzere eyalet yöneticilerini yargılama ve cezalandırma haklarını kaybettiler. Katerina, eyalet yöneticilerini doğrudan kendine bağlayarak taşra üzerinde Çariçe'nin bizzat etkisi ve kontrolünün olmasını sağladı. Kısaca Katerina'nın Rusya'daki yönetimin yapısı üzerinde yaptığı ilk değişiklik merkez ve taşra yönetimin kurumları ve idarecileri üzerinde hükümdarın doğrudan kontrolünü sağlamlaştırmak şeklindedir. Bununla birlikte tahtını sağlama alabilmek için bu süreçte asillerin çıkarlarına aykırı herhangi bir uygulamada bulunmamakla birlikte çıkarları farklı olan grupları birbirlerine karşı kullanarak onlar üzerinde de hâkimiyetini güçlendirmeye çalışmıştır (Madariaga I. d., 2003:55-56,60).

II. Katerina'nın idari reformları gündeme taşınmasındaki en önemli etken şüphesiz Pugaçev ayaklanması olarak bilinen, 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da hiçbir ayaklanmanın ulaşamayacağı bir boyuta ulaşan yaygın köylü ayaklanmasıdır⁵⁹. Bu ayaklanmanın temelleri, her ne kadar büyük çaplı bir harekate dönüşmese de, aslında 1760'lı yıllarda atılmaya başlamıştır. Halkın büyük bir bölümünün serf oluşu ve Büyük Petro'dan itibaren askeriye, bayındırlık, sanayi gibi alanlarda serf emeğinin giderek artan kullanımı ve vergi yükleri, yönetilen kesimde büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. İsyanın ilk kıvılcımı Yaik Kazakları arasında çıkmıştır⁶⁰.

⁵⁹ Madariaga'ya göre her ne kadar Rus tarihinde köylü ayaklanması olarak bilinse de isyana katılanlar arasında köylü sayısı azdır. Madariaga bunun bir Kazak ayaklanması olarak tanımlar ve özgürlüklerini güvence altına almak ve "herkesi Kazak yapmak" maksadında olduğunu ileri sürer (Madariaga İ. d., 1997:51).

⁶⁰ Katerina 1764'te Moskova, Kazan ve Baltık eyaletlerine düzenlediği seyahatler ile Rus olmayan bölgeleri yakından incelemek istemişti. Bir imparatoriçe olarak şahsının halka görünmesinin kendi otoritesini sağlamlaştıracığı düşüncesindeydi. Baltık eyaletleri Livonya ve Estonya 1710 yılında Rusya'ya entegre olmuştu. I. Petro bölgenin ve idarecilerin ayrıcalıklarını onaylamıştı. Lutheryanizm bu bölgede dominant inanış biçimiydi ve kendi yargı kurumları bulunuyordu. 1762'de II. Katerina bu ayrıcalıkları usulen onaylamış bulunuyordu. Ancak bu daha ziyade taktiksel bir hareketti. Bölgeye yaptığı gezinin temel hedefi bölgenin imtiyazlarını ortadan kaldırmak, Rusya'ya tam entegrasyonunu sağlamak ve bölgeden elde edilen devlet gelirini yükseltmek için neler yapılabileceğini görmektir (Madariaga I. d., 2003:61).

1771’de Osmanlı’ya karşı savaşa katılmak için çağrılan Kazaklar olumsuz yanıt verdiler. Bu sebeple başlayan isyan 1773’te Rus hükümeti tarafından bastırıldı. Ancak Emelyan Pugaçev önderliğinde Kazaklar, Tatarlar, Kalmuklar gibi grupların katılımıyla yeniden alevlenen isyan, bölgede oldukça tahripkâr oldu. Osmanlı ile savaşta olan Rus Hükümeti isyanın bastırılması işine ancak 1774’te Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra bakabildi. 1774 Ağustos’unda Pugaçev ve takipçileri tamamen yenildiler⁶¹. Rus hükümeti Kazaklar üzerinde acımasız tedbirler aldı. Yaitski Gorodok kenti ile Yaik Nehri’nin adı değiştirildi (Uralsk ve Ural oldu). Don Kazakları sahip oldukları özerkliklerden bazılarını kaybetti, Zaporog Kazakları ise en çok zararı gördü (Madariaga, *Çariçe Katerine, Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, 1997:40-52), (Riasanovsky, 2000:260-261).

II. Katerina, bu şekilde geniş çaplı bir isyanla karşılaştıktan sonra taşra idaresinin düzeltilmesi, merkezileşmenin sağlanması ve adaletin taşrada ulaşılabilir hale gelmesi için çalışmalar başlatılması konusunda daha net bir fikre sahip oldu. İlk hareket 2 Kasım 1775’te yayınlanan Eyalet Yasası oldu. Bu yasa ile Katerina, idari makamların ve mahkemelerin taşraya yayılmasını ve yönetim, maliye ve adalet için ayrı kurumların oluşturulmasını hedefliyordu. 1775 taşra reformunda hedeflenen değişimlerin ne kadar başarılı olabildiği ya da alınan kararların ne derece uygulanabildiği tartışmalıdır. Ancak Rus merkezi devleti, her ne düzeyde başarılı olmuş olursa olsun yerel düzeye inebilmiş yani taşra ile olan bağımlı kurabilmiştir. En azından toplumun her katmanı ile merkezi devlet arasında bir iletişim kanalı açılmaya çalışılmıştır. Bu reform sosyal organizasyonu güçlendirmesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte bu reformun Rus olmayan bölgelerdeki etkisi ise biraz daha farklıdır. Mesela 1783’te Livonya’da bu yasanın uygulanması ile bölgede asillerin gücü kırılmış ve sosyal organizasyon zayıflatılmıştır (Madariaga, *Çariçe Katerine, Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, 1997:63), (Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, 2003:583).

⁶¹ Madariaga’ya göre Pugaçev İsyanı Büyük Petro’nun kurduğu Rus devletinin reddidir. Düzenli orduya, askere alınmaya, vergilendirilmeye, yabancı subaylara, üniformalara ve Avrupa tarzı kıyafetlere karşıydılar (Madariaga I. d., 1997:47).

Büyük Petro'nun hemen her anlamda varisi sayılabilecek Katerina, Osmanlı toprakları üzerinde genişleme vizyonu konusunda da Petro'nun mirasını devralmıştı. 1774'te Osmanlı ile savaşı kazançlı bir antlaşmayla bitiren Katerina, Osmanlı sınırları içerisinde yer alan uydu devletlerin kurulmasını içeren Yunan Projesini hayata geçirmeye çalıştı. Bu proje kapsamında Katerina'nın düşündüğü Osmanlıların Avrupa'dan tamamen çıkarılması, İstanbul'u da içine alan yeni bir Bizans devletinin kurulması ve Osmanlı'nın Balkan topraklarından olan Eflak ve Boğdan'da bir Daçya krallığının oluşturulması fikri vardı. Elbette bu yeni devletler Rusya'nın uydu devletleri olacaktı. Yeni Bizans'ın başına Katerina'nın torunu Konstantin geçerken, Daçya Krallığı'na da Katerina'nın gözdelelerinden G.A. Potemkin getirilecekti. Bu planın hayata geçirilmesi için Osmanlı'ya açılacak savaş sadece Rusya'nın altından kalkabileceği bir durum değildi. Dolayısıyla Katerina, Yunan Projesini 1780'de Avusturya İmparatoru Joseph ile görüştü ve Maria Theresa'nın ölümüyle Rus İttifakına sıcak bakan Joseph, 1781'de Osmanlı'ya karşı açılacak savaşta Rusya ile işbirliği konusunda uzlaştı. Bu anlaşmanın da verdiği rahatlıkla Katerina 1783'te Kırım'ı işgale başladı. Potemkin'in başında olduğu Rus ordusu, 1783'ün Temmuz ayında Kırım işgalini tamamladı. Kırım'ın ilhaki Rusya için çok önemli bir olaydı. Sadece yarımada'yı ele geçirmekle kalmamış, Küçük Kaynarca ile elde ettiği toprağı Don ile Kuban'a bağlayan hinterlandı da ele geçirmişti. Azak Denizi, bir Rus gölü olmuştu. Kırım'daki, Akhtiar körfezi Ruslar için oldukça mühimdi. İleride bu bölgede Sivastopol deniz üssü kurulacaktı. Kırım'ın ilhaki ile Osmanlı'ya sığınan Kazaklar'ın boşalttığı bölgelere Ruslar yerleştirildi. Bölgedeki ekonomik gelişme hızlandı. Yeni elde edilen bu bölgelerin valiliği Potemkin'e verildi. Potemkin yeni kentler inşa ederek, bölgede bir kolonizasyon hareketi başlattı. Kazakların, Tatarların ve bölgede bulunan diğer halkın Rus idari sistemi içerisine kaynaştırılması açısından oldukça önemli bir hareketti (Madariaga, *Çariçe Katerine, Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, 1997:67-69).

1.3.2. Osmanlı- Rus Dengesi

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'nın askeri gücü ve sınırları 16. yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna dek olan süreç içerisinde karşılaştığında, başlangıçta birbirine

benzeyen yapısal özelliklere sahip iki devletin iki yüzyıl içerisinde farklı yönlere doğru evrildiği görülebilir. Her iki devlet de bu 16. Yüzyıl başlarında askeri hizmet şartına bağlı olarak toprak tahsisi yapan bir askeri-idari yapıya sahiptir: Pomestie ve tımar. Ancak bu dönem açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi yönetimi sağlayabildiği, nitelik ve nicelik açısından Rus askeri gücünü geride bırakan daimi bir orduya ve bu orduyu finanse edebilecek kaynak yönetimine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik devşirme sisteminin işlerliği ile savaştan insan gücünü toplama ve yönetme konusunda Rusların henüz ulaşmadığı bir yeterlilik sağlamıştır. Savaş teknolojisi anlamında ise Osmanlı İmparatorluğu çoğunlukla ok ve kılıç kullanan bir nefer gücüne sahipken, 15. yüzyıl başından itibaren ateşli silahlar ve topçu birliklerinin istihdamını gerçekleştirmiştir. Rus ordusunda ise bu teknolojilerin etkin kullanımı 15. yüzyılın sonlarında ancak başarılabilecektir (Agoston, 2012:230-232). Buna karşın 17. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyıl başında hız kazanan bir reformist hareketle Rusya, askere alma sisteminde yenilenmeye giderek, streletleri saf dışı bırakacak ve merkezi bir ordu oluşturabilecek uygulamaları hayata geçirdi. Her ne kadar bu uygulama köleliğin devamından beslenmiş olsa da netice Rus ordusunun nefer ihtiyacını karşılayabileceği daimi bir kaynak yaratılmıştı. Ordu örgütlenmesinin finansmanını sağlayacak şekilde vergilendirme sisteminde de revizyona gidildi. Bu revizyonla Rusya vergi tabanını genişletmekle kalmadı aynı zamanda vergileri merkezi devlete aktarmayı başarabildi. Vergilendirme ve askere alma uygulamalarının bu şekilde revize edilmesi idari açıdan da düzenlemelere gidilmesini ve merkezi devletin idari sistem içerisinde kontrolü ele geçirmesini beraberinde getirdi. Eğitim alanındaki reformlarla askeri eğitim veren okulların açılması, yabancı uzmanların yeni teknoloji ve usulleri tanıtmaya ve uygulamadaki yardımıyla Rus askeriyesinin yetişmiş eleman ihtiyacı karşılanabildi. Nihayetinde Rus ordusu ve devletindeki bu değişim, 16. Yüzyılda Osmanlıların Ruslara karşı askeri üstünlüğünü 18. Yüzyılın ortalarında tersine çevirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise devşirme sisteminin zamanla terk edilmesi, sekban ve levend adıyla Türk kökenli neferlerin askeriyeye dahil olması, Yeniçerilerin evlenerek ve esnaflığa başlayarak şehirlere yerleşmiş olması gibi olayların neticesinde askeriyenin insan kaynağında niteliksel bir değişim oldu. Bununla birlikte askere alma işi genellikle yeniçerilerin oğullarına ve reayanın

askeri zümreye geçişi ile liyakat ve eğitim sürecinin dışında bir kulvarda ilerlemeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş finansmanı ve nakit ihtiyacını karşılamak için aldığı tedbirler ise ülkenin idari sistemini ve bu sistem içerisindeki aktörleri değiştirdi. Tüm bu dönüşümün Osmanlı imparatorluğu için vardığı sonuç, mali kaynak denetiminde, nefer toplama işinde ve bunlara bağlı olarak idari yetkede taşra güçlerinin etkin bir rol oynaması oldu. 18. yüzyıl oralarına gelindiğinde Osmanlı Ordusu büyük ölçüde gönüllü, milis temelli bir yapı arz ediyordu. Profesyonel bir ordudan ziyade daha yerel güçler dayanan bir görünümü vardı (Aksan, 2010:137). Osmanlı devlet ricali bu süreçte, askeri bir yenilik ihtiyacının farkına varmış olmasına rağmen, Rusya'nın streletleri gibi kendi imtiyazlarını korumak için merkezi devletin reformlarına muhalefet eden Yeniçerileri tasfiye edecek alternatif bir güce sahip olmadığı için 19. yüzyılın ilk yarısına kadar bu muhalefeti bir şekilde 'idare' etmek zorunda kaldı. Sonuç olarak 18. yüzyılda Rusya'nın reform çabaları ile askeri, mali ve idari husularda merkezileşmeyi başardığını, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. Yüzyılın aksine olarak 18. yüzyılda daha adem-i merkezîyetçi bir yapı arz ettiği belirtilmelidir. İki imparatorluk arasındaki bu farklı ileylemiş, 18. Yüzyılda özellikle Balkan sahasında gerçekleşecek karşılaşmalarda Osmanlı aleyhine bir askeri mücadele olarak gözlenlenebilir⁶².

1.4. OSMANLI TEPKİSİ/ REFORMLAR VE YEREL GÜÇLERLE MÜCADELE

1.4.1. 18. Yüzyıl'a Yürüyüş

18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu açısından "eski ile yeni" arasında "klasik dönem" ile "tanzimat" arasında, "yükseliş" ile "çöküş" arasında, "Altın çağ" ile "Dağılma devri" arasında kalan ancak müstakil bir tanımlama ve genel kabul görmüş bir adlandırması bulunmayan bir dönemdir⁶³. Bu durum 18. yüzyılın tarihsel sınırlaması

⁶² Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'nın askeri güç karşılaştırması ve her iki devletin farklı gelişimleri konusunda bkz. (Agoston, 2012:213-266), (Aksan, 2010:94-95 ve 140-142).

⁶³ Mustafa Akdağ'ın "Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri 1730-1839" (Akdağ, 1963) adlı makalesinin daha erken bir zamanlarda işaret ettiği ve B. McGowan'ın "uzun" 18. yüzyılı ayanların çağı olarak tanımlamasında da görüleceği gibi, son dönem Osmanlı tarihi ile ilgili olarak sosyo-ekonomik perspektifte yapılan çalışmaların ayanlar ve onların egemenlik bölgeleri üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte 18. yüzyılın tarihsel çalışmalarda konu olmasının son

içerisinde imparatorluğun kurumsal olarak bir dönüşüm içine girmesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönüşüm; ekonomik, idari ve mali alanda yeni birimler, uygulamalar ya da aktörlerden ziyade sistem içerisinde var olan usullerin uygulama alanının genişletilmesi ve kurumsal yapıda zaten var olan aktörlerin rollerinin ve ağırlıklarının değişmesi ile gerçekleşmiştir. Mali ve askeri açıdan yaşanan her değişim, Osmanlı taşra idaresinde bir şekilde yansımaları bulmuştur. Klasik dönemde, taşra idaresinin tımar sistemi çerçevesinde örgütlenmiş olması, yani taşranın askeri-idari bir birim halinde örgütlenmesi, askeri açıdan yaşanan bir dönüşümün dolaylı olarak idari ve sosyal neticeler vermesini beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte devletin savaşma ve savunma gücünü hem de askeri ve idari kadroların yaşam standardını belirleyen ekonomik parametrelerdeki değişim benzer bir şekilde hali hazırdaki idari, askeri ve sosyal mekanizmayı etkileyen ve dönüştüren bir unsur olmuştur. 16. yüzyıl sonundan itibaren tüm dünyayı etkileyecek ekonomik değişimin Osmanlı İmparatorluğu'na yansımaları ve bu ekonomik etkiye gösterilen reflekslerin Osmanlı Klasik dönemindeki kurumların yapısında ve insan kaynağında yarattığı değişim, zaman ve bölgesel farklılıklar dikkate alındığında farklı şekillerde yansımaları olmakla birlikte 18. yüzyıldaki mali, idari, askeri ve sosyal tablonun şekillenmesini sağlayan basamakları oluşturmuştur.

16. yüzyıl sonundan itibaren asker sayısının artması⁶⁴ ve savaş maliyetlerinin yükselmiş olması, merkezi devletin hazinesini zora soktuğu gibi ciddi bir nakit para

yıllarda önem kazanması, 16. yüzyılın merkezîyetçiliğinin ve imparatorluğun her açıdan “tam”lığının değiştiği akabindeki sürecin artık “gerileme”, “çöküş”, “duraklama” gibi kavramların ötesinde, Osmanlı idari mekanizmasını merkez-çevre eksenine oturtan ve bu açıdan süreci bir dönüşüm, bir yeniden yapılanma olarak ele alan çalışmalar nedeniyledir. Ariel Salzman, Karen Barkey, Dina Rızık Khoury gibi akademisyenlerin çalışmaları Osmanlı tarihine merkez-çevre perspektifinden yaklaşımın örnekleri arasında sayılabilir. Bkz. (Canbakal, 2009:81-82). 18. yüzyıl'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun “karanlık yüzyılı” olarak nitelenmesi hakkında (Barkey, 2011: 263-266).

⁶⁴ 16. yüzyıl sonlarında başlayıp 18. yüzyılda doruk noktasına gelen askeri zümrenin genişlemesi ve zamanla askeri-reaya ayırımının belirsizleşmesi durumu, bazı akademisyenler tarafından “Osmanlılaşma/Osmanlılaştırma” (Khoury, 1999); siyasi ve askeri erkin özelleştirilmesi, sivilleşmesi (Salzman, 1993), (Salzman, 1999) ve “Osmanlı Tarzı Merkezîyetçilik” tanımlamasıyla, toplumun muhalif kesimlerini askeri statü içerisine alarak bir tür mekezileştirme çabası (Barkey, 1999), (Barkey, 2011) olarak farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumlamaların her biri 18. yüzyılın merkezi devlet-ayan çatışmasını merkez-çevre ilişkisi üzerine konumlandırarak kendilerine özel örnekler bulabilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmalar, 17. Ve 18. yüzyıl Osmanlı taşra idaresi ve taşra elitleri ile ilgili yapılacak çalışmaları da etkilemişlerdir. Bunlardan biri Hülya Canbakal'ın 17. yüzyılda Antep üzerine yaptığı çalışmadır. Osmanlılaşma kavramını, merkez ile eyaletler arasında daha farklı ve daha kuvvetli bir bütünleşme sağlayan, yerel halkın “merkezin idare

ihtiyacı da doğurmuştur. Bu nakit ihtiyacını karşılamak için bulunan çözümler zaman içerisinde farklı problemlere yol açacaktır. Hazineyi rahatlatmak için birden fazla tedbir düşünülmüş ve hayata geçirilmiştir. Bunlar içerisinde sefersiz dönemlerde asker mevcudunu azaltmak, yeni vergiler koymak ya da var olan vergilerin oranını artırmak, imdad-ı seferiye ve bedel-i tımar gibi vergilerin hazinenin ihtiyaçlarına tahsis etmek ve müsadere gibi çeşitli uygulamalar bulunur. Ancak nakit ihtiyacını daha kapsamlı olarak karşılayacağı düşünülen iltizam usulünün⁶⁵ tımar sistemi içerisinde yaygınlaştırılması kararı (Özvar 2003:16-17 ve Batmaz 1999:250) mali açıdan verdiği sonuçların ötesinde idari sistemin yapısı ve insan kaynağı üzerinde yarattığı sonuçlarla özel olarak ilgi çekicidir. Osmanlı mali sisteminin içerisinde vergi toplama uygulamalarından biri olan iltizam 17. Yüzyıl sonuna kadar tımar sistemi içine yerleştirilemeyen gelirleri kapsayan ve askeri sınıfın yüklendiği faaliyetlerin gelirini karşılamak üzere kullanılan vergilerin nakit olarak toplanması usulüydü. Vergilendirme genellikle maaşlı memurlar vasıtasıyla yapılır ve vergi toplama görevi belirli kişilere belirli şartlarla devredilirdi (Batmaz 1999:250; Genç 2000:154). Bu usulün yaygınlaştırılması ile gelirleri azalan askeriler esnafılık ve tüccarlık gibi ek gelir kaynakları elde edecekleri işleri denemenin yanı sıra mültezimliği de bir gelir kapısı olarak görüp yoğun bir şekilde sisteme girdiler. 17. yüzyıl başından itibaren mültezimler içerisinde askerilerin sayısı hızla artmış ve neredeyse sistemin tamamına egemen olmuşlardır (Genç 2000:156)⁶⁶. Bu süreçte genellikle bir yıllık iltizam sürelerinin uygulamaya geçirilmiş olması, mültezimlerin daha kısa sürede daha fazla kazanç kaygısıyla hareket etmeleri ve zaman zaman ikinci hatta üçüncü el mültezimlerin aynı vergi ünitesinden kar elde etmeye

ve dağıtım ağlarına dahil olması”na ve yönetim sistemine eklenmiş bir seçkinler ağı oluşmasına yarayan ve bununla birlikte yönetici zümre içerisinde bulunanların, çeşitli şekillerde yerel unsurlarla anlaşma zemini bulmasına, “yerelleşmesi”ne yardımcı olan süreci tanımlayıcı bir unsur olarak ele alır (Canbakal, 2009:82)

⁶⁵ İltizam sistemini, Osmanlı’da iç borçlanmanın başlangıcı olarak ele alan görüş için bkz. Çizakça (1999).

⁶⁶ M. Genç 17. yüzyıldan itibaren daha önce iltizam usulünün içerisinde yer alan gayrimüslim unsurların ortadan kalktığını belirtmektedir (Genç 2000; 156). Ancak, 18. yüzyılda Kıbrıs konusunda araştırmalar yapan Çevikel, bu yüzyılın ikinci yarısında bölgede gayrimüslimlerin mültezim olabildiklerini, hayli geniş çiftliklere sahip olduklarını ve bölgedeki zımni nüfustan devlete ait vergi gelirlerini toplam hakkı kazanabildiklerini belirtmiş, bu kişilerin bölgenin ayanı arasında yer aldıklarını tespit etmiştir (Çevikel 2002:713).

çalışmaları⁶⁷, vergi kaynağını tahrip etmiştir. Vergi kaynakları tahribe uğradıkça vergi gelirlinin düşmesi ve buna bağlı olarak merkezin gelir ihtiyacının ve talebinin artması bir kısır döngü oluşturdu. Bu aksamayı düzeltebilmek için malikane sistemi uygulamaya kondu (Özvar 2003:19). Malikane uygulaması mukataaların mültezimlere kayd-ı hayat' şartıyla verilmesi anlamını taşıyordu (Özvar 2003:20). Malikane ve iltizam uygulamaları için zaman içerisinde tımar sistemi dahilinde bulunan alanların mukataalaştırılması gündeme geldi. Mali bir problemi çözmek üzere uygulanan mukataalaştırma toprak yönetiminde de malikanecinin yetki alanını genişletmiştir. Padişah adına yetki kullanma hakkını devralmış olan bu kişi, yönetime bir 'örf' yetkilisi olarak ortak olmuştur. Mukataa bölgesinde, eyalet ve sancağa bağlı olmadan doğrudan merkeze karşı sorumlu tutulan malikaneci, bu özelliği nedeniyle 'örf' yetkisine sahiptir denilebilir (Batmaz 1999:254-255).

Has gelirlerinin bir şekilde merkezi hazineye aktarılması ve kapı halklarının genişlemesi vali, sancakbeyi gibi pek çok kademedeki görevli için mali kaynak sıkıntısı yaratmıştır. Birçok taşra yöneticisi, gelirlerinin kendi geçimleri ve kapı halkları için yeterli olmadığından şikâyetçi olarak, ek gelir kaynağı yaratabilecekleri alanlara yönelmişlerdir. Bu açık alan genelde kanuni boşluk olan ya da tamamen kanun dışında kalan uygulamalardır. En yaygın olarak görülen ise yeni veya gayri nizami vergiler (tekâlif-i şakka) salmaktır⁶⁸. Bu kanunsuz uygulamaları azaltmak ve has sahiplerine yeni gelir kaynakları üretebilmek maksadıyla seferli dönemlerde toplanacak imdad-ı seferiyye ve sefersiz zamanlarda toplanacak imdad-ı hazariyye

⁶⁷ 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mültezimler, mukataa alanını bölgelere ya da vergi türlerine göre gruplayarak 'pare mukataaları' haline getirmişler ve 'pare mukataacılar'a satmaya başlamışlardır. Bu durum fermanlarla engellenmeye çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır. (Akdağ 1995:314-315). Sureyya Faroqhi'ye göre, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir ülke çapında bir mültezimler ağı'ndan bahsedilebilir. İkinci ya da üçüncü el olarak mültezim olan kişiler genellikle yerel halktan kişiler olmaktadır. (Faroqhi 1993:369).

⁶⁸ Valilerin (Beylerbeyilerin) bu tutumunu Hezarfen Hüseyin Efendi şu şekilde nakleder: "Selefde bir uğurdan beğlerbeğlik verilmezdi. Rumeli'nde ve Anadolu'da yirmi otuz sene sancaklarda gezüp tamam ehl-i vukuf, seferlerde yararlığı zuhur eyledikde bir eyalet ihsan olunurdu. Eyaletlerde dahi asla mazul olmayup, zulm iderse hakkından gelinüp, saire mucib-i ibret olurdu. Şimdi ise tiz mazul olmağla birkaç gün harçlık olsun deyü devr namına dürlü bahane ile fukarayı soyup alurlar. Evvel senesini takmil etmeden birkaç ay dahi yerine gelüp, borcun eda edüp, kendüye niçe müddet kifayet edecek mal tahsili için fukaraya musallat olup, bir adem suya gark olsa, niçün oldu deyü karye halkını zincüre çeküp akçaların alur. Niçesi öküzün satup borca girer. Hissesine düşeni verir ve bir fakirin oğlu ağaçdan düşse babasın habs ider... bu cümle kesret-i tebeddülattandır.." (Hezarfen Hüseyin 1998:113).

vergileri ihdas edilmiştir⁶⁹. Bununla birlikte, yine süreç içerisinde yaygınlık kazanacak bir uygulama olarak, yüksek devlet görevlilerine bazı vergi birimleri arpalık⁷⁰ olarak verilmeye başlandı. Daha doğru bir tabirle arpalık uygulaması yaygınlaştırıldı. Genellikle arpalık olarak tasarruf edilen bölgeye, arpalık sahibine vekalet edecek bir görevli yollandı⁷¹.

İltizam, malikâne ve arpalık gibi uygulamaların yaygınlaştırılması, Osmanlı taşra idaresinde, yönetici gruba vekilleri ve hatta onların vekillerinin de eklememesine sebep olmuştur. Vekâlet üstlenerek bu görevleri yapanlar, sistemin içerisinde daha önceden tanımlanmış olan muhassıllık, mültezimlik, mütesellimlik, voyvodalık gibi rütbelere sahip oldular. Ancak önceki süreçten farklı olarak bu görevler giderek artan bir şekilde yerel unsurlar tarafından dolduruldu⁷². Yerel seçkinlerin bölgeden talep edilen vergi ve asker toplama işlerinde daha faydalı ve etkili olmaları

⁶⁹ İmdad-ı seferiyye ve imdad-ı hazariyye sefer esnasında ve daha sonra da vali ve sancakbeylerinin gelirlerine katkıda bulunabilecek ve kapı halklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir miktarı hedeflemiştir. Hazariyye idarecilerin her yıl alacağı bir gelir kaynağı olarak düşünülebilir. İmdad-ı seferiyyenin de, belgelerdeki ifadeye bakarak “miri levendat tahriri için takdir ve tertib olunan akçe” tanımlanması paşaların kapı halkının leventlerden oluştuğunu (Y.Cezar 1986:53-60) düşündürmektedir.

⁷⁰ Arpalık, yüksek devlet memurlarına tahsis edilen gelir kaynağı için kullanılan bir terimdir. XVII. Yüzyıldan itibaren seyfiyye mensuplarına çeşitli şekillerde verildiği görülür. Bir veya birkaç sancağı ihtiva eden arpalıklar yüksek devlet görevlilerine (sancakbeyi, beylerbeyi, vezir gibi) verilmektedir. Arpalık alan kimselerin ilgili bölgeye gitmeleri zorunlu değildir, hatta yaygın olan gitmemeleridir. Bu durumda gelirler iltizam usulüyle toplanır (Baltacı 1991:393 ve Kılıç 1997:37-38). XVIII. yüzyıl başlarında Rumeli’de birçok sancağın “arpalık” olarak tevcih edildiğine dair örnekler için bkz. Başar (1997: 36-55).

⁷¹ Voyvodalar ve mütesellimler; hass-ı hümayuna devredilen sancaklar ve arpalık, paşmaklık olarak verilen topraklara vekil olarak gönderiliyorlardı (İnalçık 1977:29). Sancak sahibi olan yönetici, genelde farklı görevleri de üstlenmiş olduğu için veya birbirinden uzakta olan yerlerin gelirini toplaması gerektiği için, kendisine verilen bölgede ikamet etmiyordu. Dolayısıyla kendi bölgesini yönetmek için mütesellim ya da müsellim adı verilen kişileri görevlendiriyordu. Buna ek olarak görev yerlerine, özellikle vergi gelirlerini (has gelirleri, düzensiz vergiler ve cezalar) toplamak için -kendileri aynı bölgede ikamet ettiklerinde dahi- bazı kişileri görevlendiriyorlardı. Bu kişiler 15. ya da 16. yüzyılda subaşı veya voyvoda olarak adlandırılırken 16. yüzyıldan sonra giderek mütesellim olarak tanınacaklardı. Bu kişiler beratlı değil beyin buyrulduyuyla atanan kişilerdi (İnalçık 1977:30; Özkaya 2002:699-700; Çevikel 2002:713).

⁷² Askeri sınıfa mensup olanların iltizamları ele geçirmeye başlaması demek eskiden beri ocak içerisine kayıtlı olanların bu sisteme girişinden ziyade elinde çeşitli yollarla belli bir miktar serveti olan kişilerin askeri zümre ile kaynaşmasını ve akabinde bu servetleri ile iltizamları ele geçirmeleri uygulamasını da kapsar. Mesela Kahire’de zanaatkar ve tüccarların askeri zümrenin ayrıcalıklarından ve himayesinden faydalanmak üzere biçimsel olarak bir şekilde ocağa bağlandıkları görülür. Bu durumun bir sonucu olarak 18. Yüzyılın başlarında Kahire’deki yeniçerilerin terekeleri üzerinden hareketle bakıldığında, yeniçeriler arasında kahve tüccarları %66, azablar ise %27 oranındadır. Şehre yerleşen yeniçerilerin yerelleşmesi ve yerel nüfusun askerileşmesi birbirini destekleyen bir süreç olarak devam eder (Raymond, 1999:34).

nedeniyle taşra idaresi süreç içerisinde yerel unsurların eline geçti. Savaş sürelerinin uzaması nedeniyle askeri sınıf mensuplarının giderek daha uzun süre görev yapmak üzere gönderildikleri bölgelerde ikamet etmeleri onların da yerel gruplar arasına dâhil olmalarını beraberinde getirdi. Bölgeden olmayan askerilerin yerel güç odaklarıyla işbirliğine girmesi ve yerel kişilerin çeşitli vesilelerle askeri zümre ile kaynaşması bir arada yürüyen ve birbirini destekleyen bir döngü haline geldi. Böylece muhassıllık, mültezimlik, mütesellimlik⁷³ ve voyvodalık⁷⁴ gibi görevler yerel unsurların eline geçti.

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra idaresinde söz sahibi olan ayanlar⁷⁵ her ne kadar benzer sosyo-ekonomik koşulların ürünü olsalar da Anadolu ve Balkan coğrafyasında bazı farklı nitelikleri haizdirler. Güçlü ve köklü Türk ve Müslüman ailelerinin bulunduğu Anadolu sahasında ayanlar genellikle bu ailelerin mensupları arasından çıkıyordu. Bununla birlikte, Anadolu'da yerel yöneticilerden çok bu ailelerin taşra mütesellimlik, mültezimlik, voyvodalık gibi görevleri almış ve 18. yüzyılda taşra yönetimine egemen olmuşlardı. Ancak tebaanın büyük çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Balkan sahasında, ayan olarak görülen ya da daha sonradan ayan unvanı kazanan kişilerin önceleri, bir şekilde, askeri sınıf içerisinde

⁷³ 17. yüzyılda mütesellimler kethüdalar, ağalar gibi sancakbeyinin kapı halkından olan kişiler arasından seçilirken, 18. yüzyıla gelindiğinde, dönemin koşulları gereği güç ve servet kazanmış olan yerel ayanlar arasından seçilir olmuşlardı (İnalcık 1977:35).

⁷⁴ Voyvodalık 15. yüzyıldan beri bilinen bir uygulama olarak, özellikle 16. yüzyılda padişahların, paşaların, saray kadınlarının ve beylerin haslarını ve vakıflara ait mülkleri idare etmek için iltizamla alınan bir görev olmuştur. Bu formuyla voyvoda yerel asayişin sağlanması yanında, gelirlerin toplanması ve sekbanların barındırılmasından sorumlu idi ve taşra otoritesinin denetiminde değillerdi. Ancak bu bahsedilen form, 17. yüzyıldan ve iltizam ile malikane sisteminin yaygınlaşmasından önceki formdur. Sonraki aşamada İnalcık'tan anladığımız kadarıyla voyvodalar, hasa doğrudan gönderilen kişiler olmaktan çok, has kontrolü devredilen mütesellimi kaza iltizamını alan ikinci el mültezim konumundadırlar (İnalcık 1977:35). 17. ve 18. yüzyılda her kazanın bir voyvodası olması yaygın bir uygulamaydı. Kurumun gerçek dönüşümü voyvodaların, mütesellimler gibi, temsil ettiklerinin maiyetinden değil de yerel ayan arasından seçilmeye başlamasıyla olmuştur (İnalcık 1977:36; Çevikel 2002:713)

⁷⁵ 18. Yüzyılda ayan-mütesellim olarak adlandırılan bu yerel idareciler çoğu zaman sancakbeyinden bile daha geniş bir otoriteye sahiptiler. Kapılarındaki sekban gücüyle eşkiyalık hareketlerini bastırarak halkın desteğini sağlamış oldukları gibi, aynı gücü rakip ayanlar üzerinde de kullanabiliyorlardı. Ayrıca hakim oldukları bölgenin gelirlerini daha küçük ayanlara kiralarak onları da kendilerine bağlı bir duruma getirebiliyorlardı. Bölgenin mali ve buna bağlı olarak idari yönetimi de fiilen kendilerinde olduğundan sefer zamanlarında gelir, insan gücü, teçizat sağlama gibi konularda da kendilerine başvuruluyordu (İnalcık 1977:31).

görev almış, yönetici grubuna dâhil olmuş kişiler arasında çıktıkları görülür⁷⁶ (Sadat 1972:347). Anadolu'da olduğu gibi güçlü aşiret bağlarına sahip dini ve soyla gelen statüye sahip olanların toplum içerisinde kazandığı saygınlıktan farklı olarak Balkanlar'daki ayanların saygınlığını belirleyen askeri güçleri ve servetleridir. Muhtemelen bu sebeple de Balkanlarda 18. yüzyılda taşranın hakimi olarak ortaya çıkan ayanlar, dönemi inceleyen araştırmacılar tarafından 'türedi'ler olarak değerlendirilmiştir⁷⁷. 18. yüzyıl sonunda, Balkanlarda görülen ayan çatışmaları süresince servet ve askeri kuvvet açısından daha zayıf olan ayanlar birkaç güçlü ayanın etrafında toplanmıştır. Bu durum genellikle bölgede egemen olmaya başlayan kişinin çevre bölgelere kendi adamlarından birini ayan olarak belirlemesiyle gelişir. Böylece yerel yönetimde söz sahibi olan ayanlara arasında organik bir çıkar bağı kurmuş olur. 1790'dan itibaren Rumeli'de diğer küçük ayanları kendi çevresinde toplayıp bölgesel bir güce kavuşan üç ayandan bahsedilebilir: Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman, Silistre ayanı Yılıkoğlu Süleyman⁷⁸ ve Rusçuk ayanı Tirsinikli İsmail. Ayanlar arasında oluşan hiyerarşi açısından da Balkanlar bir farklılık arz etmektedir. Anadolu'da büyük mültezim ile diğer mültezimler (ayanlar) arasında genellikle ailevi bir bağ olduğu halde Balkanlarda genellikle bu bağ büyük mültezim ve onun kapı halkı arasında gerçekleşir⁷⁹.

1.4.2. Nefer İhtiyacı

18. yüzyılda özellikle Osmanlı taşrası açısından mali zorluklar ve idari yapının yerleşerek merkezden uzaklaşmasının yarattığı kaotik bir tablo hakimdir. Merkezi devlet çeşitli önlemlerle bu rahatsızlıkları gidermeye çalışsa da yönetimin en temel

⁷⁶ Askeri sınıf içinde yer alanların ayan sıfatı kazanmaları hak. bkz. İnalçık (1977:40 ve Ergenç 1982:107). Ayrıca, Kıbrıs gibi bazı yerlerde ayan zümresinin daha çok askeri ve ilmiye sınıfına mensup olan kişilerden oluştuğu bilinmektedir (Çevikel 2002:713).

⁷⁷ Bkz. Salzman (1999).

⁷⁸ Yılıkoğlu Süleyman ve Tirsinikli İsmail'in faaliyetleri için bkz. Özkaya (1983), Uzunçarşılı (1942).

⁷⁹ 18. Yüzyılda Rumeli ayanlarının güç kazanması karşısında Anadolu ayanlarının Osmanlı merkezi devleti karşısında daha "güçsüz" ve itaatkar kalmaları, F. Yeşil tarafından savaş organizasyonunda oynadıkları rollerin ağırlığı orantısında değerlendirilmektedir. Bu yüzyılın neredeyse tamamen savaş uğraşısıyla geçmesi merkezi devlet açısından askeriyenin ekonomik, lojistik ve insan kaynağı açısından desteklenmesine odaklanmasını beraberinde getirmiş, savaş meydanı olan Rumeli'yi bu açıdan daha hassas bir konuma taşımıştır. Rumeli ayanı "asker sürücülüğü" ve "nefer tahriri" gibi işleri yürütüp bu konuda neredeyse tekel haline gelirken, doğu sınırının nispeten sakin olması ve ekonomik koşulların farklılığı nedeniyle Anadolu ayanı askeri ve mali açıdan Rumeli ile kıyaslanamaz bir nitelik göstermektedir (Yeşil, 2009:18).

problemi askeri yetersizliktir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahat, reform, yenileşme ve modernleşme gibi kavramların tanımlanmasında öncelikle askeri düzenlemelerin yer alması devletin yenilenmeyi öncelikle ve hatta yalnızca askeri bağlamda düşünmesinden kaynaklanmaktadır. 17. yüzyılın başından itibaren, savaş alanındaki düzensizlik, uyumsuzluk ve askerlerin disiplinsizliği üzerine çeşitli tedbirler alınmakla beraber bu tedbirler geçmişi yeniden canlandırma cabalarından öteye geçmemiştir. Köklü bir değişimin gerekli olduğu üzerine herhangi bir öngörü olmaksızın, düzensizliğin ve aksamanın yalnızca kadim kanunlara uyulmamasının bir sonucu olduğu, dolayısıyla nizamı uyulduğunda herhangi bir sorunun kalmayacağına dair bir bakış açısı hâkimdir⁸⁰. Bu yüzyıldan itibaren savaşlar hazine için ağır bir yük getirmeye başlamıştı. Daha önce de belirtildiği gibi bu yük yeni vergilerin çıkarılması, olağandışı vergilerin standartlaşması, iltizam ve malikane uygulamalarının yaygınlaşması ya da tağşiş gibi yöntemlerle aşılmaya çalışılıyordu. Bununla birlikte Avrupalı hasımlarının giderek düzenli ve merkezi bir ordu ile Osmanlı karşısına çıkıyor olmaları tımarlı sipahilerin askeri örgütlenmedeki işlevsizliğini gündeme getiriyordu. Böylece 17. yüzyıldan itibaren tedrici bir şekilde merkezi ve ücretli ordunun tımarlı sipahilere nazaran giderek önem kazandı ve tımarlı sipahinin askeri örgütlenmedeki yeri giderek azalarak ve çoğunlukla yol, kale yapımı gibi işlerde kullanılır hale gelmişlerdi (Özvar 2003:12-13 ve İnalçık 2002:288-289; Yeşil, 2009:5,11). Vezirlerin kapı halkı sayısındaki artış, gelirlerinin azalması anlamına gelirken vezirlere ek gelir kaynağı bulabilmek tımar sistemi içerisinde bulunan bazı ünitelerin mukataalaştırılmaya başlanmıştı. Mukataalaştırılan vergi ünitelerinin idaresi vekâlet yoluyla giderek yerel güçlerin, ayanların eline geçerken zenginleşen ayan kendi kapı halkını genişletiyordu. Neticede ayanlar 18. Yüzyılda “tevzi sistemi ve malikaneleşmenin beraberinde getirdiği yetki devriyle, değişen savaş organizasyonunun gerektirdiği piyade ağırlıklı daimi ordunun her türlü ihtiyacının” (Yeşil, 2009:17) güç kazandırdığı ve sivrilttiği yerel bir güç odağı halini aldı. Özellikle savaş dönemlerinin yalnızca baharla sınırlı kalmaması, orduyu komuta eden askeri kadronun daimi olarak cephede bulunmasını gerektirirken, bu

⁸⁰ Osmanlı “Altın Çağı” na nasıl dönüleceği ve kurumların eski halinin nasıl canlandırılacağı konusunda oluşan nasihatname ve ıslahat layihalarının değerlendirilmesi ve analizi için bkz. (Öz, 1997).

kadronun iç güvenlik, idare ve maliye ile ilgili görevlerini vekillerine bırakmalarını ve lojistik açıdan onların iş bilirliğine dayanmalarını zorunlu kılmıştı. Taşradaki vekiller ise artık idari ve mali açıdan bölgeyi daha iyi tanıyan ve daha “iş bitirici” olan ayanlardı (Yeşil, 2009:17-18). Osmanlılar için neredeyse sürekli savaşlarla geçen 18. yüzyılda, ayanların merkez açısından ifade ettiği önemi belirleyen en temel işlevleri vergi ve askeri malzeme sağlamalarının ötesinde savaşın en önemli unsuru olan insan kaynağını yani neferi sağlamalarıydı⁸¹. Bu açıdan, savaşları yürütülmesi hem ekonomik kaynak hem insan gücünün sağlanabilmesi açısından neredeyse tamamen ayanlara bağlanmıştı. Balkanların güçlü ve zengin ayanları bu koşulların bir ürünüydü. Fiili durumda merkezi devletin kendilerine ihtiyaç duyması ve vazgeçilmez oluşları ile ayanlar, özellikle Rumeli sahasında, resmi olmayan konumlarını çeşitli rütbelere talip olarak meşrulaştırdılar. Savaşta yararlık göstermek, iç güvenliği sağlamak ve hatta bir anlamda taşranın idaresini yürütüyor olmak gibi nedenlerle kapıcıbaşılık ile başlayarak vezarete kadar yükselen rütbeleri ellerine geçirmekte bir zorluk yaşamadılar⁸². Bu uğurda, dilediklerini elde edebilmek için isyan ve zorbalık kullanmaktan çekinmediler. Merkezin kendi güçlerine olan bağımlılığının farkında olmaları bu “pervasız” tutumlarını pazarlık aracı olarak kullanabilmelerini sağladı. Bu gelişimin en açık örneklerinden biri ileriki bölümde ele alınacak olan Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman vakasıdır.

1.4.3. Yeniçeri Dominasyonu

Tımarlı sipahilerin değişen savaş koşullarında yetersiz kalmaları ve yerlerini giderek kapıkullarına bırakmaları sürecini temelde askeri bir dönüşüm olarak nitelemek mümkündür. Bununla birlikte idari ve mali işleyişin askeri organizasyon ile iç içe

⁸¹ Ayanların ordu için gönüllüler dahil asker toplaması ve gerekli bölgeye ulaştırması konusunda bkz (Yeşil, 2009: 18, dipnot 63). Ayrıca, 1768 ve 1787’de başlayan Osmanlı- Rus savaşları esnasında Karaosmanoğlu ailesinin, Anadolu ayan ailelerinden biri olarak, devletin nefer talebinin muhatabı olması ve bu durumun ailenin Manisa’da hakimiyetini geliştirmesine sağladığı katkı ile ilgili bkz (Nagata, 1997:33-40). Aynı dönemde Balkanlardaki bazı ayanların merkezi yönetim açısından ne derece önemli vazifeler ifa ettiği konusunda bkz. (Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed paşa ve Ayanlık Müessesesi*, 1999:105-113).

⁸² Mesela, çoban olarak başladığı kariyerini eşkıyalık ile devam ettiren, daha sonra Küçük Hüseyin Paşa’nın Pazvantoğlu Osman üzerine düzenlediği harekate katılıp yararlılık gösterdikten sonra Bilecik ayanı olan ve nihayetinde kapıcıbaşılık rütbesini de alan Kalyocu Ali’nin hikayesi 18. Yüzyılda taşrada kuvvet kazanan unsuların kat ettikleri yolun özeti gibidir (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, 1994:131).

geçtiği Osmanlı taşra yönetim mekanizmasında asker alandaki değişim diğer yapılarda da değişimi beraberinde getirmiştir. Bu değişimin toplumsal hayata yansımaları ise özellikle 18. yüzyıl Balkanlarında yaşanan sosyal değişimde gözlemlenebilir.

18. yüzyılın sosyo-ekonomik koşulları İmparatorluğun yönetim hiyerarşisinde bir değişim ile sonuçlanmış, askeri zümre genişlemiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere yerli nüfusun çeşitli yollarla askeri statü kazanma kaygısı ve savaşların daha fazla insan gücü gerektirmesi bu eğilimi besleyen kaynaklar oldu. Askeri/ayrıcalıklı zümreye dâhil olmak için bir hizmet karşılığı gelir hakkı kazanmak, seyyid olmak ya da bir askeri birliğe kayıtlı bulunmak gibi yollar bulunmaktaydı (Canbakal, 2009: 85 ve 109)⁸³. İmparatorluğun hemen her bölgesinde askeri zümrenin genişleme eğilimi görülmekteydi. Anadolu ve Rumeli kentlerinde bu durum gözlenirken Arap kentleri açısından da benzer bir gelişim yaşanmaktaydı (Raymond, 2000: 41). Yerli halkın askeriler arasına katılması tek taraflı bir hareket değildi. Askeri zümre açısından da bir yerleşme söz konusuydu⁸⁴. 17. yüzyılda gözlemlenen hale gelen yeniçerilerin şehir ve kasabalarda yerleşmeye başlamaları eğilimi, eşkıyalık ve celali isyanlarına karşı iç güvenliği sağlamak amacıyla taşısa da, yeniçeri zümresinin şehir hayatına katılmalarını⁸⁵ ve kentin sosyo- ekonomik yapısına katılmalarını sonucunu doğurmuştur⁸⁶. Ekilebilir topraklar ve ticaret üzerindeki hakimiyetlerini artırmaları

⁸³ Canbakal, Antep özelinde, reayanın bu üç yöntemi de kullandıklarını, seyyidlik ve askere kaydolmanın daha kısa vadede sonuç verdiğini belirtmektedir. Askeri statü kazanmaya çalışmanın bir sonucu olarak bir şekilde kendini askeri kadroya kaydettiren/ ettirmeye çalışan bir çok kişi olduğu ancak bunlardan bir çoğunun bu özelliği haiz olmadığı açıktır. Antep'te 1703 senesinde yapılan yoklamada yalnızca 122 "gerçek" yeniçeri bulunurken, hemen hemen aynı sayıda yeniçerinin reaya olduğuna karar verilmiştir. (Canbakal, 2009:85, 106).

⁸⁴ Yerli nüfusun yeniçeri olmaya çalışmalarına karşın, yeniçerilerin esnaf içerisine girmeye çalışmaları, her iki taraf için avantajlara sahip bir durum yaratmaktadır. Esnafın da dahil olduğu yerel grup askeri kimliğe sahip olarak bir çeşit korunma ve muafiyet peşindeyken, yeniçeriler ise ek gelir peşindeydiler (Raymond, 2000:61).

⁸⁵ 17. yüzyıl sonunda bazı şehirlerde yeniçeri nüfusunun fazlalığına dair izler bulmak mümkündür. H. Canbakal 1690'da Antep'teki yeniçeri sayımında 267 yeniçeri bulunduğunu belirtir. Aynı dönemde Antep'ten neredeyse iki kat büyük olan Trabzon'da bu sayıyı 174 olarak tesbit etmiştir. benzer bir şekilde birkaç on yıl önce Konya'daki yeniçeri sayısı Antep'in köylerinde bulunanlardan bile daha azdır (Canbakal, 2009:107).

⁸⁶ Askerlik dışı bir işten kazanç sağlarken bu işin doğası gereği kentlerdeki yerleşik konumlarını iyice pekiştiren yeniçeriler, genellikle yerel halktan evlilikler yaparak buldukları topluma hem yoğun bir şekilde entegre olmuşlar hem de askerlik mesleğinden giderek uzaklaşmaya başlamışlardır (Uzunçarşılı, 1988:477). Uzunçarşılı'nın kapıkulu ocaklarını anlattığı mufassal çalışmasında, İstanbul'da 16. yüzyıl sonlarından itibaren yeniçerilerin arasında bir esnaf sınıfının

sayesinde zamanla kent toplumunun siyasi ve ekonomik aktörleri arasına girdiler (İnalçık, 2002: 290-291). Şehirlerde, genellikle askeri konumlarının ayrıcalıklarından faydalanarak esnaf içerisine giren yeniçeriler, bakkallık, berberlik, kahvehane sahipliği⁸⁷ gibi işlerde çalışmaya başladılar⁸⁸. Bu şekilde küçük çaplı denebilecek işlerle başlayan yeniçeri-esnaf ilişkisi 17. yüzyılda Osmanlı taşra şehirlerinde⁸⁹ yeniçerileri esnaf içerisine tamamen entegre olmalarıyla sonuçlandı

bulunduğu belirtilmektedir. Hatta 1584'te İstanbul'da "dükkanlar açıp madrabazlık ettikleri, iskelelere gelen gemilerle odun kayıklarına el koyup alım satıma mâni olup kendileri istedikleri fiyat üzerinden satış yaptıkları" bilinen yeniçerilere engel olunması hususunda emirler yollanmış ancak bu sürece engel olunamamıştır. Uzunçarşılı, kadı sicillerinde de yeniçerilerin kasaplık, ekmeççilik, gibi işlerle meşgul olduklarını gösteren pekçok kayıt bulunduğunu belirterek, yeniçerilerin ticarete karışmalarının bu yüzyılda tamamlandığını ifade etmektedir (Uzunçarşılı, 1988:500). Bununla birlikte İstanbul'da yeniçerilerin tek kazanç kapısı bizzat esnaflık ya da zanaatkarlık yapmak değildir. Şehre gelen esnaf ve tüccar kayıklarından ve getirdikleri mallardan pay almaları, tüccarı/esnafı korumak bahanesiyle haraç toplamaları yaygın rastlanan bir durumdur. Sadece yiyecek içecek maddelerinden değil, İstanbul'da inşa edilecek yapılara kadar kontrol sahalarını genişleten yeniçeriler, dülgere, nakkaş gibi zanaatkarları da haraca bağlamışlardı. Neredeyse "ocaklığın müsaadesi olmadan" ev, dükkan ya da bir başka bina inşası mümkün değildi (Uzunçarşılı, 1988:501). Ayrıca bkz. (Çiftçi, 2011).

⁸⁷ 17. yüzyıl ortalarından itibaren kahvehaneler, özellikle yeniçerilerin muhalif seslerinin yükseldiği bir kamusal alan olarak görünmektedir. Sonraki iki yüzyıl içerisinde kahvehanelerin bu niteliği daha da belirginleşecektir. 18. yüzyılın sonunda da kahvehanelerin kamuoyunu şekillendirmekteki rolü devam etmiştir. Mesela, Pazvantoğlu Osman üzerine hareket yapıldığı esnada, İstanbul kahvehanelerinde Pazvant hakkında neler konuşulduğunu öğrenmek ve merkeze iletmekle ilgili görevliler dolaşmaktadır (OAK, 9/32). 19. yüzyıl başlarında İstanbul kahvehanelerinin sahipleri ve işlevi üzerine araştırma yapan Cengiz Kırılı'ya göre bu yüzyılı başlarında İstanbul'da Eyüp ve Hasköy ve Avrupa yakasında Dolmabahçe ile Rumeli Kavağı arasındaki dükkanların 1/7 kahvehanelerden oluşmakta olup, bunların çoğunun sahibi Müslümandır. Müslüman kahve sahipleri içerisinde ise yeniçeriler 1/3 lik bir oranı oluşturmaktadır. Daha genel bir ifade ile İstanbul'da esnaflıkla uğraşan her iki yeniçeriden biri kahvecidir (Kırılı, 2000:67).

⁸⁸ Yeniçerilerin esnaf içerisine karışmaları ve ticarete atılmalarına, esnaf grubuna entegre olmalarına dikkat çeken çalışmalar Cemal Kafadar'ın master tezinin akabinde 1980'lerde yoğunluk kazanmıştır (Sunar, 2006:17). Cemal Kafadar, 17. Ve 18. yüzyıllarda iki yeni grubun; yeniçeriler ve kente taşradan göçenlerin esnaf taifesi içerisine girmeye çalıştıklarını ve ilk olarak yoğun tepkilerle karşılaştıklarını belirtir. 16. Yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı ekonomisinin geçirdiği dönüşüm, yeniçerilerin Osmanlı toplumunun askeri olmayan yani sivil kesimiyle bağlantısını, entegrasyonunu hızlandırmıştır. Kendisine ek gelir kapısı arayan yeniçeri ya da şehirde bir iş olanağı bulmak isteyen göçmen esnafın kapısını zorlamış ve bir şekilde bu sistem içerisinde yer edinmeye çalışmıştır. (Kafadar, 1981: 66-72). Kafadar bu süreci "esnafization of the Yeniçeris" olarak tanımlamıştır (Kafadar, 1981:82). Kafadar'a göre Yeniçerilerin esnaflaşması 18. yüzyılda en üst seviyesine ulaşmıştır (Kafadar, 1981:85).

⁸⁹ Bu şehirlerden biri de Trabzon'dur. 1651 yılının Şubat ayında Trabzon kadı siciline geçen bir cinayet vakasında, davaya karışan iki kardeşin hem Yeniçeri hem de esnaf oldukları görülür (Tülüveli, 2005:128). Tülüveli bu olayı analiz ederken, Hasan ve Hüseyin adını taşıyan bu iki yeniçerinin lehine tanıklık eden büyükannelerinin, bu kardeşlerin yeniçeriliğini ifade ettikten sonra özellikle esnaflıklarını vurguladığını belirtir. Bir bakıma, bir cinayet vakasına yeniçeri ünvanıyla karışmanın olumsuz bir yargı uyandırması ihtimalini –muhtemelen- düşünen büyükanne, bu kanıyı yumuşatmak için esnaf olduklarını ve güvenilir kişiler olduklarını belirtmiştir. Yine Tülüveli'ye göre, bu vakada gözlemlenebilen bir diğer durum; bir Osmanlının, karşılaştığı durumlara göre sahip olduğu kimiklerden hangisi daha çok işe yarıyorsa bu kimliğini ön plana çıkarmakta bir beis görmemesidir (Tülüveli, 2005:129).

(Yi, 2004: 148)⁹⁰. Yeniçerilerin esnaf içerisine karışmaları ve ticarete atılmaları esnaf teşkilatının yapısını değiştirdiği gibi, yeniçerilerin hayat standartlarını ve yaşam şekillerini de değiştirmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın bu şekilde genişlemesi ve yeniçerilerin askerlik dışı işlere sahip olarak, evlenme oranlarının yükselmesi ve kentlerde kalış sürelerinin uzamasıyla yerel nüfuz sahipleri ile bağlar geliştirmeleri, Osmanlı tarih yazımının klasik eserlerinde Yeniçeri ocağı'nın "bozulması"nın sebepleri olarak gösterilmiştir⁹¹. Modernist bir yaklaşımla yapılan tarih çalışmalarında bozulmaya uğrayan bu gurup tüm ıslahatların, reformların en temelinde ise "ilerleme"nin önündeki en büyük engellerden biri olarak konumlandırılmıştır⁹². Ancak sosyal tarih çalışmaları açısından, 17. yüzyıl ortalarından itibaren toplumsal hayata çeşitli şekillerde dahil olan ve yerelleşerek sivilleşen yeniçerilerin sosyo-ekonomik hayatın bir parçası olarak değerlendirilmesi, Osmanlı toplum yapısının katmanlarını açıklamak açısından farklı açılımlar sunmuştur⁹³. Bu çalışmaların dikkat çektiği en önemli noktalardan biri yukarıda bahsedildiği gibi yeniçeri-esnaf arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasıdır. Bu ilişki bazen o kadar yoğun bir noktaya gelmiştir ki yeniçeriler bir şehrin nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan bir görüntü arz ettikleri gibi,

⁹⁰ 17. yüzyıl İstanbul esnafı ve örgütlenmesi üzerine hazırladığı bu çalışmada Yi, bu yüzyılda sadece yeniçerilerin değil, çeşitli sebeplerle taşradan şehre akın eden göçmenlerin de aynı şekilde esnaf teşkilatına eklemelendiğini belirtir. Bu durumun en önemli etkisi yeniçeri ve esnaf arasında "simbiyotik" bir ilişkinin kurulması ve esnaf teşkilatına yeni bağlantılar ve alt grupları dahil etmeleridir.

⁹¹ Osmanlı tarihi araştırmalarının klasiklerinden sayılan İ. Hakkı Uzunçarşılı ve E. Ziya Karal'ın çalışmaları bu kapsamdadır (Uzunçarşılı,1956), (Uzunçarşılı,1988), (Karal, 1999).

⁹² M. Sunar'a göre yeniçerilerin bu negatif imajı Osmanlı vakanüvisleri ve 19. Yüzyılda Osmanlı topraklarını bir şekilde ziyaret eden Avrupalı seyyahların anlatılarının örtüşmesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı vakanüvisleri reformcu bürokrasiyi desteklemek ve uygulamalarını meşrulaştırmak için reform karşıtı olan yeniçerileri muhalif ve zorba bir grup olarak anlatırken; Avrupalı seyyahlar da Avrupa'nın Osmanlı üzerindeki dominasyonunun bu reformlar ile hayata geçebileceği fikriyle Osmanlı bürokrasisinin reformist hareketlerine sempati duyarak, yeniçeriler gibi otonom ve reforma direnen bir sosyal grubu daha olumsuz bir imajla algılamışlar ve anlatmışlardır (Sunar, 2006:3). Osmanlı tarih yazımında bu "ilerlemeci" ve modernist yaklaşımla yapılan ve yeniçerileri reform karşıtı "bozulmuş" bir grup olarak ele alan çalışmaların eleştirisi için bkz (Sunar, 2006:3-15)

⁹³ Osmanlı siyasal ve soyal hayatında yeniçerilerin rolünü "normalleştiren", onları, ekonomik faaliyetleri ve askerlik dışı işleriyle günlük yaşamın bir parçası olarak ele alan çalışmaların öncülleri olan Robert Olson, C. Kafadar ve Rıfat Abou El Hac'ın çalışmalarının bir eleştirisi için bkz. (Sunar, 2006:15-22).

esnaf arasında da önemli bir yoğunluk kazanmışlardır⁹⁴. Mesela Cezayir’de ocaklarla ilgili bir şarkı’nın sözleri bu yoğunluğu biraz kinayeli bir şekilde aktarmaktadır “ Seyreyledim orduyu, bir çarşı, bir pazar... Reçel tüccarı olmuş askerlerin ya da yoğurt satarlar... Askerlerin bakkal olmuş... Bunu bil Padişahım”⁹⁵. Benzer şekilde Tunus, Halep ve Musul’da da yeniçeriler gerek esnaflıkla ilgilenererek, gerekse evlilikler yoluyla yerli nüfusa karışırken, yerli nüfus da farklı şekillerde yeniçeri olma yollarını kovalıyor ve şehirlerin sosyal tabakalaşmasında askeri zümreye mensup olanlar genişleme eğilimi taşıyan bir grup haline geliyorlardı. Hatta ilerleyen dönemde bu “yerli yeniçeriler” grubu merkezden gönderilen yeniçeriler ile çıkar çatışmasına yol açan bir birlik ruhuna sahip olmuşlardı (Raymond, 2000: 41-43). Ticari işlere girişmeleri yeniçerilere ek gelir sağlıyordu. Ancak bazı durumlarda, geliri yüksek iltizamları ele geçirdiklerinde ya da Kahire gibi uluslararası ticaretin büyük meblağlar kazandırdığı yerlerde bu ek gelir bir servete dönüşebiliyordu⁹⁶. Servetleri kendilerine siyasal güç sağlarken, onları buldukları şehrin ileri gelenlerine, ayan ve eşrafına, dönüştürüyordu. 18. yüzyılın güçlü ayan tipolojisi içerisine giren gruplardan biri de bu yeniçeri-ayanlardı. Yeniçerilerin bir sosyal zümre olarak taşra şehirlerindeki nüfus içerisinde yoğunluk kazanmaları ve şehrin sosyal kompozisyonunu değiştirecek bir etkinlik kazanmaları 18. yüzyılda birçok şehir için geçerli olabilir. Ancak, bir şehrin müslüman nüfusunun tamamen yeniçerilerden oluştuğuna dair bilgilere vakanüvislerin eserlerinde ve devlet kayıtlarında sıklıkla rastlamak mümkün olsa da (Sunar, 2006:49)⁹⁷ bugüne dek

⁹⁴ Yerel dükkan sahipleri ile yeniçeri ilişkisinin ilk dönemlerde ne şekilde kurulduğuna dair Raymond’ın Ceberti’den yaptığı aktarma oldukça ilgi çekicidir: “..yeniçeri bir dükkana giriyor ‘kapının üstüne mensubu bulunduğu orta’nın nişan ve rengini taşıyan bir tabela asıyor ya da ‘senin ortağınım’ diye yazıyordu”. Böylece... bütün gününü dükkanda rahatça oturup” hiçbir şey yapmadan ama kâra ortak olarak geçirebiliyordu (Raymond,1999: 34).

⁹⁵ Jean Denny, “Chansons de Janissaires turcs d’Alger”, Memoires Rene Basset, Paris, 1925’ten aktaran (Raymond, 2000:41)

⁹⁶ Hac kervanlarının güvenliğini sağlama ve gümrük iltizamlarını işletmeye başlamaları ile Kahire’de yeniçeriler, özellikle de yeniçeri ağaları ciddi miktarda servet kazanmışlardı. Ancak ticari yatırımlara girilerek, tarım alanlarını ele geçirmeleri ve kahve ticaretinin kapısı olan Süveyş gümrüğünü kontrol altına almalarıyla servetleri “devasa” ölçülere ulaştı. Kahve ticaretine bağlı olan bu servetle, ocak ağaları çok sayıda asker ve köle besleyebilecek bir güce sahip olarak siyasi güce de erişmişlerdi (Raymond, 1999:37-89).

⁹⁷ Sunar bu konuda B.O.A. C. DH. 13478 kayıt numaralı arşiv belgesini örnek olarak kullanmıştır. Bu belge 22 Haziran 1747 tarihli olup, Erzurum Valisi İbrahim Paşa’nın tahriratını içermektedir. İbrahim Paşa, Erzincan ahalisinin yeniçerilerden ibaret olduğunu, sekiz-on günde bir kendi aralarında çatıştıklarını ve hatta bu çatışmanın şehrin içinde karşılıklı metrisler kazmaya kadar ilerlediğini yazmaktadır (B.O.A. CDH. 13478).

yapılan çalışmalarda bu durumu örnekleyecek bir çalışma yapılmamıştır. Fakat 1790-1808 arası dönemde Vidin şeriyeye sicilleri incelendiğinde sicillerde kayıtlı terekelerin üç gruba ait olduğu görülür: Yeniçeriler, kadınlar ve gayrimüslimler. Kadın terekeleri ise yeniçerilerin eşleri, anneleri, kızkardeşleri gibi bir grubu tanımlamaktadır. Dolayısıyla 18. yüzyılın son yıllarında Vidin şehrinin ve yakın çevresinin, yeniçerilerin denetimde olduğunu, en azından kayıtlara yansıdığı kadarıyla Vidin'in de bir "yeniçeri şehri" olduğunu söylemek mümkündür.

1.4.4. Askeri Reform

Özellikle 1699 sonrasında İmparatorluğun hasımları ile girdiği savaşlarda başarısızlıklar yaşaması ve uzun süren savaş lojistiğinin problem olması Osmanlı devlet adamlarında, askeriyede daha köklü ıslahatlar yapılması hususunda bir kanı uyandırmıştır⁹⁸. III. Selim dönemine kadar Osmanlı ıslahat fikri ve çabası eski nizamın canlandırılması ve kanun-ı kadime uyulması çerçevesinde gelişmiştir. Avrupa hayatının yavaş yavaş tanınması ve Avrupa'daki gelişmelere öncelik sosyal hayat perspektifinde olsa bile ilgi duyulmaya başlanması bu dönemin özelliğidir. İbrahim Müteferrika'nın Avrupa milletlerinin siyasi ve askeri nizamından bahseden eserini hazırlaması, artık Osmanlı ricalinde Avrupa askeri gelişmelerine karşı merakın uyandığının göstergesi sayılabilir. Özellikle top yapımı ve ateşli silahlarla ilgili birtakım çabaların yer aldığı 18. yüzyılın ilk yarısında bazı Avrupa kökenli askerlerin hizmetlerinden faydalandığı görülür. Bunlardan en tanınmış Fransız Kont Alexandre de Bonneval, Müslüman adıyla Humbaracı Ahmed Paşa'dır. Topçu ocağını ve kadrolarını geliştirebilmek için ilk mühendislik okulunu kurmuştur. Ancak Humbaracı'nın yaptığı çalışmalar uzun ömürlü olmamıştır. Islahat ile ilgili çalışmalar 18. yüzyılın ortalarında bilgi toplama ve ilk deneyimler halinde ilerlerken, planlı bir çalışma haline gelmesi 1792'de savaş sonrasına denk gelecektir. I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) bazı ıslahatlar yapıldı. 1768 senesinde Rusya ile başlamış olan savaş, askeri yeniliğin kaçınılmaz olduğunun bir göstergesiydi. Savaş içerisinde donanmanın harap oluşu sebebiyle Gazi Hasan Paşa tarafından yeniden inşa edildi. Yabancı uzmanlar ve askerlerin hizmet ve önerilerine başvuruldu. Mühendishane-i bahr-i hümayun ile donanmanın subay kadroları

⁹⁸ (Sunar, 2010:497).

eğitilmeye çalışıldı. Baron de Tott, sürat topçuları adıyla topçu ve mühendislerden oluşan yeni bir ocak kurdu. Bununla birlikte döneme uygun top ve tüfekleri üretebilmek maksadıyla silah fabrikası ve askeri teçhizat konusunda uzman yetiştirmek amacıyla mühendislik okulu kuruldu. Fransız subaylardan danışma hizmeti alındı. 1780 sonrasında ise Avrupa’da okutulan teknik metinlerin çevirileri yapıldı ve Müteferrika tarafından kurulmuş olan matbaanın tekrar faaliyete geçirilmesiyle basıldı. Bu yenileme faaliyeti 1787’de Rusya-Avusturya ile savaşın başlamasına dek sürdü⁹⁹.

1.4.5. Nizâm-ı Selim-i Sâlis

III. Selim tahta geçtiğinde İmparatorluk Rusya ve Avusturya ile savaş içerisindeydi. Bu nedenle herhangi bir düzenleme yapabilmek için öncelikle bu savaşın sona ermesi beklendi. Ancak 1792 senesinden sonra öncelikle askeriye olmak üzere ekonomi ve idari alanları da kapsayan bir ıslahat programı uygulanmaya çalışıldı. 18. yüzyıl sonunda III. Selim ile birlikte, askeri reform üzerine çalışılmaya başlandığı esnada yeniçeriler uzun zamandan beri tüccar ve zanaatkar olarak taşranın ve İstanbul’un günlük yaşamında yerlerini sağlamlaştırmışlar ve içlerinden bazıları imkan buldukları ölçüde servet edinerek nüfuz kazanmışlardı. Bu nedenle III. Selim’in reform çalışmaları esnasında, refleksleri takip edilen ve dikkate alınıp hesaba katılan bir güç odağı halindeydiler. Bu nedenle tahta çıkışından kısa bir süre sonra, imparatorluğun sorunları ve ve sorunun muhtemel çözümleri ile ilgili bir toplantı yaparak, devlet erkanından bu hususlardaki tesbitlerini yazılı olarak isteyen III. Selim, kendisine sunulan layihalarda, yeniçerilerin nizamsızlığı ve yetersizliğinden oldukça dikkatli bir dille bahseden metinler buldu. Islahatçıların¹⁰⁰ tamamı askeriye’nin yeniden organize edilmesi konusunda hem fikirdiler. Ancak bu fikirleri, yeniçerilerin reaksiyonundan kaçınmak üzere yeni bir ordu olarak tanzim etmek yerine bir şekilde varolan ocağa bağlı bir grup olarak kurulması şeklinde ifade

⁹⁹ (Shaw, 2008:10-14), (Sunar, 2010:498).

¹⁰⁰ III. Selim’in çevresindeki reform ekibi dar bir kadrodan oluşmaktaydı: Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa, Sır Katibi Ahmed, “sudur”dan İsmet Bey, İbrahim Nesim, Bahriye Nazırı Hacı İbrahim, ilk irad-ı cedid defterdarı ve talimli asker nazırı olan Çelebi Mustafa Reşid yer almaktadır. İlk başta üç kişi olan padişahın çevresindeki bu kadro daha sonra on iki kişiye ulaşmıştı. Gizli bir kabine gibi çalışan bu ekibin divan üyeleriyle beraber kırk kişilik bir meclis oluşturduğu ve önemli kararları bu şekilde aldıkları öne sürülmüş ve başta sadrazam olmak üzere diğer divan üyeleri tarafından tepki ile karşılanmıştı (Beydilli, Nizâm-ı Cedîd, 2007:176).

etmişlerdi (Shaw S. J., 2008:115-121), (Sunar, 2006: 41). İslahatçıların da içerisinde bulunduğu layiha yazarlarının hemen hemen tamamı ordudaki mevkilerin liyakate ve tecrübeye bakılmaksızın en yüksek bedeli ödeyene verilmesini eleştirmişlerdi. Askeri nizamsızlığın sebepleri ise her bir layiha yazarı için farklı hususların vurgulanması ile ortaya konmuştu. Bu sebepler arasında yeniçerilerin yeni kurulmaya çalışılan topçu ve piyade ocakları uğruna ihmal edilmesi, kışın ordunun dağıtılması, çok fazla sayıda askerin barış zamanları da dahil olmak üzere silah altında bulundurulmaya çalışılması, niteliksiz asker alımı, subayların yeniçeri ocağının içerisinde çıkması sebebiyle merkezi devlet karşısında yeniçeri tarafgirliği yapmaları gibi maddeler sayılmıştı. Dolayısıyla özelde yeniçerilere genelde askeri örgütlenmeye yeni bir düzen getirilmesi zarurietini herkesin ortak görüşüydü. Layiha yazarlarının ortak görüşte olduğu bir diğer konu ise topçu ocaklarının geliştirilmesiydi. Geçirilen savaş döneminde Rus rakiplerine karşı topçu sınıfının zaafiyeti özellikle görülmüştü. Ebubekir Ratib Efendi'nin¹⁰¹ hazırladığı rapor diğer lahiyalardakiler ile örtüşen ve III. Selim'in planladığı ıslahat çalışmasına uyan yapısı ile dikkate değerdir. Ratib Efendi, askeri örgütlenmenin işinin ehli nefer ve subaylardan oluşması gerektiğini, bunu sağlamanın yolunun ise Avrupa'da olduğu gibi talim yapan ve techizat bilgisi kazanmış yeni nefelerin eğitimi ile olacağını belirtiyordu. Ebubekir Ratib Efendi layihasında izah ettiği ıslahatlar bütününe "nizam-ı cedid" tabirini uygun görmüştü (Shaw S. J., 2008:131).

Nizam-ı cedid tabiri ile yapılmak istenen reformların belirlendiği ve hatta yetmiş iki maddelik bir program olduğu ifade edilmekle birlikte bunları sıralamak mümkün değildir, ancak uygulamalardan yola çıkılarak programın içerdikleri anlaşılabilir (Beydilli, Nizâm-ı Cedîd, 2007:176). 1790'dan itibaren peş peşe birçok askeri içerikli ferman yayınlanarak varolan eksikliklerin giderilmesi için girişimler başlatıldı. Divan tarafından her ocağa bir nazır atandı, her ocak ağa ve nazır tarafından yönetilecekti. Mevcut subay ve ağalar kabiliyet ve yeterlilik açısından merkezden gönderilen özel görevlilerce imtihana tabi tutularak, yetersiz bulunanların yerine Avrupalı danışmanların görev yaptığı birliklerde eğitim gören

¹⁰¹ Ebubekir Ratib Efendi ile ilgili ayrıntılı ve analitik bir çalışma için bkz. (Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, 2011).

askerler getirildi. Ocaklar orta ve bölük olmak üzere büyüklüklerine ve hizmet niteliklerine göre sınıflandırıldı. Askeriyedeki bütün mevkiler hiyerarşik olarak düzenlendi. İstanbul'daki ocakların hepsine kışlalar verildi. Her kışlanın çevresine talimgahlar yapıldı ve düzenli talim ve disiplin şart koşuldu. Talime katılmayan neferlere ağır cezalar öngörüldü (Koç & Yeşil, 2012:18-19,119,163-165)¹⁰², (Shaw S. J., 2008:149-151).

Sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu, arabacı, humbaracı ve lağımcı ocağı gibi eski askeri birliklerin ıslahına çalışıldı. Öncelikle tımar sipahilerin ellerindeki dirlikler, dirlik sahiplerinin durumu yeniden gözden geçirildi. Dirlik sahibinin görevini yerine getirip getirmediği, askeri kabiliyeti, görev yerinde bulunup bulunmaması gibi birçok hususta kontrole tabi tutuldular. Yetersiz bulunanların dirlikleri ellerinden alınarak görevlerine son verildi. Sipahi birliklerinin kışın savaş alanında bulunmaktan kaçınmaları, dirlikleri ile ilgilenmek istemeleri, Avrupa'nın her mevsim savaşılabilen düzenli ordusu karşısında Osmanlı ordusunun zaaf gösterdiği noktalardan birini oluşturuyordu. Bu nedenle III. Selim; sipahilerin kış aylarında dirliklerine dönmelerinin mutlak bir hak olmadığını ancak kendisi tarafından verilen bir ayrıcalık olduğunu ifade eden fermanlar çıkarttı ve aynı bölgeden on sipahi içerisinden birinin dirliklerle ilgilenmek için geri dönebileceğini kalanların ordudaki görevlerine devam etmesi gerektiğini bildirdi (Koç & Yeşil, 2012:2-16). Yeniçeri ocaklarındaki ıslah çalışmaları için Avrupa tipi silah ve mühimmatın verilmesi ve bu silahların kullanımını öğretmek ve talim yaptırmak için eğitilmiş komutanlar gönderildi. Topçu ocağı için de kışla ve talimgâhların inşası, yeni ve modern mühimmat sağlandı, Avrupa'dan topçu subaylar getirilerek topçu neferlerinin eğitimi sağlandı. Top arabacıları ocağı da ıslah edildi. Humbaracı ve lağımcı ocakları için benzer yöntemler kullanılarak yenileştirildi. Bu ocaklara mensup

¹⁰² Türk Tarih Kurumu arşivinde yer alan Y/534 numara ile kayıtlı ve “Merhûm Sultan Selîm Hân-ı Sâlis'in Zamanında Tanzîm Olunan Kavânin” başlığını taşıyan mecmuanın neşri olan bu eserde, mecmuanın ihtiva ettiği kanun ve nizamnameler transkripsiyon ve tıpkı basımları ile sunulmuştur. Nizam-ı cedit programının her ocak ve neferatı için uygun gördüğü uygulamalar çeşitli kanunname, kanunname zeylleri ve nizamnameler içerisinde bulunabilir. Neferlerin talimi ve kışlaların kurulması ile ilgili düzenlemeler de bu şekilde birden fazla nizamname ve kanunname içerisinde zikredilmiştir bu sebeple, çalışmada Y. Koç ve F. Yeşil'in eseri, bir bütün olarak ele alınıp, referanslar doğrudan sayfa numarasına verilecek, kanunname ve/veya nizamnamenin, transkripsiyonu yapılan mecmuadaki adı zikredilmeyecektir.

neferlerin evlenmeleri yasaklandı, daimi olarak kışlada yaşamaları ve talim yapmaları şart koşuldu (Koç & Yeşil, 2012)¹⁰³. Eski Ocaklar bu şekilde yeni komutanlar ve usullerle düzenlenmeye çalışıldı. Ancak askeri açıdan asıl hedeflenen yeni bir ordunun kurulmasıydı (Shaw S. J., 2008:153-168), (Beydilli, *Nizâm-ı Cedîd*, 2007:176), (Aksan, 2010:200-212).

1794'te bu yeni askeri teşkilat için düzenlemeler ilan edildi¹⁰⁴. Nizam-ı cedid ordusu Bostancıyan-ı Hassa Ocağına bağlı bir şekilde kuruldu ve Bostancı Tüfekçi Ocağı olarak adlandırıldı. Bir şekilde askeri sistemin içine entegre edilmesi, yeni ordunun tepki öekmesini engellemek maksadını taşıyordu. Levend Çiftliğinde tek ortayla kurulan bu ordu, zaman içerisinde genişletilecekti. Avrupa ordularına benzeyen bir hiyerarşik yapı içerisinde organize edildiler. Yeni ordunun mensuplarına mavi bere, kırmızı ceket ve pantolondan oluşan Fransız tarzı üniformalar giydirildi. Bu yeni ordunun asker ihtiyacı İstanbul sokaklarındaki işsiz gençlerden ve Anadolu ayanının özel askerleri arasından karşılandı. Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle ikinci bir orta kuruldu. Bu orta için taşradaki yöneticilere asker toplamaları ve yeni usullere göre eğitmeleri emredildi. Bu askerlerin düzeni ve eğitimi ayrıntıyla açıklanarak; günlük yoklama, nöbet, talim ve ceza sistemi gibi bütün durumlarda İstanbul'daki ocakların düzenlemeleriyle aynı çizgide olması sağlandı. Levend çiftliği başta olmak üzere İstanbul'un çeşitli yerlerinde kışlalar yapıldı. Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde yeni askerlerin üssü olmak üzere kışlalar inşa edildi. Bu kışlaları Rumeliye'de yaymak için girişimde bulunulduysa da, Rumeli'de Nizam-ı cedid'in silahlı direnişle karşık bulması üzerine sonuçsuz kaldı.1794'ten sonra yeni ordunun asker sayısında ciddi bir artış yaşandı ve bu askerlerin büyük çoğunluğu Türk kökenliydi. III. Selim'in iktidarının sonlarına doğru Nizam-ı Cedid askerinin sayısı yirmi üç bine çıkmıştı. Kullanıldığı durumlarda da yeniçerilere ve sipahilere nazaran üstünlüğünü göstermişti (Aksan, 2010:205-206), (Shaw S. J., 2008:174-181), (Beydilli, *Nizâm-ı Cedîd*, 2007:177) .

¹⁰³ Bu eserde, topçu ocağı ile ilgili olarak s.61-75; arabacı ocağı ile ilgili olarak s.79-95 ve112-113; humbaracı ve lağımıcı ocakları ile ilgili olarak s.17-23 ve113-116'ya bakılmalıdır.

¹⁰⁴ Bu düzenlemeleri, kanunname ve nizamname halinde topluca görmek için bkz. (Koç & Yeşil, 2012).

Askeri eğitim alanında da bazı ıslahatlara girişildi. 1775'te kurulan Mühendishâne-i Bahrî-i hümâyun modernleştirildi ve 1795'te Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun kuruldu. Bu mühendishanenin içinde yer alan matbaada pek çok yeni eser basıldı. Yeni bir donanma inşası uzun vemasrafı bir çalışma olmasına rağmen başarılı oldu. 1795 yılına gelindiğinde seksen iki gemilik bir filo oluşturulmuş oldu (Beydilli, *From Küçük Kaynarca to the Collapse*, 2001:72) (Beydilli, *Nizâm-ı Cedid*, 2007:177).

Yapılacak reformların finansmanı meselesi nizam-ı cedid icraatının en önemli konusudur. Bu durum meydana gelen muhalefetin de ana sebeplerindendir. İrad-ı cedid hazinesi bu işler için kurulmuş, yeni askeri teşkilatın masrafları buradan karşılanması planlanmıştır. Dolayısıyla başlangıçta irad-ı cedid defterdarlığı ve talimli asker nazırlığı aynı kişiye, Mustafa Reşid'e verilmiştir. Reform giderlerinin karşılanması için öncelikle tüm tımar gelirlerinin zaman içerisinde hazineye intikali ve sistemin ortadan kaldırılmasına yönelik bir uygulama başlatılmıştır. Yıllık geliri 30 keseden yüksek olan mukataalar satışa çıkarılmayarak hazineye devredilmiştir. Ayrıca İstanbul emtia gümrüğü, duhan gümrükleri mukataaları ve gelirleri yüksek diğer mukataaların gelirlerinden oluşan ve hisseler halinde daha önceleri peşin ödeme ile taliplerine tevcih edilen eshamın da mahlul olması halinde el konulup İrad-ı cedid hazinesine aktarılması kararlaştırılmış, son savaşa katılmayanlar yoklanarak, yirmi keseye kadar gelirleri olanların ellerindeki zeamet ve tımarlar gelirleri alınarak hazineye aktarılmıştır. Yine gelir kalemi olarak alkollü içkilerden resm-i zecriyye, koyun ve keçilerin yapağı ve kıl resmi, pamuk ve pamuk ipliği, mazı ve istifdiye (kuş üzümü) vergileri ihdas edilmiştir¹⁰⁵. Böylece irad-ı cedid hazinesinin 1212 (1797-1798) yılı geliri 64.500 kese gibi bir meblağa ulaşmıştır. Ordunun ihtiyacı için nüzul eminleri ve istanbul için tüccarlar görevlendirilmiş ve bu ihtiyaçların aksatılmadan ve usulüne uygun olarak karşılanması sağlanmıştır. Hububat nezaretinin oluşturulması ile bu alanda ciddi düzenlemeler yapıldı. Özellikle mübayaacıların zahire mübayaası esnasında halka eziyetleri ve haksız

¹⁰⁵ Tımar gelirlerinin hazineye intikali ve zecriyye rüsumu uygulaması için bkz. (Koç & Yeşil, 2012:97-102).

kazanç elde etmelerinin önüne geçildi (Beydilli, *From Küçük Kaynarca to the Collapse*, 2001:176).

III. Selim döneminde ıslahat yapılan alanlar yalnızca askeriye ile sınırlı değildir. İdari yapılanmada da bazı düzenlemelere gidilmiştir. 1793 yılında idari mekanizmanın üst kademesi olan vezirler ile ilgili çalışma başlatılmış, vezir ünvanının taşıyan çeşitli görevlilerin gelirleri birbiriyle denkleştirmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte vezir sayısı düşürülmüş, liyakatini kanıtlamış kişiler arasından seçilmesine ve makamının gerektirdiği görevler dışında herhangi bir görev üstlenmemesine dikkat edilmiştir. Devlet görevlilerinin atanması halinde ödeyecekleri ücret ve hediye gibi hususlar yeniden düzenlenmiştir. 1795’de aynı hediyeler kaldırılmış ve yerine memurların gelirlerine göre artan ya da azalan sabit ödeme getirilmiştir. Bu uygulama, herhangi bir memuriyeti elde etmek için liyakatten ziyade fazla ödeme yapan ve kişisel bağlantıları kuvvetli kişilerin atanmasını engellemek amacıyla yapılmıştır. Taşrada valilerin otoritesi ve gücü artırılmaya çalışıldı. Bu amaçla valilerin görev süresi üç yıla çıkarıldı. Ayrıca çeşitli sebeplerle seyahat eden devlet görevlilerinin iâşe ve ibate masraflarının azaltılması ve bu konudaki usulsüzlüklerin giderilmesine çalışıldı. Bu durumlarda halka yüklenen vergilerin ayrıntılı olarak tanımlanması ve kaydının tutulması sağlandı. Valilerin genellikle en son görev yerlerine yakın bölgelere atanması da bu yolda alınan tedbirlerden biri oldu (Shaw S. J., 2008:227-231).

III. Selim’in reform hareketi, ekonomi, idare ve askeriye alanlarında merkezileşmeyi sağlamaya yönelik bir çabaydı. Devletin gelirler, neferler ve idare üzerindeki otoritesinin sağlanması ve Avrupalı çağdaşlarının başardığı gibi merkezi, talimli ve disiplinli bir ordu kurmak hedeflenmişti. Ancak, ıslahata girişilen her alanda, eski nizamın gidişatından kâr sağlayan bir grubun çıkarları tehdit edilmişti. Dolayısıyla Nizam-ı cedid her adımda kendi muhaliflerini yaratmıştı. Tımar gelirlerinin kontrol altına alınıp, mahlul ve düşük gelirli dirliklerin hazineye dönüşü, yeniçerilerin talim ve disipline zorlanması, esnafıkta ısrar edenlerin ordudan ihracı, eshamların hazineye dönüşü, yeni ordunun masrafları için yeni vergilerin ihdası gibi çok çeşitli sebeplerden Nizam-ı Cedide yönelik bir muhalefet oluşmuştu. Asıl problem yeni

nizamın merkezi kontrolü getirmesiydi. 18. yüzyılda taşra yönetiminde askeri, mali, idari alanı bir ağ şeklinde saran ayan, yeniçeri ve bu gruplarla iş birliği yapmış olan ya da bizzat bu gruplara dahil olan yerel idareciler için merkezin kontrolü kabul edilemezdi. Neticede Kabakçı Mustafa Ağa önderliğindeki bir yamak ayaklanması ile bu ıslahat programı son buldu.

2. BÖLÜM: OSMANLI YÖNETİM DİNAMİKLERİNDEKİ DEĞİŞİM VE VİDİN: BÖLGESEL VE YEREL SORUNLARI

2.1. OSMANLI TAŞRA İDARESİ

Osmanlı taşra idaresi devletleşmenin ilk devirlerinden itibaren sancak-kaza örgütlenmesi üzerinde şekillenmiştir. Bu iki birim ve merkezi otoritenin yürütme ve yargı gücünün temsil edildiği ünitelerdir. Bu birimler birbirlerine hiyerarşik olarak bağlı değildir. Sancağın başında bulunan bey askeri kökenli bir görevli olup yargı yetkisini elinde bulunduran kadı üzerinde herhangi bir yaptırıma sahip değildir. Bununla birlikte kadının hükmünü uygulayabilmesi de sancakbeyinin varlığına bağlıdır. Bir ast-üst ilişkisinden bahsedilememekle birlikte taşra idaresinin bu iki otoritenin işbirliği içerisinde görev yaptığı bir sistem olduğunu açıklar (Ergenç, 1995:61).

Bu iki işlevli uygulamaya paralel olarak Osmanlı hakimiyetindeki topraklar eyalet ve sancak şeklinde askeri-idari birimlere ayrılmış, ayrıca şeri-idari birim olarak da kazalar oluşturulmuştur. Eyaletlerin¹⁰⁶ başında beylerbeyi, sancakların yönetiminde ise sancakbeyi bulunuyordu. Askeri-idari örgütlenmede yer alan bu görevliler tımar sistemi içerisinde dirlik tasarruf ederek, gelirlerini bu dirlikler vasıtasıyla karşılıyorlardı. Kadıların gelirleri de, mahkemede yaptıkları işlem başına aldıkları ücretten oluşuyordu.

Taşra idaresinde hizmetleri ve görevleri yerine getiren kadronun gelirleri başlıca iki yolla karşılanmaktaydı. Bunlardan ilki tımar sistemi olup, görev karşılığı belirli bir alandaki vergi kaynağı, vergi tahsili yetkisi ile birlikte tahsis ediliyordu. Bu şekilde, geniş bir coğrafyada ve ulaştırma imkanlarının sınırlı olduğu bir dönemde, gelirlerin, nakde çevirmek zorunluluğu ve merkeze yollama sıkıntısı olmadan, yerinde dağıtımını sağlanırken, askeri-idari yükümlülük ve sorumlulukların yerine getirilmesi de merkeze yük getirmiyordu. Öte yandan tımar sistemi içine yerleştiremeyen ya da daha çok nakde dayalı ticari alanlardaki vergi faaliyetleri için iltizam sistemi

¹⁰⁶ Eyalet örgütü ve sistemin ayrıntıları için bkz (Ünal, 2002:219-220).

uygulanmıştır. Belirli bir oran ya da miktar olarak tayin edilen vergilerin, yükümlülerden toplanması ve gerektiğinde nakde çevrilip devlet hazinesine aktarılması işini yapan kişi olan mültezim, iltizam uygulamasına konu olan vergi kalemlerini çoğu kez açık artırma yolu ile “havaleten” alıyordu. Bu açıdan mültezimler de tımar sahiplerinin yaptığı gibi, vergiye konu olan faaliyetleri yapan grupları ya da bölge halkını yönetiyordu (Ergenç, *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler*, 1981:1267).

Daha önce, Osmanlının idari ve mali sistemindeki dönüşümün anlatıldığı bölümde belirtildiği gibi 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dirlik sistemi içerisinde ve bazen de ona paralel olarak iltizam usulünün yaygınlaşması ile birlikte taşra idaresinde merkezin otoritesi ve bunu uygulama biçimi değişti. Vergi birimi ile merkezi devlet arasındaki araçların sayısı arttı. Tımar alanlarının mukataalaştırılması ve iltizama verilmesi, arpalık uygulamasıyla üst kademe devlet görevlilerine ek gelir kaynakları yaratılması, iltizam uygulamasının bazı durumlarda malikâne uygulamasına çevrilmesi gibi faaliyetler mültezimler, mütesellim, muhassıl gibi görevlilerin sayısını ve etkinliğini artırdı. Belli durumlarda bu mültezimler kendi görevlerini de yine iltizam ile başkalarına devrettiler ve tasarruflarında bulunan bölgelere vekillerini yolladılar. Bu şekilde mali-idari sistemin içerisine daha fazla sayıda kişi dahil olmaya başladı. Yerel nüfuz sahiplerinin giderek artan bir şekilde bu görevleri ellerine geçirmeleri taşrada etkin olmalarını beraberinde getirdi. Dolayısıyla 18. Yüzyılda taşra idaresinde yerli servet ve nüfuz sahipleri egemen olmaya başlamış, yönetim merkezden kontrol edilmekten ziyade daha ademi merkezîyetçi bir görünüm almıştı (Ergenç, *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler*, 1981:1268-1269), (İnalçık, *Centralization and Decentralization in Ottoman Administration*, 1977). Osmanlı imparatorluğu’nda taşra idaresindeki dönüşüm ve 18. yüzyıldaki hali ana hatlarıyla bu şekilde ifade edilebilir. Yerel nüfuz sahiplerinin taşradaki kontrolünün artmasına ve özellikle serhat şehirlerinde 18. Yüzyılda yeniçerilerin ve/veya genel olarak askeri zümrenin idari mekanizmaya tesirine örnek teşkil edebilecek şehirlerden biri Vidin’dir. Merkezi devletin bu yerel güçlere

duyduğu ihtiyaç ve taşra idaresinin bu yüzyıldaki işleyişi ve idari aktörler Vidin örneğinde oldukça açık bir şekilde görülebilir.

2.2.VİDİN'DE OSMANLI İDARESİ

Tuna kenarında bir liman şehri olan Vidin Romalılar tarafından kurulmuş olup, ilk ismi Bononia'dır¹⁰⁷. Osmanlı egemenliğine girene dek Bizans ve Bulgar egemenliğinde kalan şehir, Kosova savaşıyla ikiye ayrılan Bulgar Krallığı'nın yönetim bölgelerinden biridir. Bu iki bölgeden Tırnova 1393'de, Vidin ise 1396'da Osmanlı hakimiyetine girmiştir¹⁰⁸ (Herbert, 1896:12-14), (Ivanova, 2002:205), (Gradeva, 2004:108), (Kayapınar, 2004:119).

Vidin, Osmanlı hakimiyetine girdiğinde, Rumeli eyaleti içerisine dahil edilmiş ve Vidin sancak merkezi olmak üzere Vidin sancağı örgütlenmiştir. (Roucek, 1935:307). 1568-1574 ve 1578-1588 yılları arasında Temeşvar eyaletine katılmış, 1632-1641 arasında Özi eyaletine bağlanmıştır (Kunt, Sancaktan Eyalet 1550-1606 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi, 1978:135,154,186). Ancak bu kısa süreli idari değişiklikler dışında Vidin, 1846 yılına kadar Rumeli eyaletine bağlı kalmıştır¹⁰⁹.

Vidin sancağına bağlı olan kazaların sayıları yüzyıllara göre değişiklik göstermiştir. 1530 tarihli *Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri*'nde Vidin sancağı; Vidin Kazası (Gironiye, Zagoriye, Polomiye, Timok ve Çerne-Raka nahiyeleri dahil), Bana Kazası, Feth-i İslam Kazası (kura-yı cedit nahiyesi dahil) ve İsfelik Kazası'ndan

¹⁰⁷ Vidin şehrinin eski isimlerinde bazıları *Bdin, Bidin, Varadino, Varadin, Veçina ve Veçine*'dir (Tuğlacı, 1985:404), (Herbert, 1896:2), (Ivanova, 2002:205).

¹⁰⁸ Ayşe Kayapınar, Vidin'e Osmanlı Türklerinin ilk yerleşim tarihinin 1388 olduğunu belirtir. Bu tarihte Vidin Çarlığı Osmanlı "vasallığını" kabul etmiş ve Osmanlılar buraya bir garznizon yerleştirmişlerdir (Kayapınar, 2004:124-125).

¹⁰⁹ 17. Yüzyıl başında, Balkanlardaki Osmanlı sancakları şunlardır; Silistre, Kırık-Kilise, Vize, Gelibolu, Selanik, Tırhala, Eğriboz, Mora, İnebahtı, Kalı-eli, Yanya, Delvina, Avlonya, Elbasan, Dukagin, İskenderiye, Ohri, Üsküp, Köstendil, Sofya, Niğbolu, Çirmen, Vidin, Semendire, Alacahisar, Vulçitrin, Pirzerin, Bosna, İzvornik, Kırka, Kilis ve Hersek (Pitcher, 2001:197). Nikolai Todorov,'a göre 16. Yüzyılın başlarında Rumeli eyaletinin sancak sayısı 29'dur (Todorov, 1998:5). Metin Kunt, Kamil Kepeci tasnifinden 262 sayılı deftere göre 1578-88 yılları arasında Rumeli Vilayetinin kapsamında 33 sancak kayıtlı olduğunu bildirmiştir (Kunt, Sancaktan Eyalet 1550-1606 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi, 1978:150-152). Yine aynı tasnifteki bir defterden faydalanarak, 1632-41 arasında Rumeli eyaleti sancak sayısını 15 olarak belirtmiştir (Kunt, Sancaktan Eyalet 1550-1606 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi, 1978:184).

müteşekkil dört kaza olarak kaydedilmiştir. Sancakta Vidin, Flordin, Belgrad, Bana, Feth-i İslam ve İsfelik kaleleri bulunmaktadır (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) Dizin ve Tıpkıbasım, 2002:3)¹¹⁰. 16. yüzyıl sonlarına doğru, Polomiye ve Zagoriye nahiyeleri yeni bir kaza olan Belgrad kazasına dahil edilir¹¹¹. 1790-1808 arasındaki şeriye sicillerine bakıldığında ise kaza sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Sicillerde “kaza” olarak belirtilen yerler: Filordin¹¹², Vidin¹¹³, Timok¹¹⁴, Lom¹¹⁵, Berkofca¹¹⁶, Bana¹¹⁷, İsfelik¹¹⁸, Fethülislam¹¹⁹, Kranye¹²⁰, Rahova, İvraca¹²¹, Arçar ve Gorgoşifce¹²², dir. Vidin sancağı'nın palankaları¹²³ ise sicillerde Filordin, Belgradcık, Arçar¹²⁴, Lom¹²⁵, Irşova ve Tekye¹²⁶ olarak geçmektedir.

Sancak, coğrafi konumu nedeniyle süreç içerisinde Erdel, Banat, Eflak ve Macaristan'a karşı Osmanlı sınırını oluşturmuştur. Bir sınır şehri ve askeri merkez olan Vidin'de Osmanlı fethinden itibaren Müslüman ve gayrimüslim nüfus bir arada yaşamışlardır. Müslüman nüfus fetihden sonra bölgeye yerleşmiş olan Türkmenlerdir (Todorov, 1998:18)¹²⁷. 17. yüzyıldan itibaren Avusturya ve Sırbistan'a karşı bir sınır

¹¹⁰ Aynı defterde, Vidin şehrinde 9 müslüman ve 20 gayrimüslim mahalle kayıtlıdır.

¹¹¹ (Kayapınar, Le Sancak Ottoman De Vidin du XVe A La Fin Du XVIe Siecle, 2004:121)

¹¹² (VŞS 68:27a).

¹¹³ (VŞS 68:46b).

¹¹⁴ (VŞS 68:51b).

¹¹⁵ (VŞS 68:59a).

¹¹⁶ (VŞS 68:65a).

¹¹⁷ (VŞS 68:75a).

¹¹⁸ (VŞS 68:91a).

¹¹⁹ (VŞS 68:97a).

¹²⁰ (VŞS 68:97a).

¹²¹ (VŞS 68:36a).

¹²² (VŞS 6:90a).

¹²³ Palanka: Kaleden küçük müstahkem mevki. Genellikle arkası toprak doldurma ahşap şarampollarla korunur (Sertoğlu, 1986:275).

¹²⁴ (VŞS 6:29a).

¹²⁵ (VŞS 6:57b).

¹²⁶ (VŞS 68:96b).

¹²⁷ 15. ve 16. Yüzyılda Vidin nüfusu ile ilgili veri sağlanabilecek bazı kaynaklar ve araştırmalar bulunmaktadır. Öncelikle 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri'nden 16. yüzyılda Vidin'de bulunan vergi mükelleflerinin sayısını çıkarmak mümkündür (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) Dizin ve Tıpkıbasım, 2002). Bununla birlikte 15. ve 16. yüzyıla ilişkin olarak Ayşe Kayapınar Vidin şehir nüfusu ile ilgili veriler sunmaktadır (Kayapınar, 2004). Yine 16. yüzyılda fakat bu sefer gayrimüslim ve Müslüman haneler ile ilgili veriler Todorov'un eserinde bulunabilir (Todorov, 1998:205, 67). Aynı yüzyılda müslüman nüfus ve şehir merkezindeki sipahi sayısı ile ilgili verileri Ivanova'da bulmak mümkündür (Ivanova, 2002:206). 15. yüzyılda Vidin sancağındaki nüfus kompozisyonu ile ilgili hesaplar sonucu ulaşılan

ve tampon bölge olma özelliğini devam ettirmiştir. Sınır şehri olmasından dolayı kalede görev alan asker sayısı giderek artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri evrimine uygun olarak, zaman içerisinde, yeniçeri ve yerli neferlerin sayısı artarken sipahi sayısı giderek azalmıştır (Gradeva, 2004:110-11), (Todorov, 1998:205). 16. yüzyıldan itibaren Habsburglarla yapılan savaşlar neticesinde Osmanlı egemenliğinden çıkan bölgelerden gelen ve savaştan kaçan Müslüman halkın Vidin'e göç etmesiyle bölgedeki Müslüman nüfus artmıştır (Ivanova, 2002:206), (Gradeva, Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New, 2005:120). Evliya Çelebi ise 17. yüzyılda Vidin'i 4.700 haneli 20.000'i aşkın nüfuslu bir yer olarak tanımlamaktadır (Evliya Çelebi, 2002:99).

18. yüzyıldan öncesi için Vidin şehir nüfusu ile ilgili çeşitli zaman dilimlerine ait veri bulabilmek mümkünken, bu dönem için nüfus değerlendirmesi yapmak oldukça zordur. Machiel Kiel, 1726 senesine ait bir cizye defterindeki verilere göre 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilkyarısında gayrimüslim nüfusun Vidin'de artış gösterdiğini ifade eder¹²⁸. Vidin'in serhad şehri olması nedeniyle yoğun savaşlarla geçen 18. yüzyılda nüfus kompozisyonu sürekli olarak değişmiştir. Bununla birlikte 1768, 1769, 1777 ve 1797 yıllarında yaşanan kolera salgını gibi hastalıkların da nüfus üzerindeki etkilerini de hesaba katmak gerekir (Tuğlacı, 1985:405).

2. 3. VİDİN YÖNETİCİLERİ

Osmanlı taşra yönetimi askeri-idari ve adli-idari olarak birbiriyle bağlantılı ancak hiyerarşik bir ilişkiye girmeyen sancak-kaza örgütlenmesi temelinde düzenlenmiştir. Bu formüleştirme, Osmanlı imparatorluğu hakimiyetindeki bölgelerin özelliklerine ve idari mekanizmanın konu edildiği döneme göre değişiklik göstermekle birlikte, tımar sisteminin uygulandığı eyaletler açısından genel geçer bir tanım olarak

veriler ve sancağın askeri gücü ile ilgili rakamları M. Kiel, kendi çalışmasında kısaca ifade etmiştir (Kiel, Vidin, 2013). Ancak 15. Ve 16. yüzyıla ait bu veriler, bazen şehir bazında bazen de sancak veya kaza bazında ele alındığı için bir karşılaştırma yapmak ve nüfus konusunda genel bir sonuca ulaşmak oldukça zordur. Bununla birlikte çalışmanın 18. yüzyıl üzerinde odaklanması ve zikredilen bu verilerin 18. yüzyıl açısından fazla anlamlı olmaması nedeniyle, bahsi geçen veriler çalışmanın içerisine dahil edilmemiştir.

¹²⁸ Cizye defterinin verilerine göre beş Hıristiyan mahallesinde 1.008 kişi kayıtlı bulunmaktadır. Buna ek olarak 564 kişi kayıp ve misafir başlıkları altında kaydedilmiştir. 20 kişilik Yahudi nüfusu da ayrıca kaydedilmiştir. Cizye defterinde kayıtlı olanların sayısı toplam olarak 1119'u bulurken, Kiel'in hesaplamasıyla bu sayı 3.400-3.900 bir nüfusu ifade eder (Kiel, 2013:105).

kullanılması mümkündür. Askeri-idari örgütlenme bölgesel olarak farklılık gösterse de adli-idari kazaî örgütlenme yani kadılık uygulaması imparatorluğun her tarafında son dönemlere kadar varlığını korumuştur. Tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde askeri-idari örgütlenme, bölgenin eyalet ve sancak birimlerine ayrılması ile şekillenir. Eyaletin başında beylerbeyi, sancağın idaresinde ise sancakbeyi görevlidir. Bu iki idareci de aslında bir ucu sipahiye kadar uzanan tımar örgütlenmesinde yer alan askeri sınıf mensuplarıdır. Tımar sisteminin, imparatorluğun yönetiminin temeli olması nedeniyle bir yandan da mülki yöneticilerdir. Şehirler yönetim merkezleri olduğu için bu amirler aynı zamanda şehrin en önemli yöneticileridir. Paşa sancağının idarecisi olarak beylerbeyinin bir diğer sancakbeyinden, üstlendiği görevler açısından, fazla bir farkı yoktur. Her ikisinin de temel görevleri; her daim kapı halkı ve emrindeki tımarlı sipahilerle askeri olarak hazırlıklı olmak ve görev bölgesinde reayanın güven içerisinde olmasını sağlayıp, idari düzeni ve halkı koruyup muhafaza etmektir (Ergenç, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 1995:65-68).

Vidin, Rumeli eyaletine bağlı bir sancak olarak tımar örgütlenmesi içerisinde yer alan bir şehirdir. Vidin sancağının idaresi de Sancakbeyi'nin kontrolündedir¹²⁹. Sancakbeyinin görevinin en kısa tanımı; askeri açıdan sefere hazırlıklı olmak ve reayanın güvenliğini ve muhafazasını sağlamaktır. 1631 Nisan'ına ait bir mühimme kaydında, sancaktan hasıl olan gelire haksızca el koyulduğunu merkeze bildiren Vidin sancakbeyi Mustafa Bey, görevlerini hakkıyla yerini getirdiğini şu şekilde anlatmıştır: “livâ-ü mezbur bundan akdem kendüye tevcih olunup re'âyâ vü berâyâ vü ahâl-i vilâyetün himâyet ü sıyânetinde ve livâ-i mezbûrun hıfz u hırâsetinde ve

¹²⁹ 1564-1565 tarihinde Vidin sancak beyi Mehmed Bey'dir (6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks , 1995:100). 1570-1572 yılları arasında ise Hüseyin Bey Vidin Sancağının başındadır (12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572) Özet-Transkripsiyon ve İndeks, 1996:243). 5 Mayıs 1628 tarihli bir kayıda göre Vidin Sancakbeyi Memi Bey'dir (83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/ 1626-1628) Özet- Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım, 2001:46). 22 Nisan 1631 tarihli bir mühimme kaydında da Vidin Sancağı sancakbeyi Mustafa Bey 'dir (85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/ 1630-1631 (1632)) Özet-Transkripsiyon- İndeks, 2002:328).

sâyir me'mur olduğu Özi Seferi'n seferleyüp hıdmette kusûrı yoğ iken..."¹³⁰. Bu ifadede sancakbeyinin görev ve sorumlulukları net bir şekilde açıklanmıştır.

1663 yılının Mart-Haziran ayları arasında Vidin'den geçtiğini kaydeden Evliya Çelebi, Vidin idaresindeki görevlileri şu şekilde aktarmıştır:

“Cebelüleriyle cümle pašasının askeriyle iki bin adem olur. Bunun alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l- eşrâfi ve nevâhî nâ'ibi var, amma Şakşakî Paşa'dan beri bu Vidin Sancağı nezâret olub hala hâkimü'l-vakti salb u siyâset sahibi nâzırü'n-nuzzar¹³¹ ağadır kim üç yüz âdem ile hükûm-i hükûmât eder. Bir hâkimi dahi kapudandır. On pâre fırkatesi ve üç yüz levendâtıyla Tuna deryâsı üzre cezîre cezîre gezüp haydutları dutup katl eder, a'lâ hükûmetdir. Vidin kapudanı nâmıyla iştihâr bulmuşdur. Bir hâkimi dahi gümrük emînidir ve bir hâkimi harâc ağasıdır ve bir hâkimi şehir subaşı ağasıdır ve bir hâkimi kal'a dizdâridir ve bir hâkimi sipâh kethudâyeridir ve bir hâkimi yeniçeri serdâridir ve bir hâkimi muhtesib ağasıdır. Ve bir zâbiti bâcdârdır kim Eflak'dan niçe kerre yüz bin kaya tuz gelir ve niçe kerre yüz bin aded morina ve mersin balıkları gelüp anlardan ve cümle gelüp giden metâ'dan bâc ü bâzâr alır mîrî mâl verir bâcdâr mâldâr hazînedârdır. Ve bir zâbiti şehir kethudâsıdır ve bir âmili bağ ağasıdır kim bağlarının hadd-i nihâyeti yoktur” (Evliya Çelebi, 2002:98).

Bu anlatıma dayanarak, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Vidin sancakbeyinin mukataa görevleri nedeniyle Vidin nazırı olarak da anıldığını söyleyebiliriz. 18. yüzyıla gelindiğinde Vidin hala Rumeli eyaletine bağlı bir sancak olmakla birlikte, sancağın idarecisi için muhafız terimi kullanılmaya başlanmış ve vezaret rütbesi taşıyan kişiler bu görevlere getirilmişlerdir. Bu durum, Vidin'in serhad bölgesi olmasından ve bu konumunun 18. yüzyıl başlarından itibaren belirginleşmesinden

¹³⁰ (85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/ 1630-1631 (1632)) Özet-Transkripsiyon- İndeks, 2002:238). Bu mühimme kaydında eski Vidin nazırı Hüseyin'in, vezir Murtaza Paşa'dan, bir şekilde hükûm-i şerif alarak, sancakbeyine ait olan kaza mahsulünün gelirini toplaması üzerine bu geliri sancakbeyine iade etmesi ve sancağa sancakbeyi dışında hiçkimsenin müdahale etmemesi gerektiği hükmü bulunmaktadır.

¹³¹ Osmanlı idaresinde nazır ünvanı taşıyan görevliler büyük bir çeşitlilik gösterir. Top dökümü, bina ve gemi inşası gibi çeşitli işlerin sonuçlandırılması ile bir çok kurum ya da faaliyetin yönetilmesi ya da denetlenmesi işiyle görevli kişiler “nazır” ünvanı almışlardır. 15. yüzyıl başlarından itibaren bu terim, en yaygın biçimde mukataaların vergilendirilmesinde kullanılmıştır. Bu uygulama içerisinde mültezimlerin bulunması, merkeze bildirilmesi ve ihale işi tamamlandıktan sonra denetlenmesi görevlerini yerine getiren kişiler bu ünvanı alıyordu. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sancakbeyleri, beylerbeyi ve vali gibi yüksek rütbeli görevliler *nazır-ı emval* ünvanıyla görevlendirilmişlerdir. Mukataa nazırlarının mültezim olmaya başlamalarıyla bir çok nazır kontrol etmek amacıyla *nazır-ı nüzzar* adıyla daha üst düzeyde bir görevli ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2010:496-497). Nazır-ı nüzzar, üst düzey bir yöneticidir, sancakta sancakbeyi, eyalette beylerbeyi gibi (Çakır, 2003:127)

kaynaklanmaktadır. Muhafız terimi, kale komutanı (Yılmaz, 2010:446) anlamında kullanıldığı için Vidin'in en üst rütbeli askeri-idari komutanı olan sancakbeyi Vidin Kalesi'nin komutanıdır. Sancakbeyi yerine muhafız teriminin kullanılmaya başlaması, bu yüzyılda merkezi devletin Vidin sancağı'nı konumlandırışını da açıklamaktadır. Serhad şehri olan Vidin'de en öncelikli görev kalenin ve bölgenin askeri açıdan savunulmasıdır. Vidin muhafızlığı bir vezire tevdi edilirken “Vidin kalesinin muhafazası” şartının belirtilmesi bu duruma bir başka örnektir. 1719-1729 yıllarını kapsayan *Sancak Tevcih Defteri*'nde Vidin'in bir muhafız tarafından idare edildiği açık olarak görülmektedir. Bahsi geçen süre içinde Vidin Muhafızı olarak dört kişinin adı geçmektedir. Bunlardan ilki Vezir Kara Mehmed Paşa'dır. Kendisine Vidin muhafazası şartıyla Köstendil ve Tırhala Sancakları “ber vech-i arpalık” verilmiştir (Başar, 1997:279)¹³². Vezir İbşir Hüseyin Paşa'nın, 2 Ağustos- 23 Aralık 1722 tarihleri arasında Vidin Muhafızı olduğu görülmektedir (Başar, 1997:199,75). İbşir Paşa'nın muhafızlığını Benli Mustafa Paşa'nın muhafızlığı takip eder. Vidin kalesinin muhafazası şartıyla Tırhala ve Niğbolu Sancakları kendisine tevcih edilmiştir. Kendisinin muhafızlığı muhtemelen 1724 yılı başlarında sona ermiştir¹³³. 29 Ocak 1724'de ise Niğbolu Sancağı ile birlikte Tırhala Sancağı'nın Vidin kalesi muhafazası şartıyla Sirke Osman Paşa'ya verildiği kayıtlıdır. Dolayısıyla bu tarihte Vidin Muhafızı Sirke Osman Paşa olmuştur¹³⁴. Bu defterde en son olarak Vidin muhafızı ünvanı ile kayıtlı olan kişi Moralı Topal Osman Paşa'dır. Köstendil alaybeyliğinin tevcihi ile ilgili bir kayıta Vidin Muhafızı Vezir Osman Paşa olarak geçmektedir. Bu kaydın tarihi 24 Kasım 1725'tir. Osman Paşa 1727 senesinde ise Bosna ve Vidin valisidir (Başar, 1997:36, 173).

Vidin'deki idari mekanizmanın işleyişini izah etmek için bu mekanizma içerisinde yer alan aktörleri ele almak gereklidir. 1790-1808 yıllarını kapsayan 4 adet şeriye sicilinden hareketle Vidin şehrinin idari sistemi içerisinde yer alan unsurları ortaya çıkarmak ve bu şekilde Vidin'i daha tasavvur edilebilir bir hale getirmek mümkün

¹³² Köstendil alaybeyliği ile ilgili 23 Nisan 1721 tarihli bir kayıta Kara Mehmed Paşa'nın Vidin muhafızı olduğu kayıtlıdır (Başar, 1997:173).

¹³³ 29 Ocak 1724 tarihli, Özi eyaletinin Benli Mustafa Paşa'ya verilmesi ile ilgili kayıta, Benli Mustafa Paşa'dan “sâbika Vidin muhafızı” olarak bahsedilir (Başar, 1997:52).

¹³⁴ 20 Haziran 1725 tarihinde ise Köstendil Sancağı Vidin Muhafızı Sirke Osman Paşa'ya ber vech-i ilhâk verilmiştir (Başar, 1997:37-38).

olacaktır. Şeriye sicillerine kaydedilen ferman, buyruldu ve hükümlerde, kimlerin merkezi devlet tarafından muhatap alındığı, kimlerin hangi meselelerde sorumlu ve görevli adledildiği, merkezi idarenin bakış açısından bir serhad şehrini, özel olarak ise Vidin’i nasıl idare etmek istediği gözlenebilmektedir. Bu nedenle aşağıda, sicil defterlerinde karşımıza çıkan askeri-idari görevliler ve devletin muhatapları üzerinde durulacaktır.

2.3.1. Muhafız

Bu çalışma kapsamında incelenen şeriye sicillerindeki verilere göre Vidin Muhafızı olarak zikredilen ilk kişi Ahmet Paşa’dır. Kendisine ve Vidin kadısına hitaben gönderilen top arabalarının tamiri ile ilgili fermanın tarihi 1 Temmuz 1790’dır (VŞS 68:3b). 15 Ekim 1790’da Vidin Muhafızı Seyyid Ali Paşa olur (VŞS 68:16a). Seyyid Ali Paşa’dan sonra Vidin Muhafızı Mehmed Paşa olmuştur. Defterde hangi tarihte göreve başladığı belli olmamakla beraber Nisan/Mayıs 1791 ayında hala Seyyid Ali Paşa muhafızdır (VŞS 68:54b). Mehmed Paşa’nın muhafızlığı muhtemelen bir ay sonra başlamıştır (VŞS 68:63b). Mehmed Paşa’dan sonra Vidin muhafızı vezir Karahisari Ahmed Paşa olmuştur. Ahmet Paşa’nında göreve başlama tarihi sicillerde yer almamakta olup kendisiyle ilgili ilk kayıt 1791 senesi Ağustos/Eylül aylarına denk gelmektedir (VŞS 68:84b). Aralık 1792’ye ait bir diğer kayıta ise Vidin Muhafızı tekrar Seyyid Ali Paşa olarak karşımıza çıkar (VŞS 6:4b), Seyyid Ali Paşa Vidin muhafızı olarak atanmasının ilk koşulu Vidin kalesinin korunmasıdır. Muhafızın görev tanımı ise şu şekilde yapılmıştır: “*rabt-ı memleket ve himayet ve sıyanet-i ahali ve reaya hususlarına, Eflak reayası hakkında istikrarı matlub olan nizamın tatarruk-ı helalden vikayesi*”ni sağlamaktır (VŞS 6:26a)¹³⁵. 9 Ekim 1793’de Vidin muhafızlığı, Vidin ve Niğbolu Sancaklarının arpalık olarak verilerek, daha önce Selanik ve Tırhala Sancaklarının mutasarrıfı olan Elhac Salih Paşa’ya verilir. Ancak Salih Paşa Bosna’da bir başka konuyla ilgili olarak görevlendirilince, Vidin’e dönünceye dek “zabt ve rabt-ı memleket ve muhafaza-i kale” görevlerini yerine getirmek üzere, o esnada başka bir mesele sebebiyle Vidin’de bulunan dergah-ı mualla kapucubaşlarından Kolçak Mustafa, Kaimmakam olarak tayin edilmiştir (VŞS 6:56a, 73a, 85b). 20 Ekim 1793 tarihin’de Vidin kalesindeki yerli neferatın

¹³⁵ 16 Mayıs 1793 tarihli kayıt.

yoklanması ile ilgili bir emrin doğrudan Salih Paşa'ya hitaben yollanmış olması nedeniyle, Salih Paşa muhtemelen bu tarihten evvel görev yerine dönmüş olmalıdır (VŞS 6:71a). Muhafız Salih Paşa ile ilgili son kayıt, Mısır'a tayin edilmesi nedeniyle 3 Haziran 1794'te Vidin'den ayrılıp yeni görev yerine giderken kapı halkının tayinatı için gerekli olan zahire, yük hayvanı ve arabalarının hazır edilmesi için Vidin ve Sofya arasındaki mahallerde görevli olan kadı, naib, voyvoda, ayan ve yeniçeri serdarlarına ve *vücuḥ-ı saire* (*Vücuḥ-ı belde ve eşraf-ı memleket*)ye gönderdiği emirdir (VŞS 6:97b)¹³⁶. 8 Mayıs 1794 tarihli bir diğer kayıtta ise Vidin Muhafızı Mehmed Paşa (Pekmezcizade) olarak görülmektedir¹³⁷. Mehmed Paşa, görev yerine gitmeyerek Kulkethüdası Muhiddin Ağa'yı mütesellim tayin etmiştir. Mütesellim tayinini bildirdiği kişiler "Vidin kadısı, sabık Kul Kethüdası hala vakt Ağası, Turnacıyan ve hasekiyan ve kul çavuşan ve çorbacıyan ve serdengeçdi ağavatı ve alemdarın ve zabitan ve baş eskiler ve bilcümle zabitan ve sair iş erleri"dir (VŞS 6:95a). 1796 senesinin Şubat ayının başlarında, Vidin kalesinin muhafazası şartıyla, Vidin ve Niğbolu Sancağı Elhac Abdi Paşa'ya tevdi edilmiştir. Elhac Abdi Paşa Silistre valisi iken görev yerinden ayrılıp Vidin'e gelmek için harekete geçmiş ve bu süreçte kendisi yerine idareyi sağlaması için Yeniçeri Ağası Seyyid Mustafa'yı (VŞS 69:31a) Kaimmakam tayin etmiştir¹³⁸. Vidin Muhafızı olan Elhac Osman Paşa (Gürcü) ise Vidin'den ayrılarak Silistre'ye vali olarak gönderilmiştir (VŞS 69:44b)¹³⁹. 27 Ekim 1799'da Vidin muhafızı Seyyid Osman Paşa olmuştur (VŞS 167:55b). Pazvantoğlu Osman'ın vezareti almasıyla Vidin muhafızı ünvanı da kendisine verilmiştir. Ancak Belgrad meselesi yüzünden vezareti kaybetmesi ile bu durum değişir. Aslında Pazvant'ın bölgede güçlenmesinden sonra kimin muhafız

¹³⁶ 1794 senesi, 2 Nisan-30 Mayıs arasında, Elhac Salih Paşanın Vidin muhafızı olduğu dönemde vilayet masrafı 21. 440 kuruşdur (VŞS 6:97b).

¹³⁷ Vidin muhafazası şartıyla Niğbolu Sancağı kendisine tevcih edilmiş ve görev yerine gelmeden önce sarayının mefruşatı ve tamiri gibi hazırlıkların yapılması için Vidin kadısı, mütesellim, vücuḥ-ı ahali ve yeniçeri zabıt ve neferlerine emir göndermiştir, 31 Mayıs 1794 (VŞS 6:99a). Emrin tekrarı 22 Haziran 1794'de gönderilmiştir (VŞS 6:102b).

¹³⁸ (VŞS 69:31b) Tarihi, 16 Şubat 1796.

¹³⁹ Gürcü Osman Paşa'nın yerine Abdi Paşanın muhafızlığına tayini, Pazvantoğlu'nun 1796 yılında merkezi devlet ile çatışmasının neticesinde af edilmesi ve bu süreçte kişisel olarak anlayamadığı Osman Paşa yerine bir başkası atandığı takdirde itaat ve sadakat göstereceğini ifade etmesi üzerine gelişmiştir. Bu süreçte Pazvant'ın bağışlanması destekleyenlerden biri de Gürcü Osman Paşa'dan önceki Vidin muhafızı olan Pekmezcizade Mehmed Paşa'dır. Vidin muhafızlığından sonra Karahisar-ı Sahib Sancağı mutasarrıfı olarak tayin edilmiştir (VŞS 69:34b). Pekmezcizade'nin Pazvant'ın affı için mahzar iletmesi konusunda (Özkaya, 1983:35).

olduğunun bir önemi kalmamıştır. Çünkü fillen yetkili kişi Pazvantoğlu'dur. Pazvant'ın vefatından sonra da Vidin Muhafızı, kendisinin hazinedarı olan İdris Paşa olacaktır (VŞS 53:59b).

Vidin ve Niğbolu Sancakları, Vidin muhafızına arpalık olarak verildiği için Vidin'de bulunan muhafız, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Niğbolu'ya mütesellim göndermiştir. Ağnam ve keçi mubayaasının miktarının belirlenmesi emrini içeren ferman Niğbolu, Tırnovi, Plevne, Lofca, Servi, İzladı, Berkofca, İvarca, Belgradcık, İsfelik, Vidin, Arçar, Lom, Rahova, Zıştovi, İznebol, Nikotin, Kranye, Fethülislam, Gorgoşifce, Bana, Polomiye ve sair mahallerin kadılarına ve Niğbolu mütesellimine gönderilmiştir (VŞS 6:33b).

Gönderilen emirlerin içeriğine göre Vidin muhafızının dışında ilgili bölgelerin muhafızları da sicillerdeki kayıtlarda zikr edilmiştir. Tuna'da inşa edilecek köprü için hem Vidin muhafızına hem de Silistre muhafızına hitab edilmiştir (VŞS 68:35a). Bazen de muhafız ünvanı zikredilmeden *Tuna sevahili muhafazasında olan vüzera-i azam* gibi genel hitablar içerisinde Vidin muhafızı görevlendirilir, bilgilendirilir (VŞS 68:70b).

2.3.2. Kadı

Kadı, Osmanlı taşra idaresinde, padişahın yargı gücünü ve otoritesini ehl-i örf ile birlikte temsil etmektedir. Tayini ve azli kazasker tarafından yapılan kadı, kaza biriminin başında olarak idari görevleri yerine getirmekle birlikte en temel vazifesi yargı görevini icra etmektir. Kadının yargı görevinin kapsamı oldukça geniştir. Her çeşit adli davanın görülmesinden evlilik-boşanma uygulamalarına, miras meselelerinden kişisel hakların korunmasına (yetim malları, vasi tayini gibi), vakıfları gözetmekten halkın huzurunu korumaya uzanan çok çeşitli meselelerde yargılama ve hüküm verme yetkisine sahiptir (Ergenç, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 1995:81-84). Kadının kendi makamına başvuran her zümreye bağlı halk için hüküm verme yetkisi gayrimüslimleri de kapsar. Herhangi bir mesele için kadıya başvuran gayrimüslimin davasının görülmesi ve “adaletle” sonuçlandırılması kadının görevleri içerisinde. Ayrıca gayrimüslim reayanın hukukunu gözetmek,

muhafazasını sağlamak ve mali yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini kontrol etmek de sorumlulukları arasındadır. Yargı görevinin yanında kadı, mülki, beledi, mali ve askeri askeri sahaları kapsayan görevleri de bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında görev alanının oldukça geniş olduğu görülür (Ortaylı, 2001). Dolayısıyla kadılar için kaza biriminin ‘her anlamda başı’ tanımlamasını yapmak yanlış olmaz (Akdağ, 1995:70).

Kadı, kaza bölgesi dâhilinde bulunan tüm askerileri denetleme yetkisine sahiptir. Bu durum, kaza bazında en yetkili idari makam olmasından kaynaklanmaktadır. İdari görevleri içerisinde kaza bölgesinin güvenliğinin ve düzeninin sağlanması öncelikli olmakla birlikte, kaza dâhilinde vergilerin düzenli toplanması ve merkeze aktarılması, padişahın emirlerinin gerekli kişilere intikali, idari örgütlenmede yer alan kişilerin atamalarının kaydının tutulması, merkezi devletin belli bir kaza bölgesinden talep ettiği askeri ve mali ihtiyaçlarının karşılanması gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Ergenç, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 1995:86-87).

Kadı, adli görevlerini mahkemede yerine getiriyordu. Bu mahkeme, kadı ve emrinde bulunan katip ve muhziırlardan oluşan bir heyetti. Heyetin toplanma yeri ise “meclis-i şer” veya “mahfil-i kaza” denilen bir mekandı (Ergenç, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 1995:84). Mahkemenin belli bir binası bulunmuyor genellikle kadının oturduğu evin bir bölümü bu iş için kullanılıyordu. Kadı, davaları görmek için istediği günü ve zamanı seçebiliyordu (Arık, 1997:14-15).

Kaza kadılıkları Rumeli, Anadolu ve Mısır’daki kazaların kadılıkları olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktaydı. Bir kadı hangi kazaskerin defterinde kayıtlı ise o kazaskeriliğin kazalarında kadılık yapma yetkisi vardı. Bu durumda Rumeli kazaskerliğine bağlı olan bir kadı o bölgede dönüşümlü olarak görev yapıyordu. Rumelideki kaza kadılıkları dokuz dereceye¹⁴⁰ göre sınıflandırılmıştı. Bu sınıflandırma kadılığın geliri ve buna bağlı olarak önemine işaret ediyordu. Rumeli kazaskerliğine bağlı

¹⁴⁰ Bu derecelerin en altı Rütbe-i Çınad olub, sırasıyla yukarıya doğru Çelebi, Eğri, İnebahtı, Sâlise, Sâniye, Karib-i ûlâ ve en üst makam olan Rütbe-i ûlâ’dır (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, 1988:91-92).

Vidin kadılığı rütbe-i sâniye olup, geliri 8.000 akçeydi (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, 1988:91-92, dipnot 2).

Bu çalışma kapsamındaki sicil defterlerinde Vidin kadısı ile ilgili ilk kayıt Ağustos 1790 tarihlidir. Bu kayıttta Vidin kadısı Esseyyid Mehmed Nureddin'dir. Bu görevlendirmeyi yapan ise dönemin Rumeli Kazaskeri İbrahim Efendizade Mustafa Ali'dir (VŞS 68:2b). 1793'de Vidin Kadısı Mehmed yerine Esseyyid Hafız İsmail atanmıştır¹⁴¹. Bu atamayı bildiren ve gerçekleştiren ise dönemin Rumeli Kazaskeri Abdullah'dır (VŞS 6:2b). Vidin Kadısı Abdurrahman Efendi'nin görev süresi 28 Nisan 1793'de sona ermiştir (VŞS 6:92a). 1795 senesinin 22 Ocak gününden itibaren Rüştzade Osman Efendi Vidin kadısı olmuştur. Osman Efendi'den askeriye ait muhalefatı kayd ve taksim etmesi ve halk arasında “şer’i şerif”i icra etmesi istemiştir (VŞS 167:7b).

Kadının mahkemedeki yardımcıları arasında naibler¹⁴², kâtipler¹⁴³, asesler¹⁴⁴ ve muhızrlar¹⁴⁵ yer alır. Vidin mahkemesindeki kâtiplerden biri olan Hafız Ali Efendi 1794 yılının Ekim veya Kasım ayında vefat etmiş, mirası ailesine kalmıştır (VŞS 6:130a). Ancak Hafız Ali Efendi'nin borçlarını ödemek için bağı ve hayvanlarının satılması gerekmiştir. Tüm mallarının değeri yedi yüz kuruş olarak belirlenmiştir¹⁴⁶.

¹⁴¹ Hafız İsmail Vidin Kadılığı görevini 1207 senesinin 1 Saferi'nden itibaren devralmıştır.

¹⁴² Naib, kadı vekili demektir. Ataması kadı tarafından yapılmasına rağmen bu atamanın kazasker tarafından onaylanması gerekir. Kadıların bulunmadığı hallerde davalara bakmakla yetkilidirler. Ancak bir naibin verdiği kararın geçerlilik kazanması kadının onayı ile mümkündür (Arık, 1997:21). Yaptıkları vazifelere göre farklı isimlerle anılan naibler için bkz. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, 1988:117-118).

¹⁴³ Davaları ve kazaya gelen ferman, buyruldu gibi emirleri sicil defterine geçiren görevli (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, 1988:109).

¹⁴⁴ Klasik dönemde aseslerin görevi, geceleri çarşı ve pazarları beklemektir. Bunların başında olan kişi Asesbaşı olarak anılıyordu. Asesler, bekçilik ve koruyuculuk görevini ifa ettikleri için dükkan sahiplerinden belirli bir ücret almaktadırlar. Bu gelirler iltizam yolu ile verildiği için asesler de aslında klasik anlamda mültezimdirler (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:163-164).

¹⁴⁵ Muhızrlarda mahkeme görevlilerindedir. Davalıları mahkemeye getirmek ve hüküm verildikten sonra davacının hakkını teslim etmek gibi görevleri vardır. Kanunnamelerde bu görev “ihzariye” olarak geçer. Bu görev muhızr başıya verilir, bizzat kendisi ya da yeterli sayıda muhızr ile birlikte bu görevi yerine getirir. İhzariye görevi aynı zamanda bir gelir kaynağı olduğu için iltizama verilebilir ve belirli kişilere tevcih edilebilirdi (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:165).

¹⁴⁶ (VŞS 167:1a), Tarih:17 Aralık 1794.

Kadılar, kendi kaza bölgelerindeki ilmiye mensuplarının (imam, hatip ve müftülerin) tayin ve azillerinde arz yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla bu grubun amiri sayılırlar (Ergenç, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 1995:87). Kazadaki ilmiye mensupları da tıpkı kadının bir naib tayin etmesi gibi, kendilerinin görev yerlerinden ayrılması gerektiğinde görevi idare etmeleri için bir vekil tayin ederlerdi. Mesela Vidin mahallelerinden Elhac Beşe Mahallesi İmamı olan Hasan Efendi, görev yerinden ayrılmasını gerektiren bir durumda yerine bakması için Osman Efendiyi vekil tayin etmiştir (VŞS 6:1b). İmamlar, veraset meselelerinde kendi mahallelerinde bulunan hak sahiplerinin vekilleri olarak da görülmektedir (VŞS 167:56a).

Sicillerde kayıtlı olan ve merkez tarafından gönderilen emirlerin çoğunda kadılar, kuzzat ve nüvvab namıyla doğrudan muhataptırlar. Vidin kadısı ve kazalardaki naibler taşra idaresinde Osmanlı merkez bürokrasisinin muhatap aldığı önemli görevlilerdendir. Emirlerin uygulanması, sicile kayd edilmesi ve taşrada muhatap alınan diğer görevliler ile ilgililere duyurulması kadı ve naiblerin sorumluluğundadır. Vidin'e gönderilen emirlerde doğrudan Vidin kadısı ve naiblere hitab edildiği gibi, *Rumelinin sağ kolu nihayetine varınca vaki' kazaların kuzzat ve nüvvabı*¹⁴⁷, *Vidinden asitane-i aliyeme varınca esna-i rahda vaki' kazaların kadıları ve naibleri*¹⁴⁸, *Vidinden Belgrad kalesine varınca esna-i rahda vaki' kazaların kadıları ve nüvvabları*¹⁴⁹, *Silistre ve Rusçuk ve Zıştovi ve Niğbolu ve sair Tuna sahili ve Vidine varınca ve verasında vaki' kazalar*¹⁵⁰, *Tunanın berü tarafından Vidine varınca vaki' iskele ve sevahil kazalar*¹⁵¹, *Vidin ve kale ve Yergöği ve nehr-i Tunanın sağ ve sol mahallerinde Sünne Boğazına varınca vaki' kazalar*¹⁵² gibi, coğrafi olarak Vidin'i içeren genel tabirler de kullanılmıştır. Kaza naibleri de gerektiğinde ismi zikredilen memurlardı. Mesela Ada-i Kebir kalesi

¹⁴⁷ (VŞS 68:32a).

¹⁴⁸ (VŞS 68:75b).

¹⁴⁹ (VŞS 68:85a).

¹⁵⁰ (VŞS 68:99b).

¹⁵¹ (VŞS 68:104a).

¹⁵² (VŞS 68:118b).

neferatlarının Vidin kalesinde bulunmaları ve Filordine gönderilmeleri hususunda muhatap alınan görevlilerden biri de Filordin naibidir¹⁵³.

Eşkîyalık gibi Rumeli'nin genelini meşgul eden konularda birden çok kadıya benzer emirler gönderilmiştir. Eşkîyalık hareketlerine karşı halkın can va mal güvenliğinin sağlanması ve eşkıyanın takibi hususunda kadılar ve naiblerle birlikte voyvodalar, adı geçen kazaların ayanları ve ahalisi görevli kılınmıştır¹⁵⁴. Buradan da anlaşılacağı gibi kadılar halkın ve bölgenin güvenliğinin sağlanması amacıyla örf yetkilileriyle beraber çalışmaktadır. Kaza bölgesinin adli-idari yönetiminin başı olarak genel asayişî ilgilendiren meselelere müdahil olacak sorumlulardandır.

Vidin kadısı ile birlikte çevre kazaların kadıları da emir ve buyruğuların muhatabı olabilmektedir. Sefer için Berkofça'dan tahsil olunacak zahirenin Lom ya da Vidin'de muhafaza edilmesi konusunda her iki bölgenin kadısı muhatap alınmıştır¹⁵⁵.

2.3.3. Nakibü'l-Eşraf

Taşrada ulema grubu içerisinde bulunan bir diğer görevli nakibü'l-eşraftır. Nakibü'l-eşraflık, peygamber soyundan geldiğine inanılan, seyyid ve şerif olarak tanımlanan kişilerin işleriyle ilgilenen, kayıtlarını tutan görevlidir (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, 1988:165-167)¹⁵⁶. Vidin'de nakibü'l-eşraf olarak karşımıza çıkan ilk kişi Seyyid Halil Efendi'dir. Vefatından sonra iki eşinden olan çocuklarına mirasının taksimi ile ilgili olarak 30 Kasım 1793 tarihli kayıta, Seyyid Halil Efendi'nin 42. Bölük yoldaşlarından olduğu belirtilmektedir (VŞS 6:65b). Aynı ünvanı taşıyan bir başka kişi Esseyyid Ahmed Efendi'dir. Molla Kadiye bt. Hüseyin Efendi isimli müteveffiyenin terekesinden olan evin satışına şahidlik eden kişiler arasında ismi geçmektedir (VŞS 167:71b). Ayrıca "nakib" ünvanını taşıyan

¹⁵³ (VŞS 68:24b).

¹⁵⁴ (VŞS 6:22b).

¹⁵⁵ (VŞS 68:65a).

¹⁵⁶ Uzunçarşılı, Nakibü'l-eşrafın vilayet, sancak ve kazalarda seyyid ve şeriflerin kayıtlarını tutmakla görevli olan vekilleri olduğunu, bunların nakibü'l-eşraf kaymakamı olarak adlandırıldığını belirtir. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, 1988:168). Ancak Vidin'de bu görevli nakibü'l-eşraf olarak geçmektedir.

iki kişi daha bulunmaktadır. Bunlar İbrahim Efendi ve Ahmed Efendi'dir. Her ikisinin ismi de çeşitli mülk satışlarında “şühûdü'l-hâl”¹⁵⁷ arasında bulunmaktadır (VŞS 167:8a, 63a).

2.3.4. Ayan

Kelime anlamı olarak Arapça *ayn* (göz) kelimesinin çoğulu olup terim anlamı olarak, taşradaki seçkinleri ifade eden bu kavram, 16. yüzyılda bölgedeki sipahi, kadı, yeniçeri serdari, kethüdayerleri, müderrisler, müftüler, kapıkulları (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, 1994:7) gibi askeri ve ulema grubundan görevlileri ve bölgenin köklü ve saygın ailelerini, esnaf ve tüccarın önde gelenlerini kapsıyordu¹⁵⁸. Bu konumlarından dolayı 16. yüzyılda ayan ve eşraf zümresi halk ile devlet arasında aracılık yapan bir konumdaydı.¹⁵⁹ Devletin emir ve isteklerinin halk tarafından anlaşılmasını sağlamak, halkın taleplerini ya da şikayetlerini devlet görevlilerine aktarmak gibi bir işlevleri vardı. Bunun dışında ayan ve eşraf grubunun bazı mensuplarından bölgedeki devlet görevlilerinin işlerine yardımcı olmaları da beklenirdi. Satılan malların fiyat tespitinde, vergilerin zamanlarını ve miktarlarını belirlemede bölge halkını ve durumunu iyi bilen kişiler olarak ayan ve eşraftan faydalanılırdı (Mert, *Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi*, 1999:174). Özellikle sefer zamanlarında bölge halkından istenecek olan mal ve hizmetlerin miktarı ve dağılımı konusunda ayan ve eşraf önemli bir rol oynardı. Yörenin varlıklı kimselerinin bu grubun içinde bulunması sebebiyle taşradaki görevliler istenilen hizmet ya da malın toplanması için öncelikle bu kişilere başvurur, yörede kimden ne

¹⁵⁷ Sicillerde kayıtlı bulunan davalarda, kaydın bitiminden sonra genellikle Şühûdü'l-hal başlığı altında bazen de bu başlık olmadan bazı isimler kaydedilmektedir. Bu kişiler hem görülen davanın o andaki izleyicileri hem de bu şahitlikleri sebebiyle daha sonra bahsi geçen davanın tekrar gündeme gelmesi halinde, tanıklığına başvurulacak kişilerdir (Taş, 2008).

¹⁵⁸ (Mert, 1991:195), (Mert, *Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi*, 1999:174), (Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler*, 1982:106).

¹⁵⁹ Taşradaki devlet görevlilerini de ayan ve eşraf içinde değerlendirdiğimize göre, bu aracılık konumu onların görevlerinden doğan bir sonuçtu. Nasıl ki bir sipahi kendi dirliği içerisindeki köylüler açısından merkezi temsil eden bir görevli ise aynı zamanda halk ile devlet arasındaki aracılıdır. Reaya ile doğrudan temasa geçen bu kişiyi sadece vergi toplayan bir görevli olarak düşünmemek gerekir. Merkezi otoritenin taşra üzerindeki her türlü tasarruf ve tedbirini kendi bölgesinde uygulamaya koymakla yükümlü olan bu kişi aynı zamanda dirliğindeki halkın güvenliğinden, rahatından ve düzeninden de sorumlu olan kişi olarak onların istek ve şikayetlerini dikkate alan ve gerektiğinde bunun üst makamlara iletilmesini sağlamaktadır. Görevliler dışında ayan ve eşraf zümresini oluşturan bir diğer unsur da reaya zümresinin üst tabakasını oluşturan esnaf, tüccar gibi varlıklı olanlar ve köklü ailelerin reisleridir. Bu kişiler, resmi bir görevleri olmadığı halde saygınlıklarından dolayı benzer bir aracı konum kazanmışlardır.

kadar hizmet talep edileceği konusunda fikirlerine başvururdu. Acil durumlarda ise, istenen bedel ayan ve eşraf tarafından karşılanıp merkeze yollandıktan sonra, halk kendine biçilen payı ayana öderdi. Bunun yanında köylünün ihtiyacı olduğunda ona borç veren kişiler de bu zümre içerisindeydi. Ayrıca devlet, hazinenin geçtiği yollarda tedbir alınması, İstanbul'a zahire temini, asker temini, koyun toplanması, kilise tamiri ve daha pek çok konuda şehrin ileri gelenlerine başvururdu (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, 1994:11), (Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler*, 1982:110-111).

16. yüzyılda yalnızca seçkin taşralıları ifade eden bu grup mensuplarından bazıları, daha önce de izah edildiği üzere, 17. yüzyıldan itibaren dönemin ekonomik koşullarının doğurduğu imkanlardan faydalanarak zenginleştirdiler ve resmi görevler kazandılar. Kentlere göç eden ve silah kullanabilen gençlerin geçimlerini sağlayacak bir kapı aramaları, savaşlar nedeniyle eşkıyalığın artması ve günlük yaşam koşullarının giderek ağırlaşması gibi sebeplerle servet sahibi olan ayanlar kendilerine bağlı bir askeri kuvveti oluşturacak insan gücüne sahip oldular. Bununla birlikte fiyat artışı ve savaşların reaya üzerindeki vergi yükünü artırması, ayan ve eşrafa borçlanan köylünün topraklarını borçlarına karşılık devretmesi gibi bir sonuç doğurmuştu. Köylünün topraklarına gerek borç karşılığı gerekse zorla el koymak yoluyla bazı ayan ve eşraf da kişisel servetlerini genişletmenin bir başka yolunu bulmuşlardı. Dolayısıyla bu süreç içerisinde servetini ve nüfuzunu artıran ayanlar taşra idaresinde giderek daha etkin bir rol oynamaya başlamıştı. 17. yüzyıl içerisinde iltizam sisteminin yaygınlaşması ile, bir kısım ayan ve eşraf, yani taşra seçkinleri mültezim olmak hasebiyle zenginleşmek için bir başka mecra bulmuş olmakla birlikte bir anlamda devlet görevlisi unvanını da kazandılar¹⁶⁰. Taşra seçkinlerinin

¹⁶⁰ Burada hem birinci hem de ikinci el iltizamlara sahip olan mültezimlerin tamamı düşünülmelidir. Ayanlar gerek ilk elden iltizama sahip olabildikleri gibi, arpalık ve paşmalara yollanan mütesellimlerden ya da bir başka mültezimden iltizam alarak ikinci, üçüncü el mültezim olabilmişlerdir. Bu şekilde, merkez tarafından kişiye verilen görevler, vekillere ve daha sonra vekillerin vekillerine geçmiş olur. Taşrada bir çok mali ve idari kurumun hukuki sahibi ile fiili sahibi farklı kişiler olabilmektedir. Şehirlerde fiili olarak görev yapanların, yörenin zengin ve tanınmış kimseleri olması ve bu kişilerin çeşitli şekillerde mültezim olarak görev almaları ayan ve eşrafın taşranın idari kadroları fiili olarak ele geçirmesini gündeme getirir. Bu elbette yönetimin desentralize olması manasını taşımaktadır (Ergenç, *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler*, 1981:1268-1269). Alt-mültezimler (ikinci/üçüncü el iltizamlar) konusunda Kıbrıs'dan bir örnek için bkz. (Çevikel, 2002:713).

18. yüzyılda görüldüğü gibi mühim bir servet, kalabalık bir askeri güce sahip olmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri iltizam sistemine katılmaları olmuştur (Salzmann, 1993:402). 18. yüzyılda ayanlar; mütesellimlik ve voyvodalık gibi görevleri yoğun olarak işgal etmiş görünmektedirler¹⁶¹. Buna bağlı olarak sancak ve kaza alanlarını yöneten, yani taşra yönetimini elinde tutan birincil güç konumunda bulunmaktadırlar. Ayanların taşradaki gücünü kırmak için zaten atama ya da tayin ile belirlenmeyen bu “de facto” kadronun kaldırılmasına dair fermanlar gönderilmiş ancak taşra idaresinin ayanların yerine atanan şehir kethüdalarının sağlanamaması sebebiyle, şehir kethüdalığı kaldırılarak yerine ayanlık düzeni yeniden tesis edilmiş, daha doğrusu ayanın taşrada kırılmayan gücü kabul edilmiştir. Vidin sicilindeki 1791 tarihli bir kayıta bu durum şu şekilde özetlenir:

“ .. taşralarda vaki şehirlerde ve kaziyyelerde ahali ve fukaranın mecmuen intihab ve ihtiyarlarıyla ol memleket kişizadelerinden idare-i umura kadir yerli inkıyad-ı ahali ile ayan olub....mehamm-ı matlubeyi vaktiyle idare ve rüyet ve ahali ve sekene-i memleketi himayet ve siyanet iderler iken ve bu nizam-ı müstahsen yirmi otuz seneye gelince mer’i iken bazı mahallerde ahali ve tarafeyn olub ayan ihtiyar hususunda adim-i ittifak vukuuyla evvel vakitlerden berü birkaç cihetle suret kabul idüb bilahare külliye ayanlık lafzı ref’ ve her mahalde birer şehir kethüdası nasb ve mecmu’ ayanlığa müteferri’ hususları şehir kethüdaları rüyet eylemek üzre mukaddem ve muahher Anadolu ve Rumilinin üçer kollarına evamir-i aliye neşr olunub işbu ayanlık maddesi dahi vakt vakt dürlü dürlü suret kesb idüb her birinde muharrire derkar eylediği ve otuz sene zarfında bir suretde karar itmemesi ve işbu nizam üzre ayan lafzı olmayub umur-ı vilayet şehir kethüdalara mütehasır olduğundan ve şehir kethüdaları dahi sahib-i nüfuz makulesinden olmayub aceze güruhundan olduklarından ahali beyninde itibarları olmayub yine ol mahalde iş gören ve nüfuzu cari olan müteayyin.. olub lakin zahiren ayan tabiri olmadığından, biz ayan değilüz işe karışmayuz deyü, mahallere külliyetlü mübaşiriyye ve akçe virdüklerinden ahval-ı reaya perişan olduğu ve mürettebat-ı sefferiyyeden olan araba ve sair matlubat vakt ve zamanıyla tanzim olunamayub ve gönderilen mürettebat-ı sefferiyye dahi işe yaramayub, şehir kethüdası namı olmayub işbu ayanluk madde-i cesimesi filasl olageldiği vecihle cem’i badezin ahali ve fukara-i tarafeyn olmayarak bil-ittifak her kimi ihtiyar iderler ise ol kimesne ayan olmak ve ayanlık nasbı hususuna gerek vüzera-i azam ve mirmiran-ı kiram ve gerek

¹⁶¹ Özkaya, yerel ailelerin mütesellimlikleri almak için mücadele ettiklerini anlatırken, eğer bu kişiler mütesellim olamazlarsa ayan olmak için mücadele eder. Mütesellimlik görevi elinden alınan ailelerde tekrar ayanlık görevine dönerler demektedir. Ayrıca, 18. yüzyılın ikinci yarısında ayan olarak karşımıza çıkacak ailelerin ya da kişilerin servetlerini daha önceki devlet görevlerinden edindiğini de örnekleriyle açıklar (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, 1994:128-129).

*hükkm ve sair ferd ve aher müdahale itmemek ve ayanlık için ferman ve mektub ve buyruldu virilmemek ve rüşvet ile ayan nasb olunmamak, ve bu makule intihab-ı ahali ile nasb olunan ayanlar, mahsusan işbu emr-i şerifim ısdar, ... salyane defterine ziyade akçe idhal ve reyadan kendü nefsleriçün akçe tahsili daiyesine düşen ve fukara-i raiyyeti ızrar iden ve matlubat-ı devlet-i aliyemin doğruca rüyetinde kusur ve rehavet ihtiyarıyla tehir-i maslahat-ı mühime ve matlubat-ı seferiyyeye cesaret iyleyen ayanların taraf-ı devlet-i aliyemden ledeltahkik, şehir kethüdalığının ref...*¹⁶²

Vidin sözkonusu olduğunda, ayanı olarak nam yapmış en önemli kişi şüphesiz ki Pazvantoğlu Osman'dır. Bu çalışmada şahsına özel bir bölüm ayrılmış olduğu için burada fazla bahsedilmeyecektir. Sicillerdeki kayıtlarda Pazvantoğlu Osman için burada fazla bahsedilmeyecektir. Sicillerdeki kayıtlarda Pazvantoğlu Osman için *kıdvetü'l emâsil ve'l akran* tabiri kullanılır ancak ayan lafzı hiç kullanılmamıştır¹⁶³. Ancak 167 numaralı sicilde, İstanbul'un iaşesi için gerekli olan ağnam ve keçi mubayaasının toplanması hususuyla ilgili bir fermanla, dergah-ı mualla Kapucubaşlılarından Vidin Kaimmakamı Pasbanzade Osman olarak kendisinden bahsedilmektedir¹⁶⁴. Bu durumda Pazvantoğlu Osman'ın ilk resmi ünvanı Kapucubaşılıktır.

“Ayan-ı Vilayet¹⁶⁵, vücut-ı memleket¹⁶⁶, ayan-ı Vidin¹⁶⁷, kura ihtiyarları, söz sahibleri¹⁶⁸, ashab-ı alaka¹⁶⁹” gibi tabirlerde de genellikle bölgenin ayanı, eşrafi ve diğer seçkinleri kastedilmektedir.

2.3.5. Şehir Kethüdarları

Osmanlı şehirlerinde devlet ile halk arasında aracılık yapan, ahalinin temsilcisi olup, devletin emirlerinin uygulanmasında yardımcı olan grubun içerisinde zengin tüccarlar, esnafın saygınlık açısından ileri gelenleri, ulema, imam, hatip gibi din adamları, tarikat ve zaviye şeyhleri gibi kişiler bulunmaktadır. Şehir kethüdarları da

¹⁶² (VŞS 68:32a).

¹⁶³ (VŞS 6:128b)

¹⁶⁴ (VŞS 167:44a).

¹⁶⁵ (VŞS 68:55a).

¹⁶⁶ (VŞS 68:118b).

¹⁶⁷ (VŞS 6:15a).

¹⁶⁸ (VŞS 6:19b).

¹⁶⁹ (VŞS 6:28b). Ashab-ı alaka, vücut-ı memleket, ayan-ı vilayet aynı hitap cümlesi içerisinde kullanılmıştır.

bu gruba dahildir ve padişah tarafından “resmen” görevlendirilen kişilerdir. Şehir kethüdalarının beratlı olmaları yani, tanımlanan bir görev sahaları ve bunun karşılığında bazı muafiyetlerinin bulunması hasebiyle klasik anlamda askeri sınıfın bir üyesidirler (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:166-167). Bunlar, şehrin vergi, iltizam, bayındırlık ile ilgili meselelerinde hizmet etmek, sefer organizasyonu durumunda gerekli ihtiyaç ve neferatın temini, hukuki davalarda şahidlik gibi çeşitli işlerde devlet ile halk arasında aracılık (mediator) görevini yapan kişilerdir (Yılmaz, 2010:462-463). Klasik dönemdeki bu görev tanımları, 18. yüzyılda ayanlar tarafından doldurulduğu için şehir kethüdarları, ayanların taşradaki –özellikle de şehirlerde- gücünü kırmak maksadıyla ve onların görevlerini devralmak üzere yeniden ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak 18. yüzyıl Osmanlı taşrasında ayanların yaptığı bu görevlerin, belirlenen kimseler tarafından ifa edilmesi mümkün olmadığından kısa süre sonra şehir kethüdalığı kaldırılmıştır¹⁷⁰.

2.3.6. Yeniçeriler

İdareci başlığı altında ele alınması gereken bir grup da Vidin’de bulunan yeniçeri yöneticileridir¹⁷¹.

Yeniçeri ocağının en yüksek rütbeli komutanı Yeniçeri Ağasıdır. 1790-1808 tarihleri arasında Vidin Yeniçeri ağası olarak ismi geçen ilk kişi Ali Efendi’dir. Ancak Ali Efendi, Vidin Yeniçeri Ağası vefat ettiği için yeni bir Yeniçeri ağası belirleninceye, *ocağ-ı amire tarafından nasb ve tayin olunan; canib-i ocakdan vakt ağası zuhur ve vürus idinceye kadar divan-ı Vidinden vakt ağası* olarak tayin olunmuştur. Bir nevi vekalet işi üstlenmiştir. Yeniçeri Ağasının görevleri şu şekilde belirtilmiştir: *cümle ocaklu ile merasim .. riayet iderek zabt ve rabt –ı meleket ve hıfz ve hırsaset-i fukara ve riayet ve emn ve istirahat-i İbadullahı mucib olan halata mezid say’ ve gayret*

¹⁷⁰ Şehir Kethüdalığının ref’i ile ilgili Vidin Siciline kayd edilen emir için bkz. (VŞS 68:32a).

¹⁷¹ Yeniçerilerin Vidin bölgesinde üstlendikleri sosyo-ekonomik rolleriileride daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

etmek¹⁷². Ayrıca incelenen defterlerde yeniçeri ağası yerine yeniçeri zabiti ünvanının kullanılmaya başlandığı görülmektedir¹⁷³.

2.3.7. Pandor, Bölükbaşı ve Kır Serdari

18. yüzyılın sonlarına doğru Vidin ve çevresinde eşkıyalık hareketleri oldukça fazladır. Bu eşkıya ve haydud grupları, genel olarak bu yüzyılda uzun ve yoğun muharebelere maruz kalan bölgede sosyal ve ekonomik değişimin bir sonucu olarak giderek çoğalmışlardır. Bu grupların faaliyetleri bölge halkının canına ve malına zarar vererek nizamı bozduğu için merkezi devlet tarafından engellenmeye çalışılmış bu konuda pek çok tedbir alınmasına neden olmuştur. Kaza ve kasabalarda küçük eşkıya gruplarının faaliyetlerini engellemek, kaçmaları halinde gece gündüz demeden takib etmek, mümkün olduğunda yakalayıp kadı huzuruna çıkarmak fakat çatışma vukuunda da cezalarını tertib etmek üzere 25-30 neferden oluşan ve bir pandor, bölükbaşı, sekban veya kırserdarının idaresinde küçük askeri gruplar oluşturulmuştur. Vidin kazasında da bu görevlileri bulmak mümkündür.

Pandor¹⁷⁴, Rumeli’de kır bekçisi, derbentçi gibi görevliler hakkında kullanılan bir tabirdir (Yılmaz, 2010:522). Kaza dâhilinde eşkıya takibi yapmak üzere görevlendirilmişlerdir¹⁷⁵. Eşkıya takibi ile görevlendiren bu gruplar sekban, bölükbaşı, kır bekçisi ve pandor olarak adlandırılıp, yaklaşık otuz nefere bir bölükbaşı tayin edilerek hareket etmektedirler. Vidin kazasında bu görevi genellikle yerli ağavatının yerine getirmesi usuldendir. 1792 senesinde yeniçeri ocağına bağlı

¹⁷² 21 Eylül 1794 (25 S 1209), (VŞS 6:115a).

¹⁷³ (VŞS 6:30a).

¹⁷⁴ Pandor (bandur veya pandur) tabiri, tarihsel dönemlere göre farklı grupları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Ancak en genel şekliyle Hırvatistan, Dalmaçya ve Sırbistan’da ban’ın hizmetindeki askeri grupları ifade eden bir terimdir (Norton, 2007:90). 18. yüzyılda ise bu terim genellikle Küçük Eflak’tan toplanan düzensiz piyade ve süvari gruplarını tanımlamaktadır (Florescu, 1997:28). Vidin söz konusu olduğunda ise, 17. yüzyıl sonunda bu tabirin eşkıya takibinde bulunan gruplar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1698’e dek pandorluk yapanların çoğunlukla gayri müslimlerden ve Arnavudlardan oluştuğu ancak susitimalleri sebebiyle bu grupların pandorluk yapmalarının engellendiği bilinmektedir. Pandorluğun bu tarihten itibaren “bilinen ve tanınan müslümanlara” verilmesi ile ilgili bir ferman Vidin siciline kaydedilmiştir (Selçuk, 2012:34). Dolayısıyla eşkıya takibi görevi için pandor, sekban, bölükbaşı, kırbekçisi gibi farklı terimlerin kullanılması, bu görevi ifa eden grubun kimliği ile ilgili olmalıdır.

¹⁷⁵ Niş taraflarında eşkıyalık eden Kalonofçeli Ramo isimli kişi ve altı arkadaşı, Niş ve İskofça sınırlarından Vidin kazası sınırlarına girmişler bu esnada tesadüfen Pandor bölükbaşısı ile karşılaşmışlar ve aralarında çıkan çatışmada eşkıyanın dört atına el konmuş ancak kendileri elden geçirilmiştir (VŞS 6:15a).

serdengeçdi ağaları, alemdaran, yamakan ve kul oğlanları bu görevi üstlenerek eşkıya üzerine takibe çıkmışlardır. Ancak yeniçerilerin bu görevi suiistimal ederek, eşkıya olmadığı halde takibe çıkmaları ve fazla para talep etmeleri durumu, şehir halkının karşılaması gereken masrafları artırmış, vergi yükünü ağırlaştırmıştır¹⁷⁶.

Bölükbaşı tabiri de eşkıya gruplarına karşı Vidin kazasını ve kasabalarını korumak üzere görevlendirilen askeriler için kullanılmaktadır. Vidin, Lom, Filordin, Arçar, Cebre, Kotlofçe, Belgradcık, Bana ve İsferlik kasabalarında, halkı “eşkıya ve hayadid” saldırısından korumak için Vidin yamakanından 4. Bölüğe tabi İsmail Beşe bölükbaşı tayin ve nasb edilmiş kendisine 30 nefer bağlanmıştır. İsmail Beşe, ismi geçen kasabalardan herhangi birinde eşkıya grubu bulduğunda, Kırserdarı tayin edilen Mehmed Alemdarla birlikte hareket ederek, bu grubu “def” etmekle görevlendirilmiştir. Vidin ve tevabiinin bölükbaşılığına İsmail Beşe’yi tayin eden ise Vidin Kaimmakamı Kolçak Mustafa’dır¹⁷⁷. Yine yukarıda adı geçen kasabalar için, eşkıya meselesi ile ilgilenmek üzere, bu defa Vidin kalesi yerli ağavatından beşlüyan-ı hamis neferatından olan Mustafa 25 nefer ile birlikte Alemdar Bölükbaşı tayin edilmiştir¹⁷⁸. Eşkıya saldırılarının bulunduğu kasabalara ayrı ayrı bölükbaşı gönderildiği de vakiidir. Mesela aynı dönemde, Gorgosifçe, Bana , İsferlik taraflarına 15 nefer ile birlikte Vidin yamakanından 5. Sekbanlara tabi Salih Beşe Bölükbaşı olarak gönderilirken¹⁷⁹, kaza dahilinde bulunan bazı derbentlere Vidin kalesi Beşlüyan-ı salis Hamamcı Ali Alemdar 25 nefer ile birlikte tayin edilmiştir¹⁸⁰. Zaminice adlı mahale ise Vidin kalesi azeban-ı evvel cemaatinden Ömer Alemdar, Bölükbaşı tayin edilmiş, yanına 20 nefer almıştır¹⁸¹.

¹⁷⁶ 23 Nisan- 14 Aralık 1792 tarihleri arasında, sekiz aylık vilayet masrafı hesaplanırken Hasan Ağa ve Mustafa Alemdar’a “bandor-ı birun, sekban-ı şehri ve bölükbaşı namıyla ulufe olarak” 7.042,5 kuruş verildiği belirtilmiştir (VŞS 6:35a).

¹⁷⁷ (VŞS 6:87b), 20 Mart 1794.

¹⁷⁸ (VŞS 6:89b), 25 Mart 1794. Mustafa Bölükbaşı ibn-i Abdullah bu görevi aldıktan kısa süre sonra öldürülmüş, terekesi 31 Ağustos 1794 tarihinde, bir varisi olmadığı için beytülmale alınmıştır. Terekesinin toplamı 17. 600 paradır (VŞS 6:112a).

¹⁷⁹ (VŞS 167:19a), 27 Nisan 1795.

¹⁸⁰ (VŞS 167:20a), 1 Mayıs 1795.

¹⁸¹ (VŞS 167:20a).

2.3.8. Vidin Defterdarı

Eyaletlerdeki mali işler, eyalet defterdarı veya kenar defterdarı denilen memurlar tarafından yürütülmektedir. Taşradaki bu defterdarlıklar merkez teşkilatı ile aynı şekilde örgütlenmiş olup tezkireci, muhasebeci, mukabeleci, veznedar, ruznameci gibi görevliler ve katiplerinden oluşan bir kadroya sahipti. Tımar işleriyle uğraşan defterdarlar ise tımar defterdarı olarak adlandırılmaktaydı (Kütükoğlu, 1994:96). 18. yüzyıl sonunda Vidin defterdarının görevleri ise sicillere yansıdığı kadarıyla şu başlıklar altında toplanabilir; Kalede bulunan askerin tayinatı için zahire mübayaası yapmak (VŞS 68:6a,69a,124a), kalede bulunan askeri techizatın ve malzemenin tamir, onarım ve tedariki hallerinde gerekli masrafları karşılamak ve bu uygulamaların kaydını tutmak (VŞS 68:53b), (VŞS 6:5a), cizye gelirlerinin kayıtlarını tutmak ve merkeze iletmek (VŞS 6:12b), Vidin'den hareket eden veya Vidin'e gelen askeri birliklerin çeşitli ihtiyaçlarını ve ulaşım bedelini karşılamak (VŞS 6:30a), Vidin kalesine gelecek ya da Vidin kalesinden yola çıkacak mühimmatın ulaşım giderleri ve taşıma ücretlerini karşılamak (VŞS 6:5a,46a). Vidin defterdarı olarak ismi geçen ilk kişi Hacı Ahmeddir¹⁸². Hacı (Elhac) Ahmed defterdarlık görevini gereği gibi yerine getirmemesi nedeniyle azledilmiş, onun yerine 10 Eylül 1790 tarihinden itibaren Mekri ayanı Mustafa Ağa'ya defterdarlık görevi tevcih olunmuştur (VŞS 68:20b). Ancak bu görevlendirmeden yaklaşık bir ay sonra Mustafa Ağa'da azledilip bu defa defterdarlık görevi Halil Beyzade Hüseyin Bey'e verilmiştir (VŞS 68:20b). Mustafa Ağa ve Halil Bey'e defterdarlık tevcihinde ünvanları Vidin kalesi defterdarı olarak belirtilmişken, diğer defterdarlardan yalnızca Vidin defterdarı ünvanıyla bahsedilmiştir. Halil Bey'den sonra Vidin defterdarı İshak bey olmuştur (VŞS 68:69a). 1792 Ağustos'unda Mehmed Emin defterdar olarak atanmıştır (VŞS 69:42a). Mehmed Emin'in memuriyetinden önce aynı görevi yürüten Elhac Süleyman isimli bir defterdardan bahsedilmesine rağmen görev süresi ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır (VŞS 6:13a). Mehmed Emin'in defterdarlıktan azl edilmesiyle yerine, Ocak 1796'da, Elhac Ali defterdar tayin edilmiştir (VŞS 69:42a). Şubat 1796'da Elhac Ali'nin defterdarlık görevi uzatılırken, kendisine turnacılık "ihсан" buyrulduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu

¹⁸² (VŞS 68:6a). Vidin kalesinin mübayaası ile ilgili bir emirde ismi geçmektedir. Tarih 15 Ağustos 1790.

kayıttan Elhac Ali'nin defterdarlık almadan önceki vazifesinin de Ekmekçibaşılık olduğu anlaşılmaktadır (VŞS 69:44b). 15 Haziran 1799'da Molla İdris Ağa'nın mülk alımı ile ilgili bir kayıтта şühûdü'l-hâl arasında kaydedilen isimlerden biri Defterdar Elhac Ali Efendi'dir. Yine aynı tarihte Serturna Mustafa Ağa'nın mülk alımında da davayı dinleyenler arasında defterdar bulunmaktadır. Ancak ikinci kayıтта Hacı Ali Ağa olarak kaydedilmiştir (VŞS 167:39a,42a). Defterdar makamında iken Hacı Ali Ağa'nın adı son olarak 24 Mart 1806 tarihli bir kayıтта yer almaktadır ancak bu kez terekesi sebebiyle. Bu kayıt, Vidin Defterdarı Esseyid Elhac Ali Ağa'nın vefatını takiben varisleri arasında çıkan bir anlaşmazlık ile ilgilidir (VŞS 53:52b). Merhum defterdar, yaklaşık 7 sene önce iki davada dinleyiciler arasında bulunan Ali Ağa olmalıdır. Ne zaman vefat ettiği bilinmemekle beraber, bu süre içerisinde *Seyyid* ünvanı kazandığı da anlaşılmaktadır.

2.3.9. Mali Meselelerde Yer Alan Diğer Görevliler

Özellikle sefer zamanlarında zahire toplanması ve menzillere iletilmesi oldukça hayati bir problemdir. Bu işin yapılması için her bölgede çeşitli kademelerde görevliler gerekmekteydi. Vidin sicilinde zahire mübayaası meselesiyle ilgili pek çok kayıt bulunup bu kayıtlardan zahire işiyle ilgilenen memurları tespit etmek mümkündür. Nüzul kâtibi Mehmed¹⁸³, Tuna sahilinde zahire nazırı Çelebi Mehmed, Voynugan mübayaacısı Başaçık Hüseyin, Silistre mübayaacısı Battal Mustafa, İbrail nüzul emin Osman, Silistre nüzul emini Mustafa, Yergöğü nüzul emini Ali İbrahim, Rusçuk mübayaacısı Tirsiniklizade Ömer, Zıştovi mübayaacısı ve voyvodası Seyyid Ali, Niğbolu mübayaacısı Haseki Mehmed, Rahova'da zahire kabzına memur Serturna Osman, Vidin ağavatından zahire mübayaasına memur İsbiri Elhac Mustafa gibi görevliler sefer için zahire toplamak ve bunları menzillere iletmekle görevliyidiler. Bu görevlilerin yanında iskelelerde yüklemeyi yapacak görevliler ve peksimet yapacak görevliler de sefer durumlarında ve askerın zahire ihtiyacının karşılanması gereken diğer durumlarda memur kılınmışlardır¹⁸⁴.

¹⁸³ (VŞS 68:106b). Nüzul katibi; Sefer için gerekli olan zahirenin toplanması ve menzillere ulaştırılmasından sorumlu olan kişi nüzul emini dir. Genellikle başmuhasebe kalemine bağlı görevlilerdir. 17. yüzyılın sonundan itibaren nüzul vergisi nakdi olarak toplanmaya başladı (Yılmaz, 2010:507). Nüzul kâtibi de bu verginin deftere geçirilmesinde sorumlu görevlidir.

¹⁸⁴ (VŞS 68:106b).

Vidin'den toplanan önemli vergilerden biri rüsum-ı zecriyedir. *Memalik-i Osmaniyyede hasıl olan hamrın kıyyesinden ikişer para ve arak ve emsali müskiratın kıyyesinden dörder para rüsum-ı zecriyyeleri*¹⁸⁵ toplanmaktadır. Bu zecriye vergisi muhassıllar tarafından toplanıyordu. Rüsumat muhassılı bu işi bazen iltizam yoluyla bazen de bir emin tayin ederek yapıyordu. 1793 yılındaki rüsumat muhassılı Galata voyvodası Seyyid Halil'di¹⁸⁶.

Mali konularda emir gönderilen bir diğer görevli ise cizyedardır¹⁸⁷. Bununla birlikte, avarız celebkeşan tahsildarları ve gümrük eminleri ve mukataat voyvodaları ve emval-i miriye mübaşirleri ve zimemat-ı miriye ashabı gibi görevliler de vergi konusunda bahsedilen taşra görevlileridir¹⁸⁸.

2.3.10. Vilayet Vekili

Vidin idaresinde vilayet vekili ünvanını taşıyan memur, tevzi defterinde kayıtlı olan vilayet masrafının reayaya tevzi ve taksim edilmesinden sorumludur. Vidin yerli ağavatından azeban-ı salis Muslı Ağa Vidin varoşu ve kurallarının reayaları tarafından vekil seçilmiş olub, reyanın tevzi defterlerine göre ödemesi gereken meblağı ve eğer varsa önceki dönemden kalan borçlarını tesbit eder, reaya ve reaya kocabaşlıları da onun tesbit ve tevzi ettiği borcu kabul ederlerdi (VŞS 68:59b). Yerli ağavatının tesbit ettiği ve vilayet masrafına dahil olabilecek harcamalar vilayet vekili vasıtasıyla reayaya tevzi edilir veya vilayet vekili tarafından önce gerekli ödeme yapıp bu harcama daha sonra tevzi defterine eklenirdi¹⁸⁹. Vilayet vekilinin ücreti aylık 200 kuruş olup, 200 kuruş da yiyecek masrafı almaktadır¹⁹⁰. 1789 yılı

¹⁸⁵(VŞS 6:17a).

¹⁸⁶(VŞS 6:17a).

¹⁸⁷(VŞS 68:118b).

¹⁸⁸(VŞS 68:122b).

¹⁸⁹ Vidin'de iç kale dışında kalan, İstanbul, Niş, Lonca ve Filordin kapılarının tamir edilmesi gerekliliği yerli ağavatı marifetiyle tesbit edildikten sonra, gerekli kirislerin masrafının reayaya tevzi edilmesi ve neccar ücretinin vilayet vekili tarafından ödenebilmesi için vilayet vekiline bir buyruldu gönderilmesi istenmiştir (VŞS 6:40a).

¹⁹⁰ Nisan-Aralık 1792 tarihleri arasında sekiz aylık tevzi defterinde kayıtlı olan meblağdır (VŞS 6:34b,35a).

sonundan 1793 yılı ilkbaharına kadar vilayet vekilliği görevini Muslı Ağa¹⁹¹ yapmıştır (VŞS 68:59b), (VŞS 6:25b). 1794 yılının başlarında ise aynı görevi yerli ağavatından azeban-ı rabi Ahmed Ağa'nın yürüttüğü anlaşılmaktadır (VŞS 6:83b).

2.3.11. Vidin Kalesi Bina Emni

Bina emni, devlete ait büyük yapıların inşasında görevli olup, inşaat masraflarının hesabını tutan, para tedariki ve malzeme ve amele ihtiyacını karşılayan kişidir (Şenyurt, 2008:151), (Sertoğlu, 1986:52). Bina emniyelerinin inşaat süresince tutmuş olduğu defterler, inşa edilen yapının malzemeleri, bu malzemenin geldiği bölge, toplam masraf, inşaatta çalışan işçi sayısı ve ücretleri gibi pek çok ayrıntılı veri içermektedir. 18. yüzyılda bina emniliğinin, çoğunlukla kapıcıbaşı, ayan ve mütesellim gibi ünvaları taşıyan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Yine bu dönemde bina emnieleri çoğunlukla, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kale inşası ve tamiri için görevlendirilmişlerdir (Şenyurt, 2008:151-165). Vidin bölgesinde'de bina emniyelerinin kale inşası ve onarımı ile görevlendirildikleri ve inşasından sorumlu oldukları yapıda kullanılacak, kereste, çivi, kömür, kireç gibi malzemeleri ve cerahor, neccaran gibi usta ve ameleleri temin etmekle ilgilendikleri görülmektedir¹⁹². Vidin Kalesi bina emni ile ilgili tek kayıt 20 Ağustos 1790 tarihli bir fermanıdır. Bu kayıta, Vidin kalesi bina emni olan Filibeli Tahir Bey'in, memuriyetinde gösterdiği başarısızlık neticesinde azl edilip yerine Eremia¹⁹³ voyvodasının atandığı bildirilmektedir (VŞS 68:5a).

2.3.12. Mübaşirler

Belli bir görevin ifa edilmesi, denetlenmesi için merkezden gönderilen kişilerdir¹⁹⁴. Mesela askerin tayinat maddesi ile ilgilenmek üzere sadrazam çukadarı olan Ahmet

¹⁹¹ Muslı Ağa'nın vefatını takiben terekesi olan 5.508,5 kuruş karısı ve üç çocuğu arasında paylaşılmıştır. Kayın tarihi 18 Ocak 1795'tir (VŞS 167:1b).

¹⁹² Ada-i Kebir kalesinin inşasına memur olan Ada-i Kebir kalesi bina emni Başaçık Hüseyin, malzeme ve amele için Vidin ahalisinden, kereste, çivi, kömür gibi malzemeler için ise Fethülislam, Eflak ve Vidin havalisinden talepte bulunmuştur (VŞS 6:31a,32b,40b). Belgrad Kalesi Bina emni olan Mehmed Efendi'de İsfelik ve Bana kazalarından amele istemiştir (VŞS 6:102b).

¹⁹³ Köstendil'de bir yer (Andreev, 2002:69).

¹⁹⁴ (Yılmaz, 2010:465).

tain edilmiştir¹⁹⁵. Merkezden yollanan mübaşirler ve ilgilendikleri konular şöyle örneklendirilebilir: Eflak Voyvodası Mavriyaki'nin mirasından olan mücevherlerin çeşitli kişilerin zimmetlerinde saklı kalması üzerine bu mücevherlerin ortaya çıkarılması ve tesbiti için görevlendirilen dergâh-ı muallâ gediklilerinden Mahmud¹⁹⁶, Vidin'de şalobe ve duba sefineleri inşası işe ilgili bazı ödemeler için gönderilen dergâh-ı muallâ gediklilerinden bir görevli¹⁹⁷, Tuna nehri üzerinde inşa edilecek olan köprüye gerekli malzemeyi sağlamak üzere memur kılınan defterdar-ı şikk'ül sani Çukadarlarından Ahmed¹⁹⁸, yine köprü inşasıyla ilgilenmek üzere memur tayin edilen sadr-ı azam çukadarlarından Elhac Mehmed¹⁹⁹.

2.3.13. Voyvoda

Voyvoda, Osmanlı mali sistemi içerisinde, vergi toplama ve bazı geliri tahsil etme hakkına sahip kimselerden aldığı yetki üzerine kendi adına ya da vekaleten vergiyi tahsil etme işini üstlenen görevliyi tanımlamaktadır. Vergi tahsildarlığı yapan muhassıl ve mütesellimden farklı olarak voyvodalar, yalnızca zeamet ve hasların değil merkezi hazineye ait gelirlerin ve vakıf gelirlerinin tahsilini de üstlenmekteydiler²⁰⁰. 16. yüzyıldan itibaren voyvodalık uygulaması yaygınlık kazanmış ve voyvodalar eyalet maliyesi ve yönetimi içerisinde önemli aktörler konumuna gelmişlerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra yüksek rütbeli askeri görevlilere ve saray mensuplarına tahsis edilen gelirlerin toplanmasında yetkili kılınmışlardır. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi görevlilerin kendilerine vekil olarak tayin ettikleri mütesellimler, vergi toplayan zümre içerisinde görülmeye başlamışlardır. Dirlik sahibinin yerine sancakta vergi tasarruf eden ve idari yetkileri kullanan mütesellimler, kendilerine bağlı kazalardan vergi toplama ve beraberindeki örfi yetkileri voyvodalara devretmişlerdir. Bu süreçte, voyvodalık görevi genellikle mahallinden seçilen kişilere verilmeye

¹⁹⁵ (VŞS 68:6a).

¹⁹⁶ (VŞS 68:21a).

¹⁹⁷ (VŞS 68:25b).

¹⁹⁸ (VŞS 68:35a).

¹⁹⁹ (VŞS 68:46b).

²⁰⁰ Mesela, zeamet mukataası içerisinde bazı vergilerin toplanması iltizama verilmekte olup, bu tarz iltizam alanlara “ayak amilleri” ya da “pare voyvodası” denirdi. Dolayısıyla bu voyvodalar gelir toplama işinin bir kısmını iltizam olarak almaktadırlar. Zeamet mukataası mültezimleri bu anlamda ikinci derecede voyvoda olmaktadır (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:148).

başlanmıştır. Bu şekilde voyvodalar, merkezin taşradaki taleplerinde muhatap aldığı, sorumluluk yüklediği zümre arasında zikredilmeye başlamışlardır²⁰¹. Vidin ve tevabiinde de belirli hususlarda voyvodaların da görev yaptığı görülmektedir. Ayrıca reayadan bazı vergilerin voyvodalar tarafından toplandığı ve mukataa bölgelerinde sorumlu bir voyvoda olduğu anlaşılmaktadır. Burada verilecek örnekler, merkezi devletin emirlerinde doğrudan hitap ettiği durumları göstermektedir: Fethülislam Voyvodası²⁰², Zıştovi Voyvodası Esseyid Ali²⁰³, Zıştovi ve Tırnovi voyvodası²⁰⁴, Vidin nezareti mukataatından Polomiye mukataası voyvodası Hasan Ağa²⁰⁵.

2.3.14. Tuna Kapudanı

1791’de Tuna Kapudanı vezir Ahmed Paşa’dır. Vidin ve Rusçuk arasındaki sahillerde inşa edilecek gemi meselesi ile ilgili olarak gelen emrin uygulayıcısı ve muhatabı kendisidir²⁰⁶.

2.3.15. Yerlüyan Ağavati²⁰⁷

Sicil defterlerindeki kayıtlarda “*vücuḥ-ı yerlüyan ağavati, ağavat*²⁰⁸, *vücuḥ-ı serhad*²⁰⁹, *vücuḥ-ı serhadnişinan*²¹⁰, *muhafız-ı merkumede mevcud rüesa*²¹¹ *ocak ihtiyarları*²¹²” tanımları kapsamında geçmektedir. Vidin yerlü ağavati aynı zamanda “*Vidin cizyekarları*²¹³” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca reayanın rahatça çiftçilik

²⁰¹ İltizam ve malikane uygulamalarının mali sistem içerisinde yaygınlaşması mahalli araçların rolünün artmasına ve yerel aktörlerin sistemde daha etkin rol oynamalarına yol açmıştır. Bu süreçten faydalanan yerel idarecilerden biri de voyvodalardır (Özvar, *Voyvoda*, 2013:129-130).

²⁰² (VŞS 68:97a).

²⁰³ (VŞS 6:29a).

²⁰⁴ (VŞS 6:33b).

²⁰⁵ (VŞS 68:85b).

²⁰⁶ (VŞS 68:43a). Tuna Kapudanı vezir Ahmed Paşa aynı zamanda Silistre valisidir. (VŞS 68:104b).

²⁰⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nda kalelerin önemine, büyüklüğüne ve konumuna göre değişen sayılarda olmak üzere muhafaza maksadıyla Yeniçeri, Topçu, Cebeci gibi kapıkulu fertleri arasından nöbetle hizmet eden bir gruptan başka kale kumandanı olan dizdarların maiyetlerinde Yerlikulu, Gönüllü, Beşli, Azap, Farisan ya da Atlı Ulufeci gibi askeri zümreler oluşturulmuştu. Bazı önemli kalelerdeki yerli kulları arasında asıl ocaktan hariç olarak Yerli kulu, Yeniçeri, Cebeci ve Topçular da bulunmaktadır (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, 1988:3-4).

²⁰⁸ (VŞS 68:15b).

²⁰⁹ (VŞS 68:34b).

²¹⁰ (VŞS 68:42b).

²¹¹ (VŞS 68:69b).

²¹² (VŞS 68:89a).

²¹³ (VŞS 6:12b).

yapabilmesi için gerekli huzur ortamının sağlanması ve ihtiyaç duyduğu tarımsal üretim gereçlerinin tedarik edilmesi hususunda reyadan sorumlu olanlar sıfatıyla muhatap alınan görevliler arasında yeniçeriler, hem görevleri hem de çiftlik sahibi olmaları nedeniyle vurgulanmaktadır: *Rumilinin sağ kolu yemin ve yesarıyla nihayetine varınca vüzerai azam, mirmiran-ı kiram, kuzat velkema, mütesellimler ve voyvodalar ve ayan ve mültezimler ve zabitan ve ashab-ı çiftlikan ve alaka-i vücuh-ı ahali*²¹⁴; *vücuh-ı ahali serhad, reaya tahtında dahil-i efrad-ı ahali*,²¹⁵, *yeniçerileri zabiti, kale-i mezkure muhafazasına memur ağavat ve alemdearan, ve ihtiyaran ve kaffe-i sigar ve kebir serhadnişinan olan zevat-ı kiram*²¹⁶. Vücuh-ı ahali,²¹⁷ serhad nişinan, vücuh-ı serhad, vücuh-ı memleket²¹⁸, bilcümle iş erleri ve söz sahibleri velhasıl umumen ahali²¹⁹ ifadeleri de aslında bu başlık altında değerlendirilebilir. “Umumen ahali” tabiri kullanılıncaya dek, bu ifade tüm görevlileri kasteden bir hitab gibi görünmektedir.

Gönderilen emirlerin içeriğine göre yeniçeriler içerisinde çeşitli görevlerden kişiler zikredilir. Bunlardan bazıları: Vidin kalesi cebeci başı vekili, yerlü ağavatından beytümali’l hassa emini olan azaban Ahmed Ağa ibn-i Elhac İsmail Ağa²²⁰, Vidin kalesi tobcu başı vekili²²¹, Beytümali emini tobcu başı Abdülfettah Ağa²²², Vidin canibi Açıklar Ağası Iskatçı? Ahmed, Eflak canibi başbuğu²²³ Mahmud Paşa²²⁴, İbrail Başbuğu vezirim Elhac Abdi Paşa²²⁵ Vidin çete ağalarından Konevi Mehmed²²⁶, Vidin Kalesi Yeniçeri zabiti Kul kethüdası²²⁷ Mustafa²²⁸, Vidin Kalesi

²¹⁴ (VŞS 6:126a).

²¹⁵ (VŞS 167:64a).

²¹⁶ (VŞS 53:42a).

²¹⁷ (VŞS 68:67a).

²¹⁸ (VŞS 6:37a).

²¹⁹ (VŞS 6:51a).

²²⁰ (VŞS 68:38b). Beytümali emini; varissiz ölen yeniçerilerin terekisinin tesbiti ve hazineye aktarımı ile ilgilenen görevlidir (Yılmaz, 2010:76).

²²¹ (VŞS 68:43b).

²²² (VŞS 68:44b).

²²³ Başbuğ: Büyük ya da küçük bir birliğe ve yahut milis kuvvetine komutanlık eden kişi (Sertoğlu, 1986:35).

²²⁴ (VŞS 68:45b).

²²⁵ (VŞS 68:51b).

²²⁶ (VŞS 68:49a).

²²⁷ Kul Kethüdası; Yeniçeri Ağasından sonra gelen en büyük amirdir (Sertoğlu, 1986:183).

²²⁸ (VŞS 68:52b).

Arabacı başı vekili ²²⁹, Rumilinin sağ kolu mahallerdeki Yeniçeri serdarları ve kethüdarları²³⁰, Kethüda serdarları²³¹, iskele emini²³², Vidin Ağavatından İspiri Elhac Mustafa, (sefer için gerekli olan zahirenin sağlanması emrinde İspiri Elhac Mustafa ismen zikredilmiştir)²³³, Vidin Açıklar Ağası²³⁴, 1791’de beytülmal emini sabık kul kethüdası izzetlü Mustafa Ağa²³⁵, Vidin Yeniçeri zabiti İbrahim, mütekaidin-i ser turnai ve hasekiyan ve çorbacı ve çavuşan, ağavat ve alemdaran ve ihtiyaran²³⁶, baş eskileri²³⁷, 1793 yılında Vidin Yeniçeri zabiti Muhiddin²³⁸, Vidin Ağası²³⁹, Dizdar’dır²⁴⁰.

Hükümlerde doğrudan isim belirtilmeden yeniçeri gruplarının adı ile de emir gönderilmiştir; “*muhafaza-i merkumede mevcud Turnacıbaşı ve hasekiyan ve çavuşan ve çorbacıyan ve ağavat ve alemdaran ve sereskiyan ve bilcümle ocak ihtiyarları*”²⁴¹, *Raiyyet Kocabaşları*²⁴², *İş erleri*²⁴³, *Haseki Eminleri*²⁴⁴, *Gümrük Eminleri*²⁴⁵, *Tırnovi ve Zıştovi ve Selvi ve İvraca ve Rahova ve İzladi ve Lom ve Niğbolu ve Vidin kazalarının kadıları ve naibleri ve gümrük emini*²⁴⁶, *Belgraddan Kalas iskelesine varınca nehr-i Tuna sevahilinde kazalarının kadıları, gümrük ve geçid ümenası*²⁴⁷ gibi.

²²⁹ (VŞS 68:53b).

²³⁰ (VŞS 68:55a).

²³¹ Kethüda yardımcıları.

²³² (VŞS 68:63b).

²³³ (VŞS 68:65a, 91b).

²³⁴ Açık gemilerinin ağası. (VŞS 68:68a).

²³⁵ (VŞS 68:76b).

²³⁶ (VŞS 68:108b).

²³⁷ (VŞS 68:114a).

²³⁸ (VŞS 6:24b).

²³⁹ (VŞS 68:67a).

²⁴⁰ (VŞS 68:106b).

²⁴¹ (VŞS 6:31b).

²⁴² Hristiyan köylerin muhtarları (Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 2011:408), (VŞS 68:15b).

²⁴³ Taşrada görev yapan beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı ve buna benzer her türlü devlet memuru (Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 2011:355), (VŞS 68:24a).

²⁴⁴ (VŞS 68:70b). Haseki Emini; Osmanlı saray ve askeri teşkilarında Haseki olarak adlandırılan ve zeamet sahibi olan görevlilerin zeametlerinin gelirlerini toplayan ve idare eden kişidir.

²⁴⁵ Gümrük resminden sorumlu memur.

²⁴⁶ (VŞS 6:43b).

²⁴⁷ (VŞS 167:10a).

2.3.16. Metropolid

Gayrimüslimlerle ilgili hükümlerde devletin muhatap aldığı en önemli görevli metropoliddir. Mesela 1205 yılı 18 Ramazan’ında gönderilen emirde, Filordin, Belgradcık ve Arçar palankaları ve Girbune mukataalarında metropolid olan Sani isimli rahib ve ehl-i zimmet reayalarına hitap edilmiş, *emvâl-i miri* toplanırken kanun dışına çıkılmaması ve halkın rencide edilmemesi, kayıtlı olandan ziyade vergi toplanmaması buyurulmuştur²⁴⁸. 1793 yılında bahsi geçen kazaların metropolidi İgoribe isimli rahibdir. Kendisine daha önceki metropolidlere olduğu gibi reayadan vergi toplarken züml edilmemesi emredilir²⁴⁹. 1222 yılında ise “...*mahruse-i kale-i Vidin ve tevabi’ Filordin ve Belgradcık ve Arçar palankaları ve Girbune mukataalarında metropolid*” Tisbos isimli bir rahibdir. Kendisine de tıpkı önceki metropolidlerde olduğu gibi kanun dışına çıkmaması ve vergi işlerinde reayaya eziyet etmemesi tembihlenmiştir²⁵⁰.

Kentteki idari-askeri görevlilerin, kadının, “eşraf ve a’yân”ın, esnaf gruplarının kısaca şehir hayatında aktif olarak rol oynayan ve şehirdeki idare ve ekonomiyi yönlendiren kişilerin yürüttüğü faaliyetlerin mümkün olduğunca detaylı incelenmesi, topyekun kentsel yaşama dair bir fikir verebilir; bu kişilerin bireysel ve örgütsel iradelerinin şehir yönetimindeki payının ortaya çıkarılmasına imkan verir²⁵¹.

Klasik dönemden itibaren şehirde “bi’l-fi’l” görev yapanların, genellikle yerlilerden, daha çok da bir vesile ile bölgede, şehirde sosyal ve ekonomik hayatta rol almış, idari işlerde toplumsal sorumluluk olarak merkezi idareye muhatap olmak suretiyle tanınmış ve seçkin kişilerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu durumun yaygınlaşması, gözle görünür hale gelmesi iltizam usulünün yaygınlaşması ile paralel gelişen bir süreçtir. Şehirli adına veya şehir halkı bahane edilerek bazı genel veya ayrıcalıklı taleplerin merkeze iletilmesi sürecinin işlenmesi, devlet işlerinin göreceli olarak

²⁴⁸ (VŞS 68:67b). Metropolid; Ortodoks kilisesinde patrik ile piskopos arasındaki ruhbanlık aşamasıdır (Yılmaz, 2010:426). “*Vidin ve tevabi’ Filordin ve Belgradcık ve Arçar palankaları ve Sahra ve Girbune Mukataalarında metropolid olan Asun nam rahib*” (VŞS 68:119b).

²⁴⁹ (VŞS 6:29a).

²⁵⁰ (VŞS 53:94a).

²⁵¹ (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:9).

düzenli bir şekilde yapılabiliyor olması gibi hususlar, bir çok açıdan belli bir bölgenin ileri gelenlerinin aracılığı, kefilliği, arzı, tanıklığı ya da bizzat kendi sorumluluk almasıyla gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla, 18. yüzyıla gelmeden önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun şehirlerinde önde gelen kişilerin ve bunların ailelerinin devlet işlerinin yürütülmesinde idari bir bilinç ve sosyal bir beklenti ve yönetim pratiğine sahip olduklarını göstermektedir. Teknolojik koşulların yetersiz, ortaçağ tarım ekonomisi mantığının egemen olduğu geniş bir coğrafyada desantralize yerel yönetim kurumlarının oluşması son derece doğaldır²⁵². 18. yüzyılda değişen şey; bu desantralize unsurların zenginlik ve idari güçlerinin kısmi olarak devlet kontrolünden çıkması ve siyasal bir içeriğe kavuşmasıdır. Bunu destekleyen faktör ise bu grupların zaman zaman önemli askeri güce kavuşmalarıdır.

2.4. VIDİN'DE YÖNETİM SORUNLARI

Vidin sicillerindeki kayıtlı ferman ve buyruğuların büyük bir bölümü askeri meselelerle ilgilidir. Ordunun ihtiyacı olan yiyecek ve araç gerecin sağlanmasından, sefer zamanlarında gerekli mühimmat ve savunma araçlarının hazır olmasına, bölgeye gelen devlet görevlilerinin ihtiyaçlarının karşılanmasından köprü ve gemi yapımına kadar uzanan çeşitli konulardaki emirlerin muhatapları, başta muhafız olmak üzere, Vidin Sancağı'nda görev yapan kadı, serasker ve voyvoda ve kapıkulları gibi çeşitli görevlilerdir. Bununla birlikte, 1787'de başlayan Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşları, 1791 yılında Zıştovi Antlaşması, 1792 Yaş Antlaşması'nın imzalanması ile sona ermiş olup barış koşullarının nasıl uygulanacağı ile ilgili konular da sicillerde yer almıştır.

Vidin'in bir serhad şehri olması, 18. yüzyılda Avusturya ve Rusya ile yaşanan savaşlardan fazlasıyla etkilenmesini bereberinde getirmiştir. Gerek savaş hazırlıkları gerekse savaş sonrası koşulların halk üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde, bir Osmanlı serhad şehri manzarası net bir şekilde açığa çıkmaktadır. 18. yüzyılda uzun süren savaşların organize edilmesi, malzeme ve insan kaynağının sağlanması öncelikle ekonomik açıdan devletin kaynaklarını zorlayan bir durumdur. Yeniçeriler mevaciblerinin karşılanması, askeri mühimmatın tedarik edilmesi, taşınması,

²⁵² (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:175-176).

muhafazası, köprü ve kale inşası ve tamiri, askerin beslenmesi ve barınması gibi külliyetli nakit para ihtiyacı doğuran gereklilikler, merkezi devletin gelir ihdas etme biçimlerini de değiştirmesine sebep olurken beraberinde yeni vergilerin türemesine de sebep olmuştur.

Bununla birlikte Vidin Kalesi, çevre bölgenin asker deposu halindedir. Savaş nedeniyle düşmanın eline geçen ve boşaltılan çevre kalelerdeki askerler yine bölgede asker ihtiyacı olan kalelere yollanmak üzere Vidin’de bekletiliyordu. Bu durumun bir örneği 1205 tarihli bir kayıta görülebilir. Ada-i Kebir kalesinin saldırıya uğraması sonucu burada bulunan “on dokuz piyade yerlüyan cemaatinin ağavat, zabitan ve neferatları” Vidin kalesine çekilmişlerdir. Bu askerlerin, yine Vidin civarındaki palankalardan, durumu müsait olan Filordin Palankasında görev almaları uygun görülmüştü²⁵³. Benzer şekilde Belgrad Kalesi’nden çıkarılan yeniçeri ortaları da (34. Ve 26. Bölükler ile 26. Sekbanlar ortası) bir süre Vidin’de bir süre misafir edilmiş ve daha sonra Bender Kalesi muhafazasında görevlendirilmişlerdir. Bu yeniçeriler görev yerlerine giderken Vidin’den İsmail’e kadar ihtiyaçları olan her şey Vidin muhafızı tarafından tedarik edilecek ve memuriyet mekânlarına ulaşmaları sağlanacaktır²⁵⁴.

Vidin sicillerinde kayıtlı olan askeri emirler içerisinde yer almakla birlikte ayrı başlık altında almaya gerek görmediğimiz bir konu da gelen geçen yetkililerin konaklama mevzusudur. Herhangi bir görev icabı Vidin’e gelen ya da Vidin’den geçmek zorunda olan çeşitli yetkililerin, kendilerinin ve kapı halklarının ihtiyaçları kaza ahali tarafından ve kazanın idari sorumlularınca karşılanmaktaydı. Mesela 27 Şaban 1205 (1 Mayıs 1791) tarihinde Vidin muhafızı olarak şehre gelecek eski Köstendil mutasarrıfı Mehmed Paşa’nın dairesi ve kapı halkı için gerekli olan atların ve arabaların sağlanması gerekmektedir²⁵⁵. Benzer şekilde Sofya’dan Vidin’e kadar tüm kazalardan, Bosna’daki görevi bittiği için memuriyet yeri olan Vidin’e dönen Vezir Salih Paşa’nın yola çıkması esnasında lazım olabilecek at, araba, levazımat,

²⁵³ (VŞS 68:24b). 7 Safer 1205 (16 Ekim 1790).

²⁵⁴ (VŞS 6:30a), 29 Zilkade 1207 (8 Temmuz 1793).

²⁵⁵ (VŞS 68:67a).

kapı halkına tayinat ve konak gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve tedarik edilmesi emredilmişti²⁵⁶. Vidin ile doğrudan ilgili bu emirlerin dışında tüm Rumeli'yi kapsayacak biçimde gönderilen bir diğer emir, çeşitli ve genellikle acil meselelerde görevli olan ulakların işlerini rahatça yapabilmeleri için, güzergâhları üzerinde bulunan kazalarda kendilerine “nüzul bargiri” sağlanması hususunda gerekenin yapılmasını içermektedir. Ulaklara, ihtiyaç duydukları hayvanların sağlanması kazalardaki idarecilerin görevleri arasındadır²⁵⁷.

2.4.1. Tayinat ve Mevacib Meselesi

Serhad şehirlerinde sefer oragnizasyonunun en önemli ayağı askerin tayinat ve mevacibinin sağlanması meselesidir. 15 Ağustos 1790'da (4 Zilhicce 1204) Vidin Muhafızı Ahmed Paşa ve Vidin Seraskeri Yusuf Paşa ve defterdar Hacı Ahmed başta olmak üzere tüm zabitan ve yeniçeri ağavatına gönderilen emirde, Vidin kalesi muhafazası görevinde bulunan yeniçeriler (cebeci ve topçu ve arabacı ve saire)inin tayinatlarının ödemesi geciktiğinden, defterdarın kale zahiresinden Zıştovi ve Niğbolu iskelelerine bağlı kazalardan yetmiş üç bin üç buçuk keyl dakik ve sekiz bin yüz yirmi dört keyl şairi harcadığı ve yeni mahsulden kale zahiresinin yerine konması gerektiği, bunun için rikab-ı hümayun ve ordu-i hümayun hazinesinden elli bin kuruş nakden gönderildiği belirtilmiştir. Kalenin tayinatının ‘öteden berü’ tertibat ile idare olunduğu, akçenin nakden verilmeyip, uygun ‘emval-i miriye’den havaleten verilirken bu defa Vidin defterdarına nakit olarak gönderilmiştir. Bu durumun Vidin defterdarına daha önce görülmemiş bir inayet olduğu vurgulanmıştır. Defterdardan beklenen ise kale için zahire mübayaa etmesi ve yerli ağavatına teslim etmesidir²⁵⁸. Devletin, özellikle de savaş dönemlerinde serhad şehirlerini savunmasız bırakmamak için askerin ihtiyaçlarını karşılamaya azami özen gösterdiği anlaşılmaktadır.

Vidin Kalesi'nde mevcut bulunması gereken zahirenin korunması, askerin tayınsız kalmaması açısından oldukça önemlidir. 21 Mayıs 1791 (18 Ramazan 1205)'de

²⁵⁶ (VŞS 6:86b). Cemaziyelevvel 1208 (Aralık 1793-Ocak 1794). (VŞS 6:89b), 17 Şevval 1208 (18 Mayıs 1794).

²⁵⁷ (VŞS 167:18a), 24 Cemaziyelahir 1209 (16 Ocak 1795).

²⁵⁸ (VŞS 68:6a,24a).

Vidin'e ulaşan bir emirde, Vidin defterdarı İshak'ın kıtlık zamanlarında uygulanan bir usul olan, gelecek senenin mübayaasını erken toplama işini usulsüz olarak yaptığı ve aldığı miri zahireyi yerine koymadığı fark edilmiş ve bu konuda uyarılmıştır²⁵⁹. 1205 senesi mübayaasında Rahova, Plevne, Lofça ve Selvi kazalarının mübayaatını tamamen, Guyalic? Kazasının mübayaatının yaklaşık yarısını satmış ve miri zahireden askeri tayinatları idare etmeye çalışmıştır. Verebildiği kısıtlı tayinat ise askeriye'nin ihtiyacına yetmemiştir. Merkezdeki defterlerden Vidin defterdarı İshak'a kale zahiresini kullanma izni verilmediği görüldüğünden, aldığı dakik ve hintayı yerine koyması, ferman olmadan hiçbir şekilde kale zahiresinin harcanmaması gerektiği aksi takdirde yerli ağalarından harcanan miktarın tahsil edileceği açıklanmıştır²⁶⁰.

Vidin kalesinin zahiresi, savunmasında görevli yeniçeriler kadar civarda görevli olan ve Vidin'de misafireten bulunan yeniçeriler için de önemlidir. 20 Mart 1791 (15 Receb 1205) tarihli fermanda, Belgrad ve Ada kalelerinde çıkan ve Polomiye ve Vidin mevkiine gelen on yedi aded yeniçeri ortasının tayinatsız kaldığı ve hallerinin perişan olduğu belirtilmiş, bunun sebebinin ise daha önce konuyla ilgili gönderilmiş olan fermanda belirtildiği gibi Vidin Defterdarı İshak'ın belirtilen yeniçeri ortalarının tayinatını tertiplemeden harcaması olduğu tesbit edilmiştir. Defterdarın bu tayinatı harcaması üzerine bir daha ferman olmadıkça tayinat verilemeyeceğini belirten Vidin muhafızı Ali Paşa, Vidin kadısı, Vidin Yeniçeri zabiti Mustafa, Ordu ağası Serturna Hüseyin ve Vidin kalelerinden çorbacılar ve zabitanlar bu sebeple tayinatın verilmesini içeren yeni bir ferman yazılmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Belgrad kalesi muhafazasına memur sekiz adet ortanın zabitan ve neferatına ve Ada-i Kebir'den gelen yeniçeri ordu ağası ve maiyetine ve beş adet ortaya ve neferatına tayinat verilmesi için ferman yazılmıştır²⁶¹.

²⁵⁹cc. ..şimdiye kadar miri zehayirinden yüz seksen dört bin yetmiş dört vukiyye dakik ile altmış altı bin ikiyüz yirmi dokuz vukiyye hinta ta'vizen ahz idüb 205 senesi mübayaası mürettebatından bazı kazalardan bila tahzir ile dakik tedarik ve ve ba'zan dahi tayinat birle virilerek idare idüb zehair-i miriyeden hin-i müzayakada ahz iylediği dakik vakt ve zamanıyla tedarik ve vaz'ı anbar olunageldiği kendüye ifade olunmuşiken bir vecihle işga itmeyüb" (VŞS 68:69a).

²⁶⁰ (VŞS 68:69a).

²⁶¹ (VŞS 68:74a).

Vidin askerinin tayinatının sağlanması, sefer esnasında tüm Osmanlı ordusunun tayinatının sağlanması işinin yanında oldukça basit kalmaktadır. 7 Mayıs 1791 (4 Ramazan 1205) tarihli bir emirde, Hırsova sahrasında bulunan Osmanlı ordusunun tayinatının sağlanması için Tuna sahilinde bulunan tüm kazalardan zahire toplanıp, büyük ve küçük gemilerle Zıstovi, Rusçuk ve Silistre iskelelerine gönderilmesi ve gerek karadan gerekse nehirden gelen zahirenin bu iskelelerde gemilere yüklenip orduya yetiştirilmesi emredilmektedir. Aksi takdirde askerin kıtlığa düşeceği belirtilip bu durumun vukua gelmesinden şiddetle kaçınılması tembihlenmiştir²⁶².

Ordunun ekmek ihtiyacı için 18 Nisan 1791 (14 Şaban 1205) tarihli bir diğer emirle, Berkofça mübayaasından Lom iskelesine nakledilecek hintanın, Lom veya Vidin şehirlerinden hangisi uygunsa orada pişirilip peksimet yapılması ve “*danesi yirmi beş paraya bin ikiyüz elli hisse mübaya ve iki bin beşyüz kantara varınca iktiza iden dakiki mübaşir marifetiyle Berkofça mübayaasından teknil ile peksimed-i mezkuru Etmekci Başı mumaileyh marifetiyle bir saat mukaddem*” pişirilmesi ve orduya ulaştırılması istenmiştir²⁶³. Yine aynı tarihli bir başka emir, Vidin’de zahire mübayaacısı olan İspiri Elhac Mustafa ve Ebubekir’e yazılmış, kendilerine beşbin kuruluş ordu-i hümayun hazinesinden gönderilerek, dakikin kıyyesi otuz akçeye ve şairin kıyyesi ikişer paraya alınarak, peksimet yapılması ve orduya yetiştirilmesi emredilmiştir²⁶⁴. Ordunun yemek ihtiyacının öngörülenden fazla olabildiği ve bu açığı kapatmak için nakit paraya ne kadar ihtiyaç duyulduğu görülebilir. Aynı senenin 22 Nisan (18 Şaban)’ında Berkofça ve Sofya’dan Lom iskelesine gelecek zahirenin ve Vidin’den rayiçli olarak tedarik edilecek zahirenin, ordunun tayinatı için gemilerle Silistre’ye nakli ve oradan orduya ulaştırılması istenmektedir²⁶⁵.

Savaş esnasında ordunun ihtiyacı olan tayinatın düzenli olarak sağlanabilmesi hayati bir önem arz etmektedir. Bununla birlikte savaş sonrası kargaşa döneminde sağ kalan askerlerin tayinatının sağlanması, kale zehayirlerinin yeniden düzenlenmesi ve orduya lojistik desteği sağlayabilecek insan ve malzeme kaynağının durumunun

²⁶² (VŞS 68:63b).

²⁶³ (VŞS 68:65b).

²⁶⁴ (VŞS 68:66a).

²⁶⁵ (VŞS 68:69b).

belirlenmesi, ordunun kısa sürede toparlanabilmesi ve taşra idari mekanizmasının savaşın artçı sarsıntılarında kurtulabilmesi için oldukça önemlidir. 3 Eylül 1791 (4 Muharrem 1206) tarihinde İbrail, Silistre, Rusçuk²⁶⁶, Zıştovi, Niğbolu, Rahova, Lom ve Vidin²⁶⁷ kazaları kadılarına, zahire nazırına, zahireyi toplamaya, rayicini ödemeye, hıfz etmeye görevli olan memurlara, voynugan mübayaacısına, nüzul eminlerine, peksimed yapmakla görevli memurlara, nakil ile ilgilenecek memurlara hitaben gönderilen emirde, savaşın sona ermesinin ertesinde, mübayaaa ile ilgilenen memurların bazılarının borçlarını ödemediklerini, bazılarının ise ölmüş oldukları için zimmetlerinde olan zahirenin telef olacağı düşünüldüğünden, mevkufat kaleminden iki katip görevlendirilmesi istenmiştir. Bu iki kâtip, kayıtların asıllarını da yanlarına alarak, Tuna sahilinde bulunan kazalar ile Silistre, Rusçuk, Zıştovi, Niğbolu, Rahova, Lom, Vidin, Hacıoğlupazarı, Varna, Burgas, Orta, Yanbolu, Tatarpazarı, Filibe, Sofya ve Niş taraflarını dolaşarak, mübayaaa işiyle görevlendirilmiş tüm memurların senetleri ve kayıtlarını kontrol ederek, kimin elinde ne kadar zahire bulunduğunu, nerede ve ne zaman harcadığını, usulüne uygun bir şekilde toplanıp toplanmadığını denetleyecek ve deftere kayd edip, ordu-i hümayuna bildirecektir²⁶⁸. 15 Ekim 1791 (16 Safer 1206) da benzer şekilde Vidin'e gönderilen nüzul katibi ve yerli ağavatı ve kale dizdarında miri mübayaasına sahip olanların, musalahadan sonra ellerinde ne kadar zahire kaldığını, ne durumda olduğunu ve zahire mübayaası ve peksimed görevinde bulunanların hayatta olup olmadığını, ölmüş olanların tesbit edilmesini ve en önemlisi de mübayaaa görevini yürütenlerin ellerinde senet olup olmadığını araştırmaları istenmiştir²⁶⁹.

Belgrad Kalesi'ne olan yakınlık, Vidin ve Belgrad arasında gelişen ilişkinin önemli sebeplerinden birini oluşturmuştur. 18. yüzyılın sonunda Belgrad kalesindeki yamakların asiliği merkezi yönetimi fazlasıyla uğraştırmış bir meseledir. Belgrad'dan çıkarılan yamakların Vidin tarafına kaçmaları ve Pazvantoğlu Osman

²⁶⁶ Rusçuk'ta zahire mübayaası ile görevli olan kişi Tirsinikli zade Ömer'dir. Bölgenin ayanı olması hasebiyle bu durum oldukça normal görülebilir. Ayanların sefer esnasında ve sonrasında taşrada düzenin sağlanmasındaki önemli rolleri, üstlendikleri görevlerde gözlenebilir (VŞS 68:106b).

²⁶⁷ Vidin'de rayic zahiresi mübayaasına memur ise İsbiri Elhac Mustafa'dır. İsbiri Elhac Mustafa ise Vidin kalesi ağavatından olup Pazvantoğlu Osman'ın yakın ilişkide olduğu bir kişidir. Vidin kalesi ağavatındandır (VŞS 68:106b).

²⁶⁸ (VŞS 68:106b).

²⁶⁹ (VŞS 68:106a).

tarafından muhafaza edilmeleri devlet ile Vidin ayanının arasını açan önemli konulardan biri olmuştur. Bununla birlikte Belgrad'a tayin olunan askerlerin Vidin kalesi neferatı arasından gönderilmeleri daha bir on yıl sonra yaşanacak problemi biraz daha anlaşılır kılmaktadır. Vidin neferatı içerisinde Belgrad'a gönderilen askerlerin Vidin kalesi neferatı ve Pazvantoğlu Osman ile yakın ilişkiler kurmuş olmaları yeniçeri dayanışması diye adlandırabileceğimiz bir bağlamda kaçınılmazdır. Dahası, Belgrad yamakları ve Vidin neferatı arasındaki ilişki, Pazvantoğlu Osman'ın yalnızca para ve ortak çıkarlar üzerinden hareket ederek Belgrad yamaklarını desteklemesinin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Arada kişisel bağların bulunması da kuvvetle muhtemeldir. 11 Eylül 1791 (12 Muharrem 1206) tarihli fermanda Vidin'den Belgrad'a dek tüm kadılar, yeniçeri zabıtları ve ayanlar, Vidin Kalesi'nde görevli iken Belgrad kalesine atanan 15.-66. ve 76. Yeniçeri cemaatinin ve 55. Bölüğün ortalarının neferatının, başlarında Ocağ-ı amire tarafından Başbuğ olarak atanan Turnacıbaşı olduğu halde yola çıkacağı; grubun yeni görev yerlerine varıncaya dek ihtiyaç duyacakları tayinatı sağlamak üzere Vidin'den Belgrad'a dek tüm kadılar, yeniçeri zabıtları ve ayanlar, tenbihlenmişlerdir²⁷⁰. Aynı tarihte gelen bir diğer emir ise Vidin kalesinden Böğürdelen'e gidecek olan 2. Cemaatin ortası için gelmiştir. Buna göre de yeniçeri ortasının Böğürdelen'e varıncaya kadar geçtikleri kazalarda tayinatının karşılanması gerekmektedir²⁷¹.

Vidin defterdarı İshak'a, Belgrad'dan Vidin'e gelen askerler ile ilgili olarak gönderilen bir başka emir, bu askerlerin tayinatlarının ödenmesidir. Bu konu hakkında daha önce de üç emir gönderildiği belirtildikten sonra, Vidin defterdarının "sizler için muavenem bu kadar deyü" tayinatlarını vermediği ve yeniçeri ortalarının dokuz aydır tayinat alamadıkları belirlenmiş; ancak defterlere bakıldığında Belgrad'dan çıkan ve Vidinde "misafireten" bulunan sekiz adet yeniçeri ortasının, nefer mevcuduna göre tayinatlarının²⁷² verilmesi emredilmiş olduğu, ikiyüz altı senesine mahsub olarak verilen tertibde, Belgrad'dan çıkan beş

²⁷⁰ (VŞS 68:85a).

²⁷¹ (VŞS 68:86b).

²⁷² "...beher neferine yevmiye bir çift nan ve beher ortaya birer kile şair ve çorbacılarına dahi anda olan çorvacılar misüllü tayinatları..", (VŞS 68:124a).

yüz kırk dokuz nefer ile altı aded yeniçerileri ortasının yeniçeri kaleminde derkenar olarak kaydedildiği ve buna göre tayinatlarının Vidin hesabına dahil edildiği belirtilmiştir. Vidin defterdarından istenen, Vidin kalesinde bulunan bu neferlerin tayinatlarının verilmesidir²⁷³.

Tüm bu kayıtlardan, Vidin kalesinin sadece kendi bölgesinin askeri giderleri ve savunma işleriyle uğraşmadığı, bunun yanında yakın çevrenin ve tüm yukarı Tuna savunması ve muhafazasını sağlayacak kaleler için de merkezi bir konumda olduğu anlaşılabilir. Genellikle yakın çevredeki kalelerin neferat ve mühimmat eksikleri Vidin kalesinden karşılanmaktadır. Bununla birlikte çevre kalelerden ihrac edilen askerler de Vidin Kalesi'nde toplanmaktadır. Kale nüfusuna eklenen bu askerlerin tayinatları da Vidin Kalesi zahiresinden, defterdarın izniyle karşılanmaktadır. 1791 Temmuz'unda (1205 Zilkade) Ada-i Kebir ve Şans Kalesinden çıkıp Vidin Kalesi'ne gelen topçu neferatının esamileri Vidin kalesi muhafazasında memuriyetleri şartıyla kaydolunduğu halde, tayinatları verilmediği için sıkıntı çektiklerinden, Vidin defterdarı İshak'ın bu tayinatları temin etmesi istenmektedir²⁷⁴.

Vidin muhafızı Seyyid Ali Paşa ile Ada-i Kebir muhafızı Seyyid Hafız Mehmed Paşa'ya, kadılarına ve yeniçeri zabıtlarına yazılan bir emirde, Ada-i Kebir kalesinde sekiz on nefer bir tobcubaşı mevcut olduğu ve topları idare edecek neferat bulunmadığı, Ada-i Kebir'in istilası esnasında burada bulunan neferatın Vidin'e nakledildiği, ancak Ada-i Kebir kalesinin eksik neferatının tamamlanmasına dair Vidin'e emir gönderilmesine rağmen ordu-i hümayun o tarafda iken bu emrin yerine getirilmediği anlaşıldığından, en kısa zamanda hem neferat eksikliğinin hem de kalenin tayinat açığının giderilmesi emredilmektedir²⁷⁵.

²⁷³ (VŞS 68:124a). 24 Aralık 1791 (27 R 1206).

²⁷⁴ “.beher neferine yevmiyye birer çift nan ve beher altı neferine bir vukiyye küşt ve beher ortaya birer kile şair ve çorbacılarına dahi Vidinde olan çorbacılar misüllü iktiza iden tayinatlarını ita ve tevzi' idüb..” (VŞS 68:91b).

²⁷⁵ (VŞS 6:28a). 19 Haziran 1793 (10 Zilkade 1207).

Yine Vidin muhafızı Ali Paşa, Defterdarı Mehmed Emin ile Zıştovi kadısı ve Zıştovi voyvodasına gönderilen benzer bir emirde belirtildiği üzere, Vidin kalesinde bulunan çevre bölgenin askerlerinin tayinatları için her sene Vidin defterdarı tarafından toplanmak üzere kazalardan gelen zahire Niğbolu ve Zıştovi iskelerine gönderilmektedir. 1206 senesine mahsuben Niğbolu, Zıştovi ve Tırnovi kazalarının zahirelerinin bedeli canib-i miriden tahsil için emir verilmiş olup, bunun üzerine zahire Zıştovi iskelesinde altı kıta gemiye yüklenerak Vidin tarafına gönderilmiş; bu gemilerden iki tanesinin reisleri birkaç kişiyle birlik olarak “gicelik haliyle” başka bir yere götürüp, altmış iki bin vukiyye dakiki İsmail ve İbrail taraflarında satmışlardır. Şimdi görevlilerden istenen, satılan dakikin gemi reislerinden ve işbirlikçilerinden tazmin edilip defterdara teslim ettirilmesidir²⁷⁶. Tüm bu türden yazışma ve verilen emirler merkezi devletin serhad boyunun zahire ihtiyacı ve bu ihtiyacın nasıl karşılandığı gibi konularla yakından ilgilendiğini ortaya koymaktadır. Zahire teminindeki herhangi bir aksama olabildiğince çabuk halledilmeye çalışılmaktadır. Bu ve sonraki kayıtlarda her ne kadar Vidin kalesine ait olan zahireyi çalarak satan kişilere ne olduğu belirtilmese de mutlaka cezalandırılmış olmalıdırlar.

Tayinat meselesi sadece ordunun ihtiyacı ile ilgili bir mesele değildir. Osmanlı topraklarına giren yabancı temsilcilerin kapı halklarının da tayinatının sağlanması Osmanlı İmparatorluğu’nun prestiji ile ilgili bir mesele olarak görüldüğünden üzerinde dikkatle durulmuştur. Mesela 5 Zilkade 1205 tarihli fermanda İsveç elçisinin yerine tayin olunan görevlinin İstanbul’a geleceğini bildirilerek Vidin’den İstanbul’a kadar tüm kazaların kadıları, naibleri, ayan, zabitanlar ve mihmandar olarak tayin edilen Çaprazlızade bilgilendirilmiş, “ber mutad” ülkelerine geri dönerken, geçtikleri kazaların ahalipleri tarafından “tekaliflerine takas şartıyla” tayinatlarının karşılanması ve sıkıntıya düşürülmemeleri istenmiştir²⁷⁷.

Yeniçeri mevacibleri üç ayda bir ödenip günlük yevmiye olarak hesaplanmaktadır. Nefer sayısına göre yapılacak ödeme hesaplamasında net sayının bilinmesi gerektiği

²⁷⁶ (VŞS 6:29a). 24 Temmuz 1793 (15 Zilhicce 1207).

²⁷⁷ (VŞS 68:75b).

için ödemeler yoklama gerçekleşmeden yapılmamaktadır. Mesela Ada-i Kebir ve Şans Kalesi muhafazasında olan 13.124 akçe yevmiyeli, zabitanlar ile birlikte 415 neferin yıllık 26.133 kuruş tutan mevacibleri Vidin ve Sofya ve Edirne canibleri emvalinden ocaklık olarak 1205 senesine itibar ile açılmıştır. Bununla birlikte Irşova palankası muhafazasında olan 2.620 akçe yevmiyeli, zabitanlarla beraber 116 neferin senevi 6.956 kuruş mevacibleri Fethülislam cizyesiyle karşılanacaktır. Ancak Fethülislam savaş esnasında istilaya uğradığı için, “neferatı ocaklık olub ancak palanka-i mezbure mukadema istiladide oldukda neferatı Vidine nakledilip ocaklıkları olan meblağ emsaline kıyasla üç rub’ı tenzil edilmiş rub’ı aheri olan 1.739 guruş” uygun olan miri malından karşılanacaktır. Bu durum Büyük Kale kaleminde de kaydedilmiştir. Ancak, nefer sayısı bilinemediğinden yoklamaya tabi tutulmaktadır. 14 Cemaziyelahir 1206 tarihli emirde Vidin ağavatına, bu neferat ile ilgili ferman gelmedikçe Vidin cizyesinden hiçbir ödeme yapılmaması buyurulmuştur²⁷⁸.

2.4.2. Askeri İnşa ve Geçitlerde Güvenlik Meselesi

Savaş ve savunma işlerinde askerin tayinatının sağlanmasının yanında mühimmat ve neferin orduya zamanında ulaştırılabilmesi de önemli problemlerden bir diğeridir. Vidin açısından bakıldığında Tuna nehri kıyısında yer alan bir şehir için mühimmat ve malzeme taşınmasında kullanılan en önemli yol şüphesiz ki nehirdir. Nehir ulaşımı çeşitli büyüklüklerdeki gemiler ve çeşitli isimlerdeki kayıklarla sağlanmaktadır. Gemiler ve kayıklar askeri mühimmat, bu mühimmatın tamiri için gerekli olan inşa malzemeleri, ulaşımı kolaylaştıracak köprü ve benzeri yapıların inşa malzemeleri, asker ve zahire taşınması gibi işlerde yoğun olarak kullanılmaktaydı. Hatta uzun mesafeler için kara ulaşımı daha masraflı ve zorlu olduğu için çoğunlukla nehir ulaşımı tercih edilmekteydi²⁷⁹.

Birçok amaç için kullanılan sefinelerin de inşası ve tamiri Vidindeki idarecilerin ilgilenmesi gereken bir diğer konudur²⁸⁰. Vidin’de yapılacak beşer kıta şalobe ve

²⁷⁸ (VŞS 68:114b).

²⁷⁹ (VŞS 6:5a).

²⁸⁰ Yalnızca Vidin’de inşa edilenler değil, çevre bölgede inşa edilen gemiler için de Vidin bölgesindeki idarecilerin çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Mesela Silistre’de inşa edilen

duba gemilerinin inşaatında çalışacak ameleler için aylık yirmi beş kuruş ücret ve günlük üç çift ekmek ve bir vukiyye et ücreti, Vidine gemi inşaatıyla ilgilenmek için gönderilen dergah-ı mualla gedikli mimarın hesabına geçirilmiştir²⁸¹. Beklenen bu gemilerin inşasının gecikmesi üzerine ikinci bir emirle, Rebiülevvelin yirminci günü gönderilmiş olan önceki emirde istenen beşer kıta şalobe ve duba sefinelerinin inşasının tamamlanması ve levazımının tedarik edilmesi “te’kiden” tekrarlanmıştır²⁸². Bu konuyla ilgili olarak gelen üçüncü emir, Vidin’deki sefain inşasının neden aksadığını açıklamaktadır. Vidin’de inşası emredilen sefinelerin acilen inşa edilmesi emri yinelenirken, serhad ahalisinden bazılarının “bundan böyle sefain inşa olunduğu yokdur” dedikleri ve “Bazvand oğlu Osman ve sair ağavat dahi ta’til-i maslahata bais oldukları” belirtilmiştir. Vidin muhafızı Ali Paşa, Tuna Kapudanı Ahmed Paşa, sefine inşasına memur olan kişi ve tüm vücut-ı serhadde hitaben yazılan bu emirde, gerekli olan kereste Vidin’de mevcut bulunan köprü kerestesinden karşılanmak ve amele ve malzeme masrafı gedikli mumaileyhin hesabına aktarılmış olarak, bu gemilerin acilen inşa edilmesi, bu meselenin “müste’cilat-ı umur-ı azimeden” sayıldığı ve her kim bu konuda emre karşı gelib görevini ifa etmezse haklarında gerekli cezanın uygulanması kuvvetle vurgulanmıştır²⁸³. Bu fermanın Vidin’e ulaşmasından sonra, ahal-i serhad önünde okunmuş ve herkesin bu emre itaat edeceği bildirilmiştir. Ayrıca Vidin’de büyük köprü inşasından arta kalan keresteler bulunduğu ancak bunların kazıklık için sarf edildiği, ihtiyaç duyulan kerestenin Vidin’e sekiz saatlik mesafeden getirtileceği bununla beraber inşaya memur olan gedikli Süleyman Efendi’ye verilmiş olan beş bin kuruşun yetmeyeceği ve hazinden para aktarılmasına ihtiyaç duyduklarını da ilave etmişlerdir. Hususen belirttikleri bir diğer nokta ise Pazvantoğlu Osman ve diğer ağavatın bu mesele ile ilgili tüm gayretleri ile çalıştıklarıdır. Gedikli Süleyman Efendi, Kapudan kulları ve bu işle ilgilenen diğer kişilere bu husus özellikle sorulmuş ve ahal-i serhaddin anlattıkları doğrulanmıştır²⁸⁴. Köprü inşasıyla ilgili birbirini takip eden bu kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, merkezin Vidin üzerindeki

firkateynler için, Vidin’de köprü inşaatında kullanılmak üzere hıfz edilen çivilerden otuz kantarının ayrılıp Silistre’ye gönderilmesi istenmiştir (VŞS 68:113a). 8 Ocak 1792 (13 Cemaziyelevvel 1206).

²⁸¹ (VŞS 68:25b). 5 Ocak 1791 (Selh-i Rebiülahir 1205).

²⁸² (VŞS 68:34b).

²⁸³ VŞS 68, s. 37b. 8 Cemaziyelevvel 1205.

²⁸⁴ (VŞS 68:38b).

yaptırım gücü teoride hala güçlü görünse de fiiliyatta bu durumun bir karşılığı yoktur. Merkezi emirleri olabildiğince geciktirilip, doğruluğu sınınamayacak çeşitli bahanelerle ötelenebilmektedir. Merkezden gönderilen bir mübaşir, konuya tarafsız olarak gözlemci ve yürütücü olabilir ancak yerel idareciler arasında güçlü bir işbirliğinin bulunması durumunda ne kadar etkili ve tarafsız kalabileceği tartışmalıdır. Ele aldığımız bu durumda dikkati çeken bir başka nokta ise yeniçeri ocağı ağavatı olmak dışında başka hiçbir resmi sıfatı bulunmayan Pazvantoğlu Osman'ın merkezden gelen emiri uygulamayan kişi olarak bizzat adının geçmesidir. Vidin yönetimindeki etkin rolü ve halk arasındaki sayırlığı merkezi devlet tarafından bilinen Pazvantoğlu Osman, resmi hiçbir ünvanı olmasa da Vidin'de herhangi bir işin yapılıp yapılmamasını belirleyen kişi durumundadır.

Vidin'de şalobe ve duba sefinelerinin inşası meselesi, merkezin istediği kadar çabuk hallolmamıştır. Tuna Kapudanı Ahmed Paşa'ya gönderilen emirde, inşası istenen bu gemilerin acilen tamamlanması ve kendisinin bu duruma nezaret etmesi buyurulmaktadır. Bununla beraber, Vidin'den Rusçuğa kadar Tuna sahilindeki iskelelerde bulunan zahire taşımaya elverişli kaç gemi var ise bildirmesi ve en önemlisi zahire taşımanın dışında savaşta kullanılacak miri ve tüccar sefinelerinin miktarı ve niteliğinin defter edilmesi istenmektedir²⁸⁵. Tuna Kapudanı bu defteri ordu-i hümayunun kışlasına gönderecektir. Savaş durumunda donanmanın hazır edilmesi, Tuna boyunun savunulması için gereklidir.

Şalobe inşasında ortaya çıkan bir başka problem, nakit para ihtiyacıdır. Merkezden ordu-i hümayun kanalıyla Vidin'e para gönderilmesine rağmen, çoğu zaman bu para gerektiği zamanda ulaşmamış ya da yeterli gelmemiştir. Her ne kadar serhad yeniçerileri ve reisleri merkezin emrini yerine getirmek konusunda fazla gönüllü değillerse de, bu emirlerin uygulanmasının getireceği mali sorumluluğu da almak istememektedirler. Kendi gelirlerinden para ayırmak istemedikleri gibi, ahaliden de ek para toplanmasına gönüllü değillerdir. Çünkü aşırı vergi toplamanın getireceği toplumsal gerilim taşra idaresinde kendi konumlarını ve rahatlarını sarsıcı bir ortam doğurabilmektedir. Vidin'de yapılması emredilen on beş adet şalobe sefinesini inşa

²⁸⁵ (VŞS 68:43a). Şubat 1791 (Evahir-i Cemaziyelevvel 1205).

etmek için merkezden gönderilen gedikli Hafız Süleyman serhad yeniçerilerinin kefil olmalarıyla halktan 13.340 kuruş toplamıştır. Bu miktarı ödemedi ordu-i hümayuna gittiği takdirde kefil olan serhadlinin zor duruma düşeceği ve ahalinin zulme uğrayabileceğinden kaygı duymaktadır. Dolayısıyla bu miktarın hazineden kendisine gönderilmesini ve borçlarını ödemeyi istemektedir. O ana dek on beş şalobeden on üçünün inşasını tamamlayan Hafız Süleyman diğer ikisi için ek paraya da ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda merkez hem Süleyman'ın daha önce serhad ahalisinden aldığı borcun ödenmesini hem de Vidin ağavatından İsbiri Mustafa'ya 1000 kuruş gönderilmesini ve bu miktarın sadece şalobeler için harcanmasını emretmiştir²⁸⁶. Burada merkezden şalobe inşası için gönderilen gediklinin borçlandığı kişiler, sıradan insanlar olmasa gerektir. Çünkü yüklü miktarda olan bu parayı, yine bazı serhadlileri kefil göstererek şehrin zenginlerinden ve idarecilerinden almış olması akla daha uygundur. Muhtemelen bu sebeple, memur, kendisinin borcu ödemedi şehriden ayrılması durumunda kefil olanların ve halkın, alacaklılar tarafından taciz edileceğinden endişe etmektedir. Bu mesele ile ilgili olarak gelen son emir, şalobelerin inşasının, istenen para gönderilmiş olmasına rağmen bitmemesinden duyulan rahatsızlığı belirtmektedir. Gedikli memur Hafız Süleyman tamamlamaya söz verdiği iki sefinenin inşasını tamamlamamış ve ordu-i hümayuna herhangi bir haber göndermemiştir. Merkezi yönetim, Rusya ile yapılacak anlaşma (Yaş Antlaşması) henüz tamamlanmadığı için serhad boyunca güvenliği konusunda teyakkuzda olunması, savaş gereçlerinin hazır olması gerektiğini belirtmiş bu sebeple şalobelerin tamamlanmasının önemini vurgulamıştır²⁸⁷. Daha önce de bahsedildiği gibi şalobe inşasının tamamlanmaması muhtemelen merkezden gönderilen paranın yerini bulamamasıyla alakalıdır.

Vidin muhafızı Ali Paşa ve Tuna Kapudanı Ahmed Paşa'ya hitaben yazılan emirde, Tuna Kapudanının Vidin ile Zıştovi arasında kalan Tuna sahilinde her iskelede bulunan tobların çap ve kıyyelerine göre kaydettiği defteri gönderdiği belirtilip, buna göre Vidin kalesinde, kalenin savunmasına yeterli miktarda top bulunduğu ve bundan başka şalobeye yüklemeye uygun yirmi otuz kıta tob bulunduğu ancak kale

²⁸⁶ (VŞS 68:91b). 23 Ekim 1791 (24 Safer 1206).

²⁸⁷ (VŞS 68:104b). 7 Kasım 1791 (10 Rebiülevvel 1206).

ahalisinin bu topları vermemek için bahaneler ürettiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Vidin muhafızı ve serhad ahalisine, şalobeye yüklenecek topların kaleden çıkarılıp sefinelere yüklenmesi ve Tuna Kapudanına teslim edilmesi emredilmektedir²⁸⁸. Bu teslimat karşılığında senet almaları da gerekmektedir.

Vidin limanında miriye ait gemiler bulunmaktadır. Üstü açık tabir edilen bu gemilerin muhafazası ve tamiri devletin önem verdiği konulardandır. Yeni bir sefine inşası daha masraflı olacağı için var olan gemilerin korunması gerekmektedir. Vidin'deki miri gemilerin limana çekilip korunması ve miktarının bir an önce ordudaki hümayuna bildirilmesi için emir gönderilmiştir. Sefer organizasyonunda hangi limanda ne kadar geminin olduğu ve sıhhatlerinin bilinmesi gerekmektedir. Miri gemilerin korunmasından tüm serhad yeniçerisi sorumludur. Gemilerden birine bile herhangi bir zarar gelirse, bu yeniçeri ağavatından tazmin edilecektir²⁸⁹. Nitekim 4 Ramazan 1205 tarihli bir diğer emirden, Vidin'deki üstü açık sefinelerin akıbeti anlaşılmaktadır. Vidin'de bulunan otuz üç kıta üstü açık sefinenin muhafazası ve levazımının temini emredilmiş iken, Vidin serhaddinden gelen arzualde, kendilerine otuz iki kıta sefine teslim edildiği, muhafaza edilmesi için “mutemed” adamlar tayin edildiği ancak kış mevsimi koşulları ve nehrin donması dolayısıyla on tanesinin suya batmış olduğu, uzun uğraşlar sonucunda yalnızca iki tanesinin kıyıya çekilebildiği ve sekiz tanesinin kurtarılamadığı anlatılmıştır. Daha önce merkezden gelen emir gereği, telef olan bu sekiz kıta sefinenin bedeli yerli ağavatı tarafından karşılanacaktır. Ancak Vidin yerli ağavatı, borçlarının çok olduğu ve ekonomik zorluk içinde bulduklarını ileterek bu ödemeden af edilmelerini istemişlerdir. Merkez tarafından bu istek uygun görülmemiş, böyle bir affin diğer memurların da ihmallerine sebep olabileceği düşünülmüş ve telef olan sefinelerin bedelleri yerli ağavatından istenmektedir²⁹⁰. Vidin ağavatının bu sorumluluktan affedilmemesi, muhtemelen merkezin bahsedilen maddi sıkıntının gerçek olmadığını bilmesinden kaynaklanmaktadır.

²⁸⁸ (VŞS 68:54a). 7 Nisan 1791 (3 Şaban 1205).

²⁸⁹ (VŞS 68:34a). 12 Ocak 1791 (7 Cemaziyelevvel 1205).

²⁹⁰ (VŞS 68:68a).

Sefer döneminde Vidin'den donanmaya katılacak veya savaş alanına mühimmat, zahire ve asker taşımak üzere gemi talep edilir. Miri gemilerin yanı sıra tüccarlardan ve çete ağalarının kendi mallarından olan gemiler de emir üzerine gönderilir. Mesela 26 Cemaziyelevvel 1205 senesinde, gemi talebi içeren buyruğuya cevap olarak 57 kıta gemi hazırlanmıştır. Bunların 22 tanesi miri açık gemisi, 1 tanesi şayika olmak üzere 34 tanesi tüccar ve çete ağalarının kendi malıdır²⁹¹.

Bunun yanında bir savunma sistemi olarak Tuna donanmasından da bahsetmek gerekir. Öncelikle Tuna nehri, Osmanlı İmparatorluğu'nun sefer lojistiği açısından oldukça önemli bir araç ve mevziidir. Savaş levazımatı ve özellikle de taş gülleleri, Tuna nehri üzerinde 'top gemisi' ve 'taş gemisi' denen gemiler aracılığıyla taşınmaktadır, benzer olarak barut taşımak için de üretilmiş özel gemiler bulunmaktadır. Ancak Tuna nehri Avusturya'ya karşı yürütülen seferlerde Rusçuk veyahut Belgrad'dan Budin ya da Estergon'a kadar olan mesafe için kullanılabilir durumdaydı. Bu nedenle İstanbul'dan gönderilecek mühimmat genellikle deniz yoluyla Varna'ya nakledilip daha sonra arabalarla Rusçuk ya da Belgrad'a götürülüyor ve yeniden gemilere yükleniyordu. Bununla beraber Tuna ve Tuna'ya bağlı akarsular, nehren geçişlerin güvenliğini sağlamak, ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla köprü ve duba inşa etmek gibi lojistik meselelerde de önemli bir mevziyi temsil ediyordu²⁹². Tuna donanması, İnce donanma olarak bilinir. Aslında İnce donanma terimi yalnızca Tuna'daki gemileri tanımlayan bir terim olmaktan ziyade çeşitli nehir ve göl gibi sığ sularda, dönemin teknolojisine göre çektiri, yelkenli, ya da makina aksamı gemileri ve küçük tekneleri ifade eden bir terimdir. Tuna İnce donanması Tuna Kapudanının emrinde olan ve nehirde ilerlemeye müsait topla donanmış gemilerden, tüfekli azap ve gerektiğinde yeniçeri askerinden müteşekkil bir donanmadır. Macaristan'ın Osmanlı tarafından fethinden sonra Tuna Kaptanlığı iki komodorluğa/bölgeye ayrılmıştır. Birincisi Karadeniz çıkışından Vidin'e dek uzanan bölgeyi kapsarken ikincisi Vidin'den Budin'e dek olan bölgeyi içerir. Barış dönemlerinde bölgelerine itibar olunarak ikiye bölünen donanma, sefer

²⁹¹ (VŞS 68:5).

²⁹² (Agoston, 2012:101-102).

halinde Tuna Kapudanı'nın emrinde birleşirdi²⁹³. İnce Donanma içinde yer alan gemi çeşitleri içerisinde Uçurma, Varna Beşçiftelisi, Karamürsel, Aktarma, Üstüaçık, Çetekayığı, Brolik, Celiyye, Çamlıca, Kütük, At Kayığı, Kancabaş, Şayka, İşkampavya, Şahur, Çekelve, Kırlangıç, Fırkate, Kalite, Palaşkerme, Taş gemileri, Top gemileri, Borazan gemileri, Geç gemisi, Tombaz, Melekse, Ateş kayığı, Menzil kayığı, Funda kayığı, Sandal, Filuka bulunabilirdi²⁹⁴. Tuna nehri üzerinde bulunan bazı tersane ve tezgahlar arasında ise Orta Tuna'da Smederova ve Belgrad, Aşağı Tuna'da Vidin, Niğbolu ve Rusçuk bulunduğu gibi Drina, Drava, Morava ve Sava'da da tezgahlar vardı²⁹⁵.

Sefinelerin tamiri, merkez tarafından üzerinde durulan bir diğer konudur. Ancak inşasında ve yüklenmesinde olduğu gibi sefine tamiri de yerli görevlilerin elindedir ve kaçınılmaz olarak merkezin istediği nizamın dışında işlemektedir. Mesela Arçar'a gönderilen otuz iki kıta üstü açık sefinenin yirmi ikisiyle Rahova ve Çirmen Kürekçilerinde bulunan birer kıta sefinenin tamiri için Açıklar Ağası olarak görevlendirilmiş olan Iskatçı Ahmed, bu masrafı karşılayacak gücünün bulunmadığını bildirmiştir. Oysa daha önceden çete ağalarından Konevi Mehmed vasıtasıyla bu iş için Vidin ağavatından İspiri Elhac Mustafa'ya beşyüz kuruş gönderilmiştir. Durumun tahkikatında bu paranın harcanmadığı anlaşıldığından Açıklar ağası Iskatçı Ahmed'e gerekli harcamayı yaparak gemilerin bir an önce tamirini ve naklini sağlaması emredilmektedir²⁹⁶. Bu olayda, Vidin ağalarından olan İspiri Elhac Mustafa -ki kendisinin Pazvantoğlu ile yakın ilişkileri bulunmaktadır- kendi hesabında olan parayı vermek istememektedir. Dolayısıyla sefine inşası ve tamiri meselesini aksatmasında, benzer olaylarda olduğu gibi bir beis görmemektedir.

Tuna nehrinde ulaşımın sağlanabilmesi için köprü yapımı önem verilen bir iştir. Tuna üzerinde yapılacak köprü için gereken malzemeler öncelikle Vidin'e

²⁹³ (Ünlü, 2005:7-11).

²⁹⁴ (Ünlü, 2005:199).

²⁹⁵ (Ünlü, 2005:372).

²⁹⁶ (VŞS 68:65a). 18 Nisan 1791 (14 Şaban 1205).

nakledilmiş buradan Silistre'ye gönderilmesi emredilmiştir²⁹⁷. Ayrıca köprü için gereken keresteler de Vidin'de saklanmaktadır²⁹⁸. Malzemelerin yanı sıra inşaatda çalışacak amele gücü yakın çevre bölgeden karşılanmaktadır. Eski sadrazam kethüdası Hasan Paşa tarafından Timok nehri üzerinde yapılacak köprü için, Vidin'den istenen miktar otuz nefer değirmenci ve kırk nefer cerahor ve yirmi nefer neccaran amelesidir. Bu işçilerin ücretleri “köbri bina emini” tarafından karşılanacaktır²⁹⁹.

Köprü ve sefine inşası, kale ve çeşitli binaların inşası ve tamiri, top arabası gibi çeşitli savaş aletlerinin bir yere tesbiti ve taşınması gibi işlerde ihtiyaç duyulan en önemli malzeme kerestedir. Mesela, 1205 yılında kalenin “Tob Kapusu, Filordin Kapusu, Kalonofçe Kapusu, İslambol kapusu” gibi bölümlerinde zemin ve taş duvar tamirinde ve “Başağa tabyası” yakınında humbaracıhane, tabyalar tarafında cebehane gibi binaların yapımında; kalenin taşrasında hendek kapısı, Piralet nehrinde eski Serasker Yusuf paşa'nın yaptırdığı köprü, Sadr-ı esbak Hasan Paşa'nın Timok nehrinde inşa ettiği köprü, Eflak yakasında inşa olunan köprü ve yeniçeri karakolunun yakınında bulunan havanların zeminleri gibi tamire ve tamalanmaya ihtiyaç duyan yapı ve yapı unsurlarında kereste kullanılmıştır³⁰⁰. Şehirde bulunan bu keresteler ihtiyaç duyulduğu zaman farklı amaçlar için de tahsis edilebilirdi. Köprü inşasında kullanılmak üzere muhafaza edilenlerin, gerek duyulduğunda sefine inşasında kullanılması mümkündür³⁰¹. Diğer taraftan Rusçuk ve Silistre'de gibi diğer kalelerde ihtiyaç duyulan keresteler Vidin'de çam kayıklara yüklenerek gönderilmiştir³⁰².

Osmanlı ordusunun Rumeli'den kereste ihtiyacını karşıladığı en önemli bölge Eflak bölgesidir. Eflak'ın Vidin'e olan yakınlığı hem alışverişi, hem de kanun dışı ticareti ve bazen yağma faaliyetlerini kolaylaştıran bir faktördür. Eflak tarafından İsmail

²⁹⁷ (VŞS 68:35a). “..yedi bin altıyüz yetmiş sekiz vukiyye mahlut mismar, dört bin dört yüz yirmi bir vukiyye üskübe serien ve aceleten Silistreye nakli..” 30 Ocak 1791 (25 Cemaziyelevvel 1205).

²⁹⁸ (VŞS 68:37b, 38b). 13 Ocak 1791 (8 Cemaziyelevvel 1205).

²⁹⁹ (VŞS 68:46b). 13 Mart 1791 (8 Receb 1205).

³⁰⁰ (VŞS 68:28b). 22 Ocak 1791 (17 Cemaziyelevvel 1205).

³⁰¹ (VŞS 68:37b). 13 Ocak 1791 (8 Cemaziyelevvel 1205).

³⁰² (VŞS 68:68a, 54b). 15 Mayıs 1791 (12 Ramazan 1205); 7 Nisan 1791 (3 Şaban 1205).

kalesine gidecek kereste, Kalafat iskelesinden gemiye yüklenmiş ve navlunu yüz kuruşa anlaşarak, sefine kaptanına Eflak voyvodası tarafından ödenmiştir³⁰³. Eflak'tan İsmail ve Kili kalesine gönderilecek olan kereste Vidinli reislerin gemilerine yüklenmektedir. Reisler ve Eflak voyvodasının kapı kethüdası Yorgaki Boyar Vidin meclisinde ne kadar kereste yüklendiğine ve karşılığında Eflak voyvodasının ne kadar navlun ödediğini kaydettirirler. Bu kayıda göre Vidinli gemi reisleri, 25. Bölüğün Serdengeçdi ağalarından Mehmed Ağa, 100. Cemaatin Alemdarlarından İbrahim Alemdar ve 87. Cemaatten Halil Reis, her bin vukiyyesi dokuzar kuruşa navlun olmak üzere anlaşarak, iki yük on üç bin yedi yüz altmış yedi vukiyye keresteyi gemilerine yüklemişler ve karşılığında dokuz yüz yirmi üç kuruş yirmi dokuz parayı Eflak kapı kethüdasından teslim almışlardır³⁰⁴.

2.4.3. Harb Malzemesi

Tuna kenarında hem kale hem de bir liman şehri olarak Vidin, Tuna donanmasına ve Rumeli'de planlanan herhangi bir askeri harekâta, lojistik destek sağlayacak önemli bir merkezdir. Tuna donanmasının hazırlanması ve silahlandırılması esnasında Vidin kalesi cephaneliğinde bulunan tob ve diğer savaş levazımatı en kısa zamanda Tuna Kapudanı Ahmed Paşa'ya ulaştırılacak, Vidin cebeci ve topçubaşı vekillerine ve ilgili zabıtana bu teslimat karşılığında sened verilecektir³⁰⁵. Tuna Kapudanına giden emirde ise Tuna sahilinde yeni inşa olunan ve tüccardan kiralanacak gemiler için tob, demir ve gerekli diğer malzemenin en kısa sürede sağlanabilmesi için Vidin, Niğbolu, Rusçuk ve Silistre kalelerinde ve özellikle Varna'da mevcut tob ve mühimmatın muayene edilip, kale savunması için gerekli olan kısma dokunulmadan fazlasının ve gemilere yerleştirilebilecek nitelikte olanlarının toplanıp, defter edilip bu defterin ordu-i hümayuna gönderilmesi emredilmektedir³⁰⁶. Bu defterdeki kayıtlara göre Tuna donanmasına katılacak silahların niteliği ve miktarı ordu merkezinde bilinebilecektir. Vidin Kalesi'ndeki tob ve harb gereçleri merkezden gönderilen mübaşirler tarafından kontrol ve defter edilecek, buna ek olarak Vidin muhafızı ve Açıklar Ağası Iskatçı Ahmed Vidin'e gelip Eflak'a geçecek olan Eflak

³⁰³ (VŞS 167:80b). 8 Ekim 1794 (13 Rebiülevvel 1209).

³⁰⁴ (VŞS 167:80b). 7 Mayıs 1795 (17 Şevval 1209).

³⁰⁵ (VŞS 68:43b). 7 Mart 1791 (2 Receb 1205).

³⁰⁶ (VŞS 68:43b, 46a). Mart 1791 (Evail-i Receb 1205).

canibi Başbuğu ve Anadolu valisi Mahmud Paşa'ya onbeş kıta açık sefayini tüm techizatıyla teslim edeceklerdir³⁰⁷. Mahmud Paşa için hazırlanacak olan mühimmat arasında, kebir, şahi, obüs ve sürat tobları olarak seksen dört kıta tob ve beş kıta havan, asker takımı olmak üzere yirmi dört kıta tob ve beş kıta havan ve Fethülislam kalesi için on yedi kıta tob ve bir kıta havanın ve Mahmud Paşa'nın maiyeti için iki kıta kebir ve on kıta sürat ve on kıta şahi ve iki kıta havan ve iktiza eden kundak, tekerlerin, toparlak, iribaş, dingil, yuvarlak, atım ve koşum takımları mübaşir marifetiyle hazır edilerek teslim edilecektir³⁰⁸.

Ayrıca Eflak Seraskeri Mahmud Paşa, Eflak'a gelmek üzereyken, cebhanesinde fişek ve kurşun eksik olduğunu bildirdiğinden, Vidin seraskeri maiyetinde, İsmail'den alınan ve Vidin'de hazır bulunan barut İngiliz Barutu olup İstanbul barutu miktar olarak az olduğu ve güherçile bulunmadığı için, bu malzemenin Vidin cebhanecisi tarafından tamamlanıp, Mahmud Paşa Vidin'e geldiğinde masrafını ondan tahsil ederek kendisine teslim olunması emredilmiştir³⁰⁹.

İbrail'de inşa edilen tabyalar için tob gerektiğinden yine Vidin Kalesi'nde emaneten bulunan toplardan beş vukiyyeden iki ve üç vukiyyeden üç kıta kebir tob ve ihtiyaç duyulan diğer mühimmat Vidin'den İbrail'e yollanmıştır³¹⁰. Rusçuk ve Silistre'ye gidecek keresteler Vidin'de Çam Kayıkları'na yüklenecek ve askeri mühimmat olarak Vidin'de mevcut yüz altmış beş kıta tob ve otuz iki kıta havandan şalobe ve duba sefinelerine yüklenebilecek olanlar tespit edilip gönderilecektir³¹¹. Tuna donanmasına katılması için talep edilen bu mühimmat miktarı tam olarak Vidin'den

³⁰⁷ (VŞS 68:45b). 19 Mart 1791 (14 Receb 1205).

³⁰⁸ (VŞS 68:49a). 22 Şubat 1791 (18 Cemaziyelahir 1205). Eflak Seraskerine verilecek malzemelerin taşınacağı top arabalarının tamire ihtiyacı olup bu tamirin masrafı ordu-i hümayun hazinesinden karşılanacaktır: “..Eflak seraskeri vezirim Mehmed Paşanın maiyetinde mevcut bulunmak üzere beş vukiyyeden bir ve üç vukiyyeden bir kıta ki ceman iki kıta kebir balyemez toblarıyla birer buçuk vukiyyeden on kıta sürat ve birer vukiyyeden on kıta şahi toblarıyla on sekiz canibde iki kıta havan tobları ve Vidinde mevcut olan liva-i şerif takımından tertib ve tahsis kılınmış olup ancak zikr olunan tobların arabaları tamire muhtaç idüğü..zikr olunan tob arabalarının tamiri ve malzeme-i saire ser askeriyenin bir an akdem tekml itdirilmesi..masarif-i ordu-i hümayunuma hazinesinden virilmek üzere...deFTERini bu tarafa irsal..”. (VŞS 68:53b).

³⁰⁹ (VŞS 68:66b). 20 Nisan 1791 (16 Şaban 1205).

³¹⁰ (VŞS 68:50a). 27 Mart 1791 (22 Receb 1205).

³¹¹ (VŞS 68:54b). 7 Nisan 1791 (3 Şaban 1205).

karşılanamamış, Eflak ve İbrail'den yapılan eklemelerle tamamlanmıştır³¹². Vidin'den öncelikle teslim olanlar “beher kıtası birer buçuk vukiyyeden olmak üzere sekiz kıta sürat ve dört kıta şahi tob ve beş kıta havan ve iki bin aded gülle ve yirmi vukiyye fitil ve yirmi aded sürat ve iki aded şahi tob arabaları” Tuna Kapudanı tarafından gönderilen kabz memuruna teslim edilmiştir³¹³.

İbrail'de bulunan yetmiş altı aded kebir demir dingillerin Belgrad Kalesi'nde bulunan kebir topların altlarına takılmak için kaleye gönderilmesi esnasında, Vidin'e uğrayarak yükünü boşaltması ve arabalara yüklenip Belgrad Kalesi'ne ulaştırılması emredilmiştir. Bu süreçte gerekli olacak ücret Vidin defterdarı tarafından ödenecektir. Ancak Vidin kadısı, mühimmatın Vidin'e ulaşmasının kış mevsimine denk geldiğini ve bu sebeple Vidin tophanesinde tutulup bahara doğru Belgrad'a gönderilmesinin ve karadan ulaşımı çok daha masraflı olduğu için nehir yoluyla gönderilmesinin “canib-i miriye enfi' ve evlâ” olduğunu bildirmiştir. Merkez de bu doğrultuda davranılmasını uygun bulmuştur³¹⁴. 14 Şevval 1207'de, Belgrad Kalesi'ne nakledilmesi gereken mühimmat henüz gönderilmediyse, kalenin mühimmat ihtiyacının fazla olması ve bu ihtiyacın deraliyyeden tertib edileceği belirtilip ancak bunun hem külfetli hemde masraflı olacağı belirtilip, sefer bakiyesinden Vidin, Niş ve diğer mahallerde “mevcud ve metruk olan cebehane ve tobhane mühimmatından” gönderilmesine karar verilmiş ve Başmuhasebede bulunan deftere uygun olarak Vidin kalesinde sefer bakıyyesi olarak bulunan beş bin fişek ve iki bin iki yüz aded ağnam kürk ve çeşitli mühimmat birkaç gün zarfında Belgrad kalesine iletilmesi istenmiştir. Vidin defterdarı vereceği “navl-ı sefain” ücretini sicile kaydettirecek ve daha sonra hasekiden tahsil etmek için muhafaza edecektir³¹⁵.

Sefer fazlası olan ve Vidin cebehane ve tobhanesinde bulunan mühimmat “ferman-ı ali ve ber mucib-i suret-i defter-i hakani” Belgrad kalesine gönderilmiştir. Bu

³¹² (VŞS 68:68b).

³¹³ (VŞS 68:68b). 17 Mayıs 1791 (14 Ramazan 1205).

³¹⁴ (VŞS 6:5a). Şubat 1793 (Evail-i Receb 1207).

³¹⁵ (VŞS 6:46a).

mühimmat arasında fişek, tob, ağaç kürek, petrol yağ, palankata³¹⁶ ve rencberler de bulunmaktadır³¹⁷.

Hotin ve Bender kalelerine de Vidin Kalesi'nde bulunan sefer fazlası mühimmat gönderilmiştir. Bu malzeme gemilere yüklenip Kalas iskelesine yollanmış oradan kalelere ulaştırılmıştır³¹⁸.

İngiliz donanmasının İstanbul önlerine geldiği zaman, Osmanlı taşrasında büyük bir korku dalgası yayılmış; düşman askerinin Osmanlı ülkesine doğru akın akın geldiği şeklinde rivayetler dolaşmaya başlamıştır. 15 Muharrem 1222 tarihli emirde bu rivayetlerin yalan olduğu, İngiliz donanmasının sekiz-on kıtadan ibaret olduğu, ancak İstanbul sahiline baştan başa tabya inşa edilip çok miktarda top yerleştirileceği, bu seferde görevli askerlerin bir an evvel techizatlarıyla görevlerinin başına geçmesi emredilmiştir³¹⁹.

En son olarak Vidin'e gönderilen mühimmattan da bahsetmek gerekir. Vidin kalesindeki mühimmat azaldığında Varna üzerinden kaleye yeterli olacak harb levazımata gönderilmiştir. İdris Paşa muhafızlığına denk gelen bu sevkiyatda üçyüz kantar barud-ı siyah, kırk kantar cebe kurşun ve on beş vukiyye çiriş yollanmış, Vidin Cebecibaşı vekili bu mühimmata hıfz ederek gerekli mahale ulaştırmak ile görevlendirilmiştir³²⁰.

³¹⁶ Palankata: Zincirli çifte köle.

³¹⁷ (VŞS 6:45b). 13 Eylül 1793 (6 Safer 1208).

³¹⁸ (VŞS 6:104a). 11 Haziran 1794 (12 Zilkade 1208).

³¹⁹ (VŞS 53:62b. "...sefer-i hümayun olan Moskovlunun müttefiki İngilizlünün biraz donanması bu günlerde bir takrib Akdeniz Boğazından mürur ve makar-ı saltanatım pişgahına ubur itmışler ise dahi, taşra memleketlerde ... Tevatire şayi' olarak asitane-i saadetim lieclil i'ane her taraftan fevc fevc asakirler gelmekte olduğu ihbar ve tahkik olub ancak maddenin vuku'u şuyu'u gibi olmayub küffarın gemileri sekiz on kıtadan ibaret olmak mülasebesiyle derhal makarr-ı saltanatım sevahiline başdan başa tabya inşa ve külliyyetlü tob ve humbaralar vaz' ve düşmanın mukabelesine vafir asakir-i külliye ile meşhud ve memlu donanma-i hümayunum sefineleri tertib ve techiz olunub, sefer-i hümayunum mürettebatının geceyi gündüze katub biran akdem tedarik ve tesviyesine murad-ı emr-i aliyem ile sefere ve boğazlara ve sair mahallere memurlardan maada aherlerin dersaadetime gelmelerine hacet olmadığı herkese ilan," 25 Mart 1807 (15 Muharrem 1222).

³²⁰ (VŞS 53:119b). 14 Haziran 1808 (19 R 223).

2.4.4. Eflak'ın Önemi ve Vidin'le İlişkisi

Osmanlı egemenliğine girdiği andan itibaren Eflak, tıpkı Boğdan ve Erdel gibi kendi özerk yönetimi korunarak sistem içerisine dahil edilmiş bir bölgeydi. Bu nedenle yerli aristokrasi, yani boyarlar toplumsal ve siyasi ayrıcalıklarını korumuş ve Osmanlı sistemine eklenerek sağlamlaştırmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflak'ın da içinde yer aldığı Tuna Prenslüklerinden beklentisi, tampon bölge olarak muhtemel saldırılara karşı yeterli bir savunma alanı oluşturmaları ve mali-zirai olarak imparatorluğa katkı sağlamalarıydı. Doğal olarak İstanbul'a itaat en temel koşuldu. Tuna Prenslüklerinin idari koşullarını değiştiren ve yerli aristokrasinin egemenliğinin kırılmasına neden olan olay, Rusların kurtarıcılık vaatlerine güvenen boyarların işbirliği yapmalarıdır. Rusların 1711'deki yenilgisinden sonra Osmanlı'nın gözünde tamamen değer ve güven kaybeden boyarların yerine 1811 yılına dek sürecek olan Fenerli Rumların idaresi başlamıştır. Eflak ve Erdel'in nüfus kompozisyonu içerisinde zaten çok sayıda Rum bulunmaktadır. Çeşitli saiklerle 17. yüzyıl içerisinde birçok Rum aile, voyvodalıklara yerleşme eğilimi göstermişlerdir. Bu sebeplerin içerisinde en belirleyici olan ise şüphesiz ki ticarettir. Rum nüfusunun artışıyla boyarlar, arazi, memuriyet ve dini kurumlar üzerindeki çıkarlarının tehlikede olduğunu düşünürken, bir de idari ayrıcalıklarını kaybetmeleri üzerine daha da tedirgin oldular. Fenerli idaresi 1711-1821 yılları arasındaki yönetimi süresince on bir aile ve yetmiş dört farklı yönetim için aday temin etti. Bir voyvoda için ortalama idare süresi yaklaşık iki buçuk sene kadardı. Yüksek rütbeler, yüksek meblağ verenler arasında paylaşıyordu. Doğal bir süreç olarak, yüksek meblağ ödenerek alınan idarecilik görevi yüksek vergi tahsili ile halka yansıtılıyordu. Dolayısıyla Fener idaresi Tuna Prenslükleri'nde yaşayan halk için ağır koşullar sunmaktaydı. Bu duruma, 18. yüzyılda İmparatorluğun savaş mekanı olması sebebiyle askeri harcamalar, savaş masrafları ve savaşın geride bıraktığı yıkım da katılınca, Eflak da dahil olmak üzere bölgenin genelinde yaygın bir huzursuzluk ve mağduriyet ortaya çıkıyordu. Boyarların ayrıcalıklarını kaybetmekten dolayı yaşadıkları hayal kırıklığı, reyanın ise mali zorluklardan yılmış olması, 18. yüzyılda Osmanlı-Habsburg ve Romanovlar arasındaki her mücadelede, mücadelenin bir ya da bazen iki tarafını desteklemelerini gündeme getiriyordu. Bu durum 1739 Belgrad Anlaşmasına kadar devam etti. Barışın sağlanması ve Küçük

Eflak'ın tekrar Eflak ile bütünleşmesi ile birlikte Fenerli idareciler özellikle de Konstantin Mavrakordatos bölgede kötü yönetimin ve savaşın izlerini silmeye çalıştı. Altı kez Eflak ve dört kez de Boğdan da yönetime gelen Mavrakordatos, bölge için mali, sosyal ve idari sistemde düzenlemeler yapmaya girişti. Temel hedefi idareyi merkezileştirebilmek ve idarenin halkla bütünleşmesini sağlamaktı. Öncelikle Eflak'te köylülerin kitlesel kaçışlarına son vermek için vergilerin toplanma sürecini düzenlemekle işe başladı. İkinci olarak, nüfusun kayda geçirilmesini ve böylece vergi kaynağının kayıt altına alınmasını planladı. Bu şekilde asalet nedeniyle muaf olanları da saptamak mümkün olabilecekti. Ancak öncelikle asaletin sistematize edilmesi gerekiyordu; bu nedenle Tuna Prenslüklerindeki boyarlar iki sınıfa ayrıldı. Büyük boyarlar ve çocukları tüm vergilerden muaf iken küçük boyarlar, *mazili*, vergi ödemekle yükümlendirildi. Ancak bu reformların hiçbiri süreklilik kazanamadı ve çoğunlukla suiistimallerin devam ettiği görüldü. Neticede 1768'den sonra başlayan savaş dönemi ile Eflak ve Boğdan'da Rus etkisi genişlemeye başladı. Ruslar, Tuna Prenslüklerini Rus korumasında özerk bölgelere dönüştürmek ve bu özerk bölgelerin Rus yayılmasına tampon bölge olarak hizmet etmeleri niyetiyle bölgede çalışmalarını genişlettiler³²¹. Yukarıda bahsedilen olumsuz koşulların boyunduruğu altında yaşayan halk için kendilerini 'kurtaracak' bir gücün varlığı ve girişimleri, destek ve işbirliği ile karşılandı³²².

Eflak bölgesi, Vidin'in hemen karşı kıyısında yer alması bakımından bölgede gerçekleşen her olay ve durumdan etkilenmiştir. Bir anlamda Vidin'in arka bahçesi olarak kullanılmıştır. Kereste ve zahire³²³ ihtiyacının büyük bir çoğunlukla Eflak'tan

³²¹ Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı idaresindeki yönetimi ve 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avusturya ve Rusya ile yapılan anlaşmalardaki yeri ile ilgili olarak bkz. (Panaite, 2007).

³²² (Jelavich, 2006:111-122).

³²³ Eflak sadece ordunun ihtiyaçları için değil, Vidin şehrinin zahire ihtiyacı için de vazgeçilmez bir kaynak durumundadır. 17 Mart 1793 (4 Şaban 1207) tarihinde, Vidin'de küçükbaş hayvan kıtlığı olduğu ve bu sebeple Eflak tarafından beş kazanın zahiresine ihtiyaç duyulduğu merkeze bildirilmiş, Eflak'tan ithal edilmesine izin verilmesi istenmiştir. Bununla birlikte aynı gerekçe ile Vidin'de koyun ve keçi mubayaasının affedilmesi de istenmektedir. (VŞS 6:7a). Gerçek durumda Vidin bölgesinde bir kıtlığın yaşanıp yaşanmadığını anlamak kolay değildir. Devlet adına uygulanan mübaya ve vergi işleriminden kaçınmak için bu şekilde bahane üretilmesi de mümkün olduğu için, merkeze gönderilen bilginin doğruluğu oldukça şüphelidir. Ayrıca, Eflak bölgesi Rusçuk kalesi ve bölge açısından da zahire deposu halindedir (Topal & diğerleri, 2011:31-32).

sağlanıyor olması, zaman zaman bu bölgenin kaynaklarının ve halkının Vidin idarecileri ya da yeniçerileri tarafından tacizine neden olmuştur. Eflak'ın ve reayasının bu tür saldırılardan korunması merkez açısından her zaman tenbih edilen hassas bir konu olmakla beraber bu korumanın her zaman mümkün olabildiğini söylemek doğru değildir. Ekonomik açıdan Eflak, Boğdan ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu açısından hububat, büyükbaş hayvan, bal, balmumu ve süt ürünleri kaynağı halindeydi³²⁴. Bu ürünler, çeşitli milletlere tabi tüccarlar tarafından yerel pazarlardan satın alınıyor ve İstanbul'daki kapan pazarında satılabiliyordu³²⁵. Merkezi idare, İstanbul'un iaşesi ya da ordu ihtiyaçları için koyun, sığır ve hububat alımını gerçekleştiriyordu. Merkezi yönetim bu işle ilgilenen görevlileri ilk alımları gerçekleştiriyor ve ödenecek fiyatları da belirliyorlardı. Bu görevlilerin fiyatları belirlemek dışında daha geniş yetkileri de bulunmaktaydı ve bazı durumlarda bu yetki kullanımı müsadereye kadar genişleyebiliyordu. Bu nedenle zaman zaman idareci suistimallerinin yaşanması kaçınılmaz olabiliyordu³²⁶. Vidin sicillerinde Eflak hakkındaki kayıtların bir çoğu bu tarz suistimallerin engellenmesi üzerinedir.

1205 senesi Receb ayının ortalarında merkezden gelen bir emir Eflâk'ın Vidinliler açısından ne şekilde kullanılabildiğinin bir örneğini sunar. Aynı sene “düşman-ı din” üzere sefer organize eden Osmanlı devleti ordunun ihtiyacının yiyecek ihtiyacının karşılanabilmesi için Anadolu ve Rumeli'den zahire tertib edilmesi için birçok sancağa emir göndermiştir. Rumeli'de emir yollanan bölgelerden biri de Niğbolu ve Vidin arasındaki sancaklardır. Ancak bu bölge için özellikle vurgulanan durum, Tuna iskelelerinde anbarların kontrolü ve zahire toplanması ile ilgilenen kişilerin, ellerinde bulunan tahılları Eflak tarafına gizlice geçirmeleri ve satışa çıkarmalarıdır. Bunu yapmalarındaki en büyük saik sattıkları maldan daha fazla gelir elde edebilmeleridir ki bu, kayıtlarda şu şekilde ifade edilmiştir: “karşu canibde zehair akçe idiyor” diye düşünmeleridir. Ancak ordu için zahire toplanması emredilirken, para kazanmak ve daha karlı bir satış yapabilmek için bazı yeniçerilerin Eflâk'ta gizlice ticaret yapmaları, merkezi devlet açısından iki problem

³²⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflak'tan aldığı mallar ile ilgili bir değerlendirme için bkz. (Marinescu, 1981).

³²⁵ (Karpat, 2004:88).

³²⁶ (Jelavich, 2006:109-110).

doğurmuştur. Bunlardan biri “berü tarafların zehairin killetine” sebep olunmasıdır ki ordunun iâşe ihtiyacı en büyük lojistik problemlerden biridir. Bir diğer sorun ise “revacı ziyade olması”na neden olunmasıdır. Bu da zaten nakit sıkıntısı çeken miri hazineyi daha da zorlamaktadır. Zahire satışı yapan bu tüccarlar işi biraz daha ileri götürüp kayıklarla gizlice öğütücüleri dahi karşı yakaya geçirerek müşteri taleplerini karşılamaya çalışmışlardır. Merkezi devlet “İbrail bahanesiyle” hiç kimseye bir dirhem zahire verilmemesini ve izin kağıdı olmadan hiç kimsenin Eflak yakasına geçmemesini istemiştir. Vidin muhafızı ve konuyla ilgilenmek için merkezden gönderilen mübaşir, bölgedeki zahireyi, hiç kimsenin elinde saklı kalmamak üzere tesbit edip defterini ordu-i hümayuna göndermekle görevlidirler³²⁷. “İbrail bahanesi” olarak belgede zikredilen gerekçe, sefere hazırlanmak maksadıyla ordu için zahire ve levazımın İbrail’e gönderilmesi meselesidir. Eflak yakasına ticaret maksadıyla zahire sokmak isteyenler, sınırdan geçerken muhtemelen bu zahirenin orduya gideceğini söyleyerek izin almaktadırlar. Merkez tarafından şiddetle engellenmesi istenen bu davranış daha sonraki kayıtlara bakıldığında engellenebilmiş görünmemektedir³²⁸.

Eflak ile Vidin arasında görevlilerin ya da reyanın gelip gidişi merkez tarafından yasaklanarak, mani olunmaya çalışılsa da konu ile ilgili Vidin sicillerindeki mükerrer emirler, bu yasağın sürekli çiğnendiğini gösterir. Eflak ile Vidin’in birbirlerine olan yakınlığı, yasa dışı geçişleri ve ticareti fazlasıyla kolaylaştırmaktadır³²⁹. 1206 senesi Rebiülahiri’nin son günlerinde, Tuna’nın güney kıyılarında yer alan kazalardaki kadı ve yeniçerilere gönderilen emirde İbrail ve Eflak muhafazasına memur olarak bölgeye gönderilen memurların bazıları, belli vakitlerde görev yerlerini terk ederek Tuna’nın “berü tarafına” geçtiklerinin tesbit edildiği ve bu firarların bir an evvel durdurulması gerektiği bildirilmiştir. Hiç

³²⁷ (VŞS 68:51b).

³²⁸ “sevahili Tuna vaki’ sahillerden karşı Eflak canibine habbe-i vahide zahire fûruht olunmamak ve ruhsat virilmemek (hususunda) te’kid ve tehdidi havi (emirler) Tuna sevahilinde vaki’ mahallerin hükkam ve mütesellim ve zabitanına hitaben bundan akdemce ısdar ve irsal olunmuştu..” Haziran 1791 (Evail-i Şevval 1205). (VŞS 68:70b).

³²⁹ Eflak yakasının korunması için, hiçkimsenin Eflak’a izinsiz olarak geçmemesi, ticaret maksadıyla geçenlerin ise kendilerine bir kefil göstermeleri, sicile kaydedilerek ellerine tuğralı bir ruhsat verilmesi öngörülmüştür. Bölgeye girişlerde bu ruhsatlar kontrol edilecek ellerinde izin belgesi olmayan engellenecektir. (VŞS 68:12b).

kimsenin Eflak tarafına geçmesine izin verilmemesi özenle vurgulanmıştır³³⁰. Kale muhafazasında bulunan görevlilerin Vidin tarafına gidiş gelişleri ticari malların Eflâk'a girişini kolaylaştırmak maksatlı olabileceği gibi, kendilerine adam toplamak maksatlı da olabilir. Eflak ile ilgili emirler genellikle bölgede yapılan ticaretin engellenmesi ve reayaya zulüm edilmemesi yönündedir. Ancak bölgenin korunmasına yönelik tedbirlerin sıklıkla aksadığı açıktır. Eflak'a, elinde ferman olmayan hiçkimsenin girmemesi ve reayanın korunması emri sıklıkla gönderilmesine ve bu konuda görevliler atanmasına rağmen, bölgeye yasadışı giriş-çıkışlar devam etmiştir. Eflak ve Boğdan halkını korumak için görevlendirilen ve Kalafat'a yerleştirilen çavuşlardan biri, etrafına topladığı bir kaç nefer asker ile bölgede usulsüzlüklere devam etmiş ve reayayı taciz etmiştir. Bunun üzerine Vidin muhafızına gönderilen emirde, bahsi geçen çavuşun Vidin'e getirilmesi ve cezalandırılması istenmiştir³³¹. Bu olayın da işaret ettiği gibi, Eflak'ın korunması için görevlendirilen yeniçerilerin, bölgenin tacizinde başrol oynadıkları düşünüldüğünde problemin esaslı olarak çözülmesinin merkezden gönderilen emirlerin içeriğinden bağımsız olduğu anlaşılmaktadır.

Eflak tarafına geçen çeşitli kademelerdeki askeri grup üyelerinin adalar, dalyanlar ve göllere müdahale etmesi önemli bir problem oluşturmaktadır. Eflak'ın merkez açısından önemi, kayıtlarda geçen şu cümlede oldukça açıktır: “*Silistrenin hududu ana Tunanın mecrasının Eflak canibinde vaki' zabt-ı müstakimi farz olunan mahalden olub, ol tarafa tecavüz itdirilmemek, Eflak tarafının hududu dahi zikr olunan mahalden olmak hususu 1178 senesi hatt-ı hümayun şevketmakrun mucebince sadır olan emr-i alişanda münderic iken*”. Eflak'ın Vidin'den olduğu kadar çevresindeki diğer kazalar tarafından da suiistimale açık olduğu anlaşılmaktadır. Silistre valisi başta olmak üzere, Yergöğü, Rusçuk, Tutrakan, Niğbolu, Zıştovi ve Tuna'nın her iki tarafında yer alan kazaların kadıları, eminleri voyvodaları ve yeniçeri zabitleri başta olmak üzere tüm idarecilere gönderilen emirde, 1178 senesinde gönderilen hatt-ı hümayun da Silistre tarafından Eflak'a müdahale edilmemesi hususunda emir verilmiş olmasına rağmen Hırsova Emni'nin

³³⁰ (VŞS 68:104a). Aralık 1791 (Evasıt-ı Rebiülahir 1206).

³³¹ (VŞS 6:13b).

Eflak hududunu geçerek Eflak reayasına eziyet ettiği ve “hane ihdası” amacıyla olduğu vurgulanmıştır. Bu konunun merkeze ulaşması şu şekilde gerçekleşmiştir. Eflak reayasından sorumlu olan boyarlar Eflak voyvodasına bu durumla ilgili şikâyette bulunmuşlar ve Eflak voyvodası da bu durumu merkeze bildirmiştir. Dolayısıyla yukarıda ismi geçen tüm kazaların örfi ve adli yetkililerinden istenen, Eflak’a bu müdahalenin engellenmesidir³³². Eflak reayasının çeşitli dalyanlar ve göllerden tuttıkları balık üzerinden elde edilen kazanç, bu emirde belirtilen hudud ihlalini ve reayaya eziyeti doğurmuştur. Reayadan sorumlu boyarlar bu kazancın ortakları olduğu için doğal olarak şikâyeti başlatan kesimlerdir.

Eflak’ın çeşitli saldırılardan korunması için yazılan bir diğer emirde Rusçuk ve Vidin arasında ve Tuna sahilinde yer alan kazaların örfi ve adli memurlarına, Eflak ve Boğdan’dan geçecek olan görevlilerin ellerinde geçiş izni olması gerektiği ve rotalarının belirlendiği bildirilmiştir. Memurların gideceği rotanın önceden hazırlanması, hem geçecekleri yollarda kendilerine ve kapı halklarına gerekli olacak tayinatın sağlanacağı noktaların belirlenmesi hem de memuriyet bahanesiyle farklı yerlerden geçip daha fazla tayinat ve akçe toplama gibi yasadışı faaliyetlerin engellemesi amacındadır. Memleketeynden geçecek olan görevlilerin “hediye mutalebesi ve levazım-ı saire tekalifi ile voyvodaları iz’ac eyledikleri” duyulursa cezalandırılacakları belirtilmiştir. Buna rağmen, Hotin, Bender, Boğdan, Akkirman, İbrail ve İsmail taraflarına gidecek olan memurların bazen kendileri için tesbit edilen yoldan çıkarak Eflak’a girdiği ve menzilhanelerden “diledikleri kadar” araba ve at aldıkları duyulmuştur. Bender tarafına gidenler İsmail geçidinden, Hotin tarafından gelenler İsakadan, İbrail ve Boğdan taraflarına memur olanlar ise Hırsova ve Maçin geçitlerinden geçmek zorundadırlar. Tesbit edilen bu güzergâhın dışına çıkan ve Eflak’a girmeye çalışan olursa engellenmesi emredilmiştir. Böylece

³³² (VŞS 68:123b). Eflak hududunu ihlal eden kişilerin bulunduğu kazalardan biri de Rusçuk’tur. Eflak halkından çeşitli bahanelerle vergi toplamak, Eflak topraklarında mandralar teşkil etmek, reayanın canına ve malına kastetmek gibi uygulamalarda bulunanların engellenmesi, cezalandırılması ve Eflak topraklarının korunması hususunda Rusçuk kadısına da çeşitli emirler yollanmıştır (Topal & diğerleri, 2011:99-102)

“..Eflak reayasının o makule vücuh-ı mezalim ve taaddiyatdan mücanebetleri..” sağlanmış olacaktır³³³.

Eflak bölgesi hem İstanbul için hem de çevre bölgesi için bir et, zahire ve tuz kaynağıdır. Belgrad kalesindeki askerlerin mevacibleri için gerekli olan zahire, Kalafat İskelesi’nden Vidin Kapıkethüdası Yorgaki Boyar marifetiyle Vidinli reislerin gemilerine yüklenip, Belgrad’a ulaştırılır³³⁴.

2.4.5. Asayiş Meselesi ve Eşkîyalık

18. yüzyılın sonlarında Rumeli’de, merkezi devlet tarafından eşkıyalık olarak adlandırılan hareketlerin yaygınlaştığı ve bunun halk arasında genel bir huzursuzluğa yol açtığı bilinmektedir. Reayanın çoğunlukla malını, zaman zamanda canını hedef alan bu çeşit “harekât-ı namarzî”; başıboş “çapulcu” grupların gelişigüzel saldırılarından daha fazlasını ifade etmektedir. Resmi kayıtlardan gözlemlenebilen, bu eşkıya taifesi içindeki kişilerin bizatihi askeri sınıfa tabi olduğu ya da onlar tarafından yönlendirildiğidir. Bu kişiler, Balkanlar söz konusu olduğunda, güçlü yerel ayan ve onunla birlikte veya izni dâhilinde hareket eden yeniçeriler ya da kapı halklarıdır.

Vidin Sancağı, eşkıya probleminde merkezi devleti en çok uğraştıran bölgelerden bir tanesidir. Merkezi yönetimin gözünden bakıldığında, Vidin, her türlü eşkıya ve muhalife sığınma sağlayan, çevre bölgeleri talan ve yağma ile rahatsız eden ve nihayetinde askeri bir kuşatma esnasında merkeze karşı direnmiş bir bölgedir. Vidin’in 18. yüzyılın son on yılındaki bu konumu yerel idareyi ele geçiren ve Tuna boyuna hakim olan Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman’ın faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır.

1792’nin Şubat ayı ortalarında şehirdeki tüm yeniçeri kademesine gönderilen bir emirde Vidin’in, bölgede meydana gelen eşkıyalık olaylarında üstlendiği rol açığa çıkmaktadır. Vidin serhatının merkez için önemi belirtilirken, serhatı muhafaza eden

³³³ (VŞS 167:33a). Haziran 1795 (Evahir-i Zilkade 1209).

³³⁴ (VŞS 69:1). 7 Ağustos 1795 (21 Muharrem 1210).

yeniçerilerin de diğer bölgelerden daha kıymetli olduğu ifade edilerek başlayan hükümde, bölgedeki eşkıyanın/yamakanın Vidin yeniçerileri tarafından korunduğunu ve saklandığı ifade edilmektedir; cezalandırılmaları gereken bu kişiler “serhadnişinan” tarafından himaye edilmektedir. Bu duruma bir örnek olarak Rusçuk çevresinde şekavet ve reayaya eziyet eden Tirsiniklioğlu İsmail ve Selvili Küçük Hüseyin, Vidin’e firar ederek buradaki yeniçeriler tarafından gizlenmişlerdir. Merkezin bu mesele ile ilgili hükmü, bu eşkıyanın ortaya çıkarılmasını ve cezalandırılmasını emretmektedir³³⁵. Bu emre uymayan Vidin yeniçerilerinin esamileri Kars serhaddine naklolacaktır. Tirsinikli İsmail Rusçuk ayanı olmasına rağmen bu unvanı hükümde zikredilmemiştir. Bununla birlikte Tirsiniklioğlu, Rumeli’de ayanlar arası mücadelede devlet taraftarı olarak bilinen bir ayandır³³⁶. Ancak neredeyse 18. yüzyıl ayan tipinin klasik bir davranışı sayılabilecek şekilde, şahsi çıkarları söz konusu olduğunda merkezi devletin karar ve uyarılarını göz ardı etmektedir. Rumeli’nin iki önemli ayanı Pazvantoğlu ve Tirsinikli arasında, kişisel çıkarların aynı olması durumunda bir uzlaşma ve yardımlaşma olduğunu varsaymak yanlış olmaz. Merkezi devletle ilgili herhangi bir sorunda Tirsinikli’nin Vidin’e sığınması bu önermeyi doğrular niteliktedir. Bu kayıta bir diğer mühim nokta, devletin eşkıya olarak nitelediği kişilerin yamaklar ve bölgenin önde gelen kişileri olmasıdır. Eşkilyalık ve şekavet olarak tanımlanan eylemler, taşra idaresinin çeşitli kademelerinde yer alan askeri ve sivil kişilerin şahsi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandıkları bir yöntemdir.

Rumeliyi saran eşkıya hareketi genelde Dağlı isyanları olarak adlandırılmıştır (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:7). Bu isyanların yatıştırılması için yine bölgedeki yeniçeriler, yeniçeri komutanları ve elbette ayanlara görev verilmiştir. Bu konuyla ilgili Osmanlı arşivinde çok fazla belge mevcuttur. Vidin muhafızı Seyyid Ali Paşa’da Dağlı eşkıyasını takip etmek ve yakalamak üzere görevlendirilen memurlardan biridir. Rusçuk, Vidin, Niğbolu gibi Tuna boyunda yer alan kazalara gönderilen emirde “Deli Orman şekavetkârları”nın

³³⁵ (VŞS 68:114a). 15-23 Şubat 1792 (Evasıt-ı Cemaziyelahir 1206).

³³⁶ (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:48), (Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2010:30-31).

Tuna kıyasına gelme çabalarının engellenmesi ve hangi kazada bu gruptan kimseler varsa cezalarının tertib edilmesi vurgulanmıştır³³⁷.

Dağlı eşkıyasının yakalanması ve cezalandırılması için tüm Rumeli kazalarına bir çok emir gönderilmiştir. Ancak bu kadar yoğun bir ferman hareketinin bulunması Dağlı eşkıyası probleminin çözülemediğinin de bir göstergesidir. Eşkıya ile ilgili emirlerden bir diğer örnek, 1207 yılına aittir. Vidin'den bazı kişilerin ve hatta bölge ayanının bizzat karıştığı bu eşkıyalık hareketleri ile ilgili emirin en genel ifadesi, eşkıyanın bulunduğu yerde yakalanması ve gerekirse öldürülmesidir. Vidinli Mehmed adlı eşkıya ve arkadaşları Şehriköyü ve İzladı taraflarına saldırmış ancak hezimete uğratılmışlar bir kısmı firar ederek yakın bölgeye dağılmışlardır. Yakalananlar idam edilmiş, geri kalanların da peşine düşülmüştür. Eşkıya nerede saklanıyorsa o bölgelerin reaya ve ahalisine de “ruhsat virilüb” yakalanmaları için harekete geçmeleri ve hatta “..Dağlı eşkıyasının mal ve canları için bir ferd mesul olmayacağı mukarrer..” olduğu bildirilmiştir. Herhangi bir şekilde eşkıyanın saklanmasına yardım eden, onlara silah ve zahire sağlayanlara ve emirleri yerine getirmeyenlere ise “ ..her biriniz hal ve şanınıza göre mahzar-ı kahr-ı padişahanem olacağınız mukarrer olmağla ana göre aklınızı başınıza devşirib yoluyla hareket..” edin uyarısı ve tehdidi yapılmıştır³³⁸. Normalde halkın silahlandırılması yada bir başkasını cezalandırma hakkına sahip olması şer'i uygulamaya göre mümkün değildir. Hele de reaya için bu söz konusu bile değildir. Ancak Dağlı İsyancıları gibi geniş çaplı olaylarda, halkın hem kendini koruyabilmesi hem de güvenlik kuvvetlerinin yeterli olmayacağı durumlarda, genellikle bir fetva alınarak, halktan kişilerin yetkilendirilmesi sağlanmıştır. Müslüman ya da gayrimüslim, ahaliden ve ya reayadan her kim olursa olsun, öldürdükleri kişi için ne suçlu sayılacaklar ne de malları için hesap vermek zorunda kalacaklardır. Böyle bir özgürlük vererek en azından eşkıyanın yakalanabilmesi için bir motivasyon oluşturmak amaçlanmıştır.

³³⁷ (VŞS 6:22b), Aralık 1792 (Evail-i Cemaziyelevvel 1207).

³³⁸ Dağlı eşkıyası meselesi ile ilgilenen vezir, Pazvantoğlu Osman'ın üzerine kethüdasını, Vidinli Mehmed üzerine de silahdarını ve silah ağalarını göndermiştir (VŞS 6:51a,51b). Temmuz 1793 (Evasıt-ı Zilhicce 1207) ve 6 Ekim 1793 (Selh-i Safer 1208).

Vidin Kaimakamı olan Mustafa'ya gönderilen bir diğer emirde eşkıyalık bahsi geçmemesine rağmen Vidin ahalisinin emin ve rahatlarının korunması amacıyla “sui hareketleri” görülen iki kişinin Vidin köylerinde bile barındırılmaması istenmektedir. Kanunsuz davranışlarının cezalandırılmasından korkarak kaçan Bulgaroğlu Hacı Bey ve Hamamcıoğlu namlı bu iki kişinin ribahor(faizci) oldukları belirtilerek, Vidin bölgesine yerleşmeleri halinde halka eziyet edecekleri belli olduğundan “serhad nizamının ihtilalden sıyaneti ve ahali ve reayasının vücuh-ı mezalim ve taaddiden” korunması istenmektedir. Bu iki kişi serhadde adım attırılmamalıdır³³⁹.

Rumeli’de eşkıya ile mücadele etmek için bölgedeki askeri sınıf mensupları ve hatta ahalinin seferber edilmesine rağmen, sırf eşkıya takibi ile ilgilenecek özel kuvvetlere ihtiyaç duyulmuştur. Ahaliden eli silah tutanlardan, yeniçerilere kadar eşkıya takibinde gönüllü olacakları toparlayıp, organize edecek kişi Kırserdarı ünvanını almaktadır. Vidin tevabi’inden olan Filordin, Arçar, Lom, Kotlofce, Belgradcık, Gorgoşifce, Bana ve İsfelik kazalarındaki naibler, yeniçeri serdarları, ve ahaliye, eşkıya takibinde Vidin Alemdaranından olan 75. Cemaate mensub Mehmed Alemdar’ın Kırserdarı olduğunu bildiren bir emir gönderilmiştir. Bu emirde Kırserdarı olan kimsenin “erazil ve eşkıya ve hayadid ve sair haşerat makuleleri”nin peşine düşeceğinden bahisle, “kasabalarınızda alat-ı harbe kadar olanlarınızı yanına tecemmu ve yekdal ve yekcihet olarak zümre-i haşerata” karşı kendisiyle birlik olunması istenmektedir. Söz konusu Kırserdarı’nı Vidin Kaimmakamı Kolçak Mustafa tayin etmiştir. Kolçak Mustafa, Kırserdarının herkes tarafından zabıt olarak bilinmesini kendisine itaat edilmesini emretmektedir³⁴⁰.

Kırserdarı ile birlikte eşkıya takibinde çalışacak bir başka görevli Bölükbaşı’dır. Vidin Kaimmakamı Kolçak Mustafa tarafından, Vidin, Lom, Filordin, Akçar, Çepre, Kotlofce, Belgradcık, Bana ve İsfelik kazaları için eşkıyayla mücadele edecek bir Bölükbaşı da tayin edilmiştir. Vidin yamakanından 4. Bölük mensuplarından İsmail Beşe, otuz nefer piyade ile beraber Bölükbaşı olarak tayin edilmiş ve hangi kaza

³³⁹ (VŞS 6:73b). Kasım 1793 (Evasıt-ı Rebiülahir 1208).

³⁴⁰ (VŞS 6:87b). 22 Mart 1794 (19 Ş 1208).

dâhilinde eşkıya görülecek olursa kasabanın ahalisi ile birlikte Bölükbaşı'nın yanında toplanılıp, Kırserdarı'nın da katılımıyla “kasabat-ı mezkûrunun vücuh-ı ahalileri, erazil ve eşkıya va hayadid ve sair haşerat makuleleri” ile mücadele edilecektir³⁴¹. Kırserdarı ve Bölükbaşı'nın tayin günleri aynıdır. Bundan da eşkıya ile mücadelede yerel kuvvetler içerisinden daha örgütlü bir mücadeleye başlandığı anlaşılmaktadır. Birkaç gün sonra Vidin ve çevre kasabalarına Bölükbaşı olarak tayin edilen diğer kişi de bildirilir. Bu, Vidin Kalesi'nin Beşlüyan-ı Hamis cemaati neferatından Mustafa'dır. Emri altında yirmi beş nefer bulunmaktadır. Kaimmakam bu bölükbaşının da görevini yolkesen ve reayanın canına, malına, namusuna zarar veren haydut ve eşkıya ile mücadele olarak tanımlamakla birlikte, bu sefer bir uyarıyı eklemeyi de ihmal etmemiştir. Muhtemelen taşra'daki görev-kazanç-suistimal döngüsünü çok iyi gözlemlemiş olan Kapucubaşlarından Kolçak Mustafa, bölükbaşı'na eşkıya ile mücadelede görevlendirildiğini “ancak bu bahane-i şakavetde müdahili olmayan bicürm kimesneler ve Ruyetullah olan fukara-i raiyyete hilaf-ı şer'i şerif ve bila mucib dahl ve taarruzdan begayet” çekinmesini tenbihlemektedir³⁴². Çünkü güncel problemlerle mücadele etmek için yeni görev alanlarının oluşturulması ve yeni atamalar yapılması, bölgesel yönetime resmen yeni elemanların dâhil olması anlamına gelmektedir. Her tayin ve görev ihalesi, yeni sorumluluk alanları doğururken, bu sorumluluğu devralacak kişilerin otoritelerini ve elbette servete ulaşma kanallarını da açmaktadır.

Vidin'de huzursuzluğun ve şakavetin geldiği noktanın önemli bir göstergesi olan olay 1209 yılının başlarında meydana gelmiştir. Ada-i Kebir'in halkından bazı eşkıyalar, muhafız ve Yeniçeri zabitine muhalif oldukları için kaleye hücum edip, yeniçeri zabitini öldürmüşlerdir. Muhafızın yaralandığı sanılmakla birlikte akıbeti hakkında bilgiye ulaşılamamış ve olay bu şekli ile merkeze aktarılmıştır. Bunun üzerine merkezden Ebubekir isimli bir kişi mübaşir olarak görevlendirilerek Ada-i Kebire gönderilmiştir. Vidin muhafızı Mehmed Paşa, mübaşir Ebubekir ve Ada-i Kebir'in halkı, yeniçerileri ve çevre kazaların ayan ve yeniçerilerinden istenen şey, öncelikle bu meselenin aslının ortaya çıkarılmasıdır. Vidin muhafızına bu meselenin

³⁴¹ (VŞS 6:87b). 22 Mart 1794 (19 Ş 1208).

³⁴² (VŞS 6:89b). 25 Mart 1794 (22 Ş 1208).

çözümü ihale edilirken, bölgedeki tüm görevliler kendisine bu konuda yardımcı olmakla mesul tutulmuşlardır. Böyle bir harekete nasıl ve kimlerin giriştiği, özellikle yeniçeri zabitanın öldürülmesine kimlerin karıştığı derinlemesine sorgulanacak, suçluların “..iktizası vechile icra-i mücazat olunmaları ve sair muavinlerinin dahi te’dib ve kalebind ve güşmalleri..” yerine getirilecektir. Başka bölgelere kaçmış olanlar var ise araştırılarak bulunacak ve hangi görevlilerin kazasında ise onların marifetiyle habs edileceklerdir³⁴³. Bu olayda dikkat edilmesi gereken bir nokta, eşkıya tabir edilen grubun üç-beş başıbozuk olarak açıklanamayacağıdır. Çünkü kaleye saldırıp yeniçeri ağasını öldürmeye ve muhafızı yaralamaya kadar varan silahlı eylemi gerçekleştirebilen bir grup muhtemelen ne sayı olarak ne de silahlı kuvvet açısından azımsanacak ölçüde değildir. Bu konuyla ilgili bir sonraki kayıta üstü örtülü bir şekilde ifade edilmekle birlikte meselenin aslını anlamak mümkündür. Rebiülahir 1209 tarihli kayıt, Vidin muhafızından istenen araştırma emrinin yerine getirildiğini, Ada-i Kebir’de vukuu bulan olayın aslının, kadının ilamında anlatıldığı gibi gerçekleşmiş olduğunun anlaşıldığını bildirir. Ancak arzın devamında Ada-i Kebir halkının eski yamaklardan oluştuğunu, bu kişilerin ticaretle uğraştıklarını fakat buna rağmen günlük tayinatlarına da ihtiyaç duydukları anlatılmıştır. Yamakların kayıtları, 1787-91 arası vukuu bulan Nemçe saldırılarında kaybolmuş ya da ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bu yamaklar ücretlerini alamamaktadırlar. Eğer bu mesele halledilirse Ada-i Kebir’in eşkıyadan korunacağı aşikardır. Padişahdan diledikleri tayinatlarına kavuşmaktır³⁴⁴. Bu açıklamadan ve Ada-i Kebir olayının yamakanların mali durumuyla bağlantılı bir şekilde ifade edilmesinden dolayı eşkıya saldırısı olarak anlatılan olayın, şehir ahalisinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan yamakların yarattığı bir huzursuzluk olduğunu anlamak mümkündür.

Belgrad yamakları³⁴⁵, Rumeli’de ve özellikle Vidin ve çevresindeki eşkıyalık hareketlerinin önemli aktörlerindedir. Belgrad yamaklarının kaleden ve şehirden çıkarılması ve bir daha kaleye sokulmamaları emredilmiş ve birçoğu çevre bölgelere

³⁴³ (VŞS 6:125b). Eylül 1794 (Evahir-i Safer 1209).

³⁴⁴ (VŞS 6:126b). Ekim/Kasım 1794 (R 1209).

³⁴⁵ Belgrad Yamakları ile ilgili ayrıntılı bilgi için 4. Bölüme bakınız.

dağıldığı gibi Belgrad kalesine geri dönebilmek için mümkün olan her yolu denemişlerdir. Merkezi devletin bu konudaki kararı, Belgrad yamaklarının Bender, İsmail ve Niğbolu kalelerine yedişer akçe ile yamak olarak gönderilmesidir. Esamileri “açık” olarak bu kalelere gönderilmiş olan yamakların, görev yerlerine gittiklerinde sabıkaları ertelenecektir. Kendilerinin affedilmesi ricası Belgrad muhafızı Ahmed Paşa tarafından yapılmış ve padişahın “merhamet ve şefkati” ile affedilerek farklı kalelerde görevlendirilmişlerdir. Ancak bu konuyla ilgilenmek üzere gönderilen mübaşir bölgeye varmadan önce birçoğu çevreye yayılmış olup, görev bölgelerine gitmemişlerdir. Gönderilen emirde istenen, Belgrad çevresinde toplanan yamakların “isim ve resimleriyle” kaydedilip görev yerlerine gönderilmeleri ve Belgrad ve çevresinden uzaklaştırılmalarıdır³⁴⁶.

1208 senesinin sonunda, dergâh-ı ali yeniçeri ağası Mustafa Ağa, Vidin kalesi yeniçerileri ağası olan Muhiddin Ağa ve ona bağlı olarak görev yapan tüm rütbelerdeki askere bir teşekkür ve “aferin” mektubu yollamıştır. Bu tebriğin sebebi, Vidin askerinin Belgrad yamaklarından birkaçını yakalayıp cezalandırılmasını sağlamasıdır. Belgrad’a saldırmayı planlayan bir grup yamak üzerine yürüten Vidin askeri, yamaklardan beş altı tanesini öldürmüş, geriye kalanları ise birbirinin kefaletine bağlamıştır. Mustafa Ağa tarafından “ocağın dahi ırz ve namusunu yerine getürmüş olduğunuz (için) cümleniz berhudar olasız ve yüzleriniz ağ olsun ve bundan böyle dahi göreyim sizi”³⁴⁷ sözleriyle taltif edilen Vidin askeri bu mektubu okumuş ve cevap olarak bundan sonra yamaklar tarafından padişahın emrine karşı herhangi bir harekete kalkışıldığında “Belgrad valisi hazretlerine mu’iyyet ve i’anet ile bilittifak damen dermiyan gayret ve iktiza iden tedibatın icrasına dikkat ve daima itaat ve itikad üzere amel ve harekete cümlesi müteahhid” olduklarını bildirmişlerdir³⁴⁸. Resmi yazışmalarda merkez ile Vidin arasındaki emir-komuta zincirinin kusursuz işlediği gibi bir görüntü olmasına karşın, gerçek bundan oldukça farklıdır. Yazışmalar çerçevesinde yani resmi ifade olarak, asla merkezi devletin otoritesi ile karşı karşıya gelmeyen taşra güçleri, uygulamada kendi çıkarlarına

³⁴⁶ (VŞS 6:24a). Mayıs 1793 (Evahir-i Ramazan 1207).

³⁴⁷ (VŞS 6:111a). Temmuz 1795 (Evahir-i Zilhicce 1208).

³⁴⁸ (VŞS 6:111b). 22 Ağustos 1794 (25 M 1209).

uygun davranış sergilemektedirler. Vidin özelinden bakıldığında, eşkıyalar, kaçaklar ve hatta merkezi devlete bir şekilde karşı gelen tüm muhalif güçler, Vidin yerel yönetiminin çıkarları doğrultusunda, gerektiğinde diğer bölgesel güçlere karşı gerektiğinde de merkezi devlete karşı kullanılmıştır. Eli silah tutan topraksız köylülerden paşa kapılarına girerek hayatını devam ettiren ve kapısız kaldığında eşkıyalık tabir edilen hareketlere girişmekten çekinmeyen sıradan insanlardan, maddi çıkarları hasara uğradığı için isyan hareketlerine girişen Belgrad yamaklarına kadar “yaramaz makulesi” için Vidin, bazen saklanacak bir yer, bazen de bir iş kapısı olmuştur. Ekonomik ve idari gücü elinde bulunduran ayan, paralı asker olan bu eşkıyaya kendi kapısında iş verip, bu silahlı gücü Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail gibi rakip ayanlara karşı kullanmıştır. Bu cümleden olarak, Vidin ayanı Tirsinikli İsmail’in idaresindeki kazalara çeşitli saldırılarla yıpratma taktiğini uygulamıştır. Pazvantoğlu, bölgedeki asayişin ancak ve ancak kendi varlığı ve iradesi ile mümkün olacağını ifade etmenin bir yolu olarak, kendi örgütlediği eşkıyanın faaliyetlerine yine kendisi son vermiştir. Eşkıyalığın bu çok yönlü kullanılma biçimiyle, 18. yüzyıl Osmanlı Balkanlarının neredeyse tamamında yerel idare stratejilerinden biri haline gelmiştir.

Vidin ve eşkıyalık hareketlerinin 18. yüzyılın son on yılında neredeyse sürekli olarak bir arada anılmasının en önemli nedeni Pazvantoğlu Osman ve onun faaliyetleridir. Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi eşkıyalık unsurunu, kendi prestijini ve gücünü pekiştirecek şekilde kullanmayı çok iyi bilen Osman, merkezi yönetim tarafından defalarca takibe uğramış, ihtar edilmiş ve fermanlı sayılmıştır. Ancak dış düşman ile uzun süren savaşların sınır boylarında yarattığı sürekli bir tehdit algısı; bu savaşların finansman ve gerekli insan gücünün taşradan karşılanabiliyor oluşu, merkezi idarenin sınır boyunda mühim bir kentin güçlü ayanına yönelik alabileceği tedbirleri oldukça sınırlandırmıştır. Askeri tedbirler ile çözüm bulunamayan bu sorun, devlet yönetiminde sağlam bir gelenek ve görgüyle beslenmiş, sorunlara pratik çözümler üretme, uyum sağlama ve dönüştürme konusunda yetenekleri azımsanmayacak Osmanlı yöneticileri tarafından daha dolaylı ve politik şekillerde çözülmeye çalışılmıştır. Merkezi yönetimin otoritesinin çözülmüş gibi görüldüğü ve taşrada askeri ve sivil grup ya da kişilerin idare ve

yönetime müdahil olup, devlet politikaları üzerinde baskı yapar hale geldiği 1790'ları takibeden süreçte bu taşra güçlerinin, arkalarında bir mirasçı bile bırakamadan silinmeleri, merkezi devletin “problem çözme taktikleri”nin yalnızca pratik bir çözüm için hayata geçirilen ve seçeneksizlikten/çaresizlikle beslenen günlük bir politika olmadığını göstermektedir. Bu politikalardan en önemlisi resmi ifade üzerinden sürdürülen emir-komuta zincirinin devam ettirilmesidir. Bu taktiğin pratikte uygulaması genellikle şu kalıbı izler: merkezi idarenin rızası ve isteğine muhalif davranışta bulunan ayan/yerel idareci önce uyarılır, genellikle bu uyarının fiili bir karşılığı olmamakla beraber cevap olarak bu olumsuz davranışa bir bahane ya da özür bildirilir. Ancak “rıza-i şahaneye mugayir” tavidan vazgeçilmez. İkinci adım olarak devlet uyarısının dozu artırılır, tehdide ve hakkında ferman çıkarmaya kadar uzanır. Bunun üzerine eğer güç kullanımı ile baş edilebiliyorsa, cezası tertib edilir. Ancak Pazvantoğlu Osman'ın isyan hareketlerinde olduğu gibi şiddet uygulaması başarıya ulaşmıyorsa bu sefer bir pazarlık-uzlaşma süreci başlar. Bu süreci belirleyen, merkezi devletin yerel ayan/idareciye istediğini vermekteki çekincesinin derecesi ile onun işgal ettiği konumdan sağlanabilecek fayda arasındaki dengedir. Genellikle istekler bir rütbe ve ona bağlı olarak ekonomik kazanç ve bu kazancın devamlılığı çerçevesinde şekillenmektedir. Genel değerlendirmede, merkezi devletin bu ödünü vermesinin yolu, resmi kanallardan muhalif/asi ayan/idarecinin af ve merhamet dilemesi ile gerçekleşir. Fiili durum her ne kadar farklı bir çerçevede gerçekleşiyorsa da kayıtlara geçen durum devletin merhametini dilenen bir kul ve ona merhamet ve şefkat gösteren padişah rolleri ile olmalıdır. Meseleyi bu şekilde formüle etmek, her formülasyon çabasının içinde barındırdığı basitleştirme ve genelleştirme tehlikelerini de taşımaktadır. Bu sahnede yer alan aktörlerin, bilinçli bir tavır ve tercih göstererek, betimlenen ruh halinin tüm özelliklerini duyumsayarak davrandıklarını ya da bu “oyun”un nasıl oynandığı ve nereye varacağını en başından bildikleri anlamını çıkarmak fazlasıyla kurgusal olacaktır. Öncelikle isyan/eşkıyalık hareketlerinin temelinde merkezi yönetim ve yönetim kademesine bir şekilde entegre olma amacının güdüldüğü gayet açıktır. Zira talep edilen rütbe ve görevler sistemden kaçmayı ya da onu değiştirmeyi değil ona katılmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, bu eşkıyalık ve isyan eylemlerini ve faillerini düzen/sistem/devlet karşıtı olarak nitelemek ve bazı fazla teorik

çalışmalarda olduğu gibi modern ya da aydınlanmacı fikirlerin taşıyıcıları olarak görmek pek mümkün değildir. Merkezi idare açısından bakıldığında da durum çok farklı değildir. Daha evvel de belirttiğimiz gibi bu tarz pazarlık-uzlaşma hesapları nihayetinde sonuç vermesi istenen bir taktiktir. Ancak neticesinin en başından ne derece öngörülebileceği şüphelidir. Buna rağmen devletin politik sezgileri, idari deneyimden gelen öngörüler ve her zaman çok planlı olmasa da zamana yayılan ve problemi kademelendiren anlayışı dikkate şayandır.

Merkez ile taşra güçleri arasında gerçekleşen bu valsın taraflarından biri olan Pazvantoğlu Osman, yukarıda ana hatları belirtilen formülün her aşamasını hayata geçirmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinden biri doğrudan Pazvadoğlu ile ilgili olacağı için burada eşkıyalık ile bağlantısını ifade edebilecek birkaç kayıda yer verilecektir.

Dağlı eşkıyası ile birlikte hareket eden Pazvantoğlu Osman³⁴⁹ ve onlara yardım eden “Vidünlünün” “ocakluya yakışmayan” bu hareketleri, Tirsiniklioğlu İsmail ve çevre bölgelerden Vidin’e firaren gelen fermanlı eşkıyayı koruyup saklamaları üzerine merkezin sabrı taşma noktasına gelmiştir. Bu kayıtta ‘Vidinlü’ olarak bahsedilen grup, emrin muhatabı olan Vidin Muhafızı Ali Paşa, Vidin Kadısı, Yeniçeri zabiti ve Vidin’in muhafazası göreviyle şehirde bulunan mütekaidin ser turna, hasekiyan, çorbacıyan, çavuşan, ağavat, alemdaran, sereskiyan, ocak ihtiyarları ve serhadde bulunan diğer kişilerdir. Daha önce de bu konuda uyarılmalarına rağmen tavırlarında bir değişiklik olmamıştır. Bunun üzerine Pazvantoğlu Osman ve ona yardımcı olan herkesin, emeklilik ve askerlik hesapları Vidin hesabından çıkarılıp Kars hesabına ekleneceği bildirilmiştir. Yani Kars’a sürgünleri kararlaştırılmıştır. Ancak Vidin muhafızı Ali Paşa ve tüm serhad ahalisi adına padişaha gönderilen mahzarda Pazvant’ın ve diğer serhadlinin suçlarının affedilmesi rica edilmiştir. Bu ricayı dikkate alan padişah, adı geçen kişilerin “..muhalif-i kaide-i ocak o misüllü hareketden mübaaret ve zabitlerine ve alelhusus muhafız bulunan vüzera-i azamıma itaat ve içlerinde zuhur iden bed..” kişileri kendilerinin yakalayıp yetkililere teslim etmeleri ve çevre bölgeden firar ederek Vidin’e gelen eşkıyayı kabul etmeyip,

³⁴⁹ (VŞS 6:51a, 51b). Ağustos 1793 (Evasıt-ı Zilhicce 1207). Ekim 1793 (Selh-i Safer 1208).

cezalandırılmalarını sağlamak koşuluyla affetmiştir. İlgililerin affedildikleri bildirilmekle beraber, bir daha benzer bir uygunsuz davranışlarında, sürgün cezasıyla yetinilmeyip, ölümle cezalandırılacakları hatırlatılmıştır³⁵⁰. Sorun çözümede pazarlık-uzlaşma yöntemi bu şekilde izlenebilmektedir.

Af kararının gönderilmesine rağmen Pazvantoğlu Osman'ın kanunsuz davranışlarının devam etmesi üzerine, kısa bir süre sonra, cezasının uygulanması yani öldürülmesi ile ilgili bir emir Vidin'e yollanmıştır. Bu karar muhafız Ali Paşa'ya ve yeniçeri zabiti Muhiddin'e bildirilmiş ve uygulanması emredilmiştir. İşlediği suçlar” fukara ve zuafaya zulm”, “mezalim-i İbadullah”, “katl-i nüfus” ve “ihtilal-i serhad” olarak belirtilmiş ve ölüm cezasının derhal uygulanması istenmiştir. İstanbul Yeniçeri Ağası Mustafa ile birlikte gönderilen mühürlü mektubda Osman hakkındaki karar bulunmaktadır³⁵¹. Bu emri alan Vidin Muhafızı Ali Paşa kapusu halkıyla birlikte Pazvantoğlu Osman'ın üzerine yürümüş ancak Osman'dan şiddetli bir karşılık görmüştür. Geri çekilmek zorunda kalan muhafız divanı toplayarak durumu herkese açıklamış ve Pazvantoğlu'nun bir daha kaleye ayak basmaması için herkesten taahhüd almıştır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla serhad ahalisi, söz vermiş olmalarına rağmen bu emri uygulamaya pek gönüllü değildir. Çünkü birkaç gün sonra Pazvantoğlu Osman kaleye girmiş ve muhafıza hücum etmiştir. Akabinde affını isteyen bir arzuhalî İstanbul'a göndermiştir. Bu arzuhalî serhadli tarafından gönderilmiştir. Merkezi yönetimin emri Pazvantoğlu ve ona yardımcı olanların cezalarının tertib edilmesi ve serhadlinin bu emre uymasıdır³⁵². “Te'kid ve tehdidi havi” olarak gönderilen emre uyulmaması tüm serhadlinin ihaneti anlamına gelecektir.

Pazvantoğlu meselesi Dağlı eşkıyası sorunu ile de birleşmiştir. Konuyla ilgili 1207 senesinin Zilhiccesine ait olan bir emirde Vidinli eşkıyalardan Mehmed ve beraberindeki dağlı eşkıyasının takib edilip yakalanmaları emredilmekte olup, eşkıya meselesi ile ilgilenen vezirin kethüdasını Pazvantoğlu üzerine gönderdiği

³⁵⁰ (VŞS 6:21a). Mayıs 1793 (Evail-i Şevval 1207).

³⁵¹ (VŞS 6:24b, 31b), Haziran 1793 (Evasıt-ı Şevval 1207). Haziran/Temmuz 1793 (Zilkade 1207).

³⁵² (VŞS 6:31b).

bilinmekle beraber eşkıya meselesi ile ilgili sonuç alabilmek için askeriler ile birlikte tüm ahalinin mücadele etmesi lüzumu ifade edilmiştir. Hatta Dağlı eşkıyasının ve bu mesele ile birlikte ele alındığından Pazvantoğlu Osman ve yardımcılarının da mal ve canlarından kimsenin sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir. Bu eşkıyaların ortadan kaldırılmasının önemi sicildeki kayıta şu şekilde ifade edilmektedir: “şu eşkiyanın galesi def’i bilittifak sizden matlub-ı kat’i daveranem olduğu bedidar ve kahr ve tedmirlerine reaya taifesine kadar ruhsat virilmek ancak külliye ref’-i vücud-ı hıyanet olurlarıyla bilcümle İbadullahın istihsal-i asayiş ve rahatları ve ol havali ve etrafın dest-i tasallutlarından tahlis ve tathirleri murad-ı mekarim itibar-ı mülukanem idüğü”. Devlet merkezi için bu kadar önemli olan eşkıyalık meselesinin halline engel olan ya da karşı çıkan her kim olursa olsun onlara karşı “her biriniz hal ve şanınıza göre mahzar-ı kahr-ı padişahanem olacağınız mukarrer olmağla ana göre aklınızı başınıza devşiri(n)” uyarısı ve tehdidi yapılmaktadır³⁵³.

2.4.6. Askerin Sefere Katılımı ve Firar Meselesi

Eşkıyalık problemine bağlı olarak ele alınabilecek bir diğer problem de firari asker meselesidir. Savaş süresince cepheden kaçan askerler, genellikle bölgeye dağılıp eşkıya grubuna katılmaktaydılar. Hem savaşta asker kaybına son verilmesi hem de bölgede asayişin sağlanması açısından firarın önlenmesi gerekmektedir. 1790’da bitecek olan Avusturya ve Rusya savaşlarının cereyan alanı olan Rumeli sahası, bu dönemde ziyadesiyle asker firarına sahne olmuştur.

1791 senesine ait bir sicil kaydında, Anadolu ve Rumeli’nden “düşman-ı din, kâfire-i fecere” üzerine savaşmak için toplanan askerinin bazılarının firar ettiğinden bahisle bu davranış: “nice ümmet-i Muhammedi ve rical ve nisvanı ayakları altına alub bu güne hareket ümmet-i Muhammediden olanlara yakışıyor halden” olmadığı şeklinde tanımlanmıştır. Firar eden bu askerlerin harc-ı rahları verilmiş ve kefaletleri sağlanmış olduğu halde, görev yerlerine gitmek üzere yola çıkıp ancak bu esnada birçoğu ya memleketlerine geri dönmüş ya da kendilerinden haber alınamamıştır. Bu hareketi ihanet ve düşmana yardım ile eşdeğer gören devlet, engellenmediği

³⁵³ (VŞS 6:51a). Temmuz 1793 (Evasıt-ı Zilhicce 1207).

takdirde firarın tüm asker içinde yayılacağından endişe etmektedir. Askere sirayet edecek firar eylemiyle “iş görülmesi” mümkün olmayacağı için, bu eylemin faillerinin cezalandırılması büyük önem taşımaktadır. Firar edenlerin yakalanmasından öncelikle sorumlu olanlarsa bu askerlere kefil olanlardır, ardından ikinci derecede de her nerede bulunuyorlarsa o beldenin ahali sorumludur³⁵⁴.

Rebiülevvel 1214 (Ağustos/Eylül 1799)’a ait bir kayıta, kuşatma esnasında firar eden kişilerin defteri tutulmuştur. Muhasarada firar eden kişiler kaydedilirken buldukları mahallelere göre sıralanmışlardır. Bahsedilen mahalleler; Medrese, Çaprazi, Çavuş, Orta Tuna, Hacı Bekir Ağa, Mustafa Paşa, Filordin, Kolluk, Arabacıbaşı, Banofçe, Cezayir, Rüstem, Aişe Hatun, Debbağhane, Ak Cami, Pazar, Bedreddin, Alaca Tekye, Debbağ Pervane ve Tatar Cami mahalleleridir. Firar eden kişilerin büyük çoğunluğu ise çeşitli cemaat ve bölüklere mensup yeniçerilerdir³⁵⁵.

Firarlar yüzünden bazı kalelerde asker sıkıntısı gündeme gelmiştir. Bu sıkıntı savaş kayıplarından olduğu kadar, o kalelerde görevlendirilen askerlerin görev yerlerine gitmeden firar etmelerinden kaynaklanmaktadır. Vidin ve Ada muhafızlarına gönderilen emirlerde, Tekye Palankasının boş kaldığı ve takviye edilmesi gerektiği için bir senelik mevacibleri Fethülislam cizyesi ve mukataasından karşılanmak üzere neferat yollanması emredilmektedir. Ancak öncelikle Tekye Palankasında var olan askerın sayısının bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle bir yoklama yapıldıktan sonra gereken askerın Irşova neferatından tamamlanması istenmiştir³⁵⁶. Serhat kalelerinde askerın vaziyetinin ve tam sayısının bilinmemesi problemin kısa sürede çözülmesini engellemiştir. 18. yüzyılın son on yılı boyunca özellikle sınır boylarına benzer içerikteki emirlerin gönderilmiş olması sorunun sürekliliğini göstermektedir. 1208 Rebiülevveli’nde Vidin muhafızına ve konuyla ilgili olarak bölgeye yollanan mübaşire yollanan emirde, kalelerde savunma görevinde bulunan askerın sayısının ve durumunun bilinmediği, bu sebeple zaman zaman yoklama yaparak “mevcud ve namevcud” olan neferatın kaydedilmesi ve merkeze bildirilmesi istenmektedir.

³⁵⁴ (VŞS 68:76a). Haziran 1791 (Evasıt-ı Şevval 1205).

³⁵⁵ (VŞS 167:49b). Ağustos/Eylül 1799 (Rebiülevvel 1214).

³⁵⁶ (VŞS 68:96b). 17 Kasım 1791 (20 Rebiülevvel 1206).

Asker yoklaması talebi, savunma sistemini sağlamlaştırmak maksatlı olduğu kadar ekonomik gideri azaltma maksadı da taşımaktadır. Çünkü “ismi mevcut cismi na mevcut” yeniçeri mevacibini almasına rağmen görev sahasında bulunmamaktadır. Dolayısıyla var olmayan askere ödenen ciddi bir meblağ söz konusudur. Buna karşın sefer ve savunma esnasında görev alabilecek yeniçeri kayıtlı olan sayı ile kıyaslanamayacak kadar azdır³⁵⁷.

2.4.7. Yönetimde Yolsuzluk ve Usulsüzlük Meselesi

Askeri emirler kapsamında ele alınacak bir diğer konu taşra yönetiminde görev alan idarecilerin ve emirlerinde bulundukları kapı halklarının yaptıkları yolsuzluk, uzulsüzlük ve kanunsuzluklardır. 18. yüzyılın sonunda savaş alanı olarak fazlasıyla zarar görmüş Rumeli halkının, savaşların sebep olduğu maddi sıkıntılar yanında, eşkıyalık olaylarının artışı ile hayat koşulları daha da zorlaşmış, idarecilerin kanunsuz muamelesiyle tahammül sınırları zorlanmıştır. Halkın muzdarip olduğu bu koşullar merkez tarafından fark edilmekle birlikte çözüm üretmek kolay olmamıştır. Merkezin taşraya müdahalesi, idarecileri uyaran, kanunları hatırlatan ve zaman zaman da tehdit eden emirname ve nadiren de konuyla ilgili bir mübaşir yollamanın ötesine geçememiştir. Merkezi yönetimin bu etkisizliğinde, taşra idaresinde bulunan görevlilerin çoğunlukla kendi aralarında bir çıkar birliği oluşturmaları kolay olmaktadır. Dolayısıyla, adalet emrini uygulayacak görevlilerin bizzat kendilerinin kanunsuzluk yapmaları ya da suiistimalin bir parçası olmaları sorunun uzaktan çözümünü oldukça zorlaştırmıştır. Taşra yönetimini idare edenlerin neden bu yüzyılda kanunsuz uygulamalara daha çok saptığı sorusu ise sadece ekonomik kazançlarındaki daralma ile açıklanabilecek bir konu değildir.

Merkezi yönetimin, yerel idaredeki usulsüzlükler üzerine yolladığı “adalete çağrı”lardan biri 1207 tarihlidir. Bu emir Rumeli’nin genelini kapsayacak biçimde tüm sancak ve kazalarda bulunan vüzera-i azam, mirmiran-ı kiram, kadılar, naibler, ayanlar ve zabitlerin hepsine hitaben yollanmıştır. Fermanın girişinde “kanunname-i cedit”e atıf bulunmaktadır. Bu adalet çağrısında vezirlerin liyakatli olmaları gerektiği belirtilmekte; ancak sorunun kaynağı olarak da vezirlerin kapı halkları

³⁵⁷ (VŞS 6:71a). Ekim/Kasım 1793 (Rebiülevvel 1208).

gösterilmektedir. Vezirlerin hizmetinde bulunan iç ağası, deliler, tüfekçiler gibi çeşitli kimselerin kanuna aykırı davranışları ve kabahatleri görüldüğünden görevlerinden alınmaları istenmektedir. Bu kişilerin “edeplendirilmesi” yine birlikte çalıştıkları kişilerce yapılacaktır. Uygunsuz davranışlarını değiştirmeyen olursa görevlerine son verilecek ve bir başka kapıda çalışmalarına engel olunacaktır. Ellerinde izin buyrulduktan olmadan çevrede dolaşan bu kişiler, buldukları mahallin kolluk kuvvetleri tarafından yakalanacaktır. Ayrıca izin buyrulduktan verilecek kişilerin ellerindeki belgelere tarih konulması özellikle vurgulanmaktadır. Böylece izin belgesinin geçerlilik süresi iki-üç ay ile sınırlandırılmış olup bu süreyi aşan ve buna rağmen memleketine dönmeyen kişiler tutuklanıp ellerindeki izin buyrulduğuna el konulacaktır³⁵⁸.

Taşra idarecilerinin yolsuzlukları arasında özellikle gereksiz ve fazla vergi toplama konusu önemli bir yer tutmaktadır. Yine tüm Rumeli taşra idarecilerine yollanan bir fermanda, sefer halinin uzaması ve askerinin techizi, lojistik sağlama çalışmaları gibi çeşitli ihtiyaçların karşılanması için çeşitli vergiler toplandığı ve bu vergilerin halkın tahammülü hesap edilmeden salındığı belirtilmektedir. Sefer halinin ortadan kalkmasıyla, halkın “tekalif-i seferiye”den kurtulmuş olmaları gerekirken, sefer esnasında bazı idarecilerin kendi şahsi kazançları için çeşitli isimlerle ve çoğu zaman kayda geçirilmeden aldıkları vergiler nedeniyle ahalinin; fakir fukara ve reayanın hali “perişan” olmuştur. Bu hususda önemli olan bir başka nokta ise, aynı verginin birkaç kere toplanmasının ötesinde, idarecilerin gerekçesi belli olmayan ihtiyaçlar için diledikleri gibi defter tertib edip, çeşitli isimler altında vergi kalemleri oluşturmalarıdır. Bu usulsüz vergi toplama işinde taşra idarecileri genellikle kadılar ve naibler ile işbirliği içerisinde oldukları için, halkın adalete başvurma ya da şikayet hakkı da büyük ölçüde engellenmektedir. Gerekçesi belli olmadan ve kanunsuzca toplanan vergilerin isimleri, sicildeki kayıta şu şekilde belirtilmiştir: “kadılar harc-ı imza ve defter akçesi namıyla voyvodalar mukataa zararı diyerek ve ayanlar ayanıyye ismiyle ve iş erleri ve kocabaşları kezalik kendü nefleri için defterlere külliyetlü mebalig idhal” ederek bölge halkına zulm etmektedirler. Doğal olarak merkezi idare halk üzerinden sağlanan bu haksız kazanç ve kanunsuzluğa

³⁵⁸ (VŞS 6:11b). Mart 1793 (Evail-i Şaban 1207).

karşıdır. Reaya arasındaki huzursuzluğun engellenmesi, yaşam koşullarının kısmi olarak rahatlatılması, adaletin uygulanması ve temel vergi ünitesi olarak reyanın korunması gibi hususlar, bu usulsüz uygulamaların ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle her kazanın tevziyatının Kasım ve Mayıs aylarında olmak üzere, senede iki kere yapılması ve yapılan her harcama ve toplanan verginin her kaleminin deftere kaydedilerek, birer kopyasının merkeze gönderilmesi istenmektedir. Bu şekilde, vergi ve harcama arasındaki denge, kanuna aykırı bir vergi ya da harcama olup olmadığı gibi ayrıntılar merkez tarafından takip edilebileceği gibi, her kazanın toplam vergi geliri de yaklaşık olarak bilinebilecektir. Bu tedbirle, hem yerel idarecilerin usulsüzlükleri engellenmeye çalışılmış hem de taşranın vergi gelirleri ve harcama düzeni takip edilmek istenmiştir. Usulsüzlüğe rastlanan kazalarda, defteri imzalayan kadıdan başlayarak, vergiyi tevzi eden ayan ve iş erlerine kadar herkesten, halktan topladıkları usulsüz ve fazla vergi miktarı tahsil edilecek ve cezaları tertib edilecektir. Merkezde bu madde ile ilgilenmek üzere, yani salyane defterlerini kontrol etmek ve doğru tutulduğunu denetlemek üzere bir nazır tayin edildiği hatırlatılarak, bu husus üzerinde dikkatle durduğu ifade edilmek istenmiştir³⁵⁹.

Usulsüz vergi toplanmasına mani olunmak için peşpeşe emirler gönderilmesine rağmen, bu tür kanunsuzluklara engel olunamadığı anlaşılmaktadır. 1213 senesinde Vidin siciline geçen bir hüküm, 1211 senesinin Rebiülahirinde gönderilmiş önceki hükümlere dikkat çekmiş ve verilen emirlerin uygulanmadığını ızhâr etmiştir. Halktan gereksiz yere ve fazla miktarda vergi toplanmaması emri yinelenikten sonra bu usulsüzlüğe karışanların cezalandırılması husus önemle vurgulanmaktadır³⁶⁰.

2.4.8. Rusya İle İlgili Meseleler

Sicillerdeki askeri içerikli emirler arasında hatırı sayılır bir yer kaplayan ilk konu ordunun ihtiyaçları ise ikinci konu savaş süreci ve sonuçlarıdır. Bu açıdan

³⁵⁹ (VŞS 6:19b). Ocak 1793 (Evahir-i Cemaziyelevvel 1207). Niğbolu için aynı içerikteki emir aynı tarih ile defterde ayrıca kaydedilmiş görünmektedir. (VŞS 6:20a).

³⁶⁰ (VŞS 167:41a). Aralık 1798 (Evasıt-ı Receb 1213).

bakıldığında, Vidin sicillerindeki 1790 ile 1808 yılları arasındaki döneme ait kayıtlarda, iki önemli düşman güçle ilgili savaş ve savaşların sonuçlarıyla ilgili düzenlemeler sıklıkla yer almaktadır. Rusya, 18. yüzyılda dış ilişkilerinde belirlediği yayılmacı politikası ve büyüyen ordusuyla Osmanlı İmparatorluğu için en tehlikeli komşulardan biri olmuştur. Savaş meydanlarında baş rakip olan Rusya ile her karşılaşma, hem sefer organizasyonu hem de sonrasında iki ülke arasında gelişen ilişkiler ve düzenlemeler açısından pek çok sorunu gündeme getirmiştir. Sefere hazırlanış sırasında insangücü ve ekonomik kaynağa duyulan ihtiyaçtan, mühimmat ve lojistiğin sağlanmasına, iki ülke arasında anlaşma imzalanmasından esir değişimine kadar pek çok sorun bu çerçevede ele alınabilir

Askerlerin sefere çağırılması ve savaş alanında bulunan orduya destek için bölgeye ulaşmaları, savaşın idaresi açısından oldukça önemli bir sorundur. Merkezi devletin düzenli ve nizami bir ordudan yoksun oluşunun yarattığı yıkıcı etkinin gözle görünür hale geldiği 18. yüzyılın son on senesi, merkez-taşra arasındaki otorite-itaat- uyum sürecinin ne derece yıprandığını gözler önüne seren örneklerle doludur. Yüzyılı kapatan son Osmanlı-Rus savaşı nihayete ermeden, tüm Rumeli'den “düşman-ı din-i mübin olan Moskoflu” ile savaşmak için özellikle “sipah, silahdar, bölükan-ı erba' vesaire ocak”lara mensub süvari ve piyadeler çağırılmış ancak harekete geçmekte gecikilmiştir. 1205 senesi Şaban ayının ortalarında tüm Rumeliye yollanan emir, Tuna'yı geçen Rus askerlerini karşılamak için savaşa çağırılan askerlerin “mübaşir mumaiyleh mübaşeretiyle, başbuğ ve serdaran ve sergerdegan mailyetleriyle fevc fevc buldukları mahalleden” bir an evvel yola çıkmalarını istemektedir. Buna paralel olarak da firar eden ya da “yola çıkub ayak sürümekte” olanların da engellenmesini istemektedir³⁶¹.

Rusya ile savaş bitip sulh anlaşması sürecine girildiğinde de merkezi devletin en büyük kaygısı, savaşın tekrar başlama ihtimaline karşı hazırlıkların bir an evvel tamamlanmasıdır. Sulh akdi tamamlanmadan ordunun eksiklerinin giderilmesi ve ikmalin sağlanmasına çalışılmalıdır. Özellikle, savaş esnasında Tuna nehrinde orduya önemli bir fayda sağlayacak olan çete kayıklarının hazır tutulması ve savaş

³⁶¹ (VŞS 68:55a). 15-24 Nisan 1791 (Evasıt-ı Şaban 1205).

durumuna karşı hazırlıklarını tamamlamaları hususen tenbih edilmektedir. Bu kayıklar levazımatları tertib edilerek savaşa hazır bir şekilde Mart ayının başında İbrail pişgahında hazır bulunacaklardır³⁶². Sefinelere yüklenecek zahirenin hazırlanması ve kimin ne mikdar zahire hazırlayabileceğinin belirlenmesi bir diğer önemli husustur. Rusya ile barış görüşmeleri tamamlanmadan önce, ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak için Vidin, Lom, Rahova, Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk, Yergöğü, Tutrakan ve Silistre iskelelerinde ve İbrail'e dek Tuna'nın her iki yakasındaki sahilde yer alan kazalardan zahire toplanması ve bu zahirenin gemilere nakledilmesi için hazırlıkların tamamlanması istenmektedir. Mart ayının girişile savaş hazırlıklarının neticelenmesi ve ordunun her açıdan desteklenmesi temel hedeftir³⁶³.

Ordunun nefer sayısının artırılması için değişik tedbirlerde uygulanıyordu. Savaş esansında kaçarak Tuna'nın "berü" tarafına geçen ve Osmanlı mülkünde yaşamaya başlayan Rus, Nemçe ve Macar ve diğer milletlerden kişilerden İslamı kabul etmiş olanlar, yani kimsenin mülkü olmayanların tesbit edilip, kayıtları tutulup orduda görevlendirilmek üzere merkeze gönderilmeleri isteniyordu. Bu işle ilgili olarak merkezden bir mübaşir, Enderun ağavatından Mir Mahmud görevlendirilmişti. Silistre, Rusçuk, Zıştovi, Niğbolu ve Vidin'e varıncaya kadar Tuna sahilinde yer alan kazalarda İslamı kabul ederek yerleşmiş olan kişilerin tesbiti, mübaşirle birlikte bu kazaların kadı, naib, ayan, zabitan ve iş erlerine düşüyordu³⁶⁴.

Rusya ile barış yapıldıktan sonra ise, taraflar arasında esir olarak ele geçmiş olan kişilerin durumları ile ilgili düzenlemeler gündeme gelmiştir. Daha önce Avusturya ile yapılan savaşın 1791'de barış antlaşmasıyla sona ermesinin ertesinde, Nemçeli esirlere uygulanan muamelenenin aynısı Ruslara da uygulanacaktır. Rusya ile yapılan barış antlaşmasının akabinde ve bu anlaşmanın şartlarına dayanarak, Rus esirlerden kendi rızaları ile İslamiyeti kabul etmiş olanların buldukları yerde serbest bırakılmaları istenmektedir. İslamiyeti kabul etmemiş olanlar, din

³⁶² (VŞS 68:104b). 12 Kasım 1791 (15 Rebiülevvel 1206).

³⁶³ (VŞS 68:107a).

³⁶⁴ (VŞS 68:99b, 100a). Kasım/Aralık 1791 (Rebiülahir 1206). Aralık 1791 (Evail-i Rebiülahir 1206).

değiştirmeleri için herhangi bir zorlama ya da baskıya uğramadan, yüz kuruş bahaları sahiblerine ödenerek, serbest bırakılıp, Rusya'ya iade edileceklerdir. Esirlerin parası emval-i miriden karşılanacaktır. Bu konuyla ilgilenmek için merkezden bir mübaşir de atanmıştır. Esirler için verilecek para emval-i miri tahsildarlarından teslim alınacak ve tahsildarlara alınan miktar için sened verilecektir. Tahsildarlardan alınan para esir sahiplerine ödendikten sonra, serbest bırakılan esirlerin miktarı, isimleri ve buldukları mahaller ile, sahibinin isim ve şöhretleri deftere kaydedilerek merkeze gönderilecektir³⁶⁵.

2.4.9. Nemçe İle İlgili Meseleler

Avusturya, 18. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli hasımlarından bir diğeri. 1787'de Osmanlı İmparatorluğu ile girdiği savaş 1791 Yaş Antlaşması ile son bulmuştur. Avusturya, Vidin karşısındaki Küçük Eflak da dâhil olmak üzere Osmanlı Rumelisini tehdit etmiştir. Nemçe ile barış görüşmeleri devam ederken, neticenin ne olacağı bilinemediğinden, olası savaş duruma hazırlık yapılması gerekmektedir. Vidin'in korunması hususiyetle önemlidir. Hududu tutan ve Tuna'yı kontrol eden stratejik bir yere sahip olarak, savaş esnasında belirleyici bir mekân konumundadır. Barış akdi yapılması kesinleşmeden, savunma durumunu terketmek mümkün değildir. 1205 yılının Ramazan ayının ortalarında Vidin muhafızı Mehmed Paşa ve Yeniçeri ocağı mensuplarına gelen emirde, Nemçe ile Osmanlı devleti arasındaki barış görüşmelerinin Mayıs ayı içerisinde neticelenmesinin beklendiği ancak şu an fiili olarak savaş durumu ortadan kalkmadığı için Vidin savunmasının ehmiyetini koruduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Vidin muhafızından istenen eğer hala Vidin'e varmamışsa “..tekmil kapısı halkıyla iki konağı bir iderek serien Vidine vusul..”üdür. Ayrıca Nemçe tarafından bir saldırı olmadan herhangi bir saldırı ya da tacize girişilmemesi hususen emredilmektedir³⁶⁶.

³⁶⁵ (VŞS 6:10b). Şubat 1793 (Evasıt-ı Receb 1207). Bu emirin gerekli kişilere duyurulduğuna dair kayıt, (VŞS 6:11b) 11 Nisan 1793 (29 Şaban 1207).

³⁶⁶ (VŞS 68:69b). Mayıs 1791 (Evahir-i Ramazan 1205). Mehmed Paşa'nın Vidin'e gitmesi muhafız olarak atanmasıyla ilgilidir. İki konağı bir edin tabiri, Vidin'e atanan muhafızın hala yolda olduğu ve Vidin'e henüz ulaşmadığı bu sebeple acilen ulaşması gerektiği şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü 9 Ramazan 1205 tarihli, s. 67a daki kayıta Vidin muhafızı Ali Paşa olarak geçmektedir. Dolayısıyla bir görev değişimi söz konusudur.

Nemçe ile barış antlaşmasının yapılması süreci de Vidin kadı sicillerine yansıyan bir başka meseledir. 1205 senesi Zilhicce'nin üçüncü günü (3 Ağustos 1791) Avusturya ile Osmanlı arasında antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmayı takiben Vidin Muhafızı Mehmed Paşa ve yeniçerilere hitaben gönderilen emir, antlaşma şartlarını ihlal etmemelerini; hududlarda bulunan devlet-i aliyye askerlerinin Nemçe tarafına karşı düşmanca olacak herhangi bir davranıştan kaçınmalarını ve sınırları ihlal etmemelerini tenbihlemektedir³⁶⁷.

Antlaşma maddeleri gereği Nemçe eline geçen Osmanlı kalelerinin teslim edilmesi gerekmektedir. Antlaşma tarihinden itibaren altmış gün içerisinde bu tahliye işlemi gerçekleşecektir. Vidin Muhafızı Mehmed Paşa ve Ada-i Kebir muhafızı Ömer Paşa, kaleleri teslim alacak kişilerdir. Fethülislam Kalesi'ni Vidin muhafızı, Ada Kalesi'ni ise Ada-i Kebir muhafızı Nemçe askerinden teslim alacak, kalelerde mevcut olan cephaneye ve diğer edavatın tesbit, muayene ve kaydını yapıp, defterini merkeze göndereceklerdir³⁶⁸. Yine antlaşma şartlarına göre Eflak, Osmanlı İmparatorluğu'na iade edilmiştir. Vidin muhafızı, kadısı ve yeniçeri zabıtları, Eflak'taki halkın öncekinden daha ziyade rahat ve huzur içinde olmalarına dikkat ederek, bölgenin imarını ve halkın huzurunun sağlanmasını temin edeceklerdir. Buna ek olarak Eflak halkının her türlü tacizden ve zulümden emin olabilmeleri için tüccardan ve savunma için bölgede bulunması gereken yamakandan başka hiç kimsenin, izinsiz olarak Eflak'a geçmelerine ve yerleşmelerine izin verilmeyecektir. Özellikle Vidin yamakanından hiç kimse, görevi ve elinde izin kağıdı olmadan Eflak'a giremeyecektir. Bu önlemin amacı Eflak halkının canını ve malını çeşitli saldırı ve usulsüz uygulamalardan koruyabilmektir. Eflak Voyvodası Mihail, bölgede

³⁶⁷ (VŞS 68:77b), Ağustos 1791 (Evail-i Zilhicce 1205).

³⁶⁸ (VŞS 68:79a,79b), Ağustos 1791 (Evasıt-ı Zilhicce 1205). Nemçe tarafından terkedilen kalelerdeki cephaneye ve levazımat ile ilgili ikinci bir emir 18 Ekim 1791 (19 Safer 1206) tarihlidir. İlkinden farklı olarak sadece Vidin muhafızına değil, Niş muhafızına ve Edirne, Sofya, Filibe, Vidin, Niş ve Tatar Pazarı kazalarının kadıları ve naibleri ve Tatar Pazarı ve Filibe Nazırı Seyyid Ömer, Edirne'de umur-ı mühimmeye memur Mehmed ve bu konuya mübaşir tayin edilen Ali'ye gönderilmiştir. Nemçe tarafından kalelerde bırakılan topların ve mühimmatın niteliği ve niceliği muayene ve tesbit edilerek deftere kaydedilecek, buldukları yerde muhafaza edilebiliyorsa orada bırakılacak ya da emin bir yere saklanmak üzere gönderilecektir. Bununla birlikte sınır boyunda top ve mühimmata ihtiyaç duyan yerler tesbit edilip, ele geçirilen bu mühimmat gerekli yerlere gönderilecektir. (VŞS 68:92a), 19 Safer 1206.

bu nizamın sürdürülebilmesi için Vidin muhafızı ile birlikte çalışacaktır³⁶⁹. Hotin Kalesi, seferden sonra imarı gereken bir diğer kaledir. Burada görevli olacak yamakan ve yerlü ağavatı ve zabitan ve neferatının, bir an evvel görev yerlerine geri dönemeleri ve kalenin imarı ve muhafazasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Birkaç ay sonra kale neferatının mevcut olup olmadığını anlamak üzere bir mübaşir gönderilip yoklama yapılacak, mevcut olanlar görevlerine devam ederken mevcut olmayanların üzerlerinden dirlikleri ve ekmek paraları kaldırılacaktır³⁷⁰.

Nemçe-Osmanlı anlaşmasının akabinde esirlerle ilgili düzenlemeler gündeme gelmiştir. Savaş esnasında Osmanlı topraklarına kaçan ve İslamı kabul ederek yerleşen kimselerin Rusya ile devam eden savaşta Osmanlı ordusunda istihdam edilmeleri istenmiştir³⁷¹. Nemçenin elinde bulunan Osmanlı esirleri ve Osmanlı topraklarında, özellikle Bosna serkerdelerinin elinde bulunan Nemçe esirleri değiştirilecektir. Esirlerin salıverilmesi konusunda hiçbir istisna olmayacaktır. Esirlerin asker ya da sivil olması salıverilme koşullarını değiştirmeyecektir. Anlaşmanın birinci maddesi her iki devletin elinde bulunan esirler ile ilgilidir. Ancak her iki devletin birbirine teslim edeceği esirlerin din değiştirmemiş olması gerekmektedir. Osmanlı topraklarında esir olarak bulunan ve kendi rızasıyla İslam dinini kabul eden hiçkimse Nemçe devletine teslim edilmeyecektir³⁷². Kadın, erkek ve çocuk Nemçe esirlerinden hıristiyanlıkta ısrar eden tüm esirler için, herbiri için yüz kuruş baha biçilerek, sahiplerine bu bedel ödenecek ve bölgede veya hududda bulunan Nemçe konsoloslarına teslim edileceklerdir. Konsoloslara götürülmeleri için araba ve günlük ihtiyaçları karşılanacaktır. Esaretlerini kaldıracak ücret emval-i miriden karşılanırken, esirlerin ulaşım ve günlük ihtiyaçları için yapılan harcamaları

³⁶⁹ (VŞS 68:82b). Ağustos 1791 (Evahir-i Zilhicce 1205).

³⁷⁰ (VŞS 6:21a). Mart/Nisan 1793 (Şaban 1207).

³⁷¹ (VŞS 68:99b,100a). Kasım/Aralık 1791 (Rebiülahir 1206).

³⁷² (VŞS 68:118b), Aralık 1791-Ocak 1792 (Evail-i Cemaziyelevvel 1206). Bu emir, Vidin, Yergöği ve Tuna nehrinin sağ ve sol mahallerinde Sünne Boğazına kadar bulunan kazaların kadı ve naibleri, bu konuyla ilgilenmek üzere tayin edilen mübaşir, mütesellim voyvodalar, cizyedarlar, ayanlar, zabitan ve vücuh-ı memleket ve iş erleridir. Dolayısıyla esirlerin alım-satım işleri ile ilgilenenlerin bu gruptan kişiler olduğu söylenebilir.

buldukları kazanın ahalileri tarafından karşılanacak ve vergilerine takas edilecektir³⁷³.

2.5. VIDİN YÖNETİMİNDE YENİÇERİ HEGOMONYASI YA DA VIDİN'DE YENİÇERİ OLMAK:

Vidin kazasının ve şehrinin 18. yüzyılın ikinci yarısında bir yeniçeri yerleşimi haline geldiğini yukarıda ifade etmiştik. Özellikle şeriyeye sicilleri ekseninde bakıldığında, 1790'lı yıllarda Vidin'de toplumsal yapı ve sosyal ilişkileri açıklamak için kullanabileceğimiz, tereke, toprak davaları, mülk satışları gibi kayıtlarda isimleri geçen kişilerin neredeyse tamamına yakını yeniçeri, yeniçeri ailesi ve akrabaları ve gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kadı kayıtları ışığında bakıldığında Vidin'de aileleri ile birlikte yeniçeriler ve gayrimüslim reaya dışında kimse yok gibidir.

Vidin'de bulunan yeniçerilerin tabi oldukları cemaat, bölük ve odalar çok çeşitlidir. Kayda geçen bu hususlar, şehirdeki yeniçeri organizasyonunun tam resmini vermese de en azından hangi birimlerin var olduğunu tesbit etmemize imkan verebilir. Öncelikle kalede topçu ve tob arabacı³⁷⁴ birlikleri bulunmaktadır. Her birimin başında ayrı ayrı zabitler/ağalar bulunduğu için “Yeniçeri ağavati” olarak belgelerde geçen kişiler ayrı ayrı her birimin başında olan ağalardır. Benzer bir şekilde tobcu ve tob arabacılarının zabitleri/ağaları da vardır³⁷⁵. Bu birimlerin kaç yeniçeriden oluştuğunu tesbit etmek mümkün değildir. Bu sebeple bu kısımda yalnızca ismi zikredilen birliklerden ve gruplardan bahsetmek mümkün olacaktır. Bu görev gruplarından ya da birliklerden emekli olanlar da burada zikredilebilir. Haseki mütekaidleri³⁷⁶, beşlüler (evvel, sani, salis ra'bi, hamis)³⁷⁷, serdengeçtiler³⁷⁸,

³⁷³ (VŞS 68:122a), 1 Kasım 1791 (4 Rebiülevvel 1206), (VŞS 6:3a), 7 Ocak 1793 (24 Cemaziyelevvel 1207), (VŞS 6:23b), Evası-ı Cemaziyelevvel 1207. Emval-i miriyeden esirler için ödenecek 100 akçe bedel cizyedaran, avarız celebkeşan tahsildarları, gümrük eminleri, mukataat voyvodaları, emval-i miriye mübaşirleri ve zimemat-ı miriye ahabından alınıp esir sahibine verilebilir. Bu görevliler, verdikleri parayı, esirin ve sahibinin adını ve buldukları yeri deftere kaydederek merkeze göndereceklerdir.(VŞS 68:122b), 11 Aralık 1791 (14 Rebiülahir 1206).

³⁷⁴ (VŞS 68:8a).

³⁷⁵ (VŞS 68:2).

³⁷⁶ (VŞS 68:14a).

³⁷⁷ (VŞS 68:27a).

³⁷⁸ (VŞS 68:41b).

gönüllüyan-ı yemin ve yesar³⁷⁹, alemdarlar³⁸⁰, kethüdalar³⁸¹, yamakanlar, yerlü ağavati³⁸², kayıkçılar (56. Kayıkçılar gibi)³⁸³, sereskiler³⁸⁴, ser turna ve tekaüdlüleri³⁸⁵, azebanlar (evvel, sani, salis, ra'bi)³⁸⁶, yamaklar oda başısı ve ayaklar çavuşu³⁸⁷, çete ağaları,³⁸⁸ kara kullukçu³⁸⁹.

Yeniçerilerin askeri birlikleri içerisinde ve şehir/toplum içerisinde (şahidlik gibi) icra ettikleri görevler arasında kayıtlarda sıkça rastlanılmayan görevler de vardır. Bunlardan biri “iç mehterli”dir. Bu görev/unvan, Vidin seraskeri Yusuf Paşa'nın iç mehterlisi Molla Ali bin Abdullah'ın varissiz olarak vefatı sebebiyle kayda yansımıştır³⁹⁰.

Yeniçerilerin en üst sorumlusu elbette yeniçeri ağasıdır. Ser turna, turnacılar ortası başıdır (yeniçeri ocağının 68. Ortası). 26 Aralık 1790 tarihli bir kayıta, Vidin Yeniçeri Ağası olan Abdullah Ağa'nın Serturna olduğu ve terekesi kayıtlıdır. Abdullah Ağa'nın terekesi 4.313 kuruş tutmakla beraber borçlarının ödenmesi ile beraber geride sadece 99 kuruşu kalmıştır³⁹¹. Vefatından yaklaşık dört ay öncesine ait bir diğer kayıta Serturna Abdullah Ağa yeniçeri beytülmal emindir ve varissiz ölen yeniçerilerin geride bıraktıkları mallarını devlet hazinesine aktarmakla görevlidir. Bu görevini vefatından kısa bir süre öncesine kadar yürüttüğünü de yine kayıtlardan anlamaktayız³⁹². Beytülmal eminliği görevini yürüten bu Yeniçeri

³⁷⁹ (VŞS 68:87a), (VŞS 6:20b).

³⁸⁰ (VŞS 68:87a).

³⁸¹ (VŞS 68:109b).

³⁸² (VŞS 6:21a).

³⁸³ (VŞS 6:27a).

³⁸⁴ (VŞS 6:27a).

³⁸⁵ (VŞS 6:44b).

³⁸⁶ (VŞS 6:83b), (VŞS 167:15b,16a).

³⁸⁷ (VŞS 167: 68a, 69b).

³⁸⁸ (VŞS 167:76a).

³⁸⁹ (VŞS 53:29b).

³⁹⁰ Mehter tabiri genellikle “nevet vurmakla” ilgilidir. Ancak çalıcı olmayan diğer mehterlerde vardır. Mesela, Mehteran-ı Hayme (Çadır Mehterleri) padişahların çadırlarını kurup döşemesini, muhafazasını ve onarımını yapan mehterlerdir. İç Mehterler sarayın dâhili işlerini gören neferlerden oluşur. Merkezdeki iç mehterler, vezir-i azam, kubbe vezirleri, defterdar ve reisü'l küttab, beylerbeyi, Kale Mehterleri olmak üzere çeşitlere ayrılırdı. http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_5_mehter/mehter.htm. Erişim Tarihi 29.01.2013.

³⁹¹ (VŞS 68:25a). 19 Rebiülahir 1205.

³⁹² (VŞS 68:3a,17a). 12 Ağustos 1790 (1 Zilhicce 1204) ve 5 Aralık 1790 (28 Rebiülevvel 1205).

Ağasının, nüfusunun nerdeyse tamamına yakınının yeniçeri olduğu Vidin’de, işlerinin bir hayli yoğun ve bir kadar da sorumluluk yüklü olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Bir başka rütbe çorbacılıktır. Yeniçeri bölüklerinin komutanlarına “çorbacı” adı verilmektedir. Bunlar, bölüklerinin tüm sorumluluğunu üstlenmiş olarak disiplini ve nizamı sağlarlardı. Ancak büyük suçlarda cezalandırmayı yeniçeri ağası belirlerdi. Cebeciler bölüğünün çorbacısı olan Salih Çorbacı ibn-i Elhac Mehmed’in veresesinin taksimi 4 Cemaziyelahir 1204 (8 Şubat 1791)’de yapılmıştır³⁹³.

Vilayet vekilliği görevi, incelediğimiz Vidin sicillerinde karşımıza ilk kez 8 Kasım 1790 (1 Rebiülevvel 1205) tarihli bir kayıta çıkmaktadır. Ancak bu kayıta vekilin ismi yoktur. 1 Ocak 1791 (25 Rebiülahir 1205) tarihli bir diğer kayıta ise, Vilayet vekilinin “yerlü ağavatından azeban-ı salis Muslı Ağa ibn-i Mehmed” olduğunu öğreniyoruz. Muslı Ağa, bu kayıta Vidin muhafızı Esseyyid Ali Paşa’ya; her ay reaya tarafından karşılanması gereken ve “..icare-i konukha-i daire-i hazret-i veliyyünni’me ve kolluklar ve ücret-i hademegan-ı vilayet ve ’öşr ve keşfiyyeler ve mübaşiriyyeler ve sair cüzi ve külli..” harcamalardan müteşekkil vilayet masrafının 1205 senesi “ruz-ı kasım itibariyle” reayaya dağıtılan miktarından “3 yük 1.500 guruş” indirildikten sonra geri kalan “8 yük 6.005 buçuk guruş” borçları olduğunu ve kendisinin borçluların vekili ve borcun kefilisi olduğunu bildirmektedir. Reaya olarak belgede isimleri geçenler çeşitli kazalardan kinezler ve gayrimüslimlerdir³⁹⁴. Benzer bir başka durum 9 Şaban 1208 senesinde varissiz olarak öldüğü sanılan Rukiye Hanım’ın kardeşinin kızları olduğunu ispat ederek mirastan hak iddia eden iki kişinin davaları kaydında görülür. Burada da beytülmal-i hassa emini, aynı zamanda vilayet nazırı olarak görev yapan Azeban-ı rabi’ ağası Ahmed Ağa’dır³⁹⁵. Vidin’de yeniçerilerin terekelerinden devlete kalanları belirleyen beytülmal emini

³⁹³ (VŞS 68:31a).

³⁹⁴ (VŞS 68:59b). Muslı Ağa’nın veraseti 26 Cemaziyelahir 1209 tarihli bir kayıta paylaştırılmıştır. Muslı Ağa’nın iki oğlu da yerlü ağavatı arasındadır. Öldüğünde 5.508,5 kuruşluk bir miras bırakmıştır. (VŞS 167:1b). Muslı ağa’dan sonra vilayet vekili olan kişi ise Ahmed Efendidir. (VŞS 167:10b). 1 Mart 1795 (9 Şaban 1209).

³⁹⁵ (VŞS 6:85a). 12 Mart 1794 (9 Şaban 1208).

ile sivil kişilerin terekelerinin hazineye dönmesini sağlayan beytülmal-i hassa eminliği görevi yeniçeriler tarafından yürütülmektedir.

Üstlendikleri resmi görevlerin dışında yeniçeriler toplumsal bazı görevleri de yerine getirmektedirler. Mahkemede şahidlik, buluş çağına ermemiş çocuğu olduğu halde ölen yeniçerilerin çocuklarına vasilik gibi durumlarda Vidin'deki yeniçerilerin birbirlerine hemen her durumda destek ve yardımcı oldukları görülmektedir. Bu yardımlaşma durumu ve dayanışma ruhundan hareketle yeniçerilerde ortak amaç doğrultusunda hareket eden bir grup bilincinden bahsetmek mümkündür. Genellikle aynı cemaat ya da ortaya ait olmak üzerinden yürüyen bir grup bilincine sahip oldukları açıktır³⁹⁶. Bu durum yeniçeri ocağının geleneğinden kaynaklanmaktadır. Merkezi devlet nezdinde de bu birlik ruhu ve grup ahlakı kabul edilmiş durumdadır. Daha önce devletin taşraya gönderdiği emirlerde muhatap alınan kişi ve gruplar içerisinde, yeniçeri ve yerli ağavatın genellikle bir grup olarak bahsedildiği belirtilmişti. Vidin yeniçerilerinin bazı durumlarda merkeze gönderdikleri arzuhallerinde de bir birlik içerisinde davrandıkları ve kendilerini her zaman bir grup belki de bir "sınıf" olarak ifade etmeye özen gösterdiklerini, arzuhallerde kullandıkları dilden anlamak mümkündür.

Vidin şehrinde esnaf olarak adı geçen kişiler ya yeniçeri ya da gayrimüslim halktır. Gayrimüslimler genellikle abacılık, kürkçülük ve bakkal işleri ile uğraşırken, yeniçeriler hemen her türlü üretim ve ticari işlerde yer almaktadırlar. Sicillerdeki kayıtlarda esnaf olarak yeniçeri grubuna dâhil olmayan, sivil bir sakinin adına rastlanmaması, yeniçeri esnafın yalnızca şehirdeki askeri birliklerin ihtiyaçlarını değil aynı zamanda şehir halkının ve kendi aile efradının ihtiyaçlarını da karşıladıklarını düşündürmektedir.

Anadolu'ya bakıldığında, 18. yüzyılda esnaf örgütleri yeni bir organizasyona tabi tutularak eski nitelikleri geri kazandırılmaya çalışılmış, 'sanat icra edebilme' yetkileri gedik olarak tanımlanmıştır. Bu tabir ilk kez 1727 yılında kullanılmış, esnaf sayısı ustalık adıyla sınırlanarak, gedik tabiri, mesleğini icra edeceği aletleri

³⁹⁶ İncelenen sicillerde bu tespiti destekleyecek çok sayıda örnek mevcuttur.

işaret eder biçimde kullanılmıştır. Bu şekilde ustalık hakkını bir çırağa devredecek olan esnaf aletlerini de satmak zorunda kalmıştır. Bu bağlayıcı düzen 1860 yılına değin merkezi devlet tarafından korunmaya çalışılmıştır³⁹⁷.

Yeniçerilerin Vidin’de kendi işleri olan askerlik dışında da meslek sahibi oldukları açıktır. Sicillerde çeşitli mesleklere sahip olan yeniçerileri davalarda şahidlik yaparken, mülk alırken, terekeleri paylaştırılırken görmek mümkündür. Bu mesleklerin askeri ihtiyaçlar için icra edildiği düşünülebilirse de meslek sahibi yeniçeriler dışında kayıtlara aynı meslekten sivil kişilerin geçmemiş olması, dikkat çekicidir. Söz konusu mesleklerin icrası yalnızca askeri ihtiyaçlar için değil tüm şehir halkının ihtiyaçların yönelik olarak yapılmaktadır. Kayıtlarda geçen çeşitli meslekler; berber³⁹⁸, debbağ³⁹⁹, terzi⁴⁰⁰, mumcu⁴⁰¹, kalaycı⁴⁰², serrac⁴⁰³, kuyumcu⁴⁰⁴, kavaf⁴⁰⁵, hallac⁴⁰⁶, bakkal⁴⁰⁷, kasab⁴⁰⁸, balıkçı⁴⁰⁹ olarak belirtilebilir.

Vidin’deki yeniçerilerden bazılarının köken olarak hangi şehirli oldukları da kayıtlarda yer almaktadır. Cebehaneli Kara Ahmed Beşe ibn-i Abdullah Fethülislamı⁴¹⁰, Cebehaneli Arnavud Ali Beşe ibn-i Abdullah Filordinli⁴¹¹, Mehmed Alemdar ibn-i Bektaş Vanlı⁴¹², 26. Sekbanların Mehmed Beşe ibn-i

³⁹⁷ (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:98).

³⁹⁸ Berber Hasan Beşe ibn-i Abdullah 24. Bölüğün yoldaşlarındandır. (VŞS 68:25a). Yine Beber Halil Beşe 75. Cemaate mensuptur. (VŞS 68:49b). 12. Cemaatten Berber İsmail Beşe, (VŞS 6:66a).

³⁹⁹ 41. Bölükten Debbağ Ali Halil, (VŞS 6:10b). 5. Cemaatten Debbağ İbrahim Beşe, (VŞS 6:74a). Debbağ Yusuf Baş Halife, 33. Bölük Sereskilerden Debbağ Usta Ali (VŞS 167:47a).

⁴⁰⁰ 64. Cemaatten Terzi Hüseyin Ağa, (VŞS 6:40b).

⁴⁰¹ 61. Bölükten Mumcu Mehmed Ağa, (VŞS 6:70b).

⁴⁰² 39. Bölükten Kalaycı Halil Beşe, (VŞS 6:82b).

⁴⁰³ 52. Cemaatten Serrac Molla Ahmed, (VŞS 6:89a).

⁴⁰⁴ 19. Sekbanlardan Kuyumcu Ahmed Çavuş, (VŞS 6:112b). 68. Cemaatten Kuyumcu Elhac Memiş Ağa, (VŞS 6:116b). 32. Bölükten Kuyumcu Aliş Beşe, (VŞS 167:23a). 82. Cemaatten Kuyumcu Osman, (VŞS 167:71a).

⁴⁰⁵ 31. Bölükten Kavaf Esseyid Ahmed Beşe, (VŞS 53:17a).

⁴⁰⁶ 46. Bölükten Hallac Elhac Osman Ağa, 24. Bölükten Hallac Mustafa Beşe, 76. Cemaatten Hallac Elhac Salih, (VŞS 53:29b).

⁴⁰⁷ 28. Cemaatten Bakkal Molla Mehmed (VŞS 167:73a). 12. Bölükten Bakkal Ali Beşe ibn-i Abdullah, (VŞS 6:108b). 44. Bölükten Bakkal İbrahim Beşe (VŞS 53:100b).

⁴⁰⁸ (VŞS 6:95b.)

⁴⁰⁹ (VŞS 167:48b).

⁴¹⁰ (VŞS 68:18b).

⁴¹¹ (VŞS 68:27a).

⁴¹² (VŞS 68:23a).

Süleyman Belgradlı ⁴¹³, Cebeciler Katibi olan Mehmed Emin Efendi İstanbullu ⁴¹⁴, 6. Bölükten Dibekci Ahmed Beşe ibn-i Ahmed Bosnalı ⁴¹⁵, Vidin kalesi dizdarı olan Mehmed Ağa ibn-i Osman Trabzonlu ⁴¹⁶, 49. Bölüğe tabi Kasab Uzun Ahmed Beşe Sofyalı ⁴¹⁷, 25. Sekbanların İbrahim Ağuş ibn-i Hüseyin Köstenceli ⁴¹⁸, 15. Cemaate tabi Elhac Mehmed Ağa ibn-i Hüseyin Alaiyeli ⁴¹⁹, 83. Cemaatten İsmail Alemdar ibn-i Abdullah Semendireli ⁴²⁰, 12. Cemaatin Süleyman Beşe Prizrenlidir ⁴²¹.

Yeniçerilerden bazıları için “yerlü” sıfatı kullanılmaktadır. Yerli yeniçeri⁴²² deyimi, sözlüklerde “yerlikulu” olarak geçmekte olup, kale muhafazasında bulunan düzenli muhafız sınıfı olarak tanımlanır. Bu grubun içerisinde yerlikulu yeniçeri, cebeci ve topçular bulunmaktadır. İstanbul’da olanlara kapıkulu denilirken taşrada olanlar için yerlikulu tabiri kullanılıyordu⁴²³. Gönüllüler için de yerli yeniçeri tabiri kullanılıyordu. Yeniçeri yerine ve teşkilatın yapısına uygun olarak ulufe ile kullanılan bu gönüllü askerler de yerli yeniçeri adını alıyordu. Bu gönüllülük gedik usulüne uygun olup sayıları belliydi⁴²⁴.

Vidin sicillerinde adı geçen yeniçerilerden bazıları için özellikle “yerli ağası” ya da “yerli yeniçeri” tanımı kullanılmıştır. Mesela Bedreddin Mahallesinde oturan Mustafa Çorbacı ibn-i Ömer isimli kişinin yerli yeniçerilerinden olduğu belirtilmiş ancak herhangi bir cemaat ya da bölük ismi belirtilmemiştir. Bununla birlikte doğum yeri ile ilgili ilave bir bilgi bulunmamaktadır⁴²⁵. Benzer şekilde kale dizdarı Seyyid

⁴¹³ (VŞS 68:71a). Belgrad halkından olup Vidin’de 42. Bölüğün yoldaşlarından Elhac Hasan Ağa, (VŞS 68:95a).

⁴¹⁴ (VŞS 68:82a).

⁴¹⁵ (VŞS 68:83b). Bosnalı olup Vidin’de 50. Cemaatte Molla Hüseyin bin İsmail’in, (VŞS 68:84a), Bosna’da saray ahalisinden olup Vidin’de 10. Bölüğün yoldaşlarından Salih Beşe ibn-i Mustafa, (VŞS 68:95a). Bosnalı 97. Cemaatin Salih Beşe, (VŞS 167:19b). Bosnalı olup gönüllüyan-ı yesar Odabaşı olan Osman bin Hüseyin, (VŞS 167:23a). Bosnalı beşlüyan-ı hamis neferi Mustafa Bölükbaşı ibn-i Ali (VŞS 167:28a).

⁴¹⁶ (VŞS 6:65a).

⁴¹⁷ (VŞS 6:95b).

⁴¹⁸ (VŞS 6:104a).

⁴¹⁹ (VŞS 167:1b).

⁴²⁰ (VŞS 167:19a).

⁴²¹ (VŞS 167:37a).

⁴²² Yerli yeniçeriler ile ilgili bkz. (Radushev, 2008).

⁴²³ (Yılmaz, 2010:704).

⁴²⁴ (Yılmaz, 2010:199-200).

⁴²⁵ (VŞS 68:85a).

Hafız Mehmed Ağa ibn-i Abdullah yerli ağavata olarak kaydedilmiş olup, bölük ve cemaat bilgisi kayıtlı bulunmamaktadır⁴²⁶. Belirli bir bölük ve cemaat ismi zikredilmeden ‘yerli’ sıfatı kullanılarak kimlik tanımı yapılan bu yeniçeriler içerisinde baba adı Abdullah olan yeniçerilere rastlanmaktadır. Bu duruma uygun bir başka örnekte de yerli Abdullah Beşe ibn-i Abdullah’ın veraset kaydında bulunabilir. Abdullah Beşe’nin eşinin baba adı da Abdullah’dır. Yine bir bölük ve cemaat ismi kaydedilmemiştir⁴²⁷.

Bununla birlikte cemaat adı ve görevi kaydedilen yerli yeniçeriler de vardır. Beşlüyan-ı hamis neferatından olup öldürülen Mustafa Bölükbaşı ibn-i Abdullah’ın varissiz ölmesi nedeniyle tutulan kayıтта, kendisinin “yerli neferi” olduğu belirtilmektedir⁴²⁸. Benzer şekilde birkaç örnek de verilebilir: Beytülmal-i hassa emini olan Mürsel Ağa ibn-i Mehmed⁴²⁹, azaban Ahmed Ağa ibn-i Elhac İsmail Ağa⁴³⁰, beytülmal-i hassa emini Elhac Memiş Ağa⁴³¹, azaban-ı salis Muslı Ağa ibn-i Mehmed⁴³², Vidin nazırı, beytülmal emini cebeci ağası İsmail Ağa⁴³³, Tüfenkciyan İbrahim Kethüda bin Mehmed⁴³⁴, Sahra voyvodası Çirkin Ağa, Beşlüyan-ı hamis Mustafa Ağa, azaban-ı bab-ı Lonca Mehmed Halim Ağa, azaban-ı bab-ı Filordin Hasan Ağa ve azaban Ahmed Ağa⁴³⁵, azaban-ı rabi’ ağası ve vilayet vekili olan Ahmed Ağa ibn-i Elhac İsmail Ağa⁴³⁶ gibi şahıslar da “yerli”dir.

Merkezden Vidin’e gönderilen emirlerde yerli ağavata bir grup olarak hitap edilir. Emirleri yerine getirecek gruplardan biri oldukları sebebiyle bazen uyarı ve te’kide de maruz kalırlar. Merkezin yerli ağalarını uyardığı enmühim konulardan biri reyaya eziyet edilmesi durumudur. 1206 senesi Muharrem ayında Vidin yerli ağalarına

⁴²⁶ (VŞS 6:9b).

⁴²⁷ (VŞS 6:81a). Bir başka benzer örnek olarak Yerli ağası Şerif İbrahim Beşe, (VŞS 68:90b). Aynı türden örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁴²⁸ (VŞS 6:112a).

⁴²⁹ (VŞS 68:27a).

⁴³⁰ (VŞS 68:38b).

⁴³¹ (VŞS 68:43a).

⁴³² (VŞS 68:59b).

⁴³³ (VŞS 68:9b).

⁴³⁴ (VŞS 68:42b).

⁴³⁵ (VŞS 68:49a).

⁴³⁶ (VŞS 6:83b).

gönderilen bir emir, Vidin muhafazasıyla görevli olan yerli ağavatının mutasarrıf oldukları mukataaların iyi gelir getirmesi ve aylıklarının dolgun olmasına rağmen reaya üzerine “muhafız masrafı” diyerek fazladan vergi yükleyip eziyet ettikleri tesbit edildiği için uyarılmışlardır⁴³⁷. Yerli ağavatının tasarruf ettikleri mukataalar “Vidin ve tevabi’ gebrani cizyesi”nden oluşmaktadır. Mukataa birimleri ise; Varoş, Polomiye, Sahra, Belgradcık, Gırbune, Timok bölgeleridir⁴³⁸.

Yerli yeniçeriler konusunda baba adı Abdullah olan yeniçeriler ayrıca değerlendirilmelidir. Osmanlı kayıt sisteminin niteliğine göre şahıs isimleri zikredilmek istenirken genellikle baba adıyla birlikte zikredilir. Kaydedilen şahsın baba adının Abdullah olarak verildiği durumlarda genellikle bir dönmelikten bahsedilir⁴³⁹. Her ne kadar baba adı Abdullah olan her yeniçerinin Hıristiyanlıktan dönme olduğunu kabul etmek doğru değilse de Vidin’de bu tip vakaların çokluğu dikkate şayandır. Yeniçerilerin babalarının ya da eşlerinin babalarının isminin Abdullah olma sıklığı dikkat çekicidir⁴⁴⁰. Dahası, karı-koca olarak baba isimlerinin Abdullah olduğu çiftlere de rastlanmaktadır. Bu durumda iki kişinin de İslamı yeni kabul etmiş ailelerden geldiği ve din değiştirmiş aileler olarak ortak bir kültürel geçmiş ve aidiyete mensup olan kişilerin birbiriyle evlenmeyi seçtikleri düşünülebilir. Ancak elbette bu son derece tartışmalı ve kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığı bir özel alan olarak kalmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; 70. Cemaatten Çolak Ahmed Beşe ibn-i Abdullah’ın zevcesi Havva bint-i

⁴³⁷ (VŞS 68:99a), (VŞS 6:6a).

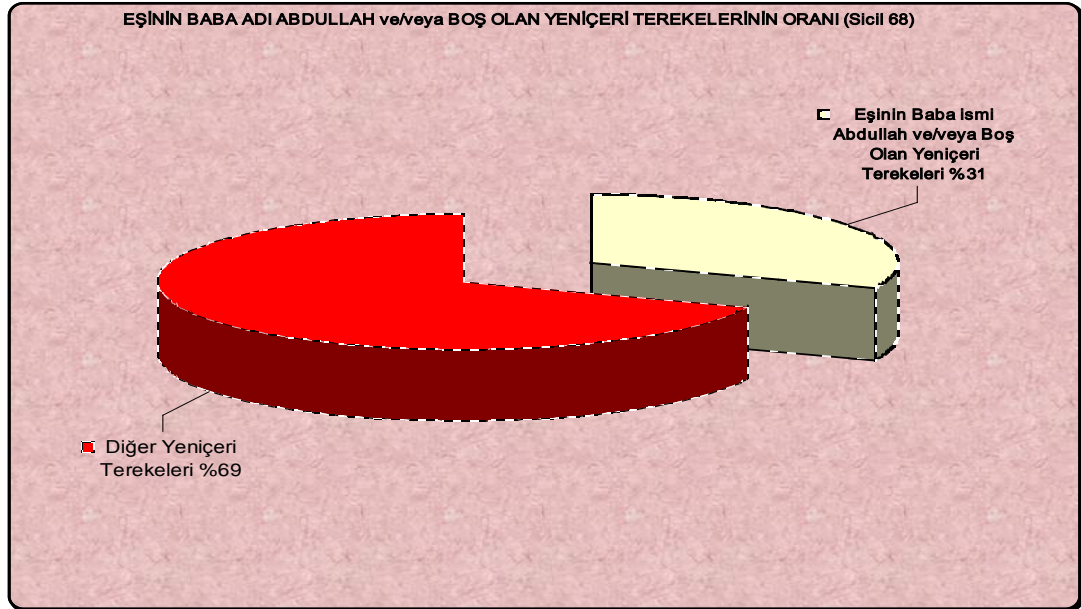
⁴³⁸ (VŞS 68:7a). Daha sonraki bir kayıta mukataa bölgelerine İsfelik ve Bana eklenmiştir (VŞS 68:59b).

⁴³⁹ VŞS 68 numaralı sicilde İslamı kabul eden bir zımminin “Abdullah” adını alması bir örnek teşkil edebilir (VŞS 68:78b).

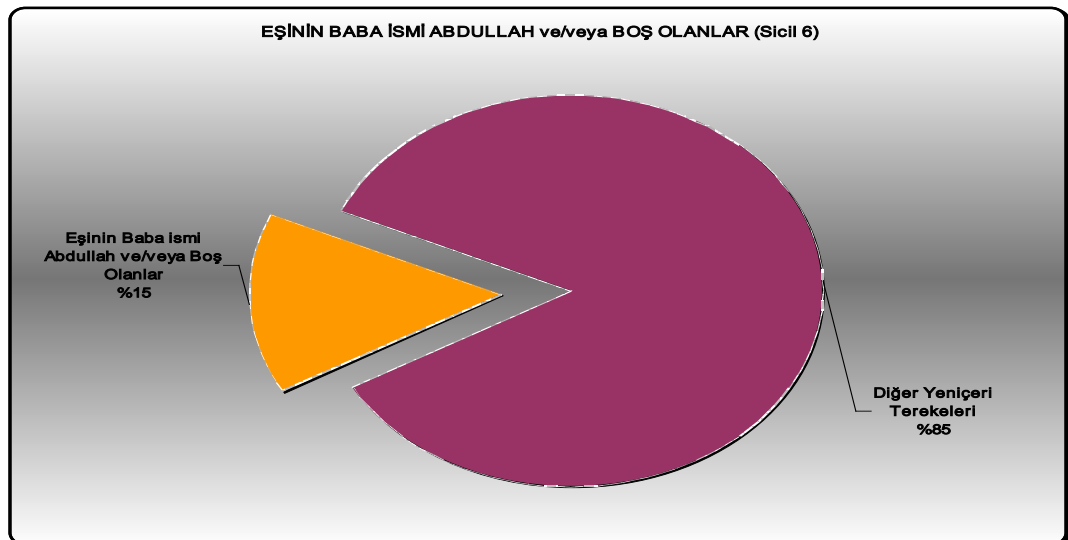
⁴⁴⁰ 1741-1742 tarihli Rusçuk Şeriye Sicili’ndeki terekeler incelendiğinde, tereke sahipleri arasında yeniçeriler bulunmakla birlikte, sivil halktan esnaf ve tüccar gibi kimselerin de terekelerinin bulunduğu görülür. Vidin ile karşılaştırılması açısından bu fark önemlidir. Bahsedilen Rusçuk Şeriye Sicili bu çalışmada kullanılan Vidin şeriye sicillerinde 50 yıl önceye ait olmasına rağmen yine de Tuna boyundaki iki şehir, Vidin ve Rusçuk, arasındaki farkı göstermek açısından önemlidir. Bununla birlikte Rusçuk sicilindeki yeniçeri terekelerinde bu yeniçerilerin baba isimleri ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, Rusçuk’ta, Vidin’de olduğu gibi baba ismi Abdullah olan yeniçerilerin yoğun olmadığını düşündürmektedir. 1741-42 Rusçuk Şeriye Sicili’ndeki terekelerin analizi için bkz. (Topal & diğerleri, 2011:303-339). Aynı durum yine Rusçuk’a ait 1752-1754 tarihli sicil defteri için de geçerlidir. Bu defterin tanıtımında, terekeler ile ilgili kısımda baba adı Abdullah olan yeniçeriler ile ilgili bir kayıt bulunmamakla birlikte, sicilin tanıtımını yapan araştırmacı bu konuyla ilgili herhangi bir izahatda bulunmamıştır (Erdoğan M. K., 2011).

Abdullah'dır⁴⁴¹. Yeniçeri eşlerinin baba isimlerinin Abdullah adıyla ve boş bırakılarak kaydedilmesiyle ilgili aşağıdaki tablolar fikir verici olacaktır.

Tablo 6. 68 No'lu Vidin Şerhiye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı "Abdullah" ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴².

Tablo 7. 6 No'lu Vidin Şerhiye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı "Abdullah" ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴³.

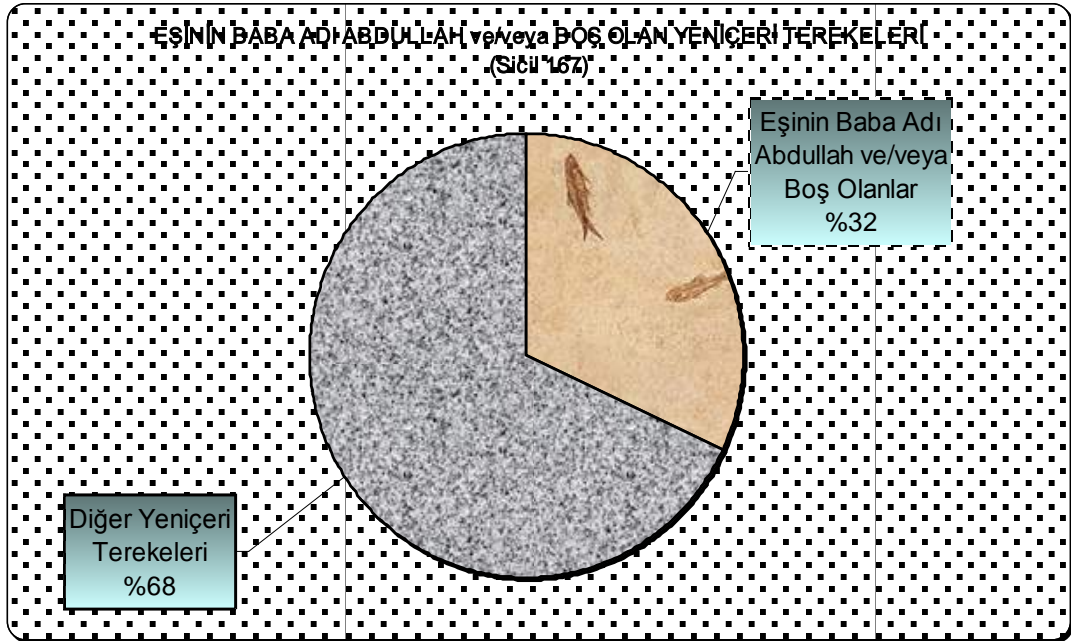

⁴⁴¹ (VŞS 68:81a.)

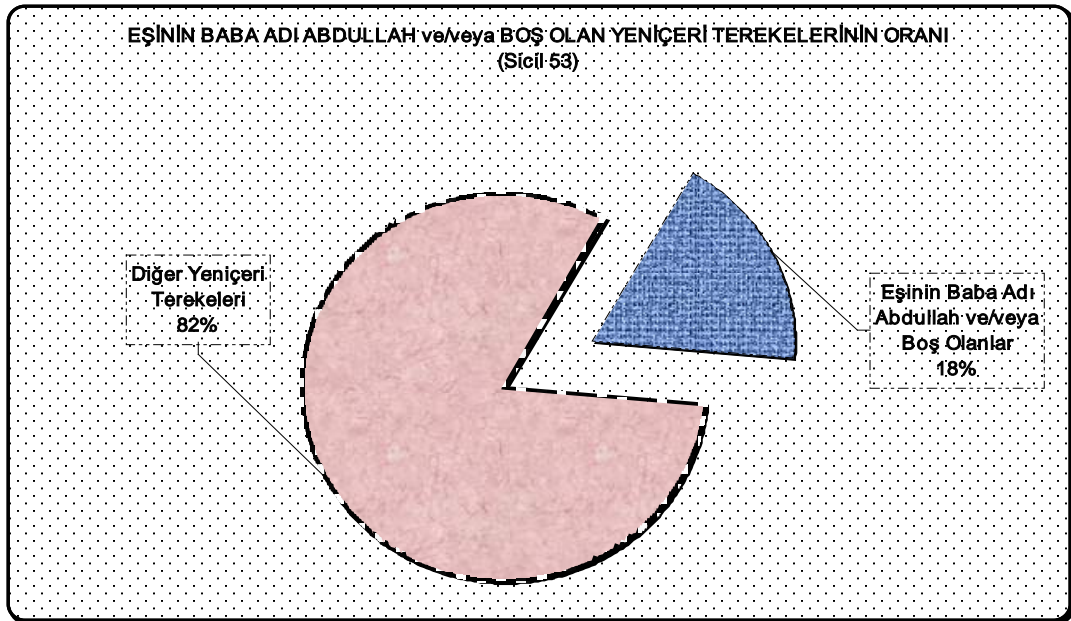
⁴⁴² Bu tabloda diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 58, eşinin baba adı Abdullah veya boş olanların sayısı 26'dır.

⁴⁴³ Bu tabloda diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 68, eşinin baba adı Abdullah veya boş olanların sayısı 12'dir.

Tablo 8. 167 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı “Abdullah” ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴⁴.

Tablo 9. 53 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Hanımlarının Baba Adı “Abdullah” ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴⁵.

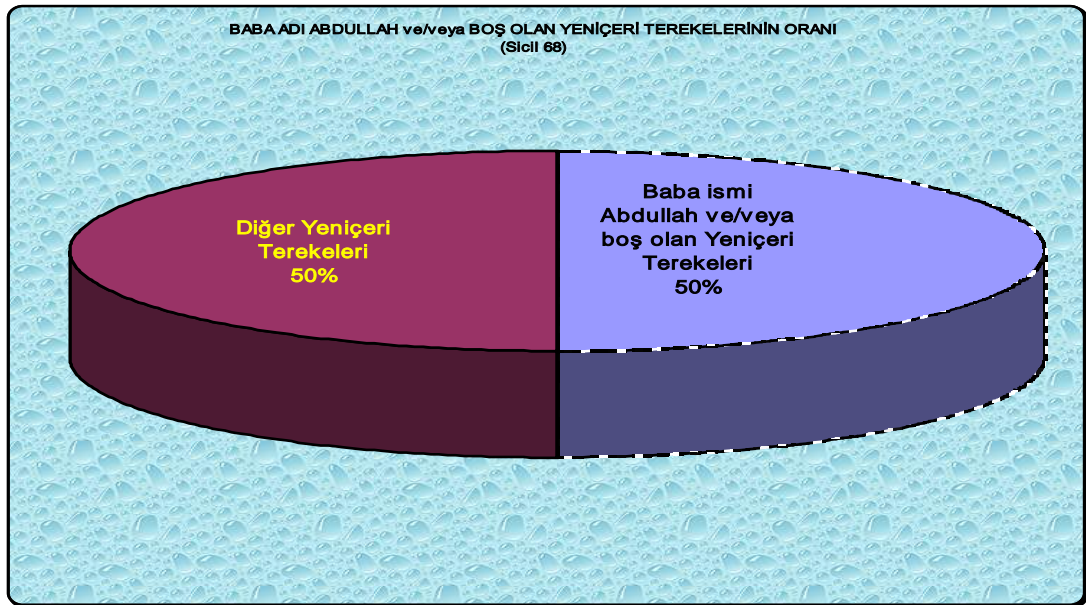

⁴⁴⁴ Bu tabloda diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 30, eşinin baba adı Abdullah veya boş olanların sayısı 14’dir.

⁴⁴⁵ Bu tabloda diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 14, eşinin baba adı Abdullah veya boş olanların sayısı 3’tür.

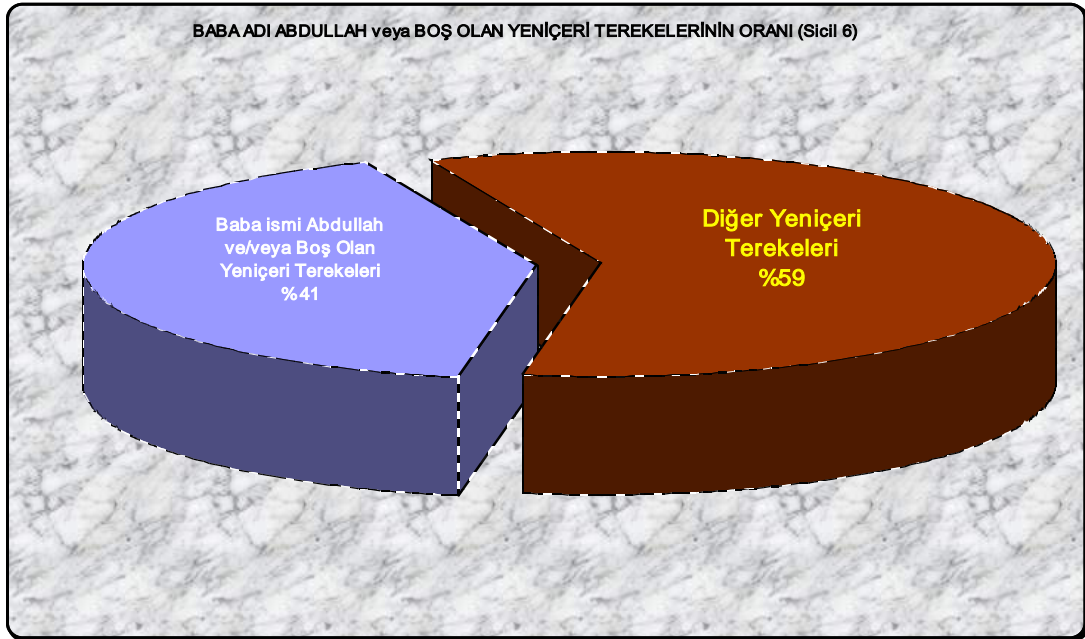
Bu kadar sıklıkla “Abdullah” baba adına rastlanması durumu Radushev’in (Radushev, 2008) belirttiği gibi yeniçeriliğin avantajlarından faydalanmak isteyen gayrimüslim nüfusun din değiştirme eğiliminin bir yansıması olarak açıklanabilir. Ancak elbette bu konuda kesin kaniya varabilmek için daha somut verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Buradaki tablolarda, incelediğimiz dört şeriye sicili içerisinde kayıtlı bulunan yeniçeri terekelerinde baba adı Abdullah veya boş olarak kaydedilen yeniçerilerin oranı gösterilmektedir. Sicil defterlerinin geneli incelendiğinde terekelerde kaydedilmiş olandan daha fazla miktarda baba adı Abdullah olan kişiye rastlanır. Ancak bu görüntü hiçbir karşılaştırmaya imkan vermediği için sadece tereke kayıtları üzerinden bir oranlama yapmak daha doğru görünmektedir.

Tablo 10. 68 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı “Abdullah” ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴⁶.

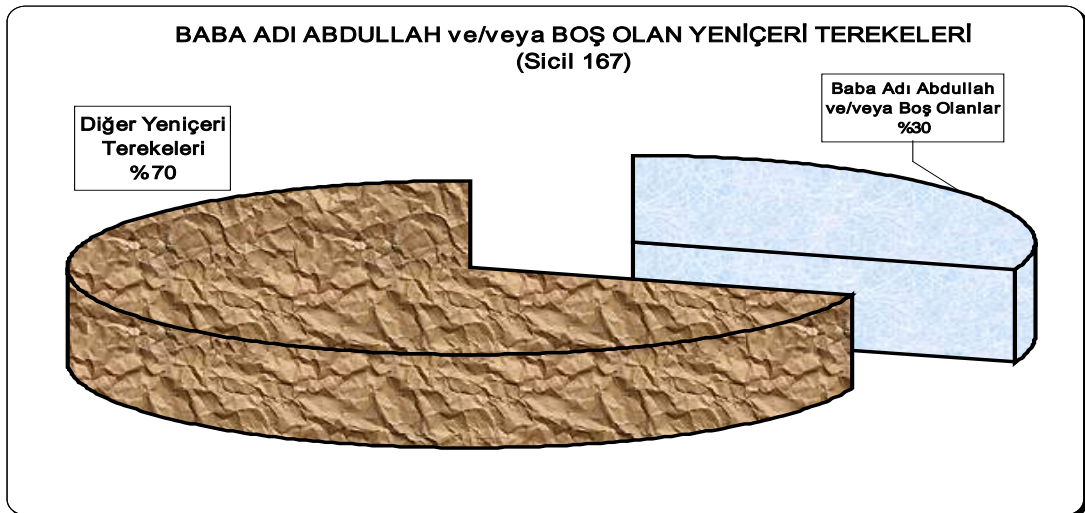

⁴⁴⁶ Bu oranlamada diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 42, baba adı Abdullah olan yeniçeri tereke sayısı 42’dir.

Tablo 11. 6 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı “Abdullah” ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴⁷.

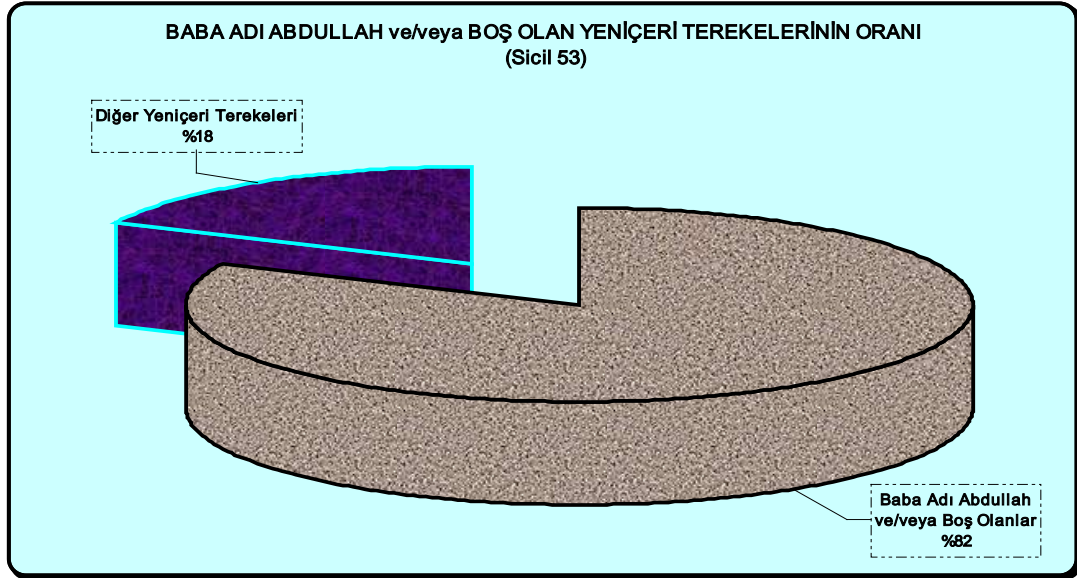
Tablo 12. 167 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı “Abdullah” ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴⁸.

⁴⁴⁷ Bu oranlamada diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 47, baba adı Abdullah olan yeniçeri tereke sayısı 33’tür.

⁴⁴⁸ Bu oranlamada diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 31, baba adı Abdullah olan yeniçeri tereke sayısı 13’tür.

Tablo 13. 53 No’lu Vidin Şeriye Sicili İçerisinde Yer Alan Yeniçeri Terekelerinde; Baba Adı “Abdullah” ya da Boş Olarak Kaydedilen Yeniçeri Terekelerinin Oranı⁴⁴⁹.

Yeniçeri ünvanları⁴⁵⁰ da üzerinde durulması gereken bir başka problem sunmaktadır. Bunlardan bir tanesi “Elhac” lakabıdır. “Elhac” lakabının hacca giden kişi için kullanılması, kelimenin anlamı dolayısıyla beklenmektedir. Ancak incelediğimiz sicillerde durum biraz farklıdır. “Elhac” lakabı ile kaydedilmiş yeniçerilerden bazıları hac yolunda vefat etmiştir. Mesela 41. Bölüğe tabi Serdengeçdi ağalarından olan Elhac Ali Ağa ibn-i Seyyid Ahmed Ağa⁴⁵¹, 76. Cemaatten Elhac Salih Alemdar ibn-i Mehmed⁴⁵², 16. Cemaatten Elhac Halil Beşe⁴⁵³, Arabacıbaşı Mahallesi imamı Elhac Mustafa Efendi⁴⁵⁴ ve Elhac Ahmed ibn-i Hüseyin⁴⁵⁵ hac yolunda vefat ettikleri halde “Elhac” lakabını almışlardır. Dolayısıyla hac yolunda vefat edenlerin bu vazifeyi ifa edip etmediklerini, hacca gidiş yolunda mı yoksa dönüş yolunda mı

⁴⁴⁹ Bu oranlamada diğer yeniçeri terekelerinin sayısı 3, baba adı Abdullah olan yeniçeri tereke sayısı 14’tür.

⁴⁵⁰ Osmanlı toplumsal yapısında ünvanlar ve bunların kullanılış biçimleri ile ifade ettikleri anlam arasındaki bağ ile ilgili olarak bkz. (Tülüveli, *Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation*, 2005:17-27) Askeri zümreden kişileri tanımlamak üzere kullanılan “Beşe”, “Bey”, “Ağa” ve “Çelebi” gibi ünvanlar Osmanlı belgelerinde bazen birbinin yerine kullanılabilir (Tülüveli, *Şeriye Sicillerinin Işığı Altında Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri-Reaya Ayrışması Üzerine Bazı Gözlemler*, 2004:768).

⁴⁵¹ (VŞS 68:116b).

⁴⁵² (VŞS 68:74b).

⁴⁵³ (VŞS 68:90b).

⁴⁵⁴ (VŞS 68:113b).

⁴⁵⁵ (VŞS 53:3b).

vefat ettiklerini tesbit etmek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında lakabın kelime anlamı ile doğru orantılı olarak kullanımından ziyade saygınlık ve seçkinlik belirten bir unvan olarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Benzer bir durum “Seyyid”⁴⁵⁶ ünvanı için de geçerlidir. Bu ünvan da yeniçerilerin kullandığı lakaplardan biridir. Tıpkı “Elhac” meselesinde olduğu gibi kelime anlamının dışında/ötesinde kullanılmış olması daha akla daha yatkındır veyahut ikinci isim yerine kullanılan bir sıfat olarak düşünülebilir. Ayrıca bu konu ile ilgili fikirsel bir tartışmanın yürütülebileceği bazı örnekler mevcuttur. 46. Bölüğe bağlı Seyyid Mehmed ibn-i Abdullah’ın vefatından sonra karısı Fatma bint-i Abdullah ile oğlu Seyyid Osman Beşe arasında veraset paylaşımı ile ilgili bir kayıt⁴⁵⁷ tartışmaya ışık tutacak bir fikir verebilir. Seyyid Mehmed’in babasının ve eşinin babasının adlarının “Abdullah” oluşu sebebiyle- her Abdullah adının mutlaka dönmeliğe işaret edemeyeceği gerçeğini de akılda tutarak- bu ailenin Hıristiyanlıktan dönme bir aile olduğunu düşünmek mümkündür. Bu durumda ilgili kişilerin “seyyid” olmaları mümkün olmayacaktır. Bu tartışma, kesin kanıtlar olmadığı için bir sonuca varamayacaktır. Ancak yine de “seyyid” lakabının da bir saygınlık ünvanı olduğu görüşü daha makul görünmektedir.

Yeniçerilerin gelirlerini belirleyen birkaç unsur vardır. Bunlardan biri tımar sistemi içerisinde aldıkları paydır. Humbaracı ve lağımcılara bu şekilde tımar tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Ocak/Şubat 1791 (Cemaziyülevvel 1205) tarihli bir emirde bu ocaklara kayıtlı olan yeniçerilerin tohum vermeleri halinde bu durumun deftere kayd edilmesini ve merkeze de bildirilmesi istenmektedir. Tımar bölgelerinde bazen ve daha çok da kılıç yeri denen çekirdek timarda ya da ortaklık durumlarında reayanın ihtiyacı olan tohumluğu sağlamak dirlik sahibinin görevleri arasındadır⁴⁵⁸. Vidin’de görevli humbaracı ve lağımcılardan bir kısmının bu şekilde dirlik tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır.

⁴⁵⁶ Hz. Muhammed’in soyundan gelenler.

⁴⁵⁷ (VŞS 68:44a).

⁴⁵⁸ (VŞS 68:36b).

Yeniçerilerin tapulu arazileri de vardır. Buradan da geçimlik bir kazanç elde ettiklerini düşünmek yanlış olmaz. Sicillere yansımış arazi davalarından ya da konuyla ilgili anlaşmazlıklarından bu durumu tespit etmek mümkündür. Bir örnek olarak iki yeniçeri arasındaki dava verilebilir. 31. Cemaatten İbrahim Beşe ibn-i Ömer ile 25. Cemaatin Serdengeçti ağalarından Mehmed Ağa ibn-i Elhac İsmail Ağa tarlalarının birbirine komşu olmasından kaynaklı bir problem yaşanmıştır. Mehmed Ağa, İbrahim Ağa'nın tarlasından iki kıtasına kendi tarlasıymış gibi tohum atmış ve bu sebeple anlaşmazlık oluşmuştur. Neticede tohum eken Mehmed Ağa iki bin vukiyye hintayı arazi sahibine vererek anlaşmazlık çözüme kavuşturulmuştur⁴⁵⁹. Anlaşmazlıklarla ilgili kayıtlardan, bölgedeki yeniçerilerin toprak tasarrufunun şekillerine dair ipuçlarına ulaşmak da mümkündür. 1206 tarihine ait bir kayıta, Vidin nezaretine dahil olan Timok mukataatından İsfelik kasabası köylerinden Obdonofce'de bulunan araziye, İsfelik kazası dizdarı Mehmed Emin Ağa ve Ağu Halil Ağa, tapusu kendilerinde olarak mutasarrıftırlar. 82. Cemaatten Karabaşıoğlu Hüseyin Beşe onların tapulu olan arazisini işgal eder. Görülen davada “on sene ve dahi ziyade bila özr terk olunan arazi-i miriye da'va olunmaz” denilerek 14 seneden beri tasarruflarında bulunduran iki kişi lehine karar verilmiştir. Daha önce mutasarrıf olduğunu ve araziyi zımmilere kiraya verdiğini iddia eden Hüseyin Beşe'nin davasına itibar olunmamıştır⁴⁶⁰.

Sipahilerin tasarruf ettikleri arazi ve reaya üzerindeki haklarını, klasik dönemdeki usulüyle 1790'ların Vidin'inde görmek mümkündür. Manastır'da tımarlı sipahilerden olan Ataullah, Ohri Sancağı Medince köyü sipahisidir. Reayası köylerini terk ederek etraf şehirlere dağılmışlar ve 4 tanesi de Vidin'e gelmiştir. Sipahi Ataullah bu dört reayanın Vidin'de Kassab Mehmed Beşe'de olduğunu bildirmiş ve sipahi- reaya ilişkisini belirleyen bir fermana referansta bulunarak “on sene mürur etmedikçe eski karyelerine almağa kadir” olduğunu ve bu sebeple reayasını geri istediğini belirtmiştir. Bahsi geçen zımmilere ve şahitlere

⁴⁵⁹ (VŞS 68:51b).

⁴⁶⁰ (VŞS 68:91a). Bir tarla/ ekilebilen bir arazi mülk bile olsa uzun süre boş kalması, devletin toprak yönetimi kavrayışına uygun değildir. Bu örnekte olduğu gibi kendi mülkü bile olsa tarlasını uzun süre (10 yılda fazla) boş bırakması uygun bulunmamış ve tarlayı eken biçen kişi lehine bir karar verilmiştir. Bu durum devletin, üretimi sürekli kılmak ve vergi kaynağını köreltmemekle ilgili genel tutumunu yansıtmaktadır.

sorulduğunda bu dört gayrimüslimin 10 yılı aşkın bir zamandır Vidin’de olduklarına hükmedilmiş, böylece sipahinin şikayeti ve davası haksız bulunmuştur⁴⁶¹. Tımar sisteminin bölgede bu devirde bir şekilde işlediğini gösteren bir başka kanıt dair kayıt şöyledir. 1207 senesi Şaban ayında, Nemçe’den geri alınan Hotin kalesinde görevli yamakan, yerli ağası ve neferatın görev yerlerine geri dönmeleri istenmiş ve sonrasında bir yoklama yapılarak mevcut bulunmayanların üzerlerinden dirlikleri ve aylıklarının silineceği bildirilmiştir. Dolayısıyla kalelerde görev yapan yeniçerilerden bir kısmının gelirlerini dirlik sistemi içerisinde karşıladıklarını söylemek mümkündür⁴⁶². Bundan başka bazı yerlerde yeniçerilere civardaki dirlikler veya gelir kaynakları mukataa olarak verilmiş, hatta bu mukataalar “ocaklık” halinde tevcih olunmuştur. Bu türden bir uygulamayı Vidin’de yaygın olarak görmek mümkündür. Vidin’deki mukataaların yeniçerilere ocaklık olarak iltizamla verilmesi⁴⁶³ ile mukataaların kontrolü de onların eline geçmiştir. Bu mukataalar içerisinde yeniçerilerin tapu ile sahip oldukları araziler ve çiftlikler de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Beşlüyan-ı evvel ağası Mehmed Emin ve kardeşi Hüseyin Ağa’nın müştereken tapu sahibi oldukları Sahra mukataası hududları içerisinde bulunan Kabudanofçe’deki çiftlik, çayır, tarla ve çiftlikte bulunan konak ve diğer binalardır. Yarı yarıya hisse sahibi olan bu iki yeniçeri arasında bir satış işlemi gerçekleşir. Hüseyin Ağa hakkını 12.500 kuruşa Mehmed Emin Ağa’ya satar. Her sene canib-i miriye 300 akçe “resm-i maktuatı” verilmek şartıyla kendisine tapu temessükü verilir. Belgede şahidler olarak yer alanlar şöyle sıralanır; Şeref İbrahim Ağa Beşlüyan-ı sani Vidin, Hasan Ağa Azeban Bab-ı Filordin; Ahmed Ağa Azeban-ı Rabi’ Vidin; Muslı Ağa azeban-ı salis Vidin; Mehmed .. Ağa Azeban-ı evvel Vidin; Ağabey Mustafa Ağa Beşlüyan-ı hamis⁴⁶⁴. Bu kişiler aynı zamanda Sahra mukataasının mültezimleridir. Dolayısıyla her yıl

⁴⁶¹ (VŞS 68:123b).

⁴⁶² (VŞS 6:21a).

⁴⁶³ Vidin mukataaları iltizam usulüyle yeniçeriler ve ağalarına verilmektedir. Mültezim olarak bu ağalar vergileri toplama hakkına sahiptirler. İltizamın uygulama usulünde devlete bir peşinat ödenmesi gerekirken yeniçeri ağalarının bu peşinatı ödediklerine dair bir kayıt yoktur. Görev karşılığı verilen bir tahsisat gibi düşünmek mümkündür. Kısaca mukataaya tasarruf eden kişiler olarak mukataadan hasıl olan vergi gelirleri üzerinde kontrolleri bulunmaktadır. Bu noktada toprak, reaya ve toprak üzerindeki kontrol meselesinin ve tasarruf hakkı durumunun Osmanlı sisteminde birbirinden farklı kişi ve kurumlarda bulunabileceğini hatırlamak gerekir.

⁴⁶⁴ (VŞS 6:76b).

canib-i miriye ödenecek 300 akçe resm de bunların tasarrufundadır ve muhtemelen bu sebeple konuya müdahil olmuşlardır.

Vidin kalesinin yerli ağa ve neferlerine ocaklık olarak verilmiş olan dirliklerde vergi toplama yetkisinin kendilerinde olduğunu belirtmiştik. Bu şekilde has, vakıf, zeamet ve tımar karyelerinde sakin olan müslüman ve zımmi raiyyet ve raiyyet oğulları ile bunların vergileri yerli ağa ve neferatının kontrolündedir. Kendi tasarruflarında olan bu reaya ve toprağına dışarıdan müdahale istememektedirler ve zaten bu durum kanun ile de desteklenmiş durumdadır. Cemaziyelevvel 1208 tarihli bir kayıтта, Vidin kalesi yerli ağa ve neferleri kendi tasarrufları dâhilindeki toprağı başka yeniçerilerin müdahalesi nedeniyle şikayette bulunmuşlar ve kendi haklarının teslimini istemişlerdir. Savaş dolayısıyla kendi kontrollerinde olan köylerde yaşayan reaya ve reaya oğullarının faklı köylere gidip yerleştiklerini; bir süre burada kaldıklarını ancak savaş sona erdikten sonra kendi köylerine döndüklerini belirttikten sonra, kısa bir süre ile kaldıkları bu köylerin sahib-i arzı tarafından ikamet vergisi ve diğer bahanelerle reayalarından vergi talep edildiğini ifade ederek, defterde kendileri üzerine kayıtlı olan reayaya hiçbir şekilde müdahale edilmemesini teled etmişlerdir. Bunun üzerine merkezdeki defterin kontrol edilip, reaya kimin üzerine kayıtlıysa onun sorumluluğunda olduğu ve kimsenin bu düzeni bozmaması emredilmiştir⁴⁶⁵.

Yeniçerilerin gayrimüslimler ile ilişkisi sadece reaya-askeri bağlamında değildir. İki grup arasında bir alışveriş ilişkisi de bulunmaktadır. Bu türden müşteri-satıcı ilişkisi sicillere genellikle ev alışverişi veya daha geniş manadan gayrimenkul satışı olarak yansımaktadır. Mesela, 71. Cemaatten Boyacı Osman Beşe, Rakoci Mahallesiindeki evini Boyacı Yovan'a 270 kuruşa satmıştır. Rakoci Mahallesi bir gayrimüslim mahallesi olmasına karşın daha önce de belirtildiği gibi Vidin'deki mahalleler dini kompozisyon bakımında keskin sınırlarla birbirinden ayrılmış değildir. Bu alışverişin şahitleri arasında da çeşitli bölüklerden yeniçeriler bulunmaktadır⁴⁶⁶. Gayrimüslimler ile yeniçeriler arasındaki ev alım-satımında Müslüman mahallesi

⁴⁶⁵ (VŞS 6:84a).

⁴⁶⁶ (VŞS 68:72b).

olarak geçen mahallelerde gayrimüslimlerin de ev satın alabildiklerini görmek mümkündür. Mesela Beşlüyan-ı sani ağası Şahsuvar Bey, kendisi ve kızkardeşinin ortak hissesi olan ve Şeyh Ahmed ahallesinde bulunan evi David oğlu Hekim Hayim isimli yahudiye 1.250 kuruşa satmıştır⁴⁶⁷. Vidin cebecibaşısıyken vefat eden Mehmed Kethüda Bey'in veraseti üzerindeki bir anlaşmazlık davasında da benzer bir olay görülmektedir. Mehmed Bey'in mirasında 1.200 kuruşluk kısım Yahudi İbrahim adında bir kişiye borcu olduğu için ayrılmıştır. Dolayısıyla aralarında bir alışveriş ya da borç ilişkisi olduğunu düşünmek yanlış olmaz⁴⁶⁸. Yine 49. Bölük Serdengeçti ağalarından olan Mustafa Çavuşzade Mehmed Ağa, Kutuh karyesi kinezi İstancol isimli kişi ile alacak meselesi yüzünden bir anlaşmazlık yaşamıştır. Mustafa Çavuşzade köydeki reayaların zimmetlerinde alacağı olduğunu, bunun bir kısmını alabildiğini bir kısmının ödenmediğini iddia etmiştir. Bu borç konusu muhtemelen reyanın ödemesi gereken vergilerle ilgili olmalıdır. Çünkü dava görülürken karyenin kinezi olan İstancol isimli zimmi, kendisinin Mustafa tarafından emin olarak borcu ödediğini ve elinde “fetva-i şerif” olduğunu ifade etmiş ve Mustafa Çavuşzade'nin alacağı olmadığına karar verilmiştir⁴⁶⁹.

Yeniçerilerin Vidin'de bulunan mülkleri, ev, bahçe, çayır, değirmen, hamam, dükkan gibi çeşitli gayrimenkullerden oluşur. Evlerin en küçüğü bir oda bir mutfak ve biraz avludan müteşekkil iken⁴⁷⁰; en büyükleri iki katlı, tahtani ve fevkani diye tabir olunan, dâhili ve harici olarak iki bölümde değerlendirilen sekiz odalı, iki mutfaklı ve iki avlulu evler⁴⁷¹ olarak tesbit edilebilir. Sicillerde çeşitli nedenlerle bahsi geçen evlerin çoğunluğu ise iki oda ve bir mutfaktan⁴⁷² oluşup hemen hemen

⁴⁶⁷ (VŞS 167:31b).

⁴⁶⁸ (VŞS 6:42b).

⁴⁶⁹ (VŞS 167:31b).

⁴⁷⁰ 6. Bölükten Mustafa Beşe'nin Arabacı Başı Mahallesindeki evi bir örnek olabilir. Bu ev bir oda, bir mutfak ve biraz avludan oluşmaktadır. (VŞS 6:50a). Benzer şekilde Şerif Mehmed Binbaşı'nın Bedreddin Mahallesindeki evi yine bir oda bir mutfak ve avludan oluşurken ek olarak bir kiler ve bir sayebend (gölgelik) de bulunmaktadır. (VŞS 6:54a).

⁴⁷¹ 41. Bölükten Serdengeçti ağalarından biri olan Seyyid Elhac Ağa'nın sahip olduğu ev büyük evlerden birine örnek olabilir. Bu ev haricen dört oda, bir ahır, bir odunluk, biraz avlu, dahilen dört oda, bir mutfak, bir mahzen, biraz avludan müteşekkildir. (VŞS 68:117b).

⁴⁷² 1. Bölükten Kara İbrahim Beşe'nin evi yaygın ev tipine iyi bir örnektir. Arabacı Başı Mahallesindeki ev, iki oda, bir mutfak ve bir miktar avludan oluşur. (VŞS 6:9a).

tamamı bir avlu ile çevrelenmiştir⁴⁷³. Oda ve mutfak her evde standart olarak bulunmasının yanında çoğu zaman başka işlevsel odalar ve bölümler de bulunmaktadır. Bunlar ahır⁴⁷⁴, anbar⁴⁷⁵, mahzen⁴⁷⁶, kiler⁴⁷⁷, samanlık⁴⁷⁸, su kuyusu⁴⁷⁹ gibi günlük hayatın işleyişinde gerekli olan alanlar ve yapılar olduğu gibi sayebend⁴⁸⁰, sayfiye⁴⁸¹, köşk⁴⁸² gibi yaşam alanlarını da içerir. Bu yaşam alanları hava koşulları uygun olduğunda ev dışında, açık havada oturma, yemek yeme, dinlenme gibi ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan mekanlar olmalıdır. Evlerin birçoğunda su kuyusu bulunmasının, Tuna kenarında bulunan bir şehir için oldukça normal olduğu düşünülebilir⁴⁸³.

Yeniçeriler, bu gayrimenkullerin tam mülkiyetine sahip oldukları gibi sadece belli oranda hisseleri tasarruf etme şeklinde de mülk sahibi oluyorlardı. Bu duruma bir örnek olarak 41. Bölükten Serdengeçti ağası olan Seyyid Elhac Ali Ağa'nın bazı hisselerine sahip olduğu mülkler sayılabilir. Bir tanesi sekiz odalı olmak üzere 3 tane evi kayıtlara geçmiş, varlıklı sayılabilecek bir kişi olarak, Seyyid Elhac Ali konak olarak tanımlanan bir mülkün dört hissesinden bir buçuk hissesine, varoşda bir hanın dörtte bir hissesine, Elhac Mona (Monla, Molla şeklinde de kullanılıyor) Mahallesiinde bir bağın yarı hissesine, Yerlofçe karyesindeki bazı binaların dört hissesinden bir buçuk hissesine sahiptir⁴⁸⁴. 42. Bölükten Çolak Hüseyin Beşe, Mustafa Paşa Mahallesiinde iki oda, bir mutfak ve haricen bir oda, bir samanlık, bir ahır ve içerde ve dışarıda iki avlu olan evin, on üç hissesine sahip olarak, kendi

⁴⁷³ 18. Yüzyıl ortalarında Rusçuk'taki evlerde ise mutfak ve kiler çok nadir bulunmaktadır. Hemen her evde bir mutfak bulunan Vidin'le karşılaştırıldığında bu durum dikkat çekicidir. Buna karşın ev büyüklükleri konusunda iki şehrin benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Genellikle iki odalı ve avlulu evler her iki şehirde de yaygındır (Topal & diğerleri, 2011:310-312).

⁴⁷⁴ (VŞS 68:117b), (VŞS 6:55b), (VŞS 167:4b), (VŞS 167:5a), (VŞS 6:90b), (VŞS 6:104b).

⁴⁷⁵ (VŞS 6:56b), (VŞS 167:31b).

⁴⁷⁶ (VŞS 167:8a), (VŞS 167:1a), (VŞS 167:4b), (VŞS 6:56a).

⁴⁷⁷ (VŞS 167:5a), (VŞS 167:17b).

⁴⁷⁸ (VŞS 167:17b), (VŞS 167:14a), (VŞS 167:4b), (VŞS 167:1a).

⁴⁷⁹ (VŞS 167:1a), (VŞS 68:117b), (VŞS 6:56a).

⁴⁸⁰ (VŞS 6:56a), (VŞS 167:5a), (VŞS 6:69a).

⁴⁸¹ (VŞS 167:14a).

⁴⁸² (VŞS 6:85a).

⁴⁸³ Su kuyusu Vidin evlerinde daha sık rastlanan bir unsur iken Rusçuk evlerinde su kuyusu, çeşme gibi bir su kaynağı unsuruna rastlanmamaktadır. Her ikisi de Tuna kenarında yer alan iki şehrin bu farklılığı ilgi çekicidir (Topal & diğerleri, 2011:310-312).

⁴⁸⁴ (VŞS 68:118a).

hisselerini Hüseyin Alemdar'a 216 kuruşa satmıştır⁴⁸⁵. Evin tamamının kaç hisseye ayrıldığı hakkında bir bilgi olmamakla beraber bu durum birden fazla kişinin aynı mülk üzerinde tasarruf hakkına sahip olabildiğini göstermektedir. Bu şekilde bir mülke hisseli olarak sahip olmak, miras paylaşımından kaynaklanmaktadır. Mirasa konu olan gayrimenkullerin, hak sahipleri arasında hisse olarak paylaştırılması ve bunların alınıp satılabilir oluşu ile bir mülkün hisseleri elden ele geçebilmiştir.

Yeniçerilerin sahip oldukları mülkleri ve bu mülklerin değerini satış işlemlerinden çıkarmak mümkündür. Genellikle bir yeniçeriden diğerine yapılan bu satışların kaydında hem mülklerin niteliklerini hem de kıymetlerini açıkça görebiliriz. Mesela, 1. Bölükten Kara İsmail Beşe ibn-i Abdullah'a ait olan iki oda bir mutfak ev, Tosun Seyyid Süleymana 170 kuruşa satılmıştır⁴⁸⁶. Buna karşın Serturna Hacı Şerif Ağa'nın dâhilen beş oda, tahtani üç oda, bir kiler, bir mutfak, bir sayebend, haricen iki oda, bir ahır, bir sayebend ve bir miktar avluyu içeren evi 4.200 kuruşa 1. Bölükten Sereski Seyyid Mehmed'e satılmıştır⁴⁸⁷. Ev fiyatlarının özelliklerine göre bu iki rakam arasında değiştiği söylenebilir. Ancak değirmen, dükkan, çayır gibi gelir getiren mülklerin satışında daha yüksek rakamlar söz konusudur. Tuna kenarında bulunan bir yerleşim birimi olarak Vidin'de pek çok değirmen bulunmaktadır. Bu değirmenlerin de büyük çoğunluğu yeniçerilere aittir⁴⁸⁸. Aynı zamanda şehrin esnafı da olan yeniçeriler çeşitli dükkanların tam ya da hisseli sahibidirler. Değirmen ve dükkân satış fiyatlarında da, tıpkı evlerde olduğu gibi mülkün niteliği ve büyüklüğü belirleyicidir. Değirmenler için kaç göz olduğu fiyatı değiştirebildiği gibi⁴⁸⁹, dükkânlarda ise içerisinde hangi malın satıldığı, konumu ve büyüklüğü fiyatını etkileyen unsurlardır. 42. Bölükten İbrahim Beşe, Mustafa Paşa

⁴⁸⁵ (VŞS 6:104b).

⁴⁸⁶ (VŞS 6:9a).

⁴⁸⁷ (VŞS 167:5a).

⁴⁸⁸ Bazı yeniçerilerin elinde birden fazla asiyab bulunmaktadır. Mesela Belgrad sakinlerinden olan ve 39. Bölüğün neferlerinden olan İbiş Ağa'nın, Belgrad'ın köylerinden olan Lom-ı Zir köyünde 3 göz ve Lom-ı Bala köyünde 3 göz ve Çevran'de 2 göz asiyabı bulunmaktadır. (VŞS 167:32a).

⁴⁸⁹ Değirmenlerin tek başına satışı söz konusu olmadığı durumlarda, fiyatını tesbit etmek mümkün olmamaktadır. Mesela 12. Bölükten Serdengeçti Ebubekir Ağa'nın mülkleri arasında Dolgosifçe karyesinde 4 taş ve bir bab asiyab, yine bunun üzerinde 4 taş ve bir bab asiyab, Karvadol karyesinde 4 taş ve bir bab asiyab, bir bab başka bir asiyab, yirmi taş ve 5 bab bir asiyab bulunmaktadır. Ancak bu asiyablar ev ve köşk gibi başka taşınmazlarla beraber 5.000 kuruşa satıldığı için fiyatlarını belirlemek mümkün değildir. (VŞS 6:85a).

Mahallesindeki kasab dükkânını 77. Cemaatten İslam Beşe'ye 360 kuruşa satarken⁴⁹⁰, aynı mahallede yer alan üstelik 'iki kepenk' ferace dükkânı 42. Bölükten Hüseyin Ağa tarafından Serdengeçti ağalarından olan Ebubekir Ağa'ya 310 kuruşa satılmıştır⁴⁹¹. Bir başka örnekte ise dâhilen üç, haricen iki odalı bir mutfak ve iki avlulu bir ev ile birlikte çeşitli büyüklüklerde on altı aded dükkân ve bir kahve hane 5.251 kuruşa Serturna mütekaidi olan Seyyid Mustafa tarafından Evliya Efendi ve kızkardeşi Fehime Hanım'a satılmıştır⁴⁹². Serturna Seyyid Mustafa Ağa'nın Evliya Efendi'ye sattığı mülkler bununla sınırlı değildir. Bit Pazarı yakınında dâhilen bir oda ve bir mutfak, haricen ise tahtani ve fevkani olup 5 oda, bir mutfak, bir ahır, kahve ocağı, avlu ve iki dükkânı içeren mülkünü de 1.530 paraya Seyyid Mehmed Ağa'ya satmış, Seyyid Mehmed Ağa'da bu satışı takiben mülkün yarı hissesini karısı Fehime Hanım'a 1.000 kuruşa satmıştır⁴⁹³. Buna ek olarak yine Seyyid Mustafa Ağa'ya ait olan meyveli ve meyvesiz ağaçları, 6 adet reaya evini içeren bağçesi, 661 kuruşa yine Evliya Efendi'ye satılmıştır. Evliya Efendi bu satışın ardından bu mülkü yeğeni olan Seyyid Abdullah'a aynı bedel karşılığında satmıştır⁴⁹⁴. Seyyid Mustafa Ağa'nın vefatının ardından, bütün olarak satılan bu mallarının dışında, varisleri olan Fatma, Abide, Arzu ve Aişe tarafından, Sahra mukataası içinde çiftlik ve çiftlik içerisinde iki kahve ocağı, üç odalı taştan bir ev, alt katında ahır, taştan bir su kuyusu, bir anbar, bir sayebend ve avluyu içeren bina ve bu binayı kapsayan bahçe ve bağın altı hissesi 750 kuruş 15 paraya Seyyid Mehmed Ağa, Seyyid Hasan Ağa ve Hanife Şerife Hanım'a satılmıştır⁴⁹⁵. Belli hisseleri satılan bağ, değirmen ve bahçeler de bulunmaktadır. Bu satışların meblağı fazla görünmemekle birlikte, bütününün değeri düşünüldüğünde bu tip taşınmazların daha kıymetli olduğu anlaşılabilir. Vidin mahkemesi katibi olan Hafız Ali Efendi'nin altmış bin asmayı içeren bağı, 7 asiyabı, 7 kürûmî bağ, bağ içerisinde çardak, sekiz kovan, yedi boğa, yedi inek, iki çift öküz, iki araba, bir bargir ve çeşitli çiftlik hayvanlarından oluşan mülklerinin 9 hissesini 393 kuruş 30 paraya Arif

⁴⁹⁰ (VŞS 68:113a).

⁴⁹¹ (VŞS 68:123a).

⁴⁹² (VŞS 6:55b).

⁴⁹³ (VŞS 6:55b).

⁴⁹⁴ (VŞS 6:56b).

⁴⁹⁵ (VŞS 6:56a).

Veli'ye satmıştır⁴⁹⁶. Burada da görüldüğü gibi hisse satışı sebebiyle mülklerin tek tek fiyatını tesbit etmek mümkün olmamaktadır. Ancak bazı kayıtlardan genel bir fikir edinmek daha kolaydır. Mesela yeniçeri ağalarından biri olan Salih Ağa'nın oğullarından olan Ebubekir Ağa, Polomiye mukataasına dâhil olan Yerlofçe karyesinde iki göz asiyab, bir bağ, bir bağçe, çayır ve üzerinde bulunan binaları 5.000 kuruşa satın almış, tapu resmini de Polomiye mukataasının voyvodası olan Hasan Ağa'ya ödeyerek tapu temessükünü almıştır⁴⁹⁷. Bu kayıttan hem asiyab ve bağ- bahçe fiyatları ile ilgili bir çıkarım yapmak olasıdır hem de satış işleminin bir başka boyutunu anlamak imkân dâhilindedir. Resmi olarak yapılan alım-satım işlemlerinde bir "tapu resmi" ödenmek zorundadır. Bu işleme resmen "tapuya almak" dendiği için ödenmesi gereken vergi normal satış bedelinin dışında ama yere, duruma, başka talep olup olmamasına ya da toprağın verimine göre değişen bu bedelin belirli bir oranına tekabül etmektedir. Tapu resmi denen bu vergi toprağın ya da gelirin yönetim şekillerine göre, sorumluluğu olan veya o yerdeki vergi tasarruf hakkını elinde bulunduran kişi tarafından toplanmaktadır.

Sicil defterlerindeki bazı kayıtlarda, bir mülkün kısa süre içerisinde el değiştirdiği de görülmektedir. Bu duruma birkaç örnek verilebilir. Mesela 1. bölükten Sereski Seyyid Mehmed Alemdar, 25 Cemaziyelahir 1209'da Turnacı Hacı Şerif Ağa'dan 4.200 kuruşa aldığı dahilen 5 oda, tahtan, üç oda, bir kiler, bir mutfak, bir sayebend; haricen iki oda, bir ahır, bir sayebend ve avlulu evi, 9 Receb 1209'da Ali Efendi'ye aynı paraya satmıştır. İlk satış işleminin şahidleri arasında Pazvantoğlu Osman varken, ikinci satış işlemine İsbiri Elhac Mustafa şahid olmuştur⁴⁹⁸. Bu iki kişinin birbirleriyle olan sosyal bağlantısı daha sonraki bölümde ele alınacak olmakla birlikte, her ikisinin de Vidin şehrinin 'saygın' ve zengin kişileri olduğu, birbirlerinin çıkarımı kollama hususunda işbirliği yaptıklarını düşündürecek ortaklıklar bulunmaktadır. Bu davalara şahit olmaları bir tesadüfün eseri olabileceği gibi, alım-satım yapan kişilerin sosyal olarak aynı çıkar grubuna dâhil oldukları/olmak istedikleri/olmak zorunda kaldıkları gibi başka olasılıkları da

⁴⁹⁶ (VŞS 167:1a).

⁴⁹⁷ (VŞS 68:85b).

⁴⁹⁸ (VŞS 167:5a).

düşündürmektedir. Neticede ekonomik ve sosyal anlamda idareci kliğinin lideri ya da üyesi olan bu kişilerin toplumun diğer üyeleri üzerinde gizli ya da açık bir yaptırım gücü olacağı açıktır. Tartışmaya açık olan bu çıkarım, bir fikir yürütme ve olaylara farklı bir açıdan bakma çalışması olarak ele alınmalıdır. Alım satımın kısa bir süre içerisinde gerçekleştiği bir diğer olay da 62. cemaatten Fethüislamı Turmuş Ağa'nın, Ayşe Hatun Mahallesiindeki iki oda, bir mutfak ve bir taş mahzenli evini, 49. bölükten Ahmed Ağa'ya 900 kuruşa satmasıdır. 3 Receb 1209 senesinde gerçekleşen bu satıştan iki gün sonra ev el değiştirmiş, Ahmed Ağa tarafından, Said ağaya aynı paraya satılmıştır⁴⁹⁹. Satış bedelinde de bir değişme olmadığı için kısa süre sonra el değiştiren bu evlerin kar amaçlı alındığını düşünmek pek doğru olmamakla birlikte alıcının bu kadar kısa bir süre içinde mülkü yeniden satması konusunda sadece spekülasyon yapılabilir.

Asiyab, tarla ve bahçe gibi mülklerin yanında hamam gibi sıhhi ihtiyaçları karşılayacak taşınmazlar da satışa konu olmuştur. Pazvantoğlu Osman'ın hazinedarı olup, ölümünden sonra Vidin muhafızı olan Molla İdris, Çeribaşı Mahallesiindeki hamamın üç hissesine ve hamama yakın fevkani ve tahtani odalar, bir ahır ve sokak tarafında dört adet dükkana sahip olan Fehime Molla Hanım'dan 2.000 kuruşa satın almıştır⁵⁰⁰.

Alım-satım işlerinin ayrılmaz bir parçası olarak mülk anlaşmazlıkları da sicillerde kaydedilen olaylar arasındadır. Genellikle bir kişiye ait olan bir mülkün bir başkası tarafından haksız yere kullanılması durumu ile özetlenebilecek bu anlaşmazlıklar, mahkemeye taşındığında karar vermek için şahitlerin dinlenmesi gerekmiştir. Bu davalardan biri 64. Cemaatten Seyyid Mehmed Emin Beşe'nin Karaman Mahallesiindeki evini rehin vermesidir. Bu mülke 35. Bölükten Seyyid İbrahim Beşe sahip çıkınca, Mehmed Emin Beşe meseleyi kadıya taşımış ve mülkün kendisine ait olduğu onaylanmıştır⁵⁰¹. Benzer bir olay 17. Bölükten Kara Hüseyin Beşe'nin, Balık Pazarında iki dükkân, bir ev, evin eşyaları, beşyüz altın, iki bağ ve asiyabdan

⁴⁹⁹ (VŞS 167:8a).

⁵⁰⁰ (VŞS 167:42a).

⁵⁰¹ (VŞS 68:82a).

oluşan mülklerinin 25. Cemaatten Molla Ahmed tarafından ‘fuzuli zapt edilmesi’ni kadıya şikâyet etmesidir. Ayrıca davası görülmediği için padişaha bir şikâyetname de yazmıştır. Vezir İzzet Ahmed Paşa’nın emri ile Vidin mahkemesinde davanın görülmesi emredilmiş, kadının bu emre uyulduğu ve mahkemenin sonucunu bildirdiği kayda göre de, 25. Cemaatten Molla Ahmed’in haklı olduğu anlaşılmıştır⁵⁰².

Sicillerde kaydedilen alım-satım, vesayet, miras, anlaşmazlık gibi davalarda şuhudü’l-hâl olarak isimleri kayda geçen şahısların kimler olduğu da önemli bir konudur. Bir yeniçeri şehri görünümünde olan Vidin’de, sicil kayıtlarında bahis konusu olan kişilerin neredeyse tamamının yeniçeri olmasının yanında şahitlerin de neredeyse tamamı yeniçerilerden oluşmaktadır. Bu durum gayrimüslimlerin müdahil olduğu davalarda da değişmemektedir. Gayrimüslimler birbirleri arasındaki alı-satım işlerini sicile kaydettirdiklerinde genellikle bir iki yeniçerinin şuhudü’l-hal listesinde olduğu görülmektedir. Kayıtlarda en az şahit sayısı üç⁵⁰³ iken en fazla yirmi beş⁵⁰⁴ kişiye ulaşmaktadır. Çeşitli bölük, cemaat ve sekban gruplarına tabi olan yeniçeriler dışında şahidler arasında ulemadan kimselerde bulunmaktadır. Kadı⁵⁰⁵, müftü⁵⁰⁶, hafız⁵⁰⁷, müderris⁵⁰⁸, hevace-i mekteb⁵⁰⁹, imam⁵¹⁰, müezzin⁵¹¹, mahkeme katibi⁵¹², nakib⁵¹³, nakib’ül eşraf⁵¹⁴ görevinde bulunan kişiler de şuhudü’l-

⁵⁰² (VŞS 68:111b).

⁵⁰³ 42. Bölükten Uzun Ali Beşe’nin, annesine ait olan hisseyi vasiden teslim aldığına dair davada, üç şahit bulunmaktadır; Cebeci Osman Ağa, Mukabeleci Hasan Efendi, Yerlü Ağası Şerif İbrahim Beşe. (VŞS 68:90b).

⁵⁰⁴ Serdengeçdi Ağalarından Elhac Abdi Ağa’nın veraset işlerinin hali ve kendisi o anda şehirde bulunmayan Abdi Ağa’nın kardeşi Salih Beşe’nin hakkını zabt ve hıfz için vasi tayini meselesinde yirmi beş şahit bulunmaktadır. (VŞS 68:98a).

⁵⁰⁵ Polomiye kazasında bulunan Kara Lom kasabasında mevut Çavuş Camii yanındaki çeşmenin tamir meselesinde, müteveli değişimi olmuştur. Vidin müftüsü Hafız Abdurrahman Efendi’nin yerine 4. Cemaatten Elhac Mehmed müteveli olmuştur. Bu davanın şahidleri arasında Evliya Mehmed Sami Efendi bulunmaktadır. (VŞS 6:42a); (VŞS 6:64b).

⁵⁰⁶ (VŞS 68:98a); (VŞS 6:44b); (VŞS 6:64b); (VŞS 6:99b); (VŞS 167:8a).

⁵⁰⁷ (VŞS 68:83b); (VŞS 68:98a); (VŞS 6:42a); (VŞS 6:64b); (VŞS 167:8a).

⁵⁰⁸ (VŞS 6:42a).

⁵⁰⁹ (VŞS 167:8a) Hevace-i Mekteb Numan Efendi.

⁵¹⁰ Kara Lom kazasında Çavuş Camiinin tamiri ve mütevellisi ile ilgili davada şahidler içinde Çavuş Camii imamı Seyyid İbrahim Efendi bulunmaktadır. (VŞS 6:42a); (VŞS 6:53a); Tabakhane İmamı (VŞS 6:68a); (VŞS 167: 8a); Debbag Pervane camii imamı (VŞS 167:56a).

⁵¹¹ (VŞS 6:64b); (VŞS 167:8a); (VŞS 167:65a).

⁵¹² (VŞS 6:99b).

⁵¹³ (VŞS 167:8a) Nakib İbrahim Efendi.

⁵¹⁴ (VŞS 167:71b).

hal listesinde yer almış unvanlılardır. Bununla beraber şahitler arasında üstlendikleri görevin de belirtildiği kişiler bulunmaktadır. Bu görevler bazen kişinin askeri ya da ulema sınıfından hangisine dâhil olduğu konusunda bir fikir vermeyebilir. Mütevellilik bu şekilde bir görevlendirme olarak göze çarpar. Dolayısıyla görevleri belirtilen şahitleri ayrıca belirtmek gerekmektedir. Mukabeleci⁵¹⁵, katib-i nazır⁵¹⁶, muhızır⁵¹⁷, müteveli-i hünkar⁵¹⁸, hevacegan-ı divan-ı hümayun,⁵¹⁹ mühürdar, divandar, katib-i hazine, hüddam⁵²⁰, beytümalcı⁵²¹ gibi kişiler şahitler arasında özel görevleri ile belirtilen kişilerdir.

Şühudü'l-hal arasında yer alan yeniçerilerden sıklıkla ismi geçen kişilerden en önemlisi İsbiri Elhac Mustafa'dır. Serdengeçti Ağalarından⁵²² olan İsbiri Mustafa⁵²³ Vidin'de zahire mübayaacısı⁵²⁴ olarak da görev yapmıştır. Ayrıca Vidin'de Elhac Abdi evkafının ve Tevfiki Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği mekteb ve buzhaneyi içeren vakfın mütevellisidir⁵²⁵. Kendisinin evi Cami-i Cedid mahalesinde olub⁵²⁶, 1221 yılı Şaban ayından önce öldüğü anlaşılmaktadır⁵²⁷. Elhac Mustafa'nın adı pek bir çok kez şahitler arasında zikredilmektedir. Bu durum, yakın çevresinin davalarında bulunması ile ilgili olabileceği gibi kendisinin toplumda 'saygın' bir kişi

⁵¹⁵ Mukabeleci: Kapıkulu atlı ve yaya askerinin maaş ve künye defterini tutan ve bunları muhafaza eden görevlidir (Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, 2011:489).(VŞS 68:90b); (VŞS 6:65a).

⁵¹⁶ Katib-i Nazır Seyyid İbrahim Efendi (VŞS 6:65a).

⁵¹⁷ (VŞS 6:106b), (VŞS 167:74a).

⁵¹⁸ Müteveli-i Hünkar Halil Efendi sicillerdeki üç kayıta şahid olarak geçmiştir. Bu üç davada da borç meselesi vardır. Elhac Ferruh Mahallesi sakinlerinden 64. Cemaatten Pehlivanoğlu Elhac Mehmed'in kızı ve 12. Bölükten Bıkoççeli Salih Ağa'nın boşandığı eşi olan Fatma Hatun'un, eski kocasından alacağı hususundaki davada şahid olarak Halil Efendi'nin adı geçmektedir. (VŞS 167:34b,36b). Fatma Hatun'un alacağına karşılık elde ettiği mülk hissesini Memiş Ağa'ya satması hususunda şahid (VŞS 167:36b).

⁵¹⁹ Hevacegan-ı divan-ı hümayun Şerif Efendi, Mühürdar Rüstem Efendi, Divandar Hafız Ahmed Ağa, Katib-i hazine Said Ağa üç davada da şahid olarak bulunmuşlardır. Bu davaların üçü de Vidin muhafızı Osman Paşa'nın silahdarı Hasan Ağa'nın mülk alımıyla ilgilidir. (VŞS 167:56a,57a).

⁵²⁰ (VŞS 167:74a).

⁵²¹ (VŞS 167:74a).

⁵²² (VŞS 68:98a); (VŞS 6:119a).

⁵²³ Kendisinin Pazvantoğlu Osman ile yakın ilişkisi olduğu, Pazvant'ın davalarında da şahit olması ile ortaya çıkmaktadır. Pazvantoğlu Osman ile ilgili bölümde bu ilişkiden bahsedilecektir.

⁵²⁴ (VŞS 68:106b).

⁵²⁵ (VŞS 6:26b,105b).

⁵²⁶ İsbiri Elhac Mustafa Ağa'nın eşi Fatma Hanım'ın vefatı ve veraseti kaydında Cami-i Cedid Mahallesi sakin oldukları anlaşılmaktadır. 22 Cemaziyelahir 1220 tarihli kayıta vefat eden Fatma Hanım'ın 5.510 kuruşluk bir mirası olduğu ve bunun 1.115 kuruşunun İsbiri Elhac Mustafa'ya kaldığı görülmektedir (VŞS 53:5b).

⁵²⁷ 24 Şaban 1221 tarihli bir kayıta İsbiri Elhac Mustafa'dan müteveffa olarak bahsedilmektedir. (VŞS 53:50a).

olması ile de açıklanabilir. Serdengeçdi ağalarından Elhac Abdi Ağa'nın veraset işlerinin halli ve kardeşi Salih Beşe'ye kalan kısmın muhafazası hususu ile ilgili davada⁵²⁸, Kara Lom kasabasındaki çeşme tamiri ve vakıf mütevellisi meselesinde⁵²⁹, Serturna tekaüdlerinden Esseyid Mustafa Ağa'nın mirası ve miras anlaşmazlığı davasında⁵³⁰, Vidin mahkemesi kâtibi Hafız Ali Efendi'nin veraseti ve mülk satışı ile ilgili davada⁵³¹, Mehmed Efendi'nin veraseti ve mülkünün Pazvant'a satılması davasında⁵³², 1. bölükten Seyyid Mehmed Alemdar ile Ali Efendi arasındaki alım-satım kaydında⁵³³, 12. Cemaatten Sereski Hızır Alemdar'ın veraseti ve akabinde mülk menzilinun satış işleminde⁵³⁴, 5. bölükten Kara Ahmed'in veraseti ile ilgili anlaşmazlık davasında⁵³⁵, Afife Hatun'un Pazvantoğluna mülk satışı kaydında⁵³⁶, 82. Cemaatten Pasbanzade İbrahim ve kardeşi Osman Ağa'nın ortak mülklerinde İbrahim'in hissesini, Osman Ağa'nın bir mülkü ile değiştirmesi davasında⁵³⁷, 30. Cemaatten Ali Ağa'nın da hissesinin bulunduğu mülkün Hadice Hatun'a satılması davasında⁵³⁸ ve bunlara benzer bir kaç davada⁵³⁹ daha İsbiri Elhac Mustafa Ağa'nın şahidler listesinde yer aldığı görülmektedir.

2.6. VİDİN YENİÇERİLERİNDE TEREKE YÖNETİMİ

Tereke kayıtları genellikle sicil defterlerinin içinde yer almakla birlikte, bazı büyük şehirlerde ayrı defterler olarak da tanzim edilebilir. Vefat eden kişinin geride kalan menkul ve gayrimenkul her türlü mal ve mülkün, alacak, borç, vasiyet, bağış gibi gerekçelerle taksimının ayrıntılı bir envanteri olan terekeler, belli bir dönemde, belli toplumsal gruplara ait kişilerin servetleri, serveti oluşturan maddi unsurlar ve araçlar, kullanılan araç-gerecin niteliği ve teknolojisi gibi konularla ilgili veri sağladığı gibi, belli bir bölgedeki insanların yaşam şekli, konfor biçimleri, lüks ve

⁵²⁸ (VŞS 68:98a).

⁵²⁹ (VŞS 6:42a).

⁵³⁰ (VŞS 6:44b).

⁵³¹ (VŞS 167:1a).

⁵³² (VŞS 167:4a).

⁵³³ (VŞS 167:5a).

⁵³⁴ (VŞS 167:5a,5b).

⁵³⁵ (VŞS 167:15b).

⁵³⁶ (VŞS 167:21a).

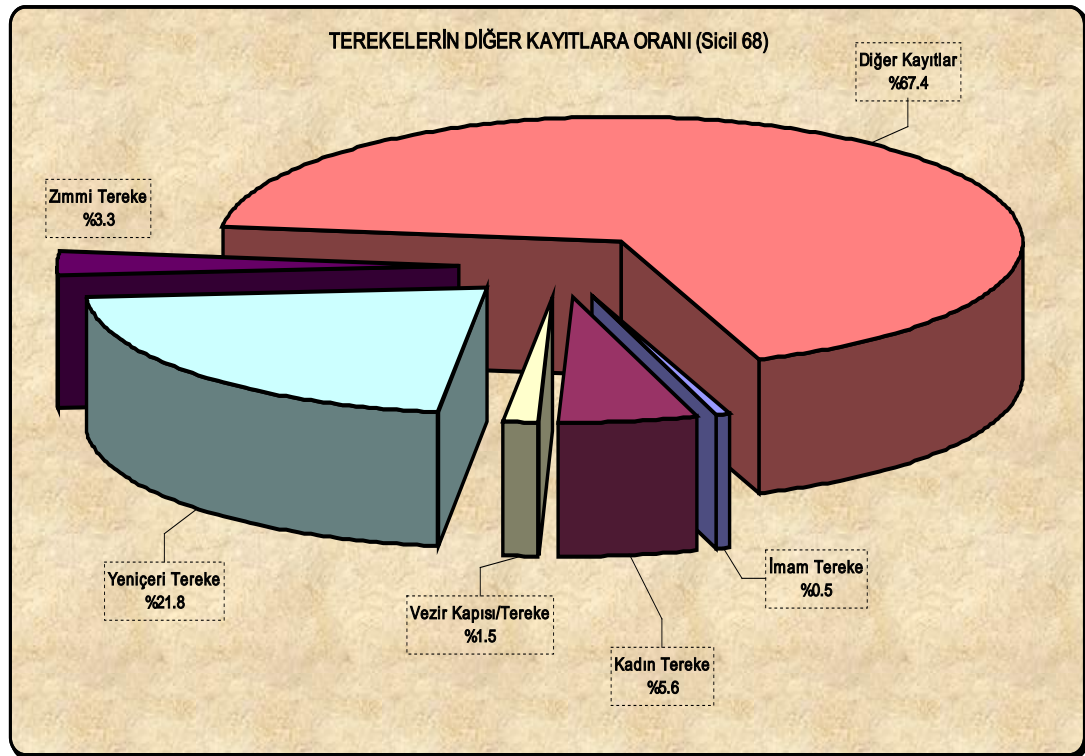
⁵³⁷ (VŞS 167:21b).

⁵³⁸ (VŞS 167:56a).

⁵³⁹ (VŞS 6:,60a,84b,107a,121b).

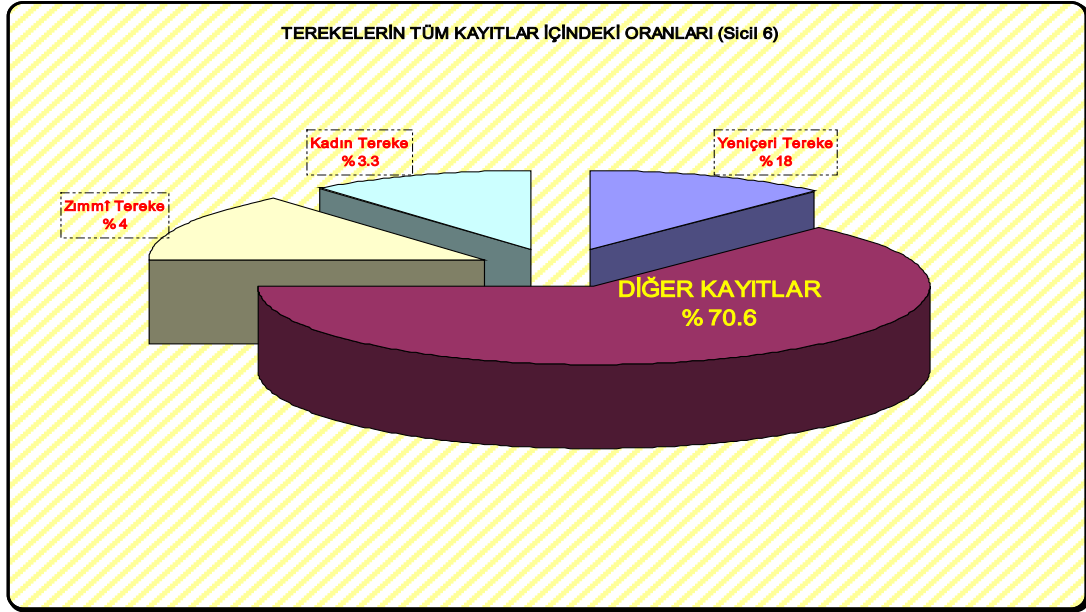
harcama kavrayışları, üretim mekânları, üretimin türü ve kapasitesi, ticari ilişkiler ve yöntemler gibi pek çok konuda da çıkarmı yapmayı sağlayacak bilgiler sunmaktadır⁵⁴⁰. Bu çalışmada incelenen siciller tereke anlamında oldukça zengindir. Aşağıda, çalışmamızda kullandığımız dört sicil defterinin içinde yeniçeri terekelerinin oranını görmek mümkündür:

Tablo 14. 68 No'lu Vidin Şeriye Sicili'nde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.

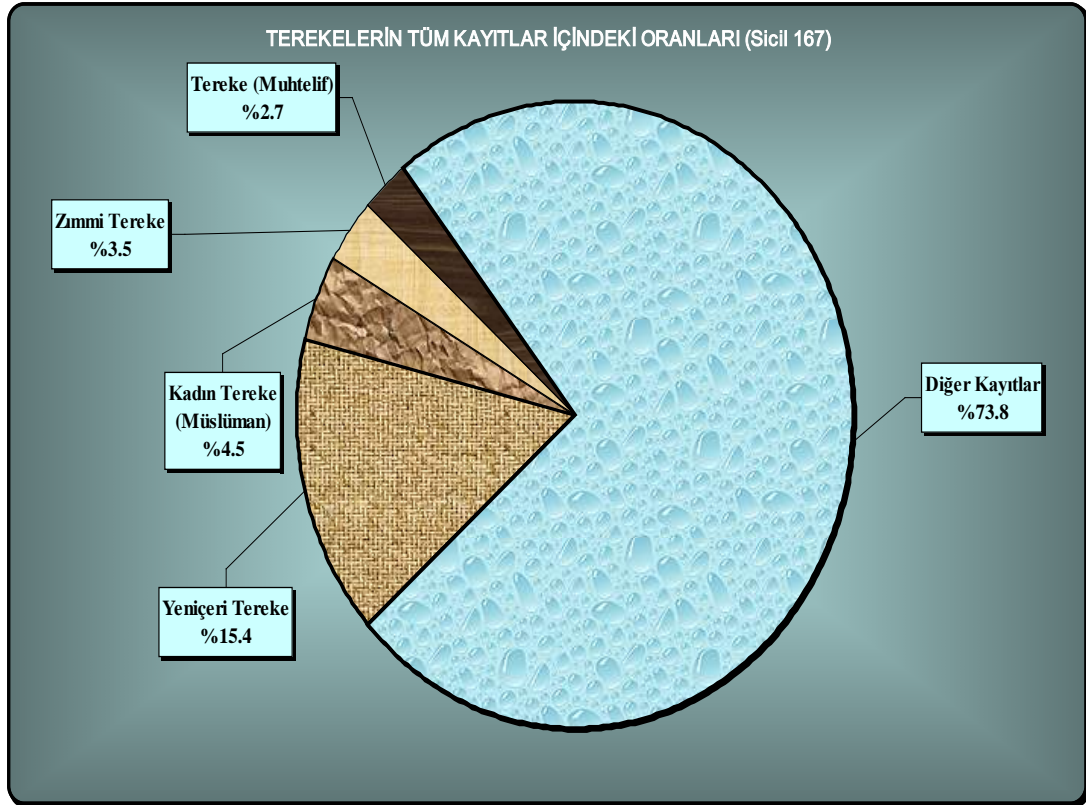

⁵⁴⁰ (Barkan, 1993:1-2).

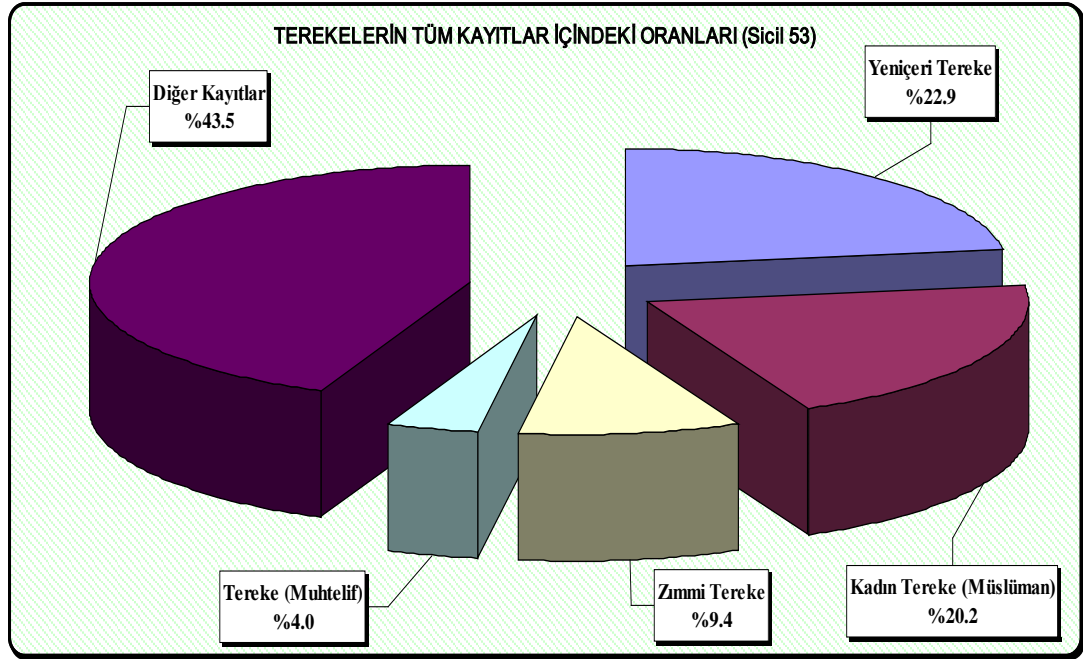
Tablo 15. 6 No'lu Vidin Şeriye Sicili'nde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.

Tablo 16. 167 No'lu Vidin Şeriye Sicili'nde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.

Tablo 17. 53 No'lu Vidin Şeriye Sicili'nde Yer Alan Terekelerin Sosyal Gruplara Göre Dağılımı.

Tablolardan da anlaşıldığı üzere incelenen dört defter içerisinde önemli ölçüde yeniçeri terekelerine ait veri bulunmaktadır. Bu durum Vidin şehrinin bir yeniçeri şehri olduğunu gözler önüne sermektedir. Şehir sakinlerinin yaşam biçimleri ve standartları üzerine bir çıkarım yapabilmek için yeniçerilerin yaşam şekillerini, ilişki ağları ile siyasal ve ekonomik tutumlarını mercek altına almak gerekir. Çünkü istatistik olarak bakıldığında yeniçeri terekelerinin incelenmesi, gündelik hayatın içerisinde hem kendilerinin hem de eşleri, çocukları, akrabaları ile tümüyle yeniçeri yaşam biçiminin koşullarından etkilenen ve buna göre biçimlenen büyük bir topluğu gözlemlemek anlamına gelir.

Yeniçerilerin vefatından sonra terekelerinin nasıl dağıtıldığı ilginç bir konudur. Mirastan hakkı olanlara yapılan dağıtım İslami kurallara göre yapılmaktadır. Ancak vârissiz olarak ölen yeniçeriler ile mirasçı olarak yalnızca eşi bulunan yeniçerilerin miraslarının tabi tutulduğu uygulama dikkat çekicidir. Arkasında bir mirasçı bırakmadan vefat eden yeniçerilerin terekesi tamamen beytülmal kalır. Bu kişilerin terekesi beytülmal emini tarafından hazine için kabz edilir. Beytülmal emini bazı durumlarda kendine bir vekil atayabilir. Mesela, 3. Bölükten Berber İsmail Beşe

ibn-i Abdullah'ın vefatından sonra varisi olmadığı için terekesi beytülmal kalmış, Yeniçeriler beytülmal emini olan Serturna Abdullah Ağa tarafından bu malların idaresi için vekil olarak da cemaatin Çorbacısı Osman Ağa atanmıştır⁵⁴¹. Buna benzer pek çok örnek bulmak mümkündür⁵⁴². Vârissiz vefat eden yeniçerinin öncelikle malları ve bu mallarının kıymeti listelendikten sonra toplam değeri bulunur. Bu toplamdan cenaze için yapılan masraflar (teçhiz, tekfin ve tedfin), resm-i adi, resm-i kısmet⁵⁴³, katibiyye, hüddamiyye, çukadariyye, kaydiyye, ihsariyye, resm-i emin-i mumaileyh gibi vergiler ve kalemiye-i katib-i yeniçeriyen, ücret-i vekil-i beytülmal, ücret-i çukadar, nevbetci, dellaliye ve mezar yeri için verilen ücret gibi harcamalar çıkarıldığında geri kalan kısım beytülmal eminine teslim edilir⁵⁴⁴.

Yeniçeri terekeleri kaydedilirken terekenin kıymeti bazen kuruş bazen de para olarak kaydedilmiştir⁵⁴⁵. Defterin genelinde para birimi anlamında bir bütünlük olmamakla beraber aynı kaydın içerisinde tek bir birim kullanıldığı gözlenmektedir.

⁵⁴¹ (VŞS 68:3a). (VŞS 6:82a).

⁵⁴² Buyruldu ile tayin edilen beytülmal emini Ali Ağa, bir terekenin tesbitinde kendine vekil olarak Ali Efendi'yi tayin etmiştir, (VŞS 68:22b). 9. Cemaatten Yusuf Beşe ibn-i Abdullah'ın terekesini beytülmale aktaran beytülmal emini Celi Mustafa Ağa'nın vekili 2. Cemaatin çorbacısı Osman Ağa'dır, (VŞS 68:81a). 26. Sekbanların Abdullah Beşe'nin terekesi yeniçeri beytülmal emini İbrahim Ağa tarafından beytülmale aktarılır (VŞS 68:98b). 1. Cemaatten Katib Monla Süleyman ibn-i Abdullah'ın terekesini Yeniçeri beytülmal emini Muhiddin Ağa'nın vekil 98. Cemaatin çorbacısı Ahmed Ağa'yı tayin etmiştir, (VŞS 6:27b). 6. Bölükten Mustafa Beşe ibn-i Mahmud'un verasetinin beytülmale aktarılması Yeniçeri ağası Muhiddin Ağa tarafından vekil kılınan 98. Cemaatin çorbacısı Ahmed Ağa tarafından yapılmıştır, (VŞS 6:106b). Beşlüyan-ı hamış neferi olup vefat eden Mustafa Bölükbaşı ibn-i Abdullah'ın veraseti Beytülmal-i amme ve hassa emini Beşlüyan-ı samin Zaimzade Şehsuvar Bey iltimasıyla yapılmıştır, (VŞS 6:112a). 39. Bölükten Sarı Mustafa Beşe'nin terekesini tahrire görevli Yeniçeri katibi Ali Efendi tarafından vekili olan 98. Cemaatin Çorbacısı Ali Ağa'dır, (VŞS 6:119a). 10. Bölükten Osman Beşe ibn-i Abdullah'ın terekesini beytülmale aktaran Ali Ağa tarafından vekil olan 98. Cemaatin çorbacısı Ahmed bin Mustafa'dır, (VŞS 6:125a). Yeniçeri ağası Hafız Mustafa Ağa'nın tebaasından olan Hüseyin ibn-i Abdullah'ın varisi olmadığı için terekesi beytül mal emini olan Ağa'nın vekil tayin ettiği 98. Cemaatin çorbacısı Hüseyin Ağa ibn-i Ali iltimasıyla beytülmale aktarılır, (VŞS 167:15a).

⁵⁴³ Resm-i kısmet, kassam ya da kadının tereke taksiminden alacağı bedeldir. Barkan'a göre mirasçılara kalan miktarın binde onbeş veya yirmisi kadardır (Barkan, 1993:3).

⁵⁴⁴ Barkan'ın belirttiğine göre, miras işleri kadı denetiminde yapıldığı için bu işlemde kaynaklı bedelin/ tahsil edilen verginin, kadıya kalması gerekir. Ancak bazı durumlarda, daha doğrusu askeri grup mensuplarına ait mirasların taksiminden meydana gelen verginin bazen mahallin kadısı için değil kazasker hesabına toplanması mümkündür. Bu nedenle askeri nüfusun yoğun olarak bulunduğu yerlere kazasker tarafından askeri kassam denilen özel görevliler gönderilir ve askerilerin terekesinden gelecek vergiler onun tarafından toplanır. Ya da kadı tarafından vefat eden askerilerden hâsil olan vergi toplanıp, muhafaza edilip, kazasker tarafına yollanır (Barkan, 1993:4). Ancak yoğun askeri nüfusa sahip Vidin'de, incelediğimiz sicil defterleri çerçevesinde bir askeri kassamın adına ya da namına rastlanmamıştır.

⁵⁴⁵ 1690- 1808 tarihleri arasında 1 Osmanlı Kuruşu = 40 Para = 120 akçedir (Pamuk, 2003:178).

Sicillerde kayıtlı yeniçeri terekelerinde mirasa konu olan en az miktar kuruş cinsinden 17 kuruş 16 paradır. 26. Sekbanların Abdullah Beşe'ye ait olan bu tereke toplamı, varisi bulunmadığı için beytülmal emini İbrahim Ağa vasıtasıyla beytülmale aktarılmıştır. Harcamalar çıkarıldığında hazineye aktarılan meblağ 2 kuruş 32 paradır⁵⁴⁶. Para cinsinden kaydedilmiş olan en az tereke tutarı ise 97. Cemaatten Hasan Beşe ibn-i Abdullah'a ait olan 700 para değerinde olan terekedir. Harcamalar yapıldığında geriye kalan miktar 131 paradır⁵⁴⁷.

En yüksek miktarda olan tereke tutarı ise kuruş cinsinden 21. Bölükten İsmail Ağa'nın terekesidir. Toplam tutar 22.000 kuruş değerindedir. Harcama tutarı 616 kuruş olup baki kalan miktar mirasçılara taksim edilmiştir⁵⁴⁸. Para cinsinden kaydedilmiş olan en çok tereke tutarı 56.848 para olup 45. Bölükten Osman Efendi ibn-i Abdullah'a aittir. 28.440 para olarak belirtilen harcamalar çıkarıldıktan sonra geri kalan miktar mirasçılara taksim edilmiştir⁵⁴⁹.

Varisi olmadığı düşünülerek beytülmal emininin muhafazasına bırakılan tereke üzerinde hakkı bulunduğunu isbat eden bir varis/hak sahibi çıkarsa terekenin bedeli kendisine iade edilmektedir. İncelediğimiz sicillerde buna benzer olaylar kaydedilmiştir. Mesela, Rakoçi köyünde vefat eden İbrahim Beşe'nin terekesi, varisi olmadığı zannıyla beytülmal emince teslim alınmışken, mahkemede İbrahim Beşe'nin amcaoğlu olduğunu isbat ederek hak sahibi olduğu ortaya çıkan Yusuf Beşe ibn-i Ömer'e devredilmiştir⁵⁵⁰. Benzer şekilde 33. Sekbanlardan Kır Mustafa Beşe'nin varisi yok zannedilerek terekesine Vidin Ağası Muhiddin Ağa tarafından vekil olan 98. cemaatin çorbacısı Ahmed Ağa marifetiyle, cenaze masraflarını karşılamak ve malının üçte birini 'vücu-ı birre' harcamak için zabt edilmiştir. Ancak erkek ve kızkardeşi olan kişiler, mahkemede akrabalık durumlarını isbat ederek terekeden hak sahibi olmuşlardır⁵⁵¹. 39. Bölükten Bıçakçı Memiş Beşe'nin varisi olmadığı düşünülerek terekesi beytülmale aid sayılmıştır. Beytülmal emininin

⁵⁴⁶ (VŞS 68:98b).

⁵⁴⁷ (VŞS 68:121b).

⁵⁴⁸ (VŞS 6:91b).

⁵⁴⁹ (VŞS 167:13a).

⁵⁵⁰ (VŞS 68:7a).

⁵⁵¹ (VŞS 6:96a).

vekili olan 98. Cemaatin çorbacısı Mehmed Ağa tarafından emaneten alınan tereke, Memiş Beşe'nin annesi ve kızkardeşinin oğlunun varis olarak ortaya çıkmasıyla, Memiş Beşe'nin terekesinin bedelini hak sahiplerine teslim etmek için yeğeni Salih Beşe Kayyum tayin edilir⁵⁵². 12. Bölükten Mehmed Beşe'nin de varisi yok zannıyla el konulan terekesi, varislerinin çıkması ile, borçlarını ödemek ve kalan miktarı onlara ulaştırmakla görevli olan, vasi tayin edilen 82. Cemaatten Hasan Ağa'ya teslim edilmiştir⁵⁵³.

Varisi olmayan yeniçerilerin terekeleri beytülmale kalırken, varisleri bulunan yeniçerilerin mirasları da İslami usullere göre⁵⁵⁴ dağıtılmaktaydı. Hisselerini teslim almak için mahkemede ya da şehirde bulunmayan kimse kendine bir vekil tayin ederek mahkemede temsil edilir, kendisinin bir vekil seçmediği durumlarda mahkeme bu kişinin hakkını teslim etmek ve saklamak üzere bir vasi ya da vekil tayin ederdi⁵⁵⁵. 48. Bölükten Hüseyin Beşe ibn-i Mustafa'nın vefatından sonra mirası eşi Sultan, küçük kızı Fatma ve babası tarafından kızkardeşi Rukiye'ye kalmıştır. Kızkardeşi Rukiye Tırnovi'de ikamet ettiği için kendisine, 48. Bölükten İbrahim Beşe'yi vekil tayin etmiştir⁵⁵⁶. 23. Cemaatten Mahmud Beşe ibn-i Abdullah'ın cenaze işlemlerini yapmak ve geri kalan terekesinin dörtte üçünü varislere dağıtmak üzere vasi olarak tayin edilen eşi Hadice bint-i Ali, vekili 23. Cemaatin Sereskisi Ömer Ağa ibn-i Mustafa aracılığıyla mirasa sahip olmuştur⁵⁵⁷. Bu şekilde daha pek çok örnek vermek mümkündür. Terekede hak sahibi olan kadınların kendilerini mahkemede bir vekil aracılığıyla da olsa ifade etmeleri ve haklarının dini ve kanuni olarak korunuyor oluşu, kadınların Osmanlı toplumundaki görünürlükleri ve hayata katılmaları anlamında ayrıca önem taşımaktadır.

⁵⁵² (VŞS 167:43b).

⁵⁵³ (VŞS 6:112a).

⁵⁵⁴ Terekenin varisler arasında taksim ilkeleri için bkz.(Öztürk, 1995:97-101).

⁵⁵⁵ Terekeden hakkı bulunan kişinin bülüğ çağında olmaması durumunda ise mutlaka bir vasi tayin edilerek, çocuğun hakkını bülüğ çağında teslim etmek üzere hıfz etmesi sağlanır.

⁵⁵⁶ (VŞS 68:40a).

⁵⁵⁷ (VŞS 167:15a).

Bazı durumlarda terekeyi hıfza ve ilgililere dağıtmaya görevli olan vasinin bu vesayet görevinden ayrılması gerekebilir⁵⁵⁸. Bu tip durumlarda bir başka vasi tayin edilerek, müteveffanın terekesi ve bu terekeyle ilgili görevler kendisine verilirdi. Topçular Serdengeçti ağalarından Elhac Abdi Ağa'nın terekesinden cenaze masraflarını karşılamak, borçlarını ödemek ve baki kalan terekesinin dörtte birini eşi Aişe'ye geri kalan dörtte üçlük kısmı ise o esnada mahkemede/ya da şehirde (gaib'ül- anelyed) olmayan erkek kardeşi Salih Beşe'ye vermek için mahkeme tarafından vasi tayin edilen Topcular Serdengeçti ağalarından Kazzaz Mehmed Ağa aczini belirtip, bu görevden azlını istemiş yerine yeniçeriler Serdengeçti ağalarından İsbiri Elhac Mustafa Ağa vasi tayin edilmiştir. Davanın şahitleri arasında serdengeçti ağalarından Pasbanzade Osman Ağa ve Otuzbir Oğlu Osman Ağa bulunmaktadır. Askeri zümreye dahil olan bu kişilerin arasındaki çıkar birliğinin, grup birliğinin bir yansıması olduğu da düşünülebilir.

Yeniçeri terekeleri içinde, tereke toplamının, vefat eden yeniçerinin borçlarını karşılamaya yetmediği durumlar da vardır. Bu vakalarda, mirasçılar terekeden feragat ederek, terekeyi oluşturan malların satılmasını ve borçların ödenmesi yolunu seçerler. Mesela Vidin kalesi Topçubası görevinde iken vefat eden Abdülfettah Ağa ibn-i Abdullah'ın borçları terekesinden 'ezyed' olduğu için, veresesi terekesinden 'kasriyed' ederek, terekedeki malları satmak ve borçlulara alacaklarını ödemek üzere mahkeme tarafından müteveffanın damadı Tobhaneli Lüleci Hüseyin Beşe tayin edilir⁵⁵⁹. Benzer şekilde 28. Cemaatten Molla Osman'ın terekesi borcunu karşılamadığı için, varisleri müteveffanın mülkü olan dört dükkânı açık arttırma ile satarak alacaklılara ödeme yaparlar⁵⁶⁰.

Savaşta kaybolan yeniçerilerin tereke dağıtımı yapılabilmesi için öncelikle ölmüş olduklarının ispat edilmesi gerekmektedir. Ancak mahkemede kayıp yeniçerinin ölmüş olduğuna ilişkin karar verilirse, mirası paylaşılma yoluna gidebilir. 18.

⁵⁵⁸ Kadıların görevleri arasında muhalefatın tesbit ve mirasçılarının hisselerini tayin etmek bulunduğu gibi, mirasçılar arasında bulunan çocukların hisselerini vasilerine teslim etmek, bu vasileri kontrol etmek ve görevi yerine getirmeyen/getiremeyen vasilerin yerine yenilerini atamak da vardı (Barkan, 1993:2).

⁵⁵⁹ (VŞS 167:2b).

⁵⁶⁰ (VŞS 167:52b).

Sekbanlardan olan Süleyman Beşe ibn-i Osman, Kalafat muharebesi denilen savaşta kaybolmuş ve hayatta olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu sebeple terekesi kassam defterine kaydedilerek kayyum zabtına alınmıştır. Süleyman Beşe'nin annesi ve erkek kardeşinden yeğeni, Süleyman Beşe'nin savaşta şehit olduğunu gözleriyle gören iki şahit göstererek, ölümünün kesinleşmesini ve terekeden paylarını almayı talep etmişlerdir. Serdengeçti ağalarından Ömer ve Halim Ağa'nın şahitlikleriyle Süleyman Beşe'nin ölmüş olduğuna karar verilmiş ve terekesi, kardeşinin kızı Aişe Hatun'un verasetine bırakılmıştır⁵⁶¹.

Tek varisi olarak eşi kalan yeniçerilerin terekelerinde farklı bir uygulama söz konusu olmaktadır. Bu tip durumlarda müteveffa yeniçerinin terekesinden dörtte üçlük kısım beytülmale ait olurken, dörtte birlik kısmı eşine kalmaktadır. 25. Cemaatten Sarı Mehmed Beşe ibn-i Abdullah'ın eşinden başka varisi olmadığı için terekesinin dörtte üçü beytülmale, dörtte biri eşine kalmıştır. Bu paylaşırma cenaze masrafları, vergiler ve ücretler gibi harcamalar toplandan çıkarıldıktan sonra yapılmıştır⁵⁶². Benzer şekilde kale dizdarı iken vefat eden Seyyid Hafız Mehmed Ağa ibn-i Abdullah'ın, eşi Hanife Hatun'dan başka varisi yoktur. Dolayısıyla aynı uygulama bu durumda da geçerli olmuştur⁵⁶³.

Vezir kapısında olanların vârişsiz olması durumunda terekesi beytülmal emini tarafından değil vezirin görevlendirdiği bir mübaşir tarafından zapt edilir ve tereke vezirin hazinesine ait olurdu. Vidin muhafızı İzzet Ahmed Paşa'nın kethüdası olan Ahmed Kethüda ibn-i (boş)⁵⁶⁴ varisi olmadan vefat ettiği için “vüzera-i azam hazretlerinin daire-i devletlerinde bila verese-i maruf fevt olanların terekesi liecli'l-hıfz hazine-i veziranelerinde zabt olunmak adet-i kadim...”den olduğundan, vezir tarafından mübaşir tayin edilen Kapucular Kethüdası Mehmed Ağa marifetiyle

⁵⁶¹ (VŞS 9:95b). 13 Şevval 1208.

⁵⁶² (VŞS 68:49b). Benzer olarak (VŞS. 167:24b).

⁵⁶³ (VŞS 6:9b). Benzer bir başka kayıt için bkz. (VŞS 6:11a).

⁵⁶⁴ Kayıtlarda baba adı kısmı boş bırakılanların adının genellikle bir gayrimüslim ismi olduğu kabul edilmektedir. İncelediğimiz sicillerde baba adı boş bırakılan birçok yeniçeriye rastlanmaktadır. Bir kaç örnek olarak 12. Cemaatin Berber İbrahim Beşe ibn-i (boş), 25. Cemaatin alemdarlarından Saka Süleyman Alemdar ibn-i (boş), (VŞS 6:66a).

terekesi vezirin hazinesine gönderilmiştir⁵⁶⁵. Vidin Seraskeri Yusuf Paşa'nın kapısında olup varisi olmayanların da durumu aynıdır. Yusuf Paşa'nın başçavuş çırağı olup kahveci yamaklığı görevini de yürütürken vefat eden Arapgirli Veli Ağa ibn-i Abdullah'ın⁵⁶⁶, cebehanecisi Buldurlu Mustafa Ağa ibn-i Abdullah'ın ve iç mehterlisi Molla Ali bin Abdullah'ın⁵⁶⁷ terekeleri vezirin hazinesine gönderilmiştir.

Yeniçeriler, mallarıyla ilgili vasiyette bulunma hakkına da sahiptiler. Bazen bu isteklerini hayatayken mahkeme önünde ifade ederek kayda geçiriyor, bazen de hayattayken sözel olarak ifade etmiş oldukları istekleri vefatlarından sonra mahkemede şahitler aracılığı ile ispatlanarak yerine getiriliyordu. Mesela Tob arabacıları başı vekili Elhac Ahmed Ağa ibn-i Abdullah, kadının huzurunda, o anda oturmakta olduğu dahilen dört haricen bir odalı, mutfak, mahzen, kahvehane odası, ahır, giyayhane ve iki avlulu evinin eşi Nafiye Hanım'ın mülkü olduğunu ve terekesinde tek varisin eşi olduğunu kaydettirmiştir. Vefatından sonra, evinin satılıp beytülmale devredilmesini engellemek ve terekesine daha sonradan hak iddia edebilecek kişileri engellemek için böyle bir yöntem uygulanmış olabilir⁵⁶⁸. İslam hukuku çerçevesinde bir kişi akrabalarından olmayan birine mirasından pay verilmesini isteyerek onu da mirasçılarında biri yapabilir, terekesinden pay almasını sağlayabilirdi. Kendisi bu şekilde mirascı olarak tayin edilmiş kişiler belgelerde “musaleh” olarak geçmektedir. 23. Cemaatten hac yolunda vefat eden Bosnevi Elhac Ebubekir Efendi, varisi olmadan vefat etmiş ancak mahkemede “alel sülüs cihetinden musaleh” olduğunu isbat eden Pazvantoğlu Osman, gerekli harcamaları yaptıktan sonra baki kalandan üçte birini vasiyet sebebiyle almıştır. Geri kalan üçte ikili kısmın ne olduğu kayıta belirtilmemiştir⁵⁶⁹. Normal olarak beytülmale geçmesi gereken bu kısım ile ilgili hiçbir şekilde kayıt düşülmemiştir. 82. Cemaatten Murad Ağa ibn-i Ömer'in eşi Rukiye'den başka varisi yoktur. Terekesinin dörtte biri Rukiye'ye ait olacaktır. Bununla birlikte Murad Ağa malının üçte birini hayır işlerinde kullanmak için yani “vücuu-ı birre harcamak” için vasiyet

⁵⁶⁵ (VŞS 68:109b).

⁵⁶⁶ (VŞS 68:9b).

⁵⁶⁷ (VŞS 68:10a).

⁵⁶⁸ (VŞS 68:111a).

⁵⁶⁹ (VŞS 6:9a).

etmiştir. Ek olarak terekesinden bir kişinin daha hak almasını istemiştir. Mahkemede “musaleh” olduğunu isbat eden 68. Cemaatten Ahmed Beşe’de terekeden üçte bir hak almıştır⁵⁷⁰. Bu kayıtlarda musaleh cihetiyle terekede hakkı olduğunun nasıl isbat edildiğine dair bir bilgi yoktur. Herhangi bir şahit ya da belge gösterildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Diğer taraftan, mahkeme huzurunda tek varisi olduğunu tescil ettiren yeniçeriler bulunduğunu ifade etmiştik. Bu uygulama, musaleh olarak terekeden hak sahibi olmak isteyen kişilere karşı alınmış bir tedbir olabilir.

Bazı yeniçeriler vasiyetlerinde bir vakfa ya da “vücut-ı birre” harcanmak üzere mallarından belirli miktarı ayırabiliyordu. “Vücut-ı birre” ayrılan miktar, terekenin üçte biri olarak belirlenir. Terekeden bu miktarı almak ve gerekli yere harcamak için bir vasi tayin edilirdi. 34. Bölükten Debbağ Usta İbrahim isimli müteveffanın veraseti eşi ve çocuklarına kalmıştır. Ancak malının üçte birini vücut-ı birre harcanmak üzere vasiyet bıraktığı için, bu işlemi gerçekleştirmek üzere Molla Mehmed ibn-i (boş) tayin edilmiştir⁵⁷¹. 33. Sekbanlardan Kır Mustafa Beşe⁵⁷², 91. Cemaat Serdengeçti ağalarından Boşnak Ali Ağa⁵⁷³ ve 28. Bölükten Derviş Elhac Mustafa, vücut-ı birre harcanmak üzere vasiyet bırakan yeniçerilerdir. Derviş Elhac Mustafa aynı zamanda “ıskat-ı savm ve salâvat ve kefareti” olarak 100’er kuruşluk bir miktarın fukaraya verilmesini vasiyet etmiştir. Vasiyetinde belirttiği şekliyle ödeme yapılacak kişiler; kızkardeşi Zeliha, kayınpederi Debbağ Mehmed Beşe, azatlıları olan Meryem ve Arab asıllı Fatıma’dır. Ayrıca oğlu Derviş Ali’nin eşleri olan Hadice ve Zeliha’ya 6’şar kuruş vasiyet etmiştir. Bununla birlikte Lofça’da küprü ve çeşme tamirinde kullanılmak üzere bir vakfın mütevellisine 100 kuruş ayrılmasını da vasiyet etmiştir⁵⁷⁴. Vidin muhafızı olan Tefviki Mehmed Paşa ise Vidin’de bir mekteb ve buzhane inşa ettirerek vakfetmiştir. Bu vakfın mütevellisi İsbiri Elhac Mustafa Ağa’dır⁵⁷⁵. Bu tip vakfa ve hayra yönelik hareketler toplumsal bağlılığı artırdığı gibi, sosyal yaşamın fiziksel koşullarının rahatlamasına olanak vermiştir.

⁵⁷⁰ (VŞS 6:10a).

⁵⁷¹ (VŞS 6:83a).

⁵⁷² (VŞS 6:96a).

⁵⁷³ (VŞS 6:100b).

⁵⁷⁴ (VŞS 6:84a).

⁵⁷⁵ (VŞS 6:105b).

Yeniçerilerin terekelerini incelerken, aile ve eş durumları dikkat çeken bir diğer nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Osmanlı ailesi ile ilgili belgelere dayalı pekçok çalışmanın vurguladığı gibi çok eşlilik; popüler ve oryantalist yaklaşıma sahip tarihsel yazının iddia ettiğinin aksine yaygın bir yaşam biçimi değildir. Bu tesbiti Vidin açısından da onaylamak mümkündür⁵⁷⁶. İncelediğimiz şeriye sicillerinde olsukça az sayıda çok eşli kişiye rastlanmıştır. Tereke kayıtlarının pek çoğunda bir eşin ismi ‘zevce-i metrukesi’ olarak geçerken, eş olarak terekeden pay alan ikinci bir kişiye rastlamak mümkün değildir. Bu ikinci (muhtemelen önceki) eşten yalnızca ondan olan çocuklar mevzu bahis ise bahsedilmektedir. Ancak ‘zevce-i aherası’ diye bahsedilen bu eşin hayatta olup olmadığı ya da boşanma sebebiyle mi tereke dışı kaldığı belirtilmemektedir. Dolayısıyla tereke kaydında birden fazla eşten bahsedilirken daha çok miras paylaşımı sırasında adı geçtiği için söz konusu edilenler dikkate alınmıştır. Fiiliyatta aynı anda iki eşin olmadığı kanısı daha kuvvetlidir. Mesela 61. Bölük’e tabi olup vefat eden Mustafa Beşe’nin terekesinde zevce-i metrukesi Ayşe Hanım, ondan olan çocukları ve ismi zikredilmeyen zevce-i aherasından olan çocukları yer almaktadır⁵⁷⁷. Bu ikinci eşin ismi zikredilmediği gibi varisler arasında da yer almaması hukuken bu hatunun ikinci eş olmadığını kanıtlamaktadır. Ancak ne yazıkki bu eşin durumu kaynakta belirtilmemiştir. Aynı durum 42. Bölükten Nakibüleşraf Seyyid Halil Efendi⁵⁷⁸, 28. Bölükten Derviş Elhac Mustafa⁵⁷⁹, Yerlü Abdullah Beşe⁵⁸⁰, Serdengeçdi ağalarından İvranyalı Halil Ağa⁵⁸¹ ve 37. Bölükten Mehmed Odabaşı’nın⁵⁸² terekeleri için de geçerlidir. Bununla beraber 2. Bölüğün koyuncusu Mehmed Emin Ağa’nın terekesi kaydedilirken zevcesi Aişe ve zevce-i aherası müteveffiyeden çocukları mirasçı olarak gösterilmiş olduğundan, eşinin vefat ettiği de kaydedilmiştir⁵⁸³.

⁵⁷⁶ Bu tesbit 18. yüzyıl ortalarında Rusçuk için de doğrulanmıştır. Rusçuk’ta tek eşliliğin hakim olduğu ve aile başına düşen çocuk ortalamasının 2,16 olduğu tesbit edilmiştir (Topal & diğerleri, 2011:305-306).

⁵⁷⁷ (VŞS 68:112a).

⁵⁷⁸ (VŞS 6:65b).

⁵⁷⁹ (VŞS 6:78a).

⁵⁸⁰ (VŞS 6:81a).

⁵⁸¹ (VŞS 6:83b).

⁵⁸² (VŞS 6:86b).

⁵⁸³ (VŞS 6:113a).

Hukuken iki eşi bulunan yeniçerilerin terekelerinde “zevceteyn-i metruketeyn” şeklinde bir ifade kullanılması yukarıdaki çıkarımı doğrular görünmektedir. 17. Bölükten Usta Mehmed Bey’in Hadice ve Rabia ismindeki eşleri, terekesinde hak sahibi olarak gösterilmiştir⁵⁸⁴. Serturna mütekaidlerinden Seyyid Mustafa Ağa’nın Fatma ve Abide isminde⁵⁸⁵; Derviş Ali’nin ise Hadice ve Zeliha isminde ikişer eşleri vardır⁵⁸⁶.

⁵⁸⁴ (VŞS 6:52b).

⁵⁸⁵ (VŞS 6:54b).

⁵⁸⁶ (VŞS 6:84a).

3. BÖLÜM: GARNİZON'DA YAŞAM

3.1. SERHAT ŞEHRİNİN FİZİKİ DOKUSU

Bir Roma şehri olan Vidin, bugünkü Bulgaristan'ın Kuzey batı ucunda ve Tuna kıyısında bulunan bir şehirdir. Romalılardan sonra Bulgar, Bizans, Macar egemenlikleri altında bulunan şehir, 1396'da Osmanlı egemenliğine girmiştir. Balkanlarda bulunan birçok kentte olduğu gibi Vidin de antik bir merkeze sahip olmakla birlikte, mevcut çekirdeğinden çok daha geniş bir alana yayılmıştır (Cerasi, 2001:51). Şehrin fiziki durumu açısından en önemli yapı kaledir. Kale, Osmanlı şehirlerinde yönetim fonksiyonu üstlenen mekanlardan biridir. İç Kale, devlete ait kıymetli evrakın, paranın, bazen vergilerin ve bazen de tüccarların kıymetli mallarının muhafaza edildiği bir yerdir. Taşradaki kapıkulu askerleri genellikle şehirlerdeki kalelerde meskundur (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:23). Vidin kalesi (iç kale) 70 x 72 metre ebatlarında küçük ancak muhkem bir kaledir. Kalenin bulunduğu bölge Kaleto tepesi olarak adlandırılmaktadır. Şehrin Osmanlılar tarafından fethinden sonra kalenin çeşitli zamanlarda onarım, inşa ve tamirata yapılmıştır. II. Bayezid döneminde kalenin hendek ve asma köprüsü tamamen yenilenmiştir (Kiel, 2013:103), (Ivanova, 2002:206). Osmanlı egemenliğine girdikten sonra kalede ilk cami ve yaklaşık 50 kişilik bir mahalle oluşturuldu. Muhafızın ve sancak beyinin evleri de kale içerisinde yer aldı. 1718 yılında akt edilen Pasarofça antlaşması ile Vidin Sancağının kuzeybatı kısmının ve Eflak'ın batısının Habsburg egemenliğine geçişi ile Vidin Kalesi'nin stratejik önemi arttı. Bu nedenle kale bir onarım ve güçlendirme işleminden geçti⁵⁸⁷. Sivil yerleşme yeri, taşlarla desteklenmiş topraktan yapılmış güçlü bir istihkamla ve Tuna suyu ile doldurulmuş hendeklerle ve sekiz güçlü tabya (Vauban sistemi) ile çevrelendi (Kiel, 2013:103,105), (Ivanova, 2002:206). Kale surlarının sekiz kapısı bulunmaktadır. Bu kapıların isimleri Harbova'nın çalışmasında 15-18. yüzyıl arasında şu şekilde sıralanmıştır: İstanbul Kapısı, Pazar Kapısı, Bokluk Kapısı, Filordin (Filorentin)

⁵⁸⁷ Benzer şekilde, Rus kuvvetleri ile karşı karşıya kaldığı 1768'de itibaren stratejik bir önem kazanan Rusçuk kalesi onarım ve tahkimden geçirilmiştir. Şehri korumak için siper ve hendekler katılmış, şehrin etrafına duvar örülmüştür. 1774'teki şehir planına göre şehri çevreleyen duvarın dokuz adet savunma noktası bulunmaktadır. Bunlardan beş tanesi güney tarafında bulunuyordu. Kalenin Tuna tarafında ise eski kale ve dört tabya mevcuttu (Topal & diğerleri, 2011:42).

Kapısı, Aralık Kapı, Top Kapı, Saray kapı, Telgraf Kapısı. Bu kapılardan dört tanesi Tuna sahili tarafında bulunur (Harbova, 1991:84). 1790-1808 arasındaki Vidin sicillerinde ise kale surlarında bulunan sekiz kapının isimleri bazı farklarla geçmektedir: Top Kapısı, Filordin Kapısı, Kalonofçe Kapısı, İslambol Kapısı, Niş Kapısı, Hacı Mona Kapısı, Orta Tuna Kapısı, Lonca Kapısı⁵⁸⁸.

Osmanlı kent dokusunu oluşturan en önemli unsurlardan bir diğeri mahallelerdir. Yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nda değil mahalleler tüm İslam devletlerinde konut dokusunu oluşturan en önemli unsur olmuştur (Cerasi, 2001:71), (Ergenç, *Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, 1984:68). Özer Ergenç Osmanlı mahallesi için “birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer..” tanımlamasını yapar⁵⁸⁹. Şehirleşme kavramı özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarında, neredeyse mahalle oluşumu ile eş anlamlıdır. Belli gruplar küme halinde yerleşerek mahalleleri oluştururlar. Bu guruplara dini bir lider bazende seçkin kişilerin öncülük ettiği görülür. 19. yüzyıldan önce bir bölgeye kişisel yerleşim çok nadir olarak gerçekleşir. Mahalle isimlerinde de bazen bu öncü kişilerin isimlerinin yer alması bu süreci ifade etmektedir (Cerasi, 2001:71). Osmanlı kentinde Müslüman nüfusun yerleşim yerlerinde mahallenin ekonomik, toplumsal ve fiziki merkezi cami ve mesciddir. İbadet mekânı bir toplumsallaşma alanı sunmaktadır. Bu nedenle, aynı caminin müdavimi olarak mahalle halkı, Osmanlı belgelerinde de cemaat olarak anılmaktadır. Mahalledeki caminin imamı, mahallenin temsilcisi durumundadır (Ergenç, *Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, 1984:73). 18. yüzyıl sonunda Vidin'de mahalledeki imamın saygın bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Vakıflar ile ilgili kayıtlarda, vasi tayininde, mahkemede bireyleri temsil etmede genellikle kendisine başvuru mahalle imamıdır. Sosyal bir bütünü ifade eden mahalle, aynı zamanda temel bir

⁵⁸⁸ (VŞS 68:28b, 40a), (VŞS 167:30a).

⁵⁸⁹ Orta doğu ve İslam kültür çevresinde de şehirlerin sosyal bir bütün olmaktan ziyade mahallelerin oluşturduğu bir bütün olarak kavramsallaştırılmasının, mahalle kavramının önemini ortaya koyduğunu belirten Ergenç, kavramsal olarak İslam ve Orta Asya hayat biçimlerinin, toplumsal algılarının değiştirilmiş/dönüştürülmüş/ çoğaltılmış bir sentezi olarak tanımladığı Osmanlı şehri için de mahalle olgusunun önemine dikkat çekmiştir (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:40).

yönetim birimidir. Şehir halkının ödemekle yükümlü olduğu vergilerin kayıtlarında buldukları mahalleler kaydedilmiş olması, mahallenin idari ve ekonomik bir birim olarak görüldüğünün göstergesidir (Ergenç, *Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, 1984:72), (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:41).

Vidin mahallelerini Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri olarak ayırmak mümkün olmasına rağmen, bu iki farklı grubun aynı mahallede yaşadığı ve aralarında gayri menkul alışverişi yaptığı da bir gerçektir. Dolayısıyla Vidin açısından bakıldığında şehrin mahallelerinde dini ve etnik açıdan katı bir ayırım söz konusu olmadığı söylenebilir. Dini bakımdan homojen olmayan mahalle örnekleri Anadolu kentleri için de geçerliydi⁵⁹⁰ ve gayrimüslim nüfusun daha fazla olduğu bir Balkan şehrinde böyle bir kompozisyonun oluşu şaşırtıcı değildir.

Osmanlı mahallelerinde yoksullar ile zenginlerin yaşadığı bölgeler arasında bir ayırım olmadığı kabul edilmektedir. Ancak cami, hayrat, çeşme, kütüphane, kamu binaları gibi yapıların şehrin merkezini oluşturduğu ve zenginlere ait evlerin bu yapılara ya da merkeze yakın olduğunu düşüme mümkündür (Faroqhi, 2007:147). Her dönemde her mahallenin bazı kamusal ortak öğelere (ibadethane, okul, kütüphane, hamam, çeşme gibi) sahip olduğu açıktır (Cerasi, 2001:71). Vidin mahalleleri açısından bakıldığında da zengin ve fakir ayrımı görünür değildir. Bununla birlikte gayrimüslim ve müslim mahalleleri de keskin bir şekilde birbirinden ayrılmamıştır. Ayrıca, dini olarak ayrılan iki grup arasında ev ve arsa satışlarının var oluşu nedeniyle bir bölgenin ya da mahallenin zaman içinde dini kompozisyonunda değişme yaşanması mümkündür (Faroqhi, 2007:148).

Vidin'de, kale dışındaki yerleşim ve fiziki genişleme öncelikle kalenin güney ve güney batı kısımlarında, yani Kaleto tepesinin arazisinde, mahallelerin oluşumuyla gerçekleşmiştir (Ivanova, 2002:206). 1483 tarihli bir icmal defterine göre Vidin'de 4 müslüman mahalle bulunmaktadır: Cami Mahallesi, Mezid Bey Mescidi Mahallesi,

⁵⁹⁰ Ergenç'in Bursa çalışmasında, şehrin mahalleleri arasında yerleşim ve ortak yaşam konusunda dini ve etnik açıdan katı bir ayırım olmadığını belirtir (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:101), Ergenç'in Ankara Şeriye sicillerinden yola çıkarak yaptığı tesbit te bu yöndedir (Ergenç, *Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, 1984:71).

Çavuş Bey Mescidi Mahallesi, Dizdar Karaca Mescidi Mahallesi'dir. Gayrimüslim mahalleleri ise 13 adet olup: Mahalle-i Papasan, Miliça, Mihail, Dragonita, Nikola Kuzhar, Çapacıyan, Bratonina, Mihne, Seferoz, istana, Nikola, Grınçar, Drman,(Kayapınar, 2004:126). 1523-1537 tarihli tahrir defterinde (TT370) Vidin'deki Müslüman mahallelerin sayısı 9'dur: Eski Cami (cami-i atik mah.), Yeni Cami (cami-i cedit), Yahşi Bey Mescidi, Çavuş Bey Mescidi, Şeyh Mescidi, Mezid Bey Mescidi, Çeribaşı Mescidi, Bazarlu Mescidi, ve Hacı Ahmed Mescidi mahalleleridir. Gayrimüslim mahalleleri sayısı 20 olup isimleri şunlardır: Pop İlya, Pop İstoyan, Pop Bone, Nikola, Prototopapa, Pop Kune, Pop İlya, Dimitri Pop, Pop Bojko, tekrar Pop İstoyan, Pop Yuvan, Pop Mırçi, yine Pop Yuvan, Pop Gore, Pop Petko, Pop İstançe, Pop İgnad, Pop Sredko, Pop Nikola ve Isveta Marina. Vidin'de bu dönemde gayrimüslim mahalleler, o mahallede görevli olan papazların ismiyle adlandırılmaktadır. Bu nedenle farklı tarihlerdeki kayıtlara bakıldığında sürekliliğini izlenmesi mümkün olmamaktadır (Kayapınar, 2004:129). 1586 tarihli mufassal defterin (TK 57) kayıtlarına göre Vidin'deki mahalleler: Eski Cami Mahallesi (Cami-i Atik), Mihalzade cami yanındaki mahalle; Çoban Bey Camii, Çavuş Bey Camii, Ali Bey camii, Yahşi Bey Mescidi, Tufan Ali Mescidi, Gökçe Baba Mescidi, Ahmed Subaşı Mescidi, İskender Çeribaşı, Fahreddin İmam, Cafer Ağa, Alaca Bey, Asıl Bey mescidi, Cafer voyvoda mescidi, Şeyh Efendi mescidi, Hacı Hızır Mescidi, Macuncu Hacı Karaca, Helvacı Ramazan mescidi (mahalle-i cedit olarak biliniyor), Mezid Bey, Şuca Bey Mescidi olarak toplam 21 mahalle vardır. 50 yıllık bir süre zarfında Müslüman mahalle sayısının iki katına çıktığı görülür (Kayapınar, 2004:130). 1586'da gayrimüslim mahallelerin sayısı 16'dır: Pop Nikola, Pop Yuvan Radov, Pop Gore, Pop Yoviçe, Pop Gorgi İstamad, Pop Mladen, Pop Yakim, Pop David, Pop Nedelko, Pop İgnad İsveti Gorgi, Pop İstoyan, Pop Pavel, Pop Yuvan, Pop Radiçe, Pop Cvetko ve Pop Lazar (Kayapınar, 2004:131, dipnot 78).

Bazı mahalleler, mahalleyi kuran ya da bölgede önemli rol oynamış kişilerin adıyla da anılmaktadır. Vidin'de de benzer örnekler vardır. Mesela Alaca Bey Mahallesi, ismini mahallenin kurucusundan almıştır. Müslüman mahalleler mescid ya da camilerin adıyla da anılmakta olup, Dizdar Karaca ya da Macuncu Hacı Karaca Mahallesi buna örnektir. 15. yüzyılın ikinci yarısında Vidin kalesi dizdarı olan

Karaca Macuni tarafından yaptırılan mescid etrafında kurulmuş bu mahalle bu adla anılmaktadır. Mezid Bey Mescidi Mahallesi de II. Murad döneminde sancakbeyliği görevinde bulunmuş olan Mezid Bey'in yaptırdığı mescidden dolayı bu ismi taşımaktadır. (Kayapınar, 2004:130). 18. Yüzyıl sonunda Alaca Bey Mahallesi Alaca Tekye olarak, Mezid Bey Mescidi Mahallesi ise Mezid Bey ismiyle yaşamaya devam etmektedir.

Mart-Haziran 1663 tarihleri arasında Vidin'den geçtiğini belirten Evliya Çelebi, Vidin'de gördüklerini anlatmaya geçmeden önce bu şehire şu sıfatı uygun görür “Evsâf-ı belde-i emin, ya'nî kal'a-i metîn Vidin”. Öncelikle kaleyi anlatan Evliya Çelebi, bu kalenin küçük, alçak hendeqli bir yapı olduğunu, etrafındaki hendeğin sığ olduğunu ve Tuna suyunun bu hendeği doldurduğunu, Tuna tarafında hendeğin bulunmadığını ve üç kat duvar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca dokuz adet kulesi vardır (Evliya Çelebi, 2002:98). Evliya Çelebi'ye göre Vidin şehrinde toplam 24 mahalle vardır, bunlardan 5 tanesi gayrimüslim mahallesi (bir tanesi Yahudi mahallesi olmak üzere), geri kalan 19'u Müslüman mahallesidir. Bu mahallelerden en “meşhur”ları: “Beğ Mahallesi, Çarsû Mahallesi, Tabahâne Mahallesi, Ortacâmi Mahallesi, Şeyh Mahallesi, Na'lbend Mahallesi ve Yukaru Mahalledir” (Evliya Çelebi, 2002:98).

1790-1808 yılları arasında ise Vidin'deki Müslüman mahallelerin sayısı 28'dir⁵⁹¹: Aişe Hatun Mahallesi, Alaca Tekye Mahallesi, Arabacı Beşe (Başı) Mahallesi, Bedreddin Mahallesi, Cami' Şerif Mahallesi, Çavuş Mahallesi⁵⁹², Çeri Beşe (Başı) Mahallesi, Debbağhane Mahallesi, Debbağ Pervane Mahallesi, Elhac Beşe Mahallesi, Elhac Çaprazi Mahallesi, Elhac Ebubekir Ağa Mahallesi, Elhac Ferruh Mahallesi, Elhac İbrahim Mahallesi, Elhac Mona (Molla) Mahallesi, Ferruh Paşa

⁵⁹¹ Havva Selçuk'un 1844-45 tarihli 38 adet temettuat defteri üzerinde yaptığı incelemede, bu tarihlerde Vidin'de 22 adet Müslüman ve 12 adet gayrimüslim mahalle tesbit etmiştir. Bu 22 adet Müslüman mahallesinden 12 tanesi kale içinde yer almaktadır. Kale içi tabirinden kasıt dış kaledir. Zira Vidin iç kalesi oldukça küçük olup, herhangi bir mahalle yerleşimine uygun değildir. Kale içinde, yani dış kaleden kalan mahalleler, Elhac Beşir (bu çalışmada Elhac Beşe olarak okunan mahalle olması muhtemeldir), Elhac İbrahim, İç Kale, Hacı Ferah (bu çalışmada Elhac Ferruh Mahallesi olarak okunmuştur), Ebubekir, Süleyman Çavuş, Bedreddin, Şeyh Ahmed, Yeni Cami, Orta Tuna, Tatr ve Çaprazlı mahalleleridir (Selçuk H. , 2013:458-59).

⁵⁹² Kale içinde yer almaktadır (VŞS 167:52b), (VŞS 53:77b).

Mahallesi, Hasan Alay Bey Mahallesi, Karaman Mahallesi⁵⁹³, Kolluk Mahallesi, Konik Mahallesi, Mahalle-i Cedid⁵⁹⁴, Mezid Bey Mahallesi, Muradiye Mahallesi, Mustafa Paşa Mahallesi⁵⁹⁵, Orta Tuna Mahallesi, Rüstem Mahallesi, Şeyh Ahmed Mahallesi⁵⁹⁶, Tatar Mahallesi.

Her mahallenin kendi adıyla anılan bir camisi bulunmaktadır⁵⁹⁷. Bununla birlikte kale içerisinde⁵⁹⁸ Gazi Sultan Ahmed Han Camii bulunmaktadır (VŞS 167:28a). Muhtemelen bu cami, Cami’i Şerif Mahallesinin camisidir. Dolayısıyla bu mahallenin de kale içinde bulunduğu düşünülmelidir. Kuloğlu camii, bir mahalle ismiyle ilişkili olmayan bir camiidir. Şeyh Ahmed Mahallesinde, aynı isimli caminin yanında bir medrese bulunmaktadır (VŞS 167:68a-b). Küçük çocuklar için ise Vidin muhafızlarından Mehmed Paşa’nın bina ettiği bir mektep vardır (VŞS 6:105b).

Vidin’deki camilerden bahsederken Pazvantoğlu Osman’ın tarafından bina ettirilenlere de değinmek gerekir. Cerasi’nin ifade ettiği üzere Osmanlı kentinin her dönemde bir başkahramanı vardır. Bölgeye ve tarihsel döneme göre şehrin imarında ve dokusunda iz bırakan bu aktörler değişebilir. 18. yüzyıl için ise Osmanlı kentinin kahramanı ayanlardır. Mali ve politik anlamda güç kazanmalarını takiben şehirlerin ekonomisine ve görüntüsüne çeşitli katkıları olmuştur⁵⁹⁹. Pazvantoğlu Osman

⁵⁹³ Kale dışındadır (VŞS 167:69a).

⁵⁹⁴ İç kalede yer almaktadır (VŞS 68:120a).

⁵⁹⁵ Kiel’a göre bu mahallenin camisi, bir dönem Vidin varoşunun merkezini teşkil ediyordu.

⁵⁹⁶ Kale içinde yer almaktadır (VŞS 167:68b).

⁵⁹⁷ Evliya Çelebi ise 24 mahalleden bahsetmesine rağmen, sadece mühim mahalleleri zikrettiği için muhtemelen o mahallelerin camilerinden bahsetmektedir. Evliya Çelebi’ye göre Vidin’deki camiler; Yeşil Cami, Uzun Cami, Çârsû Cami, Kapan Camii, Çavuş Camii, Tabahane camii, Orta camii(bu üç cami Tuna kenarındadır), Şeyh Efendi camii, Na’lbend camii, Ak cami’dir. İki adet hamam bulunmaktadır: Çârsû Hamamı ve Çavuş Hamamı, her ikisi de çift hamamdır, yanlarında kadınlar için olan ikizleri bulunmaktadır. Üç tane de han bulunmaktadır: Yeni Han, Balcı Ken’an Hanı ve Çavuş Hanı . Tuna kenarında da altmış tane tuz mahzeni ve elli tane balık mahzeni bulunur(Evliya Çelebi, 2002:99).

⁵⁹⁸ Kale içerisi tabiri dış kalenin içi anlamında kullanılmıştır. Vidin iç kalesi yani hisar oldukça küçüktür.

⁵⁹⁹ 18. ve 19 yüzyılda ayanların büyük evler ve konaklar inşa etmeleri, eskisi kadar büyük ölçekli olmasa da camiler ve imaretler yaptırılmaları, iç ve dış ticareti desteklemeleri, ve dolayısıyla panayırların öneminin artması, şehrin ekonomik potansiyelini artıran ve görünüşüne canlılık ve zenginlik kazandıran katkılarından (Cerasi, 2001:49-50). 18. ve 19. yüzyılda panayırların öneminin artması, Rumeli ve Balkanlarda büyük ölçekli ve uluslararası panayırların kurulması ve mahiyeti ile ilgili bkz. (Şen, 1996). 1834-1835 yılında Siroz’da kurulan panayıra Vidin’den de katılım olmuştur (Şen, 1996:70).

döneminde, yıkılmış olan Ak Camii⁶⁰⁰ yeniden inşa edilmiştir. Bu Ak Cami muhtemelen Evliya Çelebi'nin bahsettiği camidir (Evliya Çelebi, 2002:99). Bu inşa faaliyetinin masrafı Pazvant'ın annesi Rukiye Hanım tarafından karşılanmış, Pazvantoğlu tarafından da vakıfa bağlanmıştır (Kiel, 2013:106), (Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, 2000:126). Bununla birlikte kendi adını taşıyan ve babasına ithaf ettiği bir cami daha inşa ettirmiştir⁶⁰¹ (Ivanova, 2002:207), (Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, 2000:127). Bu caminin yanında annesinin anısına olmak üzere bir de kütüphane binası yaptırmıştır. Kütüphanede 2.000 kadar kitap bulunup⁶⁰², bazılarında Osman Pazvantoğlu'nun annesi Rukiye Hanım'ın ve babası Ömer Ağa'nın mühürleri bulunmaktadır. Bu kitaplardan 650 kadarı, bugün Sofya Milli Kütüphanesinde bulunup, sayısı bilinmeyen bir kısmı da Rusya tarafından alınmıştır⁶⁰³ (Ivanova, 2002:207). Pazvantoğlu, Cami ve kütüphane binasının yanında bir medrese inşa etmişse de bu medreseden bugüne ulaşabilen hiçbir iz yoktur (Milcheva & Koeva, 2006:278), (Ivanova, 2002:207). Bugün Pazvantoğlu Osman Camii, Vidin'de ayakta kalabilen tek camidir. Kütüphane binası da içi boş olarak hala ayaktadır. Osman Vidin'de çeşme, buzhane gibi hayratların yanında bir kışla ve bektaşi Şeyhi olan Selahaddin Baba türbesini'de yaptırmıştır (Kiel, Vidin, 2013:105), (Ivanova, 2002:207), (VŞS 53:20a,46a).

Bu dönemdeki kayıtlarda gayrimüslim mahallelerinden varoş mahalleleri olarak bahsedilmektedir. 17. yüzyıldan itibaren kale dışındaki yerleşim bu terim ile ifade edilmekteydi (Ivanova, 2002:206). Gayrimüslim nüfusun yaşadığı ve sicillerde ismi zikredilen mahalle sayısı 8'dir: Raco Mahallesi, Kraleş Mahallesi, Acı İspas

⁶⁰⁰ 20 yüzyılın son çeyreğinde Mustafa Paşa Camii ve Ak Cami, şehir meclisinin kararıyla yıkılmıştır (Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, 2000:125-126).

⁶⁰¹ Bu caminin alemi, dönemin klasik şekli olan hilal ve yıldız şeklinde değil kalp şeklindedir. Bazı sanat tarihçileri bu farklılığı, Pazvantoğlu Osman'ın bağımsızlığını ve Sultan ve islami sembollerden uzak oluşunu temsil ettiğini ifade ederler. Aynı görüşe göre, camideki oymalar o dönemin batı-Avrupa barok stilindedir, Bu da Osman'ın batı kültürüne yakınlığını ve sempatisini sembolize etmektedir (Milcheva & Koeva, 2006:278).

⁶⁰² Vedat Sabri Ahmed, bu kütühanedeki kitap sayısını 2664 olarak belirtmiştir (Ahmed, 2002:387).

⁶⁰³ Pazvandoğlu Osman kütüphanesi ve bu kütüphaneye ait kitaplar ile ilgili bir araştırma için bkz. (Stajnova, 1979).

Mahallesi, Kalonofçe Mahallesi, Kalfa Beşe (Başı) Mahallesi, Buyu Mahallesi, Yeni Mahalle, Yanya (Yane) Mahallesi⁶⁰⁴. Daha önce de belirtildiği gibi gayrimüslim mahallelerin isimlerinin genellikle rahiplerin isimleri ile anılmış olması önceki dönem ile ilişki kurulmasını zorlaştırmaktadır. Bu dönemde bir rahip ismi ile anıldığı çok net olan tek mahalle Acı İspas Mahallesi'dir. Gayrimüslim nüfusun önemli bir bölümü de kırsal alanda kalan çiftlikler ve köylerde yaşamaktadır (Ivanova, 2002:206). Vidin şehrindeki gayrimüslim çocuklar için Yanya (Yane) Mahallesinde bir mektep bulunmaktadır (VŞS 53:98a).

Vidin'de canlı bir ticari hayat vardır. Osmanlı kentlerinde ticari faaliyetin en önemli göstergesi çarşılardır. Vidin sicillerinde ismi geçen 4 adet çarşı bulunmaktadır. Balık Pazarı isimli çarşı kale suru dışında bulunup, İstanbul kapısına yakındır. Adından da belli olduğu üzere balık dükkanları ile beraber abacı dükkanı gibi farklı meslek gruplarının satış mekanlarını içermektedir. Ayrıca bazı dükkanları üzerinde bekarlar için odalar bulunmaktadır (VŞS 68:5b, 87b). İkinci çarşı Lonca çarşısıdır. Bu çarşı kale içinde Çavuş Mahallesi'nde yer alır. Bakkal dükkanları ile beraber farklı dükkanlarda bulunmaktadır. Ayrıca Alaca Kahve isminde bir kahvehane de bu çarşı içerisinde yer alır (VŞS 68:51a), (VŞS 167:52b). Diğer iki çarşı ise Bit Pazarı adı verilen bir çarşı ile, Kalonofçe çarşısıdır (VŞS 53:101a). Mahalle aralarında da bazı dükkanların bulunduğu sicillerde ifade edilmekle birlikte yukarıda belirtilenler dışında bir başka çarşı görünmemektedir. Debbağhane Mahallesi, ismiyle müsemma olarak debbağ dükkanlarını barındırmaktadır (VŞS 68:44a). Mustafa Paşa Mahallesinde kasap dükkanı kayıtlara geçmiştir (VŞS 68:113a). Karaman Mahallesinde ise bir başka kahvehane olan Elhac Osman Kahvehanesi ve etrafında çeşitli dükkanların olduğu bilinmektedir (VŞS 68:40a). Kayıtlarda ismi geçen tek han ise Tuna sahilinde ve kalenin dışında bulunan Sobahanı denen eski ve büyük bir handır. Bu hanın çevresinde de dükkanlar bulunmaktadır (VŞS 6:68a).

⁶⁰⁴ Havva Selçuk'un 1844-45 tarihlerinde Vidin'de tespit ettiği gayrimüslim mahalle sayısı 12'dir. Bu mahalleleri şu şekilde sıralamıştır: İhram, Yeni, Karaleş, Nestur, Kalinofça, Cedit, Ralço, Hacı İspas, Yane, Kalfa, Kombayır (Selçuk H. , 2013:59).

Bir şehirdeki ev mimarisini incelemek için şeriye sicilleri oldukça kıymetli veriler sunabilir. Klasik dönemde Bursa, Ankara, Konya ve Kayseri gibi şehirlerin sicilleri üzerinde çalışan Faroqhi'nin tesbitine göre büyük şehirlerin kadıları diğer meslektaşlarına göre, ev alım satımında daha ayrıntılı tarifler yapmaktadır. Buna ek olarak kâtiplerin zaman içerisinde daha çok uzmanlaşması ve kayıtların daha fazla ayrıntı içerir hale gelmesi de bu konuda bir etkidir (Faroqhi, 2007:9,13). Vidin kadı sicilleri evler ile ilgili yeterli ayrıntıya sahip görünmektedir. Alım-satım işlerinde evin odaları⁶⁰⁵, şekli ve fiyatı ile ilgili veriler açık bir şekilde ifade edilmiştir. Vidin'deki evler genellikle 2 odalı olup, her biri ayrı bir mutfak ve bahçeye sahiptir. Genellikle iki katlı olan bu evler, su kuyusu, ahır, samanlık, kiler, gölgelik gibi bazı farklı işlevli odalara da sahiptirler. Aslında yaklaşık yüz otuz yıl önce Evliya Çelebi'nin Vidin evleri ile ilgili tesbitini doğrulayan bir görünüm vardır. Evliya Çelebi'ye göre Vidin'de 4.700 adet tahtani ve fevkani kargir bina vardır. Bu evlerin büyük çoğunluğu bahçelidir. Şehrin içinde ve yakın çevresinde bol miktarda bağ vardır (Evliya Çelebi, 2002:99).

Bununla beraber evlerin bulunduğu mahalleler genel olarak plansız bir yerleşime sahiptir. Ergenç'in bu konudaki tesbiti Vidin evleri ve sokak planı için de geçerlidir: Osmanlı mahallesinin belirli bir planmaya tabi tutulmadığı açıktır. Fiziksel plan anlamında en önem verilen mekan ev ve eve ait bahçenin mahrem tutulmasıdır. Bu sebeple çıkmaz sokakların yoğunluğu, bazı evlerin yaralanabildiği "tarik-i hass" adı verilen yollar ve kamunun kullandığı "tarik-i amm" olarak bilinen yollarıyla, şehir merkezine daha doğrusu ticaret merkezine bağlı olan "ulu yol" kullanımı ile şehirlerde sosyal iletişimi ve yaşamın akışını engellemeyen ancak hane mahremiyetini de koruyan bir görünüm ortaya çıkmaktadır (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:42).

Bölgenin coğrafi yapısı gereği mahallelerde ve evlerde su sıkıntısı yaşanmadığını düşünmek akla yatkındır. Tuna kıyısında olan bir şehirde farklı bir durum olması

⁶⁰⁵ Mesela, Faroqhi'nin Orta Anadolu kentlerinde yaptığı çalışmada her evde ayrı bir mutfak, ana yaşam mekanı olarak tabhane bulunduğu ve veranda, sundurma gibi açık ya da yarı açık mekanlar için geniş bir terminoloji olduğu tesbit edilmiştir (Faroqhi, 2007:19)

pek mümkün değildir. Tuna dışında bölgenin içlerine doğru uzanan irili ufaklı dereler de suya ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Buna paralel olarak evlerde su kuyularının bulunduğu da kayıtlara geçmiştir. Bir çok evde “bi’rmai” yani su kuyusu vardır. Bu açıdan bakıldığında, suya erişimin kolay olduğu şehirde temizlik ve hijyen bakımından olumlu bir görünüm vardır⁶⁰⁶.

Son olarak, Osmanlı kentinde dikkat çeken diğer bir yapı olan mahkeme binasından bahsetmek gerekir. Ancak genel olarak taşra da kadıların mahkeme işi için kendi evlerini kullandığı bilinmektedir. Bu durum Vidin’de de geçerli görünmektedir. Çünkü Vidin’de belirli bir binanın mahkeme için ayrıldığına dair bir bilgi yoktur⁶⁰⁷.

3.2. GARNİZONUN FİNANSMANI

3.2.1. Cizye

Gayrimüslim reayanın yoğun olarak bulunduğu bir bölge olarak Vidin’de, devletin vergi gelirlerinden en önemlisini cizye teşkil etmektedir. Cizye vergisi, zimmi statüde bulunan erkek nüfustan alınır, miktarı ise uygulamada olduğu bölgeye göre değişirdi⁶⁰⁸. Cizye, doğrudan devlet hazinesi adına toplanması gereken bir vergidir. Toplama işi önceleri merkezden atanan görevliler tarafından (ummal), 17. Yüzyılın sonlarından itibaren de daha çok iltizam usulüyle aracılar tarafından toplanırdı. Cizye gelirlerinin timar veya mülk olarak verilmesi oldukça nadir bir durumdu. Ancak özel durumlarda iltizama verilebilirdi. Cizye gelirleri daima askeri harcamalar için kullanılmış olup, bazen ocaklık olarak askeri ödemeleri karşılamak

⁶⁰⁶ Suraiya Faroqhi, Kayseri de 17. Yüzyılda evlerde bulunan su kuyusu sayısının arttığını belirtmiş ve Kayseri’nin “sağlıklı” bir şehir olarak ün yapmasını bu duruma bağlamıştır (Faroqhi, 2007:122).

⁶⁰⁷ Özer Ergenç’in 16. yüzyıl çerçevesinde incelediği Bursa’da da belirli bir mahkeme binası görülmemiştir. Yine Ergenç’in Ankara ve Konya şehirlerindeki incelemesinde ayrı bir mahkeme binası bulunmamış, ancak Ankara’da kadının özel ikametgahı’nın mahkeme binası olarak kullanıldığına ilişkin verilere ulaşılmıştır (Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 2006:28).

⁶⁰⁸ (Ünal, 2002:163). 16. yüzyıla kadar cizye vergisini ifade etmek için genellikle “haraç” kelimesi kullanılmış olup, daha sonra “cizye” ve “cizye-i şer’i” tabirinin kullanılması yaygınlaşmıştır. Osmanlı şer’i hukukuna uygun olarak kadın, çocuk, kör, fakir ve çalışmayacak durumda olanlar cizye vergisinde muaf tutulmuşlardır. (İnalçık, *Cizye*, 1993:45-46). Cizye vergisi 14-75 yaş arasındaki sağlıklı gayrimüslim erkek nüfusun üzerinden alınmaktaydı. Cizye mükellefi olan bir kişi İslamı kabul ettiğinde bu vergiden de muaf oluyordu. Ancak verginin toplanma tarihinden sonra İslamiyeti kabulü vuku bulmuşsa o senenin vergisini ödemek zorundaydı (Nedkoff, 1944:621,611).

için tahsis edilebiliyordu (İnalçık, Cizye, 1993:45). Cizye vergisi, yükümlü olan reayanın ekonomik durumuna göre “âlâ”, “evsat” ve “ednâ” olarak üç gruba ayrılmıştır. Bu kategorilerin altın ile ödendiği durumda mali karşılığı sırasıyla 4, 2 ve 1 altına tekabül etmektedir (İnalçık, Cizye, 1993:46), (Ünal, 2002:163). Daha önce cizye defterleri tutulurken 1691 yılında cizye reformu uygulaması ile deftere kaydedilmesinin yanısıra mükelleflerin yaptığı ödemeyi belgelemek için “varak” veya “kağıt” denilen belgelerin verilmesi kararlaştırıldı. İslam hukukuna göre cizye, değişmez ve sabit bir meblağ (maktu) olarak ve şahıslardan toplanan (cizye ale’r ruûs) olmak üzere iki çeşide ayrılıyordu. Maktu olarak toplanan cizye ise geniş ölçüde iki alanda uygulanıyordu. Bunlardan birincisi bağlı (vasal) prensliklerin belirli bir miktar üzerinden yıllık olarak ödemeyi taahhüd ettikleri vergi şeklinde, ikincisi ise, doğrudan padişahın tebaası olan gayrimüslim halkın cemaat olarak⁶⁰⁹ toplu bir miktarı “ber vech-i maktu” ödemesiydi. Cizyede uygulanan bu maktu sistem 18. yüzyılda yaygınlaşmış olup, bu durum reaya üzerinde merkezin otorite ve kontrolünü zayıflatan bir etki yaratmıştır (İnalçık, Cizye, 1993:46), (Tabakoğlu, 1985:138-140).

Vidin ve tevabi cizye vergilerinin⁶¹⁰ toplama hakkı ocaklık olarak⁶¹¹, yerli ağavatının uhdesindedir. Cizye gelirleri Vidin’de altı mukataanın gelirlerini oluşturmaktadır: Mukataa-i Varoş, Polomiye, Sahra, Belgradcık, Gırbune ve Timok.

⁶⁰⁹ Koçabaşılar, knezler ve çorbacıların vergi toplama işini üstlenmesi ya da toplama işinde etkin rol oynamaları 18. yüzyılda Balkanlarda yerli bir üst tabakanın doğuşuna da yol açmıştır (İnalçık, Cizye, 1993:46).

⁶¹⁰ Vidin gebrani cizyesi ile ilgili olarak Boris Cristoff Nedkoff 1111 (1699) ve 1121 (1709) senesine ait iki berat ile ilgili verdiği bilgileri zikretmek gerekir. Nedkoff’a göre 1699 yılının başında Vidin Sancağında cizye vergisi toplanmamıştır. 1700 senesi için toplanacak cizye ise edna düzeyinde alınmış ve 1 eşrefi altın bedeline karşılık gelmiştir. 1700 senesi edna evrakın adedi ise 14.000’dir. 1710 senesinde ise edne ve evsat olmak üzere iki düzeyde toplanmıştır. Evsat düzeyinde kişi başına 2, edna düzeyinde ise kişi başına 1 eşrefi altın bedeli bulunmaktadır. Ayrıca bu sene için evsat evrak 8.000, edna evrak ise 6.000 adettir. Her iki yılda da Vidin’in altı kazası (Vidin, Fethülislam, Polovine, Polomiye olmalı), İsfelik, Bana ve Timok) dahilinde cizye vergisini toplamakla görevli olan kişiler Kapucubaşılardan Demir Kapı mübaşiri İbrahim ve Ali isimli görevlilerdir. Kendileri maişet olarak her bir edna evraktan 6 para, evsat evraktan ise 9 para ücret almaktadırlar. Ayrıca her evrak için 1 para turarındaki bir ücret de cizye muhasebesi kalemi memurları için alınmıştır (Nedkoff, 1944:636-639).

⁶¹¹ Bazı askeri görevlilerin ücretlerine karşılık kendilerine tahsis edilen gelirler ocaklık olarak anılır. Bu uygulama özellikle sınır boylarında görev yapan kale muhafızlarının maaşlarını zamanında ve düzenli bir şekilde almasına hizmet etmektedir. Kale görevlilerine ayrılan ocaklık geliri çoğunlukla mukataa gelirlerinden oluşuyordu (Kılıç, 2007:318).

Cizye toplama işlemi her senenin başında gerçekleşir (VŞS 68:7a)⁶¹². Vidin ve tevabi gebrani cizyesi'nin Vidin, Polomiye, İsfelik, Bana ve Timok kazalarında yaşayan ya da gelip-geçen Hıristiyan, Yahudi ve Ermeni reayayı kapsadığı ve bülüğa ermiş olan erkeklerden, varak karşılığı alınacağı belirtilmiştir. Vidin cizyesi evrakı 1210 senesi cizye bohçası için 23.961 edna evrakı olarak tesbit edilmiştir (VŞS 167:33b). 1222 senesi cizye bohçasında da Vidin reayası edna⁶¹³ evrakı ile mükellef tutulmuş olup bu tarihte kağıd başına 3 kuruş alınması kararlaştırılmıştır (VŞS 53:59b). Aşağıda yıllara göre mukataa bölgelerine verilen evrak sayısı gösterilmektedir.

Tablo 18. Hicri 1205-1210 Yılları Arasında Vidin Cizyesinin Toplandığı Mukataa Bölgeleri ve Evrakı.

Tarih	Varoş Muk. Evrakı	Polomiye Muk. Evrakı	Sahra Muk. Evrakı	Belgradcık Muk Evrakı	Girbune Muk. Evrakı	Timok Muk. Evrakı	Toplam
M.1205	1819	5724	2349	2624	3496	6224	22.236
M.1206	2001	6024	2700	2886	3800	6490	23.901
M.1208	2010	6036	2710	2897	3816	6510	23.979
M.1209							
M.1210							

Muharrem 1211'de cizye evrakı 23.961 olarak belirlenmiş ve bundan sonraki tevzilerde bu rakam esas alınmıştır. Ayrıca bundan sonraki tevzilerde mukataa bölgeleri belirtilmeyip evrakın toplam rakamı kaydedilmekle yetinilmiştir. Bu tarih Pazvantoğlu Osman'ın Vidin gebrani cizyesini iltizam olarak alışından hemen sonraki döneme denk gelmiştir

⁶¹² 1 Muharrem 1205-10 Eylül 1790.

⁶¹³ Vidin cizyesi, 1695 yılında edna itibariyle toplanmıştır (Topal & diğerleri, 2011:80, dipnot 91). Bununla birlikte, 1839'da Siroz'da kurulan "Kârban panayırı"nda, panayıra katılan ve cizye verilerini burada ödeyen gayrimüslimlerden bir kişi Vidin mütemekkinlerinden olup, cizye vergisini evsat üzerinden ödemiştir (Şen, 1996:97).

Cizye ödemeleri 16. yüzyılın sonlarına kadar akçe olarak daha sonra ise “para” birimi üzerinden toplanmıştır⁶¹⁴. Mali bunalım ile birlikte akçe değerinin düşürülmesi nedeniyle cizye toplayıcılarına her yıl tedavüldeki paranın resmi değerini bildiren fermanlar yollanmıştır (İnalcık, Cizye, 1993:46). 1210 senesi cizye ödemelerinde, reyanın ödemede kullandığı birimin devlet tarafından kabul edilen rayiçleri şu şekildedir: İstanbul altını 7 kuruş, Mısır fındık altın 6 kuruş, İstanbul zer mahbub 5 kuruş, Mısır zer mahbub 4 kuruş, Tuğralı paranın yüz adedi yüzlük, seksen adedi ikilik ve kırk adedi 1 kuruş hesabıyla kabul edilecektir (VŞS 167:33b). Ancak 1222 cizye ödemesinde (Mart 1807) tedavüldeki paraların değerleri yeniden tesbit edilmiştir. Bu sefer İstanbul fındık altını 8 kuruş, İstanbul zer mahbubu 5,5 kuruş, Mısır zer mahbubu 4,5 kuruş olarak düzenlenmiştir (VŞS 53:59b)⁶¹⁵. Ayrıca cizye uygulamasının ilk dönemlerde rahip ve keşişler de bu vergiden muaf durumda iken 1691’den sonra yükümlü olmuşlardır (İnalcık, Cizye, 1993:46). Vidin’deki uygulamada da rahip, keşiş, patrik gibi görevlilerin ve bir şekilde tercümanlık beratını elde etmiş olan kişilerin vergiden muaf olmadıkları özellikle belirtilmiştir. Bununla birlikte bölgede zengin ve nüfuzlu bazı kişilerin bağ, bahçe, çiftlik, değirmen ve mandralarında; çoban, değirmenci, veya “ter oğlanı” olarak çalışan ehl-i zimmet reyanın, işverenleri tarafından cizyelerinin verdirilmediği, ancak bu reyanın da hiçbir şekilde muaf olmadığı katıyetle ifade edilmiştir (VŞS 167:33b).

Vidin cizyesi 1211 senesi (1796-Temmuz)’ne kadar ocaklık olarak yerli ağavatın uhdesinde kalmaya devam etmiştir. Bu tarihte Pazvantoğlu tarafından iltizam olarak alınmış ve emval-i miri 500 keseye yükseltilmiştir (VŞS 69:34b). Bununla birlikte Vidin kıptiyan cizyesi ise, canib-i kıptiyan cizyedarı Tuna Başbuğu Elhac Memiş Ağa tarafından “ber vech-i emanet” Pazvantoğlu Osman’a tefviz olunmuştur (VŞS

⁶¹⁴ Cizye reformu ve paranın finansman kaynağı olarak kullanımı için bkz. (Tabakoğlu, 1985:276-286)

⁶¹⁵ 18 Ekim 1801 tarihinde Hacıoğlu Pazarı’na gönderilen fermanla, İstanbul Altını 5 kr., (Nısfı 100 pr., rub’ı 50 pr.), Fındık Altının eskisi ve yenisi 7 kr. (rub’ı 70 pr.), Mısır zer-i mahbub 4 kr., Macar altını 7 kr, Yıldız altın 7.5 kr olarak rayiçleri belirlenmiştir. Hacıoğlu Pazarı Sicilinin transkripsiyonu, Halime Doğru’nun *Bir Kadı Defteri Işığında Rumeli’de Yaşam* (Doğru, 2007) isimli kitabının eki olarak, yayınevinin internet sayfasında; <http://www.kitapyayinevi.com/rumeli-de-yasam/ProductDetail/133.aspx>’da sunulmuştur. Transkripsiyonda, sicil defterinin sayfa numaraları baz alınmamış, her bir kayıda numara verilmiştir. Buna göre 18 Ekim 1801 tarihli fermanın Hacıoğlu Pazarı Sicil defterindeki kayıt numarası 168’dir. Osmanlı İmparatorluğu’nda 1720-1810 tarihleri arasında Fındık altın, Zer-i mahbub ve Macar altını değerleri için bkz. (Pamuk, 2003: 179).

68:81b)⁶¹⁶. Yaklaşık iki ay sonra Fethülislam ve Ada-i Kebir taraflarında bulunan hevacegan-ı divan-ı hümayundan Elhac Mustafa'nın yazdığı; Fethülislam ve Kranye kazasındaki Kıpti cizyesinin Vidin kalemine dahil olması nedeniyle, Vidin tarafından bu reayaya eziyet edildiği ve bu nedenle Vidin kaleminden çıkartılıp Fethülislam voyvodalarına ihalesini istediği tahririne dayanarak, Fethülislam kıptiyan cizyesi Fethülislam voyvodalarına ihale olunmuştur. Vidin kalemi kıptiyan cizyesi Niğbolu, Ornakol Yergöğü ve Kırhova kalemleri mülhakatından olub, saray-ı atik, saray-ı hümayun-ı galata ve hazerbaşılık masrafını karşılayan ocaklık durumundadır. 304 müslüman ve 336 kıpti evrakından oluşmaktadır. Fethülislam kıpti cizyesinin ve mükelleflerinin mikdarı bilinmemekle birlikte önceden beri verildiği miktardaki mal-ı maktu'nun Vidin kıptiyan cizyedarına, yani Pazvantoğlu'na, ödenmesi şartıyla Fethülislam voyvodasının uhdesine ihale olunmuştur (VŞS 68:97a)⁶¹⁷. Pazvantoğlu Osman, Niğbolu Kıptiyan cizyesine bağlı olan Vidin Kıptiyan cizyesini 1208 senesi için iltizam olarak almıştır. Bu mukataa, III Selim'in kızkardeşi Hadice Sultan, Reisülkütab Mehmed Raşid Efendi ve Mirvoynugan Tahir Mehmed Ağa'nın müştereken malikaneleri haline geldiğinden, mukataa gelirlerini oluşturan bölümlerden biri olan Vidin kıptiyan cizyesi iltizam ile verilebilmiştir (VŞS 6:42a)⁶¹⁸. 1209 senesi için de Kıptiyan cizyesi iltizamı Pazvantoğlu'na ait olub, Lom, Berkofça, Gorgoşifçe, Bana ve İsfelik kazalarındaki ahaliden toplanması için memurlar görevlendirmişti. Ancak kıptiyan cizyesinin evrakı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir (VŞS 6:105a). Vidin kıptiyan cizyesini 1799 senesi için (1214-Muharrem) iltizam olarak alan kişi ise 55. Cemaate mensub Esseyyid Ağa'dır.

Cizye mükelleflerinin ödemesi gereken iki ayrı masraf daha söz konusudur. Bunlardan biri ciye toplayanları “maişet” ya da “maaş” adı altında kendi masrafları bir diğeri de merkezdeki cizye kalemine “resm-i hesap, ücret-i kitabet kalemiyye” gibi adlarla anılan harçtır. Vidin'de bu harçlar, her evrak başına 6 para maişet bedeli ve 1 para ücret-i kitabet olarak uygulanmıştır (VŞS 167:33b).

⁶¹⁶ 3 Muharrem 1206-2 Eylül 1791.

⁶¹⁷ 20 Rebiülevvel 1206-17 kasım 1791.

⁶¹⁸ 14 Temmuz 1794.

Cizyenin tahsili ve gelirlerin hak edenlere dağıtımı hususu hem reaya hem de cizyedarlar açısından oldukça hassas bir konudur. Fakat çeşitli yollarla fazladan gelir elde etmek amacıyla susitimal edildiği durumlar da görülmektedir. Bu suiistimalin bir şekli, taşra idarecilerinin atanma dönemlerine göre bazen zamanından önce vergiyi tahsil edip, yeni görev yerlerine gittiklerinde de daha önce toplanmış bir vergiyi tekrar talep etmeleri şeklinde gerçekleşir. Vidin’de de bu türden bir örneği cizye vergisi ile ilgili olarak bulmak mümkündür. Cizye gelirlerinden Vidin muhafızının hissesine düşen miktar (güşadiye olarak) 1206 senesi cizyesi için beş buçuk kise akçedir. Cizye vergisinin toplandığı Muharrem (Ağustos 1791) ayında Vidin muhafızlığına atanan Mehmed Paşa, kendisine düşen geliri alamadığı gerekçesiyle şikayette bulunmuş, ancak cizye tahsili esnasında muhafız kim ise onun cizye gelirini almasının kanun olduğu ifadesiyle, bu istek merkez tarafından geri çevrilmiştir (VŞS 68:100b). Fakat Mehmed Paşa, muhafızlığa atanmasının tam olarak cizye tahsili dönemine denk gelmesi sebebiyle, kendisine ait olan 2.706 kuruşun kendine teslim edilmesi için, o sene vilayet vekili olmak hasebiyle deyn temessükü veren Muslı Ağa ile mahkemeleşmiş ve neticede Muslı Ağa, Mehmed Paşa’nın halefi olan İzzet Ahmed Paşa’nın kendisine, muhafız atanmasının Zilhice’nin yirmi beşinci günü gerçekleştiğini ifade ettiğini bu nedenle cizye gelirin el koyduğunu ifade etmiştir. Kadının kararı İzzet Ahmed Paşa’nın malından bu miktarın alınmasıdır (VŞS 6:31a). Vidin kadısı huzurunda görülen dava ve çıkan karara rağmen Mehmed Paşa’nın bu meselenin peşini bırakmadığı açıktır. 1794 senesi Mart ayında Vidin’e gönderilen bir ferman bu meselenin o güne dek uzadığını ve geçirdiği aşamaları göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Mehmed Paşa, her ne kadar halefinin güşadiye gelirin el koyduğu belli ise de, Vidin cizyedarları olan yerli ağavatından bu geliri talep etmiştir. Ancak yerli ağavatı, özellikle de Pazvantoğlu Osman, bu talebe karşı çıkmış ve muhalefet etmiştir. Meselenin tekrar merkeze aktarılması neticesinde Vidin muhafızı kaimmakamı görevini yürüten dergah-ı mualla kapucubaşlarından Kolçak Mustafa ve Vidin kadısına meseleyi tekrar soruşturmaları ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklığa kavuşturmaları emredilmiştir (VŞS 6:92b). Tekrar tahkik edilen bu meselenin neticesi, kadının ilk

kararından farklı bir sonuca ulaşamamıştır. Eski muhafız Karahisari İzzet Ahmed Paşa'nın güşadiye gelirini aldığı merkeze bildirilmiştir (VŞS 6:95a).

Cizye tahsilinde reayaya eziyet edilmemesi ve belirlenen miktardan ziyade bir şey talep edilmemesi hususunda bir çok emir gönderilmiştir. Bu emirlerin muhataplarından biri de gayrimüslim reayanın dini liderleridir. Mesela Filordin, Belgradcık ve Arçar Palankalarında ve Sahra-i Girbune mukataasında metropolid olan rahip, ehl-i zimmet reayadan toplanan vergilerde usulsüzlük yapılmaması konusunda bir mürasele almıştır (VŞS 68:67b)⁶¹⁹. Cizye tahsili esnasında mükelleflerin ödemesi gereken diğer harçlardan olan maişet ve katibiyye kalemleri, görevlilerin usulsüzlük yaparak reayadan fazla para tahsil etme yollarından da bir tanesini oluşturmaktadır. Usulünden fazla miktarda talep edilerek, “katibiyye, kolcu akçesi, harç-ı mahkeme” gibi adlar altında reayaya tevzi edilen bu harçlar cizyedarlardan kadırlara kadar uzanan idari görevlilerin haksız kazanç sağlamasına ve halkın vergi yükünün artmasına neden olmaktadır (VŞS 167:33b). Vidin kazasına gönderilen emirlerde bu şekilde usulsüzlüklerden kaçınılması ve reayanın refahının gözlenmesi hususiyetle belirtilmiştir. Ancak bu tür emirlerin sıklıkla tekrarlanması, devletin bu konudaki taleplerinin uygulanamadığına delalet eder. Fakir halkın korunması için, gerekli durumlarda ise ödeme gücü olmayan ahaliden ilgili miktarın dört taksitle alınması ancak hazineye zamanında gönderilmesi hususu reayanın vergi yükü altında ezilmemesi için sağlanan bir kolaylık gibi görünmektedir. Ancak vergiyi taksitle alıp, toplamını peşinen merkeze yollamanın cizyedar için ne kadar tercih edilir olduğu tartışılır. Cizyedarların kendi bölgelerine dahil olmayan reayaya kağıd vererek mükellefleri haline getirmeleri de bir başka suiistimal yoludur. Bu usulsüzlüğün engellenmesi için kasabada olan reaya mahallesiyle, köydeki reayanın köy isimleri ile, yerleşik bulunmayanları ise isim ve vergilerinin deftere kayd edilmesi, her mükellef reayanın kağıdının bulunması ve kontrol edilmesi, cizye tahsil edildikten sonra hemen evrak düzenlenerek yeniden talep edilmenin önlenmesi gibi tedbirlere başvurulmuştur (VŞS 167:33b), (VŞS 53:59b).

⁶¹⁹ 21 Mayıs 1791.

3.2.2. Vilayet Masarifi

Osmanlı mali sistemi içerisinde olağanüstü durumlarda ve özellikle sefer döneminde ortaya çıkan harcamaları karşılamak için “avarız-ı divaniyye” olarak bilinen ve nakdi olarak tahsil edilen vergiler mevcuttur. 17. yüzyıldan itibaren olağanlaşmaya başlayan bu vergiler, 18. yüzyılda, Masraf Defteri, Tevzi’ Defteri, Salyane Defteri, Vilayet Masarif Defteri⁶²⁰ gibi çeşitli adlarla anılan defterlerin konusu olmuştur⁶²¹. Avarız ve nüzul vergileri tevzi’ defterlerinde önemli bir yer işgal eder. Vilayet masarif tevzi’sinin kaza bazında yapılması, avarız vergisiyle olan ilişkisine dayanır⁶²². Tevzi’ defterleri imdadiyeler gibi düzenli bir şekilde toplanan vergilerden, arızî ve yasal dayanağı olmayan ödemelere kadar farklı kalemleri kapsıyordu⁶²³.

Tevzilerde devlet denetimi sadece kısmi idi. Devlet bu tevziler için uzaktan bir denetim mekanizması kurmaya çalıştı. Tevzilerin belirli tarihlerde yapılması (ruz-ı Hızır ve ruz-ı Kasım)⁶²⁴, düzenlenen defterin merkeze gönderilmesini talebi,

⁶²⁰ Halil İnalçık, tevzi defterleri ve ayan/eşraf meclislerinin , yeni vergilendirme yapısında çok önemli rol oynayan iki kurum olduğunu tesbit eder. Tevzi defterlerinin kaza ölçeğinde hazırlanıyor olması ve bu masraf kayıtlarının hazırlanması esnasında ayan ve eşrafın belirleyici rol oynamasının, taşrada yerel otonominin güçlenmesine ve mahalli meselelerde o bölge toplumunun belirli bir özgürlük alanına sahip olmasına imkan verdiğini yol açtığını belirtir (İnalçık, *Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700*, 2002:335).

⁶²¹ Radushev, “vilayet masrafı” adıyla halktan toplanan paraların, 18. yüzyılda ayanların kendi kapılarında besledikleri “ücretli müfreze”lerin masraflarını karşılamak için toplandığını ifade eder (Radushev E. , 1994:302-303).

⁶²² Avarız vergileri aslında hane sistemi üzerinden hesaplanan ve toplanan merkezi hazineye ait bir gelir biçimidir. Daha sonra ihdas edilen imdadiye gibi taşra idarecilerine ait olan gelirlerin toplanmasında da avarız vergilerini toplamak için oluşturulan hane sisteminden faydalanılmıştır (İnalçık, *Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700*, 2002:326). Ancak avarız hanesi ve tevzi hanesi arasında farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Avarız hanesinin adedi belli olarak, belirli bir yerin avarız yükünü tesbite yararken, tevzi haneleri, belli bir bölgenin sakinlerinin ödemesi gereken verginin mahalli olarak kararlaştırılan hissesini belirliyordu (Neumann, 1998:70). Diğer bir deyişle tevzi’ hanesi bir mahalle ya da köyde mali yükü paylaşan gerçek haneyi esas almaktaydı (Açıkel & Sağırlı, 2005:104). Ayrıca devlet görevlileri, çeşitli görevleri sebebiyle muafiyet belgesine sahip olanlar, askeri hizmetten malulen emekli olanlar, salyane ödemekle yükümlü değillerdir. Vakıf görevlileri, din adamları, bölgenin seçkin kimseleri ve bunların oğulları ve dilekçe ile fakir olduklarını beyan edenler vali buyruğusu ile salyane türü vergilerden muaf tutulabilmekteydi (Açıkel & Sağırlı, 2005:104).

⁶²³ Avarız, nüzul, sürsat, kürekçi bedeli, beldar, yaylakiye, kışlakiye, tekalif-i örfiyye, menzil ücretleri ve kazadaki devlet görevlilerinin harcamaları gibi masraflar tevzi defterleri içerisinde yer alabiliyordu (Günay, 2010:255).

⁶²⁴ Bazı durumlarda olağandışı gelişmeler sebebiyle üçüncü bir dönem olarak “aralık tevzi denilen defterlerde düzenlenmekteydi (Açıkel & Sağırlı, 2005:100). “Ruz-ı hızır ve ruz-ı kasım” tabirleri Hicri takvime bağlı olmaksızın kullanılan tahsilat dönemleridir. Ruz-ı hızır rumi takvime göre 23 Nisan’a, Miladi takvime göre ise 6 Mayıs’a denk gelirken, Ruz-ı Kasım ise Rumi takvime

gerektiğinde defter tutarından indirim yapmak gibi müdahalelerle merkezi devlet, tevzi defterleri ve masrafları üzerindeki kontrolü elinde tutmaya çalıştı (Neumann, 1998:71). Tevzi’ defterlerinin kontrol için merkeze gönderilmesi hakkında 1779’da bir ferman yayınlanmasına rağmen uygulamaya geçirilemedi. Defterlerin kontrole gönderilmesi işleminin hayata geçişi III. Selim döneminde mümkün oldu (Açıkel & Sağırlı, 2005:102).

Masraf defterlerinde kayıtlı bu vergiler tekalif-i örfiyye genel adıyla bilinen ve gerektiği durumlarda ihtiyaç duyulan hizmete ya da masrafa dair tevzi edildikleri için çok fazla çeşidi olan vergi grubunu oluşturmaktadır. Bu vergilerin tahsil biçimi şu şekilde olmaktadır: Kadının başkanlığında vali, mütesellim, voyvoda gibi üst düzey idareciler, ayan, şehir kethüdası ve esnaf kethüdalarının bulunduğu bir toplantı yapılır, bu toplantıda şehir/kaza için yapılan harcamalar gözden geçirilerek, kamu hizmeti için harcama yapan ancak karşılığını alamamış olanların gider pusulaları mahkeme siciline kaydedilirdi. Genel toplam tesbitinden sonra, kadı ya da naibe “harc-ı defter” diğer mahkeme görevleri için de “katibiyye, ihzariyye, huddamiyye” gibi isimler altında ücretler de eklenir; kaydedilen bu miktar “ale’s-seviyye” kaza halkına taksim edilirdi. Daha sonra defter merkeze kontrole gönderilir, merkezde defterleri kontrol eden memurun onayından sonra Padişaha sunulur ve bir ferman ile birlikte kazaya gönderilerek toplanmasına izin verilirdi (Açıkel & Sağırlı, 2005:101-102), (Hızlı, 2001:29).

Tevzi defterlerinin içerdiğine bakıldığında, vergi çeşitliliği ve düzenleme usulü nedeniyle reaya açısından vergi tarhi, tevzisi ve tahsili bakımından suistimale açık bir durum görülür. Merkeze yollanmayan veya kayıtlarla örtüşmeyen defterler, tekrar edilen kalemler, kazadaki yerel yöneticilerin ve ayanların fazladan masraf eklemeleri gibi durumlar sık karşılaşılan ve reyanın mali yükünü artıran sebeplerdir (Neumann, 1998:74), (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, 1994:147,188,209).

göre 26 Teşrin-i evvel, miladi takvime göre ise 9 Kasım’a denk gelmektedir. Bu durumda vergi tahsilatı için daha çok Rumi takvime göre Hızır ve Kasım dönemleri esa alınmış gibidir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nden aktaran (Erdoğan, Ferlibaş, & Çolak, 2009:156)

Vidin sicillerinde bulunan masarif/tevzi' defterleri genel olarak, kazada görevli bulunan idarecilerin ve memurların ücretleri, muhafızın konağı ve mahkemenin icaresi, memurların ihtiyaçlarından olan hatab ve giyah (odun ve saman) bedelini, muhafı konağının mefruşatını, tamirini ve bu tamirde kullanılacak amele ve malzemenin ücret ve bedellerini, kazaya gelen ve giden çeşitli görevlilerin masraflarını, kaza işleri için kullanılacak, kağıd, kalem ve mürekkebin giderlerini içermektedir. Ücretleri ve/veya hatab ve giyah masrafı bedelleri ile masarif defterinde bahsedilen bu görevliler şunlardır: muhafız, kadı, katib-i vilayet, bölükbaşı, vilayet sekbanları, emin, saraydar, fişekciyan, hademegan, tabakçıyan, kır serdari ve asesler. 1205 Rebiülahir'inde (4 Ocak 1791) sicile kaydedilen ve reayaya tevzi edilen vilayet masrafı bir yıllık hesaplanmış olup, 1204 Rebiülevveli (19 Kasım 1789) ile 29 Safer 1205 (7 Kasım 1790) tarihleri arasında kapsamaktadır. Her ay için yapılan harcama kalemleri ayrı ayrı yazılıp hesaplandıktan sonra, bir sene içinde yapılan masrafın toplamına daha önceki senelerden reayanın borcu olan miktar ve faizi eklenmiştir. Aşağıda aylara göre masraflar ve eklemelerle birlikte reayaya tevzi edilecek tutar gösterilmektedir (VŞS 68:55b-59a):

Tablo 19. Hicri 1204 Rebiülevveli- 1205 Safer Tarihleri Arasında Vidin Vilayet Masrafı.

Ay-Yıl	Masraf
Ra-204	9.133 kr
R-204	2.537,5 kr
Ca-204	5.249,5 kr
C-204	2.327 kr
B-204	2.414 kr
Ş-204	3.221kr
N-204	2.550 kr
L-204	2.414 kr
Za-204	3.959 kr
Z-204	2.708 kr
M-205	17.770 kr
S-205	27.967 kr.

Masraflara ek olarak belirtilen kalemler ise şu şekildedir (VŞS 68:59b);

Sicill-i mahfuzda mukayyid olan deyn-i atik:	760.673 kr
Sene-i mezburede deyn-i atik muracesi:	17.421 kr.
An bakiyye-i mültezim menzilhane-i Vidin /1202-3	39.500 kr.
An mümteniat-ı voyvodogan/ 1202-3-4	352,5 kr.
(Toplam): 1.092.205,5 kr (On yük doksan iki bin ikiyüz beş buçuk kuruş)	
Ruz-ı Kasım tahvilatına 6 mah verilen murace zamm-ı şed der sene 204: 10.300 kr.	
(Toplam):	1.107. 505,5 kr
İşbu ruz-ı Kasım itibariyle reyaya tevzi' olunan meblağ-ı tenzil: 301.500 kr.	
(Kalan):	709.005,5 kr.
Tevziat-ı mebalığ-i merkume beher rüüs:	332, 5 kr.

Gerekli tenzil yapıldıktan sonra kayıttaki tevzi mahalleri ve hisseleri ile rüüsler⁶²⁵ belirtilir (VŞS 68:59b):

Tablo 20. Vidin Vilayet Masrafının Tahsil Edileceği Mukataa Bölgeleri ve Mal-ı Tekalif.

Bölge	Mal-ı Tekalif	Ruus ⁶²⁶
Mukataa-i Sahra-i varoş ma' hisse-i Yahudiyani	18.760 kr.	560
Mukataa-i Sahra	34.840 kr.	1.040
Mukataa-i Gırbune	48.240 kr.	1.440
Mukataa-i Belgradcık	38.190 kr.	1.140
Mukataa-i Polomiye ma' hisse-i Metkofce	72.829 kr.	2.174
Mukataa-i Timok	42.880 kr.	1.280
Mukataa-i İsfelik	22.311 kr.	666
Mukataa-i Bana	23.450 kr.	700
TOPLAM	301.550 kr.	9.000

Tevzi defteri hazırlandıktan sonra, Vidin ve tevabiinden bazı zimmiler ve kinezler kadı huzurunda ve o dönemde vilayet vekili olan Muslı Ağa hazır bulunduğu halde,

⁶²⁵ Ruus tabiri burada, tevzi'deki hisselerini ödeyemez hale gelmiş ya da borçlarını tesviye etmeyen yerlerin masraf hisselerinin geri kalan mükelleflere dağıtılmasıdır (Neumann, 1998:80).

⁶²⁶ Ruus'un bu hesaplamaadaki oranı yaklaşık %0,30'dur.

kendi üzerlerine tevzi edilen vilayet masrafı miktarını kabul ettiklerini ve ruz-ı kasım tevzii olan 3 yük 1500 kuruş düştükten sonra geriye kalan borçlarının 8 yük 6.005,5 kuruş olduğunu kabul ettiklerini ve kendilerine vilayet vekili Muslı Ağa'yı vekil tayin ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu kaydın altında imzası bulunanlar Müftü Hafız Mustafa, Serkatib Ahmed Efendi, Yerli Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa, Hasan Ağa, Emin Ağa, Çirkin Ağa, Ağabey, Halim Ağa ve Dizdar Hafız Mehmed'dir (VŞS 68:59b). Bu imza sahiplerinden bazılarının mukataa voyvodaları olduğu açıktır⁶²⁷. Vilayet masrafı içine dahil edilebilecek masraflar ve bunları kendi çıkarlarına uygun düzenleyebilecek yetkiye/statüye sahip kişilerin bu imza sahipleri olduğunu söylemek mümkündür⁶²⁸. Dolayısıyla bir yeniçeri şehri görüntüsünde olan Vidin'de reyayanın birebir ilişki içerisinde bulunduğu ve ekonomik hayatın en önemli veçhesi olan vergileri toplayan ve masraf kalemine dahil ederek vergiye dönüştürebilenler de yeniçerilerdir.

Vidin'de ahalinin üzerine fazladan vergi yüklenmemesi ve masarif defterlerine fazladan kalem eklenmemesi için bir çok uyarı yapılmıştır⁶²⁹. Bu usulsüzlüğü engellemek için tevzi' defterlerinin merkeze kontrole gönderilmesi şart koşulmaktadır. Bu şartı bildiren fermanda, Vidin yerli ağalarının mutasarrıf oldukları mukataaların gelirlerinin fazlasıyla yeterli olduğu halde yapılan araştırma neticesinde "muhafız masarifi" adıyla yüksek miktarda vergi yüklendiği ve buna ek olarak aslında masraf kalemlerinden olmayan ancak deftere masrafı ekleyen kişinin şahsi çıkarlarına hizmet eden kalemlerin yazıldığı tesbirt edilmiştir. Bu nedenle masraf defteri ordu-i hümayuna gelip kontrol edilmedikçe "zinhar ve zinhar tevzi' ve tahsiline" rıza gösterilmemektedir (VŞS 68:99a)⁶³⁰. Bu emirden yaklaşık bir buçuk yıl sonra benzer bir emir daha yollanmış, bir önceki fermanda vurgulanan konular tekrar bildirilmiş ve buna ek olarak tevzi' defterinin, geçen seferki uyarıya

⁶²⁷ Önceki bölümde voyvoda başlığı altında bu kişilere değinilmiştir.

⁶²⁸ Vilayet masarifi defterlerinde imzası bulunanlar ile ilgili bir analiz için bkz. (Neumann, 1998:76-77).

⁶²⁹ Bir örnek için bkz. (VŞS 68:16b)

⁶³⁰ Eylül 1791.

rağmen merkeze gönderilmediği ifade edilmiştir⁶³¹. Her yıl iki kere olmak üzere (ruz-ı Hızır ve ruz-ı Kasım) düzenlenmesi gereken defterin bir an önce hazırlanıp yollanması ve onaylanmadan reayaya taksim edilmemesi önemle vurgulanmıştır. Ayrıca tevzi’ defterlerine “harc-ı imza”, “ayaniye “ gibi adlarla veya başka bir ad altında “bir akçe ve bir habbe” dahi ekleme yapılmaması tenbihlenmektedir(VŞS 6:6a,7a)⁶³². Bir kaç gün sonra Vidin kadısına yollanan bir diğer emir ise masraf defterine kaydedilecek kalemlerin ayrıntılı bir şekilde kontrol edilmesini sağlamasıdır (VŞS 6:5a)⁶³³. Bu kaydın hemen altına 1207 tarihiyle muhafız konağı /sarayı için yapılan harcamaların kaydı yapılmıştır. Masraf kalemlerinin ayrıntıları olabildiğince kısa belirtilmiş hatta “ceste ceste saray için masraf”, “ağavat tarafından ceste cese ahz olunan meblağ” gibi daha yuvarlak ifadeler kullanılmıştır. Kayıta hiç kimsenin imzasını görmek ya da “şühud’ül hal” kaydı bulmak mümkün değildir. Açık olan tek husus muhafız konağı/sarayı için harcanan miktarın 14. 722 kuruş olduğudur (VŞS 6:6b).

Tevzi defterlerinin merkeze gönderilmesi ve altı ayda bir yapılması hakkında Vidin’e gönderilen bir çok emirden sonra, kadının yolladığı bir arzda, şimdiye dek tevzinin senelik hesaplandığı ve bu nedenle daha önce yollanmadığı bildirilip, bundan sonra altı ayda yapılmasına dikkat edilip ve merkeze gönderilmesinin ashab-ı alaka tarafından taahhüd edildiği bildirilir. Buna ek olarak 1207 senesinin ruz-ı Kasımına ait tevzi’ defterinin de yollandığı ifade edilir (VŞS 6:28b). Ancak sicilde yer alan bir sonraki tevzi’ defteri kaydı, 1206 Ramazan ayından (Nisan 1792) 1207 Rebiü’lahir sonuna (Aralık 1792) dek sekiz aylık masrafı göstermekte olup, kalemlerin her biri ayrı ayrı yazılmasına rağmen toplam rakamı ve reayaya tevzi olunacak miktarı içermemektedir. Bununla birlikte hangi mahalde ne kadar hissenin bulunduğu ile ilgili bir bilgi de yoktur. Belirtilen kalemlerin toplamı 141.161,5 kuruş çıkmaktadır (VŞS 6:35b). Ancak vilayet defterinin merkezde tetkik edilmesiyle söz konusu meblağın, reayanın ödeme gücünü aştığı ve dolayısıyla %62 oranında tenzil

⁶³¹ 1206 senesinin Kasım ayı için tevzi defterinin gelmediği belirtilirken, 1207 senesinin ruz-ı Hızır gelip geçmesine rağmen yine merkeze Vidin tevzi’ defteri yollanmamıştır. Bu defterin de bir an önce yolanması ile ilgili emir (VŞS 6:28b), Mayıs 1793.

⁶³² Şubat 1793. Bu konuda merkezden gelen emrin, vücuh-ı beldeye duyurulduğu hakkında (VŞS 6:13a): 2 Mayıs 1793.

⁶³³ Mart 1793.

ederek 52.682 kuruşun reayaya tevziine izin vermiştir. Bu tenzilin sebepleri arasında reayanın borçlu olduğu meblağa her sene faiz eklenmesi ve hatta faizinin de faizi hesabıyla masraf eklenmesi önemli bir yer tutar. Yerli ağavatının kendi hesaplarında ısrarcı olarak reayadan akçe talep etmesi ve muhafız masrafı ve başka isimler altında masraf çıkarılması yasaklanmıştır. Bu tenkidin tekrarından sonra reayayın borçlarının taksite bağlanması, salyane defterinde her masrafın kim tarafından nerede yapıldığının açıkça yazılması istenmiştir (VŞS 6:36a)⁶³⁴. Defterlerin incelenmesinin ortaya çıkardığı bir diğer durum ise, Vidin muhafızının sarayına döşeme masrafı olarak gösterilen meblağın son derece yüksek olduğudur. Muhafız değişiminde, saraydaki eşyaların korunması halefden selefe devredilmesi ve bu maksatla sarayda bulunan eşyanın ayrıntılı bir defterinin çıkarılarak, sicile kayd olunması bu konuda merkezin aldığı tedbiri ifade eder (VŞS 6:36b)⁶³⁵. Vidin reayasının yüksek meblağlı tevzi'lerle ezilmemesi için Hassa Bostancıbaşı ve Tobhane Nazırı Mustafa, Vidin'de görevlendirilmiş, teznil edilmiş miktar olan 52.682 kuruşun reayaya tevzii ve kontrolü etmesi istenmiştir (VŞS 6:36b). Bununla birlikte Vidin muhafızının iradı yıllık olarak 49.100 kuruştan yüz elli keseye yükseltilmiş olup bu miktarın da ikiye bölünerek altı aylık sürelerle tevzi defterine işlenmesine karar verilmiştir. Gelirinin artırılmış olması nedeniyle reayaya tekrardan hatab, saman araba gibi ihtiyaçlar bahane edilerek masraf tevziinde bulunmaması tenbihlenmiştir (VŞS 6:37a). Bir sonraki vilayet masrafı kaydı, 1 Cemaziye'levvel 1207 (Aralık 1792) ile 29 Rebiü'levvel 1208 (Kasım 1793) tarihleri arasında kapsamakta olup, on bir aylık bir hesabı içermektedir. Bu süre içerisinde Vidin'in masrafları 74.086 kuruş olarak hesaplanmıştır. Muhafız Seyyid Ali Paşa'nın onayı ile ruz-ı Kasım salyanesi olarak reayaya tevzi'i uygun bulunmuştur (VŞS 6:57a). Bununla birlikte bu masraf defteri, merkezden bu iş ile ilgilenmek için görevlendirilen Kolçak Mustafa'nın da müdahalesi ile yeniden düzenlenmiş ve geçmişten kalan reaya borçları ve bazı masraf kalemleri eklendikten sonra bir miktar tenzil de uygulanarak son haline kavuşmuştur. Buna göre sicilde kayıtlı olan reaya borcu toplam 1.042.215 kuruş olup mahzar nedeniyle 454.215 kuruş indirim

⁶³⁴ Haziran 1793. Tenzil edilmiş rakamlarla tekrar düzenlenen defter için (VŞS 6:38b).

⁶³⁵ Bu emrin bir uygulaması olarak Vidin Muhafızı Seyyid Ali Paşa'nın sarayında bulunan eşyanın cinsi ve miktarı tesbit edilip, sicile kayd edilmiştir (VŞS 6:94a).

yapılmış⁶³⁶ ve 650.000 kuruş borç olarak kalmıştır. Bu miktara daha önce belirtilen 74.086 kuruşluk masraf eklenmiş ve ilamat, harc-ı defter, menazil ücreti gibi birkaç kalemin de eklenmesiyle 803.376 kuruşluk toplama erişilmiştir. Reayaya ruz-ı Kasım döneminde tevzi olunacak miktar 328.376 kuruş olarak tesbit edilmiştir. Geriye kalan kısım reaya borcu olup dört taksite bağlanmış 475.000 kuruştur, her seneye 118.750 kuruş düşmektedir. . Reayaya⁶³⁷ tevzi' edilecek masrafın mahalleri ve rüusları şu şekilde belirtilmiştir (VŞS 6:58a):

Tablo 21. Hicri 1 Cemaziyelevvel 1207- 29 Rebiülevvel 1208 Arasında Vidin Vilayet Masarifinin Kasım Döneminde Tevzi Olunacak Miktarı ve Toplanacağı Mukataalar.

Bölge	Mal-ı Tekalif	Rüüs ⁶³⁸
Mukataa-i Sahra-i varoş ma' hisse-i Yahudiyen	21.051 kr. 30 pr.	500
Mukataa-i Sahra	41.116 kr. 30 pr.	1.009
Mukataa-i Girbune	45.640 kr.	1.120
Mukataa-i Belgradcık	45.721 kr. 20 pr.	1.222
Mukataa-i Polomiye ma' hisse-i Metkofce	68.071 kr. 20 pr.	1.629
Mukataa-i Timok	52.893 kr.	1.298
Mukataa-i İsfelik	26.365 kr. 10 pr.	2.647
Mukataa-i Bana	27.506 kr. 10 pr	675
TOPLAM	328.376 kr	8.000

Bu masraf defterinin merkezde incelenmesi neticesinde, on bir aylık masraf olduğu bildirildiği halde defterde on aylık masrafın kaydı olduğu dolayısıyla Rebiü'levvel ayının diğer hesaplamaya dahil edilmesi gerektiği bildirilmiş, ayrıca reaya borcunun

⁶³⁶ Bu meblağ asıl borca yüklenen faiz miktarıdır. Kolçak Mustafa, merkezden faizlerle ilgili gelen emre dayanarak, faiz tutarını masraftan çıkarmış ve aslı borç olan 475.000 kuruşu dahil etmiştir. Ayrıca her seneye düşen reaya borcunun taksidi olan 118.750 kuruşa faiz işletilmemesi katiyetle emredilmiştir (VŞS 6:73a).

⁶³⁷ Daha önce olduğu gibi bu masraf defterinin teşkili esnasında Vidin ve tevabiinde birçok zımmi ve kinez mahkeme-i şeri'de kendilerine kimin vekil olduğunu ve vilayet masrafının üzerlerine tevzisini kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Bu seferki vekilleri Azaban-ı rabi ağalarından Ahmed Ağa'dır (VŞS 6:57b). Bu kaydın tarihi 4 Kasım 1793'tür.

⁶³⁸ Rüüs'un bu hesaplamadaki oranı yaklaşık %0,25 tir.

iki tevzi' zamanına bölünüp senelik 118.750 kuruşun ikiye bölünerek tevzi defterlerine eklenmesi uygun bulunmuştur. Asıl önemli olan bu reaya borcuna faiz işletilmesine izin verilmemesidir (VŞS 6:73a). 1208 senesi Rebiü'lahir ayı başlangıcından 1209 Rebiü'levvel ayının sonuna değin on iki ay içerisinde Vidin vilayet masrafı ise 69.138,5 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir (VŞS 6:119b)⁶³⁹. Farklı masraf kalemlerinin ve reaya borcunun eklenmesi ile reyaya ruz-ı kasımda tevzi olunacak miktar 298.549 kuruş olarak hesaplanmıştır⁶⁴⁰. Masrafın bölgelere göre hisse ve rüüs dağılımı şu şekildedir (VŞS 6:120b):

Tablo 22. Hicri 1208 Rebiülahir- 1209 Rebiülevvel Tarihleri Arasında Vidin Vilayet Masrafının Kasım Döneminde Tevzi Olunacak Miktar ve Toplanacağı Mukataalar

Bölge	Mal-ı Tekalif	Rüüs ⁶⁴¹
Mukataa-i Varoş	18.500 kr.	500
Mukataa-i Sahra	37.333 kr.	1.009
Mukataa-i Gırbune	41.440	1.120
Mukataa-i Belgradcık	41.514 kr.	1.122
Mukataa-i Polomiye	60.273 kr.	1.629
Mukataa-i Timok	48.026 kr.	1.298
Mukataa-i İsfelik	23.939 kr.	647
Mukataa-i Bana	24.975 kr.	675
Hisse-i Metkofçe	1.850 kr.	-
Hisse-i Yahudiyan	699 kr.	-
TOPLAM	298.549 kr.	8.000

⁶³⁹ 1 Rebiü'lahir 1208 ile 29 Şaban1208 arasındaki beş ayda vilayet masrafı tutarı 20.605 kuruş olarak defter edilip kaydedilmiştir. Bu masraf tesbitinin, merkezden bu hususla ilgili olarak gönderilen Kolçak Mustafa zamanında olduğu özellikle belirtilmiştir. (VŞS 6:93b). Ayrıca 1 Ramazan 1208 ile 29 Şevval 1208 arasındaki iki ayın masrafı da ayrı bir defter olarak kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu iki ayda vilayet masrafı 21.440 kuruş olarak görünmektedir (VŞS 6:98a). İki ayda yapılan masraf daha önceki beş aylık masraftan daha fazladır. Bu durum, Kapucubaşı Kolçak Mustafa'nın bu süre içerisinde merkeze dönmüş olması ve tevzi defteri kontrolünün tekrar Vidin idarecilerine/yeniçeri ağalara kalmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

⁶⁴⁰ Bu masraf defterinin kaydı esnasında hazır bulunanlardan biri reaya vekili Azaban-ı rabi! Ağalarından Ahmed Ağa'dır (VŞS 6:120a-b).

⁶⁴¹ Rüüs'un bu hesaplamaadaki oranı yaklaşık %0,27 dir.

3.2.3. İmdad-ı Hazariyye

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren savaş masraflarının artışı ile birlikte yeni vergi kalemlerinin oluşturulduğundan ya da olağan dışı durumlarda toplanan vergilerin olağanlaştığından daha önce bahsetmiştik. Savaş masraflarını karşılamak için reayadan “imdadiye” ya da “imdad-ı seferiyye” isimli vergiler toplanmaya başlandı. İlk başlarda imparatorluğun zengin tebaasından toplanan ve bir borç olarak değerlendirilen imdadiye 1700 ile 1717 yılları arasında tüm reaya üzerine tevzi’ edilen ve olağanlaşan bir hale gelmiştir. Bu süreçte imdad-ı seferiyye vergisinin bir kısmının yerel yöneticilerin emri altında bulunan sekban-levend ordusunun masraflarını karşılaması bir kısmının da kapı halkının giderlerini karşılaması amaçlanmıştır. Bununla birlikte imdad-ı seferiyyeyi tahsil etmek için kasaba ve köyleri dolaşan yerel yöneticinin ya da görevlendirdiği kimselerin bu süreç içerisinde halktan ”bayrak akçesi”, “konak akçesi”, “kurban baha” isimleriyle birden fazla vergi ekledikleri merkez tarafından anlaşılınca, verginin maktu olarak toplanması ve bu işleme kadı ile birlikte eşraf ve ayanında müdahil olması gündeme geldi. Bu şekilde ahalinin keyfi ve fazla vergilerden korunacağı, denetim altında bir vergi tahsil uygulaması düşünülmüştü. Yerel yöneticilerin vergilendirmeyi ve toplamayı uygulaması 18. yüzyılda bu idarecilerin ve denetim mekanizması içinde yer alan ayanın güçlenmesi ile sonuçlandı. Savaş döneminde imdad-ı seferiyye vergisi ile sekban ve levend ordularını mali olarak destekleyen yerel yöneticiler, kapı halkını tutmaya devam ettiklerinden sefersiz vakitlerde mali sıkıntılarla karşılaşyordu. Giderlerini karşılayamamaları neticesinde, emirleri altındaki sekban-levend neferleri, eşkıyalık yada kanun dışı başka yollardan kazanç edinmeye eğilimliydi. Bu nedenle sefersiz vakitlerde de yerel yöneticilere ek bir kazanç sağlayabilmek için 1713 yılında imdad-ı hazariyye vergisi uygulamaya konuldu⁶⁴². Bir bakıma bu vergi, yerel idarecilerin çeşitli ihtiyaçlarına karşılık gelecek yeni bir fon yaratabilmek ve artan giderlerini karşılayabilmek için reayadan topladıkları tekalif-i şakka vergisinin yerine geçti. Tekalif-i şakka vergisinin toplanması, imdad-ı hazariyyenin ortaya çıkışından sonra kesin bir şekilde yasaklandı (İnalçık, *Military*

⁶⁴² Yavuz Cezar, uygulamanın başladığı yıllarda imdad-ı seferiyyenin miktarı belli iken imdad-ı hazariyyenin miktarının belirlenmediğini ifade eder. Bu nedenle ilk yıllarda imdad-ı seferiyye miktarlarının imdad-ı hazariyyeyi de kapsadığını belirtir. İmdad-ı hazariyyelere tekabül eden miktar, paşaların “kapı halkları”nın masraflarını karşılamak içindir (Cezar, 1986:55-57).

and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700, 2002:322-327). Daha doğrusu tekalif-i şakka vergisi imdad-ı seferiyye ve hazariyye vergilerine dönüşmüş oldu (Cezar, *From Financial Crisis to the Structural Change: The Case of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, 1999:52). İmdad-ı seferiyye vergisi bir defada tahsil olunurken, imdad-ı hazariyye vergisi eyaletlerde iki taksit ile sancaklarda ise üç taksit ile toplanmaktaydı. İmdad-ı hazariyyenin tek seferde toplanması kesin bir şekilde yasaklanmıştı. Tahsilat yapıldıktan sonra mükelleflere verilen bir tezkire ile tekrar tahsil edilmesi engelenmeye çalışılmıştır. İmdad-ı hazariyyenin sefersiz vakitlerde toplanıyor oluşu aslında bir bakıma yerel idarecilere her yıl tahsis edilen devamlı bir gelir kalemini ifade etmektedir (Cezar, 1986:57). Bu vergi, ayan, kadı, mütesellim ve bazı görevliler ile birlikte toplandıktan sonra eyalet valisine ya da sancak mutasarrıfına teslim edilirdi. Vergi toplama işini yapan kişiler “hizmet-i mübaşiriyye” ve “harc” adı altında ödeme alırdı. İmadad-ı hazariyye vergisi genellikle imdad-ı seferiyye vergisinin yarısı kadardı ve miktarı daha önceden belirlenmiş olarak, kazalardaki avarız hanelerine taksimatı yapılırdı (Çolak, 2009:49).

Vidin kadı sicillerinde imdad-ı hazariyye ile ilgili olan veriler sınırlı olmakla birlikte fikir verici niteliktedir. İmdad-ı hazariyyenin “sefersiz vakitlerde itidal üzere” toplanan bir vergi olduğu, her senenin başında yani 1 Muharrem itibarıyla ve 3 taksitte toplanması gerektiği, bu gelirin Vidin muhafızına ait olduğu, bu nedenle kendisi tarafından görevlendirilen kişilerce toplanacağı, bu vergi ile ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Vidin muhafızına ait olan imdad-ı hazariyye vergisi Niğbolu Sancağından toplanmaktadır, Niğbolu Sancağı vidin muhafızlığı makamının arpalığıdır. Bu nedenle, muhafız atanması Muharrem ayından sonra gerçekleştiğinde, yani imdad-ı hazariyye vergisinin toplanmasının akabinde gerçekleşirse, halef ve selef arasında kıstelyevm hesabıyla paylaşılırdı (VŞS 6:19b). Merkez tarafından Niğbolu Sancağından Vidin muhafızı için ne miktar imdad-ı seferiyye toplandığı bilinmediği için birkaç kez Niğbolu ve Vidin kadısına imdad-ı seferiyye vergisinin miktarı ve ikramiyye adı altında ne kadar ödeme yapıldığını

sicill-i mahfuza kayd etmeleri yönünde uyarı gönderilmiştir (VŞS 6:33a, 39a)⁶⁴³. Vidin'in 1206 Ramazan ile 1207 Rebiü'lahir arasında 8 aylık masrafını bildirir tevzi' defterinde, muhafızın bir yıllık gelirini gösterir listede "Niğbolu mütesellimliği hasılatı" olarak kaydedilen bir kalem dışında imdad-ı hazariyyenin miktarını gösteren bir kayıt bulunmamaktadır. Niğbolu mütesellimliğinin bir yıllık hasılatı 6.000 kuruş olarak kaydedilmiştir (VŞS 6:35b, 38b). Niğbolu Sancağı'ndan toplanan imdad-ı hazariyyenin sicillere kaydı konusunda merkezden gelen emirlerden sonra Vidin kadısı, imdad-ı hazariyye defterini "nizam-ı cedid defteri misüllü bir aynı dahi" sicill-i mahfuza kaydetmek üzere emir almıştır (VŞS 6:101a). Ancak bundan sonra bir imdad-ı hazariyye vergisinin kaydı yapılmıştır. 1 Muharrem 1208 ile 29 Zilhicce 1208 arasında⁶⁴⁴ Niğbolu'dan toplanan verginin mahalleri ve bedelleri şu şekildedir (VŞS 6:101b):

⁶⁴³ 30 Haziran-8 Temmuz 1793.

⁶⁴⁴ 9 Ağustos 1793 ile 28 Temmuz 1794 tarihleri arası.

Tablo 23. Hicri 1 Muharrem 1208- 29 Zilhicce 1208 Arasında Niğbolu'dan Toplanan İmdad-ı Hazariyye Vergisinin İlk Taksit Miktarı ve Toplandığı Mahaller.

Mahal	Hazine	Bab-ı Harc	Mübaşiriyye	Toplam-Taksit-i Evvel
Niğbolu	133 kr. 40 pr	13 kr. 40 pr.	13 kr. 40 pr.	160 kr.
Ziştovi	166 kr. 80 pr.	16 kr. 80 pr.	16 kr. 80 pr.	200 kr. 40 pr.
Ruscuk ⁶⁴⁵	566 kr. 80 pr.	56 kr. 80 pr.	43 kr. 40 pr.	666 kr. 80 pr.
İtrebolu	100 kr.	10 kr.	10 kr.	120 kr.
Şumnu	500 kr.	50 kr.	53 kr. 40 pr	603 kr. 40 pr.
Hazergrad	500 kr.	50 kr.	53 kr. 40 pr.	603 kr. 40 pr.
Tırnovi	666 kr. 80 pr.	66 kr. 80 pr.	66 kr. 80 pr.	800 kr.
İzladi	83 kr. 40 pr.	8 kr. 40 pr.	10 kr.	101 kr. 80 pr.
Cum'a-i Atik	66 kr. 80 pr.	6 kr. 80 pr.	10 kr.	83 kr. 40 pr.
Osman Pazarı	166 kr. 80 pr.	16 kr. 80 pr.	16 kr. 80 pr.	200 kr.
Selvi	433 kr. 40 pr.	33 kr. 40 pr.	33 kr. 40 pr.	500 kr.
Lofca	350 kr.	16 kr. 80 pr.	33 kr. 40 pr.	400 kr.
Plevne	266 kr. 80 pr.	26 kr. 80 pr.	33 kr. 80 pr.	321 kr. 40 pr.
Rahova	133 kr. 40 pr.	13 kr. 40 pr.	26 kr. 80 pr.	173 kr. 40 pr.
İvraca	232 kr. 80 pr.	23 kr. 40 pr.	33 kr. 40 pr.	289 kr. 40 pr.

Daha sonra üç eşit taksitte imdad-ı hazariyyenin miktarları belirtilmiştir:

Tablo 24. Hicri 1 Muharrem 1208-29 Zilhicce 1208 Arasında Niğbolu'dan Tahsil Edilecek İmdad-ı Hazariyye Vergisinin Taksitleri ve Miktarı.

Taksitler	Hazine-i Veliyyü'niam	Harc-ı Bab	Mübaşiriyye
Taksit-i evvel- Taksit-i sani Taksit-i salis	4.366 kr.	408 kr. 40 pr.	353 kr. 40 pr.
Toplam	13.098 kr.	1225 kr.	1360 kr.

⁶⁴⁵ Ağustos 1802'de Vidin muhafızı olan Pazvantoğlu Osman Vidin ve Niğbolu Sancaklarına mutasarrıf olarak, Niğbolu Sancağı dahilinde olan Rusçuk kazasından da imdad-ı seferiyye vergisinin toplanması için görevliler yollamıştır. İlk taksit ödendiği için bu tarihte her biri 666 kr. 80 para olarak diğer iki taksit ödenmiştir (Erdoğan, Ferlibaş, & Çolak, 2009:169).

Bu kayıttan önce, imdad-ı hazariyye ile ilgili olarak gelen fermanlarda mübaşiriyye alınmaması vurgulanmasına rağmen, bu defterde mübaşiriyye kalemi bulunmaktadır. Ayrıca bu miktarların reayaya tevzi’inde avarız hanelerinin mi esas alındığı yoksa kişi başına düşecek şekilde mi bölüştürüldüğü belli değildir. Merkezi idarenin imdad-ı hazariyye ile ilgili bir diğer müdahalesi, Vidin muhafızının gelirinin yüz elli keseye yükseltilmesini bildirdiği bir emirle gerçekleşir. Niğbolu Sancağından imdad-ı hazariyye gelirinin tam olarak bilinmediği dönemde Vidin kazasından 43.100 kuruş, Niğbolu mütesellimliğinden 6.000 kuruş ve buna ek olarak 25.900 kuruş hazariyye geliri verildiğini ancak daha sonra Niğbolu imdad-ı hazariyyesinin 13.098 kuruşa geldiğini gösterir defterle birlikte bu miktarın üzerine 62.198 kuruş zam yapılarak gelirinin yüz elli kese akçeye yükseltildiği ifade edilmiştir (VŞS 6:106a). Bu hesaplamanın ifade edilmesinden maksat, Vidin muhafızının gelirinin, kendisinin ve kapı halkının “refah” içerisinde yaşamasına ve görevini yerine getirmesine yetecek bir miktar olduğunu, bu nedenle reayaya fazla akçe talebi, mükerrer vergi tevzi’i ve ücret-i mübaşiriyye talebi ile zulm etmemesi gerektiğini tenbihlemektir (VŞS 6:106a), (VŞS 167:36a).

İmdad-ı seferiyye vergisi ise 1790-1808 arasındaki Vidin kadı sicillerinde ve bu sicillerde kayıtlı tevzi’ defterlerinde bu isimle kayda geçmemiştir. Seferlerin uzun sürmesi nedeniyle, reayaya yüklenen tekalif-i seferiyyenin, sefer bertaraf olduğu için reaya üzerinden kalktığını, ancak savaş zamanında “vakt-i fırsat” diyerek reayadan yüklü miktarda vergi toplayanların, “diledikleri gibi defter tertib edib o makule kalemler ile kuzat ve nüvvab dahi ittifak edib kadılar harc-ı imza ve defter akçesi namıyla, voyvodalar mukataa zararı diyerek ve ayanlar ayanıyye ismiyle ve iş erleri ve kocabaşları kendü nefleri için defterlere küllüyetlü mebalig idhal..” edenlerin cezalandırılması ve tevzi’ defterlerinin 6 ayda bir düzenlenerek merkeze kontrole gönderilmesi hususunun bildirildiği emirlerde (VŞS 6:19b,20a) imdad-ı seferiyye vergisinin nasıl suiistmal edildiğini görmek mümkündür. Bu ifadeden yola çıkarak tevzi’ defterlerine sefer zamanında eklenen ve vilayetin işlerini yürütme karşılığında aldıkları ücretleri bu vergi kapsamında değerlendirmek mümkündür.

3.2.4. Rüsüm-ı Zecriyye

III. Selim'in reform programı olan Nizam-ı Cedid'in öngördüğü askeri ıslahatları gerçekleştirebilmek ve ekonomik kaynakların kontrolünü merkezde toplayabilmek maksadıyla 1793 yılında İrad-ı Cedid hazinesi kurulmuştur. İrad-ı Cedid hazinesinin kuruluşunu ilan eden kanunnamede bu hazinenin askeri giderler ve özellikle de vuku bulacak savaşların finansmanı için özel ve ayrı bir fon oluşturmak için kurulduğu belirtilmekteydi. İrad-ı Cedid hazinesinin izleyeceği mali idare sistemi, en temelde malikane ve esham uygulamalarına son vererek tımar sisteminin ıslahatını amaçlıyordu⁶⁴⁶. Bu maksatla öncelikle hazinenin gelir kalemlerinin karşılık geldiği gerçek değerlerin bilinmesi ve kısmen taşra unsurlarının kontrolüne geçmiş olanların merkezi hazineye bağlanabilmesi gerekiyordu. İrad-ı Cedid hazinesi mali politikalarını uygulamaya koyabilmek için de çeşitli nakit fonlara ihtiyaç duymaktaydı. Bazı vergilere zam yapılması ve yeni bazı vergilerin ihdası, yeni hazineye fon sağlamak için devreye sokuldu. Darphane tarafından idare olunan bazı mukata ve tımarların irad-ı cedid hazinesine devredilmesi neticesinde, İrad-ı Cedid hazinesi tarafından mukataanın tipine göre "muaccele" ya da "kalemiyye" gibi bedelleri nakit olarak ödemek zorunda bıraktı. Bu ödemelerin finansmanını sağlamak için ise "rüsüm-ı zecriyye" yeni bir düzenlemeye tabi tutularak hasılatının tümü İrad-ı Cedid hazinesine tahsis edildi. Bu verginin toplanması zecriyye eminleri ile sağlanacak, toplanan vergi miktarı on bin kuruşu buldukça da İrad-ı Cedid defterdarlarına teslim edilecekti. Alkollü içkilerden alınan eski bir vergi olan zecriyye resminin 18. yüzyıl sonundaki önemi, nizam-ı cedid uygulamalarına fon sağlamak için reorganize edilen bir vergi türü olmasından kaynaklanmaktadır. 4 Nisan 1792'de "zecriyye rüsümü nizâmı" ile alkollü içkiler vergi kapsamına alınmış ve şarabın kıyyesinden⁶⁴⁷ iki, rakı ve benzeri müskiratın kıyyesinden ise dört para zecriyye tahsili öngörülmüştür (Cezar, 1986:156-157,183).

⁶⁴⁶ Y. Cezar her ne kadar bu öngörü ile kurulmuş olsa da İrad-ı cedid hazinesinin mali politikalarının farklı sonuçlara neden olduğunu eklemektedir (Cezar, 1986:155-156). Bu dönemde tımar ve zeametler ile ilgili olarak merkezi devletin çalışmaları için bkz. (Özkaya, *XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları*, 1979), (Tabakoğlu, 1985:247-255).

⁶⁴⁷ Kıyye veya vukiyye= 400 dirhem (Cezar, 1986:183).

Zecriyye rüsümü, gayrimüslim reayanın kendi ihtiyaçları için kullanacağı kısmı kapsamamakla birlikte, satış için “ta’sîr ve taktir” olunan bütün müskirat üzerinden uygulanmaktadır. Vergisini ödeyen mükellefe, mükerrer vergilendirmeden kaçınmak için bir “eda tezkiresi” verilir, ve toplanan verginin ve malın miktarı defterlere kaydedilirdi. Bu verginin tüm imparatorlukta uygulamasını denetlemek ve geliri bir merkezde toplamak amacıyla İstanbul’da “Rüsûmat-ı Hamr ve Arak Muhassılığ” kuruldu. Bu muhassılığın idaresi ise “ber vech-i emanet” İstanbul Gümrük Emini olan Hasan Efendi’ye verildi. İmparatorluk genelinde bölgeden bölgeye zecriyye vergisinin tahsil usulü değişmekteydi. Emaneten ve ya iltizam olarak tahsil uygulaması farklılaşmaktaydı (Cezar, 1986:184).

Rüsûmat-ı zecriyyenin toplanması hususunda belirtilen bu özellikleri, Vidin’e bu konuda yollanmış olan bir fermada aynıyla bulmak mümkündür. Bu fermada “şûrut-ı nizâm-ı cedid” gereği tahsil olunması gerektiği belirtilen zecriyye rüsümünün, şarabın kıyyesinden iki para, rakı ve benzeri müskirattan dört para bedeli ile tahsil edileceği, reayanın kendileri için olan kısma dokunulmayacağı, yalnızca satıcıların mükellef oldukları ve eski rüsûmat muhassılı olan Hasan’ın görev süresince bazen emaneten bazen de iltizamen toplanmakta olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte zecriyye vergisinin toplanmasında aksayan noktaların izahı ile birlikte ferman gerçek ifadesini bulmaktadır. Bazı yerlerde reayanın vergi ödememek için mallarını saklamalarının yanı sıra iltizamen verginin toplanması durumunda bazı yerlerde iltizamı kimse kabul etmemekte dolayısıyla devlete ait olan vergi geliri heba olmaktadır. Bu nedenle fermanın esas maksadı hangi bölgede olursa olsun amel ya da mültezim konumunda bulunup vergi tahsili görevinde bulunan kişilerin reayanın zimmetlerinde bulunan “mal-ı miri”yi tesbit etmeleri vergilendirmeleri ve muhassıl tarafından yollanan memura iade etmeleridir. Bu noktada İstanbul’da bulunan rüsûmat muhassılının değiştiği İstanbul gümrük emini Hasan yerine Galata voyvodası Seyyid Halil’in bu göreve getirildiği belirtilir. Seyyid Halil tarafından yollanacak memura zecriyye rüsümünün edası ısrarla vurgulanmıştır (VŞS 6:17a)⁶⁴⁸.

⁶⁴⁸ Şubat/Mart 1793.

Yaklaşık bir ay sonra, Vidin muhafızı, kadısı ve yerli ağalarına daha sert üsluplu ikinci bir ferman yollanmıştır. Vidin Sancağından toplanacak rüsum-ı zecriyyenin tahsili için hiçkimse iltizamı kabul etmediği için, merkezden mübaşir olarak yollanan Ömer Ağa'nın da dahilyle, iltizamın uygun bulunan kişiler üzerine verilmesi istenmektedir. Bu uygulamanın nasıl yapılacağı da neredeyse madde madde tesbit edilmiştir; iltizam bedeli muhassıl olanlara zimmet kayd olunmalı, sadece temessük verilmekle yetinilmeyip bedel-i iltizamın mikdarı ve şartları da açık olarak belirtilmeli ve bir emr-i şerif ile birlikte bu belge mültezime verilmelidir. İltizamı alabilcek grubun kimliği de fermanın içeriğinde açıkça belirtilmiştir. Reaya içerisinde söz sahibi olanlar ve kocabaşılar dışında diğer mültezimler ve bölge ayanları bu verginin iltizamını kesinlikle alamazlar ve mültezim olana müdahale edemezler. Zecriyye rüsumunun iltizamına özendirmek ve muhtemel mültezimin işini kolaylaştırmak için, zecriyye vergisi mülteziminden “harç-ı bab”, “harç-ı temessük”, “hüddamiye, sarrafiye” gibi adlarla veya başka bir masraf gösterilerek ücret alınması da men edilmiştir. Bununla birlikte mültezim olacakların bazı sorumlulukları bu ferman içerisinde açıklığa kavuşturulmuştur. Reayanın söz sahibi veya kocabaşıları, mültezim olduklarında kendi çıkarları için fazla ve mükerrer vergi toplamaktan ve iltizamlarını elden ele geçirmekten kaçınmak zorundadırlar. Zecriyye vergisinin iltizama verilmesi ve iltizam şartları netleştirildikten sonra, merkezin Vidin Sancağı üzerindeki zecriyye vergisi üzerindeki kazancı söz konusu edilmiştir. Vidin ve tevabiinde bulunan ehl-i zimmet reayadan 1207 senesi için⁶⁴⁹ 15.000 kuruş zecriyye rüsumu istenmektedir. Ancak fermanın gönderildiği tarihe dek henüz merkeze zecriyye rüsumu ödemesi yapılmamıştır. Sancağın zecriyye gelirini “külliyyetlü” olarak değerlendiren merkez, bu nedenle acilen verginin toplanmasını ve bu meseleyle ilgilenmek üzere sancağa gönderilen Ömer Ağa'ya teslim edilmesini istemektedir. Vergi ödenmediği takdirde ise, iltizam hükmü kaldırılacak, bölgeye bir a'mil gönderilecek ve istenen vergi iki katına çıkarılacaktır (VŞS 6:25a)⁶⁵⁰.

⁶⁴⁹ Ağustos 1792- Temmuz 1793 dönemi.

⁶⁵⁰ 2 Nisan 1793 (20 Şaban 1207).

Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu sert emirname de Vidin’de zecriyye rüsumunun toplanmasını sağlayamamıştır. Bu nedenle, 1208 senesinin başında sadrazam tarafından Vidin Sancağına yollanan mektupta, her kazanın reayası arasından mutemed kocabaşların seçilip İstanbul’a gönderilmesi emredilmektedir. Bu kocabaşlar hem bölgelerinin zecriyye geliri ile ilgili bilgi verecekler hemde vergi tahsilinin iltizamını alacaklardır. Bu süreç ile ilgili olarak Rum patrikliğine emirler gönderilmiş olup patrikliğe bağlı metropolitlere de bu emir iletilmiştir. Sadrazam, kocabaşların İstanbul’a çağırılmasındaki asıl amacına reyanın ödeme gücünü doğru olarak tesbit ederek, vergi miktarının onlara eziyet etmeyecek düzeyde tutulması olduğunu belirtmektedir (VŞS 6:45b)⁶⁵¹. Ancak sadrazamın bu emri Vidin’de uygulamaya geçmemiştir. Reaya kocabaşları mahkemeye gelerek İstanbul’a gidemeyecek durumda olduklarını ve zecriyye vergisinin iltizamı görevini üstlenemeyeceklerini ifade ederler. Mahkeme kayıtlarına geçen bu arzuhalin öncesinde aynı durumu bildirir bir mahzarı sadrazama göndermiş olduklarını da ekleyelim.

Vidin zecriyye rüsumu ile ilgili olarak merkezden istenen bilgiyi Vidin kocabaşları kadı aracılığıyla İstanbul’a iletirler. Kocabaşlara göre 15.000 kuruşluk bedel Vidin bağ sahipleri için çok fazla bir miktar olup tenzili için ricacı olurlar. Hem İstanbul’a gelemedikleri hem de görevi üstlenmedikleri için afflarını isteyen bir cümle ile bu arzuhal sona erer (VŞS 6:44b)⁶⁵². Mahkeme kaydında ne “tazallüm-i hâl” eden kocabaşların ismi ne de şühûdü’l-hâl kaydı bulunmaktadır. Dolayısıyla hangi bölgeden kimin meclis-i şer’e geldiğini tesbit etmek mümkün değildir. Önemli olan bir diğer nokta ise zecriyye rüsumu toplanmasına karşı Vidin şehrinde açık bir muhalefetin bulunmasıdır. Israrlı emirlere rağmen verginin toplanması başarılmadığı gibi sancaktan bir kaç reaya kocabaşısını İstanbul’a getirtmek bile mümkün olmamıştır. Bu husus, devletin sancaktaki etkinliğini değerlendirmek açısından önemli bir referans noktası olabilir.

⁶⁵¹ 15 Muharrem 1208.

⁶⁵² 12 Eylül 1793 (5 Safer 1208).

1207 senesine ait zecriyye rüsumunun tahsili için merkezle yapılan birçok yazışmadan sonra, verginin yarısı olan 7.500 kuruş için “deyn temessükü” hazırlanmış, diğer yarısının ise İstanbul’da bulunan Sol Kol ağlarından Halil Ağa tarafından ödeneceği taahhüdünde bulunulmuştur. Ancak bu ödeme gerçekleşmeyince Halil Ağa İstanbul’da yakalanmış, hapsedilmiş; fakat bu borcu ödemeye kudreti olmadığı anlaşıldığından serbest bırakılmıştır. Vidin muhafızına yazılan bir emirle geri kalan bu borcun acilen ödenmesi talep edilmiştir (VŞS 6:48b,49b). Fakat o seneye ait borcun ödenip ödenmediğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Vidin’de zecriyye rüsumunun iltizamını kimsenin üstlenmek istememesi üzerine bölgeye amiller gönderilmiştir. Bu amiller Vidin ve Fethülislam kazaları için yollanmış olan, Said, İbrahim ve Halil Ağalardır. Bu kişilerin görevleri bir ferman ile bildirilirken, amillerin sorumlukları ve görevlerini nasıl yapacakları da tarif edilmiştir. Buna göre; amiller tahsil ettikleri müskiratın cinsini, satıcısını, miktarını ve aldıkları vergiyi defter edecekler ve bu defterleri görev yaptıkları mahallin büyüklüğüne göre günlük, haftalık ya da aylık aralıklar ile İstanbul’a rüsumat muhassılına göndereceklerdir. Bu defterler kontrol edildikten sonra bir suretinin kendilerinde kalması, sene sonunda ise tüm hasılatı içeren defterin İstanbul’a getirilmesi gerekmektedir. Amilin ücretlendirmesi ile ilgili şöyle bir yöntem izlenmiştir. Muhassılların bölgelerinden topladıkları hasılat kırk keseden az ise, her 11 kuruşda 1 kuruş ücret alacaklardır. Ancak kırk keseye aşan her kese için fazladan yirmi beş kuruş verilecektir. Kendi alacağı ücreti artırmak için reayaya zulm eden muhassıl ise cezalandırılacaktır. Amilin defterlerde yanlış bilgi vermesi veya hakkında oluşabilecek herhangi bir şikayet ve ihbar durumunda kayıtlar kontrol edilecek, bahsi geçen nesne deftere kayd edilmişse ancak reayaya zulm ederek alınmışsa amel görevinden azl edilecek ve malı müsadere edilecektir. Fakat, aldığı ifade edilen vergi ya da herhangi bir malın kaydı defterde bulunamaz ve kendi çıkarı için aldığı kanaat getirilirse azl ve müsadere ile yetinilmeyib siyaset uygulanacaktır. Amillerin görev bölgelerinde bulunan hiçbir reaya bu vergiden muaf değildir ve amillerin görev sahasına başka hiç kimse müdahale edemeyecektir. Bu amillerin görevlerinden biri de, İstanbul’a gidecek müskirat yüklü gemilere,

içerdikleri malın miktarı ve cinsini de bildiren tezkereler vermeleridir. Tezkeresi bulunmayan hiçbir gemiye malı boşaltma izni verilmeyecektir (VŞS 6:48a, 119b).

Amillerin bölgeye gelişi ile yerlü ağavatı ve reaya kocabaşları yine bir arzuhal için mahkeme yolunu tutmuşlardır. Bu seferki mesele, daha önceden iltizamın kaldırılması ve merkezden amil gönderilmesi durumunda verginin iki katına çıkacağını bildiren emr-i şerifdir. Ağavat ve kocabaşlar, Vidin bağlarından hasıl olan ürünün reyanın kendi tüketimini bile karşılamadığını dolayısıyla zecriyye vergisinin duyurulması ile pek çok bağ sahibinin yerlerini terk ettiğini, zaman içerisinde bir kısmının yerlerine geri döndürülebildiğini açıklayıp, iki katına çıkacak vergi ile hiçbir bağ sahibinin köyünde kalmayacağı öngörüsüyle, Vidin zecriyye vergisinin yıllık 15.000 kuruş maktu' olarak kalmasını istemektedirler (VŞS 6:49a). 1208 senesi zecriyye rüsumu da tıpkı 1207 senesinde olduğu gibi ikiye bölünerek ödenmiş, ilk kısmı “ber vech-i police” verilirken, ikinci kısmı nakit olarak 1209 senesinin dördüncü ayında⁶⁵³ ödenebilmiştir (VŞS 6:103b, 123a-b). Buna karşın 1208 ödemesinde 1.500 kuruşluk amil ücreti eksik gönderilmiştir. Merkez tarafından ödenmesi hususunda emir yollanmasına rağmen, Vidin ağavatı ve kocabaşları bu emire de muhalefet ederek, verginin maktu' olarak toplanması emrinde böyle bir taahhüde bulunmadıklarını ifade etmiş ancak bundan sonra reyadan tevzi edileceği cevabını vermiştir (VŞS 6:129b,131a). Neticede eksik kalan bu miktarın ödenip ödenmediği belli değildir.

1209 senesi zecriyye rüsumu tahsilinde, önceki dönemlere göre fazla bir mesafe kaydedilememiştir. Vidin zecriyye rüsumunun 30-40.000 kuruş civarında bir değere sahip olduğunu iddia eden merkezi yönetim, 15.000 kuruşda sabitlenen verginin ödenmemesinden ve geciktirilmesinden muzdariptir. Bölgede yapılan araştırmalarda reyanın bu vergiye muhalefet ettiğini, ürünlerini sakladıklarını ve bazı ayan ve nüfuzlu kimselerin bu konuda reayaya destek olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle verginin bu sefer tek seferde toplanıp merkeze yollanması hususunda

⁶⁵³ 22 Kasım 1794 (28 Rebiü'lahir 1209).

ısrarcıdır (VŞS 167:35a)⁶⁵⁴. Ancak her ne kadar, önceki yıllarda olduğu gibi sert üsluplu bir emirname yollanmış olsa da netice yine değişmemiştir. Bu çalışma çerçevesinde incelenen sicillerde zecriyye rüsumu ile ilgili bundan sonraki gelişmeleri takip etmek mümkün değildir⁶⁵⁵. Fakat yerlü ağavatı ve reaya kocabaşlarının bu verginin ödenmemesi hususunda ortak bir zeminde buluştuklarını söylemek mümkündür. Bölgesel otoriteler işbirliği yapmadığında merkezi devletin herhangi bir talebini taşrada uygulamaya geçirmesi ise oldukça zor hatta bazen imkansız görünmektedir.

3.2.5. Yapağı ve İpek Vergileri

İrad-ı Cedid hazinesi'nin kuruluşundan sonra bu hazineye fon sağlayabilecek yeni vergilerin konulduğu ve varolan vergilerin miktarının artırıldığı daha önce ifade edilmişti. Yapağı⁶⁵⁶ ve ipek vergileri de daha önceden mali sistem içerisinde yer alan ancak yeni uygulama ile miktarları artırılarak İrad-ı Cedid hazinesini desteklemek üzere uygulamaya konan vergilerdendir.

Yapağı satışı, eskiden gümrük vergisine tabi olarak, 17 Temmuz 1794 (18 Z 1208)'de çıkarılan bir kararla, tiftik, mazı, kök boyası gibi maddelerle birlikte “resm-i miri” adıyla yeni bir vergi olarak uygulanmıştır. Bu verginin mükellefleri yapağı satıcılarıdır. Verginin toplanması ile ilgili bazı aksaklıklar nedeniyle, uygulamada yeni bir düzenlemeye gidilen yapağı vergisi⁶⁵⁷, adet-i ağnam⁶⁵⁸ vergisinin toplanması esnasında bu vergiye ek olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Bu uygulama şekliyle yapağı satışından alınan bir vergi olmaktan ziyade hayvan

⁶⁵⁴ 5 Şubat 1795 (15 Receb 1209). Bu sert üsluplu emirnameden 5 ay önce 1209 zecriyyesinin toplanması için bir ferman daha yollanmış ancak bu 5 ay içerisinde herhangi bir ödeme gerçekleşmemiştir (VŞS 6:119b).

⁶⁵⁵ Tuna havalisinde yer alan bir başka kaza Hacıoğlu Pazarı'nda 21 Aralık 1798 (13 Receb 1213) tarihinde, zecriyye rüsumunun talep edildiği görülmektedir (Hacıoğlu Pazarı Sicil Defteri Kayıt 32). Dolayısıyla merkezin zecriyye rüsumu talebi devam etse de Vidin idarecilerinin bu talebi göz ardı ettiğini söylemek mümkündür.

⁶⁵⁶ Yapağı vergisinin Ankara'daki uygulaması için bkz. (Karaman, 2005:192-193).

⁶⁵⁷ Bu vergi Özi eyaletinden “resm-i kıl” adıyla talep edilmiştir. Özi eyaletine bağlı Hacıoğlu Pazarı kazasından 19 Mayıs 1799 (14 Zilhicce 1213) tarihli bir fermanla, küçükbaş hayvanların her birinden 1 para resm-i kıl talep edildiği ve İrad-ı Cedid hazinesince zapt edileceği ifade edilmiştir (Hacıoğlu Pazarı Sicili, Kayıt 106).

⁶⁵⁸ Adet-i Ağnam vergisinin bölgelere göre değişen uygulaması için bkz. (Çağatay, 1947:485-487).

başına alınan ek bir vergiye dönüşmüştür. Bu şekli ile adet-i ağnam üzerine yapılan bir zam durumuna gelmiştir (Cezar, 1986:189-190).

Vidin'de "resm-i miri" vergisinin toplanması ile ilgili ilk bilgi Eylül/Ekim 1794 tarihinde bölgeye gönderilen bir fermanla bulunabilir. 1794 senesi Mart ayından itibaren, bu yıla ait olmak üzere resm-i mirinin toplanması ile ilgili daha önce de defalarca emirler gönderilmiş ancak Vidin bölgesinden bu konuda herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Bu nedenle aynı talebi tekrarlayan bir emir daha yollanmıştır. Vidin Sancağının 320.000 kadar ağnama sahip olduğu ve hayvan başına 1 para resm-i miri hesabıyla 8.000 kuruş vergi ödemesi gerektiği, İrad-ı Cedid defterdarı Mustafa Reşid tarafından hesaplanmış ve bildirilmiştir. Vidin Sancağındaki küçükbaş hayvanların büyük çoğunluğunun yeniçerilere ait olduğu da tesbit edilmiştir. Dolayısıyla verginin ödenmemesinde en önemli etken yeniçerilerin bu vergiye muhalefetleridir. Fermanla bildirilen koşullara göre, kuzu ve oğlakdan başka tüm küçükbaşlardan bu vergi alınacaktır. Ayrıca vergi ödeme konusunda hayvan sahibi olan hiçkimse vergiden muaf değildir. Bu husus fermanla özellikle vurgulanmıştır⁶⁵⁹. Vergiyi toplayacak mültezimlerin bu hususa özen göstermeleri emredilmekle birlikte, vergiyi ödemeyenerin mevaciblerinin ahz olunacağı ihtarı da yapılmaktadır. Bu durum, Vidin'de küçükbaş hayvan sahibi olanların büyük çoğunluğunun yeniçeri olmasından ve vergiye muhalefet eden grubu oluşturmalarından kaynaklanmaktadır (VŞS 6:128b).

Ancak daha önce zecriyye vergisinde de görüldüğü gibi, bu emrin yeniçerilere duyurulması, kadı huzurunda yazılan bir azuhalle sonuçlanmıştır. Bu arzuhalde yeniçeri zümresinden bir tek kişinin bile ağnam ve keçi sahibi olmadığı, ayrıca reaya ellerinde bulunan küçükbaş hayvan sayısının da 20.000 den bile az olduğu belirtilmiştir. Hatta Vidin'de hayvan sayısı o derece yetersizdir ki serhatte bulunanların yiyecek ihtiyaçları için Eflak'tan hayvan getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Arzuhalin en kısa ifadesi, Vidin halkının bu vergiden muaf tutulmasıdır (VŞS 6:128b).

⁶⁵⁹ "...reaya ve askeri ve gayri askeri ve muaf ve gayri muaf resm-i mezkura bilcümle dahiller olmağla.."

Bu arzuhalin dışında, verginin merkez tarafından tekrar talebi, toplanma süreci ve Vidin'in muaf tutulup tutulmadığı ile ilgili herhangi bir bilgi bulmak mümkün değildir. Bu konuyla ilgili Vidin sicillerine işlenen son kayıt 6 Ağustos 1822 tarihli bir ferman suretidir. Bu ferman; İrad-ı Cedid için toplanan yapağı, mazı ve kök boyası vergilerinin, Şeyhülislam Seyyid Mehmed Ataullah'ın konağında meşveret edildiğini ve neticede halka ve tüccara zulüm haline geldiğine karar verildiğini ve bu nedenle verginin kaldırıldığını bildirmektedir (VŞS 53:75b).

İpek vergisi, daha önceleri de uygulanan bir vergi olarak, İrad-ı Cedide fon sağlamak için oranı yükseltilecek bir vergidir. Mikdarı artırılıp miri mukataaya dönüştürüldükten sonra Tersane-i Amire hazinesine bağlanıp, donanmanın giderlerine tahsis edilmişti⁶⁶⁰ (Yeşil, 2009:164). Vidin Sancağında bu verginin tahsil edildiğine dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Hatta verginin tahsil edilmesini isteyen ferman kaydı bile sicillerde yoktu. Yalnızca 21 Kasım 1807 tarihiyle gelen bir ferman sureti kaydedilmiştir. Bu surette; resm-i harir vergisi on beş para iken 2 kuruşa yükseltildiği ve zaman içerisinde biraz daha zam gördüğü ifade edilip, bu zamların halka ve tüccar taifesine zarar verdiği farkedildiğinden kaldırdığı ifade edilmektedir. Tersane-i Amireye senelik 1.000 kuruş gelir sağlanmış olmasına rağmen ahalinin refahı için verginin zamları kaldırılmış, bundan sonra 15 para bedel üzerinden tahsil edilmesine karar verilmiştir (VŞS 53:83b).

Görüldüğü gibi yapağı ve ipek vergilerinin Vidin'de uygulamaya konduğunu söylemek mümkün değildir. İltizam ile toplanan bu vergilerin mültezimleri muhtemelen bölgenin ekonomik alandaki en etkin unsuru olan yeniçerilerdir. Ancak, Nizam-ı Cedidin ekonomik programına dahil olan uygulamaların tamamına muhalefet eden yeniçeriler, en etkin oldukları şehirlerden biri olan Vidin'de bu

⁶⁶⁰ 1804'ün Aralık ayından önce "resm-i mizan-ı harir mukataası" Hamidiyye vakfına bağlıdır. Yıllık 50.000 kuruş bir bedel ile iltizama verilmektedir. Bir vukiyeye (400 dirhem) ipekten 15 para tartı (mizan) vergisi alınmaktadır. 1804 Aralık'ında bir düzenleme yapılarak, Hamidiyye mukataasından ayrılarak miri mukataaya dönüştürülmüş ve Tersane-i Amire Hazinesine tahsis olunmuştur. Bu esnada verginin mikdarı 2 kuruşa (80 para) yükseltilmiştir. Bununla birlikte, ipek vergisineki yeni düzenlemede Tersane-i Amireye aktarılan vergiler birim başına 2 kuruştan ibaret değildi. Bu miktara ek olarak 3 kuruş "ticaret olmak üzere" alınmıyordu. Dolayısıyla ipek vergisinin fiili olarak uygulaması vukiyede 5 kuruş biçimindeydi. 1806'da ticaret resmi kaldırıldı, 1807'de ise 15 paraya indirildi (Cezar, 1986:216-221).

uygulamaları hayata geçirmemek için özel bir çaba sarfetmişlerdir. Bu muhalefetin temeli, vergi gelirleri de dahil olmak üzere taşrada hasıl olan tüm gelir kaynaklarını denetlemeye ve merkezileştirmeye çalışan devlete karşı kendi ekonomik çıkarlarını korumak istemeleridir.

3.3. GARNİZONDA SİVİLLER: YENİÇERİ HATUNLARI-VALİDELERİ-KERİMELERİ

Osmanlı dünyasında 19. yüzyıldan önce, kadınların özel ve toplumsal yaşamdaki durumları ya da bireysel yaşantılarıyla ilgili bilgi bulunabilecek nadir kaynaklardan en önemlisi şeriye sicilleridir. Sicillerde genellikle mülk satışı ve medeni durum ile ilgili meseleler de şahrin kadın aktörleri ile karşılaşırız. Mülk sahibi olabilmek ve mahkemede kendini ifade edebilmek, modern öncesi dönemde “kadınlık durumu” açısından önemli bir kazanımdır. Süreyya Faroqhi’nin de belirttiği gibi, bazı Avrupa ülkelerinde 19. ve hatta 20. yüzyıla kadar kadınlar yaşları ne olursa olsun rüştünü isbat etmemiş olarak muamele görüyor ve vasilerinin izni olmaksızın kimseyi mahkemeye veremiyorlardı (Faroqhi, 2007:7). Dolayısıyla, Osmanlı kadının çağdaşları arasında hukuki haklara sahip olma ve bunu kullanma anlamında daha rahat olabildiğini, en azından teorik olarak medeni bazı haklara sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

Vidin’de kadınların ve sıradan köylülerin, daha doğrusu bu çalışma açısından yeniçeri olmayanların yaşamına dair ipuçları bulmak oldukça zordur. Şeriye kayıtlarına girmiş kadınlar, yine de herhangi bir askeri sıfatı olmayan, kendi geçimlik toprağını işlemekle uğraşıp, günlük kaygıları içerisinde yaşamını sürdüren kişilerden çok daha fazla olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak bu kadınların, baba, koca, kardeş, akraba gibi kan bağı ile yeniçerilerle bir şekilde bağlı oldukları da bir gerçektir. Bu tesbit ile birlikte, bu alt başlıkta kullanılan ‘sıradan insan’ deyiimiyle daha ziyade kadınları ve gayrimüslimler kastedilmiştir. Ayrıca, yeniçeri nüfusunun tüm şehri ele geçirmiş gibi görünmesi demek, yeniçerilerin Vidin için şehrin sıradan nüfusunu oluşturmaları anlamına da gelmektedir.

İncelenen sicillerde nişan ve evlilik tasdiki gibi kayıtlar bulunmamaktadır. Kadınların evlilik durumlarını, terekelerinden ve sayısı çok az olan boşanma kayıtlarından çıkarmak mümkün olabilmektedir. Terekelerde kadınların medeni durumları ile ilgili çıkarılabilecek verilerden biri, çok az sayıda kadının birden fazla evlilik yaşamış olduğudur. Bu durum, vefat eden bir kadının tereke paylaşımında, daha önceki eşlerinden olan çocuklarının pay alması sayesinde belgelere yansımıştır. Mesela Mustafa Paşa Mahallesi sakinelerinden olan Hanife bint-i Ali'nin veraseti, eşi Danyal Alemdar'a ve ondan olan erkek çocuğuna kaldığı gibi, daha önceki iki eşinden olan kız çocuklarına da kalmıştır⁶⁶¹. Ayrıca, bu vaka kayıtlara geçen ve bir kadının yaptığı en çok sayıda evliliği örneklemektedir. Sicillerde toplam on üç⁶⁶² adet kayıta ikinci eşi ile evliyken vefat eden kadın dışında, diğer kadınların terekelerinde bir başka eşten bahsedilmemektedir⁶⁶³. Çavuş Mahallesi sakinelerinden Havva bint-i Abdullah'ın veraseti, eşi İbrahim Beşe ve ondan olan çocuklarına ve bir de daha önceki evliliğinden olan oğluna kalmıştır⁶⁶⁴. Elhac İbrahim Mahallesindeki Havva Hanım'ın ve Çapraz Mahallesindeki diğer Havva Hanım'ın da durumları aynıdır. Bu iki kadın da muhtemelen ikinci evlilikleri sürerken vefat etmişlerdir⁶⁶⁵.

Ele alınan dört sicil defteri içerisinde üç adet boşanma ile ilgili kayıt bulunmaktadır⁶⁶⁶. İslam hukukunda boşanmanın gerçekleşmesi için bir kaç yol vardır. Bunlardan bir tanesi talak ile boşanmaktır. Bu durumda boşanma erkeğin tek taraflı isteğiyle gerçekleşir ve boşayan durumda olan koca karısının iddet müddetince nafakasını karşılamak ve ödemediği mehir borcu varsa ödemek zorundadır. Bir de muhalaa ile boşanma vardır. Genellikle kadının boşanmak istemesi ile gerçekleşen bu boşanma usulünde kadın kocasına bir miktar para ya da

⁶⁶¹ (VŞS 68:71b).

⁶⁶² (VŞS 68:5a, 71b, 78a, 95b); (VŞS 6:39b, 68b (zevc-i aherleri), 81b, 84b); (VŞS 167:24a); (VŞS 53:7a, 7b, 12b, 16a).

⁶⁶³ Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, kadının önceki evliliklerinden olan çocuğu var ise, bu eşlerinden bahsedilmiş olmasıdır. Dolayısıyla çocuksuz olarak boşanmış ya da eşi vefat etmiş kadınların kaç kere evlendiğini tesbit etmek mümkün değildir.

⁶⁶⁴ (VŞS 68:78a).

⁶⁶⁵ (VŞS 6:81b ve 84b).

⁶⁶⁶ (VŞS 167:10b ve 53a), (VŞS 6:b).

mal vererek, ya da iddet nafakasını ve müeccel olan mehrini almayarak boşanır⁶⁶⁷. Burada örnek olarak iki boşanma kaydı verilecektir. İlk örnek, Tekye Mahallesinde yaşayan Emine bint-i Molla Selim isimli kadın ile eşi 39. Bölükten Ali Beşe ibn-i Osman arasındaki boşanmadır. Mahkemeye başvuran kadın olmalıdır ki dava kaydı onun açıklamalarının ve isteğinin kaydı şeklinde gelişmiştir. Emine Hanım, kocası ile anlaşamadıklarını ‘hüsn-ü zindeganemiz olmamakla’ şeklinde ifade etmiş ve muhalaa yolu ile boşanmak istediğini belirtmiştir. Muhalaa ile boşanmak, kadının bazı haklarından, nafaka ve mehr ve iddet nafakası haklarından vazgeçmesi anlamına gelmektedir⁶⁶⁸. Bu haklarından vazgeçtiğini ifade eden Emine Hanım, yalnızca küçük kızı için nafaka⁶⁶⁹ talep etmektedir. Çocuk dokuz yaşına gelinceye kadar devam edecek bu nafaka, çocuğun bu yaşa gelmeden ölmesi halinde ise annesinin bakiye nafakada zimmetinin sabit kalması koşulu konmuştur⁶⁷⁰. İkinci örnek gayrimüslim bir çiftte aittir. Varoş Mahallesinde Kürkcü Acı Sivan ile boşamış olduğu eşi Mariye mahkemeye gelirler. Mahkemeye gelmelerinden iki sene evvel kesin olarak (talak-ı bain) ile boşandıklarını ve o zamandan beri birbirlerine karşı karı-kocalıktan doğan hiçbir sorumluluklarının kalmadığını belirtip, birbirlerinden hiçbir taleplerinin bulunmadığını belirtip, bu boşanmayı kayda geçirmişlerdir. Mariye de mahkemede hazır bulunup bu durum ile ilgili onayı alınmıştır⁶⁷¹. Boşanma olayının gerçekleşmesinden iki sene sonra neden kadı huzurunda kayda geçirmek istedikleri ayrı bir tartışma konusudur. Tahmin yürütmek gerekirse, taraflardan birinin ya da her ikisinin yeni bir evlilik kararı almış olmaları/yapmış

⁶⁶⁷ (Aktan, 1992:412).

⁶⁶⁸ Bazı durumlarda erkekler, muhalaa bedeli diye bazı mallara el koyabilmektedir, ya da kadın muhalaayı inkar edip nafaka ve mehr-i müeccel talebinde bulunabilmektedir. Bu durumları engellemek için bu şekilde muhalaayı kaydetmek gereklidir. Talak ile boşamalar bazen kaydedilmeyebilir (Maydaer, 2007).

⁶⁶⁹ Çocuk nafakası, bülüğa ermemiş ve kendine ait bir malı bulunmayan çocukların giyim ve iaaş masraflarını kapsar (Aktan, 1992:407). İslam hukukçularının çoğuna göre erginlik çağı kız çocuklarında 9 erkek çocuklarında ise 12 yaşdır. Her iki cins içinde ergenlik dönemi 15 yaşında bitmektedir. Bülüğ ve rüşd birbirinden ayrı kavramlardır. Bülüğ fiziksel bir gelişimi temsil ederken rüşd akıl ve fikir gelişimi tanımlamaktadır. Bülüğ eren her çocuk rüşde ulşamış sayılmaz. Rüşde sahip olduğunun ayrıca tescil edilmesi gerekir. Rüşde erişmenin yaşı ise İslam hukukunda tesbit edilmemiştir (Akgündüz, 2012:54,57). Bu nedenle sicil kayıtlarında bülüğa ermemiş çocuklar için nafaka tayini hususu ve rüşdünü isbatlayanların mülklerini teslim etme ile ilgili işlemler bulunmaktadır. Rüşd isbatı ile ilgili bir kaç örnek için bkz. (VŞS 6:121b), mülklerini vasiden teslim alan kişiler için bkz (VŞS 167:44a ve s. 74a).

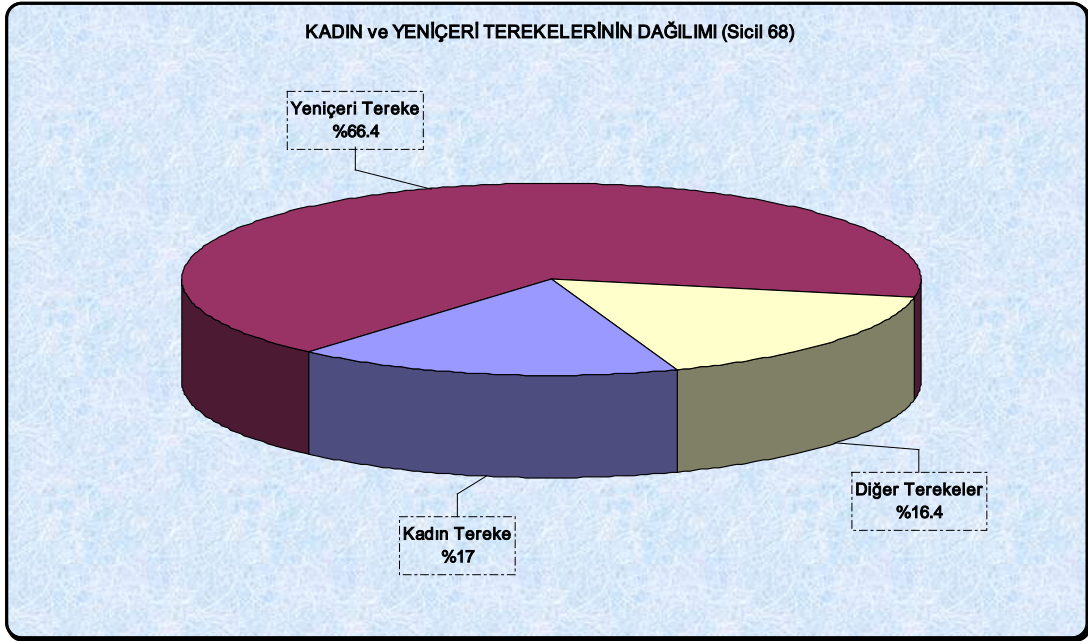
⁶⁷⁰ (VŞS 6:4b).

⁶⁷¹ (VŞS 167:53a). Gayrimüslim bir çiftin boşanması ile ilgili diğer kayıt olan, Mari ibn-i Dimitre ve Nikola veled-i Kaliçe ile ilgili boşanma da talak-ı bain ile gerçekleşmiştir. (VŞS 167:10b).

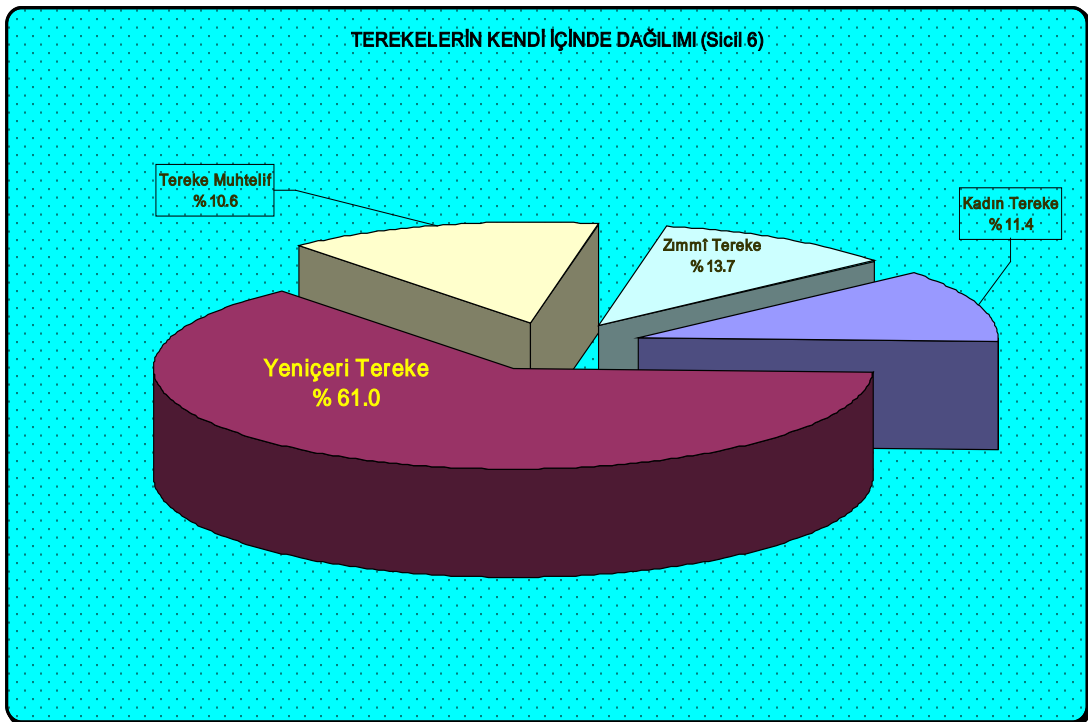
olmaları, çocuk sahibi olmuş ya da olacak olmaları, dolayısıyla yeni medeni halleri ve çocukları üzerinde herhangi bir şüphe veya kanuni bir problemle karşılaşmak istememiş olmaları mümkündür.

Bu çalışmada incelenen siciller kadın terekeleri açısından zengin sayılabilir. Her ne kadar genel tereke içerisindeki oranı düşükse de sağladığı veri açısından kıymetlidir. Öncelikle sicil defterlerinde kadın terekelerinin ne kadar yer kapladığını tahlil etmek gerekir. Aşağıdaki tablolandırma bu konuda fikir verici olacaktır.

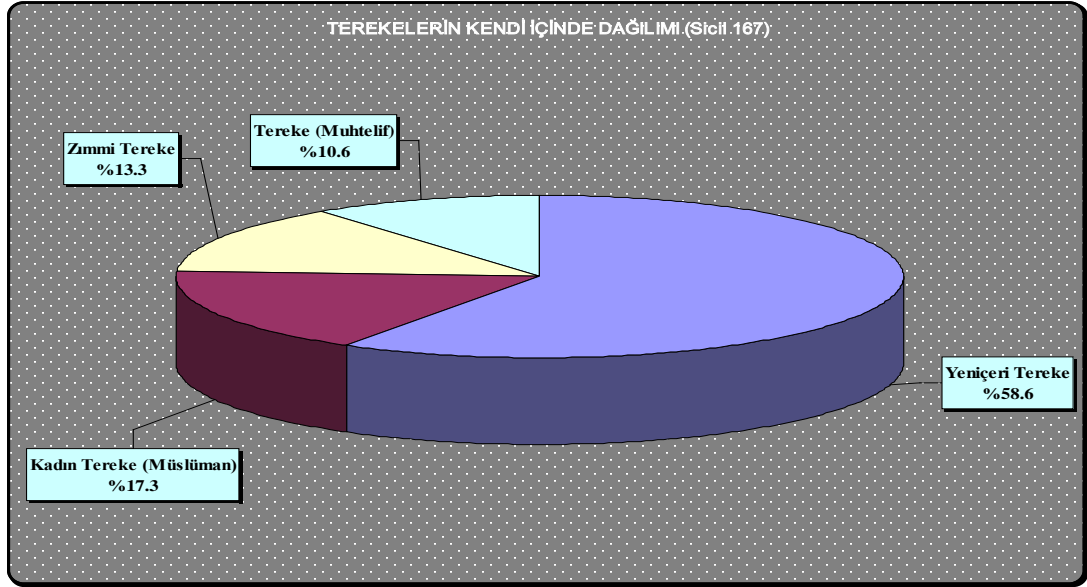
Tablo 25. 68 No'lu Vidin Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekeler İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı.

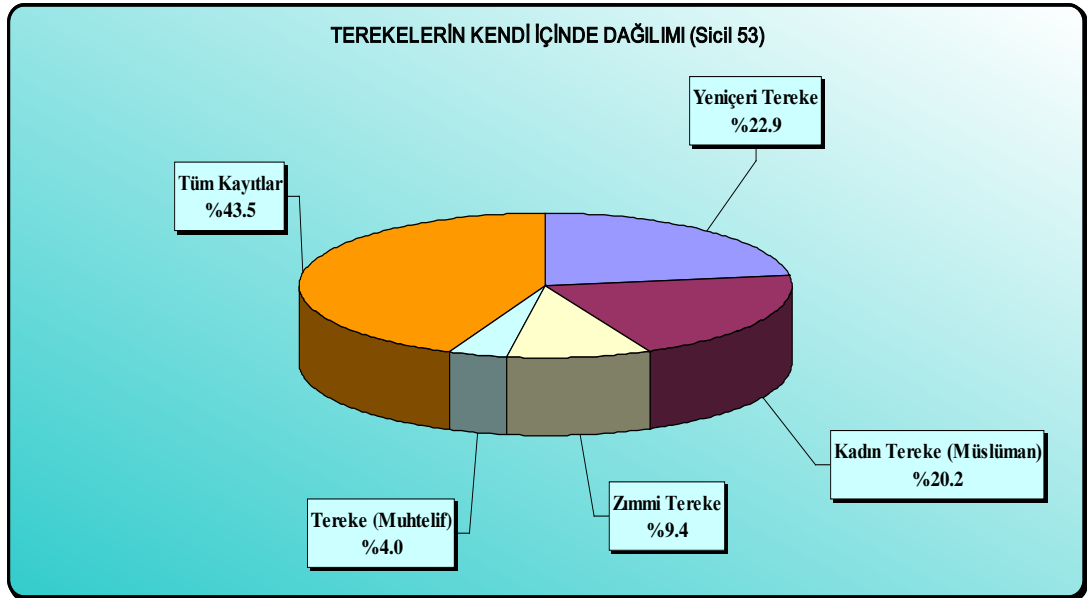
Tablo 26. 6 No'lu Vidin Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekeler İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı.

Tablo 27. 167 No'lu Vidin Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekeler İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı.

Tablo 28. 53 No'lu Vidin Şeriye Sicilinde Yer Alan Terekeler İçerisinde Kadınlara Ait Terekelerin Oranı.

Gerek kendi terekelerinde gerekse diğer kişilerin terekelerinde ismi geçen kadınların içerisinde baba adı Abdullah olan veya boş bırakılmış pek çok kişi bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu konuda rakam vermek gerekirse, basit bir sayımla 61 kadının baba ismi Abdullah olarak kaydedilmiş, 12 kadının baba ismi ise boş

bırakılmıştır. Kadınlar, hem mirasçı hem de murise olarak geçerler. Kocalarının tek mirasçısı olarak bulunan kadınlar, mirastan $\frac{1}{4}$ oranında bir hisse sahibi olurlar. Geri kalan tereke tutarı beytülmale kalır⁶⁷². Bununla beraber daha önce belirtildiği gibi tereke sahibi daha önceden vasiyet yoluyla birini murisi yapmışsa, kadının terekeden alacağı oran değişmez, ancak terekenin $\frac{1}{3}$ ü musalehe kalır⁶⁷³. Herhangi bir şekilde bir kişinin mirasçısı konumunda olan kadınlar, kadı mahkemesinde tereke dağıtımında kendi hakları olan kısmı almak için genellikle bir vekil tayin ederler, bu vekil kocaları, kardeşleri olabildiği gibi tamamen yabancı bir erkek de olabilmektedir. Bu vekil, kadını ve haklarını mahkemede temsil ederdi. Terekeye vasi olan kimse var ise, o da kadına ait hakları vekiline teslim ederdi⁶⁷⁴.

Kadınların murise olmaları durumunda ise, eğer kocalarından başka varisleri yoksa miraslarının yarısı kocalarına kalır, diğer kısmı beytülmale ait olur. Vefat eden kadının hem kocası hemde çocukları mirasçı olarak hayatta iseler, kadının mirasının $\frac{1}{4}$ ü kocasına kalmaktadır⁶⁷⁵. Vârissiz olarak ölen herkes için geçerli olduğu üzere, bila vâris ölen kadınların terekeleri de tamamen beytülmalâle ait olur. Beytülmal emini bu kişinin mallarını ya da mallarının satışından sonraki bedelini muhafaza eder. Eğer, herhangi bir kişi, kadı huzurunda, müteveffiyenin vârisi olduğunu isbat ederse, hakkı olan kısım beytülmal emini tarafından kendisine teslim edilir. Bu işlemde elbette sicile kaydedilir. Sicillerde karşımıza çıkan kadın terekelerinde bazıları bu durumu örneklemektedir. Debbaghane Mahallesinde vefat eden Havva Hanımın terekesi, vârisi olmadığı zannıyla beytülmal-i hassa emini Şahsuvar Ağa tarafından muhafaza edilmişken, kadı huzurunda şahitler ile kendisinin mûsaleh cihetinden mirasa dahil olduğunu ispatlayan 36. Cemaatin Sereskisi Seyyid Mehmed Ağa'ya mirastan hakkı olan kısım teslim edilmiştir⁶⁷⁶. Sereski'nin mirasa dahil oluşunu isbat ederken gösterdiği iki şahit 61. Bölükten yeniçerilerdir. Herhangi bir

⁶⁷² Kale Dizdarı olan Seyyid Hafız Mehmed Ağa bn. Abdullah'ın eşi Hanife Hatun'un (VŞS 6:9b); Beşlüyan-ı Rabi' kethüdası Osman Kethüda'nın eşi Aişe bt. Hasan (VŞS 6:11a)

⁶⁷³ 82. Cemeaatten Murad Ağa bn. Ömer'in mirasında hak sahibi olan tek kişi karısı Rukiye bt. Mustafa'dır. Ancak mirasa musaleh cihetiyle 68. Cemaatten Elhac Feyzi Ağa eklenmiştir (VŞS 6:10a).

⁶⁷⁴ Örnek için (VŞS 6:117a).

⁶⁷⁵ (Aktan, 1992:429), (Yüksel, 1992:480). Örnek durum için bkz. (VŞS 6:22a); (VŞS 167:11a); (VŞS 167:19b).

⁶⁷⁶ (VŞS 6:103a).

varisi olmayan kişilerin terekelerinin beytülmale dönüşünü engellemek için vasiyet ve bu vasiyete şahadet edecek iki kişiyi bulmak, yeniçerilerin bu kadar yaygın, kuvvetli ve bir cemaat tarzında yaşadıkları bir şehir için çok zor olmasa gerektir. Dolayısıyla bu tip davalarda gerçek bir vasiyetin varlığını şüpheyile karşılamak daha doğru gibi görünmektedir.

Bir kişi, belli bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak mirastaki hakkından vazgeçebilir. Kadınların terekelerinde göze çarpan bir durum, terekeye dâhil olan mücevherat ve kıymetli eşyaların saklanması meselesidir. Bir şekilde terekeden vazgeçen kişi, daha sonra diğer mirasçıların eline geçen altın ve benzeri değerli eşyaları farkettiğinde, terekeden hakkını almak için kadıya başvurabilir. Vidin sicilinde kayıtlı olan bir dava bu duruma kısmi bir örnek oluşturabilir. Karaman Mahallesi'nde vefat eden Aişe Hatun'un mirası iki kızı, Penbe ve Zehra ile erkek kardeşi Çubukcu İbrahim Beşe'ye kalmıştır. İbrahim Beşe, Aişe Hatun'un mirasına vaziye eden kızı Penbe'nin, mirasa dâhil olan 30 adet İstanbul altını, 15 adet nısfıye, 3 adet altın yüzük ve 1 sim tarağa el koyduğunu belirtip, kendine ait olan miras hakkını almak için dava açmıştır. Ancak bu davadan 4 sene önce, kendisi 13 kuruş karşılığında mirastaki haklarından vazgeçmiş olduğu için bu davasından bir sonuç alamaz⁶⁷⁷. Bu durumda İbrahim Beşe'nin bu kadar altın ve kıymetli eşyadan haberdar olmadığını çıkarsamak mümkündür. Aksi halde ferağ bedelinin daha yüksek olması beklenir. Ancak, dava kaydında bu ayrıntıları bulmak mümkün olmadığı için bunlar sadece bir tahminden ibarettir.

Mirastan haklarını çeşitli sebeplerle alamayan kadınların, padişaha bizzat başvurdukları ve haklarını aradıkları da görülmektedir. Mesela, Vidin sakinelerinden Fatma Hanımın Kardeşi Vidin Cebecibaşısı olan Mehmed Kethüda Bey 1205 yılında vefat etmiş ve mirası kendisine kalmıştır. Ancak kardeşinin vefatı esnasında Vidin Cebeciler Katibi olan Hüseyin Efendi, Mehmed Bey'in çekmecesine, esami kağıdlarına el koymuştur. Bununla beraber Vidin sakinlerinden İbrahim isminde bir Yahudi, kanunen bir isbatı olmadan, müteveffanın kendisine borcu olduğunu iddia ederek terekesinden 1.200 kuruşu zapt etmiştir. Ayrıca Cebeciler Kâtibi Hüseyin

⁶⁷⁷ (VŞS 6:124a).

Efendinin babası Halife Seyyid Mustafa Efendi ise müteveffadan 2.800 kuruş borç almış ancak borcunu ödememiştir. Fatma Hanım, miras ile ilgili davasının mahallinde görülmediğinden de şikâyetçidir. Padişaha yazdığı arzuhaliinde tüm bu şikâyetlerini dile getiren Fatma Hanım, Vidin kadısına hitaben gönderilen ve bu şikâyetlerin araştırılmasını ve hakkın haklıya teslim edilmesini emreden bir fermana da sahip olmuştur. Bu ferman vesilesiyle, Fatma Hanımın vekili Cebehaneli Ömer Çavuş ve Cebeciler Kâtibi Hüseyin Efendi, Vidin kadısı huzuruna çıkmışlar, dava bu şekilde görülmüştür⁶⁷⁸. Netice olarak, Cebeciler Kâtibinin herhangi bir ödeme yapmamasına karar verilmiş olsa da bu vaka, İstanbul'a oldukça uzak olan bir taşra kazasından bir kadının kişisel haklarını aramak için gerektiğinde padişaha arzuhal ile başvurabilmesi ve resmi bir muhatab sayılarak bir cevap alabilmesi açısından oldukça mühimdir⁶⁷⁹. Padişaha kadar ulaşan bu tür arzuhaller, elbette oldukça sınırlı sayıdadır. Bununla birlikte Kadının huzuruna bu tarz anlaşmazlık davalarının gelmesi daha sıklıkla yaşanan bir durumdur. Aişe Hatun Mahallesi vefat eden Aişe Hatun'un veraseti, mirasçıları arasında problem çıkaran ve bu nedenle mirasçılar arasında yer alan bir teyze ve kendi ile aynı ismi taşıyan yeğenini birbirleri aleyhine kadı huzuruna götüren bir vakadır. Aişe Hatun vefatından bir sene önce diğer kızından torunu olan Ümmügülsüm'e, bir tarafı ana caddeye bakan evini bırakmıştır. Ancak bu durum kadı huzurunda yapılmamış ve kaydedilmemiştir. Dolayısıyla vefatından sonra doğal olarak mirasçılarından biri olan kızı Ümmügülsüm ise, yeğenin bu mülkü kanunsuz işgal ettiğini ifade ederek dava açmıştır. Sonuçta, şahidlerin ifadeleriyle yeğen Ümmügülsüm'ün lehinde bir karar çıkmıştır⁶⁸⁰. Benzer şekilde bir babaanne ve torun yine miras paylaşımı konusunda karşı karşıya kalmıştır. 71. Cemaatten Rüstemoğlu Ömer Ağa'nın varisi olan kızı Hadice, babasına ait olan bir bab menzil, içerisinde ev eşyası ve bitişindeki

⁶⁷⁸ (VŞS 6:42a,42b).

⁶⁷⁹ Sicilde bu konu ile ilgili üç adet kayıt bulunmaktadır. Fatma hanımın arzuhali karşılığında gelen ferman, davanın kaydı ve davanın neticesinin merkeze bildirildiği ilam. Fatma Hanım'ın arzuhali ne zaman yazdığı belli olmamakla beraber, arzuhalin karşılığında gelen ferman Evasit Zilkade 1207 senesinde yazılmış ve sicil defterine 22 Muharrem 1208 tarihinde kaydedilmiştir. Davanın görülmesi ve ilam ise 23 Muharrem 1208 tarihlidir. Vidin Muhafızı ve Kadısına yollanan emirde Fatma Hanım'ın Vidin'de sakin olduğu belirtilmesine rağmen yaklaşık iki ay sonraki dava kaydında İstanbul'da sakin olduğu belirtilmektedir. Bu durumda Fatma Hanımın ne zaman İstanbul'a yerleştiği bilinmemekle beraber, şikayetini İstanbul'dan yaptığı, dolayısıyla taşradan bir arzuhali ileletmek ile karşılaştırıldığında daha kısa bir süreç yaşadığı da düşünülebilir.

⁶⁸⁰ (VŞS 6:45a).

doğramacı dükkanı ve kahvehanenin mirasa dahil edilmesini istemektedir. Ancak Rüstem yaşarken bu mülkün annesi Aişe'ye ait olduğunu şifahen ifade etmiştir. Torunu Hadice bu ifadeye inanmamış olmalı ki dava açarak, babasının bu mülkü kendi annesine verdiğinden haberi olmadığını ve ispatlamasını talep etmiştir. 71. Cemaat ve 28. Bölükten iki yeniçerinin bu duruma şahadet etmeleriyle bahsi geçen menzil miras paylaşımına girmemiştir⁶⁸¹. Benzer bir dava, Hadice isimli hatunun veraseti konusunda yaşanmış, vefatından önce evinin ve bazı eşyalarının oğullarından müteveffa Hafız Salih Efendi'nin kızı olan Aişe'ye ait olduğunu söylemiş ancak diğer oğullarının çocukları meseleyi mahkemeye taşımıştır⁶⁸². Bu davalardan kişisel haklar söz konusu olduğunda akrabalık ilişkilerinin ve yakınlık derecesinin, hak arama hususunda engelleyici veya önleyici olmadığı görülmektedir⁶⁸³. Ayrıca akrabalık ve aynı şehirde yaşama nedeniyle bu kişilerin birbirleri ile ilgili durumlardan habersiz olması, mirasa ait konuların daha önce konuşulmamış olması pek olası görünmemektedir. Ancak her halükarda kadı huzuruna çıkmayı ve davayı bir de burada görmeyi istemeleri, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Mülk satışlarında, sicillerdeki kayıtlara bakıldığında birkaç özellik ön plana çıkar. Öncelikle belirtmek gerekir ki, mülk alım satımında kadınlar üzerinde herhangi bir kısıtlama, sınırlama mevcut değildir. Dükkân, arsa, ev, bağ, bahçe gibi taşınmazların tamamını, bir bölümünü veya belli hisselerini alıp satabilirlerdi. Mesela Pazvantoğlu Osman, Alaca Tekye Mahallesiindeki evin dâhiliyesini Hafize Hanım'a, hariciyesini ise onun eşi Hasan Beşe'ye ayrı ayrı satmıştır⁶⁸⁴. Yine bir başka örnek, Emine bt Ahmed'in sahip olduğu mülk menzilin sadece hariciyesini Emine bt. Abdullah'a satıştıdır⁶⁸⁵. Kısaca kadınlar, Osmanlı toplumunda mülk sahibi olabilen, kişisel mülkleri üzerinde alım-satım, kiralama gibi her türlü tasarrufu özgürce kullanabilen bireylerdir. Kadınların birey olarak mülk haklarına sahip olmalarının en önemli

⁶⁸¹ (VŞS 6:128b). Bu dava kaydından iki gün sonra, 15 Cemaziyelevvel 1209 tarihinde, Aişe Hanım, kızı Fatma'yı vekil tutarak sahip olduğu menzil ve dükkânları 71. Cemaatin Sereskisi Ömer Abdullah bn. Samed'e satmıştır (VŞS 6:129b).

⁶⁸² (VŞS 167:68a).

⁶⁸³ Akrabalık ilişkisinin, kişisel çıkarlar çatışmasının bir başka örneği, Ümmühan bt. Hasan'ın erkek kardeşi ile olan davasıdır.

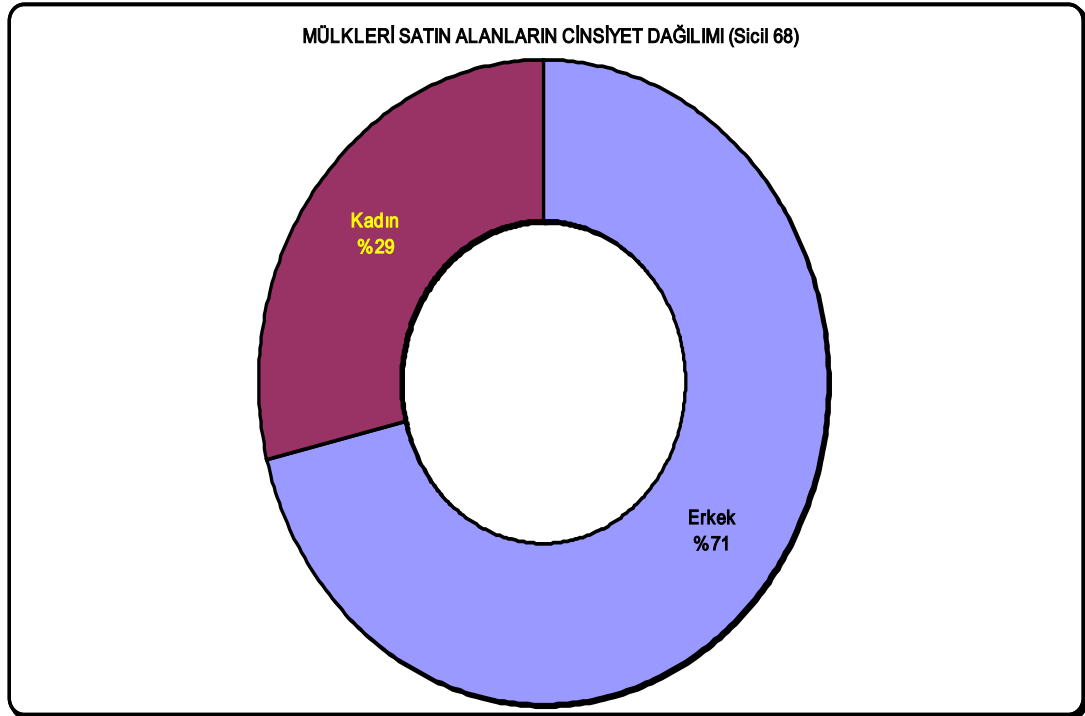
⁶⁸⁴ (VŞS 68:97b).

⁶⁸⁵ (VŞS 68:112b).

göstergelerinden biri de karı-koca arasında da mülk satışının yapıyor olmasıdır⁶⁸⁶. Bu durum her ne kadar vefattan sonrası hesaplanarak alınmış bir önlem gibi görülebilirse de neticede mülk, satın alan kişinin olduğu için medeni durumdaki herhangi bir değişim mülkü ve sahibinin tasarruf iradesini değiştirmeyecektir.

Sicillerde kayıtlı olan mülk satışlarında, alıcıların cinsiyeti açısından bakıldığında kadın alıcıların daha az olduğu görülür. Aşağıdaki tablolarda kadın ve erkek alıcılar arasındaki orantıyı bulmak mümkündür⁶⁸⁷:

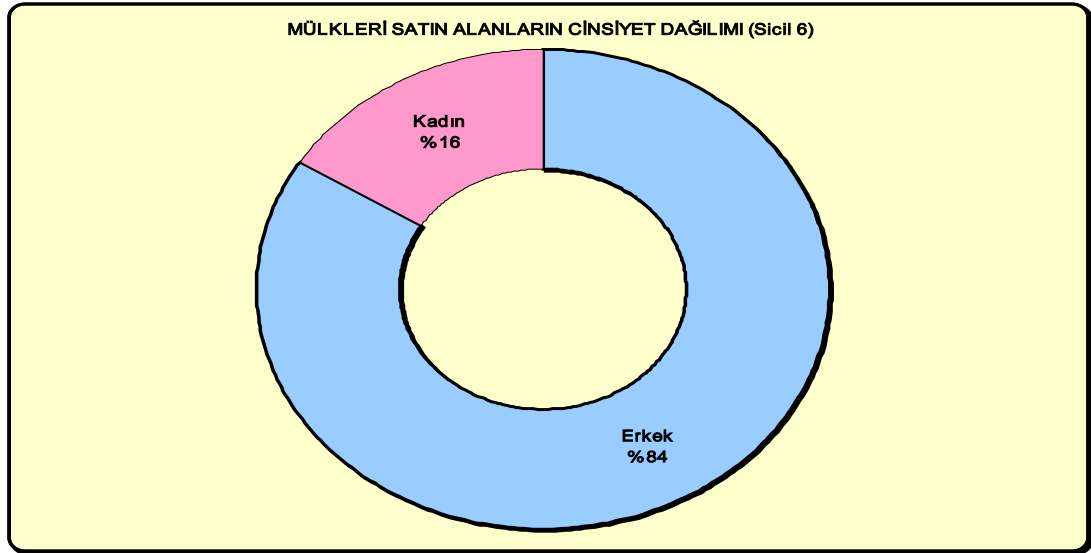
Tablo 29. 68 No'lu Vidin Şeriye Sicilinde Kayıtlı Olan Mülk Alım-Satımlarının Cinsiyete Göre Dağılımı.

⁶⁸⁶ Bir örnek olarak (VŞS 6:110a).

⁶⁸⁷ VŞS 167 ve VŞS 53 numaralı defterlerde kayıtlı olan mülk alımlarında kadın alıcı bulunmamaktadır.

Tablo 30. 6 No’lu Vidin Şeriye Sicilinde Kayıtlı Olan Mülk Alım-Satımlarının Cinsiyete Göre Dağılımı.

Kadınlar mülk alım-satım işleminde kadı huzurunda kendilerini temsil edebildikleri gibi⁶⁸⁸ çoğu zaman bu işlemleri kendileri adına yapacak bir vekilde tayin edebiliyorlardı⁶⁸⁹.

Mülk satışı bazen mukayaza usulü kullanılarak yapılmıştır. Mukayaza usulü ile yapılan satışlardan biri, bu çalışma açısından daha dikkat çekicidir. Sahra mukataası dâhilindeki Elbatına adlı tam çiftliği, kendi tasarrufunda bulunan Maru adlı çiftlik ile mukayaza eden Ümmühani Hanım, Vidin şehri açısından son derece önemli bir isim olan Pazvantoğlu Osman’ın karısıdır. Bu kayıta Ümmühani Hanım’ın ayrıca Elhac Bekâr Ağa’nın kızı olduğunu da öğrenmekteyiz. Bu mukayaza işleminde Ümmühani Hanım’ın vekili elbette eşi Pazvantoğlu Osman olmuştur⁶⁹⁰. Davada “arazi sahibi” yerli ağaları da bulunmaktadır. Mukayaza ile yapılan bu satışın, iki

⁶⁸⁸ Bir mülk menzil, 5 adet arabacı dükkanı ve üzerlerinde 5 oda Aişe bt. Hüseyin tarafından, Fatma bt Ahmed’e satılmıştır. Bu iki hanım da bizzat kendilerini temsil etmişler vekil kullanmamışlardır (VŞS 68:87b).

⁶⁸⁹ Ümmühan Hanım, Pazvantoğlu Osman’a menzilin satarken kendine, oğlu Çolak Ömer Ağazade Mehmed Ağa’yı vekil olarak seçmiştir (VŞS 68:97b). Alım-satım yapan tarafların ikisinde kadın olması durumunda bir taraf kendini temsil ederken diğer taraf vekil kullanmayı da tercih edebiliyordu (VŞS 68:112b). Mahkemede kadınları temsil edecek vekilin erkek olma zorunluluğu yoktur. Aişe Hatun’un mülk satışı işleminde kendisi adına mahkemede bu işlemi gerçekleştiren vekili Kızı Fatma’dır (VŞS 6:129b).

⁶⁹⁰ (VŞS 6:114a).

adet kaydı vardır, taraflar kendi ağızlarından durumu ifade etmişler ve mülklerinin sınırlarını belirtmişlerdir.

Kadınların mülk satışları ile ilgili dikkat çeken bir başka nokta, şehrin ileri gelenlerinin, gerek miras yolu ile gerekse satın alma yoluyla ellerinde mülk bulunan kadınlardan hatırı sayılır biçimde taşınmaz mülk almalarıdır. Mesela Pazvantoğlu Osman, sicil kaydına geçen mülk satışlarının önemli bir bölümünü kadınlardan yapmıştır. Mezid Bey Mahallesi sakinelerinden Ümmühan Hanım⁶⁹¹, İhram Mahallesinden Kadıncık Hatun⁶⁹², Mezid Bey Mahallesinden Rabia Hanım⁶⁹³, Şeyh Ahmed Mahallesinden Nefise Hanım⁶⁹⁴, Hadice Hanım,⁶⁹⁵ Fatma, Havva ve Aişe Hanımlar⁶⁹⁶, Hanife ve Fatma Hanımlar⁶⁹⁷, Ümmügülsüm, Tuti ve Kadiş Hanımlar⁶⁹⁸, Fatma Hanım⁶⁹⁹ mülklerini Pazvandoğlu Osman'a satan kadınlar içerisinde yer almaktadır. Benzer bir şekilde Pazvandoğlu Osman'ın Silahdarı Hasan Ağa, Balık Pazarı yakınında bulunan Elhac Süleyman Ağa hanındaki çeşitli hisseleri üç gün içerisinde elinde toplamıştır. Satışı yapanlar, Elhac Süleyman'ın varisleri olan Meryem, Fatma ile Emine Hanım'dır⁷⁰⁰. Pazvantoğlu Osman'dan sonra Vidin muhafızı olacak olan, 5. Bölük neferatı üyelerinden ve Pazvant'ın hazinedarı Molla İdris bn. Abdullah da incelediğimiz sicillerde mülk alım işlemi ile kayıtlara geçen kişilerden biridir. Şeyh Ahmed Mahallesinde bir bab menzil ve 4 kepenk dükkânı Emine bt. Hüseyin ve oğlundan 1.600 kuruşa, yine aynı mahallede, bir taraftan kendi mülküne komşu olan bir başka menzili Emine bt. Elhac Süleyman veresesinden 550 kuruşa⁷⁰¹ ve Çeribaşı Mahallesinde bir hamamda olan sülüs hisse ile, hamamın bitişiğinde yer alan tahtani ve fevkani odalar ve cadde üzerindeki 4

⁶⁹¹ (VŞS 68:97b).

⁶⁹² (VŞS 6:41b).

⁶⁹³ (VŞS 6:60b).

⁶⁹⁴ (VŞS 6:76b).

⁶⁹⁵ (VŞS 6:114b).

⁶⁹⁶ (VŞS 6:125a).

⁶⁹⁷ (VŞS 167:4a).

⁶⁹⁸ (VŞS 167:5b).

⁶⁹⁹ (VŞS 167:46b).

⁷⁰⁰ (VŞS 167:56a-57a).

⁷⁰¹ (VŞS 167:17b).

aded dükkanı Fehime Molla Hanım bt. Elhac Abdullah'dan 2.000 kuruşa satın almıştır⁷⁰².

Kadınların, mahkemede adli davalar ve miras-mülk anlaşmazlıklarıyla geldikleri ve bu davalarda haklarını savunmak için mümkün olan tüm kanalları denediklerini görmek de mümkündür. Padişaha arzihal yazmaktan, davayı tekrar açmaya ve haklılığı isbat edecek çeşitli kanıtlar, dayanaklar bulmaya kadar pek çok yöntem bizzat kendileri ya da vekiller tarafından temsil edildikleri davada gündeme gelmiştir. Mustafa Paşa Mahallesinde yaşayan Emine bt. Kara Mehmed, katlen öldürülmüş olan Memiş Ağa bn. Yusuf'un karısı Emine bt. Elhac Mehmed'e dava açar. Davanın konusu Emine bt. Kara Mehmed'in elinde olan 380 kuruşluk borç temessükünün tahsilidir. Bu temessük Emine bt. Elhac Mehmed tarafından, dava tarihinden bir sene önce, kocası Memiş Ağa'nın Emine Hanım'dan aldığı 820 kuruşluk borcun geri kalan kısmıdır. Memiş Ağa vefat edince, terekesinden elde edilen gelirle borcunun 496 kuruş 28 paralık kısmı ödenmiş, geri kalan kısım içinde elindeki bu temessük tanzim edilmiştir. Emine bt Elhac Mehmed, mahkemeye getirdiği fetvada, ölen kişinin borcunun geride kalan varislerinden alınamayacağına, vefat eden kişinin terekesinin yettiği kadarıyla borçlarının ödeneceğine hümm edildiğini söyleyip, kendi durumlarının da bu şekilde değerlendirilmesini ister. Sonuçta hakim, fetva doğrultusunda karar verir ve temessük geçersiz kılınır⁷⁰³. Bu davada, davalı taraf kendi davalarına yardımcı olabilecek bir fetvayı mahkemede savunma maksatlı kullanmış ve doğrudan kanun yardımıyla haklarını savunmuşlardır.

Daha önce görülmüş ve hüküm verilmiş bir davanın tekrar görülmesi de mümkündür. Yeni bir tanık ya da kanıt olmadan bir davanın tekrar kadı huzuruna taşınması ilginç bir durumdur. Mirasa bağlı bir mülk konusunda ortaya çıkan bu dava 2. Cemaatten Ali Alemdar bn. Abdullah'ın varislerinden olan karısı Hanife ve kız kardeşi Aişe'yi mahkemede karşılaştırmıştır. Müteveffanın mirasında yer alan mülk menziline $\frac{3}{4}$ hakkı olduğunu ifade eden Aişe, Hanife'nin bu mülkü haksız

⁷⁰² (VŞS 167:42a).

⁷⁰³ (VŞS 6:109a).

yere zabt ettiğini ifade eder. Bu iki kadın daha önce de aynı konu yüzünden mahkemeye gitmiş, Hanife, kocasının bu evi ölümünden önce kendisine bıraktığını şahitlerle isbat etmiş ve evin kendisinin olduğuna hüküm edilmiştir. Bu davada Hanife daha önceki davanın kendi lehine sonuçlandığına şahit olan iki tanık getirir ve bu sebeple yine bu evin Hanife'nin mülkü olduğuna karar verilir⁷⁰⁴. Bu vakada üzerinde düşünülmesi gereken, daha önce de kadı huzurunda görülmüş bir davanın hangi gerekçeyle tekrar mahkemeye taşındığıdır. Davanın kaydında yeni bir kanıt ya da gerekçe belirtilmemiştir. Eski sicile bakıldığı şeklinde bir ifade de yer almamıştır. Davanın kadı huzurunda görülmüş olması ancak sicil defterine kaydedilmemiş olması ihtimali akla gelmektedir. Böyle bir ihtimalin varlığı, farklı kayıtların da deftere geçirilmemiş olma olasılığını artırmakta ve sicil defterlerinin sunduğu bilgilerin sınırları üzerine fikir vermektedir.

Problemlerini yerel yargı kurumunda çözemeyen kişilerin, bir arzuhalle padişaha kadar ulaşabilmeleri, Osmanlı adalet kavrayışını somutlaştıran en mühim göstergelerden biridir. Arzuhaller Vidin'de de kişisel meseleleri çözüme kavuşturmak için kullanılan yöntemlerden biridir. Sayısı fazla olmamakla birlikte bu tip arzuhallere incelediğimiz sicillerde rastlamak mümkündür. Bunlardan biri, Gürcüzade Mehmed Ağa'nın kızı olan Nefise Hanım'ın miras meselesi ile ilgili arzuhaliidir. Kocası Hafız Sadık'ın vefatından sonra, mirastan hakkına düşeni almak istemiş ancak kayınvalidesinin vekili olan 25. Sekbanlardan Ahmed Alemdar, mirasa ait olan malların bir kısmını saklamıştır. Nefise Hanım'ın yazdığı bir arzuhal üzerine görülen davanın neticesinde daha önce Nefise Hanım'a elinde bulunan 9 keselik sahtiyandan 850 kuruş veren Alemdar, geri kalan kısmı ödemekten kaçınmaktadır. Üstelik kahvehane ve debbağhane mülklerini bağışlanmış ve satılmış olarak göstermiş ve mirastan çıkarmıştır. Bu şikayetlerini içeren ikinci bir arzuhali İstanbul'a gönderen Nefise Hanım, davanın görülmesi emrini içeren bir ferman elde etmeyi başarmıştır. Yeniden görülen davada, Nefise Hanım, mirasa ait malların saklandığına dair iddiasını ispatlayacağını söylemesine rağmen aradan uzun zaman geçmiş ve bir isbat sunamamıştır. Kadı bu durumda, Nefise Hanım'ın iddialarının güvenilir olmadığına karar vermiş ve Ahmed Alemdar'ın herhangi bir ödeme

⁷⁰⁴ (VŞS 167:27a).

yapması gerekmediğine hüküm vermiştir. Bu vakada daha önce kadı huzuruna gelen bir meselenin hem ilk hem de ikinci defasında davacının arzuhali üzerine mahkemeye taşındığını görüyoruz. Ayrıca, kadının kararında etkili olan kişisel değerlendirmenin, özellikle şahit ve isbat problemi yaşanan davalarda belirleyici bir konumda olması dikkat çekicidir.

Arzual üzerine gelen ferman nedeniyle görülen davalardan bir tanesi de Ali Reis'in annesi tarafından, oğlunun muhasara sırasındaki vefatından önce Vasfi Efendi adında bir kişiye 2.000 kuruş değerinde altın emanet etmesi nedeniyle vefatından sonra bu meblağı talep etmesi ile gerçekleşen davadır. Ali Reis'in annesi ve iki çocuğu Vidin'in muhasarası esnasında Rusçuk'ta kalmışlar bu arada da Ali Reis dağlıların yanında yaralanarak vefat etmiştir. Vidin'e döndüklerinde Ali Reis'ten kalan mirası araştırmışlar ve bazı kişilerden Vasfi Efendi'ye 2.000 kuruş değerinde altın emanet ettiğini öğrenmişlerdir. Bunun üzerine parayı geri almak için bir arzual yazmış, davası görülmüş ancak sunduğu şahidlerin duruma uygun bulunmaması nedeniyle Vasfi Efendi'den bir şey alınmamasına karar verilmiştir⁷⁰⁵. Bu dava bir kere daha hakim huzuruna çıkarılacaktır. Bu seferinde ise, Vasfi Efendi, kendisine hiçbir emanet verilmediğini belirtmiş, bunun üzerine yemin etmesi istenmiştir. Bu konuda yemin eden Vasfi Efendi'nin hakkındaki bir önceki karar değişmemiş ve Ali Reis'in annesi ve iki çocuğu bahsedilen paradan herhangi bir şey alamamışlardır⁷⁰⁶. Şahid ve kanıtın olmadığı davalarda, davalıya yemin ettirilmesi en son çare gibi görünmektedir.

Davaların çözüme kavuşturulmasında şahitlerin önemi büyüktür. Gerek davacı gerekse davalı kendi iddialarını isbat etmek için şahit bulmak zorundadırlar. Bu durum davanın taraflarının kadın ya da erkek olmasına göre değişmeyen bir kuraldır. Cinsiyete göre değişebilen sübjektif kurallar ya da kanaatler Osmanlı mahkemelerinde yer bulmaz. Kim meselesini isbat edebilirse karar onun lehine olur. Mesela, Ümmühan bt. Hasan evini, dava tarihinden yirmi sene önce İstanbul'a gittiği için erkek kardeşi 25. Cemaatten Memiş Beşe'ye emaneten bırakmış, Memiş

⁷⁰⁵ (VŞS 167:45b).

⁷⁰⁶ (VŞS 167:46a).

Beşe bu evi bazen kiraya vermiş bazen de kendisi kullanmıştır. Ancak yine dava tarihinden sekiz sene önce Ümmühan Hanım İstanbul'dan dönünce kendi evine yerleşmiş fakat kardeşi Memiş Beşe evin kendine satıldığını iddia etmiştir. Mahkemede Memiş Beşe, evin bedelini İstanbul'da iken kerdeşine yolladığını söylemişse de şahit bulamadığı için iddiası kabul edilmemiş ve evin Ümmühan Hanım'a ait olduğuna hükm edilmiştir⁷⁰⁷. Osmanlı adalet sistemi içerisinde kadınların, cinsiyetlerinden dolayı negatif ayrımcılığa uğramadıklarını söylemek, en azından çağdaşları olan, farklı coğrafyalarda yaşayan hemcinsleriyle karşılaştırıldığında oldukça doğru olacaktır. Vidin mahkeme kayıtlarında da bunu görmek mümkündür.

Mahkeme aynı zamanda, karşılıklı anlaşmaların kaydedildiği bir yer olduğu için, davalarını kendi aralarında bir karara, uzlaşmaya bağlayan taraflar, bu anlaşmayı mahkemede onaylatırlardı. İncelenen sicillerde ölüm üzerine sulh yapılan iki dava bulunmaktadır. Belgrad ahalisinden İbrahim Efendinin oğlu Halil, bülüğa ermeden, 97. Cemaatten Ahmed Beşe'nin aynı yaşlardaki oğlu Mehmed tarafından öldürülmüş. İki aile arasında yaşanan tartışmalardan sonra bir anlaşmaya varılmış, 100 kuruş üzerine "inşa-i akd-i sulh" yapılmış, dolayısıyla karşılıklı olarak davalanmadan vazgeçilmiştir⁷⁰⁸. Bu anlaşma da daha sonraki muhtemel davalara karşı deftere kaydettirilmiştir. Benzer bir dava 43. Cemaatten Mehmed Halim Beşe'nin annesi Rabia ve kız kardeşi Fatma ile Rakobce Karyesinde yaşayan rahib Ağnat ve hizmetkarı Naykot isimli zımmiler arasında yaşanmıştır. Rahib ve yardımcısı, Mehmed Halim Beşe'yi göğsünden piştov ile vurup yaralamışlar, bu yaralanma neticesinde Mehmed Halim Beşe vefat etmiştir. Karşılıklı tartışmalar neticesinde 1.000 kuruş üzerine sulha varmışlar ve bu uzlaşma kaydedilmiştir. Rahib ve yardımcısının mahkemede vekili Eflak Voyvodasının Kapı Kethüdası Atanaş vl. İstan'dır⁷⁰⁹. Bu davada da sulh akdi yapıldığı deftere kadı huzurunda kaydettirilmiştir.

⁷⁰⁷ (VŞS 6:102a).

⁷⁰⁸ (VŞS 68:80a).

⁷⁰⁹ (VŞS 6, s. 53a).

Sicil kayıtlarında kölelerle ilgili fazla veri bulunmamaktadır. Kadı huzuruna gelen ve bir köle ile ilgili olan bir tek dava vardır. Melkub? Adlı cariye Yerli ağalarından Azeban-ı Salis ağası Muslı Ağa'nın cariyesidir. Muslı Ağa, vefatından bir sene önce kendisine, kendi vefatına kadar hizmetinde kalması şartıyla azad ettiğini ve hür olduğunu bildirmiştir. Ancak Muslı Ağa'nın vefatından sonra, oğlu Emin Ağa bu cariyeyi babasının mirası içerisinde addederek Yerli ağavatından Mehmed Said Ağa'ya 300 kuruşa satmıştır. Bunun üzerine köle Melkub dava açarak kendisinin hürriyetine karar verilmesini ister. Kadı bu davada İslami kurallara göre bir karar vermiş ve hükmünün dayanağı olan görüşü de dava kaydında belirtmiştir. “Hind dahi Zeyde hizmet eder iken Zeyd fevt olsa vereseşi tutmazız deyü Hindi bey' edebilir mi edemez”⁷¹⁰ şeklindeki bu görüşle davada cariyenin hürriyetine karar verilmiş ve hem satan hem de satın alan kişinin tasarrufları ortadan kalkmıştır.

⁷¹⁰ (VŞS 167, s. 66a).

4. BÖLÜM: VIDİN'DE YÖNETİM KRİZİ VE PAZVANT'IN HÂKİMİYETİ

4.1. MERKEZLE KARŞILAŞMALAR

Vidin'in Osmanlı egemenliğindeki tarihinde en çok iz bırakan şahıs Pazvantoğlu Osman'dır. O, hem tarihçiler hem de disiplin dışındaki araştırmacılar ve sıradan halk tarafından oldukça yakından tanınan biridir⁷¹¹. Bu tanınmanın altında Pazvantoğlu'nun bölgede yaptığı imar faaliyetleri, Vidin ve Bulgarsitan tarihinde oynadığı siyasi rol ve halk nezdinde elde ettiği imajı yatmaktadır. Bu sebeple dönem ve sonrasına ait kaynaklarda adından sıkça bahsedilmesi boşuna değildir. Aynı türden bir şöret Vidin şeriye sicillerine de yansımıştır.

Ele alınan sicillerde Pazvantoğlu Osman'ın ailesi ve geçmişi hakkında şu bilgiye ulaşmak mümkündür: Babası Ömer Ağa'dır. 31. cemaate bağlı ve Serdengeçti ağalarından biri olan Pazvantoğlu Osman, Temmuz 1793'de Vidin'de Elhac Ferruh Mahallesi (VŞS 6:29b) yaşarken bir süre sonra evini Mezid Bey Mahallesi taşımıştır (VŞS 6:76b). Kardeşi İbrahim Bey ise 82. cemaatin yeniçerilerdendir⁷¹². Karısı ise Elhac Bekar Ağa'nın kızı Ümmühani Hanım'dır⁷¹³. Tek çocuğu, vefatı esnasında on üç yaşında bulunan oğlu Ali'dir (BOA Hattı Hümayun, 6362).

Vidin'de Pazvant ailesinin varlığı ise Ömer Pazvant ile başlar. Tatar kökenli olan Pazvant ailesi I. Bayezid zamanında Bulgaristan'ın fethine katılmıştır⁷¹⁴. Vidin'e nasıl yerleştikleri bilinmemekle beraber, Bosna'dan Vidin'e geldikleri tahmin

⁷¹¹ Pazvant veya pasvan farsca muhafız bekçi, gece bekçisi anlamına gelen birleşik isimdir (Devellioğlu, 1998:854), (Eren, 1964:532), (Cevdet, C.6, 1275:250). Arşiv belgelerinde ve konuyla ilgili araştırmalarda Pazvant ailesi için Basbanoğlu, Pasvanoğlu, Pazvantoğlu, gibi birbirine benzeyen kelimeler kullanılmıştır. Bu çalışmada, bu isimlerden Pazvant- Pazvantoğlu (zade) ismi tercih edilecektir. Bunun nedeni, Osman'ın çeşitli yerlere gönderdiği belgelerde kullandığı mührünün bu isimle yazılmış olmasıdır (örnek için bkz. B.O.A. Cevdet Dahiliye 680, B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2699, B.O.A. Hatt-ı Humayun 1830).

⁷¹² (VŞS 167:21b).

⁷¹³ (VŞS 6:114a). Bu sayfada Pazvantoğlu'nun eşi ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Bu iki kayıta dört kez eşinin ismi kullanılmasına rağmen, her yazım birbirinden farklıdır. 'Ümmühani, İstemihani, İsmihani' şeklinde okunabilecek bu yazımlar arasında, o dönemde bölgede sıklıkla kullanılan bir isim olduğu için Ümmühani ismi bu çalışmada kullanılacaktır.

⁷¹⁴ (Eren, 1964:532), (Herbert, 1896:23).

edilmektedir. Cyprien Robert, Ömer Pazvant'ın babasının Bosnalı bir haydutun oğlu olduğunu, Tuzla kasabasında yaşadığını ve bölgede yağma ve talan olarak nitelenebilecek davranışlarda bulunduğunu ve bu hareketleri sebebiyle Priştine'de kazığa oturtularak cezalandırıldığını belirtmektedir⁷¹⁵. Ömer Pazvant⁷¹⁶ muhtemelen babasının öldürülmesinden sonra Vidin'e yerleşmiş ancak bir süre sonra, nedeni belli olmayarak şehirden çıkarılmıştır. Bu olaydan sonra Ömer Pazvant Belgrad Kalesinde 31. Bölüğün ağalarından biri olarak ortaya çıkar. 1736-1739 yılları arasında Avusturya ile yapılan savaş esnasında gösterdiği yararlılık sebebiyle iki köyün (Bursa ve Kırsa) tımarı ile ödüllendirilir⁷¹⁷. Bu şekilde devlete olan sadakatini ispatlamış olduğu için Vidin'e dönmesine izin verilmiş ve kısa zamanda sancağın bayraktarı olmuştur. Kısa bir süre içerisinde bölgenin önde gelen kişilerinden-ayanlarından- biri olmuştur. Daha önce olduğu gibi keyfi ve uygunsuz davranışları nedeniyle ki bu davranışlar arasında reayayı kışkırtmak, kanunsuz yollarla mülk edinmek ve reayanın malına el koymak sayılmaktadır, merkez tarafından bir asi olarak değerlendirilmiş ve uyarılmıştır⁷¹⁸. 1786 yılında bu şekilde ikaz edilmiş olan Ömer Pazvant, aynı davranışlara devam etmesi nedeniyle oğlu Osman ile birlikte idamına karar verilmiştir⁷¹⁹. Cyprien Robert, Ömer Pazvant'ın ahaliye karşı davranışının Vidin uleması ve dindar kişiler tarafından büyük tepkiyle karşılandığını, evi yakıldıktan sonra görevlilere teslim edildiğini yazar⁷²⁰. Cevdet Paşa ise Ömer Ağa'nın hakkındaki ferman neticesinde 1789'da Vidin'deki

⁷¹⁵ (Robert, 1842:915). Robert ayrıca, Ömer Pazvant'ın babasının sadece Papalık elçilerine ve Fransisken manastırı mensuplarına zarar vermediğini bir bilgi olarak sunmaktadır.

⁷¹⁶ Özkaya'ya göre Ömer ve Osman Bosna'nın Kırsa köyündendir. Ömer Vidin Bayraktarı olmuş bir ara da Vidin'e nazır olarak atanmıştı (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:32).

⁷¹⁷ (Eren, 1964:532) (Zens R. , Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807, 2002:90), Robert Zens'in yayınlanmamış doktora tezinde (Zens R. W., 2004). 99-149. sayfalar arasında yer alan bölüm, bu makalesinin daha geniş bir anlatımı niteliğindedir. Ancak kullanılan arşiv belgeleri ve olay örgüsü açısından Pazvantoğlu ailesi, Vidin'deki faaliyetleri, isyanları, vezirliği ve Belgrad ile olan ilişkileri konusunda hiçbir fark bulunmamaktadır. Cyprien Robert, bu tımarların ismini Kırca ve Brza olarak vermiştir (Robert, 1842:915).

⁷¹⁸ (Eren, 1964:532). Robert Zens, Ömer Ağa'nın merkezi idare ile arasının açılmasını, onun güçlü kişiliğine ve neredeyse bağımsız statüsünün hem yerel idarecileri hem de merkezi idareyi rahatsız etmesine bağlı (Zens R. , Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807, 2002:90).

⁷¹⁹ (Eren, 1964:532). Aynı zamanda Vidin şehrinin sınırlarının kapatılması ve giriş çıkışın yasaklanması gibi tedbirler de düşünülmüştü. Vidin kalesinde bulunan yeniçeriler, asilere yardım edebilecekleri endişesiyle başka kalelere sürülmüştü (Zens R. , Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807, 2002:90-91).

⁷²⁰ (Robert, 1842:915).

konağında yakalandığını ve Koca Yusuf Paşa konağında idam edildiğini kaydeder⁷²¹. Ömer Ağa'nın mülkü müsadere⁷²² edilmiş ve açık arttırmayla satılmıştır.

Ömer'in öldürülmesini takiben oğlu Osman Pazvant'ın neler yaptığı, nerede bulunduğu ile bilgi oldukça azdır. Önce Sırbistan'a daha sonra Arnavutluk'a kaçtığı ve burada başka haydutlarla birlikte çalıştığı söylenmektedir⁷²³. Osmanlı- Avusturya savaşının başlaması Osman Pazvantoğlu'na Vidin'e dönüş yolu açmıştır. Bu savaşlar esnasında gösterdiği yararlılık sebebiyle Sultan III. Selim, onun Vidin'e dönmesine izin vermiş (1792) ve kendisine aile mülkünün bir kısmı iade etmiştir⁷²⁴.

Pazvantoğlu Osman'ın merkezi hükümetle birçok kez gerilim yaşadığı ve hatta çatıştığı bilinmektedir. Bu gerilim ve rekabet ilk başlarda Vidin ağalarının bir grup olarak ortak tavır takındıkları esnada Pazvant'ın bu grubun içerisinde göze çarpan veya daha meşhur olan bir kişi olarak Pazvantoğlu'nun öne çıkması ile yaşanmıştı. İsminin kayıtlarda sıkça geçmesi bu şöhretin bir göstergesidir. İlerleyen zamanlarda Osman'ın Vidin şehri idaresinde tek söz sahibi olmaya başlaması ile bu gerilim ve rekabet çatışmaya dönüşmüştür. Vidin'in Osmanlı askeri ile kuşatılmasına kadar uzanan isyan süreci ne yazık ki sicil defterlerine fazla yansımamıştır. Birkaç ferman dışında Osman'ın ayaklanma süreci ve merkezdeki yankıları konusu Vidin sicillerinde görünmemektedir. Buna karşın merkez kayıtları Pazvant'ın isyan süreci

⁷²¹ (Cevdet, C.6, 1275:250). Ahmet Hezarfen'in yayınladığı bir belgede Vidin'den kaçıp Köprü denen bir yere yerleşen Ömer Ağa'nın yakalanması konusunda kadının verdiği ilam ve bunun uygulanması için bir emir bulunmaktadır. Belgelerin tarihi 21 ve 26 Şaban 1194 (Ağustos 1780) dır (Hezarfen, 2004:258,259).

⁷²² Müsadere bazı suçları işlemiş olan kişilerin para ve mallarını elinden alma cezasıdır. Duruma göre bazen başka cezalarla birlikte bazen de münferit olarak uygulanır. Hemen her devirde ve her dönemde örneklerini bulmak mümkündür Osmanlılarda devletin malını zimmete geçirenlere ve asilere yönelik olarak uygulanan bu ceza daha sonraları devlet hazinesinin darlık yaşadığı dönemlerde mali bir tedbir olarak uygulanmaya başlamıştır. 18. yüzyılda özellikle taşra ayanlarının malları müsadere edilerek uygulama sürdürülmüştür. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda herkesin malının müsadereden korunacağı ilan edilmiştir (Baysun, 1960:669-673).

⁷²³Zens'e göre ünlü bir haydutun yanında Eren'e göre ise İpek Paşalarının maiyetinde çalışmıştır. Cyprien Robert ise Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'den kaçtıktan sonra Arnavut Guégués Kabilesine sığınma talebinde bulunduğunu ve kısa bir süre sonra da Eflak Hospodarı Mavrogenis'in hizmetine girdiğini belirtir (Zens R. , Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807, 2002:91), (Eren, 1964:532), (Robert, 1842:915).

⁷²⁴ (Zens R. , Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807, 2002:91), (Eren, 1964:532), (Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808), 1983:32-33), (Herbert, 1896:23).

konusunda oldukça zengindir. İsyân sürecinde bölgeye yollanan vezirin şehre girememesi neticesinde, merkezden gelen emirlerin de şehre ulaşmadığını düşünmek mümkündür. Bu sebeple Pazvantoğlu ile ilgili merkezden gelen emirleri Sofya, Rusçuk, Hacıpazarı gibi şehirlerin sicillerinde görmek mümkündür. Buna ek olarak merkezden çevre bölgelerde bulunan ayan, vezir, vali gibi çeşitli görevlilere yollanan emir ve buyrulduklar, bu süreçte neler yaşandığını açıklamakta oldukça işe yarar durumdadır.

Bölge savunmasıyla ilgili olarak merkezi ilgilendiren meselelerde Pazvantoğlu Osman'ın da ilk kez karşımıza çıkışı Vidin'de inşa edilmesi istenen 5 kıta şalobe ve duba sefinesinin inşası konusundadır. Vidin sicillerine yansıdığı kadarıyla, ordu için gerekli olan bu gemilerin yapılması için daha önceden emir gönderilmesine rağmen gemiler inşa edilmemiştir. Vidin'de bulunan ve köprü yapımında kullanılacak olan kerestelerin ve amelelerin gemi inşasında kullanılması ve dergah-ı mualla gediklilerinden Süleyman Efendi'de bulunan paranın bu amaçla sarf edilmesi istenmiştir. Ancak Pazvantoğlu Osman ve bazı ağavat 'bundan sonra sefine inşa olunduğu yoktur' diyerek, bu konuda üzerlerine düşen görevleri yapmadıkları gibi inşaatı engelleme yoluna gitmişlerdir. Bunun üzerine merkezden sefine inşasının bitirilmesine yönelik kati bir emir gönderilmiş, karşılığında ise Vidin'den Pazvantoğlu Osman'ın ve diğer ağaların padişahın emrinde olduğu ve her sözüne itaat edeceklerini bildiren bir arzuhal yollanmıştır⁷²⁵. Bu meselede, herhangi bir özel görevi olmadığı halde Pazvantoğlu Osman'ın gönderilen emrin uygulanmasında gösterdiği yavaşlığın ve ertelemenin gündeme getirilmesi, kendisinin Vidin'deki seçkin/özellikli/öncelikli konumunu gösterir.

Vidin'de Pazvantoğlu bu tür yerel ama önemli faaliyetlerle adını ve gücünü ön plana çıkartırken, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu İsmail benzer faaliyetlerle sivrilmiştir⁷²⁶. Bu iki yerel güç, bir yandan Rumeli'nin kuzeyinde kendi egemenlik alanlarını genişletmek için mücadele ederken, diğer yandan da birbirleriyle amansız bir

⁷²⁵ (VŞS 68:37b). 13 Ocak 1791 (8 Cemaziyelevvel 1205).

⁷²⁶ Tirsiniklioğlu İsmail'in ahayâtı ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. (Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2010:8-39).

rekabet içerisinde. Devlet ise bu rekabet ve mücadeleden karlı çıkmak için kendisine daha yakın duran tarafı destekleyerek kendi gücünü korumaya çalışmaktadır. Bu mücadelede Tirsinikli İsmail, Pazvantoğlu Osman'a karşı merkezi devletin tarafında yer almaktadır. Ancak bu mücadelenin hemen öncesinde, Vidin siciline geçen bir kayıta, Tirsinikli İsmail'in Rusçuk ve çevresinde eşkıyalık hareketine kalkıştığı, bu nedenle hakkında yakalanma emrinin çıktığı ve Vidin'e kaçtığı belirtilmektedir. Merkezi hükümet, Tirsinikli İsmail'in ve yanındaki Selvili Küçük Hüseyin için "tertib-i cezaları"nın uygulanması kararı çıkarılmasına rağmen Vidin serhaddindeki yeniçeri ağa ve neferleri bu kişileri saklamak, korumak ve yardımcı olmak yolu ile yerel rakiplerine arka çıkmışlardır. Bu durum açıkça merkezi hükümetin emrine karşı gelme anlamını taşımaktadır. Vidin yeniçerilerine gelen konuyla ilgili emirde bir an önce Tirsinikli İsmail ve Selvili Küçük Hüseyin'in ortaya çıkarılması ve cezalarının verilmesi aksi halde onlara yardımcı olan Vidin yeniçerilerinin Kars'a sürülecekleri belirtilmiştir⁷²⁷. Rumeli ayanları ya da yeniçeri liderleri arasında bir uzlaşma/anlaşma zemini olduğu bu kayıttan anlaşılmaktadır. Bu zümrenin ortak çıkarlar veya merkezi hükümete karşı yerel egemenlik alanlarının korunması gibi hususlar söz konusu olduğunda ortak hareket etmek konusunda oldukça istekli oldukları söylenebilir

Tirsiniklioğlu ile ilgili olan bu emirden yaklaşık bir buçuk sene sonra Vidin'e yollanan bir başka emir Pazvantoğlu Osman ve ona yardımcı olan yeniçerilerle ilgilidir. Bölgede pek çok eşkıyalık olayına karışmış olmaları, pek çok kişiyi öldürmeleri ve buna benzer kanunsuz uygulamaları nedeniyle "Vidinli" olarak behsedilen bu grubun cezalandırıldıkları ve Kars kalesine sürüldükleri bildirilmiştir. Ancak akabinde gelen fermanda Vidin muhafızından ve yeniçerilerinden gelen mahzarlar neticesinde bir daha benzeri bir harekette bulunmamak, yakın bölgeden Vidin'e gelen eşkıyayı korumayıp, zabıtlere teslim etmek koşuluyla bu suçlarının affedildiği belirtilmektedir⁷²⁸. Burada karşımıza artık tanıdık bir ilişki kalıbı çıkmaya başlayacaktır. Pazvantoğlu Osman ile merkezi yönetimin ilişkilerini

⁷²⁷ (VŞS 68:114a), 4-14 Şubat 1792 (Evasıt Cemaziyelahir 1206).

⁷²⁸ (VŞS 6:21a), 12-21 Mayıs 1793 (Evail Şevval 1207).

belirleyen bu süreç bundan sonra karşılıklı bir siyaset, güç ve akıl oyununa dönüşecektir.

Bu af emrinden birkaç gün sonra Pazvantoğlu Osman ile ilgili bir başka fermanın kaydına rastlıyoruz. Bu hükümde, Pazvantoğlu'nun yeniçeri ocağına bağlı bir yeniçeri oluşu bu emirde bahis konusu edilmemiş kendisinden “Vidin sakinlerinden” biri olarak bahsedilmiştir. Bu söylemin bir tesadüf olmadığı, merkezi idarenin kasıtlı olarak Pazvantoğlu'nu ocaktan ve yeniçerilikten maada tutmak istediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu duruma, Osman hakkında gelen hatt-ı hümayunlarda da rastlamak mümkündür. Bu fermana yer aldığına göre, Pazvantoğlu Osman için halka eziyet etmek ve katletmek suçları nedeniyle “tertib-i ceza”sına ferman çıkmış ve dergah-ı mualla yeniçeri ağası Mustafa tarafından mühürlü bir mektup gönderilmiştir⁷²⁹. Hakkında gönderilen fermanın bir sureti de sicil defterine kaydedilmiştir⁷³⁰. Fermanın içeriğinde, Vidin'in mühim bir serhat şehri olduğu ve bu sebeple ahalisinin çoğunluğunun ocaklı olduğu ifade edilmiştir. Vidin yeniçerilerinin Tirsinklioğlu'nu ve bazı eşkıyaları saklama ve onlara yardımcı olma tavırlarından dolayı cezalandırılmalarına karar verildiği, esamilerinin Kars'a gönderilerek kendilerinin şehirden çıkarılmaları kararlaştırılmışken “terbiye” olmaları nedeniyle af edildikleri hatırlatılmıştır. Ancak “Vidin sakinlerinden ve zümre-i eşkıyadan” olarak nitelendirilen Pazvantoğlu Osman'ın “mugayyir-i kaide-i ocak hareket-i bağyane ve mezalim-i ibadullah” gibi hareketlerinden ötürü “gazab-ı mülükane”ye uğradığı ve Vidin muhafızı Ali Paşa'ya, kendi kapı halkıyla birlikte Osman'ın hakkından gelmesi için emir verildiği fakat Pazvant'ın Ali Paşa ve askerlerine şiddetle karşı koyduğu hemen akabinde ise tüm Vidin yeniçerileri Pazvant'ın kaleye sokulmaması konusunda uyarılmış ve hatta bu konuda “söz vermiş” olmalarına rağmen Vidin kalesine girdiği, Ali Paşa'nın askerlerinin yine Pazvant'a karşı başarı sağlayamadığı ve hatta onun affını istedikleri anlatılmaktadır. Hükümde, bu kez kendisinin kesinlikle affa uğramayacağı ve hakkından gelinmesi için gönderilen emrin tekrar edildiği vurgulanarak, tüm Vidin yeniçerilerinden bu

⁷²⁹ (VŞS 6:24b), 22-31 Mayıs 1793 (Evasıt Şevval 1207).

⁷³⁰ (VŞS 6:31b). Fermanın yazılış tarihi Haziran/Temmuz 1793 (Zilkade 1207) sicile kaydedildiği tarih 31 Temmuz 1793 (22 Zilhicce 1207).

meseleyle ilgilenmeleri ve emre itaat etmeleri istenmektedir. Bu ferman, mübaşir olarak görevlendirilen Ocağ-ı amire Turnacıbaşılardan İbrahim Ağa ile Vidin'e gönderilmiştir. Fermanın deftere kaydedildiği gün, Vidin yeniçerilerinin padişaha yolladıkları bir mahzar da kaydedilmiştir. Bu mahzar Vidin'deki “dergah-ı ali yeniçerileri ocağında mevcut ser turna-i mütekaidin ve hasekiyan ve çorbacıyan ve çavuşan-ı keşidegan ve odabaşıyan ve ağayan-ı serdengeçdiyan ve alemdaran ve ser eskiyan ve ihtiyaran ve topcıyan ve cebeciyan ve arabacıyan ve umumen piyade ve süvari yerlüyan neferat ve zabitanı” tarafından kadı huzurunda dile getirilmiş olup, Pazvantoğlu Osman ile ilgili fermanın cümlesi tarafından okunup anlaşıldığı, ancak kendilerinin bu konudaki görüşlerinin tamamen farklı olduğunu anlatmaktadır. Mazhara göre Pazvantoğlu Osman, Vidin Yeniçerilerine göre “öteden berü serhaddimizin hayr ve hevahı ve cümlemin” iyiliği için çalışan “Bir kimesneye zarar ve kederi meşhud olma(yan)” ve bu sebeple “cümle serhadnişinan kulları min külli'l- vücuh kendüsünden hoşnud ve şükran” dolu olduğu bir Yeniçeri ağasıdır. Vidin'de meydana gelen eşkıyalık ve benzeri olaylar ise Osman Ağa'nın değil Bulgarzade Elhac Bey ve Hamamizade Hasan isimli kimselerin faaliyetleri olup, Osman Ağa ile kurulan alaka tamamen iftiradır. Bu nedenle “Allah ve Resullullah aşkına merkumun evlad ve iyallerine ve cümle serhadnişinan kullarına merhameten ve şevkaten merkum kullarının cürm-i günahı”nın affedilmesi ve bu affa dair bir kıta fermanın yollanması rica edilmektedir⁷³¹. Ancak bu af istemi olumlu karşılanmamış, dağlı eşkıyası ile birlikte Pazvantoğlu üzerine de asker gönderilmesi ve ‘hakkından gelinmesi’ istenmiştir. Vidin muhafızı, hem dağlı eşkıyası ile ilgili hem de Pazvantoğlu Osman ile ilgili almış olduğu tedbirleri ve kaydettiği aşamaları merkeze bildirmiş, eşkıyadan Vidinli Mehmed ve yanındakilerin İzladi ve Şehriköyü taraflarına püskürtüldüğünü, bu gruptan pek çok kişinin idam edildiğini ve grup liderlerinin kaçtıklarını ifade etmiştir. Muhafız, Vidinli Mehmed'in üzerine Silahdar Ağasını gönderdiğini, Pazvantoğlu Osman üzerine ise Kapı kethüdasını görevlendirdiğini belirtmiştir. Zilhicce 1207 tarihli cevaben yazılmış hükümde ise tüm bu gelişmelerden haberdar olduğu belirtilerek, Pazvant ve Dağlı eşkıyasının nerede bulunurlarsa yakalanıp cezalarının verilmesi emri tekrar edilmiştir⁷³². Bu

⁷³¹ (VŞS 6:34a). 31 Temmuz 1793 (22 Zilhicce 1207).

⁷³² (VŞS 6:51a).

fermanda dikkat çeken bir husus, Dağlı eşkıyasının mal ve canlarına verilecek zarardan hiçkimsenin sorumlu tutulmayacağı vaadidir. Bu husus, eşkıya konusunun ne kadar vahim boyuta taşınmış olduğunun bir göstergesidir. Askeri tedbirlerle başa çıkılmayan yağma ve talan ehline karşı halkın kendi kendisini savunması lüzumu/gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Dini açıdan, ölüm cezası verme ve uygulama yetkisine sahip olmayan sıradan insanlara, padişahın bizzat kendisi tarafından bu “hakkın” tanınması, kanun uygulayıcılarının yetersizliği itirafdan başka bir anlam taşımamaktadır. Yalnızca taşradaki askeri-idarecilerin değil halkın da silahlanmasına izin veren bu durum, bölgedeki eşkıyalık faaliyetini sürdüren bir tedbirden öteye geçemeyecektir. Anadolu’da Celali İsyancıları döneminde benzer şekilde eşkıyalık sorununun çözümü için halkın silahlanması süreci sorunu büsbütün içinden çıkılmaz hale sokmuştu. Silahlanan ve toprağını terkeden köylülerden bir kısmı taşra idarecilerinin kapısında asker olmuş, önemli bir kısmı da yerini yurdunu terketmek zorunda kalmıştı.

Pazvantoğlu Osman’ın yağma, talan ve çevre bölgelere yaptığı saldırılar dışında devletin dış ilişkilerine zarar veren tavırları da kayıtlara geçmiştir. Nemçe ile savaşın sona ermesinin ardından, yapılan anlaşmaya göre dinini değiştirmeyen ve memleketlerine dönmek isteyen esirlerin teslim edilmesi gerekmektedir. Osmanlı toraklarında kalan ve Hıristiyanlıkta “musırrı” olan Nemçeli esirlerin, Nemçe devleti tarafından bölgeye gönderilen görevlilere teslim edilmesi, Rumeli bölgesindeki tüm yetkililere özellikle emredilmiştir. Avusturya elçisi Baron von Herbert Ratkeal, padişaha gönderdiği takirde, Vidin muhafızı Seyyid Ali Paşa huzurunda Vidin’de İslamı kabul etmeyen hiçbir esirin bulunmadığına dair dört kıta ilam hazırlandığını ancak bölgeden alınan haberler ve şikayetler doğrultusunda Nemçeli memurun bir tahkikat yaptırdığını; bunun sonucunda da bölgede bin kadar Nemçeli esirin bulunduğu anlaşıldığını, bu esirlerin kaçmalarından şüphe edildiği için eziyet ve baskı altında tutulduklarını belirtmektedir. Ayrıca ellerinde esir bulunan ve bunları Avusturyalı görevlilere teslim etmek isteyen kişilerin de engellendiği ve esirleri

saklamaya zorlandığı belirtilmiştir. Herbert'in tahririnde esirleri saklayan kişilerin Pazvantoğlu Osman ve yandaşları olduğu da kaydedilmiştir⁷³³.

Nemçe esirler konusunda saklama ve teslimat yanaşmama gibi vakalar bu fermanla sona erdirilememiştir. 15-25 Ekim 1794 (Evahir-i Rebiülevvel 1209) tarihli bir diğer ferman Nemçeli reaya ve esirlerin ortaya çıkarılarak, teslim almaya gelen görevlilere teslimini ve her esir için yüz kuruş ödeneceğini ifade etmektedir. Yine Avusturya Elçisi Baron von Herbert Ratkeal'in Nemçe esirleri ile ilgili bir tahrir sunduğu ve buna göre, Vidin ve Bosna serkerdelerinin elinde Nemçeli esirlerin bulunduğu; bunların bölgede saklandığının ifade edildiği belirtilmektedir. Hem tahrirde hem de bölgeden gelen şikâyetlerde ve buna bağlı olarak merkezden gönderilen fermanlarda⁷³⁴ ismi geçen tek kişi Pazvantoğlu Osman'dır.

Pazvantoğlu'nun affedildiğine dair ferman Vidin siciline evasıt-ı Cemaziyelevvel 1208 (15-24 Aralık 1793) tarihiyle kaydedilmiştir. Vidin Kaimmakamı Kolçak Mustafa'nın merkeze gönderdiği tahrirlerde Osman'ın devlete ve padişaha sadakati ve hizmetleri sıralanmış ve af edilmesi dileği tekrar edilmiştir. "Daima ırz ve edebiyetle olub fukara-i raiyyet ve sükkan-ı mamalike zulm ve taaddiye ictisar olunmamak" şartıyla kendisinin af edildiği bu fermanla bildirilmiştir⁷³⁵. Taşra ile merkez arasındaki af eksenli bu talep-kabul sürecinin siyasi bir taktik olduğu açıktır, Daha önce de belirtildiği gibi merkezi güçler ile taşra güçleri arasında, karşılıklı kuvvet sınama sürecinden sonra, birirlerine olan değişmez ihtiyaçları sebebiyle varılan uzlaşma noktası af şeklinde ifade edilmektedir. Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'de bir güç olarak ortaya çıkışından itibaren, ki babası Ömer'in faaliyetleri de buna dâhil edilebilir, merkezle ilişkileri bu çerçevede içerisinde şekillenmiştir.

Vidin sicillerinde Pazvantoğlu Osman'ın 1793'den sonraki faaliyetleri ile ilgili bir kayda rastlamak mümkün değildir. Pazvantoğlu'nun vezirlik rütbesini alıncaya kadar devleti fazlasıyla meşgul edecek, Vidin'in muhasara edilmesine kadar varacak

⁷³³ (VŞS 6:85b). 6-15 Kasım 1793 (Evasıt-ı şehri-i Rebiülahir 1208).

⁷³⁴ (VŞS 167:11b)

⁷³⁵ (VŞS 6:75a).

isyan hareketine ve neticelerine sicillerde rastlamak mümkün değildir. Pazvantoğlu'nun mülk alımı ya da çeşitli davalarda şahitliği dışında, tüm şehri seferber eden savaş durumu hakkında siciller fazlasıyla sessizdir.

Pazvantoğlu Osman 1790 itibariyle Vidin bölgesinde ekonomik olarak güç kazandığı gibi, askeri olarak da güçlenmiştir. Bu zenginleşme ve ordu yaratma sürecinin ayrıntılarını ortaya çıkarmak oldukça güçtür. Vidin cizyesini toplama hakkını emanet yoluyla elde etmesi zenginleşmesine ve nüfuz kazanmasına giden bir yol açmıştır⁷³⁶. Her ne kadar zenginleşmesinin gerçek kaynaklarını net olarak ortaya koymak mümkün değilse de, Pazvantoğlu Osman'ın Balkanlar ve Anadolu'da 18. yüzyılda ayanların zenginleşmesine hizmet eden belli usüllerden faydalandığını düşünmek yanlış değildir. Bu usüller içerisinde, iltizam uygulamasına dâhil olmak, köylünün boşalttığı arazileri ele geçirmek, ismi mevcud cismi namevcud yeniçeri esamilerini toplamak gibi pek çok yol sayılabilir. *Cabi Tarihi*'nde, Pazvant'ın bölgedeki hâkimiyeti şu şekilde anlatılmaktadır: “Vidin tarafında Pazvant-zade Osman Ağa ol tarafda cebri ve sair maddelerde mer'iyühâtır olunup, oldukça ol havalileri kabza-i tasarrufuna almış olmağla, Âsitâne'de olan âdemleri, ol havâlilerin tımar ve ze'ametlerini mu'tad-ı kadîm sene-i sâbıkları üzre ashâbından iltizam edüb, tarafına irsâl ve meblağları bilâ-cefâ beher sene ashâbına teslim olunur iken, tîmar ve ze'amet ve mâlikâne ashablarından ...”⁷³⁷.

İltizam sahibi olması ve vergi toplamasının yanında Pazvantoğlu'na önemli ölçüde gelir sağlayan bir diğer unsur da Vidin'in ekonomik alandaki rolüdür. Önemli bir liman şehri konumunda olan Vidin ticari faaliyetlerin geliştiği bir bölgedir. Pazvantoğlu'nun iktidarını sağlamlaştırmasıyla bu şehirdeki potansiyelin daha da artmış olacağı tahmin edilebilir. Balkan şehirlerine yönelik incelemelerde, 18. yüzyılda Vidin'in önemli bir ticari tarım bölgesi olduğu iddiası yer almaktadır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda ticari tarımın ölçek olarak küçük olduğu

⁷³⁶ “...Pasbanzade Osman Ağa 1206 senesi Vidin kıbtıyan cizyesi ve maktu'aları canib-i kıptıyan cizyedarı iftiharül emacid elakran Tuna Başbuğu Elhac Memiş Ağa tarafından uhdesinde ber vech-ü emanet tefviz..” 2 Eylül 1791 (3 Muharrem 1206), (VŞS 68:81b). (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:91); (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:32-33); (Herbert, 1896:23).

⁷³⁷ (Cabî, 2003:55).

araştırmacılarca kabul edilmiş olsa⁷³⁸ da bölgesel açıdan bakıldığında bu tür tarım önemli gelir sağlayan bir faaliyettir. Pazvantoğlu'nun bölgede yüzlerce çiftlik teşkil ettiği iddiasında bulunan Bruce McGowan'a göre bu çiftliklerin kazanç sağlamasının temel nedeni alan olarak geniş olmalarından ziyade gelirlerinin yüksek oluşudur. Hem tüm kazanç üzerinde öncelikli hak sahibi olan hem de devlete ödemesi gereken verginin büyük bir kısmına ya da bazen tümüne el koyma şansına sahip olan Pazvantoğlu Osman bu faaliyet üzerinden önemli bir servet edinmiştir. Ayrıca bu faaliyetlerini sürdürmesini sağlayan 'ortaklarına' da iyi imkanlar sunmuştur. Şehirdeki tüccar ve zanaatkarlara güvenli bir yaşama ve çalışma ortamı sağlamış, onlarla ilişkilerini iyi tutmuştur⁷³⁹.

Pazvantoğlu'nun bu önemli serveti kendisine güç ve statü kazandırmasını yanı sıra iyi donatılmış ve geniş bir askeri güce sahip olmasını kolaylaştırmıştır. Öncelikle Arnavutluk'tan beri yanında bulunan eşkıyaları⁷⁴⁰, merkezde yapılan askeri ıslahatlara karşı tepki duyan memnuniyetsiz yeniçerileri ve 1791 Zıştovi Anlaşmasından sonra Rumeliye yayılmış bulunan haydutları⁷⁴¹ kapısında barındırmaya ve istihdam etmeye başlamıştır. Rakiplerine karşı bölgeyi savunmak, hâkimiyet alanını genişletmek ve dışarıdan herhangi bir müdahaleye karşı bölgeyi korumak için kendi kapı halkı ve zaman zaman işbirliği yaptığı eşkıya gruplarını kullanmıştır. Pazvantoğlu Osman, gerek babasının deneyimlerinden gerekse yaşadığı dönemde taşra siyasetinin unsurlarını oldukça iyi tahlil etmesinden dolayı doğrudan kendisine bağlı bir askeri gücün birden fazla faydası olduğunu kavrayacak edecek durumdadır. Bu tür bir ordu kendisinin ve bölgesinin güvenliğini sağladığı gibi merkezi idare ile pazarlık gücünü artıran bir unsurdur. Diğer taraftan, bölgede yerel güçler tarafından desteklenen ve silahlandırılan eşkıya topluluklarının bulunması merkezi idare için oldukça ciddi problemler doğurmaktadır. Birincisi bu yağma ve talanı savaş stratejisi haline getirmiş olan bu nevi gruplar, halkın gündelik yaşamını felç edebildikleri gibi üretim kaynaklarını da harap etmektedirler. Bu, devlet için gelir kaybı ile birlikte prestij kaybını da beraberinde getirmektedir. Buna

⁷³⁸ Ticari tarım meselesi ve çiftlik tartışmaları için bkz. (Keyder & Tabak, 1998).

⁷³⁹ (McGowan, 2004:789).

⁷⁴⁰ Pazvant'ın Arnavut asker toplaması ile ilgili bkz. (OAK, 9/20).

⁷⁴¹ Arnavutlar ile Dağlı eşkıyasının ilişkisi için bkz. (Anscombe, 2006).

bağlı olarak devlet, köylüsünü toprağında tutmakta zorlanmakta ve bu köylülerin bir süre sonra eşkıya gruplarına katılmasını engelleyememektedir. İkincisi ise yerel güçler sayesinde palazlanan bu eşkıya karşısında merkezi idare yine taşra unsurlarına dayanmak zorunda kalmıştır. Bu durum ise devletin bu beylere daha fazla yetki, güç ve para vermesi sonucunu doğurmuştur. En önemlisi de zaten güç kazanmış olan yerel unsurları devletin de bir şekilde desteklemek zorunda kalması ve zamanı geldiğinde kendi otoritesine karşı koyabilecek potansiyel güç merkezleri haline getirmiş olmasıdır. Dolayısıyla Pazvantoğlu'nun barındırdığı, silahlandığı ve beslediği bu eşkıya orduları, ona aynı zamanda merkezi devleti tehdit edecek gücü kazandırmıştır. Kendi istekleri kabul edilmediğinde bu eşkıya grubunun bölgede “serbest” bırakılacağı tehdidi, güç odaklarının devletle pazarlık masasındaki kozlarından biri olmuştur. Üçüncü olarak bu eşkıya ordusunun varlığı devletin ‘güçlü ve hâkim’ imajının halkın gözünde ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Bölge halkı kendisini koruyamayan ve hiçbir şekilde halkına yardım edemeyen bir devlet yerine bölgede hakim olan Bey’e sadık kalmayı tercih etmektedir. Dolayısıyla devletin pek de istemediği bir şekilde Pazvantoğlu'nun ya da bir başka gücün varlığı meşru ve tercih edilir bir hale gelmektedir. Osman'ın tüm bu hususiyetleri göz önünde bulundurarak ve bir plan çerçevesinde hareket ettiğine dair çıkarımda bulunmak tairhsel bilgi üretiminin sınırlarını zorlamak olacaktır. Ancak, gerek kişisel deneyimlerinden gerekse deneme-yanılma yöntemiyle, biraz da risk alarak, kendisine vezarete giden yolu açtığı söylenebilir.

Vidin'de 1793'ten sonraki süreç Pazvantoğlu Osman'ın merkezi hükümetle karşılıklı sınama-direnme ilişkisinin sahnesi olacaktır. Bu süreçte, Eflak ve çevre bölgelere yaptığı akınlar ile mali olarak güç kazanırken, asker sayısını da artırmıştır⁷⁴². İdari açıdan, bölgeye merkezden gönderilen görevlilerin kişisel

⁷⁴² Pazvantoğlu Osman'ın Eflak ve Kranye'ye yaptığı akınlar Rusçuk ayanı Tirsiniklioğlu İsmail'in düimanlığını kazanmasına yol açacaktır. İsmail Ağa Pazvantoğlu'nun bu bölgelere dek yayılmasından hoşnut değildir. Çünkü bu bölgeleri kendi egemenlik alanı içerisinde görmektedir. (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:94). Tirsinikli İsmail, çıkarlarına ters düşmediği sürece devlete muti görünen güçlü ayanlardan bir tanesiydi. Ancak kendi faydası gereği topraklarını genişletmekten ya da eşkıyaları kullanmaktan- tıpkı bölgedeki diğer ayanlar gibi- çekinmiyordu. Devlet de onun bu tavrını bilmekle birlikte bölgedeki huzursuzlukların bastırılmasında ve en önemlisi Pazvantoğlu'nun yarattığı tehlikeye karşı kullanılabilir bir güç

yeterlilik ya da sebatları da Pazvant'ın faaliyetlerinin etkinliğinde belirleyici olmuştur. 1794 yazında Mehmet Paşa'nın Vidin Muhafızlığı'na atandığı döneme dek bölgede Pazvantoğlu'na engel olabilecek bir taşra idarecisi bulunmamaktadır. Mehmed Paşa görev yerine geldiğinde de bu hususta etkin bir tutum sergileyemeyecektir⁷⁴³. Pazvantoğlu Osman'ın, kendisine bağlı askeri gücünü, Türk, Arnavut ve Bulgarlarında içinde bulunduğu, çeşitli etnik ve dini kökenlere mensup askerlerle 12.000 kişiye kadar arttırması, onu, başedilmesi oldukça güç bir rakip haline gelmiştir⁷⁴⁴. Osman için tehlike yaratabilecek ve kendisine rakip olabilecek iki önemli taşra idarecisi Rusçuk ayanı Tirsinikli İsmail Ağa ve Belgrad Muhafızlığına yeni atanmış olan Hacı Mustafa Paşa⁷⁴⁵ dır.

Tirsinikli İsmail ile karşı karşıya gelmesine Eflak yakasına yaptığı akınlar neden olurken, Belgrad'da karışıklık çıkaran Yamaklara⁷⁴⁶ para, silah ve çeşitli mühimmat yardımı yapması ve onların merkezi idareye karşı isyanlarını desteklemesi, onu Belgrad Muhafızıyla karşı karşıya getirmiştir (OAK 9/27). Osman, Belgrad ve diğer alanlara yapılan saldırıların birçoğunda planlayıcı ya da finansman sağlayan kişi olarak rol oynamaktadır. Belgrad Muhafızı Hacı Mustafa Paşa'nın tatarı olan Osman 5 Temmuz 1795'de merkeze yazdığı bir yazıyla Belgrad'dan kovulmuş olan yeniçerilerin Pozorofça (Pozarefçe-Semendire) sahasını harap ettiklerinden şikayetçi olmuştur⁷⁴⁷. Mustafa Paşa'nın Pazvantoğlu'nu engellemek için aldığı tedbirlerin sonuçsuz kalmasıyla Belgrad'a saldırı gerçekleşmiştir⁷⁴⁸. Mustafa Paşa'nın başarılı

olarak gördüğü için genelde tepki göstermemekteydi (Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2010:11).

⁷⁴³ (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:93).

⁷⁴⁴ (Eren, 1964:533).

⁷⁴⁵ Sabık bina emini ve reform yanlısı olan Hacı Mustafa Paşa, Belgrad Paşalığı'nı korumak göreviyle 1793'de Belgrad muhafızlığına atanmıştı.

⁷⁴⁶ Cevdet Paşa Yamak teriminin serhad muhafızı olan yeniçerilere verilen bir isim olduğunu belirtir. Ayrıca Pazvantoğlu Osman'ın babası Ömer'in öldürülmesinden sonra yamak zümresine geçtiğini söyler: "Koca Yusuf Paşa'nın malumu oldukça kendüsünü idam etmekle oğlu Osman firar itmiş idi. Ve gaile-i sefer bertaraf olduktan sonra meydana çıkub ve yamaka zümresine iltihak idüb zatında ashab-ı dirayet ve şecaatden bulunmağla vakit zarfında serhad-ı mezkurede şöhret bulmuş ve ol havalide bulunan yamaklara merci olmuş idi." (Cevdet, C.6, 1275:250).

⁷⁴⁷ (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:96), (Eren, 1964:533).

⁷⁴⁸ Mustafa Paşa, Pazvantoğlu'nu yatıştırmak ve düşmanlığını engellemek amacıyla çeşitli hediyeler göndermiştir. Bu hediyeleşme aşamasında Pazvantoğlu, bir at arabası ve altı at almış bunun karşılığında Mustafa Paşa'ya sekiz kese vermiştir. Fakat bu hareket beklenen gibi barışı yaratmak yerine çatışmaya yol açan sebebi teşkil etmiştir. Pazvantoğlu Osman, eşkıyalarını bölgeye yağma ve

savunması ile Pazvantoğlu'nun organize ettiği bu saldırı püskürtülmüştür. Çatışmadan sağ kurtulabilen gruplar Vidin'e geri dönmüş, ele geçirilen grup liderlerinden Çelebi Mustafa Ağa idam edilmiş ve dört ortanın askeri Sinop'a sürülmüştür. Bu ortaların yerine Mora, Menekşe ve Girit-Hanya'dan neferler getirilmiştir⁷⁴⁹.

Belgrad'da dolaylı olarak yenilmiş olmasına rağmen Pazvantoğlu çevre bölgesine saldırı gerçekleştirmekten vazgeçmedi. 1795'in başında Eflak bölgesine geçti. Eflak Voyvodası ve bölgenin güvenliğini sağlayamadığı için görevinden alınan Vidin Muhafızı Pekmezci Mehmed Paşa'nın yerine atanan Gürcü Osman Paşa, Pazvantoğlu'nun desteklediği eşkıya grupları ile mücadeleye devam etti. Gürcü Osman Paşa'nın Eylül'de Vidin'e yürümesi ile Pazvantoğlu Osman'ın af istemini⁷⁵⁰ içeren mahzarlar merkeze yazılmaya başlamış, kış mesiminin gelmesi sebebiyle de Gürcü Osman Paşa'nın şehri kuşatma planından vazgeçmesi gerekmiştir⁷⁵¹. Neticede, eski Vidin Muhafızı olub Karahisar-ı Sahip Sancağının mutasarrıfı olan Mehmed Paşa (Pekmezcizade), Vidin Kadısının ve Vidin yeniçerileri ve cümle serhad ahalisinin, Haseki Seyyid Elhac Ali, Haseki Selim ve Divan Kul Ağası Halil ile takdim eyledikleri iki kıta mahzarlarına binaen, Pazvantoğlu Osman'ın affına 'müsaade' edildi. Pazvantoğlu'nun affedilmesi için yazılan mahzarlarda, Pazvant'ın arzuhali ifade edilmiş; Belgrad kalesinden tard edilen yamakların Vidin kalesine ve kazasına sokulmayacağı, Vidin, Niş, Niğbolu, Ada-i Kebir hudutlarının yamaklardan temizleneceği, hiçbir şekilde yamaklara ya da eşkıyaya yardım edilmeyeceği, Pazvantoğlu Osman'ın artık "hilaf-ı rıza" bir harekette bulunmayıp, civar kazalara saldırıda bulunmayacağı, "kendi halinde" olduğunu ve bundan sonra kazada muhafız olarak bulunan vüzeraya itaat ve sadakat üzere olacağı beyan

esir toplamak için gönderdikten sonra muhafıza önceden vermiş olduğu paranın (sekiz kesenin) iadesi olarak yetmiş iki kese istedi ve kul kethüdası Çelebi Mustafa Ağa ve Belgrad Paşalık'ında bulunan dört orta subayı ile işbirliği yaptı. Hep birlikte Belgrad'a saldırdıkları zaman Hacı Mustafa Paşa, şehir halkı ve askerleriyle kaleye sığınmak zorunda kaldı. Eflak Kapı Kethüdası İstanbul'a, Pazvantoğlu'nun tüm sınır bölgesindeki ulaşım, ticaret ve tarımı etkileyen isyan hareketini ve Belgrad'a saldırısını bildirdi. Merkez Mustafa Paşa'ya yardım gönderdi, ancak zaten Mustafa Paşa askerleriyle savunma hareketine başlamıştı (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:95).

⁷⁴⁹ (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:96).

⁷⁵⁰ (B.O.A Cevdet Dahiliye 680).

⁷⁵¹ (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:35).

edilmiştir. Bu bir bakıma merkezi devlete Pazvant'ın bağışlanmaması halinde bölgedeki karışıklığın devam edeceğinin maddeler halinde izahıdır. Merkezi devlet, neredeyse maddeler halinde belirtilen tüm bu koşullara uyulması şartıyla af edildiğini kendisine bildirmiştir. Bununla beraber, mahzarlarda yer alan bir başka istek Vidin yerli ağavatının uhdesinde olan Vidin cizyesinin Pazvant'ın uhdesine verilmesi ve 200 kiseden 500 kiseye yükseltilmesidir⁷⁵². Bu istek kabul edilerek Vidin cizyesi 1210 senesi itibariyle Vidin cizyesi ve ocaklık olan mukataatın cümlesi, mevacibleri içinden verilmek şartıyla, yerli neferatının uhdesinden alınıp Pazvantoğlu Osman'ın uhdense verilmiştir. Osman 250.000 kuruş iltizam bedeli ile bu ihaleyi almıştır⁷⁵³. Daha önce de belirtildiği gibi merkez-taşra arasındaki iktidar oyununun usullerine bir kez daha uyulmuş olundu.

Kendi gücünü ve iradesini çeşitli yollarla isbat etmek ve akabinde sadakatini bildirmek şeklinde ilerleyen bir süreçte Pazvantoğlu'nun merkezle arasındaki ilişkinin temel saiki, daha fazla güç kazanmak ve bunu meşrulaştırmaktır. Osman'ın tüm davranışlarında bu kalıbı görmek mümkündür. Her ne kadar isyankâr bir taşra görevlisi olarak tanımlamak mümkünse de bu isyankâr tavır hiçbir zaman padişahın şahsına ya da devletin yapısına yönelik bir tutum olmamıştır. Bazı araştırmacılar,

⁷⁵² Bununla birlikte taşrada ve kale içinde kayıtlı ve esamiye mutasarrıf olanlardan 50.000 akçe hazine-mande olunacağını taahhüd etmişlerdir. Hazinemande, devletten ulufe alan kişilerin ulufelerini hazineye bırakıp mukataa iltizam almalarını tanımlayan usuldür. Ulufelerin karşılığı olan mukataanın yıllık bedelinin fazlası olarak ellerinde kalan kar ile kendi geçimlerini düzenlerken, ulufe ödemeyen devlet de tasarruf etmiş olur. (Çakır, 2003:57). Mehmet Genç, hazine mande usulü ile küçük rütbeli askerilerin ekonominin çeşitli alanlarında katip, dellal, bekçi gibi yeni görevler edindiklerini belirtiyor, özellikle de esnaf idareciliği, yani kethüda, şeyh, yiğitbaşı gibi görev alanlarına girdiklerini vurguluyor. Bu usulün 17.yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlandığını ve 18. Yüzyılda yaygınlık kazandığını tesbit eden Genç, askerilerin esnaf idaresine karışmasının, esnaflar açısından iki ayrı ödeme geleneğini yerleştirdiğini belirtir. Askeri sınıftan gelen bu kişilere rağmen kendi içlerinden idarecilerini de seçmeye devam ederek, askeri sınıf idarecilerini daha ziyade bir emniyet sağlayıcı olarak konumlandırıdılar (Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, 2010:230-231).

⁷⁵³ (VŞS 69:34b), 30 Ocak-9 Şubat 1796 (Evahir-i Receb 1210). Affin şartlarından bir diğeri Eflak nizamının korunması ve Eflak'ten serhad için alınan zahireden, daha fazla talep edilerek reyaya eziyet edilmemesidir. Pazvantoğlu Hicri 1211 tarihinde Vidin cizye toplama görevinden istifa etmiş ve bu görevin kendisinin münasib gördüğü bir kimseye verilmesini, bu sebeple isim yeri açık olarak berat gönderilmesini istemiştir (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2702 ve 12102). Pazvantoğlu, Vidin muhafızının emirlerine itaat edeceğini belirtmiş ancak Gürcü Osman Paşa'nın bu görevden alınmasını yerine bir başkasının artanmasını istemiştir. Bunun üzerine, bir anlaşma zemini sağlayamadığı ve Vidin'de bulunmasını istemediği Gürcü Osman Paşa görevinden alınarak Vidin muhafızlığı'na Abdi Paşa getirilmiştir (Eren, 1964:533), (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:35).

özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak daha oryantalist bir tutum içerisinde olanlar veyahut Bulgar halkının milli uyanışının temellerini 18. yüzyılın sonunda bulmak isteyenler, Pazvant'ın faaliyetlerini özerklik kazanmaya yönelik bir isyan olarak değerlendirmek isterler⁷⁵⁴. Ancak, Osman'ın isyan olarak değerlendirilen faaliyetlerindeki ana saik servet ve asker kazanmak olduğu gibi, 1796'dan sonra ise gelişen ordusuyla birlikte daha da güçlenmiş olarak ana hedefi vezaret almaktır⁷⁵⁵. Dolayısıyla, devlet yapısına ya da padişaha yönelik bir tutum söz konusu olmadığı gibi bilakis idari yapıya daha çok eklemleme talebi bulunmaktadır.

Pazvantoğlu Osman ve ona benzer şekilde Rumeli bölgesinde bulunan ayanın eşkıya çetelerini kendi yararlarına kullanmaları ile alevlenen isyanlara bu dönemde Dağlı İsyanları⁷⁵⁶ adı verilir. Süregiden bu isyan dalgası sebebiyle Pazvantoğlu'nun Tuna

⁷⁵⁴ Özkaya, G.A. Olivier'ı kaynak göstererek Pazvantoğlu'nun emellerini şu şekilde izah eder: "Çok büyük bir şan ve üstünlük elde etmeyi düşünen Pasvand oğlu, İstanbul'a yürümek, tac üzerinde hırslı bir ele sahip olmak, Selim III'e şansını kaybettirmek, babasının öcünü düşmanlarından almak, kendi güvenliğini sağlamak, dinsel yobazlıklara bürünmüş halkı kendi kanatları altında birleştirmek, yeni bir atılım ile halkına endüstri, ticaret kaynakları sağlamak, ziraati canlandırmak, çok kuvvetli bir donanma yapmak, bu temeller üzerinde uyum sağlayabilecek bir hükümet kurmak hesapları içerisindeydi" (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:34). Özkaya'nın bakış açısı bu alıntıyı onaylar niteliktedir. 18. yüzyıldaki ayan hareketlerini değerlendirmiş işe doğru orantılı olarak, bu kişilerin düzen bozucu, isyankar ve devletin varlığını doğrudan hedef alan kişiler olduğunu tesbite yönelik bir eğilimi vardır. Vidin şehri ile ilgili çalışmasında W. Herbert, Osmanlı toplum ve idari yapısını Avrupa devletlerinin yapısı ile karşılaştırarak, gerçekçi olmayan sonuçlara varmıştır. Pavantoğlu'nun İstanbul'dan Vidin'in üç tuğlu paşalığını istediğini III. Selim'in bunun reddedip 100.000 adamını bölgeye yolladığını, Osman'ın ise kendini yeniçeri ocağına kaydettirerek bu saldırıya cevap verdiğini anlatır. Ayrıca, Pazvant'ın kendini Vidin Kralı olarak adlandırdığı bir çağrı yayınladığını ve tüm Tuna havalisindeki halkı kendi yanında savaşmaya çağırdığını kaydeder. Şehir halkının Pazvant'ın yanında savaşmak için farklı sebepleri olduğunu belirtir; Müslümanlar kendilerini güçlü bir kişinin yanında bulmak için, reayalar efendilik sisteminin değişeceğine dair vaatleri için, yoksullar kendilerine iyi davrandığı için, Yahudiler, bölgede özerk bir yönetimin kurulmasının ticaret faaliyetlerini kolaylaştıracağı için, yeniçeriler ise ona karşı, pek çok savaşı kazanmış güçlü ve acımasız bir komutan olarak, büyük bir saygı ve bağlılık duydukları için Pazvantoğlu'nun yanında yer almışlardır (Herbert, 1896:24). Bu yorumların 18. yüzyıl Osmanlı toplumu ile gerçekçi bir bağlantısının kurulabilmesi pek mümkün değildir. Ancak, yabancı bir gözün Osmanlı idaresini, siyasetini ve toplumsal olaylarını nasıl anlamlandırdığını göstermesi açısından kıymetlidir.

⁷⁵⁵ Nicolae Jorga'ya göre, Pazvantoğlu 1796 yılında kendisine Vidin Valiliği verildiği takdirde devletin otoritesini tekrar tanıyacağını ifade etmiştir. Ayrıca aynı yıl içerisinde ıslahatları destekleyeceğine dair de söz vermiştir (Jorga, C.5, 2005:114-115).

⁷⁵⁶ Eli silah tutan ve topraksız köylülerden, asker kaçaklarına, savaş ortamının evsiz barsız ve akrabasız bıraktığı sıradan insanlardan, düşman firarilere kadar uzanan geniş bir yelpazede sıralanabilecek insanların birer 'eşkıya' haline gelmeleri, sosyal, idari ve askeri yapılarıdaki dönüşümün ve koşulların beslediği, ortaya çıkardığı bir tablodur. Dolayısıyla 18. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu'nun yaşadığı çok yönlü değişim sürecinin bir neticesidir. Bu değişim/dönüşüm aşamaları bu çalışmanın çeşitli bölümlerinde, kısaca aktarılmaktadır. Dağlı isyanlara karışan eşkıyalar

boyunda yer alan havalilere saldırılar⁷⁵⁷ yapmaya devam etti. Bu saldırılar sebebiyle Tirsiniqlioğlu İsmail'in egemenlik sahasını tehdit etmesinden dolayı, Tuna'nın iki güçlü ayamı karşı karşıya geldiler⁷⁵⁸. Gelir kaynakları ile hâkimiyet alanını korumak ve bunlar üzerinde, hak iddia edecek bir rakibi ortadan kaldırmak isteyen Tirsiniqli, İstanbul'un Pazvant'a karşı yürüttüğü her mücadelede merkezi hükümetin yanında yer alacaktır⁷⁵⁹.

Pazvantoğlu Osman'ın emrindeki askerler arasında dağlı eşkıyası gibi başıboş gruplar bulunduğu gibi Belgrad yamakları da vardı Belgrad'dan tard edilen yamakların en büyük destekçisi Osman, ortak çıkarlarıyla uyuşan bir dayanışma içinde onları kendi yanına almıştı⁷⁶⁰. Pazvant özellikle Nizam-ı Cedid

da Dağlı taifesi ya da Dağlı eşkıyası olarak adlandırılmaktadır. Bunlara karşı devletin almış olduğu tedbirlere örnek olarak bkz. (B.O.A. Cevdet Dahiliye 994 ve B.O.A.Hatt-ı Humayun 3466).

⁷⁵⁷ Pazvantoğlu adamlarından Macar Ali'yi önce Tırnova kazasına daha sonra da Niğbolu'ya yağma için yönlendirmiştir. Emrindekilerden bir diğeri olan Otuzbiroğlu'nu da Niğbolu'ya mütesellim tayin etmiştir. Bu esnada Rumeli Valisi, Eflak Voyvodası ve Rusçuk halkından bir çok şikayetler İstanbul'a ulaşmıştır. Çünkü Pazvant ve adamları Selvi, Rusçuk, Şumnu ve Tuna boyundaki köylere ve kasabalara yoğun bir saldırı içerisine girmişlerdir (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:45), (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:97-98). Bu saldırılara maruz kalan bölgelerden bir tanesi de meşhur Papaz Sofroni'nin görev yaptığı Vraça'dır. Sofroni 1796'daki bu saldırıları, anılarında şu şekilde aktarır: "1796'da Pazvantoğlu'nun haydutları hücumu geçti ve bütün köy ve kasabalara doluştular...Miri paralarını tahsil etmek üzere papazları gönderiyordum ama paranın yarısını bile toplayamadılar. O sene, Rumeli valisi Mustafa Paşa (Şeneklizade Mustafa Paşa) 40.000 askerle Pazvantoğlu'nun üzerine yürüdü. Uzun zaman Vidin'i kuşatma altında tuttular ama ele geçiremediler. Mustafa Paşa geri döndükten sonra Pazvantoğlu'nun haydutları piskoposluk bölgeme yine doluştular" (Sofroni, 2003:34). Pazvant'ın çevre bölgeye bu saldırıları esnasında, çeşitli bölgelerin ileri gelenleri/ayanları kendisine tabi olmuştur. Nikolae Jorga; Niğbolu, Selvi, Silistre ve İbrail ayanlarının Pazvantoğlu'nu reisleri olarak seçtiğini, Boşnaklarında Onun adına sadakat yemini ettiklerini kaydetmiştir (Jorga, C.5, 2005:114).

⁷⁵⁸ Eren'in ifadesiyle Pazvant saldırılarını Rusçuk'a kadar ilerleterek elde ettiği bu geniş bölgede "müstakil bir idare kurdu. , bir çok yere adamlarını müsellim ve muhassıl tayin etti. 100.000'den fazla bir askeri kuvvete malik idi. Rusya ve Avusturya'nın müdahalelerinden çekinmemiş olsa idi, bütün Eflak'ı (da) zaptetmek arzusunda idi" (Eren, 1964:534).

⁷⁵⁹ Tirsiniqli İsmail'in Pazvantoğlu'nu saf dışı etmek için kullanılması konusunda bk. (Jorga, C.5, 2005:126). Tirsiniqli İsmail, Pazvantoğlu'na karşı kullanılmasına ve bu meselede devletin yanında yer alan ayanlar arasında sayılmasına rağmen kendisinin Rusçuk ve çevresinde uyguladığı pratik Pazvantoğlu'ndan hiç farklı değildir. Rusçuk kazasında eşkıya gruplarının saklanması ve çevre bölgeye saldırılarına müsaade ettiği için Ekim 1791'de merkezi yönetim tarafından cezalandırılmasına karar verilmiş ancak daha sonra bir şekilde uzlaşmıştır (OAK 237/20). Tirsiniqlioğlu'nun merkezi devlet tarafında bulunmasının tek nedeni Pazvantoğlu Osman'ın kendi bölgesi için daha büyük ve yakın bir tehdit oluşturduğunu düşünmesidir.

⁷⁶⁰ Pazvantoğlu Osman'ın Belgrad yamaklarını, devletin onlara karşı bir harekate girişeceği konusunda ikna etmek ve kendi yanına çekmek için "sahte fermanlar çıkar(ması)" ve Vidin ahalisini "sizi umumen Belgradlılara katl ettiririm" diyerek tehdit etmesi hususunda ve askerleri arasında dört yüz Belgradlı olduğu konusunda bkz. (F26 A, 2077).

uygulamalarından rahatsız olan yeniçerileri de kendi yanına çekmek için⁷⁶¹ Vidin'i ıslahat karşıtlarının ve muhaliflerin sığınağı haline getirdi⁷⁶². Bu şekilde hem askeri gücünü⁷⁶³ hem de merkezi devlet ile karşı karşıya geldiğinde pazarlık gücünü artırmış oldu. Bununla birlikte, Pazvant'ın Nizam-ı Cedid genel adıyla bilinen düzenleme girişimlerine de tamamen karşı olduğunu belirtmek gerekir. Bu karşıtlık, mevcut sistem içerisinde kendisine sağlam bir yer edinmiş ve merkezi kontrolün taşra üzerinde olabildiğince sınırlı tutan işleyişin sağladığı imkandan kaynaklanmaktadır. Dahası, Osman'ın bu tutumunda yalnız olmadığını belirtmek gerekir. Rumeli'de merkezi kontrolün uzağında kısmen kendi gönüllerince hüküm süren diğer ayan taifesi için de durum farklı değildir. Belgrad yamakları ile olan yakınlaşması ve bölgede sürdürdüğü yayılcı faaliyetlerden dolayı Pazvant'ın engellenmesi için tüm idari-askeri görevlilere emir gönderilmekteydi. Buna ilaveten, Yeniçeri Ocağı'ndan çıkarılması ve bu şekilde itibarsızlaştırılarak, serhatte ocak neferleri ile olan bağının koparılması, merkezi devletin bu sorun ortadan kaldırmak için denediği yollardan diğeridir.⁷⁶⁴ 27 Kasım 1797'de Pazvant'ın yeniçeri ocağından atılması uygun bulunmakla birlikte idam kararı da alınmıştır⁷⁶⁵. Bu görüşmelerde Şeyhülislam Efendi Pazvantoğlu için "katli meşrudur" fetvasını vermiştir⁷⁶⁶. Şeyhülislamın fetvasında sadece Pazvantoğlu için değil, kendisine yardım eden ya da cezasını engellemeye çalışan, erteleyen, emri dikkate almayan tüm görevliler ve sıradan kişiler için de ölüm emrinin uygulanması meşru sayılmıştır⁷⁶⁷. Osman'ın yeniçeri ocağıyla bağlantısının kesilmeye çalışılması, yeniçerilerin kendisine katılımını engellemek maksadını taşıyordu. Buna mukabil Pazvant, Vidin Yeniçeri Ağası ile bağlarını koparmamaya özen göstermişti. Bu tavrı

⁷⁶¹ (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:97).

⁷⁶² (Jorga, C.5, 2005:114).

⁷⁶³ Pazvantoğlu'nun Vidin'e Arnavud askerleri çağırıp kendi ordusuna dahil etmesi ve on iki bin silahlı adam daha toplamaya kadir olduğu hakkında (OAK 9/20).

⁷⁶⁴ Yeniçeri Ağası Pazvantoğlu'nun yeniçeri ocağından olmadığını duyurulmasını istemiştir. Pazvantoğlu'nun ocakla ilgisi olmadığı duyurulduktan sonra, ocaklıdan bu hususda bir yanıt gelmiştir. Pazvantoğlu'nun yokedilmesi için canlarını feda edeceklerini, onun ve adamlarının hiçbir şekilde ocağa kabul edilmeyeceklerini belirtmişler ve Pazvant ile adamlarının dine ve devlete ihanet ettiklerini ifade etmişlerdir (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12427).

⁷⁶⁵ (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:46), (Cevdet, C.6, 1275:252). Pazvantoğlu hakkında verilen fetvada "kulluğu hazret-i padişahiye kabul olunmamak üzere.. vücudunun izalesi" kararı yer almaktadır. (B.O.A Cevdet Dahiliye 319).

⁷⁶⁶ (Cevdet, C.6, 1275:252). Fetvaların gerekli yerlere yollanması ile ilgili karar için bkz. (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 7820).

⁷⁶⁷ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12581).

sebebiyle Yeniçeri Ağası görevinden alınmış ve Tekfurdağı'nda beklemeye alınmıştı. Ancak ikisi arasındaki haberleşmenin kopmaması neticesinde Yeniçeri Ağasının Anadolu'da bir yere gönderilerek hem Pazvant'dan hem de bölgeden uzaklaştırılması kararı verilmiştir⁷⁶⁸.

Pazvantoğlu kendisi hakkında çıkarılan fermanın ve başlatılan harekâtın haberdardı. Buna karşılık bölgedeki yayılcı faaliyetlerine hız vererek⁷⁶⁹, Rusçuk, Varna tarafına ve Belgrad'a askerler yolladı, Sofya ve Niş bölgelerini zapt etmeye devam etti⁷⁷⁰. Bu arada adamlarından bir kısmı Eflak'ı kuşatmış⁷⁷¹, Macar Ali, Aliş, Rami Bayrakdar, Poriçeli, Çanak Veli, Muslu, Kara Mustafa'da Rusçuk'u kuşatmıştı⁷⁷². 18 Aralık 1797'de Rusçuk'un kendilerine teslim edilmesini isteyerek Rusçuk'a yürüdüler. Tirsiniklioğlu İsmail bölgesini savunmaya geçti. Büyük bir çabadan sonra İsmail bu eşkiya ordusunu yenmeyi başardı. Bu başarısından dolayı kendisine degah-ı âli kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir⁷⁷³.

14 Temmuz 1797'de hala Vidin muhafızı olan Abdi Paşa, sadarete Vidin'de bir mahpus hayatı yaşadığını, bunun on sekiz aydır devam ettiğini ve bu sebeple Edirne'ye dönmek için izin istediğini yazar⁷⁷⁴. Bu durum Pazvantoğlu'nun Vidin'de ne derece etkili ve kuvvetli olduğunu göstermektedir. Küçük Hüseyin Paşa, Pazvantoğlu üzerine yapılacak harekâtı yönetmekle görevlendirildikten sonra, Anadolu ve Rumeli'de birçok bölgeye emirler gönderilerek, hem devlet görevlilerinden hem de ayandan orduya katkı sağlamaları istenmiştir⁷⁷⁵.

⁷⁶⁸ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 11073).

⁷⁶⁹ Pazvant'ın çevre bölgeye yaydığı eşkiya ve adamları hakkında (F 26, 2090), (F 26, 2091), (F 26, 2101), (F 26, 2110).

⁷⁷⁰ (Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808), 1983:46).

⁷⁷¹ Eflak Voyvodası Eflak'ın savunması için yerine başka bir voyvoda atanmasını istediği için 6 Aralık 1797'de, Hançerlize Konstantin voyvoda olarak atanmıştır.

⁷⁷² Papaz Sofroni Kırçalilerin Pazvantoğlu'nun emrinde çevredeki şehir ve kasabalara saldırısına bizzat şahit olmuştur. Eşkiyalarca kuşatılan yerler aslında onun piskoposluk bölgesi olan Vraça da bulunmaktadır (Sofroni, 2003:35).

⁷⁷³ (Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808), 1983:47), (Uzunçarşılı, Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa paşa, 2010:11).

⁷⁷⁴ (Cevdet, C.7, 1275:11).

⁷⁷⁵ Bozok, Çankırı, Amasya, Kırşehir, Çorum, Kayseri, Niğde, Ankara Sancakları, Tokat, Zile, Artukabad, Murtazabad kazalarından iki bin süvari ve piyade istenmiştir (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:47), (Eren, 1964:534), (Zens R. , *Pasvanoğlu*

Pazvantoğlu kendisi üzerine büyük bir kuvvetle gelineceğinin farkına varmış ve İstanbul'a affedilmesini dileyen bir mektup yollamıştı. Fakat bu arzuhal kabul görmedi⁷⁷⁶. 1798'in baharında 80.000 kişilik Osmanlı Ordusu Vidin önlerine gelmiş bulunmaktaydı. Böylece Vidin muhasarası başlamış oldu. Karadan ordu ile yürütülen kuşatma harekâtı Tuna mecrasında İnce Donanma ile desteklenmekteydi. Pazvantoğlu'nun emriyle hareket eden eşkiya grupları bölgeye dağılmış ve merkezden bölgeye gönderilen Osmanlı ordusu tarafından çoğu yerde etkisiz hale getirilmişlerdi. Vidin'e, hemen karşı kıyısında yer alan Eflak'tan yardım gelmemesi için Eflak Voyvodası da kuşatmayı desteklemektedir. Pazvantoğlu Osman, kuşatmanın kaldırılması ve af edilmesi için tekrar Küçük Hüseyin Paşa'ya haber yolladıysa da netice alamamıştır. 1798 Nisan'ında merkezi yönetim, Pazvant'ın muhakkak cezalandırılması ve asla affedilmemesi konusunda Hüseyin Paşa'ya emir göndermiştir⁷⁷⁷. Aynı yılın Temmuz ayına gelmesine rağmen, Pazvantoğlu'na karşı kuvvetli bir saldırı başlatılamamış, buna bağlı olarak da problemin halledilmesi mümkün olmamıştır. Uzayan kuşatma, Pazvantoğlu için ne kadar problem yaratıyorsa, benzer sorunlar, kuşatmayı gerçekleştiren Osmanlı kuvvetleri için de geçerlidir. Hüseyin Paşa'nın merkeze yolladığı raporlardan nakit para, zahire ve askeri mühimmat sıkıntısı yaşadığı anlaşılmaktadır. Vidin'den kaçıp gelen

Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807, 2002:98), (Cevdet, C.6, 1275:253). Rumeli bölgesinde Pazvantoğlu isyanını bastırmakla görevli âyân ve ağaların isimleri ve toplayacakları asker sayısı şöyledir: Siroz Ayanı Kapıcı Hasan Paşa- 500 nefer, Demir Hisar Ayanı İsmail Bey- 200 nefer, Dobruca Cuması zuamadan Fethi Ağa- 150 nefer, Samoka Eşrafı Sabık Nazır Mehmed Emin Ağa- 100 nefer, İştîp Eşrafı Nazırzade Küçük Ahmed Ağa- 150 nefer, Zihne Ayanı- 300 nefer, Nevrokop Ayanı- 150 nefer, Ustrumca Ayanı Aslan Bey- 100 nefer, İvranya Ayanı- 100 nefer, Priştine Ayanı Cinzade İbrahim Paşa biraderi- 150 nefer, Kalkandelen Ayanı mirmiren Recep Paşa- 500 nefer, Ohri eşrafı hala Narde Voyvodası İsmail Bey- 300 nefer, Manastır Ayanı Şatırzade Selim Ağa- 200 nefer, Kesriye Ayanı Ömer Ağazade Ahmed Bey- 150 nefer, Naslıç Ayanları Ebubekir ve Ali Bey- 200 nefer, Alasonya Eşrafı Hasan Ağazade Emin Ağa ve Ahmed Ağa- 200 nefer, Tırhala Ayanı Kapıcıbaşı Halil Ağa ve Mehmed Ağa- 300 nefer, Selanik Eşrafından Serifzade Yusuf Bey- 200 nefer, Selanik Eşrafından Hazinedarzade Mustafa- 200 nefer, Köprülü Ayanı Ali Ağa- 100 nefer, Üsküb Ayanı Murtaza Ağa- 100 nefer, Tobrak Ayanı Mehmed Ağa- 100 nefer, Şehirköy Voyvodası Bekir Ağa- 150 nefer, Leskofça Ayanı Latif Ağa- 100 nefer, Filibe Ayanı Çelebi- 300 Nefer, Filibe Eşrafından Abdurrahman Beyzade Hasan Bey- 150 nefer, Çırpan ayanı Hacı Mehmed Ağa- 150 nefer, Kıratova Ayanı Sadık Ağa- 200 nefer, Serfice Ayanları Emin Ağa ve Ali Ağa- 100 nefer. (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:55). Nicolae Jorga ve Papaz Sofroni, Pazvant'ın üzerine gönderilen 24 paşa olduğunu belirtirken, Cyprien Robert bu sayıyı 40'a yükseltir (Jorga, 2005:115), (Sofroni, 2003:35), (Robert, 1842:917).

⁷⁷⁶ Af istemini içeren mektubu gönderen ve arzuhalde bulunan kişi olarak ismi geçen Mehmed Efendi idam ile cezalandırıldı (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:50), (Cevdet, C.6, 1275:307).

⁷⁷⁷ (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:52).

grupların da Hüseyin Paşa'ya katılmasıyla masrafları bir kat daha artmıştır. Dolayısıyla devletten sürekli olarak para istemektedir. Bu savaş masraflarını karşılamak için merkezi idare bölgedeki ayanlara sürekli olarak emirler göndermektedir⁷⁷⁸.

Muhasara devam ederken, Küçük Hüseyin Paşa, merkeze yazdığı tahriratlarda, Pasvandoğlu ve Vidin'in genel durumuna ilişkin tahminleri ve öngörülerini de ifade etmiştir. Kuşatmanın başarılı olmasını şehre gıda maddesi girişinin tamamen engellenmesiyle mümkün olacağını kaydetmekteydi. Tahminlerine göre, Pazvantoğlu'nun nakit parası tükenmek üzereydi, bu sebeple adamlarına ödeme yapamayacaktı. "İmânından geçub, aylığından geçmez" eşkıya takımı kısa sürede onu terk edip taraf değiştirebilirdi. Bu da kuşatmanın başarıyla sonuçlanması için önemli bir unsuru teşkil ediyordu. Ayrıca, Pazvantoğlu'nun Vidin halkından zorla para alıp askerlerine verdiğini düşünüyor bu sebeple halkın O'na olan desteğinin azalmış olmasını bekliyordu. Vidin halkının Pazvant'a desteği kesip kendisine sığınmaları konusundaki umudu da buradan kaynaklanmaktaydı. Vidin halkının Pazvant'dan nefret etiklerini ve kaleye toplarla yapılacak olan saldırıdan sonra Osmanlı kuvvetlerine katılacaklarına dair Vidin çevresinden aldığı istihbaratda bu yöndeydi⁷⁷⁹.

Vidin kuşatması devam ederken, Pazvantoğlu Osman, Küçük Hüseyin Paşa'ya, tatarıyla haber göndermiş ve affına izin verilmesini istemişti. Ancak muhasara öncesinde olduğu gibi bu istek kabul edilmemiş ve kuşatma sürdürülmüştü⁷⁸⁰. Kuşatma süresi uzadıkça Osmanlı kuvvetlerinin mali ihtiyaçları artmaktaydı.

⁷⁷⁸ Kuşatma süresince Küçük Hüseyin Paşa'nın sadarete gönderdiği haberlerde hareketin başarılı olan kısımlarından da bahsedilmekle birlikte esas vurgu kendisinin ve adamlarının artan ihtiyaçları üzerinedir. Ekim 1798'de bölgedeki eşkıyaların temizlendiğini belirtmiş, Vidin halkının da muhtemelen kaleden çıkıp kendisine sığınacaklarını umduğunu ifade etmişti. Askerlerinin dört-beş aydır metris yaptıklarını, zor koşullarda çalıştıklarını, Kasım'a kadar Pazvantoğlu meselesinin halledileceğini, ancak askere ihtiyacı olduğunu vurgulamaktaydı (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:54).

⁷⁷⁹ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2717/C).

⁷⁸⁰ (Cevdet, C.7, 1275:11). Af isteğinin kabul edilmemesinde muhtemelen Pazvantoğlu'nun alt edilebileceği düşüncesi bulunmaktadır. Vidin muhasarasının başlarında Mustafa Paşa tarafından merkeze gönderilen raporda benzer bir ifade bulunmaktadır: "Şu mevsim-i şitada izale-i dest-i mezalimden fukara-yı raiyet sükkân-ı memleket himayet ve siyanet olunsun kuvve-i kahire-i saltanat-ı seniyyeye kimler dayanabilmiş ki {Pazvantoğlu} dayanabilsin" (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2945).

Kalenin ele geçirilebilmesi için büyük toplara ve malzemeye ihtiyaç duyulması nakit para ve insan gücü bakımından önemli bir yük getirmekteydi. Ayrıca, Pazvantoğlu üzerine yapılan harekate katılan ayanlar kısa zamanda bu işten rahatsız olmaya başladılar. Pazvantoğlu harekatı sona erdirilirse, sıranın kendilerine gelmesinden endişe etmeye başlamışlardı. Bu nedenle kuşatma hususunda fazlaca gönüllü davranmıyorlar ve Hüseyin Paşa'nın harekâtının başarı ile bitmesi ihtimalini tedirgin karşılıyorlardı. Maddi sıkıntılar ve kuşatma kuvvetlerinin motivasyon farklılığı, hareketin yavaş yavaş sona ermesine sebep oldu. Hüseyin Paşa Ekim sonunda sadarete yolladığı yazıda kışın gelmesi sebebiyle metrislerde askerin kalamayacağını, bu sebeple geri çekilmeleri gerektiğini açıklamaktaydı. Tüm bunlardan daha önemli olarak, merkezi devletin tüm dikkatini ve askeri gücünü yabancı bir işgalciye yöneltmesi gereken bir sorun gündeme gelmişti: Fransa'nın Mısır'ı işgali⁷⁸¹. Dolayısıyla Vidin kuşatmasının bitmesi artık her iki taraf için de istendik bir hal almıştı. Her şekilde, Osmanlı kuvvetlerinin Vidin kuşatması başarılı olamamıştır⁷⁸².

Vidin kuşatmasının umulduğu gibi çabuk neticelendirilememesi ve yukarıda bahsedilen birçok problemi meydana getiemesi sebebiyle merkezi devlet en kısa sürede bu sahifenin kapanmasını istedi. Bu uzlaşmanın şekli, merkezin yerel güçlerle mücadelesinin kalıplaşmış formülü ile gerçekleşecekti: af dileme-bağışlama. Daha önce de defalarca yapmış olduğu gibi Pazvantoğlu tekrar Sultana sadakatini bildirdi ve af diledi⁷⁸³. Hatta devlet-i aliyyeye sadık olduğunu göstermek

⁷⁸¹ (Cevdet, C.7, 1275:24-25), (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:56).

⁷⁸² Özkaya, bu başarısızlığı birkaç sebebe bağlar: Osmanlı ordusunda görevlendirilen paşaların ve beylerin Pazvantoğlu tarafından çeşitli hediyelerle taraf değiştirmeleri, kuşatmanın sekiz aysürmesi nedeniyle taraf değiştirmeyen ayanlar da bölgelerinden fazla uzak kalmak istemedikleri için geri dönmek istemeleri, Vidin şehrinin tam olarak muhasara edilememiş olması ve Pazvant'ın Tuna'nın sol sahilinden malzeme getirebiliyor olması, Pazvantoğlu'nun Vidin kalesini son derece sağlam bir şekilde tahkim etmesi bu sebeple karadan saldırıları püskürtmesinin yanında Tuna'dan gelen ince donanmayı da başarıyla saf dışı bırakabilmesi bu sebepler arasındadır (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:58). Eren ve Sofroni, Vidin muhasarasının 6 ay sürdüğünü kaydeder (Eren, 1964:534), (Sofroni, 2003:35). Pazvantoğlu'na karşı girişilen bu büyük seferin başarısızlıkla sonuçlanması onun için önemli bir prestij kaynağı oldu. Merkezin Osman'la başa çıkamaması onun ününü artırdı ve aynı zamanda Rumeli'de pek çok ayanın ve beyin ayaklanmasına yol açtı. Vidin tamamıyla Osman'ın kontrolüne girdi ve Osman halk arasında sevilen bir kahraman oldu (Eren, 1964:534), (Cevdet, C.7, 1275:26-27).

⁷⁸³ (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:59).

için kardeşini İstanbul'a yolladı⁷⁸⁴. Kardeşi ile birlikte Fethülislam ve Kranye mukataalarını ve Vidin nezaretini istediğini bildiren bir mektup⁷⁸⁵ da iletmişti. Vezaret isteği ilk başta geri çevrilmişti⁷⁸⁶.

Vidin meselesini 'usulüne uygun' olarak halletmek isteyen merkezi devlet Pazvant'ın af isteğini kabul etti⁷⁸⁷. Pazvantoğlu Osman da kendisine şimdilik Kapıcıbaşılık rütbesi ve Vidin kaymakamlığının verilmesini ve bir iki ay sonra da vezaret verilmesi isteğini yineledi. Bu rütbe istekleri yerine getirilirse dağlı eşkıyası ile mücadele edeceğini ve devlet nerede isterse orada savaşacağını belirtmiştir⁷⁸⁸. Pazvantoğlu'nun istekleri değerlendirildikten sonra, öncelikle Kapıcıbaşılık⁷⁸⁹ verilmesi kararlaştırıldı. Bu rütbesini kendine bildiren yazıda, Vidin'e bir muhafız tayin edilmesi için dilekçe yazması da istenmişti. Kapıcıbaşılığın yanında vezaret de isteyen Pazvantoğlu Osman bu dilekçeyi yazmayacağını Vidin'de muhafızın barınacağı bir yer olmadığını, şehirde varolan kaymakamın bu görevi yerine getirebileceğini bildirdi. Ayrıca Niğbolu mutasarrıfından rahatsız olduğunu, böyle önemli bir sınırı kendi göndereceği adamlarla denetlemek istediğini bildirdi⁷⁹⁰.

⁷⁸⁴ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2252). Hicri 1214 tarihinde Kapudan Paşa kullarının yanında "tevkif edilmiş" olarak bulunan Pazvantoğlu Osman'ın kardeşi İbrahim Bey Vidin'e dönmek için izin istemiş, Kapudan Paşa da Pazvant'a vezaret verilmesi nedeniyle, kendisine izin verilip verilemeyeceği konusunda fikir sormuştur (B.O.A Hatt-ı Humayun 2262).

⁷⁸⁵ Bu mektubun başında Pazvantoğlu Osman, kardeşini, kendi sadakatini ve verdiği sözde duracağını ispatlamak için gönderdiğini belirtmektedir. Devamında ise Fethülislam ve Kranye kazalarının iltizamını istediğini vurgulamaktadır (B.O.A Hatt-ı Humayun, 2699).

⁷⁸⁶ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 4442).

⁷⁸⁷ Pazvantoğlu'nun affedilmesine rağmen bölgedeki devlet görevlileri kendisine karşı tedbirli davranışlı elden bırakmamaktadırlar. Af edildiğine dair belge gelene kadar onun sözlerine ve davranışlarına itimat edilmemesi konusunda karar birliği sağlanmıştır. Bu durum merkeze Hicri 1213 tarihli Hatt-ı Hümayunda şu şekiilde ifade edilmiştir: "merkumun afv-ı maddesi taraf-ı çakeraneme havale buyrulmaktan naşi dersaadete maruzat irsal itse bile tehirini icraya başlayub ferman-ı ali kendüye irsal ile madde-i afv hitam bulduğu haberi taraf-ı çakeriden yazılmadıkça dersaadetden merkumun adamlarına ve kağıdına ruy iltifat gösterilmemek ve ocakdan ve bazı mahalden mükayed olunmak maslahata mazarr olacağı bedihi.." (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 3010). Jorga'nın verdiği bilgilere göre, Vidin kuşatmasının bitirilmesinden sonra Pazvantoğlu Vidin kalesindeki valinin buradan çıkmasını istemiş ve divan üyelerinden üçünün kendine teslim edilmesi ya da İstanbul'da idam edilmesi, fakir halktan daha az vergi alınması, yenicekilere her şehirde nöbet tutma hakkının tanınması gibi isteklerinden de vazgeçmişti (Jorga, C.5, 2005:115).

⁷⁸⁸ (B.O.A Hatt-ı Humayun, 16147/C). Pazvantoğlu'nun bu mektubuna verilen cevapta şimdilik Kapıcıbaşılıkla yetinmesi gerektiği vezaret isteğinin daha sonra değerlendirileceği bildirilmektedir. (B.O.A. 16147/B ve B.O.A Hatt-ı Humayun 15554).

⁷⁸⁹ Kapıcıbaşılık, ayanların elde etmek istedikleri önemli görevlerden biridir. Bu unvan sayesinde ayanlar askeri sınıf içerisine katılmış olurlar.

⁷⁹⁰ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2287).

Ancak İstanbul, Pazvantoğlu'na vezirlik rütbesini vermeye pek niyetli değildir⁷⁹¹. Ayrıca Osman da, af dilemesine karşın kendisine sunulan her öneriyi de hemen kabul etmemekteydi. Onun istediği bölgesinin tek hakimi olması ve bunun kendisine devlet görevi verilerek onanmasıdır. Kendisi dışında Vidin ve civarında yüksek rütbeli hiçbir memurun bulunmasını istememektedir. Nitekim, kapıcıbaşılıktan sonra 22 Haziran⁷⁹² 1799'da (12 Muharrem 1214) Pazvantoğlu Osman'a vezir rütbesi ve üç tuğlu paşa ünvanı verilmiştir. Devletin, kendisine vezaret vermesine rağmen Pazvantoğlu'na fazla güvenmediği ve ihtiyatlı davrandığı görülmektedir. Vidin ve çevre mahallerin Pazvantoğlu'nun olası bir saldırısına karşı yine de ihtiyatla gözlenmesi kararlaştırılmıştır: "...Sofya ve Silistre tarafları boş bırakılmayub yine ihtiyad gözedilmek lazımdır"⁷⁹³. Vezareti Vidin kalesinin muhafazası şartıyla Vidin ve Niğbolu Sancakları arpalık olarak kendisine verilmiş ve daha önce ele geçirmiş olduğu Kranye ve Fethülislam'da hakimiyet alanının içine girmiştir. Bununla birlikte Vidin cizyesi de emaneten uhdesine tevzi' edilmiştir.⁷⁹⁴.

Pazvantoğlu Osman'a vezaret verildikten sonra devlete karşı tutumu ve yaptığı işler dikkatle takip edilmeye devam etmiştir. Hakkında toplanan istihbarat, Osman'ın, devlete sadakatının devam ettiği yönündedir. Divan kalemi katiblerinden olan Ahmed Tevfik Efendi Vidin'den İstanbul'a dönüşünde, Pazvant'a kaza dahilindeki zahirenin usulüne uygun toplanması ve daha önce vukua gelen kanunsuz davranışları sergilememesi ve halka eziyet etmemesi konusunda uyarıda bulunduğunu bildirdikten sonra Osman'ın daha önceki olayların bir fitne ürünü olduğunu, bu nedenle devlete ya da görevlilerinden herhangi bir kişiye kin duymadığını, intikam almak istemediğini söylediğini ifade etmiştir. Üstelik Pazvant,

⁷⁹¹ Devletin bu konudaki gönülsüzlüğü Hicri 1214 tarihli bir Hatt-ı Humayunda da görülebilir. Sadrazam tarafından gönderilen bu belgede Pazvantoğlu'nun vezaret isteği üzerine yapılacak görüşmelerin ve yazılacak cevabın olabildiğince geciktirildiği ve zaman kazanıldığı belirtilmektedir (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2631).

⁷⁹² Özkaya'ya göre 18 Haziran, (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:59).

⁷⁹³ (B.O.A Hatt-ı Humayun, 15547).

⁷⁹⁴ (Cevdet, C.7, 1275:44), (Eren, 1964:534), (Zens R. , Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807, 2002:99), (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 12761). Bir başka belgede, Pazvantoğlu devlete sadık kalacağını bildirmiş olmasına rağmen bu konuda kendisine pek güvenilmediği ancak yine de Vidin cizyesinin emaneten kendisine verilmesi isteğinin kabul edileceği belirtilmiştir. (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12327).

herhangi bir vazife ile görevlendirdiklerinde devlete olan sadakatini ve bağlılığını ispatlayacağını da eklemiştir. Ahmed Tevfik Efendi, Osman'ın adamları içerisinde güvenilir ve iş bilir kimse olmadığı kanaatine vardığından, Pazvant'a kendine yardımcı olacak "devleti bilür akıl ve kamil bir kimesnenin bulur idilmesini" tavsiye etmiştir⁷⁹⁵.

Vezalet rütbesini de almış olarak Pazvantoğlu'nun dilediği rütbeye ve güce kavuştuğu söylenebilir. Vezir olmanın Pazvantoğlu'na sağladığı ayrıcalık zenginliğinin artması ve statüsünün yükselmesidir. Merkezi devleti, uzlaşma zemini aramaya sevkedecek derecede bulunan askeri gücü⁷⁹⁶ biraz daha genişleyecek ve en önemlisi hem mali hem askeri gücü yasal hale gelmiş olacaktır.

4.2. YAMAKLAR/ EŞKIYALAR/ NİZAM-I CEDİDİN ESKİ MUHALİFLERİ

Pazvantoğlu Osman'ın vezaret rütbesini almasını sağlayan askeri gücün önemli bir kesiminin yamaklardan kaynaklandığına daha önce de değinmiştik. Belgrad yamakları özellikle 1800 sonrasında hem Belgrad kentinin, hem bölgedeki Sırp reayanın, hem de Pazvantoğlu'nun politik yaşamını belirleyen aktörlerdir⁷⁹⁷.

Yamak terimi Kapıkulu askerlerinden sınır kalelerinde muhafızlık görevi yapanları tanımlamaktadır. Bu grup, 18. yüzyılda ordunun genel disiplini bozan bir grup olarak ün kazanma başlamıştı. Çeşitli gerekçelerle, genellikle de ulufelerinin gecikmesi veya mali çıkarlarına dokunan herhangi bir sebeple, sık sık sorun çıkaran bu grup, Hotin ve Bender kaleleri gibi mühim noktalarda güvenliği ve istikrarı sağlayabilmek için kalelerden tard edilmişlerdi⁷⁹⁸. Belgrad'daki yamakların yarattığı huzursuzluk birden fazla önemli dönüşüme sebep olmuş ve bu nedenle yamak tanımı hem Belgrad hem de kanunsuzlukla beraber hatıra gelir olmuştur. Belgrad'ın

⁷⁹⁵ (B.O.A Hatt-ı Humayun 2617). Bu öneri tavsiye üzerine Pazvantoğlu Osman merkezden kendisine bir kapıkethudası seçilmesini ve kendisine yardımcı olması için gönderilmesini talep eden bir dilekçe yazmıştır. (B.O.A Hatt-ı Humayun 2000).

⁷⁹⁶ Jorga'ya göre, Pazvantoğlu Osman'ın kendi emrinde her ay 1 milyon 500 bin sterlin ulufe maaş ödediği ve aralarında bir çok yeniçeri ve Boşnak'ın bulunduğu 30 bin asker ve 12 bin atlıdan oluşan bir ordusu vardı (Jorga, 2005:116).

⁷⁹⁷ Bkz. (Sadat, 1973:211-215).

⁷⁹⁸ (Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, 2007:42).

içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal koşullarla birleşince yamakların yarattığı sorunun ve Pazvantoğlu ile işbirliklerinin etki alanı biraz daha genişlemiştir.

Avusturya'nın 1690'da başlayan ve 1718-1739 arası Belgrad Paşalığı topraklarına hakim oluşu ile devam eden süreç bölgede köklü bir etki bırakmıştır. 17. yüzyılın sonunda dini bakımdan tercih edilecek bir seçenek olarak görünmeyen Avusturya, siyasi olarak işbirliği yapılabilecek yegane güçtü. Kutsal İttifak savaşı sırasında Sırp Avusturya birliklerine katılmış ve 1718'de Avusturya'nın eline geçen Belgrad yaklaşık 20 yıl boyunca Avusturya egemenliğinde kalmış ve Habsburgların sınır politikası çerçevesinde düzenlenmişti. Şehrin Alman nüfusun iskanına açılması, yerel Sırp yönetimlerinin kuvvetlendirilmesi ve Sırp milis kuvvetlerinin oluşturulması, Avusturya ile olan ticaretin teşvik edilmesi, Sırp halkının içerisinde orta sınıfın oluşmasına zemin hazırlamıştır⁷⁹⁹.

1739 yılında Belgrad'ın Osmanlı egemenliğine dönüşü sebebiyle güvenliğin sağlanması en önemli problem haline gelmiş ve şehre çok sayıda yeniçeri gönderilerek buradaki garnizon kuvvetlendirilmiştir. Kırsalda da topraklar *tımar* sistemine göre yeniden tevcih edilmiştir. Ancak bölgeye asayiş ve siyasi istikrarı yeniden tesis için gönderilen yeniçerilerin, Sırp reayanın topraklarını ele geçirmeye başlaması ile huzur yeniden bozulmaya başlamıştı. 1741 yılından itibaren de Sırp reayanın, köylerde ve nahiyelerde yeniçeri serdarı unvanını kullanan bazı kişilerin kendilerine çeşitli vesilelerle zulüm ettikleri yönünde şikâyetlerini merkeze ulaşmaya başlamıştı. Yeniçeri baskısından kaçan Sırp reayanın bir kısmı da şehirleri terk ederek dağlara doğru çekilmişler ve haydutluk faaliyetlerinin insan gücünü desteklemişlerdi. Devletin bu problemi çözmek için aldığı gönderdiği çeşitli ferman ve emirlere rağmen 'porez' namıyla halktan usulsüz vergi toplanmaya devam edildi. Neticede bölgeye atanan muhafız Abdi Paşa, köy ve nahiyelerde yeniçerilere ait hanları yıktırdı ve bir çoğunu idam ile cezalandırdı. Ancak bu tutum yeniçeri isyanının çıkmasıyla tepki buldu ve muhafız görevinden alındı. Sonunda, Osmanlı yönetimi Niş ve Belgrad arasındaki tüm Yeniçeri garnizonlarının kaldırılmasına

⁷⁹⁹ (Zens R. , *In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century*, 2012:131-132).

karar verdi. Mamafih Belgrad'ın, Avusturya sınırındaki en önemli savunma merkezi olması hasebiyle devlet tüm Yeniçeri birliklerini bölgeden tahliye edememiştir⁸⁰⁰. 18. yüzyıl başından itibaren, Sırbistan'da reyanın tasarrufunda bulunan topraklar tedrici bir şekilde yeniçerilerin eline geçmeye devam etmiştir. 1768-1774 arası dönemde, bölgede reaya topraklarının çiftliğe dönüştürülmesine mani olmak için pek çok emir yollanmasına rağmen toprakların birçoğu yeniçeri çiftliği haline gelmişti⁸⁰¹.

18. yüzyılın sonlarına doğru yaklaşılırken, Rusya ile Osmanlı arasında Kırım meselesinden doğacak bir savaşı öngören Avusturya, Sırbistan coğrafyasına ajanlar gönderdi. Bu ajanlar genellikle Sırp keşişlerin kılavuzluğu ile bölgenin her tarafına yayıldılar. Muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşı'nda neler yapılması gerektiğini planlamaya giriştiler. Bu çalışmaların bir devamı 1787'de II. Joseph'in emriyle gerçekleştirildi. Sırbistan, Karadağ ve Romanya bölgelerinde, halka geniş bir dini özgürlük vaad eden ilanlar dağıtılmaya başlandı. Bu propaganda faaliyetinin neticesi olarak, 1788'deki Osmanlı-Avusturya savaşında bazı Sırp gruplar Avusturya subaylarının kontrolündeki 'fraykor' (freikorps) birliklerine katılarak Osmanlıya karşı mücadele ettiler⁸⁰². Bu tarihten itibaren Sırp'lar üzerindeki propaganda faaliyeti ve çete formunda da olsa bazı çatışmalara girmeleri, 19. yüzyıl başındaki Sırp isyanınında askeri tecrübe, ideolojik formasyon ve hazırbulunuşluk olarak işe yaramıştır.

Bu tarihsel arka planın hazırladığı yol ile birlikte Belgrad'da yamak ve reyanın karşı karşıya gelişinin, yamakların daha önceki görev yerlerinden edindikleri olumsuz deneyimlere de bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, Tuna boyundaki savaşlar sebebiyle yaşanan toprak kayıpları ve bu savaşları bizzat yaşayan asker/yeniçerinin 17. ve 18. yüzyıllarda Tuna boyu kalelerinde görev yapması yamakların tutumunu

⁸⁰⁰ (Zens R. , *In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century*, 2012:132), (Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, 2007:48-52).

⁸⁰¹ (Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, 2007:43).

⁸⁰² (Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, 2007:49-50,52), (Zens R. , *In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century*, 2012:134).

açıklamaya yarayabilir⁸⁰³. Bununla birlikte eli silah tutan ancak askeri sınıf içerisinde yetişmemiş köylülerin sınıfa dâhil oluşu da sistemin bozulmasına tesir etmiş olabilir.

Gerek Sırp halkının hazırbulunuşluğu, gerekse yamakların otorite tanımaz tutumları sebebiyle 18. yüzyılın sonunda Belgrad şehri, Rumeli'nin içinde bulunduğu kaos ortamını besleyecek aktörlere sahip olarak öne çıkmaktadır. 1788-1791 yıllarında Avusturya'nın kaleyi işgali ile yamak sorununun fitili ateşlenmiş oldu. Osmanlı kuvvetleri kaleyi geri aldıklarında, yamakların kendi mal varlıklarını koruma kaygısı ile kaleyi savaştan Avusturya'ya teslim etmiş olduklarını öğrenerek, bu davranışı cezalandırmak maksadıyla ciddi tedbirler aldı. 1791'de Belgrad muhafızı olarak atanan Ebubekir Paşa, usulsüz davranış gösteren yamak liderlerinden bazılarını cezalandırdı, reayadan toplanan vergileri usulüne uygun olarak düzenledi ve vergilerin Osmanlı memurlarında ziyade Sırp knezleri tarafından toplanmasını sağladı. Ağustos ayında tüm yamaklar bölgeden uzaklaştırıldı ve Şeyhülislam Ahmed Mekki Efendi'den alınan iki fetva ile yamakların Belgrad'a ve çevre bölgesinde özel mülklerinin olamayacağı ve bu bölgeye yaklaşmamaları kararı alındı. Belgrad'dan tard edilen yamakların bir kısmı Bosna'ya giderken bir kısmı da Vidin'e sığındı. Babası Ömer Pazvant'ın Belgrad kalesinde görevli olması ve faaliyetleri nedeniyle, Pazvantoğlu Osman Belgrad'da neredeyse bir efsaneydi⁸⁰⁴. Dolayısıyla Vidin'e sığınan yamaklar, Osman'ı liderleri olarak kabul edip ordusuna katılmakta beis görmediler. Bu şekilde Pazvantoğlu Osman ile Belgrad yamakları arasındaki kopmaz ilişki başlamış oldu.

1793 senesinde muhafızlığa Hacı Mustafa Paşa'nın⁸⁰⁵ atanmasına kadar Belgrad'da sular durulmadı. Yamakların şehirden çıkarılmış olmalarına rağmen, muhafızlığa

⁸⁰³ (Shaw S. , *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, 1971:240) (Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, 2007:42).

⁸⁰⁴ Pazvantoğlu Osman ile Belgrad yamakları arasındaki yakın ilişki ve Pazvant'ın kendisini Vidin'de de bu ilişkiyi vurgulayan ünvanla tanımlaması, 1792'de Pazvantoğlu Osman'ın Fatma Hanım arasındaki mülk satışının deftere kaydında kendisinin "Belgrad Yeniçerileri Ağalarından Pasbanzade" ifadesiyle bahsedilmesinde açıkça görülür (VŞS 160:18) Tarihi 5 Nisan 1792.

⁸⁰⁵ Filibe ayanı olan Hacı Mustafa Paşa, Belgrad'a bina emini olarak yollanmıştı. Muhafızlığa atanması Temmuz 1793'de gerçekleşti. Robert Zens, Mustafa Paşa ile ilgili çalışmalarda kendisinin ayan geçmişine vurgu yapılmamasını, merkezi devletin kendisini daha ziyade bir bürokrat

atanan görevlilerin her an yamakların geri dönebileceği bir zemin hazırlıyor olmaları korkusu Sırp halkını oldukça rahatsız ediyordu. Nihayetinde knezlerin şikayet mahzarları sonucu muhafız değiştirilerek Mustafa Paşa'nın atanması gerçekleşti⁸⁰⁶. Mustafa Paşa'nın ilk icraatı yamak tıafesini kendi bölgesinden uzak tutmaya çalışmak oldu. Ancak yamaklar ve Pazvantoğlu arasındaki işbirliği sebebiyle bu tutum iki karakteri sürekli karşı karşıya getirdi. Osman gerek yamaklar gerekse emrindeki diğer eşkıyalarla sürekli olarak Belgrad ve çevresini rahatsız etti. Vidin'in kuşatmasına kadar giden bu süreçte, devlet tarafından çeşitli defalar affa uğramasına rağmen Pazvant bölgeden elini çekmedi. Hem Belgrad'ı sakin tutmak hem de Pazvant'ı engellemek için merkezi devletin güvendiği ve dayandığı kişiler içerisinde belki de en önde geleni Hacı Mustafa Paşa oldu. Haziran 1797'de Rumeli valisi olarak atanan Mustafa Paşa, Vidin kuşatmasında da aktif olarak rol aldı. Emrinde yaklaşık 80.000 ila 100.000 civarında nefer bulunuyordu. Pazvant'ın asker sayısı ise bu mikdarın yarısı kadardı. Ancak buna rağmen kuşatmanın başarılı olması sadece Osman'ın efsanesi büyütme yaradı. Kuşatmanın kaldırılmasından sonra yamakların bölgedeki saldırıları son bulmadı. Osman, vezareti elde etmesine rağmen Belgrad'ı ele geçirmek isteğinden geri adım atmamıştı. 1800 Mart'ında Ranko Lazarevic isimli knez yeniçeriler tarafından öldürüldü. Bunun üzerine, emri altındaki silahlı kuvvetleri yeterli bulmayan ve ikame sorunu çeken Mustafa Paşa, knezlerin de önerileriyle Sırp halkını silahlandırarak kendi bölgelerini yamak ve eşkıyaya karşı savunmaları çağrısında bulundu. Ancak bu çağrı ile birlikte yamak ve yeniçerilerin yeni hedefi Mustafa Paşa oldu⁸⁰⁷.

Pazvantoğlu Osman, imparatorluğun içinde bulunduğu konjonktürel durum gereği, merkez tarafından kendisine müdahale edilemeyeceğini ve bir ordu yollanamayacağını biliyordu. Bu nedenle 1800'de emri altında olan yamakları Belgrada gönderdi. Yamaklar yolları üzerindeki Pozorofça, Cupria ve Semendire'yi

olarak görmesine bağlar. Hatta Hacı Mustafa Paşa'yı İstanbul'un, 18. yüzyılın zengin ve askeri gücü geniş ayan tiplemesine karşı, taşrada yerleştirmek istediği 'İstanbul mamulü' yeni tip taşra idarecisi olarak tanımlar (Zens R. , *In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century*, 2012:129).

⁸⁰⁶ (Zens R. , *In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century*, 2012:130).

⁸⁰⁷ (Zens R. , *In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century*, 2012:136-139).

fazla direniş görmeden ele geçirdiler⁸⁰⁸. Ayrıca, Şumnu civarında, isyan eden Kırım Hanı Mehmed Giray ile işbirliği yaptı ve Karadeniz'e kadar olan yerleri ele geçirmek istedi. Rivayetlere göre, Pazvantoğlu tahtı ele geçirirse Mehmed Giray'ı padişah, kendisini de sadrazam yapmak isteğindeydi⁸⁰⁹. Mehmed Giray ile Pazvantoğlu'nun ilişkisini ve ikisi arasında olan bu padişah-sadrazam anlaşması söylentisini Nicolae Jorga'da doğrulamaktadır. Hatta 1802'de Pazvantoğlu'na karşı başlatılan hareketin Cengiz Han'ı yanında barındırmasından ileri geldiğini söylemektedir⁸¹⁰. Sofroni'de anılarında bu hareket için aynı sebebi göstermiştir⁸¹¹.

Pazvantoğlu'nun bu saldırıları karşısında merkezi idare Arnavutların ve Bosnalıların Pazvantoğlu'nun bölgesine geçmesine mani olunması için emirler yolladı. Pazvantoğlu'nun adamları ve yamaklar Belgrada yaklaştıklarında ilk direnişle karşılaştılar fakat Hacı Mustafa Paşanın küçük ordusu onları fazla uzun tutamadı. Daha sonra Mustafa Paşa Sırp destekçilerinden yardım istedi. Knez Bircanine onları Vidin sınırına kadar sürdü bu esnada Alexa Nenadovic Belgrad'da Mustafa Paşayı korumak için kaldı. Pazvantoğlu'nun misillemesini engellemek için de reayadan oluşan askeri güç birkaç hafta daha dağıtılmadı⁸¹². Yine Bu dönemde, 1800 Eylül'ü ortalarında Pazvantoğlu'na bir hüküm yazılmış, kendisinin işlediği suçlar hatırlatılmış ve Vidin Muhafızlığı görevinden alındığı bildirilmişti⁸¹³.

⁸⁰⁸ (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:100).

⁸⁰⁹ (Eren, 1964:534), (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:68).

⁸¹⁰ (Jorga, 2005:133).

⁸¹¹ “Sene 1800'de sultanın ordusu Pazvantoğlu üzerine bir daha yürüdü. Eflak'dan Bükreşli Muruz Bey(Boğdan Voyvodası Aleksandr Mavrozi Bey olmalı), türk tarafından da paşalar. Bunun sebebini anlatayım: Vırbitsa'da Almanları(Avusturyalılar) Gürgöv (Yergögü)'de mağlup eden ve bundan dolayı kibirlenip Türk ordusuyla Şumnu'da konaklayan vezire baş eğmeyen bir sultan vardı.(Giray olabilir). Vezir, (sultanın) saraylarının yıkılmasını emretti. O da Moskof'a kaçtı ve orda altı sene kaldı. Sonra Moskof eliyle İstanbul'a gitti. (Sultan) ona saraylarını yeniden yaptırmasını söyledi. Vırbitsa'ya dönerken Türk ve Hıristiyanlardan oluşan bir ordu toplayıp Vidin'e gitti. Pazvantoğlu'yla neler konuştuklarını bilmiyorum ama söylentiye göre kendisinin sultan, Pazvantoğlu'nun da vezir olması konusunda anlaşmışlar. Bunun için midir, başka bir sebepten dolayı mı (bilmem) Vidin üzerine yine asker yürüdü” (Sofroni, 2003:44).

⁸¹² (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:101).

⁸¹³ (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, 1983:69).

Belgrad'daki yeniçerilerin büyük bir bölümü Pazvantoğlu'yla istişare içinde, Paşalık'a karşı müşterek bir operasyona kalkıştılar⁸¹⁴. Niyetleri Pazvantoğlu'yla birleşip Belgrad'ı Vidin gibi yapmaktı⁸¹⁵. Bu operasyon Hacı Mustafa Paşa'nın öldürülmesi ile sonuçlandı ve Belgrad'da ayaklanmayı başlatan dört yeniçeri, Küçük Ali, Ağanlı Hüseyin Alemdar, Molla Yusuf ve Kör Osman (bazı kaynaklarda Foçoğlu Mehmed Ağa)⁸¹⁶, şehre egemen oldular. Böylelikle Belgrad'da 'Dayılar Dönemi' başlamış oldu⁸¹⁷.

Pazvantoğlu'nun vezareti, bu şekilde Belgrad'daki asi grupları destekleyerek tekrar isyan hareketlerine kalkışması nedeniyle geri alınmış ve bu durum, serhad ağalarına ve yeniçeri ocağına bildirilmişti⁸¹⁸. Ayrıca Vidin kazasındaki çiftiliğinde ikamet etmesi emri verilmiş, Vidin Muhafızı bölgeye ulaşınca kadar Vidin, şehirdeki Yeniçeri zabiti tarafından "Muhafız" unvanıyla idare edileceği bildirilmişti⁸¹⁹.

Ayrıca kısa bir süre önce Pazvant'ın eşkıya ile yeniden yakın ilişkiler kurması sebebiyle vezaretinin kaldırılması için merkeze bir dilekçe yazmış olan⁸²⁰ Tirsinikli İsmail Ağa'ya, hem Pazvantoğlu'na hem de onun liderlik ettiği diğer eşkıyaya karşı mücadele etmesi sebebiyle vezaret verilmesi kararlaştırılmıştır⁸²¹.

Gürcü Osman Paşa Rumeli valiliğine tayin olunca, imkan olduğunda Osman'ın idam edilmesi emrini almıştı. Bu haberi alan Pazvantoğlu Eflak'a çıkarma yapıp,

⁸¹⁴ Pazvant'a bağlı eşkıyalar bir çok bölgede faaliyet göstermekteydiler. Bu bölgelerden biri de Niğbolu'ydu. Niğbolu'da bu isyancılar halkın burun ve kulaklarını kesecek kadar pervasız davranıyorlardı (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2166).

⁸¹⁵ (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:99). Pazvantoğlu Osman'ın Sırb asilerine yardım ettiğine, onlara kürk ve kalpak gönderdiğine dair bkz. (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 5490).

⁸¹⁶ Aslantaş, bu dayıların isimlerini şu şekilde sıralar: Mehmed Foçoğlu, Molla Yusuf, Küçük Ali, Ağanlı Hüeyin Bayraktar, Musa Ağa ve Yusuf Hacı Klimentoğlu (Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, 2007:82).

⁸¹⁷ (Zens R. , *In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century*, 2012:140).

⁸¹⁸ Eflak voyvodası, Pazvantoğlu Osman'ın vezaretinin geri alınmasını en azından Eflak üzerine yürümüşken pek uygun bir karar olmadığını düşünmüş olmalıdır. Çünkü Babialı'ye gönderdiği mektubda Pazvant'ın vezareti şimdi kaldırılırsa şekavetini daha da artırabileceğini bu sebeple bu kararın biraz ertelenmesinin daha uygun olup olmayacağını sormaktadır. (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2928).

⁸¹⁹ (B.O.A Hatt-ı Humayun 15314 ve Hatt-ı Humayun 15290).

⁸²⁰ (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2709).

⁸²¹ (B.O.A Hatt-ı Humayun 15314 ve Hatt-ı Humayun 15290).

adamlarından bazılarının Bükreş'i tehdit etmeye başlaması üzerine yabancı konsoloslar bu durumdan tedirgin oldular⁸²². Daha öncede defalarca yaptığı gibi Pazvantoğlu bu son isyanında da padişahın özür dilemiş ve devlete sadık bir kul olacağını belirtmiştir. Kendisinin affı için hem yüksek rütbeli görevlileri hem de yabancı konsolosları araya sokmuştur. Affı için yazdığı mektuplardan birinde, Pazvantoğlu Osman kendisinin ve Cengiz Giray'ın yaptıklarından dolayı çok pişman olduklarını, kendilerinin velinimetlerine küfr ettiklerini ancak devlet-i aliyyenin gücünden ve büyüklüğünden korktuklarını ve af dilediklerini yazmakta, kendilerinin af istemini padişaha iletilmesini istemektedir⁸²³.

Pazvantoğlu Osman'ın, af edilmesi hususunda aracılığını istediği kişilerden biri de Rusya elçisidir. 1215 tarihli belgede, Eflak voyvodası tarafından Pazvant'ın bu dileğini Rusya elçisine ilettiği bildirilmektedir⁸²⁴. Eflak voyvodasından İstanbul'a yollanmış 1217 tarihli bir diğer mektupta ise Pazvant'ın Rus elçi ile görüştüğü bildirip, merkezin bu hususta emri ne olursa olsun uyacağı belirtilmektedir⁸²⁵.

Yabancı konsolosların girişimleri ve Pazvantoğlu'nun da özür dilemiş olması sebebiyle devlet, Eflak'tan kuvvetlerini çekmek şartıyla vezaretinin⁸²⁶ iade edileceğini bildirdi. 1802 Ağustosunda Pazvantoğlu'na vezirliği iade edildi⁸²⁷. 1217 tarihli bir belgeye göre Niğbolu Sancağı da Vidin Sancağına eklenerek Pazvant'a

⁸²² Pazvantoğlu'nun adamlarından Manav İbrahim, Koşancalı Halil ve Celiloğlu İsmail Niğbolu ve Zıştoy çevresine durmaksızın saldırıyorlar ve Eflak tarafını talan ediyorlardı. Bu durum Rusların müdahalesini teşvik etti. Pazvantoğlu'nun hedefi Balkanların kuzeyini ele geçirmektir. Bu durumdan son derece rahatsız olan Tirsinikli İsmail Pazvant'ın en güvendiği adamı olan Manav İbrahim'i kendi yanına çekmek için çeşitli tekliflerde bulunmuş ancak Pazvantoğlu'na sonuna kadar sadık olduğunu söyleyen Manav bu teklifleri kabul etmemiştir. Ancak 1803 yılında koşulların değişmesiyle Manav Yılıkoğlu'nun yanına geçmek isteyince yanındaki Arnavutlar bunu kabul etmemişler bu nedenle Manav İbrahim Tirsinikli'nin teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Koşancalı Halil'de aynı dönemde Tirsinikli'ye bağlanacaktır (Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2010:18-20).

⁸²³ (B.O.A. Hatt-ı Humayun 3017).

⁸²⁴ (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2382). Ayrıca (B.O.A. Hatt-ı Humayun 5084, Hatt-ı Humayun 5102).

⁸²⁵ (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2070).

⁸²⁶ Pazvantoğlu, vezareti yalnızca devlete daha iyi hizmet edebilmek için istediğini özellikle vurgular. Vezirliğin yanında, kendi ömrü boyunca Vidin'e başka vali gönderilmemek kaydıyla Vidin valiliğini de istemektedir (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2519/A).

⁸²⁷ (Eren, 1964:535), (Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, 1983:83), (Cevdet, C.7, 1275:251).

verildi⁸²⁸. Ayrıca Hicri 1220 tarihinde Pazvant'ın yeni bir mansıb taleb etmesiyle birlikte kendisine Adana vilayeti de verilerek, gelirlerine eklenmiştir⁸²⁹.

Pazvantoğlu Osman tekrar vezir olduktan sonra Pazvantoğlu Osman Balkanların çeşitli bölgelerinde aktivitelerini sürdüren eşkıya ile mücadele etti⁸³⁰. 1806'da Rus-Osmanlı savaşının başlamasıyla birlikte Osmanlı sınırlarını Ruslara karşı korudu. Savaştan sonra Ruslarla Sırp lar arasındaki doğrudan bağlantıyı keserek Sırp isyanının bastırılmasını sağladı⁸³¹.

4.3. VIDİN'DE ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER

Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'de üstlendiği resmi görevlerden ilki emindir. Vidin Kıptiyan cizyesi ve maktu malı⁸³² Tuna Başbuğu Elhac Memiş Ağa'nın "ber veh-i emanet" tasarrufundayken, Pazvantzade Osman'a 1206 Senesi Vidin kıptiyan cizyesi yine "ber vech-i emanet" tefviz olunmuştur (VŞS 68:81b)⁸³³. Bu emindir görevinden bir sene sonra Pazvantoğlu Osman aynı görevin iltizamına talib olarak, iltizam bedelini üç taksitte ödemek kaydıyla mültezim olmuştur. Bu kayıta ödenen peşin para miktarından bahsedilmemektedir (VŞS 160:57a)⁸³⁴. Bir sonraki sene için tekrar talibi ve mültezimi olduğu Vidin kıptiyan cizyesi, Niğbolu Kıptiyan cizyesi mukataasının bir kolu olup, bu mukataa⁸³⁵ III. Selim'in kızkardeşi Hadice Sultan, Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi ve Mirvoynugan Tahir Mehmed Ağa'nın müştereken işlettikleri malikaneleridir. Bu malikane-mukataanın idaresini ber vech-i emanet Elhac Memiş üstlenmiş olup, kendisi kıptiyan cizyesinin muhassıdır. Bu mukataa içerisinde yer alan Vidin kıptiyan cizyesini toplama hakkını ise iltizama

⁸²⁸ (B.O.A. Cevdet Dahiliye 229), (Eren, 1964:534). Niğbolu Sancağının Pazvant'a ilk vezaretinde verildiğini belirtmektedir. Vezareti ile birlikte kendisinden alınmış olan sancıklar, vezaretinin geri verilmesiyle birlikte kendisine iade edilmiş olmalıdır.

⁸²⁹ (B.O.A. Hatt-ı Humayun 4226).

⁸³⁰ (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2412).

⁸³¹ (Zens R. , *Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807*, 2002:103).

⁸³² Maktu': Bir vergi mükellefinin veya mükellefler grubunun ödemekle yükümlü olduğu yeknesak vergidir. Bu bedel aynı veya nakdi olabilir. Vergi hasılatı bir mukataaya çevrilemeyecek kadar düşük olan bir ya da birkaç köyün götürü usulüyle toplanan vergi meblağı da maktu' tabiriyle karşılanır (Özvar, 2003:5).

⁸³³ 2 Eylül 1791.

⁸³⁴ 19 Ağustos 1792.

⁸³⁵ Mukataa: Bir tek anlamı olmayan bu terim, devlete ait bir vergi gelirinin tahsili ve işletmek hakkını ifade ettiği gibi vergi tahsilatının yapıldığı işletme anlamına da gelir (Özvar, 2003:5). Burada cizye vergisinin tahsili işi anlamında kullanılmıştır.

çıkararak talibi olan Pazvandoğlu'na ihale etmiştir. Mültezim olduğunu onaylayan temessük kaydında, Pazvantoğlu'nun iltizam alanına hiç kimsenin müdahale etmeyeceği açıkça yazılmış⁸³⁶, toplamaya hakkı olan vergiler de belirtilmiştir. Buna göre “yave ve kaçgun ve beytü'l-mal ve bad-ı heva ve bilcümle miriye aid olan rüsumlar” mültezimin tasarrufundadır. Ayrıca mültezim olduğu bölgenin cizyedarı olarak mahkemece hakkında hüküm verilen reayanın cezasını vermek de görev alanı içerisinde (VŞS 6:42a)⁸³⁷. 1794 senesinde de (1209 Muharrem) Pazvantoğlu Osman aynı mukataanın mültezimidir. Vidin ve tevabii olarak belirtilen, Vidin, Lom, Berkofca, Gorgosifçe, Bana ve İsfelik kazalarında Kıptiyan cizyesini iltizamı, serbestiyet üzere onun tasarrufundadır. Bu bölgelerden cizyeyi toplamak için memurlar görevlendirdiği anlaşılmalı birlikte bu kişilerle arasında ikinci bir iltizam ilişkisi olup olmadığı belli değildir (VŞS 6:105a).

İltizam görevini alarak, Pazvantoğlu Osman kıptiyan cizyesi üzerinde hazine, malikaneci ve muhassıl ile birlikte dördüncü taraf olarak kar sağlamaktadır. Maddi kazancının yanı sıra yukarıda da belirtildiği gibi bu görev kendisine idarecilik sıfatını kazandırmıştır.

Muhtemelen bu görevine bağlı olarak, Vidin kazasında küçükbaş hayvanların her birinden İrad-ı Cedid hazinesi için istenen bir paralık verginin toplanması hususunda da görevli kılınmıştır⁸³⁸. Bu vergiden bölgede yaşayan hiç kimse muaf değildir: “...has ve evkaf ve ayan ve eşraf ve çoban ve mandracı ve göçebe ve reaya ve askeri ve gayriaskeri ve muaf ve gayrimuaf bi'lcümle dahiller olmağla”herkes bu vergiyi vermekle mükelleftir. İrad-ı Cedid defterdarı Mustaf Reşid'in takririne göre Vidin kazasında bulunan küçükbaş hayvanların büyük çoğunluğu yeniçeriler zümresine aittir. Bu nedenle, özellikle askeriler vergilendirmeye dahil edilmişlerdir (VŞS 6:128b). Pazvantoğlu'nun bu emirde yer alması, mültezimlik sıfatıyla vergi toplayan

⁸³⁶ “..mirmiran, mütesellim, voyvoda, ocaklu, ayan-ı vilayet ve sair asker ehl-i örf taifeleri tarafından vechen mine'l-vücut bir dürlü dahl ve taarruz işlemeyüb..” (VŞS 6:42a).

⁸³⁷ Tarih 23 Ağustos 1793.

⁸³⁸ 1794 yılının Mart ayı itibarıyla, İrad-ı Cedid Defterdarı Mustafa Reşid 'in bildirdiğine göre Vidin kazasında 320.000 küçükbaş hayvan bulunmakta olup, her birinden 1 para vergi hesabıyla toplam olarak 8.000 kuruş vergi istenmektedir (VŞS 6:128b). Bu kayıttan ayrıca, 1 kuruşun 40 paraya denk geldiği ortaya çıkmaktadır.

bir idareci olmasının yanında muhtemelen yeniçeriler arasındaki saygınlığı ve Eflak'a yönelttiği akınlarda elde ettiği küçükbaş hayvan mülküne dayalı servetinden kaynaklanmaktadır. Ancak İrad-ı Cedidin yürürlüğe koyduğu hiçbir vergiyi bölgede hayata geçirmeyen Pazvantoğlu Osman⁸³⁹, yeniçeri ağaları ile beraber küçükbaş hayvan üzerinden istenen bu vergiyi ödeyemeyeceklerini bir mahzar ile merkeze bildirmiştir. Bu mahzarda Vidin yeniçeri zümresinden hiçkimsenin küçükbaş hayvana sahip olmadığı, reayanınsa çok fakir ve zaruret içinde oldukları ifade edilip, vergi verecek durumda hiçkimsenin olmadığını beyan ederek afları istenmiştir (VŞS 6:129a).

Vidin kıptiyan cizyesinin mültezimliğinden başka, 1796 yılı başlarından itibaren, Vidin cizyesi ve ocaklık olan mukataatın tamamının iltizamını almıştır. Daha önce Vidin yerli ağavatının uhdesinde olan ve ocaklık olarak⁸⁴⁰ verilen bu mukataa, 250.000 kuruşluk iltizam bedeli ile Pazvantoğlu Osman'a ihale edilmiştir. Mültezim olarak Pazvant, yerli ağavatının mevaciblerini de karşılayacaktır. Bununla birlikte daha önce bu mukataadan hazineye ait olan gelir (emval-i cizye) 200 kese iken 500 keseye yükseltilmiştir⁸⁴¹. Pazvantoğlu'na bu iltizamın ihalesi kararı; kendisinin Belgrad'dan çıkarılan yeniçerilere yardım edip, civar kazalara ve Eflak'a saldırılarda bulunmasından dolayı cezalandırılması kararı üzerine Vidin muhafızı ve tüm serhadlinin mahzarları dikkate alınarak affedildiğini bildiren hatt-ı hümayunun içerisine derc edilmiştir(VŞS 69:34b). Dolayısıyla bu mültezimliğin Pazvantoğlu Osman'ın merkezi hükümetle pazarlığının bir parçası olduğu açıktır. Bu pazarlığın merkezi devlet tarafından uygun bulunan şekli ise Pazvant'ın nizamı bozucu unsurlarla hareket etmeyi bırakması, hazinenin mukataadan aldığı payın artırılması ve Vidin yamakatının esamelerini kontrol altına almasıdır.

⁸³⁹ Bkz. (Yeşil, 2009:153 ve dipnot 674).

⁸⁴⁰ Bazı mukataalar askeri personel harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Senelik vergi hasılatı doğrudan merkezi hazineye değil, tahsis edilen askerin mevacibi için kullanılır. Bu durumda mukataa ocaklık olarak tayin edilmiş olur (Özvar, 2003:37).

⁸⁴¹ Ayrıca mevcut yeniçeri esamelerinde de düzenleme yapılmış ve miktarı düşürülmüştür. "...{Vidin}yamakatından taşrada olanların ve derun-ı kalede mukayyed ve esamiye mutasarrıf olanlardan bu defa elli bin akçe hazine-mânde olunmak üzre, muhafaza-i serhadde mevcudların tashihi için Sofya'da olan bir senelik mevacibden zıkr olunan elli bin akçesi farz-ı mahalden alınarak tevzi'ine mutemed bir mübaşir tayin.." (VŞS 69:34b).

Vidin cizyesi ve ocaklık olan mukataaların mültezimi olmasıyla beraber Pazvantoğlu Osman “Vidin mukataat-ı miriye nazırı” olarak merkezi devletin kazadaki en önemli muhataplarından biri olmuştur. Kazadan zahire mübayaası yapılması ve kale zahiresinin karşılanması gibi konularda da sorumlulukları bulunmaktadır(VŞS 69:35b, 42a).

Vidin kuşatmasının ardından, Pazvantoğlu Osman vezarete giden yolda ilerlemiş ve Kapıcıbaşılik payesi almıştır. Bu rütbe ihsanı merkezi yönetim ile Pazvantoğlu arasında gerçekleşen bir pazarlık neticesinde kazanılmış olup, Osman’ın Vidin bölgesindeki fiili gücünün bir yansımasıdır. Bununla birlikte kendisi dışında bölgede herhangi bir vezir bulunmasını kabul etmediği için Vidin kaimmakamlığı görevini de Pazvant yürütmektedir. Kaimmakamlığı dolayısıyla ordunun ihtiyacı ve İstanbul’un iaşesi için zahire mübayaacılığı görevi de kendisinin yetki alanında bulunmaktadır⁸⁴²(VŞS 167:39a,44a) .

4.4. VIDİN’DEKİ MÜLKLERİ VE DOSTLARI

Vidin şeriye sicillerinde 1790- 1808 yılları için Pazvantoğlu Osman’ın mülk alım satımı ile ilgili toplam 23 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan 17 tanesi Pazvantoğlu Osman’ın satın aldığı mülklerle, 3 tanesi sattığı mülklerle, 3 kayıt ise müzayaka işlemi ile ilgilidir. Osman’ın satın aldığı mülkler içerisinde arazi, değirmen, bahçe, çayır gibi zirai taşınmazlar çoğunluktadır. Bunlardan 10 kayıt bu tarımsal mülklerle ilgili olup, 6 kayıt mülk menzili (ev) alımı, 1 kayıt ise dükkan alımı ile alakalıdır.

Pazvantoğlu’nun zirai mülkleri Sahra, Gırbune ve Timok mukataaları dahilinde bulunan arazi, değirmen, çiftlik ve çayırlardan oluşmaktadır. Satın almak üzere seçtiği zirai mülkler genellikle kendi toprağına bitişik durumda olan arazilerdir. Mesela Sahra mukataasında Gorince karyesine dahil olan 3 göz asiyab ve 40 reaya hanesini içeren Evliya çiftliği iki taraftan Pazvant’ın çiftliklerine sınırdır (VŞS

⁸⁴² Vidin nezareti ve gebrani cizyesinin kendisine ihale edilmiş olduğunu ve emval-i mirisinin 500 akçeye yükseltildiğini belirten Pazvantoğlu Osman, kıtlık ve pahalılık ve reayanın perişanlığı nedeniyle reyadan gerekli tahsilatı yapamadığını ve zarara uğradığını, bu nedenle Vidin yeniçeri mevacicbine havale buyrulan 199.930 kuruşun edasına gücü yetmediğini belirtip, kendisine merkezden mali destek istemiştir (VŞS 167:39a).

6:49a). Aynı karye dahilinde olmak üzere yaklaşık bir ay sonra ikinci alımı gerçekleştiren Pazvantoğlu Osman bu defa, 10 dönüm bağ, kovanlık yeri, 10 bab reya hanesini müştemil 15 dönüm araziye sahip olan Molla Yusuf çiftliğini ve kendi çayırlarına sınırı bulunan 60 araba “giyah hasıl olur” 1 kıta çayırı, 2 göz asiyabı, 50 dönüm tarlayı ve daha büyük, “600 araba giyah hasıl olur” bir başka çayırılığı satın alır, bu araziye Potok denilen ve etrafı köy yolları ile çevrili bir başka araziye de dahil etmiştir (VŞS 6:60b). Yine bir ay sonra, aynı karye dahilinde 12 reaya hanesini içeren ikinci bir çiftlik alımını da yapmış ve bu çiftlikle beraber aynı karye hududları içerisinde 69 dönüm arsa, çayır, mera ve 2 göz asiyabı da satın almıştır (VŞS 6:53b). 1793 senesinin Eylül, Ekim, Kasım aylarında Sahra mukataasında yaptığı alımlarla oldukça geniş bir araziye ve üzerindeki binalara ve değirmenlere sahip olmuştur. Sahra mukataası dahilinde yapılan bu satışlarda, mahkemede sahib-i arz olarak yerli ağaları da hazır bulunmaktadır: Sahra Mukataasının Voyvodası Çirkin Ağa, Beşlüyan-ı Hamis Mustafa Ağa, Azeban-ı bab-ı lonca Mehmed Halim Ağa, Azeban-ı bab-ı Filordin Hasan Ağa, vekil-i vilayet Ahmed Ağa, Beşlüyan-ı rabi Şerif İbrahim Ağa, Beşlüyan-ı evvel Mehmed Emin Ağa mahkemede bu kaydın yapılması esnasında hazır bulunmuşlar, şühud’ül-hâl farklı kişilerden oluşmuştur. Burada Pazvantoğlu Osman’ın eşi Ümmühani Hanım’ın satın aldığı bir araziden de bahsetmek gerekir. Her ne kadar tapusu Ümmühani üzerinde ise de bu arazinin de Pazvant’ın mülkü arasında sayılması yanlış olmayacaktır. Sahra mukataası dahilinde olan bu arazi, Osman’ın bu bölgedeki çayırları ile sınır oluşturub, Topolofçe nehri ve Potok arazisi hududlarına kadar uzanan belirli bir mikdar tarla, çayır, 2 ocakda 4 göz olmak üzere asiyab, bir adet kule olarak tanımlana bir binayı müştemil Elbatne adı verilen tam çiftlikten oluşmaktadır. Bu arazi, Ümmühani Hanım’ın tapulu mülkü olan ve aynı mukataa dahilinde yer alan, çayır, tarla, boş arazi gibi kısımlara sahip, 18.000 asmalık “kürumi” bağı içeren, 1 kıta 2 göz asiyabı bulunan, ve yine kule tabir olunan bir binayı içeren Mevsuman(?) Karyesi ile mukayaza edilmiştir. Yine bu işlemin kaydı esnasında da “ashab-ı arazi” olan yerli ağaları hazır bulunmuşlardır (VŞS 6:114a).

Girbune mukataasındaki arazi alımlarında da aynı yol izlenmiştir. Bu mukataa dahilinde İzvor karyesinde 3 köy ve çevresindeki çayır, tarla ve koruluk arazi ile

birlikte, Timok nehri üzerinde 3 göz asiyab Pazvant tarafından satın alınmış olub, bu çayırılık yine bir tarafından Pazvant'a ait bir arazi ile sınır durumundadır. Bu arazi ile birlikte yeni inşa edilmiş 4 göz asiyab ve bir köy içerisinde konak ve sair binalarda satışa konu olmuştur. Bu arazinin alımında mukayaza usulü tercih edilmiş, bahsi geçen arazi ve ebniyelerin yarı hissesine karşılık Pazvantoğlu Osman Berakefçe karyesini, emlak ve arazisiyle beraber vermiştir (VŞS 6:76b). Girbune mukataası dahilindeki Yelşince karyesi Pazvantoğlu Osman'ın bu mukataadaki ikinci hedefini oluşturmaktadır. Bu karyenin yarısını ve içerisindeki çitlik yerleri ve bağlar ile birlikte Eylül 1794'te satın alan Osman, yaklaşık iki ay sonra diğer yarısını satın almıştır. Bu karyenin tamamı 12. Cemaatin Serdendengeçti ağalarından Hızır Ağa bn. Ömer'e ait olup, Pazvant satın alam işlerimi Hızır Ağa'nın varisleri vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Girbune mukataasına ait bu satışlarda yerli ağavatı "ashab-ı arazi" olarak kadı huzurunda hazır bulunmuşlardır. Bu kişiler: Beşlüyan Ağası Mustafa Ağa, Gönüllüyan-ı Yesar Ağası halil Ağa, Vekil-i vilayet Ahmed Ağa ve Beşlüyan-ı rabi' ağası olup mukataa voyvodalığını yürüten Şerif İbrahim Ağa'dır (VŞS 6:114a, 125a). Pazvantoğlu Osman, Girbune mukataasında arazi, tarla ve çiftliklere ek olarak değirmen alımı da yapmıştır. Mukatta dahilinde İvraca-i Gornice karyesinde Timok nehri üzerinde bir göz asiyabın 4/5 hissesi ile yine nehir üzerine 3 göz asiyabın tamamını satın almıştır (VŞS 167:20b). 1795 senesi başından itibaren Girbune mukataasındaki alımları Pazvantoğlu Osman'ın sahip olduğu araziyi büyütmüş ve değirmen sayısını artırmıştır.

Timok mukataası dahilinde Pazvant'ın mülk alımını gösteren bir tek kayıt bulunmaktadır. Timok nehri, Lofça kazası hududu ve birkaç dere ile sınırı belirlenen, çayır, tarla ve bahçe ve bu arazi içerisinde Çartağ denilen yapılar ve Usnec adıyla bilinen tam çiftlik bu satışa konu olmuştur. Bu mülkün Pazvant'ın herhangi bir mülküyle sınır olup olmadığı belli değildir. Yine diğer mukataa bölgelerinde olduğu gibi bu arazinin de satışında mukataa voyvodası olan yerli ağası kadı huzurunda hazır bulunmuştur (VŞS 167:34a).

Pazvantoğlu Osman bu mukataalardaki araziler için toplam olarak 9.000 kuruş ödemiştir. Bu alımlardan bir tanesi mukayaza usulü ile olduğundan karşılıklı olarak

değiştirilen mülklerin değeri kaydedilmemiştir. Girbune mukataasındaki iki arazi⁸⁴³ haricinde diğer arazilerin tamamı yeniçeri ocağı mensuplarına ait olup bizzat kendilerinden veya varislerinden satın alınmıştır. Değirmenlerin satın alındığı kişilerden bir tanesi yeniçeri olup, bir diğerinin herhangi bir ünvanı bulunmamaktadır. Değirmenler için ise 850 kuruş ödeme yapmıştır.

Bu arazilere ek olarak, herhangi bir mukataa dahilinde olduğu belirtilmeyen bağ ve bahçe alımları da yapılmıştır. Bunlardan ilki Kotfe bayırı mevkiinde, 40. Cemaate tabii Abdurrahman Beşe'nin sahip olduğu, yaklaşık 18.000 asmayı ve 30 arabalık çayırılığı içine alan bağlık arazidir. Pazvantoğlu Osman bu mülkü 160 kuruşa almıştır (VŞS 68:50a). İhram Mahallesinde kendi bahçesine sınırı bulanan bir bahçeyi de satın almıştır. Bu bahçe, yine bir yeniçerinin varisi olan Kadıncık bt. Kara Mustafa'da 42. Bölüğün yoldaşlarında olan kocasından kalmış olup, 900 kuruşa Pazvant'a teslim edilmiştir (VŞS 6:41b).

Pazvantoğlu Osman'ın emlak alımları içerisinde bir diğer kategori mülk menziller yani evlerdir. Şehrin genelinde evlerin neredeyse tamamı avlulu olduğu için Pazvant'ın satın aldığı bütün mülk menzillerin de küçük ya da büyük bir avlusu bulunmaktadır. Bu mülklerden bir tanesi Alaca Tekye Mahallesinde, bir tanesi Aişe Hatun Mahallesinde, 1 tanesi Mustafa Paşa Mahallesinde ve 5 tanesi Mezid Bey Mahallesinde bulunmaktadır. Mezid Bey Mahallesindeki iki ev yahudi kökenli kişilerden ve yine aynı mahallede ki bir ev ulema zümresine ait olan bir kişiden alınmış olup, geri kalan evlerin sahipleri yeniçeri zümresine mensup olan kişilerin varisleridir. Satın aldığı mülk menzilleri içerisinde en ucuzu Mezid Bey Mahallesinde Hayim isimli Yahudiden 250 kuruş karşılığında aldığı ve bir taraftan kendisine ait olan bir mülke komşu olan menzildir (VŞS 167:19a). En pahalısı ise Aişe Hatun Mahallesinde bulunan ve İsfelikli İsmail Ağa'nın varisi olan kızından satın aldığı 3.500 kuruş değerindeki menzildir (VŞS 167:21a). Bu evi satın almasının hemen akabinde kardeşi Pazvantoğlu İbrahim ile mukayaza ederek,

⁸⁴³ Bu iki arazi ulema zümresinde kişilere aittir, bunlardan biri Evliya Mehmed Halim Efendi olup, eski Vidin kadısıdır (VŞS 6:49a), (VŞS 68:63a). Ancak görev tarihi belli değildir. Bir diğeri ise Veli Efendizade Hafız Mustafa Efendi'dir (VŞS 6:53b).

Pazvant İbrahim'in Osman ile müştereken sahip oldukları, Mezid Bey Mahallesi'nde bulunan ve dört bir taraftan Pazvantoğlu Osman'ın mülküyle çevrili bulunan iki katlı evdeki yarı hisse ile değiştirmiştir (VŞS 167:21b). Bu iki kayıt sicil defterinde birbirini takiben yer almakta olup, yazım aynı gün içerisinde gerçekleşmiştir. Kardeşi ile yaptığı bu mukayaza gibi, yine kendi mülkleri ile çevrelenmiş olan ve Mezid Bey Mahallesi'nde bulunan bir menzile 1000 kuruş ve aynı mahallede bir başka menzil karşılığında sahip olmuştur. Bu menzil 31. Bölükten Süleyman Ağanın varislerine aittir (VŞS 167:5b). Pazvant'ın Mezid Bey Mahallesi'ndeki bir başka hedefi de yine kendi mülküne sınır olan ve Mehmed Efendi bn. Feyzullah'ın tasarrufunda bulunan ancak harab halde kalmış bir menzildir. 2.750 kuruş karşılığında bu mülkü de emlakı arasına dahil etmiştir (VŞS 167:4a). Bu menzilin satış kaydı ile yine Mezid Bey Mahallesi'nde İstoruk isimli bir yahudinin zevcesinden almış olduğu menzilin satış kaydı aynı günde yapılmıştır. İstoruk'un menzili de şaşırtıcı olmayacak biçimde Pazvant'ın mülküne komşudur. Ancak bu satışın meblağı deftere kaydedilmiştir (VŞS 167:4a). Görüldüğü üzere Mezid Bey Mahallesi'ndeki mülk alımları Pazvant'ın kendi mülküne sınır olan menzilleri satın alarak birleştirme eğilimini göstermektedir⁸⁴⁴. Aişe Hatun Mahallesi'nden alınan menzil, Pazvant İbrahim'e Mezid Bey Mahallesi'ndeki mülkde bulunan hissesini almak için kullanılmıştır. Alaca Tekye Mahallesi'nden satın alınan mülk ise hemen akabinde 31. Cemaatten Hasan Beşe ve eşine, 100 kuruş kar ile satılmıştır. Alaca Tekye Mahallesi'ndeki bu menzil yerli ağalarından Çolak Ömer Ağa'ya ait olup vefatından sonra karısı Ümmühan'a kalmıştır (VŞS 68:97b). Bu örneklerden yola çıkarak, Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'deki menzil alımlarında genellikle vefat eden yeniçerilerin varislerine kalan mülkleri hedef olarak seçtiği, bu mülklerden bazılarını alım-satım maksatlı kullanarak kar elde ettiği, bir kısmını da -özellikle kendi mülklerine yakın olan ya da sınırı bulunanları- kendi tasarrufunda bulunan bölgeyi genişletmek maksadıyla elinde tuttuğu söylenebilir. Mustafa Paşa Mahallesi'ndeki mülk menzili, kendi mülküne sınır olmayan bir yapıdır. Bu açıdan Mezid Bey Mahallesi'ndekilerden farklıdır. Ancak bu menzilin harab durumda olması ve 2/3

⁸⁴⁴ Mezid Bey Mahallesi Pazvantoğlu Osman'ın sakin olduğu mahalledir. 1793 senesi Temmuz ayında Elhac Ferruh Mahallesi'nde yaşamaktayken (VŞS 6:29b), bir süre sonra Mezid Bey Mahallesi'ne taşınmış olmalıdır. 26 Ocak 1794 tarihli bir kayıtta kendisinin Mezid Bey Mahallesi sakinlerinden olduğu belirtilmektedir (VŞS 6:76b).

hisselerini satın alması (VŞS 6:102a), Pazvantoğlu Osman'ın bir yatırım planı dahilinde davrandığını göstermektedir. Zira aynı mahallede bir kaç ay sonra biri fırın olmak üzere iki dükkan satın almış ve bu dükkanların bir tarafının kendi mülkü olduğu kaydedilmiştir (VŞS 6:115b). Dolayısıyla bu mahallede de dükkan ve menzil olarak çeşitli mülklerinin olduğu açıktır. Bu mülklerden birini, iki dükkan ve iki katlı bir evi müştemil bir menzili bir sene evvel 6. Bölükten Hüseyin Alemdar'a satmış olması (VŞS 6:29b) da bu mahallede birden fazla mülkünün olduğunu doğrulamaktadır.

Pazvantoğlu Osman mülk menzili alımları için toplam olarak 10.200 kuruş ödemiştir. Satın aldığı dükkan için yaptığı ödeme ise 800 kuruştur. Arazi alımlarında 9.000 kuruş harcamış olup, bağ ve bahçe için 1.060 kuruş vermiştir. Bu çalışmada incelenen dört sicil defteri içerisinde ilk mülk alımı 12 nisan 1791 (VŞS 68:50a) tarihli olup, son satın alma kaydı ise 13 Temmuz 1795 (VŞS 167:34a)'tir. Dolayısıyla, Pazvantoğlu Osman, yaklaşık dört buçuk yıllık bir zaman diliminde 20.860 kuruş tutarında mülk almış olup, gerçekleştirdiği, bir dükkan (VŞS 6:29b), bir menzil (VŞS 68:97b) ve 2 göz asiyab (VŞS 167:20b) satışından 1.900 kuruş kazanmıştır. Bu tablo, Pazvantoğlu'nun Vidin'i nasıl "mülk" haline getirdiğinin mikro bir örneğini sunar.

Pazvantoğlu tarafından yapılan mülk alım-satımlarının kadı huzurunda kayda geçirilmesi esnasında, her davada olduğu gibi bir şühudü'l-hâl grubu bulunmaktadır. Bu kişilerden bazıları, bu tanıklık işini çeşitli tarihlerde ve birden fazla kez yerine getirmiş olup, bazıları bu alım-satımlarda vekillik görevini üstlenmiştir. Pazvantoğlu Osman'ın da bu grup içerisinde yer alan kişilerle ilgili davalarda "şühudü'l-hâl" grubu içerisinde bulunduğu veya beraberce tanıklık ettiği görülür. Dolayısıyla bu kişilerin 1790-1795 yılları arasında Pazvantoğlu'nun yakın ilişki kurduğu, birtakım ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket ettiği kimseler olduğunu varsaymak mümkündür. Pazvant'ın Vidin'deki dostları olarak adlandırabileceğimiz bu gruptaki kişilerin faaliyetlerini, sicil defterlerine yansıdığı kadarıyla incelemek, Vidin'in toplumsal hayatında ne tür bir etkileri olduğunu ve Pazvant Osman ile ilişkilerindeki dayanak noktasını ortaya çıkarmaya yardımcı olabilir.

Pazvantoğlu Osman'ın Ekim 1793 ile 1795 senesi ortalarına dek gerçekleştirdiği alım-satımların hepsinde Otuzbirzade Mehmed Emin Ağa mahkemenin şühudü'l-hâl grubu içinde bulunmuştur. Otuzbirzade Mehmed Emin Ağa, Otuzbirzade Osman Ağa'nın oğlu olup, babası Mezid Bey Mahallesi, Pazvantoğlu Osman ile komşudur. Bu nedenle hem kendisinin hem de Pazvant Osman'ın mülküne komşu olan Mehmed Efendi bn. Feyzullahın menzil satışında, davanın tanıkları arasında yer almıştır (VŞS 167:4a). Bununla birlikte bir başka sefer, Mustafa Paşa Mahallesi dahilinde Pazvandoğlu Osman'ın mülküne komşu olan bir mülkün 16. Cemaat yoldaşlarından bir yeniçeriye satılması esnasında tanıklardan biri Osman Ağa'dır (VŞS 167:3b). Pazvantoğlu Osman'ın Mezid Bey Mahallesi Suleyman Alemdar bn Abdullah'tan yaptığı menzil alımında Otuzbirzade Osman vekili olarak davaya iştirak etmiştir (VŞS 167:5b). Ayrıca Otuzbirzade Osman Vidin'de Çeri Başı Mahallesi 49. Bölükten Elhac Ahmed'in yaptırdığı medreseden oluşan vakfin mütevellisi üzerine tayin edilen nazırlardan birisidir⁸⁴⁵ (VŞS 68:29b). Dolayısıyla Pazvant'ın davalarına tanıklık eden Mehmed Emin ve babası Osman'ın Pazvant ile yakın bir ilişki geliştirdiği açıktır. Bununla birlikte Otuzbirzadelerin birçok yeniçerinin davasında şahid ya da vekil olarak isimleri geçmektedir. Buna dayanarak, kendilerinin Vidin yeniçerileri içerisinde tanınmış, sözü geçer eşhas arasına oldukları söylenebilir. Tıpkı Pazvantoğlu Osman'ın yaptığı gibi Otuzbirzade Mehmed Emin Ağa'da mukata bölgelerine dahil araziler içerisinde, tasarrufu altındaki tapulu toprakları geliştirme eğilimi göstermektedir. İncelenen sicillerde kendisinin bizzat mülk alımı görülmemekle birlikte, 39. Bölüğe bağlı İbiş Ağa'nın kızı olan Fatma, Mehmed Emin'in eşi olup, babasından kalan Belgradcık mukataası dahilinde Çevren ve Virbuh ve Rilana karyelerinin arazilerini kardeşelerinden "meccanen" almıştır. Bununla birlikte Lom-1 Zir ve Lom-1 Bala'da 6 göz, Çevren'de ise 2 göz asiyabı ise bedeli karşılığında diğer varislerden almıştır. Bu arazi ve

⁸⁴⁵ Bu vakfa nazır tayin edilen bir diğer kişi İsbiri Elhac Mustafa'dır. Pazvant'ın alım-satım işlerinde şahitlik eden gruba dahildir. Bununla birlikte Otuzbirzade Osman Ağa ile İsbiri Elhac Mustafa arasında da yakın bir ilişki vardır. İsbiri Elhac'ın, bir yeniçerinin terekesine vesayet etmesiyle ilişkili bir davanın şahitleri arasında Otuzbirzade Osman bulunmaktadır (VŞS 68:98a).

değirmenler Mehmed Emin'in kontrolü altındadır⁸⁴⁶ (VŞS 167:32a). Otuzbirzade Mehmed Emin 1797 senesi ortalarına doğru, Pazvant'ın Niğbolu'ya saldırısının akabinde, Niğbolu Mütesellimi Memiş Ağa'nın Vidin'de hapsedilmesiyle, Pazvant tarafından Niğbolu mütesellimi olarak görevlendirilmiştir (Zens R. W., 2004:130). 1798 yılı Mart ayında da Osmanlı kuvvetleri tarafından öldürülmüştür⁸⁴⁷.

Haseki Selim, Pazvantoğlu Osman'ın davalarında şahitler arasında sıklıkla görülen bir diğer isimdir. Osman'ın davaları dışında, Selim ayrıca 31. Cemaatin Serdengeçdi ağalarından olan Elhac İbiş Ağa'nın han ve dükkan satışında Pazvantoğlu Osman ile birlikte yer almıştır. Pazvant bu işlemin içerisinde yer alan kadınlardan birinin vekili olurken, Haseki Selim'de şahitler arasında yer almaktadır (VŞS 6:68b). Bununla birlikte Haseki Selim'in 31. Cemaat Serdengeçdi ağalarından olan Mustafa Ağa'nın varsilerinden satın aldığı Polomiye mukataası dahilindeki arazi ve değirmen atışında Pazvantoğlu Osman şahit olarak bulunmuştur (VŞS 68:97a). Haseki Selim hem Pazvantoğlu Osman'ın bizzat kendi davalarında bulunmuş hem de Osman'ın eşi Ümmühani Hanım'ın satın aldığı mülk davasında şühudü'l-hâl arasında yerini almıştır (VŞS 6:114a). Selim, Pazvantoğlu Osman'ın vakfiyesinin şahitleri arasında, muhtemelen hac görevini yerine getirdiği için artık "Elhac" lakabıyla yer almıştır (VŞS 53:46a). Haseki Selim'in, Pazvantoğlu Osman örneğinde olduğu gibi hem evinin bulunduğu çevrede hem de mukataa bölgelerinde mülk alımı yaptığı görülmektedir. Aişe Hatun Mahallesinde yaşayan Haseki Selim, mülküne komşu olan evin sahibi 25. Cematten Seyyid Mehmed Alemdar'ın vefat etmesiyle, varislerinden bu menzili satın almıştır (VŞS 167:31b). Bununla birlikte Polomiye mukataası dahilinde bulunan arazilerden de alımlar yapmıştır. Bu mukataadaki Bukreş (mukreş?) karyesinin yarısını Bekar Elhac Ağa'dan yarısını da 31. Cemaatten Mustafa Ağa'nın varislerinden farklı zamanlarda satın almıştır (VŞS 68:14a, 97a). Haseki Selim Ağa, mukataa bölgesinde bulunan ve Bekar Elhac Ağa'nın sahip olduğu yarı hisseyi alırken, kadı huzurunda "sahib-i arz" olarak yine

⁸⁴⁶ Bu alımın şahitleri arasında Haseki Selim bulunmaktadır. Haseki Selim de Pazvantoğlu Osman'ın yakın ilişki geliştirdiği kişilerdendir.

⁸⁴⁷ (B.O.A. Hatt-ı Hümayun 2450). Çirimen mutasarrıfı bu haberi merkeze bildirirken şu şekilde anlatmayı tercih etmişti " ..derun-ı kalede olan Pasbanoğlunun bir gözü Otuzbiroğlunu alimallah kendü elim ile katl eyledim Pasbanoğlunun bir gözü çıkdı inşallah kariben diğerini dahi çıkarurum kör olsun" (B.O.A. Hatt-ı Hümayun 2283A).

yerli ağaları hazır bulunmuşlardır. Haseki Selim Ağa, “sahib-i arz” olanlara her sene 30 akçe mukataa-i zemin vermeyi kabul etmiş, bunun üzerine “sahib-i arz” tapu resmini almış olarak Haseki Selim’e bir tapu senedi vermişlerdir. Bu tapu senedine ek olarak hüccet de almak isteyen Haseki Selim, bu tapunun geçerliliğini kadiya onaylatıp deftere kaydettirmiştir (VŞS 68:14a). Mukataa dahilindeki arazinin tapu ile satın alınması hususunun işleyişi bu şekildedir⁸⁴⁸. Bu nedenle bahsi geçen mukataa voyvodası ve yerli ağaları satışın kaydında hazır bulunuyorlardı. “Sahib-i arz” olarak belirtilen bu yerli ağalarının çeşitli mukataaların voyvodaları olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle satışa konu olan arazinin dahil olduğu mukataanın voyvodası muhakkak bu satış esnasında hazır bulunurken, diğer mukataaların voyvodalarından bazıları da kadı huzurunda hazır olurdu. Ancak Pazvantoğlu Osman’ın bu tarz arazi alımlarında mukataa-i zemin ya da tapu senedi ile ilgili herhangi bir kayıt geçmemektedir. Yalnızca, “sahib-i arz” olan yerli ağalarının ve mukataa voyvodasının hazır bulunduğu belirtilmekle yetinilmiştir.

Pazvantoğlu Osman’ın yakın ilişkide bulunduğu ve Vidin şehrinin seçkinleri arasında bulunan kişilerden biri de İsbiri Elhac Mustafa Ağa’dır. Yeniçeri Serdengeçdi ağalarından olan İsbiri Elhac Mustafa, Vidin’deki üç vakıfdan ikisinin mütevellisi birinin ise nazırındır⁸⁴⁹. Bununla birlikte Vidin mahkemesinde çeşitli bölük ve cemaatlerden yeniçerilerin alım-satım işlerinde ve çeşitli davalarında şahitlik yapmıştır⁸⁵⁰. Terekeden, varisi şehirde bulunmadığı için, uhdesine düşen malın hıfz edilmesi gibi görevler de ifa etmiştir. Bunlardan bir tanesi özellikle önemlidir. Dergah-ı Ali topcuları serdengeçdi ağalarından Elhac Abdi Ağa bn. Ahmed’in terekесinden kardeşine düşen meblağın hıfzını İsbiri Elhac Mustafa Ağa üstlemiştir. Tereke oldukça yüküldür. Kassam defterinde kayıtlı olan meblağ 7. 110 kuruş ve 4 dükkandan oluşmaktadır. Ancak kassam defterinin dışında Berkofça ahalisinin borçlarını içeren 22.752 kuruşluk sened bulunmaktadır. İsbiri Elhac’ın bu

⁸⁴⁸ Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu işleyişin aynı adımlarla uygulandığını gösteren bir başka örnek için bkz. (VŞS 68:85b).

⁸⁴⁹ Çeri Başı Mahallesi de bulunan ve 49. Bölükten Elhac Ahmed bn Mustafa’nın yaptırdığı medresenin mütevellisi üzerine nazırlık (VŞS 68:29b). Eski Vidin muhafızlarından Tefiki Mehmed Paşa’nın yaptırdığı mektep ve buzhane vakfının (VŞS 6:105b) ve dergah-ı ali topcuları serdengeçdi ağalarından Elhac Abdi Ağa’nın yaptırdığı cami vakfının mütevellisidir (VŞS 6:107b).

⁸⁵⁰ Birkaç örnek için (VŞS 167:1a,5a), (VŞS 6:44b).

konudaki vesayet davasının şühüdü'l-hâl'i arasında Haseki Selim, Pazvantzade Osman ve Otuzbirzade Osman Ağa bulunmaktadır (VŞS 68:98a). Bu grub, reayanın borçlarından oluşan yüklü miktardaki terekenin kimin elinde olduğu ile yakından ilgilidir. Genel olarak, çalışmada kullanılan sicil defterlerinde kayıtlı olan terekelere ve satışlara bakıldığında; Pazvantoğlu Osman ve yakın ilişkide olduğu bu grubun, mukataa voyvodalıği yapan yerli ağalar ile birlikte, yüksek meblağlı tereke ve alım satım işlemlerine bir şekilde müdahil oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu müdahil olma durumu bazen alım-satımın bir tarafı olmaktan, taraflardan birinin vekili olmaya, bir iddiayı kanıtlamak üzere şahadet vermekten, yalnızca şühüdü'l-hâl arasında bulunmaya uzanan farklı şekillerde görülebilir. Vidin'deki para ve mülk varlığının bir şekilde bu kişiler tarafından kontrol edildiği oldukça açıktır. Bu etkinlik, grubun reaya üzerinde de kontrol gücüne sahip olmalarını beraberinde getirmiştir. Bu durum, mültezimlik ve voyvodalık gibi görevlerinin doğal bir sonucu olduğu gibi, gerek servetleri gerekse toplumsal statüleri nedeniyle bölgenin önde gelen kişilerinden olmalarından da kaynaklanır. Mesela, Vidin Varoş ve Sahra mukataasında sakin olan gayrimüslim reayanın, Aralık 1792 ile Ekim 1793 arasındaki vilayet masrafını ödemeyi taahhüd ettikleri ve kendilerine Azeban-ı rabi' Ahmed Ağa'yı vekil seçtiklerini ifade ettikleri kayıta, şühüdü'l- hâl arasında İsbiri Elhac Mustafa ve Pazvantoğlu Osman da bulunmaktadır (VŞS 6:57b).

İsbiri Elhac Mustafa Ağa'nın bir menzil ve bir arazi alımı kayıtlara yansımıştır. Mustafa Ağa, Elhac Molla (Mona) Mahallesi, Abdülfettah Ağa'nın terekesine dahil olan 2 katlı bir evi 1794 senesinin sonunda satın almıştır (VŞS 167:1a). Daha önce hangi mahallede yaşadığına dair bir kayıt yoktur. Bununla birlikte Orşova bölgesinde bir arazisi bulunup bu arazinin sınır komşusu olan ve katib Hafız Ali Efendi'nin terekesine⁸⁵¹ dahil olan bir arazinin satışında şahitler arasında yer almıştır (VŞS 167:1a). 1805 yılının Kasım ayında İsbiri Elhac Mustafa, vefat eden eşi Fatma'nın 5.510 kuruşluk terekesinden 1.115 kuruşluk bir pay almış (VŞS 53:5b) ve muhtemelen bir sene içerisinde kendisi de vefat etmiştir (VŞS 53:50a).

⁸⁵¹ Bu katibin terekesine ait olan ve Sahra mukataası dahilinde olan bir başka araziye Pazvantoğlu Osman satın almıştır (VŞS 6:53b).

Pazvantoğlu Osman'ın emlak alım-satımında sıklıkla isimleri görülen diğer kişiler 82. Cemaatten (Aşık) Hasan Alemdar, yine 82. Cemaatten Sarrac İbrahim Alemdar ve 97. Cemaatten Molla Almedarzade Memiş Ağa'dır. Hasan Alemdar, Pazvantoğlu'nun Gribune mukataası dahilindeki arazi ve Topolofçe karyesindeki asiyaş alımlarında vekili olmuştur (VŞS 167:20b). Bununla birlikte 31. Cemaate tabi başka yeniçerilerinde davalarında da “şühüdü'l-hâl” arasında yer almıştır. (VŞS 167:4b). 31. Cemaatten Sereski Mehmed Ağa'nın Sahra mukataasında satın aldığı arazinin kaydında Pazvantoğlu Osman ile birlikte şahitlik yaptıkları görülür (VŞS 167:16b). Dolayısıyla, Hasan Alemdar'ın hem Pazvantoğlu ile hem de 31. Cemaate mensup bir grup yeniçeri ile yakın ilişkileri olduğu düşünülebilir. Ancak bu üç kişinin Pazvant'ın ve bazı yeniçerilerin davalarında şahitlik yapmak dışındaki faaliyetlerini, incelenen sicil defterlerinden takip etmek mümkün olmamıştır.

Genel olarak bakıldığında Pazvantoğlu'nun ve yeniçerilerin, Vidin şehrinde imkan ve fırsatları dahilinde arazi ve mülk alımına yöneldikleri açıktır. Bu bağlamda, özellikle mukataa sınırları içerisinde arazi ve çiftlik alımları yani zirai yatırımlara daha fazla rağbet ettikleri görülmektedir. İçerisinde reaya hanelerinin, değirmenlerin, otlak, çayır ve tarlaların yer aldığı bu arazilerin, sonrasında sahiplerine ne türde ve ne miktarda gelir kazandırdığı çok önemli bir soru olmakla birlikte eldeki verilerle bu soruya net bir cevap bulunması pek mümkün değildir. Fakat bazı ipuçları yakalamak da imkansız değildir. Mesela, İsfelik kazası dizdarı Mehmed Emin Ağa ile Ağu Halil Ağanın müştereken mutasarrıf oldukları Obdonofçe karyesinde bulunan bir arazi anlaşmazlığı, bu tür yatırımlardan ne şekilde faydalanılabileceğine dair bir fikir verebilir. Bu iki ortak, kendi tasarrufları altındaki araziye 82. Cemaate mensup Karabaşuoğlu Hüseyin Ağa'nın müdahale etmesini kadıya şikayet ederler. Hüseyin Ağaya bu durum sorulduğunda, bahsi geçen arazinin kendisinde tapusu bulunan karye arazisi civarında olduğunu ve zımmilere kiraya verdiğini ifade eder. Bunun üzerine Mehmed Emin Ağa ve Halil Ağa, kendilerinin on dört senedir bu araziye tasarruf ettiklerine dair şahitler bulmaları ve ellerinde bulunan bir fetvayı sunmaları üzerine Hüseyin Ağa'nın bu arazide bir hakkı olmadığına karar verilir. Arazi ortaklarının ellerindeki fetva “on sene ve dahi ziyade bila ömr terk olunan arazi-i miriye davası mesmu' olunmaz”

ifadesi yer almaktadır (VŞS 68:91a). Dolayısıyla satın alınan arazileri reayaya kırlamak suretiyle işletildiği ve bu kiralama işinden önemli kazançlar elde edildiği anlaşılmaktadır.

4.5. HALKIN VE YENİÇERİLERİN GÖZÜNDE PAZVANT

Yeniçeri sergerdeliğinden ayanlığa yükselen bir şahsın kişisel ve politik portresini ortaya koymada yerel unsurlar ve muhtelif sosyala gruplarla olan ilişkisine bakmak son derece yararlı ip uçları sunabilir. Ancak, bu türden ilişkilerin izini sürmek için muhtelif türden kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu sebeple kaynakların sınırlı ve bir o kadar da yetersiz olduğu durumlarda, sıradan insanların sıradan eylemlerinin izini sürebilmek oldukça güçtür. Dolayısıyla adli, idari, mali ya da askeri bir problem ya da nizamsızlık söz konusu olmadığında günlük hayatın nasıl işlediğine dair bir hikaye inşa etmek oldukça zordur. Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'deki faaliyetleri de bu duruma uygundur. Devletle problem yaşadığı dönemde, kendisine yönelik tedbir, ihtar ve uygulamalar nedeniyle konuyla doğrudan veya dolaylı şekilde alakalı belge üretilmiş olduğundan, problemleri ve siyasi-idari süreçleri takip etmek kolaylaşırken, siyasi eylemsizlik veya idari rutinlik dönemlerinde sosyal yapı ve işleyiş ile sıradan gündelik hayata dair bir şey bulmak mümkün değildir. Pazvantoğlu Osman'ın alım-satım dışında Vidin halkı ile kurduğu ilişkileri anlamlandırabilmek, toplumun çeşitli katmanları ile olan bağlarını ortaya çıkarmak bu nedenle daha sınırlı bir ölçekte mümkün olabilmektedir. Öncelikle Vidin ahalisinin kimlerden oluştuğunu tahlil etmek gerekir. Vidin şehrinde Müslüman olan nüfusun neredeyse tamamı yeniçeriler ve ailelerinden oluşmaktadır. Şehrin varoş kısımları ile kaza bölgesinin kırsal alanları ise gayrimüslim halkın yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Pazvantoğlu Osman, bir yeniçeri olarak, şehirdeki nüfus açısından bir yoldaş olduğu kadar, sahip olduğu mali ve siyasi nüfuz ile bir lider konumundadır. Zira kendi çıkarlarını korumak yeniçerilerin çıkarlarını korumakla eş değer olduğundan, merkezi idarenin emir ve talepleri karşısındaki muhalif tutumu, nizam-ı cedidin yeniçerilerin yerine geçireceği yeni orduya ve gelirlerin merkezde toplanmasına yönelik politikalarına karşı duruşu tüm Vidin şehri sakinlerinin yani yeniçerilerin gözünde kahramanı olmasına yeterlidir. Daha önce de belirtildiği gibi Vidin ve çevresindeki faaliyetlerini belirli bir grup ile işbirliği içerisinde

sürdürmüştür. Askeri meslelerle ilgili konularda sıklıkla eşkıya grupları ve Belgrad yeniçerileri ile işbirliği yaptığı bilinmektedir. Bunun ötesinde, Vidin'deki sosyal hayat içerisinde doğal olarak da yeniçeriler arasında, nüfus ve etkisinin sınırlarını tahmin etmek zor değildir. Fakat Osman'ın neredeyse tüm faaliyetlerinde yanında bulundurduğu özel bir grubu vardır. Sicillere yansıdığı şekliyle, bu kişiler ile Pazvant arasındaki ilişki alım-satım⁸⁵², vekalet⁸⁵³ gibi konularda birbirlerinin meselelerine tam yetkiyle müdahil olmak şeklinde görülebilir. Bununla birlikte, Pazvantoğlu Osman'ın merkezi yönetim ile yaşadığı gerilim ve cezalandırılmasına yönelik fermanların gelmesini müteakip zamanda, affedilmesini ve kendisinden hoşnud olduklarını belirtenler genelde diğer yeniçeri gruplarıdır. Merkeze gönderilen mahzarlarda adı geçen ve merkez tarafından “Vidin halkı” olarak tanımlanan ya da öyle gözüken bu gurup gerçekten de şehirde yaşayan ve şehrin halkını oluşturan yeniçerilerdir⁸⁵⁴. Pazvandoğlu ile şehirdeki yeniçeriler arasındaki bağ, merkezi rahatsız edecek bir görünümde. Vidin yeniçerileri devletin otoritesinden ziyade Pazvant'ın liderliğini benimsemiş durumdadırlar. Özellikle 18. yüzyılda devletin iktidarına muhalif bir güç olarak ortaya çıkan yeniçerilerin servet ve nüfuz sahibi bir lider eşliğinde başlarına buyruk hareket etmeleri ciddi sorun teşkil etmektedir. Sınır güvenliği ve ekonomik idare açısından yerel yöneticilere ve neferlere muhtaç olan merkezi yönetim için yeniçerilerin başına buyruk ve emir tanımaz vaziyeti 18. yüzyıl sonlarına doğru baş edilmesi gereken en önemli sorun haline gelmiştir. Bu nedenle devlet “çözüm” denemelerinde serhad bölgesinde bulunan tüm asker ve idareci zümresini karşısına almadan yalnızca ve doğrudan Pazvantoğlu'nu hedef almayı tercih etmiştir. Pazvantoğlu'nun yakalanması ve teslim edilmesi için gönderilen emirde, Vidin ahalisinin (yani yeniçerilerin) de Pazvant'dan hoşnud olmadıklarının⁸⁵⁵, hatta nefret ettiklerinin padişah tarafından bilindiği,

⁸⁵² Alım-satım işlerinde Pazvantoğlu'nun şühudül-hâl arasında yer aldığı bir kaç örnek için (VŞS 167:5a, 16b).

⁸⁵³ Pazvantoğlu Osman'ın 31. Cemaat serdengeçti ağalarından Elhac ibiş Ağa'nın kızına vekil olması konusunda (VŞS 6:68b).

⁸⁵⁴ Pazvantoğlu Osman'ın affedilmesi için mahzar gönderen Vidin yeniçerileri ve ağaları, affi bildiren ferman/buyruldu kendilerine ulaştığında bir de teşekkür mesajı gönderiyorlardı. Bir örnek için bkz. (BOA. Hatt-ı Hümayun 70/2941C).

⁸⁵⁵ Vidin'den kaçan beş kişinin ifadelerinde, Vidin'deki ahalinin Pazvantoğlu'nun yaptıklarını onaylamadıkları ama ondan korktukları için mecburen onun himayesinde buldukları bildirilmektedir (B.O.A. Hatt-ı Hümayun 2309/G).

Pazvant'ı yakalayıp teslim etmeleri halinde Vidin'de hiçkimseye zarar gelmeyeceği hatta mevaciclerini hemen alacakları bildirilmiş, aksi takdirde şehrin toplarla yerle bir edileceği ve tüm şehir ahalisinin kadın ve çocuklarda dahil perişan olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bu emrin ve ihtarin kopyalarının çıkarılarak Vidin'deki çeşitli yerlere gizlice bırakılması istenmiştir⁸⁵⁶. Pazvantoğlu'nun Vidin yeniçerilerini, merkezi yönetimin kendilerine karşı bir harekate giriştiğine ikna ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle merkezi devletin emir ve talimatlarının yeniçerilerce bilinmediği, Pazvantoğlu'nun buna engel olduğu, kısaca Osmanlı yönetimi aleyhine dezenformasyona giriştiği kanısı oluşmuştur⁸⁵⁷. Bu halin doğruluğunu kaydeden, bölgeden gelen haberler de bulunmaktadır. Mesela, Vidin muhasarası esnasında şehre gizlice giren bir görevlinin gönderdiği mektup, bu konuda iyi bir örnektir. Vidin'de hapsedilmiş olan Niğbolu mütesellimi Memiş Ağa ile görüşen ve beş gün boyunca onun kaldığı konakta kalan bu kişi, hem Vidin ahalisinin hem de Pazvantoğlu'nun faaliyetlerini gözlemlemiş ve aktarmıştır. Ancak asıl önemli olan Memiş Ağa'ya ve çevresindeki bir kaç kişiye aktardığı haberlerdir. Vidin çevresindeki kuşatmanın çok şiddetli olduğunu, çok fazla askerin geldiğini ve Vidin'de yaşayan herkes için çok vahim sonuçlar doğuracağını, kendi ifadesi ile ve biraz "mübalağa"lı olarak aktarmıştır. Merkeze ilettiği haberler arasında ise en çok vurguladığı nokta, şehir halkının perişan halde oldukları ve Pazvantoğlu'ndan nefret ettikleridir⁸⁵⁸. Benzer bir şekilde Eflak voyvodasından gelen haberler de

⁸⁵⁶ (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 11152). Bu fermanın Vidin'e gönderildiğine dair (B.O.A. Hatt-ı Hümayun 2784).

⁸⁵⁷ Bir örnek olarak, Tirsiniçlioğlu İsmail'in yakaladığı ve Pazvand'ın adamlarından olan Deli Murad'dan edinilen bilgileri içeren tahrirat verilebilir. Bu tahriratta Deli Murad, Pazvantoğlu'nun, devletin hem Vidin halkını hem de Belgradlıları, devletin kapsayan bir yoketme hareketına giriştiğine dair ikna ettiğini anlatmıştır (F 26, 2077).

⁸⁵⁸ Osmanlı memuru, Pazvantoğlu'nun askeri durumu hakkında da bilgi toplamıştır. Osman'ın iki-üç bin kadar askeri olduğunu ancak dışarıdan üç-beş bin kadar yabancı asker topladığını ve hepsini silahlandırıldığını öğrenmiştir. Ayrıca halkın elindeki silahları toplatmıştır. Bu nedenle Vidin ahalisi Pazvant'a karşı koymayı istedikleri halde yapamamaktadırlar. Ayrıca konuştığı askerler kendilerinin padişaha bağlı olduklarını ve zamanı geldiğinde bu bağlılığı ispatlayacaklarını söylemişlerdir. Vidin muhasara altında olduğundan gündelik yaşamı sürdürmek için gerekli olan hiçbir malzeme şehre girememektedir. Bu yüzden şehir halkı mağdur durumdadır, çarşıdaki dükkanlar da –bir-ikisi hariç- kapanmıştır. Bu bilgilerin dışında Osmanlı memuru Pazvantoğlu'nun konağını da yakından gözlemiş ve onunla ilgili söylentileri de mektubuna eklemiştir. Osman Pazvant konağının tamirata ile ilgilenmektedir ve 200 kadar amele çalıştırmaktadır. Şehirde dolaşan söylentilere göre Pazvantoğlu Osman, kendi üzerine gelen Osmanlı kuvvetlerinden korkmuş ve kendisinin devlete isyan etmediğini, başına gelen bu olayların Selvi voyvodası ve onun İstanbul'daki hatırlı dostlarının düşmanlığından kaynaklandığını anlatmaktadır (B.O.A Hatt-ı Hümayun 2464).

Pazvantoğlu'nun Vidin yeniçerilerini, kendisine yardıma gelen destek kuvvetlerle ilgili asılsız haberler yayarak kandırdığını ve teşvik ettiğini ifade etmektedir (OAK 9/34).

Ancak bu tablonun merkezi yönetimin resmi yazışmalarından yola çıkılarak çizildiği unutulmamalıdır. Disiplinli ve merkezin kontrolünde yeni bir ordu oluşturarak yeniçerilerin mevcut konumlarını tehdit eden bir planlama içerisinde bulunan devlet ile kendi aralarından çıkan ve kendileri ile aynı çıkar birliğine sahip; serveti ve askeri gücü ile bölgesini savunabileceğine tamamen ikna oldukları bir yeniçeri ağası arasındaki tercihte Vidin yeniçerilerinin seçecekleri tarafı belirlemek çok da zor değildir. Dolayısıyla merkezin emirlerinden haberdar olmamaları veya kandırılmış olmaları bir tarafa, muhtemelen hepsi, her ne şekilde olursa olsun kazanılmış bir hakkın bir süre sonra yasallaşacağına bilincinde olarak ve merkezi denetimin bölgedeki tek yürütücü gücü olduklarının farkında olarak, Pazvantoğlu'nu desteklemiştir⁸⁵⁹. Tüm bu olaylar esnasında Vidin yeniçerilerinin, Pazvant'dan ziyade merkezin ajanları tarafından dezenformasyona tabi tutulduklarını söylemek mümkündür. Vidin şehrine gönderilen ajanlar, kopyaları çoğaltılmış ve şehrin çeşitli yerlerine (ki buralar kahvehane ve hamam gibi insan trafiği fazla mekanlar olmalıdır) bırakılmış devletin tüm ordusuyla Vidin önünde olduğunu ve şehrin yerle bir olacağını bildiren duyurular, devletin yeniçerileri, kendi gücüne ve otoritesine yeniden ikna çabasıdır. Vidin ahalisine buna benzer birçok çağrı yapılmıştır⁸⁶⁰. Ancak Vidin muhasarasında ve sonrasında Pazvantoğlu'nun merkezle karşı karşıya geldiği hiçbir durumda planlanan ve beklenen iç isyan ya da Osman'a karşı bir yüz çevirme işi gerçekleşmemiştir.

Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'de ilişki içerisinde bulunduğu toplumsal gruplardan ikincisi gayrimüslim reayadır. Osman, cizye ve mukataa mültezimliği ve daha sonra nazırlığı dolayısıyla vergi mükellefi olan reaya üzerinde idareci sıfatıyla hakim

⁸⁵⁹ Vidin ahalisine, devletin hareketinin ve ölüm emrinin sadece Pazvantoğlu Osman üzerine olduğunu ifade edilmesine rağmen Vidin ahalisinin Pazvant'ın yanında yer aldığını ve gerekirse çarpışacaklarını bildirmeleri ile ilgili bkz. (F 26, 2077).

⁸⁶⁰ Bu çağrılardan biri Pazvantoğlu Osman'ın eline geçmiş ve iade edilmişti (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 2480).

durumundadır. Sicillerden elde edilen veriler, Pazvant ile reaya rasındaki herhangi bir gerilime ışık tuacak durumda olmadığı gibi, herhangi bir kişisel ilişkiyi de ortaya çıkarmamaktadır. Gayrimüslim reya ile ilişkisini bu kayıtlarda yalnızca vergi ile ilgili konulardaki rutin işleyişde görmek mümkündür. Buna ek olarak mülk alımı sürecinde ikisinde Yahudilere ait ve Mezid Bey Mahallesinde bulunan biri oldukça büyük olmak üzere iki menzil satın aldığını tesbit etmek mümkündür. Pazvantoğlu Osman'ın gayrimüslim halk ile olan ilişkisi Bulgar kaynaklarında ve Avrupa literatüründe özellikle de 20. yüzyılın ilk yarısındaki akademik çalışmalarda, oryantalist bir bakış açısının milliyetçilik ideolojisiyle harmanlanmış bir şekilde değerlendirilmektedir⁸⁶¹. Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'de Nizam-ı Cedid'den kaynaklı verigileri uygulamaya koymadığı, halktan bir tek haraç vergisini topladığı⁸⁶², eşkıyaya karşı bölgesini koruduğu, reyanın güvenliği ve korunması için yalnızca kendi bölgesinde değil, çevre bölgelerdeki ayanları da uyardığı, kendi topladığı ordusunda çok sayıda Bulgar kökenli askerin bulunduğu gibi çıkarımlar, Osman'ın gayrimüslim halk için bir koruyucu ve Vidin'in de bir sığınak olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Gradeva, *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*, 2005:131-133). Bu yorumlara rağmen Gradeva'nın da dikkat çektiği gibi, 1739-1813 yılları arasında yaşamış ve Vidin'de Pazvantoğlu hakimiyetindeyken papazlık yapmış olan ve hayat hikayesini kayda geçiren Papaz Sofroni, Pazvantoğlu'nun Vidin idaresinden hiç de bu şekilde bahsetmemektedir. Pazvant'ın eşkıyalarından, halkın yaşadığı baskı ve korkudan ve ağır vergilerden dem vurarak çizdiği sosyal yaşam tablosu, gayrimüslim dostu ve koruyucusu

⁸⁶¹ Bu konuda Rossitsa Gredeva'nın "Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New" makalesi özellikle dikkat çekicidir. Pazvantoğlu Osman'ın gayrimüslim halk ve din adamları ile ilişkisini tasvir ettiği kısımda çoğunukla Bulgarca literatüre dayanan Gradeva, Pouqueville gibi Fransız seyyahların ve 20. yüzyıl başında yayınlamış olan Fransızca çalışmaları göz önünde bulundurmıştır. Dolayısıyla gayrimüslim tebaanın Pazvantoğlu Osman ile ilişkileri bu kaynakların anlatılarına dayanarak yazılmıştır (Gradeva, *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*, 2005). Bununla birlikte Robert Zens'in belirttiği gibi, Pazvantoğlu'nun gayrimüslim tebaa ile ilişkilerini tavr eden 1807 yılında Vidin'e konsolos olarak gönderilen Meriage'dır. Her ne kadar Pazvantoğlu'nun ölümünün akabinde bölgeye gitse de, raporundaki ayrıntılar Vidin ve Pazvantoğlu üzerine yapılan akademik çalışmaların nerdeyse tamamında kullanılmıştır (Zens R. W., 2004:181).

⁸⁶² Gradeva bu haraç vergisinin 110 para tutarında olduğunu aktarmaktadır. Bu tutarın da 2 kuruşa denk geldiğini ifade eder (Gradeva, *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*, 2005:131). Fakat aynı dönemdeki terekelere bakıldığında 1 kuruşun 40 paraya eşit olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Vidin cizyesi edna olarak belirlenmiş olub kişi başı 3 kuruş değer biçilmiştir (VŞS 53:59b).

Pazvantoğlu Osman imajıyla taban tabana zıttır⁸⁶³. Buna ek olarak, Sırp reayaya zulmettikleri konusunda hiçbir şüphe olmayan Belgrad yeniçerilerinin Pazvantoğlu ile sıkı bir ilişki içinde olmaları, Belgrad'dan çıkarıldıktan sonra Vidin'i mesken tutmaları ve yeniçerilerin geri dönmeleri konusunda Pazvantın harcadığı gayret, yine bu anlatıya ters düşen bir durumdur. Gradeva, Belgrad yeniçerileri'ne yardım etmesi ile Pazvant'ın gayrimüslim halk ile ilişkisini değiştirdiği bir dönem olarak yorumlar. 1805 itibarıyla Pazvant'ın askeri gücü içerisinde yer alan gayrimüslimlerin sayılarının hızlı bir şekilde azaldığını ifade eder (Gradeva, *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*, 2005:134). Ancak, Pazvantoğlu'nun sahip olduğu askeri gücün sayısı ve etnik köken ya da dini kompozisyona göre oranını belirlemek için yeterli veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte gayrimüslim halktan tek bir vergi toplanması meselesi şeriye sicillerindeki kayıtlara göre pek de doğru görünmemektedir. Sicillerde cizye ile birlikte, vilayet masrafının ve hatta bölgede uygulamaya konulmadığı ifade edilen irad-ı cedit hazinesi için tahsisi edilmiş zecriye vergisinin toplanması emrini içeren pek çok kayıt bulunmaktadır. Bu verginin en azından iki taksitinin ödendiği belli olmakla birlikte reayadan toplanma biçimi ile ilgili bir veri yoktur. Ayrıca sicil defterlerinde bulunan ferman kayıtlarında sıklıkla reayaya olağandan fazla vergi yüklenmemesi ve vilayet masrafının farklı kalemler eklenerek artırılmaması gibi konularda uyarılar bulunması, Vidin reayasının vergi konusunda imparatorluğun diğer bölgelerindeki çağdaşlarından pek farklı olmadığını göstermektedir.

Burada genel olarak Balkan köylüsünün 18. yüzyılda hangi koşullarda yaşadığından biraz bahsetmek gereklidir. Bu, Pazvantoğlu Osman etrafında oluşan, rivayetlerle örülmüş “kahraman”lıktan “tiran”lığa kadar uzanan bir yelpazede konumlandırılmasını ve köylünün gündelik yaşamı içerisinde böyle bir figürün ne anlam ifade ettiğini açıklamaya yardımcı olacaktır. Her ne kadar halkın gündelik yaşam pratiklerinden dünyayı kavrayış şekline kadar uzanan ve gündelik hayat olarak tanımlanan bu kapsamlı alan hakkında, özellikle zaman bakımından geriye

⁸⁶³ Vračalı (İvraca) Sofroni'nin kendi kaleme aldığı hayat hikayesi için bkz. (Sofroni, 2003). Her ne kadar alaycı ve abartılı bir üslub ile yazılmış olsa da Sofroni'nin anıları dönemin sosyal yaşamına dair önemli veriler sunmaktadır.

gidildikçe, doğrudan bir iz bulabilmek oldukça zor olsa da dönemin sosyo-ekonomik koşulları bir çerçeve çizmeye yardımcı olabilir. Dimitrije Djordjevic, 1700'lerin ortalarından itibaren yaklaşık iki yüzyıl süresince Balkan köylülüğünün genel karakteristiğini ele aldığı makalesinde 18. yüzyılda yaşayan bir köylünün dünya görüşü hakkında genel olarak şunları tesbit etmiştir: Bu köylünün hayatı kavrayışı gelenekleri ve deneyimleri aracılığıyla gerçekleşir. Temel güdüsü hayatta kalmaktır ve olayları da bu açıdan değerlendirir. Toprak, yalnızca bir geçim kaynağı değildir aynı zamanda köylünün ruhunu, yaşam tarzını, günlük pratiklerini, sosyal faaliyetlerini belirleyen önemli bir kaynaktır. En önemli kaygıları da bu kaynak üzerine kuruludur doğal olarak. O yıl alınacak ürünün miktarı, bu miktarı etkileyebilecek ve bundan doğacak sorunlar köylünün o günkü ve geleceğe yönelik endişelerinin büyük bölümünü oluşturur. Dolayısıyla yaşamın büyük ölçüde ekme-biçme faaliyetlerine göre ayarlanıyor olması, bu durumun kendi içerisinde değişmez bir döngü gibi birbirini tekrar etmesi, belki de köylünün/çiftçinin zihninde değişime karşı bir korku yaratmaktadır. Değişim köylünün zihninde kıtlık, kuraklık, savaş gibi olayları çağrıştırmaktadır (Djordjevic, 1987:193-194). Nitekim 18. yüzyıl Osmanlı Balkanları savaş, kıtlık ve salgın hastalıklardan nasibini fazlasıyla almıştır. Bu yüzyılda Balkan köylüsü neredeyse kesintisiz bir şekilde devam eden Avusturya ve Rusya ile savaşlarda iki muharip devlet arasında sıkışmış, ülkeler arası güç mücadelesinin olumsuz sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır⁸⁶⁴. Yaşam koşullarının oldukça zorlu olduğu bu ortamda yeni vergiler ihdas ederek köylünün

⁸⁶⁴ Mesela 1680'lerdeki savaş ortamını yaşayan Sırp bir *dascal* (öğretmen) Atanasije'nin çizdiği tablo savaş ve salgın hastalığın yol açtığı şartları oldukça dramatik bir şekilde betimlemektedir. Savaş ve salgın hastalık nedeniyle kasabalar boşalmıştır. Hayatta kalmak için köpeklerin ve cesedlerin etleri yenir hale gelmiştir (Djordjevic, 1987:197). 18. yüzyıl başlarında Londra'dan İstanbul'a yaptığı yolculuğu esnasında Balkan topraklarından geçen Lady Montagu halkın yaşadığı olumsuz koşullara şahit olanlardan biridir. Montagu, Londra'daki dostlarına yazdığı mektuplarda Sırbistan köylerinin ve halkının çok yoksul olduklarını, yeniçerilerin de halka oldukça kötü davrandıklarını ve mallarını para ödemediğini ve yeri geldiğinde kadını bile azarlayacak gücü kendilerinde bulabildiklerini kaydetmiştir (Montagu, 1996:34,44). Halkın içinde bulunduğu koşullar Papaz Sofroni'nin anılarında da görülebilir. Sofroni'nin 1794 ya da 1795'de Vraça'daki görev bölgesine gittiğinde gördükleri, genel tablonun küçük bir kesitini oluşturmaktadır: "Piskoposluğuma nihayet ulaştım. Köyleri geziyor, miri parası topluyordum; fakat geleneğe göre (piskoposa) verilen yardım çok azdı, çünkü bütün Bulgaristan'da o yıl büyük açlık vardı: Bir okka un yirmi paraydı....Ben piskoposluk bölgesinden çıktıktan sonra o yıl takdiri ilahiyile veba salgını başladı ve bölgedeki bütün kasabaları, köyleri sardı...hastalığın uğramadığı köy kalmadı" (Sofroni, 2003:32-33).

ekonomik kaynaklarını biraz daha zorlayan ve otoritesinin temsilcileri olan yerel idarecilerin bizzat bölgedeki ayanla işbirliği yaptığı açık olan bir devlet yerine, mali, askeri ve idari açıdan tüm yönetimi elinde bulunduran, köylünün gündelik hayatında bizzat karşılaştığı sorumluların gerçekten itaat gösterdikleri bir ayan arasındaki tercih durumunda Vidin köylüsünün tarafı da bellidir. Üstelik devletin Pazvantoğlu'nu bertaraf etmeye yönelik her çabasının neticesiz kalışı ve nihayetinde uzlaşarak daha da kuvvet kazanır hale gelmesi Vidin reayasının gözünde kendisini daha da mühim bir konuma taşımış olmalıdır. Pazvantoğlu'nun askeri birliklerinde, topraklarında ya da yeniçeri ağalarının topraklarında yaşayan ve çalışan reayanın gündelik hayatı bu kişilere itaat ile doğrudan alakalıdır. Hem geçim kaynağını hem de yaşam standartlarını belirleyen bu grup ve en mühim temsilcisi Pazvant'ın, köylünün yaşamında İstanbul'daki Sultan'da çok daha önemli bir yer tutması daha olasıdır.

Pazvantoğlu Osman vezaret makamını aldıktan sonra bölgenin ve bölge halkının kalkınmasını sağlayacak pek çok faaliyette de bulunmuştur. Bölgenin ekonomik kaynaklarını geliştirecek yeni imkanlar sunması, ticareti canlandırması ve yabancı tüccarların yoğun olarak bölgede bulunmasına imkan vermesi nedeniyle hem ekonomik bir refah düzeyinin iyileşmesinden hem de batı kültürünün pek çok öğesinin bölgede daha fazla boy göstermesinden bahsetmek mümkündür (Herbert, 1896:26-27). Önemli bir liman kenti olan Vidin, ticari açıdan oldukça gelişmiş durumdadır. Pazvantoğlu Osman'ın bölgesindeki yabancı ve yerli tüccarlara karşı olumlu tutumu ve sağladığı destek sayesinde, şehir hem ticari bir canlılık kazanmış hem de ülke dışından gelen çok çeşitli malların bolca bulunduğu bir pazar halini almıştır (Bakardjieva, 1999:633-637). İnşa ettirdiği binalar, yollar ve kendi ismini taşıyan cami, medrese ve kütüphane ile de mimari açıdan Vidin'i geliştirdiği söylenebilir (Eren, 1964:535). Bununla birlikte özellikle gayrimüslim nüfusa karşı hoşgörülü davranışları, Vidin'de hasar gören kiliselerin onarımını sağlaması, kendisinden yardım isteyen bölge halkına dini bir ayırım gözetmeden destek vermesi, bazı kaynaklarda vurgu yapılan özelliklerindedir (Zens R. W., 2004:181-182), (Herbert, 1896:26-27), (Gradeva, *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*, 2005:132-135). Cevat Eren'e göre Pazvantoğlu halk tarafından sevilen bir

kahraman olmuş kendi adına söylenen şarkılar Ege Denizi adalarına kadar yayılmıştır (Eren, 1964:534). Bununla birlikte Pazvantoğlu ile ilgili günümüze dek ulaşmış türküler, Vidin kuşatması ile ilgili olup, Pazvant ve Osmanlı kuvvetlerinin karşı karşıya gelmesini anlatır⁸⁶⁵.

4.6. ÖLÜMÜ VE VAKIFNAMESİ

Pazvantoğlu Osman 1806'da patlak veren Osmanlı-Rus savaşında, bölgesini başarıyla savunmuştur. Fakat 28 Ocak 1807'de⁸⁶⁶ konağında eceliyle vefat etmiştir. (BOA Hatt-ı Hümayun 5432)⁸⁶⁷. Eflak Voyvodasının Vidin'de bulunan boyarı tarafından gönderilen mektubda Pazvantoğlu Osman'ın Kanun-ı Sani'nin 14. Günü vefat ettiği⁸⁶⁸, Berkofça ayanı Yusuf Ağa tarafından derhal Molla İdris, Koşancalı Ali ve diğer ağavata haber verildiği, üç saat sonra bu ağaların Vidin'e ulaştıkları ifade edilir. Vidin'de toplanan Yeniçeri ağası ve "vücut-ı belde" ilk iş olarak Pazvant'ın hazine odasını ve diğer kıymetli eşyalarını mühürlemişler ve bir istişare sonunda ittifaki bir karar olarak eşyalarını Pazvant'ın oğlu olan ve on üç yaşında bulunan Ali⁸⁶⁹ ile Molla İdris'e bırakmaya ve bu meseleyi onları halletmesine karar vermişlerdir⁸⁷⁰. Daha sonra Vidin muhafızlığı görevinin Molla İdris Ağa'ya verilmesini dileyen bir mahzar yazmışlar ancak, Molla İdris'in Yusuf Ağa ve Halil

⁸⁶⁵ Bu türkülerden birinde Pazvantoğlu'nun adamları ile ilgili verilen bilgi ilgi çekicidir: "Gündüz top atar gece kumbare/ Yandı ormanlı baban kurulmaz bazar/ Aman padişah aman vermem Vidin'i/ On iki bin subaşum var çift yürekli/ Altı bin Arnavut var beyaz gömleklil/ Beş bin Boşnak var tokmak tüfekli/ Nice bin kırcalım var hem mercan tüfekli/ Nice bin delim var kara kalpaklı/ Nice bin var sivri gargılı/Nice bin tabuklarım var çift yürekli/ Yeniçeri kullarım var ateş taban/ Aman Sultan etme aman eyle bir nazar" (Soysal, 2007:79-80). Pazvantoğlu türküsünün bir başka versiyonu için bkz. (Karataş, 2011)

⁸⁶⁶ (Zens R. W., 2004:187) ve (Bajraktarevic, 1995:285) Ölüm tarihinin 27 Ocak olduğunu ifade ederler. (Eren, 1964:535) ve (Jorga, 2005:151) 5 Şubat tarihini kullanırlar. (Özkaya, 1983:101) ise Ocak sonu olduğunu belirtmekle yetinir.

⁸⁶⁷ Hazinesdarı İdris Ağa, Pazvantoğlu Osman'ın ölümünü Eflak voyvodasına da bildirmiş ve Pazvant'ın Eflak'a gönderdiği askerlerin geri çekildiğini belirtmiştir (BOA Hatt-ı Hümayun 5432). Eflak voyvodası aldığı bu haberi padişaha bildirmiştir. Ayrıca Vidin'in çok karışık bir durumda olduğunu da eklemiştir (B.O.A. Hatt-ı Humayun 2010/A).

⁸⁶⁸ Miladi 26 Ocak 1807, Hicri olarak 17 Zilkade 1221 tarihine denk gelmektedir.

⁸⁶⁹ Jorga, Pazvantoğlu vefat ettiğinde oğlu Ali'nin 11 yaşında olduğunu ifade eder. Ölümünden sonra dul eşinin bir başkasıyla evlendiğini belirtir (Jorga, 2005:134,151). Ancak Pazvant'ın eşinin evlendiği kişi Molla İdris'tir. İdris'in merkezi devletle çatışma yaşadığı dönemde annesiyle beraber İstanbul'a gitmek istemiştir (BOA Hatt-ı Hümayun 47888).

⁸⁷⁰ Meriage, Pazvant'ın mirası hakkında da bilgiler vermektedir. Meriage'nin duyduğu kadarıyla bu hazine 14.800 okr (Bir okr 3 Fransız lirasına tekabül etmektedir) gümüş para, 7 milyon düka altını, 8 okr mücevher, çok sayıda at, silah ve savaş malzemesinden oluşmaktadır (Boppe, 1886:268).

Ağa'nın Vidin'den çıkmalarını ve görev bölgelerine dönemelerini istemesi üzerine bir anlaşmazlık gündeme gelmiştir. Molla İdris'in kendilerini saf dışı bırakacağını düşünen bu ağalar, Vidin'de çıkmamakta direnmiş, İstanbul'dan, yolladıkları mahzara bir cevap gelinceye kadar Molla İdris'in bölgeden uzaklaşması gerektiğini ve bu süre içerisinde Vidin'in idaresinin vücut-ı beldeye ait olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Molla İdris Vidin'den çıkarak bir köyde dinlenmeye giderken diğer ağaların adamlarını toplayıp geldiklerini farkedince beşyüz nefer toplayarak Vidin kalesine geri dönmüş ve hem yerlü ağavatı hem de ahaliyi paşa kapısında toplayarak üzerinde ittifak ettikleri mahzarı okumuştur bu mahzarın biraz değişiklikle yollanmasına karar verilmiştir (B.O.A. Hatt-ı Hümayun 6362). Bu belgeden de anlaşılacağı gibi Pazvant'ın ölümünü akabinde bölgede kimin egemen olacağı daha doğrusu Pazvant'ın halefinin kim olacağı üzerinde bir anlaşmazlık oluşmuş ve ağaların birbirlerine güç gösterisine dönüştüğü bir durum yaşanmıştır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Molla İdris bu yarışta kazanmıştır⁸⁷¹.

⁸⁷¹ Jorga da, Molla İdris'in, Pazvantoğlu Osman'ın halefi ve mirasçısı olarak belirtir. Molla İdris Rus savaşı boyunca oldukça politik davranmıştır. Osmanlı merkezine karşı herhangi olumsuz bir davranışta bulunmamıştır. Buna karşın Osmanlı ordusu için verdiği her hizmetin karşılığını almış, tıpkı Osman gibi, bedelini almadığı hiçbir hizmeti yerine getirmemiştir. Ordusu, rivayetlere göre, 180 yeniçeri odasından (ortasından) oluşuyordu. Emrinde 12 bin asker ve 1500 Arnavut vardı (Jorga, 2005:191). Fransızlar, Pazvantoğlu'nun faaliyetlerini yakından takip ediyorlardı. Bu nedenle Vidin'de bir konsolosluk açmayı da düşünmekteydiler. Bu nedenle Meriage Pazvantoğlu ile görüşmek için görevlendirilmişti. Ancak 1807'de Vidin'e vardığında Pazvantoğlu birkaç gün önce vefat etmiş bulunmaktaydı. Meriage'ın bu seyahati ve görüşmeleri ile ilgili hazırladığı rapor, Pazvantoğlu'nun yaşamı ve Molla İdris ile görüşmeler üzerine ilginç veriler sunmaktadır. Raporunda aktardığına göre Meriage, Molla İdris'e Andreossy tarafından yazılmış mektubu verir. Molla Ağa da Meriage'a, Pazvantoğlu'nun yapmış olduğu gibi kendisinin de Fransa için yapabileceği her hizmeti yerine getirebileceğini bildirir. Ancak karşılık olarak Vidin muhafızı olabilmesi hususunda Fransa'nın yardımını istemektedir. Meriage'a, eğer Fransa kendinse bu konuda yardımcı olursa Napoleon'un emirlerini yerine getirmek için her zaman hazır olacağını bildirdi. Meriage'ın aktardığı kadarıyla Molla; Pazvantoğlu'nun kendisine oğlunu ve Vidin'i emanet ettiğini, padişaha sonsuz bir sadakati olduğunu ancak kendisine muhafızlık verilmezse savaşmaktan kaçınmayacağını belirtmiş Vidin'de açılacak bir Fransız konsoloslughunun İstanbul nezdinde kendisine yönelik entrikaları engellemeye ve muhafız olmasına yardım edebileceğini belirtmiştir (Boppe, 1886:269). Meriage Molla'nın bu isteğini yerine getireceğini bildirmiş ve böylece onun güvenini kazanmıştır. Öyle ki Molla İstanbul'daki işleri için ona vekalet vermiş ve Babıaliye sadık olduğunu Sultan'a bildirmesini istemiştir (Boppe, 1886:270). Boppe'ye göre, Molla'nın Vidin'de yasal bir statü kazanması Fransa'nın müdahalesiyle olmuştur. Meriage'ın raporlarını gördükten sonra Sebastiani, İstanbulda divanda başarılı siyaset izleyerek Molla'ya muhalefet edenleri ikna etti. Hurşit Paşa'nın (Niş Paşası) Vidin'e atanmasını iptal ettirdi. Ve ilk başarısını Molla'nın nazır vekili ve vergilerin idarecisi olarak atanmasını sağlayarak elde etti. Bu olay 9 Martta Ağaya bildirildi ve Molla'nın yasal bir otorite kazanmasını sağlamış oldu (Boppe, 1886:271). Cevdet Paşa, Pazvantoğlu yerine atanan Hüşid Ahmed Paşa'nın aynı zamanda Sofya canibi seraskerliği ile Rumeli eyaleti tevcih buyurulmuş olmasıyla Vidin ve Niğbolu'nun Pazvantoğlu'nun Hazinesarı olan mirmirandan İdris Paşa'ya verildiğini belirtir. Fransa'nın bu konudaki etkisi üzerine bir şey söylememiştir (Cevdet, C.7,1275:146). Molla İdris Vidin muhafızı olarak tayin edilmiş ve vezaret rütbesi verilmiştir (BOA

Pazvantoğlu Osman Vidin’de halkın yararlanabileceği mevkuf mülkler bırakmıştır. Kale içerisinde bulunan Lonca çarşısında çeşme ve sikaye inşa etmiş, bu çeşmeye bitişik olan on altı adet lüleci ve bakkal dükkanı, iki adet berber dükkanını, ve bir adet fırını mülkünden çıkarıp vakf etmiş ve bu dükkanların gelirinden bine eylediği çeşmede yazın dört ay süreyle buzlu su bulundurulmasını şart koşturmuştur. Vakfın nazırlığının çocuklarına ve onların çocuklarına geçmesi ve mütevelliliğinin de bu yolla aktarılmasına karar vermiştir. Mütevellinin soyunun yürümemesi durumunda ise nazırın ve ahali-i serhaddın üzerinde anlaştıkları bir kişinin müteveli olabileceğini belirtmiştir⁸⁷². Vakfiye kaydının şahitleri arasında ilk sırayı hazinekar İdris Ağa almıştır. Vakıflarından bir diğeri ise Sahra mukataası dahilinde bulunan ve tapulu arazisi olan Şeyh çiftliği karyesinden hasıl olan gelirlerin⁸⁷³ Selahaddin Baba Tekkesinin yemek ihtiyacı için kullanılmasıdır. Müteveli olarak tekke’nin şeyhini belirlemiş ve mütevelliliğin şeyhden şeyhe geçmesini istemiştir. Nazır olarak ise bütün ahali-i serhad tayin edilmiştir (VŞS 53:46a)⁸⁷⁴.

Genç yaşta ölümüne rağmen Pazvantoğlu Osman, 18. yüzyıl Balkanlarının en meşhur simalarından biridir. Buna rağmen onun fiziksel özellikleri ve gündelik

Hatt-ı Hümayun, 1498), 14 Mart 1807. 1811 senesinin başından itibaren Berkofça, İvraca ve Lofça üzerine saldırılar tertib eden Molla İdris, ele geçirdiği köylerde de reayadan fazla vergi talep ederek, mülklerini gasb edip, canlarına kast ederek huzursuzluğa sebep olmuş ve Berkofça ayanı Yusuf ile ciddi bir mücadeleye girişmiştir. (BOA, Hattı Hümayun, 31772/C, 31772/D, 41831/L, 41831/K, 41798, 31772/F), (BOA, Cevdet Dahiliye 2857). Plevne’ye de adamlarını yollamış ve saldırılar tertib ettirmiştir (BOA Hatt-ı Hümayun, 24466/B). Çevre bölgeye bu saldırıları sebebiyle vezareti kaldırılmış (BOA Hatt-ı Hümayun, 24240. Tarihi 3 Kasım 1812), Vidin muhafızı olarak Hafız Ali Paşa atanmış, Molla İdris meslesi ile ilgilenmesi istenmiştir (BOA Hatt-ı Hümayun 31549); (BOA Cevdet Dahiliye 2817). Ocak 1813’de üzerine yollanan Hafız Ali Paşa ile bir şekilde uzlaşan Molla İdris, aynı yılın sonuna doğru vefat etmiştir. Jorga’ya göre İşkodra’ya gitmiş ve burada vebadan ölmüştür (Jorga, 2005:191). Molla İdris’in vefatı üzerine eşyasının zabtı hakkında bkz. (BOA Hattı Hümayun, 34560) ,tarihi 2 Eylül 1813.

⁸⁷² Vakfiyede, bu mevkufat ile ilgilenecek kişilere ödenecek ücretlerde belirlenmiştir “..icare hasılatından müteveli yediyle yüz guruş buzhaneye buz getürtmesine ve beş guruş istifçisine ve beş guruş buz ...samane ve otuz guruş musluk eminine ve yüz yirmi guruş nehr-i Tuna dan su getüren sakaya ve altmış guruş mütevelliyeye ve taife-i tevliyet ve ledelhace ve dekakin ve sikayenin mermimet ve imarına ve sair dakik ve celil levazımına mikdar-ı kifaye beynel israf veltaktir harc ve sarf oluna ve fazla kalan mahsul mebalig yed-i mütevellide hıfz olunub...” (VŞS 53:20a). Bu vakfiyenin deftere kayıt tarihi 21 Ocak 1806’dır.

⁸⁷³ “..çiftlik-i mezkurun semen ve gallesinden cizye-i şeriye ve aded-i ağnamından başka aşar-ı şeriyye ve rüsümat-ı örfiyyesinin vakt ve zamanıyla cem’ ve ..süknan-ı tekye-i mezkur akvatına sarf ve harc iyleyeler..”

⁸⁷⁴ Deftere kayıt tarihi 14 Eylül 1806’dır.

yaşamı hakkında oldukça az bilgi mevcuttur. Bu konuda çok az da olsa fikir veren tek yazar Nicolae Jorga'dır:

“Görünüü ile herkesi korkutan ve muzdarip olduğu vereme yenilmeyen soluk benizli bu zayıf tiran, hiçbir din ayrımı yapmadan herkese karşı katı bir adalet sergiliyordu ve birçoğu ona hayrandı ve seviyorlardı. Görkemli bir saray hayatı yaşamıyor, kendini etrafındaki maceraperestlerden ayıran sade kıyafetler giyyordu ve Arnavutluk'ta hüküm süren Tepedelenli Ali Paşa'nın görkemli saraylara düşkünlüğünü paylaşmıyordu. Muhtemelen Fransız ve Polonyalı mühendisler yardımı ile Vidin'i birinci sınıf çağdaş bir kale haline getirdi ve ihtiyatlı bir biçimde, yanında hatta yemeğini bizzat hazırlayan annesi, Mora 'Rum Ortodoks' Piskoposu Gregorios ve Fransa tebaasından bir kişi ile birlikte yaşıyordu.” (Jorga, 2005:116) .

SONUÇ

18. yüzyılın başından itibaren Rusya ve Avusturya'nın kurumsal açıdan geçirdikleri dönüşüm ve reform uygulamaları, bu devletlerin idari açıdan bir önceki yüzyıla nazaran daha merkezi bir yapıya kavuşmalarını sağlamıştır. Bu merkezileşme, ekonomik gelirlerin ve insan kaynağının üzerinde merkezi otoritenin tasarruf ve kontrol gücünü artırmış, böylece devletin topraklarını genişletme ve buna bağlı olarak gerçekleşen diplomatik savaşta daha aktif bir rol oynayabilme kabiliyetini vermiştir. Her ne kadar gelişim seyri ve kuvvetleri farklı olsa da 18. yüzyılda Avusturya ve Rusya, Avrupa'nın büyük güçleri olarak siyasi arenada yerlerini almışlardır. Bu devletlerin hüküm sürdüğü toprakları ve buna bağlı olarak ekonomik kaynaklarını genişletmeye dayalı emperyal ideolojileri, Avrupa topraklarına 14. yüzyılda adım atan ve kısa süre içerisinde Balkanları hakimiyeti altına alan Osmanlı İmparatorluğu ile karşılaşmalarını beraberinde getirmiştir. Ancak bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış dinamiklere bağlı olarak geçirdiği askeri ve yönetsel evrim, savaş alanında Avusturya ve Rusya lehine işlemeye başlamıştır. Giderek merkezileşen hasımları karşısında Osmanlı, klasik döneminde kendi taşrası üzerinde sağladığı mali ve idari kontrolü kısmen yitirmiştir. Daha doğru bir ifadeyle, ekonomik kaynakların kontrolü ve insan kaynağının hareket ettirilmesi hususunda, yerel güçlere bağımlılığı artmış ve bu yerel güçlerin kontrolünde daha önce olmadığı kadar zorlandığı bir sürece girmiştir. Avusturya ve Rusya'nın yayılmacı amaçları ile Avrupa'da faaliyetlerde bulunduğu bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı bu kısmi kontrol kaybı, ciddi sonuçlara yol açmıştır. Nihayetinde imparatorlukların savaş meydanında karşılaşması, her birinin mali ve askeri kaynaklarını zorlamış, savaşın devamı ya da savunmanın gücü bu kaynakları kontrol ve seferber edebilme kabiliyetlerine bağlı olmuştur. Osmanlı imparatorluğu açısından 18. yüzyıl, bu kabiliyetin kazanılabilmesi için çeşitli alanlarda uygulamalara girişildiği ve Avrupalı rakipleri karşısında giderek etkisiz kalan askeri mekanizmanın ıslahı ile uğraşıldığı bir dönemdir. Bu ıslah çalışmalarının etkisi ve niteliği, uygulandığı döneme göre değişmekle birlikte, yüzyılın sonunda, programı yapılmış ve ana hatları belirlenmiş yeni bir nizam ile doruk noktasına ulaşmıştır.

Avrupa güçleri ile mücadele ve Osmanlı ıslahatı ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, güç dengesinde yaşanan dönüşüm, Osmanlı taşra idaresine dolaylı olarak yansımaları bakımından bu çalışma için önemlidir. Avusturya-Rusya-Osmanlı mücadelesinin Balkan topraklarında yaşanmış olması bu bölgenin mali, askeri, sosyal ve demografik yapısını değiştirmiştir. Bununla birlikte merkez açısından bölgenin stratejik önemi artmıştır. Savunma cephesini oluşturan Balkanlarda yerel idarenin niteliği ve işlerliği merkezi devletin önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda Avusturya ve Rusya'ya karşı mücadelede bir serhad şehri konumunda olan Vidin Osmanlı merkezinin özel önem verdiği bölgelerden biri halindedir. Savaş organizasyonu için gerekli olan malzemenin ve neferin sağlanması, orduya lojistik desteğin sunulması daha doğrusu taşranın savaş durumuna ve askeri ihtiyaçlara göre organize edilmesi bu dönemde merkezin taşra idaresinden beklediği en önemli hizmetlerdendir. Vidin özelinde bakıldığında, 1790-1808 arasında taşra idarecilerinin devletin askeri ve mali ihtiyaçlarına cevap vermek üzere muhatap seçildikleri görülebilir. Fakat dönemin taşra idaresinde yerel unsurların ön plana çıkmış olması ve özellikle Balkanlarda servet ve rütbe kazanmak için merkezi devletin ihtiyaçlarını karşılama işini bir pazarlık konusu haline getirmeleri, bu ihtiyaçların karşılanmasını yerel idarecilerin “işbirliği”ne bırakmıştır. Vidin, merkez ile taşra idarecileri arasındaki bu gerilimi görmek açısından da önemli bir örnek sunmaktadır. 1790'dan itibaren bölgede servet ve nüfuz kazanmaya başlayan Pazvantoğlu Osman, kendi çıkarları uyarınca devletin istek ve taleplerini karşılama hususunda daha “serbest” bir tavır sergilemiştir. Balkanlarda yaygın olan eşkıya grupları ve bölgenin sosyal hayatında baskın bir unsur olarak bulunan ve devletin nizam vermeye çalıştığı yeniçeriler, kendisine hem askeri güç hem de nüfuz kazanma konusunda yardımcı olan unsurlar olarak ön plana çıkmıştır. Sadece kanun dışı yollarla değil, sistemin içerisine dahil olarak servetini artırma yoluna gitmiştir. Vidin'de cizye toplama işini iltizam ile devralmış olması bunun bir örneğidir. Her ne kadar Osmanlı merkezi ordusu ile çatışma yaşayacak bir aşamaya gelmiş olsa da, Pazvantoğlu Osman, iktidara ya da saltanata muhalif, “bağımsızlık” peşinde koşan bir özerk bir lider olmadığı gibi, “Osmanlılık” ve “İslam” kültür çemberinin dışında, gayrimüslim halkın milli bilincinin uyanışında öncülük eden bir halk kahramanı da değildir. Bu yorumlamaların, popüler tarih için ilgi çekici olmasına karşın, gerçekte

bağlantılı olduklarını söylemek eldeki veriler ışığında mümkün değildir. Bu çalışmada, belirtilen süre içerisinde Vidin idaresinde söz sahibi olan Pazvantoğlu Osman'ın, bir yeniçeri ve nüfuz sahibi olarak, var olan koşulları değerlendirerek servetini ve kişisel hakimiyet alanını genişletmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak bu çaba her zaman merkezi devletin kurumsal yapısına eklemlenme ve bu sistem içerisinde “meşru” bir yer edinme amacını taşımıştır. Aksi takdirde, çatışmayı göze aldığı ve bölgesine sokmamayı başardığı merkezi hükümetten vezaret rütbesi almak için harcadığı çaba anlamsız hale gelecektir. Kısaca, Vidin idaresinin fiili yürütücüsü Pazvantoğlu Osman, 18. yüzyılın özel ordu ve servet sahibi güçlü ayanlarına bir örnektir ancak daha fazlası değil.

Merkezi yönetim ile ilişkilerinin biçimi bir yana, bu çalışma çerçevesinde Pazvantoğlu Osman'ın bölge içerisindeki günlük faaliyetlerine dair izler bulmak mümkündür. Şeriye sicillerinin ışığında şehirde gerçekleştirdiği mülk alımları ile kendi “hane”sini genişletmesine, kırsal bölgeden çiftlik, tarla, bağ gibi gayrimenkul alımları ile kişisel kazancını nasıl artırdığına dair fikir sahibi olmak mümkündür. Bu davranış biçimi, şehirde baskın unsur olan yeniçerilerin seçkinleri arasında da görülür. Nitekim Pazvantoğlu Osman'ın bölgede yerli yeniçerileri arasında bir kaç kişi ile yakın bağlar geliştirdiği ve bu kişilerin aynı şekilde bölgede mülk sahibi olma eğilimi gösterdikleri görülebilir. Bu şekilde taşra idaresinde söz sahibi olan grubun kişisel servet edinme yollarını ve toplumsal ağ içerisindeki ilişkilerini örnekleriyle görmek mümkün olmuştur.

Yeniçeriler Vidin şehrinin gerçek sakinleridir aynı zamanda; idari işlerin yürütülmesi bir yana kentin bütün ahalisi, aileleri ile birlikte yeniçerilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kent içerisindeki toplumsal ilişkiler ve günlük hayat yeniçerilerin faaliyetlerinden müteşekkil gibi görünmektedir. 1790-1808 arasında Vidin sicillerindeki kayıtlar bu açıdan incelendiğinde yeniçeriler dışında kentin bir diğer sakini gayrimüslimlerdir. Gayrimüslim halkın bu sicillerde ön plana çıkan bir özellik sergilediğinden bahsetmek mümkün değildir. Bu çalışmada, genellikle yeniçeriler ile ilişkileri bağlamında ele alınmış olup, kaynağın sağladığı farklı ve dikkat çekici bir veri söz konusu değildir. Yeniçerilerin aileleri ise şehirde

karşılaşılan (gayrimüslimlerin haricindeki) tek sivil unsuru oluştururlar. Günlük yaşamın şekline yönelik bazı ayrıntıları bu grupla ilgili kayıtlarda görmek mümkündür. Kadınlar kendilerini mahkemede ifade etmekte, mülk-alım satımına katılmakta ve şeri kanunların kendilerine tanıdığı hakları kullanabilmektedirler. Bu şekilde şehrin hayatına etkin katılımları olduğu görülebilir. Evlenme, boşanma çocukların nafakası, mirasın bölüşülmesi gibi konulara dair meseleler, genel şeri kanunlar ve usuller çerçevesinde işlem görmüştür. Bu konuda Vidin özelinde bir eğilimden bahsetmek gerekirse, bilavaris olarak ölen yeniçerilerin terekelerinin beytülmale aktarılması hususunda bir isteksizlik vardır. Bazı durumlarda, yeniçeri terekesinden hak sahibi, musaleh olmak suretiyle, bir başka yeniçeri ortaya çıkıp terekenin üçte birini almaktadır. Bu durumu genellemek mümkün olmasa da bir eğilim olarak var olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte yeniçeri ya da onların eşlerine ait olan mülkleri satın alan kişiler de yeniçerilerdir. Kadınlar kendilerine eşlerinden kalan bir mülkü satmaya kalkıştıklarında çoğunlukla bu mülke bir şekilde komşu olan bir yeniçeri müşteri olarak görünmektedir.

Genellikle iki odalı, iki katlı, her birinde mutlaka bir mutfak ve avlunun eşlik ettiği evler Vidin'de fiziksel dokunun ana unsurunu oluşturmaktadır. Sekiz odaya kadar varabilenler evler olduğu gibi, tek odalı olanlar da vardır ama bu yapılar nadir görülmektedir. Bölgenin su kaynağı konusunda bir sıkıntı yaşamadığı açıktır. Coğrafi olarak su kaynaklarının bol bulunuyor olması ile birlikte evlerin çoğunluğunda bir su kuyusu bulunmaktadır. Bölgede su kaynağının bolluğu değirmen sayısının yüksek olmasından da anlaşılabilir. Evlerin dahil olduğu mahalleler Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri olarak ayrılmakla birlikte keskin sınırlardan bahsedilemez. Bazı mahallelerde her iki grubun beraber yaşadığı görülmektedir. Kırsal alanda tarım faaliyetlerinin ve hayvancılığın yürütüldüğü açıktır. Özellikle bağların geniş bir alan kapsadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte meralar ve hayvan yemi olmak üzere ot yetiştirilen alanlar en çok bahsi geçen unsurlardır. Kırsal alanda yeniçeriler, tapu ile tarla, bağ, arazi ve değirmen sahibi durumundadırlar. Bu değirmenlerin işletilmesinden ve toprakları reaya kiralama vesilesiyle kazanç elde etmeleri en yaygın usüldür. Verilere göre reaya genellikle yeniçeri topraklarında kiracı olarak hayatını sürdürmektedir.

Vidin reayasının iki tür vergi ile mükellef olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri cizye, diğeri ise vilayet masrafıdır. Cizye vergisinde edna grubuna dahil olan Vidin reayası, bu dönemde cizye mukataasının mültezimi olarak Pazvantoğlu Osman'ın sorumluluğu altında bulunmaktadır. Vilayet masrafları ise zaman zaman yerel idarecilerin işbirliği ile yükseltilmiş olmasına rağmen merkezi kontrolle genellikle tenzilat yapılmış ve reayaya ödeme kolaylığı olması bakımından taksitlendirilmiştir. Nizam-ı cedit'in askeri harcamalara kaynak bulmak için kurduğu irad-ı cedide bağlanan yeni vergiler tüm imparatorlukta olduğu gibi Vidin'de de uygulanmak istenmiştir. Ancak sicillerin sağladığı veriler ışığında yalnızca *zecriyye* vergisinin bir şekilde ödendiği görülmekte, yapağı vergisinin ise merkez tarafından talep edilmesine rağmen, toplanıp toplanmadığı hususunda bir bilgi yoktur. Vidin yeniçerilerinin bu yeni vergiler konusunda muhalif ve isteksiz bir tavırda oldukları söylenebilir. *Zecriyye* vergisinin toplanması konusunda bir çok gecikme yaşanmış, merkez tarafından defalarca ikaz edilmeleri gerekmiştir. Oysa bağlık bölgenin geniş ve bağıcılığın yaygın olduğu Vidin'de, *zecriyye* vergisi hasılatı muhtemelen önemli bir miktar tutmaktadır. Fakat yeniçerilerin bir çoğunun bağ sahipleri arasında olması ve kazançlarından vazgeçmek istememeleri nedeniyle bölgede verginin toplanması hiç de kolay olmamıştır. Aynı husus yapağı vergisi için de geçerlidir. Vidin'de küçükbaş hayvancılıktan elde edilen gelirin mühim miktarda olduğu merkezi devlet tarafından da bilinen bir gerçektir. Hatta hayvan sahiplerinin de bir çoğunun yeniçeri olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yapağı vergisinin toplanması konusunda benzer problemler yaşanmış, yeniçerilerin bu konudaki muhalif tavrı nedeniyle muhtemelen bölgede vergiyi uygulamak mümkün olmamıştır.

Sonuç olarak 1790-1808 arası dönemde Vidin idaresi ve sosyo-ekonomik hayatındaki en önemli aktörlerin yeniçeriler olduğu söylenebilir. Devletin askeri ve mali alanlarda merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek için adım attığı bu süreçte, yeniçeriler, halihazırdaki kazanç kapılarını ve sosyal statülerini korumak için daha savunmacı ve muhafazakar bir tavır içerisine girmişlerdir. Vidin, yeniçerilerden müteşekkil bir serhad şehri olarak merkezi devletin kendini yenileme çabaları ile bu dönüşümden çıkarları zedelenecek grubun, yani taşra seçkinlerinin çatışma mekanı

halindedir. Bu çatışma Pazvantoğlu Osman vakasında fiiliyata dökülmüş olmakla birlikte diğer taraftan devletin askeri ve mali talepleri hususunda daha politik bir şekilde devam etmiştir. Bu nedenle, 18. yüzyıl sonunda Vidin, merkezi otorite ile yeniçerilerin/taşra seçkinlerinin “valsi”⁸⁷⁵ni görünür kılan önemli bir örnektir.

⁸⁷⁵ İfade Virginia Aksan’a aittir. Bkz. (Aksan, 2010:133).

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Vidin Şeriye Sicilleri: 6, 53, 68, 69, 160, 167 numaralı defterler, Sofya Milli Kütüphanesi Oryantal Bölümü.

OAK, F26, F26 A Fonları, *Sofya Milli Kütüphanesi Oryantal Bölümü.*

BOA, Hatt-ı Hümayun Katalogu, Cevdet Dahiliye.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572) Özet- Transkripsiyon ve İndeks (Cilt II). (1996). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

370 Numaralı Muhâsebe-ü Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) Dizin ve Tıpkıbasım (Cilt 2). (2002). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks . (1995). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/ 1626-1628) Özet- Transkripsiyon- İndeks ve Tıpkıbasım. (2001). Ankara: başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/ 1630-1631 (1632)) Özet- Transkripsiyon- İndeks. (2002). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Açikel, A., & Sağırılı, A. (2005). Tokat Şer'iyye Sicillerine Göre Salyane Defterleri (1771-1840). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* (41), 95-146.

Adam, U. (2006). *The Political Economy of J.H.G. Justi* . Switzerland: Peter Lang AG.

Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*. (M. F. Çalışır, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

- Akdağ, M. (1963). Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri 1730-1839. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 51-61.
- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)* (Cilt II). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akgündüz, A. (2012). *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Özel Hukuk I (Şahsın Hukuku ve Aile Hukuku)* (Cilt 2). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aksan, V. H. (2010). *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*. (G. G. Çağalı, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktan, H. (1992). İslam Aile Hukuku. E. Erverdi (Dü.) içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (Cilt 2). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Andreev, S. (2002). *Recnik na Selistni Imena i Nazvania na Administrativno-teritorialni Edinitsi v Balgarskite zemi prez XV-XIX vek*. Sofia: Glavno Upravlenie na Arhivite pri Ministerskia Savet na Republika Bulgaria.
- Anscombe, F. F. (2006). Albanians and "Mountain Bandits". F. F. Anscombe (Dü.) içinde, *The Ottoman Balkans 1750-1830* (s. 87-113). Princeton: Markus Wiener Publishers.
- Arık, F. Ş. (1997). Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (8), 1-72.
- Aslantaş, S. (2007). *Osmanlı'da Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aslantaş, S. (2011). Belgrad-ı Dârü'l-Cihâd. *Türkiyat Araştırmaları* (15), 13-37.
- Bajraktarevic, F. (1995). Paswan-oglu. *Encyclopedia of Islam*, VIII, 284-285. Brill.
- Bakardjieva, T. (1999). Kargaşa ve Yaratıcılık Arasında: XVIII. Yüzyılın Sonu ve XIX: Yüzyılın Başında Bir Taşra Kasabasının Hikayesi. *Osmanlı Ansiklopedisi*, V. Ankara.
- Baltacı, C. (1991). Arpalık. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, 392-393, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

- Barkan, Ö. (1993). Edirne Askeri Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659). 3 (5-6).
- Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. (Z. Altok, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Barkey, K. (2011). *Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Batmaz, E. Ş. (1999). İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları. *Osmanlı*, 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 250-257.
- Baysun, C. (1960). Müsadere. *Maarif Vekaleti İslam Ansiklopedisi*, 8 . İstanbul: Maarif Vekaleti Basımevi.
- Bendix, R. (1978). *Kings or People, Power and the Mandate to Rule*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Beydili, K. (1984). *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Beydilli, K. (1985). *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Beydilli, K. (2001). From Küçük Kaynarca to the Collapse. E. İhsanoğlu (Dü.) içinde, *History of the Ottoman State, Society & Civilisation* (Cilt 1, s. 63-132). İstanbul: IRCICA.
- Beydilli, K. (2007). Nizâm-ı Cedîd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33, 175-178. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Black, J. (1994). *European Warfare: 1660-1815*. Taylor & Francis.
- Boppe, A. (1886). La Mission De L'adjudant-commandant Mériagea Widin. *Annales Ecole Libre De Sciences Politiques*, 1, 259-293.
- Bushkovitch, P. (2001). *Peter the Great: Struggle for Power, 1671-1725*. Cambridge University Press.
- Bushkovitch, P. (2006). Peter The Great and Northern War. D. Lieven (Dü.) içinde, *The Cambridge History of Russia* (Cilt II). Cambridge University Press.

- Cabî, Ö. E. (2003). *Cabî Tarihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani)* (Cilt 1). (M. A. Beyhan, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset.* (Z.Yelçe, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cerasi, M. M. (2001). *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* (2. baskı b.). (A. Ataöv, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cevdet, A. (1275). *Tarih-i Cevdet* (Cilt VIII). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yydan Tanzimat'a Mali Tarih)*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Cezar, Y. (1999). From Financial Crisis to the Structural Change: The Case of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century. *Oriente Moderno*, 18 (79) (1), 49-54.
- Cherniavsky, M. (1972). The Sovereign Emperor. M. Raeff (Dü.) içinde, *Peter the Great Changes Russia* (2nd Edition b., s. 141-159). D.C. Heath and Company.
- Chirot, D. (1991). *The Origins of Backwardness in Eastern Europe: Economics and Politics from the Middle Ages Until the Early Twentieth Century*. University of California Press.
- Çağatay, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5 (5), 483-511.
- Çakır, B. (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi.
- Çevikel, N. (2002). Osmanlı'da Ayanlık ve Kıbrıs Eyaleti (XVIII. Yüzyıl). *Türkler Ansiklopedisi*, XIII, 710-719. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çiftçi, C. (2011). Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (27), 27-54.
- Çolak, K. (2009). İnebahtı Muhafızlarının 1797 Tarihli İmdâd-ı Hazariyye Gelirleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (20), 47-52.

- Davies, B. L. (2010). Rus Askeri Gücünün Gelişimi 1453-1815. J. Black (Dü.) içinde, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815* (Y. Algan, Çev., 2. Basım b., s. 154-188). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. (M. A. Kılıçbay, Dü., & M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara.
- Djordjevic, D. (1987). The Balkan Peasantry, 1740-1914: A Synthesis. S. Fischer-Galati, & K. B.K. (Dü) içinde, *Essays on War and Society in East Central Europe, 1740-1920* (s. 193-222). Atlantic Research and Publications.
- Dobrev, M. (2013). "Aya Kiril ve Metodiy" Milli Kütüphanesine Bağlı Oryantal Bölümü'ndeki "Vidin" Önfonu Defterleri. *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildirileri. 1*, s. 183-219. Ankara: Çevre ve Şehircilik bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı yayınları.
- Doğru, H. (2007). *Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Duffy, C. (1977). *The Army of Maria Theresa: The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780*. Hippocrene Books.
- Emecen, F. (2001). From the Founding to Küçük Kaynarca. E. İhsanoğlu (Dü.) içinde, *History of the Ottoman State, Society & Civilization* (Cilt 1, s. 3-63). İstanbul: IRCICA.
- Erdoğan, M. K. (2011). 1166-1167/1752-1754 Tarihli (R37 Numaralı) Rusçuk Şer'iyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi. *Vakıflar Dergisi* (35), 155-176.
- Erdoğan, M. K., Ferlibaş, M. B., & Çolak, K. (2009). *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Eren, C. (1964). Pazvandoğlu Osman. *İslam Ansiklopedisi, IX*, 532-535. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1981). Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler. *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. 2*, s. 1265-1274. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı Klasik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*, 3, 105-118.

- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları, IV*, 69-78.
- Ergenç, Ö. (1995). *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Ergenç, Ö. (2006). *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Evans, R. J. (2006). *Austria, Hungary, and the Habsburgs: Central Europe c.1683-1867*. Oxford University Press.
- Evliya Çelebi, B. D. (2002). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi 1457 Numaralı Yazmanın TranskripsiyonuüDizin* (Cilt VI. Kitap). (S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Dü) Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*, (N. Kalaycıoğlu Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2007). *Orta Halli Osmanlılar*. (H. Çalışkan, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fischer, D. H. (1996). *The Great Wave: Price Revolutions and the Rhythm of History*, Oxford University Press.
- Florescu, R. (1997). *The Struggle Against Russia in the Roman Principalities: A Problem in Anglo-Turkish Diplomacy, 1821-1854*. Iaşi: Center for Romanian Studies.
- Genç, M. (2000). İltizam. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, 154-158, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* (7. Basım b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Genç, M., & Özvar, E. (2007). *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler* (Cilt 2). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Gradeva, R. (2001). War and Peace along the Danube: Vidin at the end of the Seventeenth Century. *Oriente Moderno, XX* (1), 149-175.
- Gradeva, R. (2004). *Rumeli under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*. Isis Press.

- Gradeva, R. (2005). *Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New*. F. F. Anscombe (Dü.) içinde Princeton: Markus Wiener Publishers.
- Gradeva, R. (2009). Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries. A. Peacock (Dü.) içinde, *Frontiers of the Ottoman World* (s. 331-351). London: British Royal Academy.
- Gruber, K. H. (1982). Higher Education and the State in Austria: An Historical and Institutional approach. *European Journal of Education* , 17 (3), 259-270.
- Günay, V. (2010). Yerel Kayıtların Işığında XVIII. Yüzyıl Sonlarında İzmir. *Tarih İncelemeleri Dergisi* , XXV (1), 253-268.
- Harbova, M. A. (1991). *Gradoustroystvo i arhitektura po balgarskite zemi prez XV-XVIII v.* Sofia: Balgarskata akademiya na naukite.
- Hartley, J. (2009). Russia as a Fiscal- Military State, 1689-1825. C. Storrs (Dü.) içinde, *The Fiscal- Military State in Eighteenth Century Europe: Essays in Honour of P.G.M. Dickson* (s. 125-145). Ashgate Publishing Company.
- Hellie, R. (1971). *Enserfment and Military Change in Muscovy*. Chicago&London: The University of Chicago Press.
- Herbert, W. V. (1896). *The Chronicles of a Virgin Fortress*. London: Osgood, McIlvaine & Co.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhisü'l Beyan Fi Kavanini Al-i Osman*, (S. İlgürel Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hezarfen, A. (2004). *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkiyası*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hızlı, M. (2001). Bursa'da "Tekalif-i Örfiyye" Uygulamaları (XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 10 (2), 27-41.
- Hochedlinger, M. (2003). *Austria's Wars of Emergence War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683-1797*. Longman.
- Hughes, L. (2000). *Russia in the Age of Peter the Great*. New Haven & London: Yale University Press.
- Hughes, L. (2002). *Peter the Great A Biography*. New Haven & London: Yale University Press.

- İnalcık, H. (1977). Centralization and Decentralization in Ottoman Administration. T. Naff, & R. Owen (Dü) içinde, *Studies in Eighteenth Century Islamic History* (s. 27-52). Carbondale: University of Southern Illinois Press.
- İnalcık, H. (1982). Struggle for East-European Empire: 1400-1700 The Crimean Khanate, Ottomans and the Rise of the Russian Empire. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 21, 1-16.
- İnalcık, H. (1993). Cizye. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 45-48. İstanbul: Türkiye Diyaent Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (1993). *The Middle East and The Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*. (İ. Başgöz, Dü.) Bloomington: Indiana University Turkish Studies.
- İnalcık, H. (2002). Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700. H. İnalcık içinde, *Studies in Ottoman Social and Economic History* (s. 283-337). Hampshire: Variorum.
- Ingrao, C. W. (2000). *The Habsburg Monarchy, 1618-1815*. Cambridge University Press.
- Ivanova, S. (2002). Widin. *Encyclopedia of Islam*, XI, 205-208. Leiden: Brill.
- Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar* (Cilt 1). (İ. v. Durdu, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Johnston, W. M. (1983). *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848-1938*. University of California Press.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Cilt V). (N. Epçeli, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kafadar, C. (1981). *Yeniçeri-Esnaı Relations: Solidarity and Conflict* (Cilt M.A Thesis). Montreal: McGill University Institute of Islamic Studies.
- Kann, R. A. (1980). *History of the Habsburg Empire: 1526-1918*. University of California Press.
- Karal, E. Z. (1938). *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*. İstanbul: Milli Mecmua Basımevi.
- Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi* (Cilt V). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karaman, D. (2005). Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukataası. *Bilig* (32), 179-222.

- Karataş, H. (2011). Bir Sözlü Tarih Metni Olarak "Pazvantoğlu Türküsü". *Milli Folklor*, 23 (92), 131-142.
- Karpat, K. H. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (R. Boztemur, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kayapınar, A. (2004, Mayıs). Le Sancak Ottoman De Vidindu XVe A La Fin Du XVIe Siecle. *Ecole Des Hautes Etudes En Sciences Sociales*.
- Kayapınar, A. (2004). İki Balkan Şehri Tırnova ve Vidin'de Türkler (Bulgar Çarlığından Osmanlı İmparatorluğuna). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (9), 117-141.
- Kennedy, P. (2001). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar* (8th Edition b.). (B. Karanakçı, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Keyder, Ç., & Tabak, F. (Dü). (1998). *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. (Z. Altok, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Khoury, D. R. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul, 1540-1834*. (Ü. Tansel, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kılıç, O. (1997). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı – Eyalet ve Sancak Tevcihatı*. Elazığ: Ceren Matbaacılık.
- Kılıç, O. (2007). Ocaklık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33, 317-318. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kırlı, C. (2000). Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı'da Sosyala Kontrol. *Toplum ve Bilim* (83), 58-77.
- Kiel, M. (2000). *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*. (İ. Kolay, Çev.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kiel, M. (2013). Vidin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 103-106. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koç, Y., & Yeşil, F. (2012). *Nizâm-ı Cedid Kanunları (1791-1800)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kunt, M. (1978). *Sancaktan Eyalete 1550-1606 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Kunt, M. (2000). Siyasal Tarih (1600-1798). S. v. Akşin (Dü.) içinde, *Türkiye Tarihi* (Cilt 3). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurat, A. N. (1953). *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi .
- Kurat, A. N. (2010). *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (5. Baskı b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuzmics, H., & Axtmann, R. (2007). *Authority, State and National Character: The Civilizing Process in Austria and England, 1700-1900*. Ashgate Publishing.
- Kütükoğlu, M. S. (1994). Defterdar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 94-96. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- Lyashchenko, P. I. (1972). The National Economy. M. Raeff (Dü.) içinde, *Peter the Great Changes Russia* (s. 67-82). D.C. Heath and Company.
- Madariaga, I. d. (1997). *Çariçe Katerine, Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Madariaga, I. d. (2003). *Russia in the Age of Catherine the Great* (2nd Edition b.). London: Phoneix.
- Marinescu, F. (1981). The Trade of Wallachia with the Ottoman Empire Between 1791 and 1821. *Balkan Studies* , 22 (2), 289-319.
- Maydaer, S. (2007). Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şeriye Siciline Göre). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 299-320.
- McGowan, B. (2004). Ayanlar Çağı, 1699-1812. H. İncelik, & D. Quataert (Dü) içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt 2, s. 761-867). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Mehmed Nasrullah & diğerleri (H. 1335). *Memalik-i Mahruse-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Mert, Ö. (1991). Ayan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IV, 195-198. İstanbul: Diyanet Vakfı yayınları.
- Mert, Ö. (1999). Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi. *Osmanlı Ansiklopedisi*, VI , 174-180. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Milcheva, J. M., & Koeva, E. A. (2006). *Companion Guide to Religious Architecture in Bulgaria Christian, Jewish, Muslim Monuments Part One:*

- West Bulgaria*. (R. Andreeva, V. Vladov, & v.d., Çev.) Sofia: Bulgarian National Heritage 'Ferdinandeum'.
- Montagu, L. M. (1996). *Doğu Mektupları*. İstanbul: Can Yayınları.
- Nagata, Y. (1997). *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nagata, Y. (1999). *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Nedkoff, B. C. (1944). Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi). (Ş. Altundağ, Çev.), *Belleten*, 8 (32), 599-652.
- Neumann, C. K. (1998). Selanik'te Onsekizinci Yüzyılın Sonunda Masarif-i Vîlayet Defterleri: Merkezi Hükümet, Taşra İdaresi ve Şehir Yönetimi Üçgeninde Mali İşlemler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* (16), 69-97.
- Norton, C. (2007). Nationalism and Re-Invention of Early-Modern Identities in the Ottoman- Habsburg Borderlands. K. Roth, & U. Brunnbauer (Dü) içinde, *Region, Regional Identity and Regionalism in Southeastern Europe*, (Cilt 1, s. 79-102). LIT Verlag.
- Ortaylı, İ. (2001). Kadı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIV , 66-73. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öz, M. (1997). *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*. İstanbul: Dergah Yayınları .
- Özcan, A. (2008). Rikâb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* , 35 , 110-111. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özkaya, Y. (1979). XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 26 (32), 219-254.
- Özkaya, Y. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*. Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özkaya, Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkaya, Y. (2002). XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış. *Türkler Ansiklopedisi*, 13, 699-709. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Öztürk, S. (1995). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Özvar, E. (2003). *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi.
- Özvar, E. (2013). Voyvoda. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 129-131. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Palfy, G. (2000). The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century). G. David, & P. Fodor (Dü) içinde, *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*. Leiden-Brill.
- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi* (3. baskı b.). İstanbul: Tarh Vakfı Yurt Yayınları.
- Panaite, V. (2007). Wallachia and Moldavia From the Ottoman Juridical and Political Viewpoint, 1774-1829. A. Anastasopoulos, & E. Kolovos (Dü.), *Ottoman Rule and the Balkans, 1760-1850 Conflict, Transformation and Adaptation* içinde (s. 21-44). Rethymno: University of Crete Department of History and Archaeology.
- Pitcher, D. E. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rabasa, J. A. (2012). *The Oxford Historical Writing 3: 1400-1800*. Oxford University Press.
- Radushev, E. (1994). XVII-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Rejimi ve Osmanlı Askeri Nizamı. *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi, VII. Sempozyum Bildirileri* (s. 299-304). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Radushev, E. (2008). "Peasant" Janissaries? *Journal of Social History*, 42 (2), 447-467.
- Ragsdale, H. (1988). Evaluating the Traditions of Russian Agression: Catherine II and the Greek Project. *The Slavonic and East European Review*, 66 (1), 91-117.
- Raymond, A. (1999). *Yeniçerilerin Kahiresi Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Raymond, A. (2000). Osmanlı Döneminde Arap Kentleri. (A. Berktaş, Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Riasanovsky, N. V. (2000). *A History of Russia* (Sixth Edition b.). Oxford University Press.
- Robert, C. (1842). Le Monde Greco-Slave. *Revue Des Deux Mondes*.
- Rothbard, M. N. (1995). *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Ludwig von Mises Institute.
- Roucek, J. S. (1935). Economic Geography of Bulgaria. *Economic Geography*, 11 (3), 307-323.
- Sadat, D. (1973). Ayan and Ağa: The Transformation of the Bektashi Corps in the Eighteenth Century. *Muslim World*, 63 (3), 206-219.
- Salzmann, A. (1993). An Ancien Regime Revisited: "Privatization" and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire. *Politics and Society*, XXI (4), 393-423.
- Salzmann, A. (1999). İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar. *Osmanlı*, 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 227-235.
- Scott, H. (1990). *Enlightened Absolutism Reform and Reformers in the Later Eighteenth-Century Europe*. England: Macmillan.
- Selçuk, H. (2012). Vidin'de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre (1698-1699). *Karadeniz Sosyoloji Bilimler Dergisi*, 4 (14), 27-46.
- Selçuk, H. (2013). *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin XIX. Yüzyıl*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Shaw, S. (1971). *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*. Harvard University Press.
- Shaw, S. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Cilt 1). (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: E Yayınları.
- Shaw, S. J. (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*. (H. Güldü, Çev.) İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sofroni, V. (2003). *Osmanlı'da Bir Papaz Günahkar Sofrini'nin Çileli Hayat Hikayesi 1739-1813*. (A. N. Taş, Çev.) İstanbul.

- Soysal, F. (2007). *Rumeli Olay Türküleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stajnova, M. (1979). Ottoman Libraries in Vidin. *Etudes Balkaniques* (2), 54-69.
- Sugar, P. F. (1963). The Nature of Non-Germanic Societies under Habsburg Rule. *Slavic Review* , 22 (1), 1-30.
- Sumner, B. (1965). *Peter the Great and the Ottoman Empire*. Archon Books.
- Sumner, B. (1976). *Peter the Great and the Emergence of Russia* (9th Printing b.). New York: Macmillan Publishing.
- Sunar, M. M. (2006). *Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826*. New York: Binghamton University.
- Sunar, M. M. (2010). Ocak- Amireden Ocak-ı Mülga'ya Doğru: Nizam-ı Cedid Reformlar Karşısında Yeniçeriler. S. Kenan (Dü.) içinde, *Nizam-ı Kadimden Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi* (s. 497-527). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi .
- Szabo, F. A. (1994). *Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753-1780*. Cambridge University Press.
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Şenyurt, O. (2008). Geç Osmanlı İnşaat Ortamında "Binâ Emînliği". *METU JFA* , 25 (2), 151-169.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Taş, H. (2008). Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l- Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir? *Bilig* (44), 25-44.
- Todorov, N. (1998). The Demographic Situation in the Balkan Peninsula (late 15th-early 16th century). N. Todorov içinde, *Society, the City and Industry in the Balkans, 15th-19th Centuries* (s. VI). Ashgate Variorum.
- Topal, M., & diğerleri, v. (2011). *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*. (M. B. Ferlibaş, Dü.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tülüveli, G. (2004). Şeriye Sicillerinin Işığı Altında Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri-Reaya Ayrışması Üzerine Bazı Gözlemler. *CIEPO XIV. Sempozyum Bildirileri* (s. 765-771). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları .

- Tülüveli, G. (2005). Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation. *International Journal of Turkish Studies* , 11 (1-2), 17-27.
- Tülüveli, G. (2005). State and Classes in the Ottoman Empire: Local Notables in Historical Perspective. *Journal of Mediterranean Studies* , 15 (1), 121-147.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1956). *Osmanlı Tarihi* (Cilt IV). Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2010). *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (2. Baskı b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (2002). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi* (5th Edition b.). Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Ünlü, R. (Dü.). (2005). *İnce Donanma*. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü.
- Wright, W. E. (1966). *Serf, Seigneur, and Sovereign: Agrarian Reform in Eighteenth-Century Bohemia*. University of Minnesota Press.
- Yeşil, F. (2009). *Nizam-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim, 1793-1826*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi .
- Yeşil, F. (2011). *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtipi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, F. (2010). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Yi, E. (2004). *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul, Fluidity and Leverage*. Leiden: Brill.
- Yüksel, H. (1992). Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile. E. Erverdi (Dü.) içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (Cilt 2, s. 468-503). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Zens, R. (2002). Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807. *International Journal of Turkish Studies*, 8 (1-2), 89-104.
- Zens, R. W. (2004). *The Ayanlık and Pasvanoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change 1791-1815*. University of Wisconsin-Madison.

Zens, R. (2012). In the Name of Sultan: Hacı Mustafa Pasha of Belgrade and Ottoman Provincial Rule in the Late 18th Century. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 44 (1), 129-146.

Zernov, N. (1972). The Establishment of the Russian Church. M. Raeff (Dü.) içinde, *Peter the Great Changes Russia* (s. 111-122). D.C. Heath and Company.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_5_mehter/mehter.htm.

<http://www.kitapyayinevi.com/rumeli`de-yasam/ProductDetail/133.aspx>.

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Wallachia-StolnicConstantinCantacuzino.jpg>.

<http://www.hot-map.com/donau-bud>

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Vidin_Province,_Bulgaria.jpg

<http://www.globeimages.net/img-baba-vida-vidin-bulgaria-9387.htm>

<http://www.vidinestates.com/pages.aspx?id=27>

EKLER

EK1: Haritalar

Harita 1. 16. Yüzyılda Rumeli
Kaynak: (Pitcher, 2001: Harita 26)

Harita 20. Yüzyılın İlk Yıllarında Kuzey Bulgaristan ve Vidin
 Kaynak: (Mehmet Nasrullah & Diğerleri, H. 1335)

Harita 3. Olt Nehri ve Küçük Eflak-Vidin'in Karşı Kıyısı

Kaynak: (en.wikipedia.org/wiki/file:Wallachia-StolnicConstantinCantacuzino.jpg)

Harita 4. Tuna Nehri'nin Vidin Kıvrımı ve Nehir Üzerindeki Adalar

Kaynak: (www.hot-map.com/donau-bud)

Harita 5. Günümüzde Vidin İli

Kaynak: (enwikipedia.org/wiki/file:Vidin_Province_Bulgaria.jpg)

Ek 2: Fotoğraflar

Fotoğraf 1. Vidin Kalesi'nin Genel Görünümü

Kaynak: (www.vidinestates.com/pages.aspx?id=27)

Fotoğraf 2. Vidin Kalesi'ndeki Hendek

Kaynak: (www.globeimages.net/img-baba-vida-vidin-bulgaria-9387.htm)

Fotoğraf 3. Vidin Kalesi Hendeği ve Kale'ye Giriş Rampası
Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da çekilmiştir.

Fotoğraf 4. Vidin Kalesi Hendeği
Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da çekilmiştir.

Fotoğraf 5. Vidin Kalesi'nin Şehre Bakan Cephesi
Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da çekilmiştir.

Fotoğraf 6. Vidin Kalesi, İstanbul Kapısı

Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da Çekilmiştir.

Fotoğraf 7. Vidin Kalesi, Pazar Kapısı

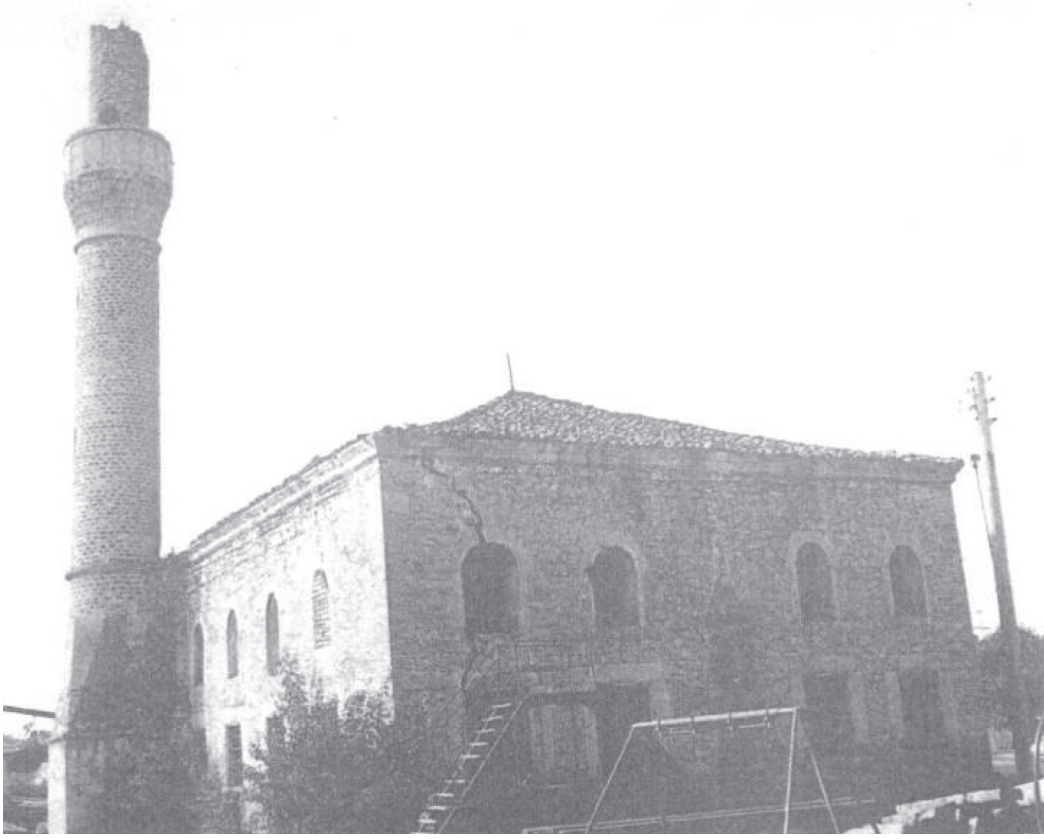
Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da Çekilmiştir.

Fotoğraf 8. Pazvantoğlu Osman Kütüphanesi
Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da Çekilmiştir.

Fotoğraf 9. Pazvantoğlu Osman Camii
Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da Çekilmiştir.

Fotoğraf 10. Ak Camii, 20. Yüzyılın Son Çeyreğinde Vidin Kent Merkezi'nin Kararıyla Yıkılmıştır.

Kaynak: (Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, 2000:126).

Fotoğraf 11. Mustafa Paşa Camii, 1974 Yılında Vidin Kent Merkezi'nin Kararıyla Yıkılmıştır.

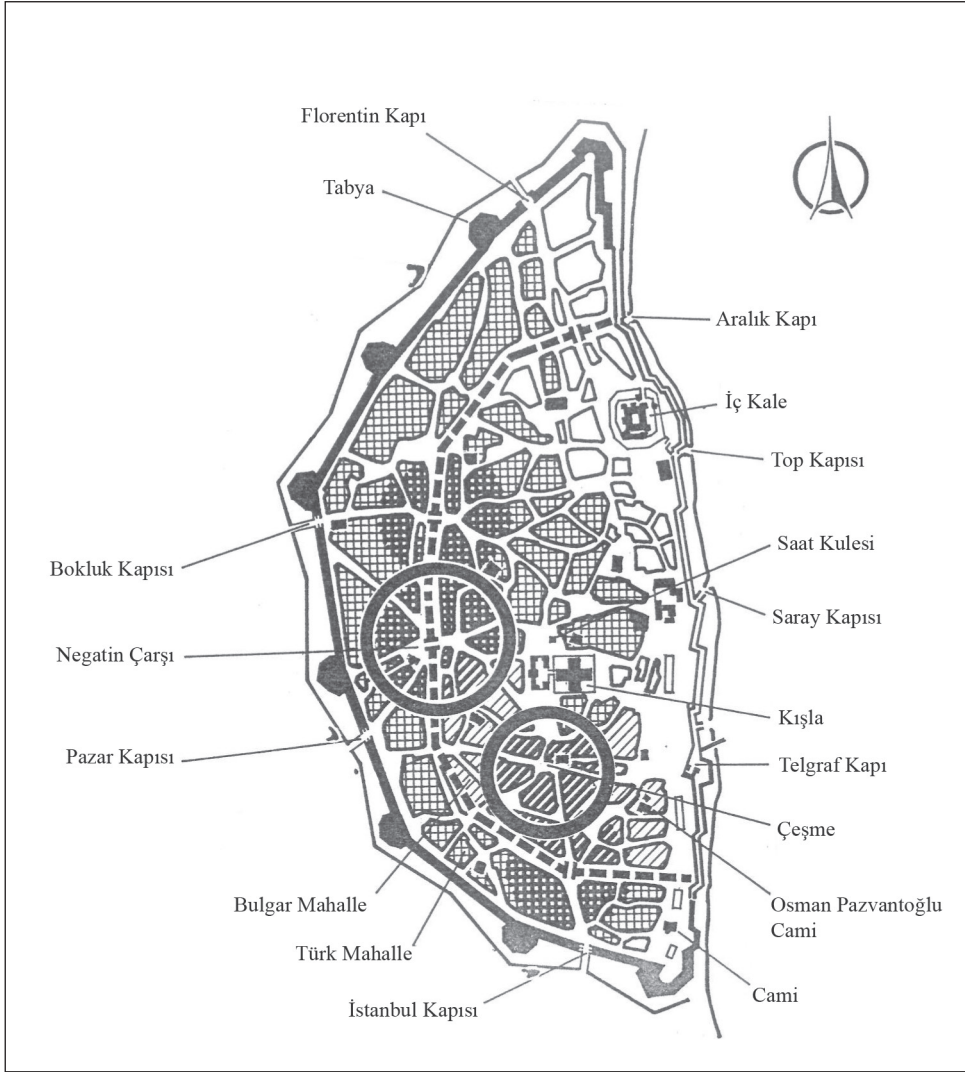
Kaynak: (Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, 2000: 125)

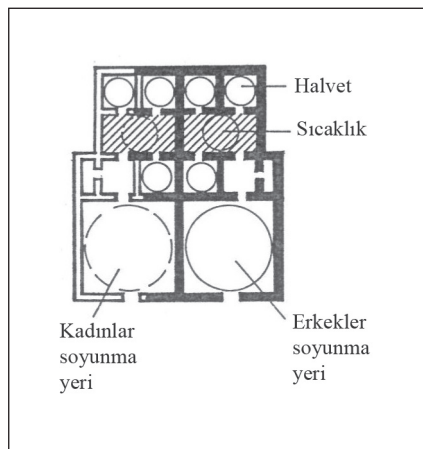
Fotoğraf 12. Pazvantoğlu Osman'ın Kabri

Kaynak: Araştırmacı Tarafından Temmuz 2009'da Çekilmiştir.

Ek 3: Planlar

Plan 1. 14-18. Yüzyıl Vidin Şehir Planı
Kaynak: (Harbova, 1991:84)

Plan 2. Çifte Hamam (Vidin)
Kaynak: (Harbova, 1991:138)